





INSTITUT ZA UPOREDNO PRAVO  
HANN S SEIDEL FONDACIJA

SUZBIJANJE ORGANIZOVANOG  
KRIMINALA KAO PREDUSLOV  
VLADAVINE PRAVA

29.-30. septembar 2016. godine  
Vršac, Srbija

Priredio:  
Jovan Ćirić

Beograd  
2016

Konferencija:  
SUZBIJANJE ORGANIZOVANOG KRIMINALA  
KAO PREDUSLOV VLADAVINE PRAVA  
29.-30. septembar 2016. godine, Vršac, Srbija

Organizatori  
*Institut za uporedno pravo*  
*Hanns Seidel Fondacija*

Projekat je finansiran od strane  
*Ministarstva spoljnih poslova Savezne Republike Nemačke*  
*na osnovu Odluke nemačkog Bundestag-a*  
i sproveden uz podršku  
*Predstavništva Hanns Seidel Fondacije*  
*za Srbiju i za Crnu Goru*

– Zbornik radova –

Izdavači  
*Institut za uporedno pravo*  
*Hanns Seidel Fondacija*

Za izdavača  
*Dr Jovan Ćirić*

Priredivač  
*Dr Jovan Ćirić*

Recenzenti  
*Prof. dr Slađana Jovanović*  
*Prof. dr Đorđe Đorđević*  
*Prof. dr Biljana Simeunović-Patić*

Kompjuterska obrada teksta  
*Slavica Miličić*

Štampa  
*Mala knjiga*

Tiraž  
300



## SADRŽAJ

Dorđe Ignjatović ORGANIZOVANI KRIMINALITET U XXI VEKU – KONTROVERZE I DILEME .....	15
Milan Škulić ZLOČINAČKO UDRUŽIVANJE (UDRUŽIVANJE RADI VRŠENJA KRIVIČNIH DELA) KAO OSNOVNO KRIVIČNO DELO ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA U KRIVIČNOPRAVNOM SMISLU .....	33
Stanko Bejatović ORGANIZOVANI KRIMINALITET I KRIVIČNOPRAVNI INSTRUMENTI SUPROTSTAVLJANJA (STANJE U SRBIJI I MERE UNAPREĐENJA) .....	63
Miodrag Simović, Mile Šikman INTERNACIONALIZACIJA SUZBIJANJA ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA.....	85
Aleksandar Fatić POPULARNE ZABLUDE O ORGANIZOVANOM KRIMINALU .....	103
Milica Kolaković-Bojović EFIKASNOST KRIVIČNIH POSTUPAKA ZA KRIVIČNA DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA .....	121
Ljubinko Mitrović, Gojko Pavlović SUDSKI NADZOR I KONTROLA NAD PRIMJENOM POSEBNIH MJERA KOJE U SVOM RADU KORISTE ORGANI BEZBJEDNOSTI .....	133
Zoran S. Pavlović STATUS DOKAZA PRIBAVLJENIH U INOSTRANSTVU .....	149
Željko Nikač VAŽNIJI MEĐUNARODNI PRAVNI IZVORI ZA SUZBIJANJE ORGANIZOVANOG KRIMINALA.....	159
Vanja Korać, Andrej Diligenski, Dragan Prlja ORGANIZOVANI KRIMINAL I DIGITALNA FORENZIKA .....	177

Srđan T. Korać PROFESIONALNI INTEGRITET KAO NEDOSTAJUĆI ELEMENT POLITIKE BORBE PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA.....	191
Ljeposava Ilijić KRIMINAL BELOG OKOV RATNIKA .....	205
Dragana Petrović DELOVANJE I RAZVOJ ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA U POSLOVIMA TRGOVINE LJUDIMA.....	217
Jelena Čeranić EVOLUCIJA EUROPOLA – OD NEVLADINE ORGANIZACIJE DO AGENCIJE EVROPSKE UNIJE.....	227
Jelena Šuput ULOGA FINANSIJSKE FORENZIKE U OTKRIVANJU PRANJA NOVCA.....	237
Marina Matić Bošković ULOGA EVROPSKOG JAVNOG TUŽIOCA U BORBI PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA .....	247
Yury Pudovochkin, Georgy Rusanov MONEY LAUNDERING IN THE CONTEXT OF ORGANIZED CRIME (FOR EXAMPLE OF RUSSIA) .....	259
Mina Zirojević TRANSNATIONAL CRIME AND TERRORISM .....	267
Vanda Božić SUZBIJANJE ORGANIZIRANOG KRIMINALITETA U SVJETLU POZITIVNOG KAZNENOG ZAKONODAVSTVA REPUBLIKE HRVATSKE .....	285
Dragan Jovašević ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI I ORGANIZOVANI KRIMINALITET .....	301
Savo Manojlović POVREDA USTAVNOG PRAVA NA IMOVINU PRILIKOM ODUZIMANJA IMOVINE PROISTEKLE IZ KRIMINALNIH AKTIVNOSTI .....	317
Nataša Mrvić Petrović, Vladimir Čolović PREVARE U OSIGURANJU – BAGATELNI ILI ORGANIZOVAN KRIMINALITET?.....	323

Dijana Janković, Ivana Milovanović TERORISTIČKO UDRUŽIVANJE KAO OBLIK ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA.....	335
Jasmina Igrački ORGANIZOVANI KRIMINALITET U SRBIJI I POJEDINIM ZEMLJAMA CENTRALNE EVROPE.....	353
Aleksandra Bulatović ULOGA IMOVINE U ORGANIZOVANOM KRIMINALU: KLASIFIKACIJA KRIMINALA U ODNOSU NA ULOGU IMOVINE.....	365
Zoran Stevanović PSIHOLOŠKE POSLEDICE SEKSUALNE ZLOUPOTREBE DECE U KOMERCIJALNE SVRHE .....	377
Miroslav Ivanović TRGOVINA DROGOM KAO ORGANIZOVANI KRIMINAL: STANJE I TENDENCIJE .....	387
Jovan Ćirić PARLA PIU PIANO PRIČA O SICILJANSKOJ MAFIJI U NEKOLIKO SLIKA .....	395





## UVODNA REČ

Hanns Seidel Fondacija (HSS), sa sedištem u Minhenu, je u Beogradu sa svojim predstavništvom prisutna više od jedne decenije. Kancelarija Projekta Hanns Seidel Fondacije u saradnji sa partnerima iz Srbije i iz Crne Gore, kao i prekogranično, organizuje seminare, konferencije i stručne skupove u cilju krizne prevencije i minimalizacije konflikata, kao i u cilju promocije demokratskih struktura i stvaranja uslova za vladavinu prava, pluralizam i toleranciju. Posebno težište rada Projekta Hanns Seidel Fondacije predstavlja pružanje podrške pri realizaciji mera za suzbijanje korupcije, terorizma i kriminala u regionu jugoistočne Evrope.

Unutrašnja bezbednost i demokratija zasnovana na načelima vladavine prava se međusobno uslovljavaju i od izuzetnog su značaja za svakodnevni život građana.

Kroz redovne bilateralne i multilateralne konferencije na različitim nivoima nastoji se da se unaprede već postojeće mreže i da se ostvare efekti sinergije pri koordinaciji prekogranične borbe protiv organizovanog kriminala.

U okviru saradnje sa Institutom za uporedno pravo organizovana je međunarodna konferencija na temu Suzbijanje organizovanog kriminala kao preduslov vladavine prava, sa ciljem da se kroz angažovanje brojnih priznatih stručnjaka iz različitih bezbednosnih i naučnih oblasti razmatraju aktuelni politički, privredni i ekološki preduslovi, kako bi se pružio doprinos optimalnijem umrežavanju zajedničkih napora u cilju suzbijanja organizovanog kriminala.

Zbornikom najznačajnijih radova i zaključaka sa održane konferencije Hanns Seidel Fondacija želi da pruži doprinos političkoj i privrednoj stabilizaciji zemlje, kao i unapređenju procesa evropskih integracija.

Lutz Kober  
direktor Kancelarije Hanns Seidel Fondacije  
za Srbiju i za Crnu Goru

## VORWORT

Die Hanns-Seidel-Stiftung (HSS) mit Sitz in München ist seit mehr als einem Jahrzehnt in Belgrad mit einem Projektbüro vertreten. Das Projektbüro der HSS organisiert gemeinsam mit seinen Partnern in Serbien und Montenegro aber auch über Landesgrenzen hinaus Seminare, Konferenzen und fachspezifische Tagungen zur Krisenprävention und zur Konfliktminimierung sowie zur Förderung demokratischer Grundstrukturen und zur Schaffung der Voraussetzungen für Rechtsstaatlichkeit, Pluralismus und Toleranz. Ein besonderer Schwerpunkt der Projektarbeit der HSS liegt auf der Unterstützung von Maßnahmen zur Bekämpfung von Korruption, Terrorismus und Kriminalität in der Region Südosteuropas.

Innere Sicherheit und rechtsstaatliche Demokratie bedingen sich gegenseitig und sind für den Bürger im täglichen Leben von herausragender Bedeutung.

Durch regelmäßige bilaterale und multilaterale Konferenzen auf verschiedenen Ebenen sollen bereits entstandene Netzwerke gefördert und Synergieeffekte bei der Koordination der länderübergreifenden Bekämpfung der organisierten Kriminalität erzielt werden.

Im Rahmen der Kooperation mit dem Institut für vergleichendes Recht wurde eine internationale Konferenz zum Thema Bekämpfung der organisierten Kriminalität als Voraussetzung der Rechtsstaatlichkeit durchgeführt, mit dem Ziel durch das Engagement zahlreicher anerkannter Fachexperten aus verschiedenen sicherheits- und wissenschaftlichen Bereichen aktuelle politische, wirtschaftliche und ökologische Bedingungen zu erörtern, um damit zur optimaleren Vernetzung der gemeinsamen Anstrengungen bei der Bekämpfung der organisierten Kriminalität beizutragen.

Durch die Zusammenfassung der wichtigsten Beiträge und der daraus abgeleiteten Konsequenzen aus der durchgeführten Konferenz möchte die HSS einen Beitrag zur politischen und wirtschaftlichen Stabilisierung des Landes und zur Förderung des europäischen Integrationsprozesses leisten.

Lutz Kober  
Leiter des Projektbüros für Serbien und Montenegro

## REČ PRIREĐIVAČA

Pre skoro deset godina, tačnije 2007. godine, sa kolegama iz Instituta za uporedno pravo i grupom tužilaca i sudija iz Srbije boravio sam u Rimu. Posetili smo italijansko specijalno tužilaštvo za borbu protiv organizovanog kriminaliteta, a posetili smo i odeljenje italijanske policije za borbu protiv mafije (DNA – Direzione Nazionale Antimafia). Bilo je to u okviru projekta koji je radio Institut za uporedno pravo sa Agencijom UN za kriminološka istraživanja (UNICRI) i Pravnim fakultetom iz Firence, a na temu "Borba protiv organizovanog kriminaliteta i korupcije u Srbiji". Iz rada na tom projektu proizišla je jedna od prvih i najsveobuhvatnijih knjiga napisanih na srpskom jeziku na tu temu, a objavljenih 2008. godine.

Takođe 2008. godine u Beogradu, u Institutu za uporedno pravo, boravio je i Sicilijanac Pjero Graso, tadašnji italijanski specijalni tužilac za borbu protiv mafije, koji se proslavio time što je otkrio i uhapsio zloglasnog Salvatorea Riinu tada glavnog bosa sicilijanske mafije. Zapamtio sam da su Grasa do moje kancelarije dopratila dva telohranitelja, od kojih je jedna bila žena. Zapamtio sam takođe i njegovu priču o tome kako im se učinilo neobično to što u jednu staru i neuglednu kuću na periferiji Palerma stalno dopremaju znatne količine pica i hleba, što dolaze i ulaze neki ljudi u skupocenim automobilima.

Zapamtio sam i to kako su nas kolege u Rimu ljubazno dočekale i pričale nam o svojim iskustvima u borbi ne samo protiv italijanske, već i protiv balkanske mafije. Pomenuli su tom prilikom mafije svih balkanskih naroda, uključujući čak i Slovence. Jedino koga nisu spomenuli, ili nisu smeli da spomenu, bili su Albanci. Naravno, da sam morao da odreagujem, pa sam između ostalog rekao da je na sajtu američke DEA (Drugs Enforcement Agency) do nedelju dana pre početka bombardovanja SRJ 1999. stajalo da je OVK jedna terorističko-mafijaška organizacija koja se bavi nelegalnom trgovinom drogom. No, pošto su onda postali saveznici, Amerikanci više nikada nisu potezali to pitanje albanske mafije i njihove dominacije u trgovini drogom u Evropi. Rekao sam tada da je pitanje borbe protiv organizovanog kriminaliteta, uvek u određenoj meri i političko pitanje, a čutanje naših italijanskih kolega ja sam protumačio kao saglašavanje. Kasnije sam se u više navrata uverio da je borba protiv organizovanog kriminaliteta uvek u jednoj određenoj meri povezana sa politikom. To je potvrdio i sam Pjero Graso koji je, nakon što je prestao da bude tužilac, postao poslanik u italijanskom Parlamentu, pa čak postao i Predsednik italijanskog Senata. U Srbiji je oduvek bilo pitanje političke volje da se krene u obračun sa organizovanim kriminalitetom i naročito korupcijom.

U međuvremenu je u Srbiji napisano i mnogo knjiga i doneto mnogo zakona, ali je tema borbe protiv korupcije i borbe protiv organizovanog kriminaliteta, ostala gotovo isto onoliko intrigantna u naučnom i političko-pravnom smislu koliko je to bila i tih godina 2007. i 2008. Teško je danas reći da li smo i koliko mi u Srbiji unapredovali kada je reč o borbi protiv organizovanog kriminaliteta i korupcije, ali ove teme su još uvek "vruće" i za pravničku i za političku javnost. Jasno je dakle da ova generalna tematika kojoj smo posvetili dvodnevno savetovanje u Vršcu 29. i 30. septembra 2016. uopšte nije prevaziđena. Naprotiv, tema je i dalje vrlo aktuelna i izazovna, a to će čini nam se potvrditi svaki onaj koji bude čitao ove radove koji su pred čitaocima. Neka pitanja i dalje su otvorena i postavljaju se na sličan način kako je to bilo i tada kada smo "učili" od kolega iz Italije. Jedno od pitanja bilo je i to: "A zašto u Italiji ne postoji 'specijalni sud' za borbu protiv organizovanog kriminala, već samo 'specijalno tužilaštvo'?" "Zato", odgovorile su nam tada italijanske kolege, "što bi time bilo ugroženo važno pravo na nepristrasnog 'slučajnog sudiju.'" Da li smo mi zapostavili ovo važno pravo i važno pitanje, i dalje insistirajući na postojanju ne samo 'specijalnog tužilaštva', nego i 'specijalnog suda' za borbu protiv organizovanog kriminaliteta?

Sa druge strane, italijanske kolege su često pitale pokojnog profesora Grubača, koji je bio vođa našeg istraživačkog projekta: "Zbog čega Vi toliko insistirate na definiciji organizovanog kriminaliteta?" "Zbog toga," govorio je tada profesor Grubač, "što nedovoljno jasne definicije lako mogu biti politički zloupotrebjene u zemlji koja, poput Srbije ipak nema dovoljno dugačku demokratsku tradiciju."

Čini se da je profesor Grubač po ovom, kao i po mnogim drugim pitanjima, bio u pravu, isto kao što se čini da je septembar 2016. godine zaista pravi trenutak da se neke ideje i rešenja, a pre svega iskustva, preispitaju, što je i bio najosnovniji razlog i motiv za organizovanje ove konferencije i pisanje ove knjige koja bi znatno teže bila realizovana da nije bilo svesrdne pomoći nemačke "Hans Zajdel" fondacije, a pre svega njihovog prvog čoveka gospodina Luca Kobera. Imajući to u vidu, ja dragim kolegama i prijateljima iz ove fondacije, ovim putem iskazujem iskrenu zahvalnost uz nadu da ćemo i iduće 2017. godine organizovati konferenciju na istu ili neku sličnu temu koja će zaokupiti pažnju naše najšire javnosti. Ovom prilikom posebno bih želeo da ukažem i na partnerstvo sa Institutom za kriminološka i sociološka istraživanja koji je pomogao u pripremi i programskom definisanju ovoga skupa.

Ja se naravno zahvaljujem i svim autorima referata bez kojih ove knjige uopšte ne bi ni bilo, isto kao što se zahvaljujem i recenzentima ove knjige, dragim profesorima Slađani Jovanović, Đorđu Đorđeviću i Biljani Simeunović – Patić. Na kraju, ali ne kao najmanje važno, moram pomenuti i drage kolegice iz Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Milku Raković i Slavicu Miličić, koje su dale značajan doprinos u tehničkoj pripremi i realizaciji ove knjige.

Septembra 2016.  
dr Jovan Ćirić

## FOREWORD

Almost a decade ago, in 2007, me and my colleagues from Institute of comparative law and a group of prosecutors and judges from Serbia visited Rome. We visited special prosecutor's office for the fight against organised crime and anti-mafia department of Italian police (DNA – Direzione Nazionale Antimafia). The said visit was part of the project „Countering organised crime and corruption in Serbia“ which was realised by Institute of comparative law in cooperation with United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI) and Faculty of Law from Florence. The result of that project was one the first and most comprehensive books written on this topic in Serbian language (published in 2008).

In 2008, Sicilian Piero Grasso visited Institute of comparative law. Mr Grasso was at that time special anti-mafia prosecutor and was famous for capturing notorious Salvatore Rina, who was the Boss of the Sicilian mafia. I remember how two bodyguards, one them beeing a woman, escorted him to my office. I also remember his story how it seemed unusual that enormous amounts of pizza and bread were delivered to old, run-down house at the outskirts of Palermo and that all the time people in expensive cars were coming and going.

I remember warm welcome from our colleagues in Rome and their tales about their fight against not only Italian but also Balkan mafia. On that occasion, they mentioned mafias of all nations from Balkans, including Slovenia. The only ones they didn't mention (or didn't dare to mention) were the Albanians. Of course, I had to react and said, among other things, that the website of US DEA (Drugs Enforcement Agency) a week before the bombing of Yugoslavia in 1999, mentioned OVK as a terrorist and mafia organisation that was dealing drugs. But as of then, they became allies, so the Americans never again raised the issue of Albanian mafia and their dominance in the drug trafficking business in Europe. I said that the issues of the fight against organised crime are to a certain extent also political issues and the silence of our colleagues from Italy I interpreted as consent. Later, on various occasions, I testified that fight against organised crime was at certain extent connected with politics. That also confirmed Pierro Grasso, who after the end of his career as a prosecutor became MP in Italian Parliament and even the president of Italian Senate. In Serbia, it was always a question of political will whether to initiate the fight against organised crime and especially corruption.

In the meantime, many books were written and many laws enacted in Serbia, but the fight against corruption and organised crime still remains as intriguing as it was

in 2007 and in 2008. It is hard to say how much did Serbia progress in this fight, but these topics are always considered to be 'hot', both for legal scholars and politicians. It is clear that the topic of this two-day conference in Vršac (September 29 and 30) is not outdated. On the contrary, the subject is very current and challenging, as any reader of these papers will see. Some questions are still opened as in times when we 'learned' from our colleagues in Italy. One of the questions was: 'Why isn't there a specialised court in Italy for organised crime since there is specialised prosecutors office?'. They answered it was because otherwise the right to impartial, 'accidental' judge would be violated. Have we neglected this important right and issue by still insisting that there has to be not only special prosecutor's office but also special court for fighting against organised crime?

On the other hand, Italian colleagues asked late professor Grubač, who was the head of our research project, why we insisted so much on the definition of organised crime. He answered it was because in a country like Serbia that hasn't got long democratic tradition, insufficiently clear definitions could easily be abused by politicians.

It seems that professor Grubač was right in this respect (as for many other things), the same as it seems that September 2016 is the right time to question some ideas, solutions and experiences. That was the main reason for organising this conference and writing of this book which was generously supported by Hanns Seidel Stiftung and foremost its head, Mr Lutz Kober. Having that in mind, I express my sincerest gratitude to our dear friends and colleagues from this foundation, with the hope that we will organise another conference the following year on a similar topic that will get public attention. I would like to take the opportunity and point towards the partnership with the Institute of Criminological and Sociological Research which participated in the making of this conference.

I thank the authors of papers, as well as the reviewers of this publication - professors Slađana Jovanović, Đorđe Đorđević and Biljana Simeunović-Patić. Last, but not the least important, I have to mention dear colleagues from Institute of criminological and sociological research Milka Raković and Slavica Miličić who gave a significant contribution to technical preparation and realisation of this book.

September 2016  
Jovan Ćirić, PhD

## ORGANIZOVANI KRIMINALITET U XXI VEKU – KONTROVERZE I DILEME

Dorđe Ignjatović\*

*Rad predstavlja osvrt na neke stare i nove kontroverze i dileme – pre svega na ta kako kriminolozi i tvorci kriminalne politike operacionalizuju pojam "organizovani kriminalitet" i kako ovi drugi pristupaju njegovoj kontroli. U analizu je uključeno i pitanje kako je proces globalizacije uticao na stvaranje kategorije "transnacionalni organizovani kriminalitet" i konsekvence usvajanja koncepta koji ga vezuje za kriminalne organizacije, uz zanemarivanje njegove preduzimačke prirode. Iako je analiza pre svega kriminološka, nije se mogao izbeći i osvrt na pravnu stranu problema, ali i na niz drugih aspekata koja se tiču etničkih, rasnih, etičkih, političkih i srodnih pitanja koja proučavanje organizovanog kriminaliteta podrazumeva.*

*KLJUČNE REČI: organizovani kriminalitet, kriminalna organizacija, mafija, kriminalno preduzetništvo, ljudska prava*

### UVOD

Teško je naći pojam iz domena krivičnih nauka koji izaziva toliko nedoumica i sporova kao što je "organizovani kriminalitet". Izgleda da se naučnici ne mogu složiti ni oko čega što se na njega odnosi, osim da je sastavljen iz dve reči i da potiče iz engleskog jezika. Neslaganje počinje već oko toga kada je taj izraz po prvi put upotrebljen. Tako Frank Schmallegger (1996:348) smatra da je to bilo u Engleskoj u XVIII veku i da je tako nazvana kriminalna aktivnost grupe lopova koju je predvodio Jonathan Wild.<sup>1</sup> I Klaus von Lampe izraz vezuje za Englesku odn. njene kolonije. On navodi da je sredinom 1880-tih godina izraz "*Organized Crime*" korišćen za ono što su radile razbojničke bande koje su operisale po drumovima kolonijalne Indije (von Lampe, 2016:3); Letizia Paoli i Tom Beken (2014:15) smatraju da je u pitanju "američki koncept" i da ga je prvi put 1896. godine primenilo njujorško Društvo za prevenciju zločina (*New York Society for the Prevention*

---

\*Redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, e-mail: ignjat@ius.bg.ac.rs

<sup>1</sup> Oni su kralji stvari koje su kasnije, preko posrednika, nudili vlasnicima da ih otkupe. Ako u tome nisu uspeli, prebacivali su ih u Holandiju ili Belgiju i prodavali. Wild je, istovremeno, kao doušnik iz sveta podzemlja imao zaštitu kralja (King George I); tek posle smrti Kralja, Wild je uhapšen i obešen -v. detaljnije: Ignjatović Đ., Škulić M. /2012:21/.

of Crime) u kontekstu ilegalnog kockanja i prostitucije koji su se odvijali uz zaštitu predstavnika vlasti.

Mnogo značajnije su nedoumice i kontroverze postoje oko brojnih pitanja koja kreću od samog sadržaja pojma "organizovani kriminalitet", preko njegovog odnosa sa drugim vrstama kriminalne aktivnosti, uticaja globalizacije na teritorijalnu dimenziju, primene nasilja kao sredstva za realizaciju ciljeva,<sup>2</sup> odnosa sa političkim akterima,<sup>3</sup> načina suprotstavljanja i stvarnih efekata tih napora – do kritičkih stavova o tome da služi i kao sredstvo da se prošire ovlašćenja organa formalne socijalne kontrole i time ugroze ljudska prava. Zbog toga nije neobično što u literaturi ima gledišta po kojima se radi o svodnom pojmu pod koji svako (kao pod kišobran) može smestiti sve što želi (Letizia Paoli u Uvodu u *Oksfordski priručnik o organizovanom kriminalitetu* ga zato naziva "umbrella concept"), a na sličan način rezonuje i Michael Levi koji ga poredi sa Roršahovim testom u kome svakoj mrlji od mastila koju mu pokažemo daje svoje značenje (-v. von Lampe, 2016:33).

Ovaj rad je pokušaj da se na neke od navedenih dilema odgovori u novim okolnostima karakterističnim za doba u kome živimo. One bi se najkraće mogle izraziti kroz dva ključna pojma: *nesigurnost* i *globalizacija*. Prvi je na najbolji način objasnio nemački sociolog Ulrich Beck koji tvrdi da savremena društva karakteriše istovremeni rast dve proizvodnje koje idu u korak sa naučnim i tehnološkim razvojem – proizvodnja materijalnih dobara i "proizvodnja rizika" (Beck, 2001:31). Paralelno sa uspesima medicine i produženjem prosečnog ljudskog veka, otkrićem novih lekova koji su suzbili nekada fatalne bolesti, čovečanstvo se istovremeno sreće sa nezapamćenim narušavanjem životne sredine,<sup>4</sup> globalnim zagrevanjem i klimatskim promenama čiji efekti se ne mogu ni predvideti; sa pretnjom nuklearnog rata, ali i sa produblivanjem razlike između bogatih i siromašnih, migracijama ... Opštem osećanju nesigurnosti doprinosi i stanje kriminaliteta, a naročito terorističke pretnje koje upravo nastoje da izazovu osećaj ugroženosti kod ljudi.

Kada se radi o globalizaciji, čini se da je kraj bipolarnog sveta bio signal za akciju čiji cilj je odavno zacrtan: da naša Planeta postane jedno tržište koje će omogućiti dalju koncentraciju bogatstva u rukama onih koji su moćni. Otuda toliki sukobi i razne uvezene "revolucije" u područjima od strateške važnosti. Realizaciju nesporne ideje o potrebi slobodnog protoka robe, ideja i ljudi moćne države nastoje da iskoriste za proširenje svoje dominacije; međutim, koristi je i kriminalno podzemlje čijim aktivnostima takođe pogoduje taj proces pa jača transnacionalni organizovani kriminalitet. Da bi smo ga mogli efiksano kontrolisati, neophodna je međunarodna saradnja, a pretpostavka za to je da postoji bar minimum zajedničke predstave šta je u stvari organizovani kriminalitet. Zato ne delimo mišljenje onih koji smatraju da je nepotrebno baviti se određivanjem tog koncepta. Naprotiv, danas je on potrebniji no ikada ranije.

---

<sup>2</sup> Postoje gledišta da to nije bitna crta organizovanog kriminaliteta i kao primer se navode kvazi-države (e. *proto-states*) u kojima su njegovi akteri uspeali da društvu nametnu svoj normativni sistem.

<sup>3</sup> Nasuprot nespornoj činjenici da organizovani kriminalitet podrazumeva (bar prećutnu) podršku nekih od funkcionera javne vlasti, stoji podatak da su neke od u svetu najpoznatijih kriminalnih organizacija (kineske Trijade u vreme nastanka) bile zadvojene revolucionarnim ciljevima.

<sup>4</sup> Neke od tih promena našle su svoje mesto i u agendi kriminologa. Poslednjih decenija sve više je istraživanja koja su deo tzv. "zelene kriminologije" koja nastoji da pruži naučni osvrt na zagađivanje tla, vazduha i naročito vode kao strateškog resursa ovog milenijuma –v. Eman /2016/.



## KONTROVERZE OKO ODREĐIVANJA SADRŽINE IZRAZA "ORGANIZOVANI KRIMINALITET"

U ovom delu rada pozabavićemo se osnovnim dilemama o tome šta treba podvesti pod pojam organizovani kriminalitet. Biće ukazano kako se na to pitanje odgovaralo ranije, kao i kako se ono sagledava u najnovijoj kriminološkoj literaturi. Biće analizirana američka i evropska iskustva i posebno ukazano na praktične konsekvence usvajanja nekog od gledišta. .

### Na šta mislimo kada kažemo "organizovani kriminalitet"? Osnovni koncepti

Vrsni poznavalac ove materije autorka italijanskog porekla **Letizia Paoli** u jednom od svojih najnovijih radova (2014:3377) ukazuje na to da među činiocima koji doprinose konfuziji na konceptualnom planu posebno mesto ima činjenica da se izrazu "organizovani kriminalitet" daju u literaturi (najmanje) dva različita značenja:

I) ono koji u centar proučavanja stavlja grupu ljudi koji preduzimaju određene kriminalne aktivnosti i radi ostvarenja svojih ciljeva uspostavljaju odgovarajuću organizaciju koja počiva na mreži međudnosa zasnovanih na subordinaciji i hijerarhiji.

II) ono po kome je ključ za razumevanje organizovanog kriminaliteta nije odgovor na pitanje "ko?" već "šta?" – dakle, koje delatnosti se mogu smatrati organizovanim kriminalitetom.

Pozivajući se na rad koji je objavio neosporni autoritet u ovoj oblasti Jay Albanese (1994) **Jana Arsovska** (2014:1561) smatra da postoje tri osnovne paradigme o organizovanom kriminalitetu:

- a) prvu ona naziva "hijerarhijskom" i oličena je u tvrdnji o postojanju "zavere stranaca" odn. ideji da se radi o "uvezenom proizvodu";
- b) druga ističe relaciju patron – klijent i koncentriše se na međudnos između aktera od kojih jedni imaju moć, a drugi žele da joj se približe;
- c) treća pogleda sa aktera uključenih u zajedničko vršenje zločina skreće ka "organizovanom kriminalitetu kao biznisu". Neki od autora koji je zastupaju smatraju da organizovane kriminalne grupe nastaju i rastu na isti način kao legitimni biznis – odgovaraju na potrebe mušterija, imaju "tržište", "konkurenciju" ...<sup>5</sup>

Nemački kriminolog "na privremenom radu u SAD"<sup>6</sup> **Klaus von Lampe** (2016:27) pitanje konceptualizacije pojma organizovani kriminalitet u naše vreme svodi na postojanje tri bazična koncepta:

1) onaj koji organizovani kriminalitet vidi kao formu kriminalne aktivnosti koje uključuju više lica kako bi se lakše (ili uopšte) mogle vršiti;<sup>7</sup>

---

<sup>5</sup> Autorka istovremeno ukazuje da pored ovih osnovnih, postoje i druga gledišta: ima onih koja ističu da se organizovani kriminalitet zasniva na karakterističnim ljudskim međudnosima, dok ga druga proglašavaju za "specifičan socijalni sistem".

<sup>6</sup> Već nekoliko godina on predaje na Univerzitetu Grada Njujorka (John Jay College).

2) po drugom, nije važno šta prestupnici rade i kako to čine, već kako se međusobno povezuju;<sup>8</sup>

3) treći polazi od stava da se ključ za razumevanje organizovanog kriminaliteta ne nalazi ni u delatnostima, ni u organizaciji, već u nelegitimnoj moći koncentrisanoj u rukama kriminalaca.<sup>9</sup>

Ovo poslednje gledište ima dve varijante:

3a) po prvoj, kriminalci stvaraju neku vrstu vlade podzemlja koja reguliše, kontroliše i opozuje ilegalne aktivnosti;

3b) po drugoj, kriminalci ostvaruju uticaj na legitimni deo društva tako što umesto vlade vrše njena ovlašćenja ili ulaskom u alijanse sa korumpiranim predstavnicima političkih i poslovnih elita sa ciljem da manipulišu ustavnim poretkom u svoju korist.

Kao što se vidi, tvrdnja o postojanju (najmanje) dva osnovna koncepta o organizovanom kriminalitetu zajednička je svim citiranim autorima.<sup>10</sup> Prvi ističe njegovu organizacionu dimenziju, a drugi preduzimačku. U daljem izlaganju analiziraćemo njihovu genezu u nauci i zakonodavstvu SAD i Evrope, a pažnja će biti posvećena i praktičnoj dimenziji. Jer, kako ćemo videti, ovde se ne radi samo o pukom doktrinarnom problemu koji zanima samo teoretičare, već o pitanju koje ima značajne kriminalno političke posledice.

## Dilema "ko?" ili "šta?" – stanje pre procesa globalizacije

### *Američka strana priče*

Već smo videli da je njujorško Društvo za prevenciju zločina krajem XIX veka organizovani kriminalitet video kao skup aktivnosti koje se vrše uz značajnu podršku nosilaca vlasti. Dakle, prva odredba ovog pojma u jednom dokumentu koji ima istraživački karakter bila je na liniji onoga što smo skraćeno nazvali "šta?"

Međutim, ovu dosta deprimirajuću odredbu u kojoj je prvi put jasno ukazano da priča o organizovanom kriminalitetu istovremeno govori o korumpiranoj i/ili nesposobnoj vlasti koja omogućava ili bar toleriše prostituciju i ilegalno kockanje u Velikoj jabuci nije uspela da se nametne u medijima i javnosti. Oni su nešto kasnije (1920-1930/tih godina) ovaj izraz počeli da koriste kao oznaku za bande gangstera koji su primenjivali reket i snabdevale građane ilegalnim dobrima i uslugama.<sup>11</sup> Istina,

---

<sup>7</sup> Takvo gledište zauzima na primer Samuel Porteous (1998:10) u radnom materijalu pripremljenom za generalnog tužioca Kanade gde navodi da "organizovani kriminalitet podrazumeva svaku profitno orijentisanu kriminalnu aktivnost koja" (društvu) "nanosi ozbiljnu štetu".

<sup>8</sup> von Lampe navodi definiciju američkog FBI koji tvrdi da je organizovani kriminalitet izraz za bilo koju grupu koja poseduje neki oblik formalizovane strukture i čiji je primarni cilj da obezbedi zaradu kroz ilegalne aktivnosti.

<sup>9</sup> Kao autori koji zauzimaju ovo gledište mogu se navesti Joseph Albini (1971), Francis Ianni sa Elizabeth Reuss-Ianni (1976) i Alan Block (1983).

<sup>10</sup> I ne samo njih: primera radi, Umberto Santino (2013:21) ukazuje da se i sicilijanska Mafija može bolje razumeti pomoću dve navedene paradigme.

<sup>11</sup> Sean Grennan i Marjie Britz (2005:8) navode da je ovaj koncept prvi put odredila 1915. jedna čikaška komisija (*Chicago Crime Commission*). Po mišljenju njenih članova, organizovani zločin (nazivaju ga "institucionalizovani" – *institutionalized crime*) je isto što i posebna vrsta organizacije koja se od tradicionalnih kriminalnih grupa razlikuje (predstavlja "osobeno društvo") time što je karakterišu sistem ciljeva i praksi, specifični rituali, tradicija i poseban žargon.

bilo je u to vreme i drugačijih opredeljenja: kako navode Paoli i Beken (2014:16) prvi pokušaj da se država uključi u izučavanje organizovanog kriminaliteta bio je rad Nacionalne komisije koju je u periodu 1929-1931. vodio George Wichkersham. Ona se bez dileme opredelila za zaključak da je važnije "šta?" no "ko?"

Posle II svetskog rata ovakva stanovišta su napuštena i u kasnim 1940-tim godinama pažnja se usmerava ka kriminalcima stranog – pre svega italijanskog – porekla i njihovim organizacijama uz (svesno) zanemarivanje uloge koju u onome što se događa imaju predstavnici "respektabilne klase" (ibid.). I to uprkos otkrivenim slučajevima koji su pokazali da takva veza postoji. Kako navode Jeffrey McIlwain i Clinton Leisz (2007), najbolji primer za to je finansijski skandal iz kasnih 1940-tih sa kompanijom *Guarantee Finance Company* iz Los Angelesa za koju se u Trećem izveštaju Specijalne komisije za proučavanje delatnosti organizovanog kriminaliteta države Kalifornije<sup>12</sup> navodi da je, od 1947. kada je osnovana, "zajedno sa svojim partnerima bila maska za jedan od najvećih kriminalnih poduhvata koji je poznat organima reda na jugu Kalifornije" (Standley Comission, 1950:34).

Nasuprot tvrdnji medija i tadašnjih najviših političkih predstavnika (poput guvernera i vrhovnog tužioca Kalifornije) da je u pitanju širenje moćnih kriminalnih organizacija sa Istočne obale SAD, Komisija je zaključila da "organizovani zločin ne postoji u socijalnom vakuumu" i da "svi kriminalci manje-više zavise od kontakata sa respektabilnim članovima društva, što naročito važi za prestupnike koji su uključeni u oblike kriminaliteta koji su povezani sa komercijalnim poslovanjem. Za njih, prijateljske veze s političkim predstavnicima su apsolutno ključne" (Standley Comission, 1950:18). Dokazano je kako je navedna Kompanija samo u 1948. godini korumpirala funkcionere pravosuđa sa (tada značajnom sumom od) 108.000 dolara.

McIlwain i Leisz (2007:42) tvrde da je ovaj skandal pokazao da organizovani kriminalitet nije ni italijanski fenomen niti se jednostavno proširio sa Istočne na Zapadnu obalu SAD. Mnogo više, on je čvrsto uronjen u lokalnu zajednicu i njen veroloman ("vizantijski") sloj političara i pravosudnih funkcionera sa kojim tvori fluidnu mrežu u koju su uključeni mnogi pojedinci različitog etničkog porekla koji povezuju članove podzemlja sa legitimnim ("nadzemnim") pojedincima i institucijama.

Očigledno, ovakvi nalazi su bili ignorisani u stvaranju priče o organizovanom zločinu. Umesto njih, jača organizacioni pristup: on identifikuje organizovani kriminalitet sa moćnom centralizovanom nacionalnom državom ("vlada u senci") i kontroliše ilegalna tržišta koja donose najviše profita. Javnost je pod uticajem izjava nosilaca političkih funkcija i njima odanih medija "lako progutala tu priču" o postojanju zavere stranaca oličenoj u grupama lica poreklom sa italijanskog juga.<sup>13</sup> Ova koncepcija je na vrlo inteligentan način kombinovala nekoliko važnih stvari vezanih za američko javno mnjenje: vešto je manipulisala strahom građana od zločina, ksenofilijom običnih ljudi i interesima bezbednosnih službi da se čak i najmanji uspesi u borbi protiv "sedmoglave aždaje" prikažu kao istorijski, kao i njihovoj potrebi da stalno traže više sredstava za svoj rad i sve šira ovlašćenja u borbi protiv zločina. Ako

---

<sup>12</sup> Naziv *Standley Comission* dobila je po predsedniku – William Standley, penzionisanom admiralu, bivšem šefu Američkih pomorskih operacija i ambasadoru u SSSR.

<sup>13</sup> Istini za volju, treba naglasiti da su i neki događaji i ponašanja lica iz kriminalnog podzemlja dopineli širenju zablude da je sav organizovani kriminalitet u SAD oličen u američkom krilu sicilijanske Mafije. Poznati slučaj ubistva jednog policijskog funkcionera (David Hennessey) u Nju Orleansu 1890. (-v. Ignjatović Đ., Škuljić M. (2012:127) i publicitet koji je pratio delovanje poznatih likova iz njujorškog i čikaškog podzemlja tokom Prohibicije doprineli su popularizaciji navedenog stanovišta.

se tome dodaju i spoljnopolitički interesi,<sup>14</sup> jasno je zašto je a SAD koncepcija o "zaveri stranaca" počela širiti. Da bi ostvarila dominaciju nisu bila dovoljna saslušanja pred Komitetom koji je vodio Estes Kefauver ni televizijski prenosi svedočenja čija je "zvezda" bio Joe Valachi - predstavljen kao "jedan od vođa američkog krila italijanske Mafije" (on je prvi organizaciju nazvao *Cosa Nostra* i otvorio priču o piramidalnoj strukturi na čijem čelu je Bos - Gazda). Trebalo da se steknu još dve stvari: da joj legitimnost pruži nauka i da bude popularisana u sredstvima masovne kulture.

Kada se radi o prvom uslovu (davanje naučne legitimnosti navedenoj koncepciji), nju je pružio jedan od najvećih američkih kriminologa posle II svetskog rata.<sup>15</sup> Iz dokumentacije koju je prethodno brižljivo odabrao FBI, Cressey je izveo očekivani zaključak: organizovani kriminalitet u SAD je birokratska organizacija sastavljena od 24 familije raspoređene u najvećim gradovima, kojom dominiraju lica italijanskog porekla (1969:111). Drugi oslonac ovakvom gledanju na organizovani kriminalitet dali su proizvođači masovne kulture – pre svega literarne i filmske tvorevine koje su je popularizovale. Među njima, po opštoj oceni dominira roman *Kum* (autor Mario Puzzo) koji je kasnije pretočen u filmsku sagu od tri nastavka, čiji prvi deo spada u nekoliko najgledanijih filmova u istoriji kinematografije.

Koncepcija po kojoj su "važniji ljudi nego ono što čine" (formulacija koju je dao Cressey) imala je niz praktičnih posledica na polju kriminalne politike: došlo je do reorganizacije u službama koje imaju nadležnost u kontroli organizovanog zločina, povećani su budžeti tih organa, novelirano je i krivično zakonodavstvo – uz ostalo, usvojen je i kontroverzni Zakon o organizacijama koje se bave reketom i korumpiranjem (RICO) koji je pojam "organizovani kriminalitet" veoma proširio, usvojena nova procesna rešenja koja su promenila status osumnjičenog i optuženog, zaštita svedoka ...<sup>16</sup>

Istovremeno sa širenjem ovakvog poimanju organizovanog kriminaliteta, javljaju se njegove kritike. Paoli (2014:3378) argumente rezimira kroz tvrdnje "da je ideološko, služi ličnim političkim interesima, netačno i nije empirijski zasnovano". Drugi su ukazivali kako je u pitanju jedna opasna "etnička zamka" koja može ozbiljno narušiti međuetničke odnose. Jedan od začetaka kritike je rad o "neorganizovanom kriminalitetu" koji je objavio Peter Reuter (1983). Umesto shvatanja o organizovanom kriminalitetu na način koji ga je predstavio Donald Cressey, u američkoj literaturi javljaju se i postaju sve brojniji autori koji se u sporu - "ko?" ili "šta?" - opredeljuju za ovo drugo. Oni govore o "zabranjenom preduzetništvu", "obezbeđenju zabranjenih dobara i usluga", "iznuđivanju i porocima". U grupi onih koji su dosta ubedljivo osporili izjednačavanje organizovanog kriminaliteta i italo-američke mafije posebno mesto zauzima William Chambliss (1988.) svojim poznatim proučavanjem kriminalnog podzemlja u Sijetlu u kome je konstatovao da ono u tom gradu nije pod kontrolom Mafije i da funkcioniše kao profitno orijentisana delatnost koja uključuje finansirajere koji hoće brzu i ogromnu zaradu, nosioce javnih ovlašćenja koji olakšavaju postizanje cilja ("organizatori") i one koji "biznis" vode na terenu ("reketaši").

Jedan broj kriminologa nastoji da pomiri dva suprotstavljena gledišta polazeći od načela "i ko? i šta?" (tu se mogu ubrojati Block i Chambliss (1981), Reuter (1983), ali i

---

<sup>14</sup> U američkoj literaturi na više mesta se ukazuje da nije slučajno što se kao jedan od najvažnijih promotora ove priče pojavio Federalni biro za narkotike, preteča današnje *DEA (Drug Enforcement Agency)*. Ove organizacije ne samo da određuju šta je zabranjeno, nego i utvrđuju prioritete koje vrste narkotika predstavljaju najveću opasnost prate promene u fokusnim tačkama spoljne politike SAD –v. Ignjatović (2015:32).

<sup>15</sup> To mišljenje zastupa Henk Van de Bunt 2010:115/ u knjizi *Pedest ključnih mislilaca u kriminologiji*.

<sup>16</sup> -v. detaljnije: Ignjatović Đ., Škulic M. (2012:60 et seq.).

Predsednička komisija za organizovani kriminalitet u svom Izveštaju (*President's Commission ...*, 1986). Međutim, ovaj dokument je interesantan i zbog toga što se fokusira na delovanje kriminalnih grupa iz inostranstva (kolumbijski narkokarteli, japanske Jakuze, ruske kriminalne bande ...) čime je, na neki način, ponovo oživela ideja o zaveri stranaca (Paoli, Beken, 2014:18).

I pored svega navedenog, čini se da je u pravu britanski kriminolog Michel Levi (2003:119) koji tvrdi da u SAD dominira (naročito u stavovima zvaničnih državnih organa) stav da se organizovani kriminalitet odnosi na grupu ljudi koji u dužem vremenskom periodu vrše zločine radi ostvarenja dobiti, pri čemu koriste nasilje ili njime prete.

### *Evropski pogled na problem*

U većini zemalja evropskog Zapada u periodu koji je prethodio eri globalizacije kao da navedena dilema nije postojala. Ne samo kriminolozi, nego i pravosudni organi nisu se uopšte dvoumili – ključ za objašnjenje organizovanog kriminaliteta je bio u odgovoru na "šta?" a ne "ko?". Izuzetak su predstavljale samo dve države: Španija (u kojoj je taj pojam shvatan veoma široko, tako da je u njega bio uđenut i terorizam) i Italija u čiju društvenu stvarnost su vekovima uronjene kriminalne tvrdokorne masovne kriminalne organizacije (sicilijanska Mafija, kalabrijska N'Dranghetta i napuljska Camorra). To je objašnjenje zašto je za italijanske naučnike i praktičare ključno bilo proučavanje organizacije tih kriminalnih grupa, pa je u skladu sa tim proširen i pojam organizovanog kriminaliteta, takođe je došlo i do sličnih zakonodavnih zahvata kao u SAD. Primer je uvođenje (godine 1982.) u italijanski Krivični zakonik člana 416bis koji sankcioniše samo pristupanje organizaciji mafijaškog tipa (i. *associazione di tipo mafioso*), posebna pravila o tretmanu tzv. 'pokajnika' (i. *pentiti*) i druga normativna rešenja koja su kopirala američke uzore.

Italija se 1992. suočila sa šokantnim ubistvima dvojice poznatih boraca protiv organizovanog kriminaliteta: u maju je ubijen tužilac Giovanni Falcone, a u julu sudija Paolo Borsellino. Pokazalo se koliku moć ima Mafija i Evropom se počeo širiti strah da će italijanske mafijaške organizacije proširiti svoje delovanje na ceo Kontinet.

Do tog trenutka, u ostalim evropskim državama prevladavalo je gledište da je za definisanje organizovanog kriminaliteta bitnije ono čime se bave akteri kriminalnog podzemlja nego kako je ono strukturisano – takvo gledište dominiralo je naročito u Nemačkoj, Britaniji i Holandiji. Letizia Paoli (2002:51 et seq.) navodi nekoliko uticajnih evropskih kriminologa: tako je poznati nemački autor Hans Kerner (1973.) tvrdio da je suština organizovanog kriminaliteta preduzimačka delatnost; britanski kriminolog Dick Hobbs (1988.) smatrao da se organizovani kriminalitet tiče odnosa na tržištu. Holandanin Petrus van Duyne (1996:201), pak, da se on svodi na kriminalnu trgovinu – jednostavno govoreći, on bez prodaje i kupovine zabranjenih dobara u usluga, ne postoji.

### Shvatanja organizovanog kriminaliteta u periodu globalizacije - uspon i kritika koncepta 'transnacionalni organizovani kriminalitet'

Razmeđe dva milenijuma obeležile su dve tendencije: sa jedne strane Atlantika, tema "organizovani kriminalitet" je nestala iz političke agende vlasti u SAD. Drugim rečima, za neko vreme, ova tema je sišla sa spiska udarnih državnih prioriteta. Ali je zato potreba da se u "rat protiv droga" uključe i druge zemlje dobila status zadatka od posebnog značaja. Kako pišu Adam Edwards i Peter Gill (2006:8), septembra 1994. u

Vašingtonu je održan kolokvijum na kome su uvodna izlaganja imali šefovi FBI, CIA i Mreže za suzbijanje finansijskog kriminaliteta (*Financial Crimes Enforcement Network – FinCEN*). Na njemu je rođena ideja o "novom globalnom pluralističkom" razumevanju organizovanog kriminaliteta.

U Evropi po padu Berlinskog zida nastaje rizik da će se kriminalno podzemlje bivših socijalističkih država preliti na Zapad i počinje se širiti bauk organizovanog kriminaliteta kao zavere stranaca i to onih sa Istoka. To je dalo snažan impuls uvođenju nove teme – "organizovanog kriminaliteta sa međunarodnim elementom" - u agende međunarodnih organizacija i domaća zakonodavstva. Istina, o njemu se govorilo i ranije. Tako je na Starom kontinentu sklapanje Šengenskog sporazuma koji je počeo sa uvođenjem vizne liberalizacije i slobode kretanja unutar Evropske unije pokrenulo debate o opasnostima od vršenja dela koja spadaju u organizovani kriminalitet na teritoriji više država. U nazivu ovog fenomena u početku se lutalo. Korišćeni su izrazi "međunarodni", "prekogračni", "multinacionalni" i "transnacionalni organizovani kriminalitet", da bi se na kraju ustalio ovaj poslednji.<sup>17</sup>

U procesu širenja svesti o opasnostima od transnacionalnog organizovanog kriminaliteta ulogu su dobile i Ujedinjene nacije. One su 1994., nekoliko meseci po održavanja pomenutog Kolokvijuma u Centru za strateške i međunarodne studije u Vašingtonu, u Napulju organizovale Ministarsku konferenciju na kojoj je usvojen stav da je ova, nova dimenzija 'tradicionalnog' organizovanog kriminaliteta postala jedan od najalarmantnijih izazova za bezbednost čovečanstva i jedna od glavnih pretnji bezbednosti i ekonomija modernih država. Ta konferencija je bila početak procesa usaglašavanja eksperata iz celog sveta koji su tragali za zajedničkom odredbom transnacionalnog organizovanog kriminaliteta. Posle burnih rasprava za koje se nekada činilo da neće imati kraja, ipak je posao priveden kraju i u decembru 2000. godine u Palermu<sup>18</sup> je pod okriljem Svetske organizacije održana Međunarodna konferencija na kojoj je usvojena Konvencija UN o borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta (stupila na snagu 2003. pošto je ratifikovana od dovoljnog broja država).

Iako se u ovom radu koncentrišemo pre svega kriminološku, a ne pravnu dimenziju problema, ovde samo napominjemo da se vrlo brzo po usvajanju konvencije koja insistira na ključnom pojmu *strukturisane grupe od tri i više članova koja deluje duži vremenski period sa ciljem vršenja jednog ili više teških zločina u cilju sticanja dobiti* nastala potreba da Ad hoc komitet za elaboraciju Konvencije ukaže da izraz "strukturisana grupa treba shvatiti tako da se odnosi i na klike, gangove i mreže koje se inače nikako ne bi mogle podvesti pod taj izraz (Paoli, Beken, 2014:24).

Što se Srbije tiče, međunarodni ekspert za ovu oblast Tom Obokata navodi našu Republiku kao primer zakonodavstva u kome postoji potpuna konfuzija u određenju organizovanog kriminaliteta, pa ukazuje da je samo u periodu od tri godine (2002-2005) *Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminaliteta* menjan osam puta!<sup>19</sup> Takođe, autor primećuje i jednu stvar koja se ne sreće često u uporednom pravu: u istoj državi (Srbiji), dva ključna

---

<sup>17</sup> U novijoj literaturi, Henk van de Bunt i Diana Siegel (2003:3) sa dosta osnova ukazuju da je izraz "globalni" pogodniji od "transnacionalnog organizovanog kriminaliteta". Međutim, većina autora ipak usvaja ovaj drugi.

<sup>18</sup> Mesto njenog održavanja je (po analogiji sa suđenjem Nacizmu u Nirnbergu) odabrano sa namerom da se simbolično pokazalo da se u "Metropoli Mafije", najpoznatijoj od svih organizacija kriminalnog podzemlja, organizovanom zločinu nanosi "odlučan udarac".

<sup>19</sup> Ovaj profesor na Kvin Univerzitetu u Belfastu prestao je da broji izmene 2005. A da je nastavio, konstatovao bi da je za 12 godina važenja Zakona, on menjan isto toliko puta!

zakona iz krivične oblasti (*Krivični zakonik* i *Zakonik o krivičnom postupku*) koji su u datom trenutku na snazi, definišu isti pojam – "kriminalnu grupu" na različit način! (Obokata, 2010:134)

Način na koji je određen pojam transnacionalnog organizovanog kriminaliteta istraživači jasno označavaju kao "internacionalizaciju američkog sistema kontrole zločina" (Edwards, Gill, 2006:8) jer je i pored deklarisanog nastojanja da se dođe do pluralističkog koncepta, shvatanje američkih državnih organa<sup>20</sup> šta on predstavlja i kako ga suzbiti postao dominantan. On je postao model na kome su usvajana rešenja kako u nacionalnim zakonodavstvima, tako i regionalnim organizacijama.<sup>21</sup>

Ovakav pristup još više je iskomplikovao stvari. Pre svega, naveo je jedan broj autora i organizacija na pogrešan zaključak kojim se svi oblici organizovanog kriminaliteta svode na transnacionalni; ovo je zabluda u istoj ravni kao ona kojom je u u svoje vreme organizovani kriminalitet u SAD identifikovan sa organizacijom *Cosa Nostra*. Drugim rečima, značajan deo organizovanih kriminalnih aktivnosti nema transnacionalni karakter i ta činjenica se ne sme zanemariti.

Drugo, najnovija istraživanja pokazuju da je čak i kod onih organizacija koje vrše transnacionalne kriminalne aktivnosti, taj inostrani element mnogo manje zastupljen nego što se mislilo.

Najnovije takvo istraživanje sproveo je Francesco Calderoni sa saradnicima i ticalo se delovanja četiri italijanske kriminalne organizacije mafijaškog tipa (*Cosa Nostra*, *Camorra*, *Ndrangheta* i *Apulian mafia*) u svetu (radi se o periodu 2000-2012.). Proučavanje obimne građe koja se sastojala iz javno dostupnih izveštaja i specifične dokumentacije koja je podvrgnuta višestrukoj analizi pokazalo je da su ove organizacije razvile ozbiljnije delatnosti van svoje zemlje samo u nekoliko razvijenih država (Nemačka, Kanada, Australija i SAD),<sup>22</sup> da je dilovanje droge najčešća transnacionalna aktivnost, kao i da je pranje novca u internacionalnim razmerama mnogo manje zastupljeno nego što se očekivalo. Ono što je najinteresantnije je da je samo jedna od navedenih organizacija (*Ndrangheta*) uspostavila strukturisane grupe u inostranstvu, dok su ostale samo uzele učešće na ilegalnim tržištima (Calderrone, 2016)

Treće, kako se sa puno osnova ukazuje u literaturi, čak i one organizacije koje su već decenijama važni akteri u transnacionalnim kriminalnim aktivnostima ne mogu na "tuđem terenu" uspešno poslovati bez snažne podrške lokalnih aktera. To važi za sve delatnosti, uključujući i najčešću - trgovinu narkoticima u kojoj sve faze "posla" - od proizvodnje "robe", preko "velikoprodaje" i "maloprodaje" – do nuđenja droga na ulici podrazumevaju ovakvu podršku.

---

<sup>20</sup> Nathan Moran (2005:1092) naglašava poseban značaj koji su dva organa američke administracije (*Department of Justice* i *Department of State*) imala u tom poslu. Oni su koordinisali napore da se razviju međunarodne procedure za suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu.

<sup>21</sup> Navedeno važi i za Evropsku uniju koja je u Okvirnim odlukama iz 1998. i 2008. kopirala model iz Konvencije UN –v. Lukić (2014:15).

<sup>22</sup> Kuriozitet je svoje vrste da je među 19 država koje su bile u fokusu analize i jedna bivša jugoslovenska republika – Crna Gora u kojoj deluju Kamora i Apulijanska mafija (Calderoni et al., 2016:422).

## PROBLEMI U VEZI SA KONTROLOM ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA

Čini se da ne treba podsećati da organizovani zločin spada u najveće izazove sa kojim se susreće savremeni svet. Jedan od razloga za to je i činjenica da se u našem vremenu krug aktivnosti koje se mogu svrstati u organizovani kriminalitet veoma proširio i dobio nove dimenzije. Primer za to je uspon ilegalne "industrije droga" koja je iz godine u godinu naglo povećavala zaradu (prema nekim izvorima, radi se o milijardama dolara);<sup>23</sup> dalje, preduzimaju se kako tradicionalne, tako i nove kriminalne aktivnosti (od razbojništva, krađe automobila,<sup>24</sup> preko ilegalnog deponovanja otpada štetnog za životnu sredinu, nezakonite trgovine oružjem, zlatom i dijamantima – do "industrije seksa");<sup>25</sup> vrše se i prevare i dela iz oblasti finansijskog kriminaliteta (lažiranje tendera, lažna bankrotstva i niz drugih koja imaju crte kriminaliteta belog okovratnika); zatim, ovde dolaze i poslovi u vezi sa krijumčarenjem ljudi<sup>26</sup> i niz drugih.

Štete koje ova tip kriminaliteta nanosi su ogromne. Njime su viktimizovani brojni subjekti i organizacije. Kako navode Geoff Dean, Ivar Fahsing i Peter Gottschalk (2010:5), u nastojanju da ostvare profit, akteri organizovane kriminalne delatnosti manipulišu ljudskim potrebama ne obazirući se na to ko su žrtve takvih delatnosti: to u bukvalnom smislu može biti svako. Najčešće nismo ni svesni koliko opasnost pojedinca, njihove porodice, zajednice – ali i društvo u celini – predstavlja organizovani kriminalitet. Jer, to što se na primer radi o zabranjenim dobrima i uslugama ima za posledicu da i mnoge žrtve ne žele da prijave viktimizaciju.

Letizia Paoli (2014:9) ukazuje da je mnoštvo subjekata i organizacija viktimizovano delatnostima koje spadaju u organizovani kriminalitet: funkcioneri političke i pravosudne vlasti koji su izgubili život zbog angažovanja na njegovom suzbijanju; članovi lokalnih zajednica koji su iz istih razloga doživeli takvu sudbinu; oni koji su stradali samo zato što su se "u pogrešnom trenutku našli na određenom mestu (i tako postali "kolateralna šteta"); žrtve čiji je fizički i psihički integritet povređen navedenim delatnostima; oni čiji su materijalni interesi oštećeni; legitimni biznis koji trpi ogromne štete; državni organi čiji je funkcionalni integritet narušen; najzad, neke od aktivnosti opasno ugrožavaju životnu sredinu.<sup>27</sup>

Zbog toga njegovo delovanje ne može biti tolerisano i svaki pokušaj da se uspostavi neka vrsta *modus vivendi* sa akterima kriminalnog podzemlja ima tragične posledice. To su pokazala iskustva više zemalja. U SAD su u nerazjašnjenim okolnostima ubijeni predsednik i bivši državni tužilac SAD (John i Robert Kennedy);<sup>28</sup> u Italiji je decenijama postojala, naročito na Siciliji tako tesna saradnja političara Demohrišćanske stranke sa

---

<sup>23</sup> Bitan podsticajni faktor rasta zarade kriminalnog podzemlja je potreba ljudi za nelegalnim dobrima i uslugama. Letizia Paoli (2014:3383) se poziva na podatke bečke Kancelarije Ujedinjenih nacija za droge i kriminalitet (UNODC) koja tvrdi da čak 5% svetske populacije predstavlja zavisnici od narkotika.

<sup>24</sup> -v. Mijalković (2014).

<sup>25</sup> Prvi Hanser, Walonda Wallace i Kaine Jones (2008:194) tvrde da se u naše vreme formiralo globalno tržište na kome industrijalizovani komercijalni seks, međunarodni seks turizam i pornografija obrću godišnje milijarde dolara.

<sup>26</sup> -v. Antonopoulos, G., Winterdyk, J. (2006)

<sup>27</sup> Prvi koji je primetio na koji način je organizovani kriminalitet ušao u "posao" oko odlaganja opasnog otpada bio je John Landesco (1973) pokazujući kako je stvorena zajednica interesa mafijaša i (legitimnih) privrednih preduzimača. Ta veza utvrđena je i drugim državama, a Vincenzo Ruggiero i Nigel South (2010) taj "posao" označavaju kao "kriminalitet prljavog okovratnika".

<sup>28</sup> -v. Ignjatović, Škulić (2012:132).



Mafijom da je ova organizacija postala deo vlasti, za šta veliki poznavalac i aktivista anti-mafija pokreta Umberto Santino (2013:73) koristi izraze "vladavina kriminalaca" ili "kriminokracija" (i. *criminocrazia*) ili "mafijizacija institucija" (i. *mafiosizzazione delle istituzioni*). Neki članovi te stranke koji su se suprotstavljali ulasku Mafije u strukture državne vlasti platili su glavom to opiranje.<sup>29</sup>

Ako je nesporno da je jedan od prioriteta kriminalne politike država suzbijanje organizovanog kriminaliteta, prvo pitanje koje se sa tim u vezi može postaviti je: da li konceptualni okvir koji mu dajemo dobar osnov za izgradnju odgovarajućeg pravnog okvira za akciju?

Ono što kriminolozi sa pravom primećuju je da se jedan od razloga relativnog neuspeha u kontroli organizovanog kriminaliteta nalazi u činjenici da većina savremenih država (pod uticajem rešenja u Konvenciji UN) usvaja američki koncept koji se fokusira organizaciju (koncept "ko?"). Njemu su prilagođena i zakonska rešenja koja podražavaju rešenja iz zakona RICO i druga koja postoje u američkom (i italijanskom) pravu. Problem je u tome što klasične kriminalne organizacije (mafijaškog tipa) poznaju faktički samo dve zemlje čija zakonska rešenja služe kao uzor. Neosporno je da su SAD i Italija postigle određene uspehe u suzbijanju dela iz oblasti organizovanog kriminaliteta koja su vršile navedene organizacije.<sup>30</sup> Ali, ako one ne egzistiraju u ostalim zemljama, jasno je da su ta rešenja nepodobna da na pravi način suzbiju delatnosti labavih i neformalnih mreža koje u njima postoje i brzo se i uspešno prilagođavaju stanju na ilegalnim tržištima. One ne zadovoljavaju ni jedan od izričito navedenih kriterijuma koje na primer već pominjani član 416 bis italijanskog Krivičnog zakonika navodi: - doživotno članstvo; - organizacionu strukturu; i – kriminalni plan (Santino, 2013:21).

U tim zemljama kao da se ostvaruje zloslutna prognoza koju je izrekao Michael Woodiwiss: nevolja sa uvajanjem američkog koncepta organizovanog kriminaliteta kao opšteg je što na njemu zasnovana strategija kontrole cilja na specifične kriminalne organizacije; to može doneti kratkotrajne uspehe policijama i tužilaštvima tih država, opredmećene u spektakularnim hapšenjima i optuživanju i suđenjima<sup>31</sup> nekim figurama iz kriminalnog sveta, ali nije u stanju da se nosi sa "domaćim" i međunarodnim organizovanim kriminalitetom u XXI veku. Njihovi ciljevi nisu određeni poslednjih godina i nisu deo plana kakvog vrhovnog tela kriminalaca (Woodiwiss, 2006:25).

Jedan od najvećih problema u vezi sa kontrolom organizovanog kriminaliteta je tendencija da se njegov sadržaj tako proširi da obuhvati i one kriminalne delatnosti koje nikako tu ne spadaju. U međunarodnim aktima došlo je do postepenog izjednačavanja

---

<sup>29</sup> Michele Pantaleone (1972:227) navodi slučaj sa gradonačelnika Kamporealea (Pasquale Almerico) koji je ubijen 1957. godine i pored toga što je, osećajući šta mu Mafija sprema tražio pomoć tadašnjeg sekretara Provincije Palermo (Gionanni Gioia). Ovaj drugi nije ni našao za potrebno ni da mu odgovori.

<sup>30</sup> Čak su i one posle poznatih akcija američkih federalnih vlasti i italijanskog pravosuđa ('maksi procesi' u Palermu) početkom 1990tih počele da menjaju svoju organizacionu strukturu, raspršivši se u niz manjih organizacija koje nezavisno jedna od druge obavljaju kriminalnu delatnost. O ovoj segmentaciji u slučaju Mafije piše Anton Blok (2008:9) i predstavlja je pre kao "fleksibilnu i fluidnu strukturu mreža", nego klasičnu monolitnu organizaciju.

<sup>31</sup> Kada se radi o spektakularnim suđenjima, Italija je bez premca u Evropi: kako bi i na taj način demonstrirala prekid višedecenijskog tolerisanja Mafije, država je početkom 1990-tih započela tzv. "maksiprocese" u kojima se događalo da se u kavezu za optužene nađe i po nekoliko stotina optuženih. Bez efekta su ostala ukazivanja da takva suđenja pre imaju karakter masovne manifestacije nego krivičnog postupka. Potreba da se i na taj način demonstrira simboličan raskid i širenje vere kod građana da Mafija više nije svemoćna bio je važniji od činjenice da tužioci nekada nisu mogli ni da utvrde šta je koji od stotine lica na optuženičkim klupama zaista uradio. Nije potpuno jasno (sem ukoliko se na radi o principu – ko finansiraju, on određuje i pravila igre) zašto je taj manir postupanja preuzet i kod nas.

onoga što predstavlja organizovani kriminalitet sa "posebno opasnim kriminalnim delatnostima (e. *serious crime*). Inspiratori ove konfuzije su organi reda kojima se čini probitačnim da se ograničenja ljudskih prava "organizovanih kriminalaca" i primena posebnih istražnih tehnika i procesnih rešenja koja su im namenjena proširi i na učinioce drugih dela.

I time dolazimo do jednog od ključnih pitanja kontrole organizovanog kriminaliteta: kako ga suzbijati a da pri tome istovremeno poštujemo fundamentalna ljudska prava prestupnika? U stranoj i domaćoj<sup>32</sup> literaturi dosta pažnje posvećeno je ovom pitanju i nesporno je da bi suzbijanje ovog tipa kriminalne aktivnosti bilo efikasnije kada bi u stalnom traženju balansa između efikasnog progona i poštovanja ljudskih prava jezičak na vagi bio na onoj strani koji simbolizuje efikasnost. Nije teško naći primere koji potkrepljuju ovakav stav. Poznato je da je Kina kao jedna od država u kojoj je bila razvijena viševjekovna kultura zloupotrebe opijuma<sup>33</sup> posle socijalističke revolucije suzbila ovu pojavu primenom drakonskih kazni kako na dilere, tako i na zavisnike. Slična su iskustva i u državama u kojima su na vlasti bili totalitarni ili režimi zadojeni verskim fanatizmom.

Pravna država, dakle ona koja sama sebe ograničava poštovanjem osnovnih prava garantovanih međunarodnim aktima i nacionalnim zakonodavstvom, ne može problem rešiti na navedeni način. Njeni organi su ključni u kontroli organizovanog kriminaliteta. Od tri uloge koje Alan Block (1995:159) pominje kao moguće u njihovom odnosu prema organizovanim kriminalnim delatnostima: 1) pasivno nemešanje obezbeđeno zahvaljujući korumpiranju nosilaca javnih funkcija; 2) aktivni progon prestupnika i nastojanje da se ograniče delatnosti aktera kriminalnog podzemlja; i 3) aktivno preduzimanje kriminalnih delatnosti<sup>34</sup> - u obzir dolazi samo druga, čije limite određuju dva načela: a/ osnovna prava čoveka moraju se bezuslovno poštovati;<sup>35</sup> b/ mora voditi računa da se tim aktivnostima ne nanese veća šteta društvu od one koju inače izazivaju organizovane kriminalne aktivnosti.

Američka iskustva sa Prohibicijom početkom i "ratom protiv droga" (započetim) poslednjih decenija prošlog veka najbolji su primeri takvih zahvata. U oba slučaja, potrošena su enormna sredstva,<sup>36</sup> a efekat je u prvom slučaju bilo cvetanje organizovanog zločina, dok je u drugom došlo do transformisanja SAD u "državu – kaznionicu" (Bert Usem i Anne Prehl (2008) koriste upravo taj izraz –e. *prison state*) sa najvišom stopom lica lišenih slobode; u toj populaciji dominiraju dileri droge i njeni konzumenti.<sup>37</sup> Istovremeno, nemali broj autora ukazuje da američki "rat drogama" nije uspeo u osnovnom naumu: da smanji njihovu dostupnost zavisnicima.

Umesto vere u zaklinjanja političara da će sve uraditi na suzbijanju organizovanog kriminaliteta, treba shvatiti da je borba protiv (svih pa i ove vrste) zločina samo jedan od

---

<sup>32</sup> -v. Ćirić J. (2004) *Ljudska prava u senci organizovanog kriminala*, Beograd

<sup>33</sup> Istoričarima je poznato da je Engleska - "kolevka demokratije i ljudskih prava" – sredinom XIX veka vodila protiv Kine rat (tzv. Opijumski rat) kako bi ova svoje ogromno "tržište" otvorila za opijum proizveden u tadašnjoj britanskoj koloniji Indiji.

<sup>34</sup> Radi se o onome što William Chambliss (1989) naziva - 'od države organizovani kriminalitet'. Poznata je činjenica da neke zemlje podstiču uzgoj biljaka od kojih se sintetišu droge; kao i u prošlim vremenima, i danas postoje države koje ohrabruju kriminalne grupe da vrše piratske napade na trgovačke brodove u međunarodnim vodama, o čemu piše Peter Eichstaedt (2010).

<sup>35</sup> Paoli (2014:8) skreće pažnju da pogrešno odabrana i primenjena sredstva kontrole organizovanog kriminaliteta takođe mogu viktimizovati veliki broj lica.

<sup>36</sup> Philip Robson (2009:229) navodi da "rat protiv droga" košta SAD godišnje oko jedne milijarde dolara.

<sup>37</sup> Stephanie Bush-Baskette /2005:1028/ navodi da u naše vreme oko 60% svih lica zatvorenih u federalne kaznonice čine oni koji su izvršili dela u vezi sa narkoticima (dok je nasilnika oko 3%). Među njima, dominiraju lica afro-američkog i latino porekla, kao i oni koji spadaju u kategoriju siromašnih /ibid, 1031/

ciljeva javne politike i to često ne prvi. U ilustrativnoj analizi kako je došlo do aboliranja rukovodstva jedne bivše jugoslovenske republike za višegodišnji međunarodni šverc cigareta koji je samo budžet Italije (a time posredno i EU) koštao između dve i tri milijarde dolara Geoff Dean, Ivar Fahsing i Peter Gottschalk (2010:153) pokazuju kako je potreba da se politička karta Balkana promeni u skladu sa određenim geostrateškim interesima bila značajnija od borbe protiv organizovanog zločina.

Razlozi ekonomske prirode (normalno funkcionisanje legitimne ekonomije, na primer) takođe su često ispred striktnog suzbijanja organizovanih kriminalnih delatnosti. Edward Kleemans, Melvin Soudijn i Anton Weenink (2010:32) to pokazuju na primeru carinske kontrole. Kako navode, najveći centar prekograničnog kriminaliteta vezanog za ilegalni unos zabranjenih roba (uključujući narkotike i cigarete) u EU je holandska luka Rotterdam.<sup>38</sup> Međutim, kada bi se sve pošiljke koje u tu luku pritignu proveravale detaljno, to bi devastiralo ekonomiju EU. Zbog toga se striktnoj kontroli podvrgavaju samo pošiljke sa određenih destinacija.<sup>39</sup>

Potrebno je imati u vidu još nekoliko činjenica u vezi sa suzbijanjem organizovanog kriminaliteta. Pooštreni progon dela iz ove oblasti povećava rizik za prestupnike, ali po pravilu, povećava i njihov prihod (e. *crime tax*) i spremnost da primene nasilje i da korumpiranjem funkcionera obezbede zaštitu od progona.<sup>40</sup>

## ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Ovaj deo rada sastojće se iz dva dela. U prvom će biti reći o kritikama koje se odnose na način na koji se organizovani kriminalitet shvata u javnosti, nauci i antikriminalnoj praksi, a u drugom će biti izneti stavovi autora o nekim od dilema koje su otvorene u radu.

## NAJZNAČAJNIJE KRITIKE KONCEPTA ORGANIZOVANI KRIMINALITET

U poslednjoj deceniji XX veka organizovani kriminalitet je postao legitimni predmet krivičnih (i uopšte društvenih) nauka, čime je okončan period u kome je samo mali broj država (na čelu sa SAD i Italijom)<sup>41</sup> priznavao da se suočavaju sa tim problemom. To je dalo snažan zamah naučnim istraživanjima, ali i primeni novih strategija kontrole. Posle četvrt veka od tog zaokreta, u literaturi se može naći više kritičkih konstatacija koje ukazuju pre svega na neke devijacije i zloupotrebe koje idu uz ovaj pojam. Navešćemo samo neke iz najnovije literature, grupisane u tri kategorije.

---

<sup>38</sup> Za cigarete, to je i švajcarsko mesto Cag.

<sup>39</sup> Slično se postupa i na međunarodnim aerodromima gde "100% kontrolu" primenjuju samo ako su putnici stigli sa određenih destinacija (na aerodromu Shipol, to su Holandski Antili, Surinam i Venecuela (ibid).

<sup>40</sup> Cornelius Friesendorf (2007:16) pišući o američkim akcijama na suzbijanju međunarodne trgovine narkoticima navodi još nekoliko činjenica: u državama u kojima se gaje poljoprivredne kulture koje su sirovine za proizvodnju droga raste antiamerikanizam; angažovanje američke vojske slabi demokratske institucije tih zemalja; najzad, tretiranje herbicidima površina na kojima su u drugim državama zasade navedne kulture od strane američkih snaga dovodi do ugrožavanja životne sredine u tim područjima.

<sup>41</sup> Zemlje "Drugog sveta" (socijalističke) su odbijale da "tako nešto kod njih postoji", a čak i većina razvijenih država (poput tadašnje Zapadne Nemačke) su – ako su uopšte pominjale postojanje organizovanog kriminaliteta – navodile kako se njime bave stranci.

## Organizovani kriminalitet kao socijalni konstrukt

Po ovom gledištu, organizovani kriminalitet nema sadržaj koji možemo jasno odrediti jer ga je moguće odvojiti od pojava koje ga okružuju (kao što to možemo u slučaju egipatskih piramida). Stvar je konvencije šta ćemo pod tim pojmom podrazumevati i to veoma komplikuje stvar. U tome von Lampe (2016:11) vidi objašnjenje zašto se ovde srećemo sa preterivanjima, pogrešnim interpretacijama i mistifikacijama, a Paoli i Beken (2014:26) na isti način tumače zašto je organizovani kriminalitet pogodna oznaka za popularno zastrašivanje građana i dalje legislativne zahvate i institucionalne promene.

## Organizovani kriminalitet kao Trojanski konj

Cyrille Fijnaut i Letizia Paoli (2006:23) tvrde da je mitološka slika organizovanog kriminaliteta "Trajanski konj" krivičnih nauka i prakse. Priče o zlokočnim mafijaškim grupama spremnim na sve i opasnost koju predstavljaju odlično je sredstvo da se u krivičnom sistemu uvedu promene koje bi inače bile opstruisane od strane organa čija nadležnost se preklapa i koji bi, zbog surevnjivosti prema konkurentima i njihovim zahvatanjima iz budžeta verovatno propale.

Značenje navedene metafora o Trojanskom konju moglo bi se proširiti na još nekoliko načina:

- pre svega, ona je odlično sredstvo za ostvarenje nastojanja organa reda da im se daju što odrešenije ruke u borbi protiv zločina. Jer, takva inicijativa – koja istovremeno znači ograničenje ljudskih prava – verovatno ne bi uspela kada je ne bi pratio argument: "ko može biti protiv mera koje će pred lice pravde izvesti one koji truju našu decu drogom" (trgovina drogom se, kao što smo već napomenuli, najčešće smatra tipičnim delatnošću organizovanog kriminaliteta);<sup>42</sup>
- dalje, priča o organizovanom kriminalitetu odličan je osnov za nove zahteve za povećanje budžetskih sredstava, osnivanje novih organizacionih jedinica u pravosuđu koje se u praksi često svode na obezbeđenje većih plata i privilegija zaposlenih;
- na međunarodnom planu, kako smo videli, od SAD inicirana (inače potpuno) logična ideja potreba da se kroz stvaranje "globalnog pluralističkog koncepta" objedine policijski i obaveštajni resursi što većeg broja zemalja u naporima da se suprotstave transnacionalnom organizovanom kriminalitetu rezultirala je promovisanjem jednog – američkog – pristupa kao univerzalnog. To što on fokusira organizacije ("ljude", kako je to govorio Cressey) samo po sebi ne bi predstavljalo problem kada iza toga ne bi stajale dve činjenice: 1) da su istražni organi država koje su ratifikovale Konvenciju UN na taj način dovedeni u situaciju da u pogledu podataka o transnacionalnom organizovanom kriminalitetu zavise od onoga što dobiju od američke DEA (koja najtešnje saraduje sa FBI i CIA); 2) ako se podsetimo na manir spoljne politike SAD da svoje bivše miljenike u drugim zemljama po prestanku "ljubavi" žigoše kao narkodilere, moglo bi se dogoditi da

---

<sup>42</sup> Sličan status pogodnog sredstva za manipulisanje javnim mnenjem i za zatvaranje usta kritičarima novih rešenja u politici suzbijanja kriminaliteta koje savremeni svet postepeno približavaju Panoptikonu imaju i terorizam i pedofilija.

istražni i pravosudni organi drugih država potpisnica Konvencije postanu oruđe za sprovođenje spoljnopolitičkih ciljeva jedine svetske supresile.

## Organizovani kriminalitet i ideologija dominacije

Arsovska (2014:1564) podseća da kritički kriminolozi ukazuju da vladajući koncept organizovanog kriminaliteta nepravredno vezuje taj pojam za manjinske etničke grupe, a sve u korist moćnih organizacija. Manipuliše se indukovanjem straha od "zlokobnog identiteta" koji je (takođe) socijalni konstrukt: srećemo i sa širenjem ideja kako je organizovani kriminalitet karakterističan za Treći svet, da postoje "kriminogeni regioni"... Ovakav način razmišljanja uticao na politiku koju mnoge države imaju prema imigrantima, na odnos prema etničkim manjinama,<sup>43</sup> širenje ksenofobije i rasnih stereotipa.

### NEKOLIKO KONSTATACIJA ZA KRAJ

Sve do sada navedeno ne dovodi u pitanje osnovni stav: organizovani kriminalitet postoji, on je jedan od najopasnijih vidova ugrožavanja savremene civilizacije i nužno je da preduzmemo aktivnosti kojima ćemo umanjiti rizike koje stvara. U tom smislu nismo bespomoćni i – ako se zalažemo za pravnu državu – preduzećemo brižljivo osmišljen niz mera koje podrazumevaju kombinaciju striktnog poštovanja zakona (prohibicija), dekriminalizaciju (tamo gde je ona moguća), u kombinaciji sa profilaktičkim delovanjem kojim bismo smanjili broj potencijalnih korisnika zabranjenih dobara i usluga. Istovremeno, treba biti svestan da je ilegalno tržište neizbežan deo modernih društava, kao i da je globalizacija još više osložila stvar.

Za tu aktivnost od izuzenog je značaja da imamo jasnu predstavu o tome šta se zapravo može označiti kao organizovani kriminalitet. To od autora traži da se izjasni i o više puta pominjanoj dilemi "ko?" ili "šta?". Za kriminologe, ona ne bi trebalo da predstavlja poseban problem: kao što se u opštijem sporu da li ova nauka proučava delo ili učinica opredeljujemo po principu – i delo i učinio, ovde je odgovor sledeći: kada se radi o organizovanom kriminalitetu, treba se fokusirati pre svega na delatnosti ("kriminalno preduzetništvo") jer oni koji sve objašnjavaju postojanjem nekakvih (nacionalnih i međunarodnih) "superorganizacija" sa čvrstom strukturom u traženju takvih grupa zanemaruju ogroman broj kriminalnih delatnosti izvršen od labavih, mrežno povezanih koalicija koje vladaju ilegalnim tržištem. Sa druge strane, ne treba zanemariti očiglednu činjenicu da karakteristike lica koja tome učestvuju i način na koji se povezuju određuju vrstu dela koja vrše i način na koji to čine.

Ovde bi trebalo dati odgovor na još jedno pitanje: zašto kreatori kriminalne politike, pravosudni funkcioneri, političari i njima odani mediji forsiraju koncepciju strukturisanih kriminalnih organizacija kao ključ za razumevanje organizovanog kriminaliteta? U literaturi se može naći gledište da objašnjenje treba potražiti u njihovom nastojanju da se kažnjavanje što je moguće više zaoštri. Iako ne sporimo da i navedni način razmišljanja ima osnova, čini se da postoji mnogo ozbiljniji razlog: kada bi u zakonodavstvu i praksi prevladalo gledište koje u prvi plan ističe kriminalno preduzetništvo, time bi pod udar krivičnog progona došle i one organizacije, poput multinacionalnih kompanija, koje istina

---

<sup>43</sup> -v. Ignjatović (2008).

nisu stvorene radi vršenja krivičnih dela, ali često praktikuju iste delanosti kao i kriminalno podzemlje ili sa njim čak sarađuju u nastojanju da ostvare enormne profite.

Za kraj ostaje još samo jedna konstatacija. O organizovanom kriminalitetu još uvek znamo vrlo malo. Zato bi skupovi kao što je ovaj trebalo da ohrabre mlade istraživače da se odluče za njegovo proučavanje. Za to postoje i naučni, ali i praktični razlozi.

## LITERATURA

1. Albin J. (1971): *American Mafia- Genesis of a Legend*, New York
2. Antonopoulos, G., Winterdyk, J. (2006) Smuggling of migrants in Greece: an examination of its social organization, *European Journal of Criminology* (EJC) n°4
3. Arsovska J. (2014): Organized crime –in: *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* (Albanese J., ed.), Chichester
4. Bek U. (2001): *Rizično društvo – u susret novoj moderni (prevod)*, Beograd
5. Block A. (1983): *East Side, West Side- Organising Crime in New York 1930-1950*, New Brunswick
6. Block A., Chambliss W. (1981): *Organizing Crime*, New York
7. Blok A. (2008): Reflections on the Sicilian Mafia: peripheries and their impact on centres –in: *Organized Crime- Culture, Markets and Policies*, New York
8. Bush-Baskette S. (2005): War on drugs –in: *Encyclopedia of Prisons and Correctional Facilities*, vol 2 (Bosworth M., ed.), Thousand Oaks
9. Calderoni F. (2016): Italian mafias in the world- Systematic assessment of the mobility of criminal groups, *EJ C* n° 4
10. Chambliss W. (1988): *On the Take- From Pretty Crooks to Presidents*, Bloomington
11. Chambliss W. (1989): State-organized crime, *Criminology*, n° 2
12. Cressey D. (1969): *Theft of Nation- The Structure and Organizations of Organized Crime in America*, New York
13. Dean G., Fahsing, Geottschalk P. (2010): *Organized Crime- Policing Illegal Business Entrepreneurialism*, Oxford
14. Edwards A., Gill P. (ed.) (2006): *Transnational Organized Crime- Perspectives on global security*, London
15. Eichstaedt P. (2010): *Pirate State- Inside Somalia's Terrorism at Sea*, Chicago
16. Einstein S., Amir M. (1999): *Organized Crime- Uncertainties and dilemmas*, Chicago
17. Eman K. (2016): Water Crimes– Contemporary (Security) Issues, *Crimen – časopis za krivične nauke*, n° 1
18. Fijnaut C., Paoli L. (2006): Introduction –in: *Organized Crime in Europe- Concepts, Patterns and Control Policies in EU and Beyond*, Dodrecht
19. Friesendorf C. (2007): *US Foreign Policy and the War on Drugs*, Abingdon
20. Grennan S., Britz M. (2005): *Organized Crime- A Worldwide Perspective*, Upper Saddle River
21. Hanser R., Wallace W, Jones K. (2008): Global sex trade. commercial sex, pornography and international sex tourism, a multibillion-dollar industry –in:

- Organized Crime- From Trafficking to Terrorism*, vol. I (Shanty F., ed.), Santa Barbara
22. Hobbs D. (1988): Professional and organized crime in Britain –in: *Oxford Handbook of Criminology* (Maguire M., Morgan R., Reiner R., eds.), Oxford
  23. Ianni F., Reuss-Ianni E. (1976): *Crime Society- Organized Crime and Corruption in America*, New York
  24. Ignjatović Đ. (2008): Kriminalitet i etnička pripadnost, *Pravni život*, n° 9
  25. Ignjatović Đ. (2015): Kriminalitet države –in. *Kaznena reakcija u Srbiji*, V deo (Ignjatović Đ., ed.), Beograd
  26. Ignjatović Đ., Škulić M. (2012): *Organizovani kriminalitet*, Beograd
  27. Kerner H. (1973): *Professionelles und Organisiertes Verbrechen*, Wiesbaden
  28. Kleemans E., Soudijn M., Weenink A. (2010): Situational crime prevention and cross-border crime –in: *Situational Prevention of Organized Crime* (Bullock K., Clarke R., Tilley N., eds.), Cullompton
  29. Landesco J. (1973): *Organized Crime in Chicago*, Chicago
  30. Levi M. (2003): Organising financial crimes –in: *Global Organized Crime- Trends and Developments* (Siegel D., van de Bunt H., Zaitch D., eds.), Dodrecht
  31. Lukić N. (2014): *Suzbijanje organizovanog kriminaliteta- komparativni pristup*, Beograd
  32. McIlwain S., Leisz C. (2007): California Dreams and Gangster Schemes –in: *Organized Crime Community- Essays in Honor of Alan Block* (Bovenkerk F., Levi M. eds.), New York
  33. Mijalković S. (2014): *Auto-mafija*, Beograd
  34. Moran N. (2005): Organized crime- enforcement strategies –in: *Encyclopedia of Criminology*, vol 2 (Wright R., Miller M., eds.), New York
  35. Obokata T. (2010): *Transnational Organized Crime in International Law*, Oxford
  36. Paoli L. (2014): Types of organized crime –in: *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* (Bruinsma G., Weisburd D., eds.), vol. 6, New York
  37. Pantaleone M. (1972): *Mafia e politica*, Torino
  38. Paoli L., Beken T. (2014): Organized Crime- A Contested Concept –in: *Oxford Handbook of Organized Crime* (Paoli L., ed.), Oxford
  39. Porteous S. (1998): *Organized Crime Impact Study- Highlights*, Ottawa
  40. \*\*\* President's Commission on Organized Crime (1986): *The Impact. Organized Crime Today*, Washington
  41. Robson P. (2010): *Forbidden Drugs 3E*, Oxford
  42. Ruggiero V., South N. (2010): *Green criminology and dirty collar crime*, *Critical Criminology*, n° 4
  43. Santino U. (2013): *La Mafia come soggetto politico*, Trapani
  44. Schmallegger F. (1996): *Criminology Today*, Englewood Cliffs
  45. Stanley Commission (1950): *Third Progress Report of the Special Crime Study Commission on Organized Crime*, Sacramento
  46. Useem B., Piehl A. (2008): *Prison State – The Challenge of Mass Incarceration*, Cambridge University Press, Cambridge
  47. van de Bunt H. (2010): Donald Rey Cressey –in: *Fifty Key Thinkers in Criminology* (Hayward K., Maruna S., Mooney J., eds.), London

48. van de Bunt H., Siegel D. (2003): Introduction –in: *Global Organized Crime-Trends and Developments* (Siegel D., van de Bunt H., Zaitch D., eds.), Dodrecht
49. van Duyne P. (1996): Organized crime, corruption and power, *Crime, Law and Social Change*, n° 3
50. von Lampe K. (2016): *Organized Crime- Analyzing Illegal Activities, Criminal Structures and Extra-legal Governance*, Los Angeles
51. Woodwiss M. (2006): Transnational organized crime- the global reach of an American concept –in: *Transnational Organized Crime- Perspectives on global security*, (Edwards A., Gill P., ed.), London

## ORGANIZED CRIME IN THE 21<sup>ST</sup> CENTURY- CONTROVERSIES AND DILEMMAS

*This paper presents a review of the controversies and dilemmas – especially of the way in which criminologists and subjects of criminal politics operationalize the concept of "organized crime", and how the latter ones come to control it. The question of how the process of globalization influenced the creation of the category "transnational organized crime" and the consequences of adopting a concept that ties it to criminal organizations, while neglecting its entrepreneurial nature, are also included in this analysis. Even though the analysis is mostly criminological in nature, reviewing the legal side of the problem, as well as, a number of other questions that a thorough study of organized crime entails, which are ethical, racial, ethnical, and political and other in nature, couldn't be avoided.*

*In the conclusion, the author points out that the criminological notion of organized crime must encompass, most notably, criminal entrepreneurship, but without neglecting the characteristics of the perpetrators and the way they are organized. In addition to that, the author also gives his own explanation of why the creators of criminal politics, government officials and justice departments prefer the concept of organized crime which focuses on the organizational aspect of it.*

*Finally, the author concludes that very little is known about organized crime and encourages young people and other researchers to study it further.*

*KEY WORDS: organized crime, criminal organizations, mafia, criminal enterprises, human rights*



# ZLOČINAČKO UDRUŽIVANJE (UDRUŽIVANJE RADI VRŠENJA KRIVIČNIH DELA) KAO OSNOVNO KRIVIČNO DELO ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA U KRIVIČNOPRAVNOM SMISLU

Milan Škulic\*

*U radu se objašnjava pojam organizovanog kriminaliteta u krivičnompravnom smislu. Autor ukazuje da je suština organizovanog kriminaliteta u odgovarajućem kriminalnom udruživanju, koje sa stanovišta pravila krivičnog materijalnog prava, može biti izraženo kao određeni specifični oblik saučesništva, ili kao posebno krivično delo, kao što je to krivično delo udruživanja radi vršenja krivičnih dela u srpskom krivičnom pravu, odnosno nekadašnje krivično delo zločinačkog udruživanja.*

*Rad sadrži i odgovarajući uporednopravni aspekt. Analizirana su normativna rešenja koja se odnose na krivičnompravnu koncepciju zavere u anglosaksonskom krivičnom pravu (pre svega u krivičnom pravu Sjedinjenih Američkih Država), kao i jedan veoma specifičan oblik saučesništva, tj. poseban vid posrednog izvršilaštva u nemačkom krivičnom pravu ("učinilac iza učinioca" i "učinilac za pisaćim stolom"), koji bi načelno bio adekvatan i za primenu u slučajevima organizovanog kriminaliteta, ali koji je u toj državi u praksi primenjivan isključivo u odnosu na određena tzv. krivična dela moći (vlasti), učinjena u doba nacističkog režima, kao i delimično tokom trajanja Nemačke Demokratske Republike.*

*Autor zaključuje da je za suzbijanje/kontrolu organizovanog kriminaliteta, od presudne važnosti razvijanje i primena određenih posebnih dokaznih radnji, tj. specijalnih istražnih tehnika, ali se one ne mogu racionalno koristiti ako ne postoje i odgovarajuće norme materijalnog krivičnog prava, kojima se na adekvatan i ne preširok način, definiše koja se krivična dela u konkretnim slučajevima mogu smatrati oblicima organizovanog kriminaliteta. U suštini bi sa stanovišta srpskog krivičnog prava, predmet konkretnog takvog krivičnog postupka uvek morao da bude krivično delo udruživanja radi vršenja krivičnih dela, kao osnovno krivično delo iz sfere organizovanog kriminaliteta, a sa njim u sticaju mogu naravno,*

---

\* Redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, email: skulic@ius.bg.ac.rs.

*postojati i neka druga "klasična" krivična dela, koja u stvari, proističu iz tog osnovnog krivičnog dela organizovanog kriminaliteta.*

*KLJUČNE REČI: organizovani kriminalitet, zločinačko udruživanje, udruživanje radi vršenja krivičnih dela, zavera, krivično pravo.*

## 1. UVODNA RAZMATRANJA – ORGANIZOVANI KRIMINALITET KAO "HIDRA"

Da bi stekao besmrtnost koju mu je prorekla proročica iz Delfa, *Herakle* je morao da izvrši deset junačkih dela. Njegovo drugo junačko delo je bilo ubistvo *Lernejske Hidre*, koja je bila porod Tifona i Ehidne i koju je odnegovala Hera. Hidra je bila čudovište sa više glava, od kojih je jedna bila besmrtna, koje je živelo pod platanom kraj izvora Amimone. Svojim otrovnim dahom, Hidra je uništavala sve rastinje i neprestano ugrožavala živote ljudi i biljaka. Herakle je stigao u Lerne na kočijama koje je vozio njegov bratanac Jolaj. Junak je najpre zapaljenim strelama isterao Hidru iz njenog zaklona, a zatim je batinom ili srpom pokušavao da joj otkine glave.

Hidra se obavila oko Heraklove noge; kad god bi joj junak odsekao jednu od njenih glava, odmah bi iz njenog tela narastale dve nove. Hera je poslala Hidri u pomoć ogromnog raka, koji je ugrizao Herakla za petu. Junak je shvatio da ne može sam da savlada Hidru. Naložio je Jolaju da zapali obližnju šumu i da vatrom sagoreva rane na telu čudovišta, kako bi sprečio nicanje njenih novih glava. Kad je odsekao i njenu besmrtnu glavu, on je ovaj trofej zakopao u zemlju, navalio na njega ogromnu stenu, a zatim je svoje strele natopio u žuč ili krv ubijene nemani.

Zbog njegove velike žilavosti i sposobnosti da se oporavi i nakon najtežih primljenih udaraca, često se organizovani kriminalitet metaforično označava kao svojevrsna *Hidra*, ili višeglava aždaja, kojoj nakon svake odsečene glave, niču dve nove, a ona kao neuništiva neman opstaje, često postaje još jača i opasnija, te nastavlja da nanosi zlo.

Demokratske države i savremeni pravni sistemi još uvek ne uspevaju da iskorene organizovani kriminalitet, već ga samo odgovarajućim merama donekle drže pod kontrolom. U tome su neke države uspešnije, a druge se teže snalaze, ali je za sve njih karakteristično da bez obzira na sve napore, ne uspevaju da eliminišu ovu vrstu kriminaliteta.<sup>1</sup> Izgleda da savremeni svet još uvek čeka na nekog novog Herkula, koji će pogubiti savremenu Hidru organizovanog kriminaliteta.

## 2. POJAM ORGANIZOVANE KRIMINALNE GRUPE U KRIVIČNOPRAVNOM I TEORIJSKOM SMISLU

U smislu našeg pozitivnog krivičnog prava, organizovana kriminalna grupa je grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi ili radi ostvarivanja i zadržavanja uticaja na privredne ili druge važne državne

---

<sup>1</sup> Više o tome: M.Škulić, *Organizovani kriminalitet – pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*, "Službeni glasnik", Beograd, 2015., str. 183 - 186.

strukture (član 112 stav 35).<sup>2</sup> Iz ove definicije sledi da organizovana kriminalna grupa postoji kada su kumulativno ispunjeni sledeći uslovi:

- 1) *brojčani sastav* – grupu mora činiti najmanje tri lica,
- 2) *odgovarajući vremenski kontinuitet* – grupa mora postojati određeno vreme,
- 3) *kriminalna ciljna usmerenost* - grupa mora delovati sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koje je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, te

4) *generalna svrha kriminalnog delovanja* – grupa čini krivična dela radi: a) neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi ili b) radi ostvarivanja ostvarivanja i zadržavanja uticaja na privredne ili druge važne državne strukture.

Zakonodavac ne koristi u našoj nauci uobičajenu terminologiju – organizovani kriminalitet, već upotrebljava svojevrsnu "skraćenu" terminološku varijantu, pa govori o organizovanom "kriminalu", koji se na istovetan način definiše u čak tri pozitivna zakon(ik)a: 1) u Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, 2) u Krivičnom zakoniku, te 3) u Zakoniku o krivičnom postupku. To se čini tako što se određuje da u organizovani kriminal spada vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe ili njenih pripadnika.

U teorijskom smislu bi se organizovana kriminalna grupa mogla objasniti kao kriminalna organizacija koja predstavlja tajno udruženje više lica, koja ispunjavaju potrebne uslove utvrđene pisanim ili nepisanim pravilima kojima se uređuje funkcionisanje organizacije i pristaju na strogo poštovanje tih uslova, koja je osnovana radi profesionalnog i po pravilu planskog vršenja krivičnih dela (naročito nekih vrsta krivičnih dela koja su specifična za ciljeve kriminalne organizacije) i to tako da organizacija bude trajnog karaktera, a u cilju kontinuiranog sticanja imovinske koristi ili moći, te ostvarenja monopola na/u određenom području (radi čega je sklona uništenju konkurencije); zasnovana na hijerarhijskim principima i uz strogu disciplinu svojih članova, po pravilu i na principima specijalizacije i podele rada u vršenju kriminalnih aktivnosti, mada je organizacija po pravilu, istovremeno uključena i u određene legalne aktivnosti (u pogledu čega takođe postoji specijalizacija i podela rada u okviru njenog članstva); ona je pored toga, načelno neideološkog karaktera, s tim da kriminalna organizacija široko praktikuje raznovrsne vidove nasilja, te naglašeno ispoljava spremnost na upotrebu nasilja, kako u odnosu na spoljno okruženje, tako i prema članovima koji prekrše njena pravila (raspolaze

---

<sup>2</sup> Navedena definicija, je utemeljena na odredbi sadržanoj u jednoj okvirnoj odluci Saveta Evrope od 28. aprila 2006. Više o tome: M.Weismeier und A.Möhlhig, *Strafrecht der Europäischen Union*, 2. Auflage, "Nomos", Baden-Baden, 2008, str. 300 – 302.

Inače, potpuno istovetna definicija organizovane kriminalne grupe sadržana je u odredbama Zakonika o krivičnom postupku (član 2. tačka 32), što jer potpuno nepotrebno. U ZKP-u nažalost, ima i drugih sličnih primera prenormiranja svedenog na nepotrebno definisanje, pa se tako primera radi, u članu 2 tačka 34 ZKP/2011, definiše da je krivični zakon "Krivični zakonik i drugi zakon Republike Srbije u kojem su sadržane krivičnopravne odredbe", što je apsurdno i nepotrebno definisanje jasnih pojmova, jer iako nijedan do 2011. godine važeći i primenjivi Zakon(ik) o krivičnom postupku Srbije i nekada Jugoslavije, nije sadržavao definiciju krivičnog zakona, to nikada nije predstavljao bilo kakav problem i nikada nikome nije palo na pamet da pod izrazom "krivični zakon", svrstava bilo koje druge odredbe, osim onih koje su i inače, bile sadržane u osnovnim i dopunskim izvorima našeg krivičnog prava. Više o tome: M. Škulić i G. Ilić, *Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije – "jedan korak napred – dva koraka nazad"* Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2012., str. 106. Adresa za preuzimanje teksta monografije sa sajta:

<http://www.uts.org.rs/images/stories/061212.novi.zakonik.o.krivicnom.postupku.pdf>

sopstvenim sistemom sankcionisanja), a posebno nastoji da koruptivnim metodama ostvari direktan ili indirektan uticaj na organe državne vlasti, radi omogućavanja ili olakšanja sopstvenog delovanja i širenja neposrednog ili posrednog uticaja.<sup>3</sup>

### 3. ZLOČINAČKO UDRUŽIVANJE KAO VRSTA KRIVIČNOG DELA ILI KAO FORMA SAUČESNIŠTVA

U svim savremenim krivičnopravnim sistemima postoje norme kojima se obuhvata kriminalno ili "zločinačko" udruživanje, bilo tako što se formuliše posebno krivično delo kojim se inkriminiše stvaranje određenih kriminalnih "asocijacija" ili pristupanje takvim udruženjima, poput krivičnog dela udruživanja radi vršenja krivičnih dela u srpskom krivičnom pravu, bilo tako što se propisuju određeni posebni oblici saučesništva, kada lice koje je organizovalo određenu kriminalnu asocijaciju, odgovara za sva krivična dela proistekla iz njegovog plana, odnosno njegove "organizatorske" uloge i sl., što je nekada bio slučaj u krivičnom pravu SFRJ, koje je poznavalo i jedan sličan poseban oblik saučesništva (u praksi neprimenjivan, verovatno i zbog toga što je u isto vreme postojalo i posebno krivično delo – zločinačko udruživanje), ili kao što je to i sada slučaj u postupcima pred Haškim tribunalom, kada se sudi za "udruženi" ili "zajednički zločinački poduhvat", što u stvari, predstavlja jednu varijantu anglosaksonske krivičnopravne koncepcije zavere.

Kada je reč o krivičnopravnim sistemima koji poznaju posebna krivična dela kojima se inkriminiše kako samo organizovanje kriminalone organizacije (zločinačkog udruženja), mnoge države su relativno kasno uvidele potrebu za takvim inkriminacijama. Na primer, Italija,<sup>4</sup> paradoksalno, iako država tradicionalno suočena sa duboko ukorenjenim i razvijenim formama organizovanog kriminaliteta, veoma dugo nije imala dovoljno dobar zakonski okvir, što je između ostalog, i bio jedan od

---

<sup>3</sup> M.Škulić, *Organizovani kriminalitet – pojam i krivičnoprocesni aspekti*, "Dosije", Beograd, 2003., str. 57.

<sup>4</sup> U Italiji je pitanje suzbijanja mafije uvek izuzetno važno, ne samo pravno, već i političko pitanje. Tako su na primer, u jednom momentu tokom "vladavine" Berlusconiya, učestale optužbe protiv tadašnjeg italijanskog premijera, kojima se u javnosti, a pre svega od strane njegovih političkih oponenta tvrdilo da je suviše popustljiv prema Mafiji, te da "Berlusconijska vlada nastoji da bude u nekoj vrsti mirne koegzistencije u odnosu na organizovani kriminalitet". Ovo se pre svega, ilustrovalo kroz dva primera. Prvi primer se odnosi na prodaju imovine konfiskovane mafijaškim organizacijama na javnim aukcijama, pri čemu se, što su mnogi u javnosti smatrali paradoksalnim ili čak sasvim šokantnim, omogućavao da tu imovinu otkupe i osobe povezane sa optuženima, odnosno pojedinci za koje se smatralo da su i sami iz miljea organizovanog kriminaliteta. Drugi primer se tiče svojeвременog nastojanja tadašnje italijanske Vlade da promeni određena zakonska rešenja, kojima bi se praktično zabranilo prisluškivanje, onda kada ne postoje odgovarajući dokazi da je već izvršeno (učinjeno) konkretno krivično delo. To praktično znači da tajno prisluškivanje ili ozvučavanje (kao vid posebne dokazne, tj. istražne tehnike – "bugs and wiretaps"), ne bi bilo zakonski moguće ako bi bilo u pitanju samo *pripremanje* određenog krivičnog dela. Tadašnja italijanska Vlada je ovo opravdavala brigom za zaštitu privatnosti, ali je to, ne samo od strane političke opozicije, već i u Vladi nesklonim sredstvima javnog informisanja, kao i među tzv. civilnim sektorom (relevantne nevladine organizacije), tumačeno kao "vezivanje ruku" istražnim organima u odnosu na suzbijanje mafijaških krivičnih dela, pa se tada oglasio i predsednik italijanskog Udruženja magistrata, Luka Palamara (*Luca Palamara*), tvrdeći da "tajno prisluškivanje mora da ostane fundamentalno oruđe u borbi protiv kompleksnih kriminalnih organizacija". Pod pritiskom javnosti, tadašnja italijanska vlada je odustala od promena zakona za koje se smatralo da bi mogle da "otupe oštricu" državne reakcije u odnosu na suzbijanje organizovanog kriminaliteta. Više o tome: B.Cayli, *Anti-Mafia Policies in Italy: The Need for Collaborative Governance and Transition of the Policy Actors from Isolation to Coalition*, in: *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Nr. 19/2011, Martinus Nijhoff Publishers, Hague, 2011, str. 28 – 29.

bitnih razloga za tragičan kraj ne samo čuvenog Falkonea,<sup>5</sup> već i čitavog niza drugih predstavnika italijanske policije i pravosuđa te zemlje.

Tek je 1980-ih godina u stvari, u Italiji i samo pripadništvo kriminalnoj organizaciji definisano kao krivično delo, a tek je tada i to nakon ubistva samog glavnog "autora" teksta tog zakona, jednog poznatog parlamentarnog poslanika, donet poseban zakon koji omogućava primenu širih mogućnosti za tzv. ekstenzivnu konfiskaciju imovine – "Pio La Tore zakon".

Novo i sada važeće italijansko "antimafijaško" zakonodavstvo je utemeljeno na tim iskustvima iz druge polovine 20. veka i prvim zakonima te vrste.<sup>6</sup> Posebnim zakonom od 6. septembra 2011. godine,<sup>7</sup> omogućeno je strožije kažnjavanje za samo pripadništvo kriminalnoj organizaciji, koja postoji kada je sačinjavaju troje ili više lica. Strožije kazne se primenjuju u skladu sa članom 416-bis Krivičnog zakonika Italije, kada se radi o "nezakonitim udruženjima mafijaškog tipa, a takva organizacija postoji onda kada njeni članovi upotrebljavaju nasilje ili zastrašivanje da bi učinili ili prikrili krivično delo ili ostvarili direktnu ili indirektnu kontrolu na ekonomske aktivnosti. Promovisanje takvih aktivnosti ili upravljanje njima, kao i učestvovanje u tome, odnosno vođenje takvih delatnosti se kažnjava strogim kaznama, čkiji je raspon od sedam do 24 godine zatvora, naročito kada postoje otežavajuće okolnosti, kao što je upotreba oružja prilikom izvršenja konkretnog krivičnog dela.

#### 4. UPOREDNOPRAVNI PRIMERI NEKIH VEOMA ŠIROKO DEFINISANIH OBLIKA SAUČESNIŠTVA KOJI SE SVODE (I) NA KRIMINALNO ORGANIZOVANJE

Dva veoma interesantna uporednopravna primera, koji formalno predstavljaju veoma široke oblike specifičnih formi saučesništva, a faktički se u nekim svojim formama približavaju konkretnim inkriminacijama (mada naravno ne u pravno-tehničkom smislu, niti uz propisavanje posebne kazne), su:

1. klasična krivičnopravna koncepcija zavere u SAD, koja praktično oduvek i tradicionalno u toj zemlji doživljava posebno značaju primenu u slučajevima organizovanog kriminaliteta, te
2. jedna veoma specifična forma posrednog izvršilaštva kao oblika saučesništva u nemačkom krivičnom pravu, a koja suprotno primeru iz SAD, se praktično ne primenjuje u slučajevima organizovanog kriminaliteta (mada sama njena

---

<sup>5</sup> Đovani Falkone (*Giovanni Falcone*) je rođen maja 1939. godine u glavnom gradu Sicilije, a u okolini svog rodnog grada, je u maju 1992. godine ubijen od strane sicilijanske Mafije. Falkone je bio italijanski istražni "sudija", odnosno istražni "magistrat", koji je najveći deo svoje profesionalne karijere posvetio suzbijanju sicilijanske Mafije, čija je viševjekovna istorija, kao i aktuelno delovanje, svakako bilo jedna od najupadljivijih specifičnosti Sicilije. Život i profesionalno delovanje Đovanija Falkonea su nerazdvojno povezani sa životom, radom, pa i sudbinom njegovog bliskog prijatelja, kolege i saradnika Paola Borselinija (*Paolo Borsellino*), koji je takođe ubijen iste godine kada i Falkone. U stvari, Falkone i Borselini su bili bitno različiti, kako ideološki (Falkone izraziti levičar, a Borselini desničar), tako i po metodama rada i pitanje je da li su zaista suštinski bili izrazito bliski, ali se zbog njihove zajedničke tragične sudbine, u samoj Italiji Falkone i Borselini obično zajedno smatraju "ikonama" bespoštedne borbe protiv mafije, a jedna njihova zajednička fotografija se u obliku postera namenjenih javnim kampanjama, kao i ilustracija za medijske komentare, veoma često koristi kao simbol "beskompromisnog" sukoba italijanskih državnih organa sa mafijom.

<sup>6</sup> Više o tome: F.Feraro, *Italian legislation on organized Crime, corruption and money laundering*, Library Briefing – Library of the European Parliament, 11/10/2012. (120361REV1).

<sup>7</sup> Legislative Decree No. 159 of 6 September 2011 – "Codice Unico Antimafia".

konstrukcija to formalno omogućava), te je strogo "rezervisana" za veoma restriktivnu primenu u odnosu na druga veoma specifična krivična dela koja spadaju u kategoriju "kriminaliteta moći", poput zločina iz doba nacističkog režima ili nekih krivičnih dela učinjenih u vreme postojanja Nemačke Demokratske Republike (DDR).

#### 4.1. Krivičnopravna koncepcija zavere u Sjedinjenim Američkim Državama

Koncept zavere kao oblika učestvovanja u krivičnom delu je suštinski prilično sličan nekada postojećem obliku saučesništva Krivičnom zakonu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, a kao što je prethodno objašnjeno, taj koncept je vrlo sličan i svojevremenom sovjetskom pogledu na takvu formu saučesništva, što sve ukupno predstavlja veoma interesantan uporedno-pravni primer. Taj koncept je razvijen u nekim anglosaksonskim pravima, a pre svega u SAD i on se inače, puno koristi kada je u pitanju organizovani kriminalitet, odnosno krivičnopravno reagovanje na njega, ali takođe i u odnosu na neka međunarodna krivična dela. Tako je taj koncept primenjen na suđenju u Nirnbergu, a određenu varijantu zavere predstavlja i konstrukcija *zajedničkog (udruženog) zločinačkog poduhvata*, u izvorima prava koji se primenjuju pred Haškim tribunalom, kao i u njegovoj praksi, a za koju se u krivičnopravnoj teoriji ističe da je "neodređena i maglovita koncepcija", čiji jedan oblik "postavlja veoma niske standarde za učešće u krivičnom delu",<sup>8</sup> tako što "ne zahteva ni znanje da je neko u okviru nekog zajedničkog plana ili cilja učinio krivično delo", iz čega proizlazi da "ukoliko se to moglo predvideti, onda se svakome ko je delovao u okviru bilo kakvog zajedničkog plana mogu pripisati sva krivična dela koja je učinio bilo ko u ostvarivanju tog plana."<sup>9</sup>

Koncept zavere se prevashodno zasniva na učenjima anglosaksonske dogmatike, a svoju najupadljiviju primenu je u međunarodnopravnim razmerama doživeo na suđenju u Nirnbergu, a slična se koncepcija primenjuje i u nekim postupcima pred Haškim tribunalom i to pre svega od strane Tužilaštva koje postupa pred tim tribunalom, mada je ona prihvaćena i u nekim već pravnosnažnim presudama.<sup>10</sup> Ta koncepcija se u osnovi zasniva na anglosaksonskoj krivičnopravnoj doktrini i praksi koje ne razlikuju posebne oblike saučesništva, već jedinstveno utvrđuje položaj (sa)učesnika u krivičnom delu (*Accomplices*), odnosno učesnika u udruženom (zajedničkom) zločinačkom poduhvatu (*Joint Criminal Enterprise*), što onda u praksi znatno olakšava konkretno dokazivanje, tj. konkretno, veoma pogoduje tužiocu, ali istovremeno stvara i neku vrstu zbrke u pogledu uloga pojedinih lica u nastanku konkretnog krivičnog dela, naročito u vezi kauzalnog odnosa između radnje i posledice. Tako se u literaturi navodi: "Većina međunarodnih krivičnih dela podrazumeva radnje ili odobrenja radnji, učinjene od strane više lica; raspon i okolnosti većine krivičnih dela to nameću. Slična pravila koja su razvijena u odnosu na dopunsku odgovornost (*Accessory Liability*) u međunarodnom krivičnom pravu, postoje i u većini nacionalnih pravnih sistema. Lice koje je uključeno u bilo koje krivično delo učinjeno od strane drugog lica, može biti krivično odgovorno za radnju

<sup>8</sup> Radi se o trećem i tzv. proširenom obliku zajedničkog zločinačkog poduhvata (*extended form of Joint Criminal Enterprise*), koji se, mada ne formalno, *de facto* i suštinski svodi na svojevrsan vid objektivne odgovornosti, čime se drastično odstupa od načela krivice, odnosno individualne subjektivne odgovornosti.

<sup>9</sup> Z.Stojanović, *Međunarodno krivično pravo*, 8. izdanje, "Pravna knjiga", Beograd, 2015., str. 73.

<sup>10</sup> Više o tome: M.Škulić, *Međunarodni krivični sud – nadležnost i postupak*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i "Dosije", Beograd, 2005., str. 206 – 207.

drugog, nezavisno od toga da li je primarni učinilac uhvaćen ili kažnjen. Ako lice uzme aktivno učešće u krivičnom delu, zajedno sa drugim, ono takođe može biti optuženo kao koučiničnik, na sličnoj osnovi kao i u vezi učešća u zajedničkom poduhvatu, koji postoji u *common law* krivičnom sistemu."<sup>11</sup> Suština ovog stava se svodi na zaključak da slična pravila koja su razvijena u odnosu na dopunsku odgovornost (*Accessory Liability*) u međunarodnom krivičnom pravu, postoje i u većini nacionalnih pravnih sistema.<sup>12</sup>

Naime, uopšte se ne može tako jednostavno zaključiti da većina nacionalnih pravnih sistema ovo pitanje rešava na sličan način, jer postoje dijametralne suprotnosti između pravila o saučesništvu u kontinentalno-evropskim krivičnopravnim sistemima i pravila koja se odnose na odgovornost za učešće u zajedničkom poduhvatu, odnosno zaveri kao posebnom obliku saučesništva, ili čak posebnoj kriminalnoj aktivnosti, u anglosaksonskom krivičnom pravu. Nije sporno, da tako širok pristup, koji se kroz ograničavanje na dokazivanje samo učešća u zajedničkom zločinačkom poduhvatu, odnosno uprošćeno utvrđivanje bilo kakvog doprinosa nastanku krivičnog dela, olakšava konkretno dokazivanje, ali se time, kroz nedefinisanje nečije konkretne uloge u nastanku krivičnog dela, te posebno zahvaljujući eliminisanju potrebe jasnog dokazivanja kauzalne veze između nečije konkretne radnje i krivičnopravno relevantne posledice koja je nastupila tom radnjom, dolazi u apsurdnu situaciju da se u istu ravan stavljaju učiniooci koji su u konkretnom slučaju preduzeli potpuno različite radnje.

Takva krivičnopravna konstrukcija zavere (engl. *Conspiracy*.) postoji u čl. III (b) Konvencije o genocidu, ali se ona u kontinentalno-evropskoj teoriji ne smatra nespornom i mnogi kontinentalno-evropski pravnici (još od Nirnberških procesa, kada su počele diskusije o pravnoj prirodi ovog instituta), jedva da je poznaju i smatraju razumljivom, dok u SAD pre svega tužiooci prihvataju koncepciju zavere sa oduševljenjem, smatrajući je svojom procesnom prednošću, mada na strani nauke i tamo narasta prominentna kritika.<sup>13</sup>

Koncepcijski zavera potiče iz anglosaksonskog krivičnog prava i to pre svega američkog krivičnog prava i tamo stvorene sudske prakse, mada je prethodno zavera, postojala kao deo engleskog običajnog prava, koje je potvrđivano sudskim precedentima (*common law conspiracy*), ali je potom, u engleskom pravu ustanovljen i zakonski pojam zavere, odnosno različitih oblika zavere u odnosu na određena krivična dela (*statutory conspiracies*).<sup>14</sup> Od strane nauke se i u SAD taj institut ozbiljno kritikuje,<sup>15</sup> a interesantno

---

<sup>11</sup> C. de Than and E. Shorts, *International Criminal Law and Human Rights*, "Sweet & Maxwell", London, 2003, str. 7.

<sup>12</sup> Kao što je to i inače, često prilično uobičajeno za tzv. međunarodne pravnike krivičare i citirani autori (C. de Than i E. Shorts), vrlo "lakonski" koristi neke formulacije kao "notorne", mada one to uglavnom baš i nisu takve. Pa tako, kada se u citiranom tekstu navodi da "slična pravila postoje i u većini nacionalnih pravnih sistema", to može biti tačna konstatacija samo kada se radi o tipičnim anglosaksonskim (*common law*) krivičnopravnim sistemima, ali to ni u kom slučaju, nije tako kada su u pitanju klasični kontinentalno-evropska krivična zakonodavstva, koja ne poznaju tako široko definisan oblik (sa)učesništva u krivičnom delu, što je između ostalog i posledica drugačijeg značenja i efekta načela zakonitosti. Više o tome: C. Roxin, *Strafrecht – Allgemeiner Teil*, Band I, - *Grundlagen Aufbau der Verbrechenlehre*, 3. Auflage, "C. H. Beck'sche Verlagbuchhandlung", München, 1997, str. 98–99.

<sup>13</sup> H. Vest, *Genozid durch Organisatorische Machtapparate – An der Grenze von individueller und kollektiver Verantwortlichkeit*, "Nomos verlagsgesellschaft", Baden-Baden, 2002, str. 251.

<sup>14</sup> Prema klasičnoj "common law" i tzv. klasičnoj definiciji zavere, ona je veoma široko određena, kao sporazum više lica da izvrše neki protivpravni akt, ili da izvrše akt koji je saglasan sa pravom, ali služeći se protivpravnim sredstvima, dok je prema zakonskoj definiciji (*Criminal Justice Act 1987*), zavera utvrđena kao poseban način izvršenja u odnosu na određena krivična dela i to jednom opštom formulacijom, kao i definisanim odnosom prema "common law" definiciji, gde se zahteva da osim uslova za zaveru u "common law" smislu, još postoji i mogućnost da se radi o zaveri radi prevare, odnosno pronevere (*conspiracy to*

je da se on i sa materijalnog krivičnog pravnog aspekta, u velikoj meri objašnjava određenim procesnim pojmovima, pa se tako ističe da zavera predstavlja izrazitu "prednost tužioca",<sup>16</sup> te da je u mnogim aspektima izuzetno kontroverzna, a da je u istoriji SAD, ta koncepcija između ostalog, služila i za pritiske u odnosu na radničke sindikate, optuživane da su kriminalna udruženja, kao i na političke protivnike; a pri tom, u procesnom smislu takođe proizvodi probleme i teškoće u odnosu na odbranu, posebno u vezi određivanja mesne nadležnosti suda,<sup>17</sup> mogućnosti za korišćenje "svedoka po čuvenju", odnosno derivativnih svedoka, ("rekla-kazala" svedočenja – *hearsey exception*), drugih indirektnih dokaza, te spajanja postupka za više krivičnih dela, koji može optuženog dovesti u nepovoljan procesni položaj.<sup>18</sup>

Zavera prema shvatanju anglosaksonske krivičnog pravne doktrine svoje postojanje duguje racionalnim razlozima koji se svode na dve osnovne funkcije: 1) izgradnja preventivnih mehanizama kojima će se sprečiti aktivnosti lica koja pokazuju dispozicije prema kriminalitetu i 2) suzbijanje posebno opasnih slučajeva grupnih aktivnosti, a ona je u materijalnom smislu sastavljena iz nekoliko bitnih elemenata: 1) postojanje dogovora među učesnicima u izvršenju krivičnog dela, što predstavlja esencijalni element zavere i praktično radnju izvršenja, 2) postojanje posebnog psihičkog odnosa prema delu, što se svodi na *mens rea* element zavere, koji je "predominantan" u krivičnom pravnoj kompoziciji zavere, 3) postojanje drugih radnji učesća, što se može svoditi na obezbeđenje određenih predmeta ili pomaganje na drugi način, te 4) postojanje svesti o zajedničkom delovanju sa drugim učesnicima.<sup>19</sup>

Englesko pravo je u svom izvornom obliku (*common law*), formulisalo koncept *krivične odgovornosti*, koja postoji kada su ispunjeni potrebni uslovi koji se tiču objektivne (*actus reus*) i subjektivne komponente (*mens rea*) krivičnog dela. Bazičnim principom američkog krivičnog pravnog sistema se tako smatra učenje o tome da je svako krivično delo komponovano od dva elementa; *kriminalnog akta* (*criminal act*) i *kriminalne namere* (*criminal intent*)<sup>20</sup>, tako da nijedan od ova dva elementa, nije sam po sebi dovoljan da konstituiše krivično delo.<sup>21</sup>

Određena radnja, "Act" ili *actus reus*, uključuje u sebe neko protivpravno činjenje, ili propuštanje određene radnje u pogledu čijeg vršenje je postojala konkretna dužnost (ustanovljena zakonom, ugovorom ili specijalnim odnosom, poput moralne dužnosti i sl.), te je potrebno da između tog akta i posledice postoji kauzalna veza, dok

---

*defraud*). Više o tome: J. Smith & B. Hogan, *Criminal Law*, Ninth Edition, "Butterworths", London, Edinburgh, Dublin, 1999, str. 272–273.

<sup>15</sup> Sve države SAD, nakon poslednjih (re)kodifikacija svog krivičnog zakonodavstva poznaju "zločin zavere" (*crime of conspiracy*), osim Aljaske čiji izvori krivičnog prava ne sadrže takvu inkriminaciju.

<sup>16</sup> Jedan američki sudija je u odluci koju navode citirani autori (Harrison v. United States, 7 F. 2d 259 (2cd Cir. 1925)) zaveru označio kao "the darling of the modern prosecutor's nursery", koja tužiocu pruža jedinstvenu prednost i da onaj koji mora da se brani u odnosu na optužbe za učešće u zaveri, ima posebno težak teret dokazivanja.

<sup>17</sup> U tom se smislu ističe da VI amandman američkog Ustava određuje da optuženi uživa pravo na brzo i javno suđenje, od strane nepristrasne porote u državi i distriktu na čijoj je teritoriji delo učinjeno, ali s obzirom na koncepciju zavere, u obzir dolazi čitav niz mesta, pri čemu u stvari, od volje tužioca praktično zavisi gde će se konkretno održati suđenje.

<sup>18</sup> W. R. LaFave and A. W. Scott, Jr., *Substantive Criminal Law*, "West Publishing CO", St. Paul, Minn., 1986, str. 64–67.

<sup>19</sup> *Ibid.*, str. 68–85.

<sup>20</sup> *Namera* ovde u stvari, pretežno označava oblik krivice koji se u našem krivičnom pravu, a slično je i u većini drugih evropskih krivičnih prava, označava kao *umišljaj*.

<sup>21</sup> E. Eldefonso and A. R. Coffey, *Criminal Law – History, Philosophy, Enforcement*, "Harper & Row Publishers", New York, 1981, str. 38.



se psihološki element (*mens rea*) po pravilu poistovećuje sa određenom kriminalnom namerom (*criminal intent*), a što se najčešće smatra jednom vrstom preduslova da se krivica u psihološkom smislu pripíše učiniocu (*guilty mind*), mada ona obuhvata i slučajeve nehata za koje se odgovara (*criminal negligence*).<sup>22</sup>

Termin *actus reus* se u anglosaksonskom krivičnom pravu objašnjava kao "guilty act" i upućuje na zabranjenu radnju po sebi,<sup>23</sup> čime se krivičnim pravom obuhvata delo u fizičkom smislu, kao određena radnja ili propuštanje (kada je propuštanje protivno zakonu), dok *mens rea* upućuje da je učinilac sa namerom odnosno umišljajno preduzeo svoj akt, ali što takođe uključuje i postojanje određenih "kriminalnih saznanja", te u određenim slučajevima, ispoljavanje grubog nemara, nehata ili ostvarivanje određenog cilja, s tim da se osoba po pravilu ne može osuditi za krivično delo, ukoliko se ne dokaže da je radnu preduzela svesno, sa saznanjem, ili voljom.<sup>24</sup>

U tzv. "Common law" krivičnom pravnom sistemu, koje se inače, smatra više procesno orijentisanom, svako se krivično delo sastoji iz dve komponente: s jedne strane, to su sve okolnosti na kojima se zasniva krivičnopravna odgovornost, a te okolnosti predstavljaju spoljašnje osobine kod svakog krivičnog dela (tzv. "actus reus") ili potiču iz unutrašnje strane (tzv. "mens rea"); s druge strane, postoji pojam tzv. "odbrana" (*defences*), koji obuhvata sve osnove isključenja krivične odgovornosti i pri tom je takođe povezan sa određenim procesnim preprekama za krivično gonjenje, kao što je to na primer, zastarelost, tako da krivično delo postoji samo ako ne egzistira neki od tih isključujućih osnova.<sup>25</sup>

Klasična definicija krivičnog dela (zločina se) u američkoj i uopšte anglosaksonskoj koncepciji svodi na objektivistički pristup, tako da se kao osnovni element navodi radnja, dakle *actus reus* (u svoja dva modaliteta), uz označavanje da je potrebno da ne postoje osnovi isključenja protivpravnosti (tzv. odbrane ili opravdanja), te se deli na dve osnovne vrste, s obzirom na težinu. Prema ovakvom shvatanju; "zločin je namerna radnja ili njeno propuštanje, kojom se krši krivično pravo (zakonsko ili ono sadržano u sudskim precedentima), učinjenja bez postojanja određenih osnova isključenja protivpravnosti (odbrane – *defences*) ili bez opravdavajućih razloga (*justification*) i koje je sankcionisano od strane države kao krivično delo ili prekršaj."<sup>26</sup> U okviru ove definicije se *mens rea* manje upadljivo označava, ali je taj psihološki element ipak sadržan u određivanju da radnja izvršenja mora biti preduzeta namerno, što se u stvari svodi na "skriviljeno" činjenje ili nečinjenje, uz prouzrokovanje određene relevantne posledice, a što uključuje i slučajeve određenih formi nehata, zavisno od vrste krivičnog dela.<sup>27</sup>

U odnosu na krivično delo, odnosno delo koje bi inače (da nema tih osnova), bilo krivično delo mogu se ispoljiti određeni osnovi koji isključuju njegovo postojanje.<sup>28</sup> Ti osnovi se nazivaju "odbrane" (*defences*) i postoje u nekoliko oblika, teorijski podeljenih

---

<sup>22</sup> Ibid., str. 39 – 41.

<sup>23</sup> Zabranjenost radnje u stvari, predstavlja samo drugi izraz za njenu protivpravnost.

<sup>24</sup> J.P.Senna & L.G.Siegel, *Criminal Justice*, Eight Edition, "West/Wadsworth – An International Thomson Publishing Company", Belmont, 1999, str. 117 – 118.

<sup>25</sup> H.Satzger, *Internationales und Europäisches Strafrecht, Nomos*, Baden-Baden, 2005, str. 177.

<sup>26</sup> S.T.Reid, *Crime and Criminology*, Ninth Edition, "Mc Graw Hill", Boston, 2000, str. 6.

<sup>27</sup> Više o tome: M.Škulić, *Opšti pojam krivičnog dela u Sjedinjenim Američkim Državama – sličnosti i razlike u odnosu na srpsko krivično pravo*, tematska monografija: "Kaznena reakcija u Srbiji", V deo, Beograd, 2015., str. 47 – 74.

<sup>28</sup> Upoređi: M.Škulić, *Neuračunljivost i intoksikacija u krivičnom pravu SAD – sličnosti i razlike sa neuračunljivošću i skriviljenom neuračunljivošću u srpskom krivičnom pravu*, "NBP – nauka, bezbednost policija – žurnal za kriminalistiku i pravo", "Kriminalističko-policijska akademija", broj 2/2015, Beograd, 2015., str. 1 – 25.

prema određenim kategorijama: 1) odbrane zasnovane na nedostatku kapaciteta da se učini krivično delo, gde spadaju: a) dečiji uzrast (*infancy*), b) intoksikacija, pri čemu se razlikuju dobrovoljna intoksikacija, kada se postupa slično kao što je to kod nas slučaj sa institutom skrivljene neuračunljivosti (*actiones libere in causa*), te neskrivljena intoksikacija koja ima značaj koji je sličan, odnosno identičan neuračunljivosti; v) neuračunljivost učinioca u vreme izvršenja krivičnog dela (*insanity*); 2) odbrane koje isključuju krivicu za delo (izvinjavaju ga) ili opravdavaju činjenje takvog dela koje bi inače bilo krivično, gde spadaju: a) prinuda, b) krajnja nužda, v) pristanak povređenog, g) pravna zabluda u nekim slučajevima,<sup>29</sup> d) stvarna zabluda pod određenim okolnostima, đ) postojanje alibija okrivljenog; 3) odbrane koje opravdavaju upotrebu sile, gde spadaju: a) samoodbrana, b) odbrana drugih lica, v) odbrana određenih materijalnih vrednosti, odnosno dobara, gde se posebno ističu – odbrana kuće, odnosno "doma", te odbrana imovine; 4) odbrane zasnovane na ustavnim ili zakonskim propisima, gde spadaju: a) ustavni imunitet koji poseduju određena lica, b) druge forme imuniteta, v) delovanje načela *ne bis in idem*, te g) zastarelost krivičnog dela; 4) odbrane zasnovane na prethodnom nelegalnom delovanju nadležnih organa, gde spadaju: a) zabranjeno provociranje na krivično delo i b) krivično gonjenje zasnovano na nekom diskriminatorском kriterijumu u odnosu na okrivljenog.<sup>30</sup>

Sa stanovišta uobičajene krivičnopravne dogmatike u evropskom kontinentalnom krivičnom pravu, koncepcija *odbrana* iz anglosaksonskog krivičnog prava je prilično nesistematska, čak i pomalo haotična, jer se ne samo zbirno govori o čitavom nizu bitno različitih materijalnih krivičnopravnih osnova koji imaju značaj da isključuju postojanje krivičnog dela, već se tu navode i neki razlozi koji predstavljaju ili tipične smetnje za krivično gonjenje, kao što je dejstvo imuniteta, delovanje načela *ne bis in idem* i zastarelost krivičnog gonjenja, ili se radi o dokaznoj problematici, bilo da je u pitanju značaj alibija, bilo da se radi o pravno nevaljanim dokazima, odnosno protivpravnim radnjama koje su delovale kao prethodni uslov u odnosu na činjenje krivičnog dela.<sup>31</sup>

Smatra se da je kod zavere daleko teže, nego uobičajeno, napraviti razliku između mentalnog elementa (*mens rea*) i fizičkog elementa, odnosno konkretno preduzete radnje (*actus reus*), jer "actus reus" kod zavere podrazumeva postojanje određenog dogovora, ali dogovor suštinski predstavlja jednu mentalnu operaciju, koja se opet, mora manifestovati preko određenog akta.<sup>32</sup> Kao što smo već objasnili, zavera je i u samoj anglosaksonskoj

---

<sup>29</sup> U SAD se primarno insistira na principu *ignorantio legis non excusat* ("ignorance of the law is no excuse"), a samo se u veoma limitiranim slučajevima (što je u praksi izuzetno retko), neskrivljenoj pravnoj zabludi, odnosno pravnoj zabludi iz opravdanih razloga, pridaje značaj osnova koji isključuje postojanje krivičnog dela, najčešće kroz terminološku varijantu – "isključenja krivične odgovornosti".

<sup>30</sup> Više o tome: J.M.Scheb and J.M.I.Scheb, *Criminal Law and Procedure*, Fourth Edition, "Wadsworth & Thomson Learning", Belmont, 2002, 336 - 366.

<sup>31</sup> Citirani autori (Ibid., str. 366 – 369), pored već objašnjenih mnogobrojnih, raznovrsnih i prilično nesistemizovanih osnova (*odbrana*), navode još i neke druge moguće "netradicionalne" odbrane (*nontraditional defenses*), gde spadaju: 1) neuobičajena verska uverenja i religijska praksa, 2) nepažnja žrtve (doprinos oštećenog), 3) predmenstrualni sindrom (PMS), 4) kompulzivno kockanje, 5) posttraumatski stresni sindrom, 6) korišćenje "brze hrane" (the "Junk Food" defense), 7) intoksikacija gledanjem televizije, 8) intoksikacija pornografskim sadržajima, 9) hromozomska abnormalnost (XYY hromozomska kombinacija), 10) postojanje "dvostruke ličnosti" kod učinioca, te 11) druge "nove" odbrane, poput sindroma urbanog okruženja i sl. Iako to uveliko prevazilazi temu našeg rada, lako je uočiti da su neki od nabrojanih mogućih osnova isključenja postojanja krivičnog dela, krajnje "sumnjivi", nejasni, pa donekle i "komičnog", odnosno bizarnog karaktera, poput korišćenja "brze hrane", a iz ovog nabrojanja se može uočiti izrazita nesistematičnost anglosaksonskog koncepta "odbrana", koje u velikoj meri predstavljaju prilično neuobičajeni "miks" određenih instituta i podinstituta materijalnog krivičnog prava i dokazne problematike, odnosno razloga iz domena krivičnog procesnog prava.

<sup>32</sup> J. Smith & Hogan, *op. cit.*, str. 274.

doktrini prilično kontroverzan institut i posebno se upadljivo ističe nejasnost kriterijuma za kažnjavanje radnji koje u suštini predstavljaju neku prethodnu etapu u procesnu nastanka krivičnog dela. Tako se konstatuje da nije lako ustanoviti totalno opravdan rezon, osim možda u slučaju istorijskih precedenata, zašto jednostavni dogovor da se učini krivično delo, treba da bude tretiran kao samo krivično delo, pa to u poređenju sa pravilima koja se odnose na pokušaj, gde njegov *actus reus* postoji bez obzira na sve radnje koje ga sačinjavaju, sve dok samo delo nije zaista kompletno i izvršeno, tako da drugim rečima, više radnji koje predstavljaju pokušaj ili pripreme radnje, ne znače same po sebi krivičnu odgovornost.<sup>33</sup>

Nemogućnost da se zavera jasno objasni i utemelji na njenom fizičkom elementu, na *actus-u reus-u*, jer je teško objasniti zašto ona treba da bude posebno krivično delo, a pri tom pokušaj i pripreme radnje, postoje kao kažnjive radnje, ali samo u vezi sa krivičnim delom u odnosu na koje su bile upravljene i nemaju samostalan karakter, je i dovela do toga, da se ishodište zavere i njena suština, pre svega traže u psihičkom elementu u – *mens rei*, mada se naravno, time ne isključuje obavezno postojanje *actus-a reus-a*, jer oba elementa, kao i kod svih drugih krivičnih dela i ovde moraju da egzistiraju. Praktično se mentalni element učešća u zaveri svodi na nameru učinioca da ima (igra) određenu ulogu kao strana u sporazumu kojim zavera nastaje, te da sporazum sprovede, ali da pored toga, poseduje i *mens rea-u* u odnosu na krivično delo koje namerava da učini u sklopu zavere.<sup>34</sup>

Osnovni element *actus-a reus-a* zavere je određeni dogovor, koji se svodi na neku vrstu "ortakluka" (*partnership*) u krivičnom delu, ali sam taj dogovor mora da ispunjava određene uslove, jer on tako na primer, neće postojati, ako se samo radi o pregovorima za izvršenje dela, koji još nisu završeni, ili nisu urodili plodom.<sup>35</sup> Dogovor se može manifestovati na razne načine, kao što su reči, određeno delovanje ili pisanje, a sam dogovor koji pravnici često vide kao susret misli, bez ikakvih spoljnih manifestacija, kao mentalno stanje, nije kažnjiv.<sup>36</sup> U dogovoru moraju učestvovati najmanje dve strane, što ne znači da se uvek radi o najmanje dve osobe, jer u nekim slučajevima više lica može činiti samo jednu stranu određenog dogovora.<sup>37</sup> U nekim situacijama u sudskoj praksi je sud, da bi utvrđivao da li je zaista postignut dogovor kao element zavere, pravio analogiju sa ugovorom koji shodno opštim pravilima predstavlja saglasnost volja.<sup>38</sup> Naravno, kao i u drugim sličnim situacijama, faktičko je pitanje kada je neki dogovor definitivno uspostavljen, ali sud u rešavanju tog pitanja, mora da ima uvid i u neke spoljašnje pokazatelje da je došlo do relevantne saglasnosti volja aktera dogovora, pri čemu određene indikacije pruža i sudska praksa.<sup>39</sup>

Međutim, kao što je već istaknuto, činjenica da se ovakav dogovor, kao i inače bilo koji pravno valjani sporazum, ili uopšte ugovor, zasniva na saglasnosti volja, odnosno određenom konsensualnom odnosu, koji podrazumeva svest i volju, kao dominantno

---

<sup>33</sup> M. Molan, D. Bloy and D. Lanser, *Modern Criminal Law*, "Cavendish Publishing", London, Sydney, Portland, Oregon, 2002, str. 137.

<sup>34</sup> M. Jefferson, *Criminal Law*, Fifth Edition, "Pearson Education", London, 2001, str. 388.

<sup>35</sup> A. Reed & P. Seago, *Criminal Law*, Second Edition, "Sweet & Maxwell a Thomson Company", London, 2002, str. 324–325.

<sup>36</sup> M. Jefferson, *Criminal Law*, Sixth Edition, "Pearson Edukation", London, 2003, str. 397.

<sup>37</sup> Više o tome: C. M. V. Clarkson and H. M. Keating, *Criminal Law*, Fourth Edition, "Sweet & Maxwell", London, 1998, str. 518.

<sup>38</sup> Više o tome: M. Jefferson (*Criminal Law*, Sixth Edition), *op. cit.*, str. 398.

<sup>39</sup> Više o tome: M.Škulić, *Odnos organizovanog kriminaliteta u krivičnopravnom smislu i saučesništva*, "NBP – nauka, bezbednost policija – žurnal za kriminalistiku i pravo", "Kriminalističko-policijska akademija", broj 3/2014., Beograd, 2014., str. 1 – 26.

psihičke elemente, ukazuje da se sporazum kao *actus reus* zavere predstavlja njen fizički obavezni element, usko prepliće sa njenim psihičkim elementom, pa taj element u konkretnim slučajevima, nije lako razlikovati. Postojanje dogovora se uobičajeno dokazuje činjenicama koje ukazuju da je sporazum ispunjen.<sup>40</sup> U stvari, dogovor se u uobičajenom smislu smatra postojećim, čim je postignuta saglasnost volja aktera dogovora u odnosu na bitne elemente određenog sporazuma, a njegovo ispunjenje je već nešto do čega dolazi nakon što je dogovor zaključen, ali naravno, ispunjenje elemenata dogovora svakako ima veliki dokazni značaj u odnosu na činjenicu da je dogovor zaista postojao i da je određeno krivično delo (kao element njegovog ispunjenja), direktno iz njega proizišlo.

Za postojanje zavere neophodan je određeni sporazum, a on podrazumeva najmanje dve strane koje u njemu učestvuju, ali sporazum sa određenim licima ne mora biti dovoljan za nastanak krivičnog dela zavere, jer na primer, kada direktor kompanije koji je potpuno odgovoran za sprovođenje poslova kompanije, odluči da učini krivično delo u ime kompanije, on ne može biti osuđen za zaveru sa kompanijom, odnosno drugim zaposlenim licima, jer je jedino on svesno bio involviran, čak i ako kompanija poseduje sopstveni pravni subjektivitet.<sup>41</sup> Iz ovoga i proizlazi problematičnost dokazivanja učešća u zaveri lica koja su deo tzv. aparata moći, bilo da su u pitanju državne ili paradržavne strukture, a što je tipično za međunarodna krivična dela, jer se učešće u zaveri, mora jasno razlikovati od postupanja po naređenju, odnosno vršenju dužnosti u određenom organu ili organizaciji, u pogledu čega se primenjuju druga pravila.

Kritičari koncepcije zavere smatraju da je ona nedovoljno određena, a za nju se takođe ističe da u praksi omogućava izuzetak u odnosu na pravilo o nevalidnosti svedoka u smislu "rekla kazala" ("čuli-rekli-svedoci"), odnosno indirektnih svedoka, ili onih svedoka koji su u kontinentalno-evropskom pravu poznati kao "svedoci po čuvenju" (*Hearsay Exception*). U literaturi se ovo objašnjava sledećim navodom: "Opšte pravilo po kome saslušanje ovakvih svedoka (*hearsay*) nije dopušteno u krivičnom postupku, je obeleženo mnogim izuzecima. Jedan od tih je i izuzetak koji se odnosi na kozaverenika (*co-conspirator exception*): bilo koja radnja ili izjava jednog od kozaverenika u odnosu na zaveru, je dopuštena protiv bilo kog drugog zaverenika. Na primer, primenljivost saveznih dokaznih pravila u odnosu na "hearsay" je dopuštena, ukoliko su u pogledu osumnjičenog i u odnosu na njegovu ulogu u zaveri ispunjeni sledeći uslovi: 1) da je zavera postojala i da je osumnjičeni (branjenik – *defendant*) učestvovao u njoj; 2) da je identifikovana izjava tipa "rekla-kazala" (*hearsey*) osumnjičenog u odnosu na drugo lice koje je bilo involvirano u istu zaveru; 3) da je izjava sačinjena u pravcu zavere; 4) da je izjava upotpunila saznanja o zaveri."<sup>42</sup> Razlog koji se najčešće navodi za ovaj izuzetak se svodi na činjenicu da je svaki zaverenik "zastupnik" ili "reprezent" svih ostalih učesnika u zaveri."<sup>43</sup>

---

<sup>40</sup> M. Molan, *Sourcebook on Criminal Law*, "Cavendishpublishing.com", London, Sidney, 2003, str. 443.

<sup>41</sup> M. J. Allen, *Textbook on Criminal Law*, "Oxford Univeristy Press", London, 2003, str. 255.

<sup>42</sup> W. R. LaFave, *Substantive Criminal Law*, Second Edition, Vol. 2, "Thomson Vest", 2003, str. 259.

<sup>43</sup> Ibidem.

## 4.2. Učinitelj "iza učinioca" ("izvršitelj iza izvršioca") i "izvršitelj za pisačim stolom" u krivičnom pravu Nemačke

Sva klasična evropska krivična prava poznaju institut saučesništva.<sup>44</sup> On se u nemačkom krivičnom pravu reguliše na nešto drugačiji način, nego u krivičnom pravu Srbije. U nemačkom krivičnom pravu se, kada je reč o učestvovanju više lica u jednom krivičnom delu, pravi razlika između *izvršilaštva* (*Täterschaft*) i saučesništva (*Teilnahme*), što znači da se "kao izvršitelj krivičnog dela kažnjava onaj ko krivično delo izvrši sam (neposredno izvršilaštvo – *unmittelbare Täterschaft*) ili služeći se nekim drugim licem (posredno izvršilaštvo – *mittelbare Täterschaft*)",<sup>45</sup> dok se onda kada se krivično delo učini (izvrši) zajednički od strane više lica, svaki takav učinitelj, smatra saizvršiocom" ili bukvalno prevedeno – saučiniocom (*Mittäter*).<sup>46</sup>

Sušтина ovog nemačkog pogleda na učestvovanje više lica u krivičnom delu, odnosno njegovom "ostvarenju", je da se kod (sa)izvršilaštva radi o *sopstvenom* krivičnom delu, dok je kod saučesništva u pitanju odgovarajuće umišljajno doprinošenje *tuđem* krivičnom delu. Drugim rečima objašnjeno – "izvršilaštvo označava *sopstveno* ostvarenje bića krivičnog dela, što ne mora uvek biti i "svojeručno" činjenje krivičnog dela (neposredno izvršilaštvo)", već krivično delo može biti izvršeno i tako što se izvršitelj "služi drugim licem" (posredno izvršilaštvo), dok saučesništvo predstavlja učestvovanje u činjenju krivičnog dela nekog drugog lica, koji je tzv. glavni učinitelj (*Haupttäter*).<sup>47</sup>

Izvršilaštvo uvek podrazumeva *vlast nad delom* (*Täterschaft*), što se odnosi kako na neposredno izvršilaštvo, tako i na posredno izvršilaštvo, kao jednu formu "izvršilaštva".<sup>48</sup> Vlast (sa)izvršioca nad krivičnim delom je suština izvršilaštva u nemačkom pravu. Takva "vlast" krivično delo čini "sopstvenim", što je suština razlike između izvršilaštva, gde spada i saizvršilaštvo u smislu našeg pozitivnog prava i

---

<sup>44</sup> Kako to uveliko prevazilazi osnovne okvire ovog teksta, izložićemo samo vrlo sumaran pregled osnovnih pravila nemačkog krivičnog prava u odnosu na oblike učestvovanja više lica u krivičnom delu, tj. problematiku (sa)izvršilaštva i saučesništva.

<sup>45</sup> Našu krivičnopravnu terminologiju već duže vreme na svojevrsan način kvari ili čak na svojevrsan način "terminološki kontaminira", baratanje najčešće u medijima, ali i od strane političara, pravnih laika, pa čak često i nedovoljno edukovanih (ili možda na ne nekim kursevima i tzv. treninzima "preedukovanih"), nosilaca pravosudnih funkcija, terminima koji nisu deo našeg pozitivnog krivičnog prava. Često se tako kod nas govori o "počiniocu" krivičnog dela, iako naš zakonodavac ne poznaje termin "počinilac", već pod "učiniocom" podrazumeva izvršioca, saizvršioca, podstrekača i pomagača.

Nemački termin "Täter" se kod nas uobičajeno prevodi kao "učinitelj", mada bi u stvari, on mogao možda i adekvatnije da se prevede izrazom – "počinilac", koji je kod nas praktično prodro, verovatno pod uticajem nama jezički bliske hrvatske terminologije, koja se po tradiciji puno naslanja na germanizme. U stvari, kako nemačka reč "Tat" označava "delo", odnosno "čin", pravi prevod nemačke reči "Täter" bi verovatno bio "delatnik" (jer reči "činilac" ili "čimbenik" imaju drugo značenje), što bi u stvari bio kroatizam, koji čak ni u hrvatskom jeziku (inače, veoma sklonom germanizmima), a kamoli u srpskom, nije uobičajen u krivičnopravnoj terminologiji. Izraz "počinilac", ovde čak i prilikom prevođenja sa nemačkog ne koristimo, jer se sa stanovišta našeg prava, tu u stvari, a naročito kada je u pitanju podela na *neposredno* i *posredno* (učinilaštvo) tj. izvršilaštvo, radi o *izvršiocu* krivičnog dela, a u nekim situacijama bi u duhu naše krivičnopravne terminologije, u pitanju bio *učinitelj*.

<sup>46</sup> J.Wessels und W.Beulke, *Strafrecht – Allgemeiner Teil – die Straftat und ihr Aufbau*, 33., neu bearbeitete Auflage, "C.F.Müller", Heidelberg, 2003., str. 170.

<sup>47</sup> K.Kühl, *Strafrecht – Allgemeiner Teil*, 4. Auflage, "Verlag Vahlen", München, 2002., str. 757.

<sup>48</sup> H.H. Jescheck und T.Weigend, *Lehrbuch des Strafrechts – Allgemeiner Teil*, fünfte Auflage, "Dundker & Humblot", Berlin, 1996, str. 663.

saučesništva (što je u srpskom krivičnom pravu saučesništvo u užem smislu), u formi podstrekavanja ili pomaganja.<sup>49</sup>

Saučesnik je u nemačkom krivičnom pravu onaj ko umišljajno navede drugog da učini krivično delo (podstrekavanje - *Anstiftung*) ili mu umišljajno pruži pomoć u činjenju "njegovog" krivičnog dela (pomaganje - *Beihilfe*), dok se izvršilaštvo sastoji u neposrednom, posrednom ili zajedničkom izvršenju "sopstvenog" krivičnog dela.<sup>50</sup> To znači da postoje tri oblika izvršilaštva u nemačkom krivičnom pravu. Tipično izvršilaštvo je prvi oblik kada jedan učinilac sam izvrši krivično delo, odnosno učestvuje u radnji izvršenja krivičnog dela.

Drugi oblik izvršilaštva u nemačkom krivičnom pravu je posredno izvršilaštvo, koje kao takvo ne postoji formalno u našem krivičnom pravu. Treći oblik izvršilaštva u nemačkom krivičnom pravu je u stvari, u osnovi ono što je saizvršilaštvo sa stanovišta našeg krivičnog prava, kada se radi o učiniocima koji zajednički ostvaruju krivično delo i to tako što se objektivni doprinos jednog učinioca krivičnom delu, može pripisati i drugom, sve dok je on obuhvaćen zajedničkom odlukom da se učini krivično delo, što znači da takva konstrukcija omogućava "punu kažnjivost i onih učinilaca koji nisu ispunili sva objektivna obeležja bića krivičnog dela."<sup>51</sup>

Nemačko krivično pravo, kao što je prethodno već objašnjeno, tradicionalno poznaje podelu na *posrednog* i *neposrednog izvršioca* krivičnog dela. Posredni izvršilac je onaj ko krivično delo izvrši koristeći se drugom osobom, kao pukim sredstvom ili običnim "slepim" oruđem izvršenja krivičnog dela. Nemačka krivičnopravna teorija razlikuje više oblika posrednog izvršilaštva, počev od najjednostavnijeg kada izvršilac koristi "snagu svog *znanja i/ili* moć svoje *volje*, da bi pomoću drugog čoveka ("ljudskog oruđa" - *menschliches Werkzeug*), uključenog u određeni "kauzalni lanac", "ostvario zakonom propisano biće krivičnog dela", odnosno izvršio konkretno krivično delo, pa do nekih vrlo složenih ili spornih formi kao što je posredno izvršilaštvo radnjom propuštanja ili jednog specifičnog oblika koji je posebno interesantan sa stanovišta organizovanog vršenja krivičnog dela, a to je – delovanje "učinioca iza učinioca" u formi "(državne) organizacije". Korišćenje drugog čoveka na kao pukog oruđa ili sredstva za izvršenje krivičnog dela, se u nemačkoj teoriji objašnjava sledećim primerom: "Kada neko upotrebi jedno mehaničko oruđe ili životinju da bi izvršio krivično delo, on je neposredni, a ne posredni izvršilac. Ali kada neko za ostvarenje jednog zakonom propisanog bića krivičnog dela, upotrebi drugog čoveka,<sup>52</sup> tada je on neposredni izvršilac, dok čovek koji je upotrebljen da se izvrši krivično delo ("ljudsko oruđe"), uopšte ne preduzima kažnjivu radnju."<sup>53</sup>

Posebnom formom ili čak "posebnim problemom" posrednog izvršilaštva se u nemačkoj teoriji smatraju varijante koje se svode na "učinioca iza učinioca" (*Täter hinter dem Täter*), od kojih je posebno interesantno posredno izvršilaštvo zasnovano na delovanju "moći organizacije", gde se u Nemačkoj primarno misli (u pogledu čega postoji i određena sudska praksa), na državnu organizaciju. Radi se o slučaju gde je neposredni izvršilac puki "točkić u sistemu", koji je "podoban manipulaciji" i kojim se "može upravljati", što je krivičnopravna koncepcija koju je nemačka sudska praksa prvo razvila u

<sup>49</sup> Više o tome: M. Škulić, *Odnos organizovanog kriminaliteta u krivičnopravnom smislu i saučesništva*, "NBP – nauka, bezbednost policija – žurnal za kriminalistiku i pravo", "Kriminalističko-policijska akademija", broj 3/2014, (navedeni broj časopisa izašao u februaru 2015. godine) Beograd, 2014., str. 14 – 17.

<sup>50</sup> J.Wessels und W.Beulke, op.cit., str. 170.

<sup>51</sup> R.Schmidt, *Strafrecht – Allgemeiner Teil*, 6. Auflage, Verlag Rolf Schmidt", Bremen, 2007. str. 374.

<sup>52</sup> Citirani autor ovo ilustruje sledećim primerom: "Osoba A gurne lice B na osobu C, koja stoga padne i povredi glavu. Ovde je A neposredni izvršilac a B uopšte ne čini krivično delo.

<sup>53</sup> R.Schmidt, op.cit., str. 383.

odnosu na krivičnoppravnu reakciju na "nacionalsocijalističko sistemsko nepravo", da bi znatno kasnije, isti rezon bio primenjen i u odnosu na bivše graničare nekadašnje Nemačke Demokratske Republike, koji su izvršavajući naređenje (*Schiffbefehl*) da pucaju na ljude koji su neovlašćeno prelazili "nemačko-nemačku granicu", prema toj krivičnopravnoj konstrukciji, bili samo puka oruđa za ubistva, koja su u stvari, zahvaljujući svojoj hijerarhijskoj poziciji i faktičkoj moći kojom su raspolagali, posredno izvršili visoki državni funkcioneri i koji stoga predstavljaju "učinioce iza učinilaca".<sup>54</sup>

Kao što je već objašnjeno, suština svakog oblika izvršilaštva se u nemačkom pravu svodi na "vlast nad delom", što je naravno najizraženije kada se radi o prvoj formi izvršilaštva gde učinilac "sopstvenom telesnom aktivnošću" (na primer, sopstvenim rukama), čini krivično delo", jer "ne može se bolje vladati delom, nego kada ga čovek sam čini".<sup>55</sup> Vlast nad delom je manje izražena kod drugog oblika izvršilaštva, tj. onda kada postoji više (sa)izvršilaca koji zajednički čine krivično delo, tako da se kod svakog od njih radi o *sopstvenom krivičnom delu* a vlast nad delom se kada je u pitanju posredno izvršilaštvo u nekim svojim formama ispoljava i na vrlo specifične načine, kao kada se radi o prethodno objašnjenom obliku koji se svodi na "organizovani aparat vlasti", odnosno "moći" (*Organisatorische Machtapparate*), za koji se u nemačkoj krivičnopravnoj teoriji zaključuje da je specifična i "nova" forma posrednog izvršilaštva, koja je prvi put razvijena 1963. godine i za koju je karakteristično da posredni izvršilac deluje tako što izvršenje krivičnog dela postiže ne služeći prinudom ili dovođenjem u zabludu neposrednog izvršioca, što je tipično za uobičajene (redovne forme) posrednog izvršilaštva, već tako što kreira određeni "aparatus vlasti" kao sistem koji sam po sebi, obezbeđuje izvršenje krivičnog dela.<sup>56</sup>

Roxin ističe da je i kod posrednog izvršilaštva tipična vlast nad delom, ali koja ne postoji u faktičkom obliku, kao kada se neposredno preduzima radnja izvršenja, već u obliku *vlasti nad voljom*.<sup>57</sup> Ova koncepcija je razvijena i u odnosu na specifičan oblik posrednog izvršilaštva koje se realizuje posredstvom organizovanog aparata vlasti, odnosno države čiji je pravni sistem *kriminalnog karaktera*, što je u Nemačkoj primarno bio slučaj kada se radi o nacističkoj državi. Posredni izvršioци koji su na takav način izvršavali "svoja" krivična dela nisu neposredno "prljali ruke", ali su po tumačenju nemačke krivičnoppravne teorije i krivičnih sudova u nekim od poznatih suđenja, tretirani kao učinioci krivičnih dela, poznati pod metaforičnim nazivom – "učinioci koji deluju za pisaćim stolom" (*Schreibtischtäter*).<sup>58</sup>

Koncepcija posrednog izvršilaštva u nemačkom krivičnom pravu ima veliki značaj pre svega, s obzirom na uslov da je za saučesništvo neophodno postojanje umišljajnog dela izvršioca, čime se u stvari, dospeva na teren teorije o strogo akcesornoj prirodi saučesništva. Limitirana akcesornost nema u nemačkom krivičnom pravu, ni izbliza onaj značaj koji ima u našem krivičnom zakonodavstvu. Takođe, ekstenzivnom shvatanju pojma posrednog izvršioca u nemačkom krivičnom pravu doprinosi i teorija vlasti nad delom.

---

<sup>54</sup> Ibid., str. 393.

<sup>55</sup> C.Roxin, *Strafrecht – Allgemeiner Teil, Band II – Besondere Erscheinungsformen der Straftat*, "Verlag C.H.Beck", München, 2003, str. 19.

<sup>56</sup> Ibid., str. 46.

<sup>57</sup> Više o tome: C.Roxin, *Täterschaft und Tatherrschaft*, "Walter de Gruyter", Berlin, New York, 2006, str. 141 – 142.

<sup>58</sup> C.Roxin, (*Strafrecht*), op.cit., str. 46 – 47.

Neke veoma "udaljene" i u stvari, prilično ekstenzivne varijante posrednog izvršilaštva, kao što su izvršenje krivičnog dela pomoću "organizovanog aparata moći (vlasti)" ili delovanje "učinilaca (izvršilaca) za pisaćim stolom", su očigledno na samoj *granimi objektivne odgovornosti*. Njihovo jedino realno opravdanje je davanje izvesne prevage načelu legitimnosti u odnosu na neke druge "redovne" zahteve krivičnog prava, koje se između ostalog, temelji kako na načelu zakonitosti, tako i na principu individualne subjektivne odgovornosti. Tako nešto ima suštinski svoj puni smisao pre svega, kada se radi o pozivanju na odgovornost za na prvi pogled "tuđa", a u stvari, njihova "sopstvena" krivična dela, značajnih funkcionera i uopšte, osoba koje su raspolagale odgovarajućom vlašću, te realno posedovale relevantnu moć u doba nacional-socijalizma u Nemačkoj. Te koncepcije su ipak značajno manje opravdane kada su u pitanju krivična dela (pre svega, ubistva begunaca iz jedne nemačke države u drugu), učinjena na "nemačko-nemačkoj granimi", u vreme postojanja Nemačke Demokratske Republike (DDR), od strane vojnika graničara istočne Nemačke, a sve u sklopu jednog pravnog i političkog sistema u kojem su ti obični vojnici bili samo jednostavni "točkići" ili "šrafčiči" u složenom mehanizmu državnog aparata. Krivični progon visokih državnih i vojnih funkcionera bivšeg Nemačke Demokratske Republike, kao i oficira nešto "viših" činova, se ipak veoma teško može temeljiti na toj veoma ekstenzivnoj varijanti posrednog izvršilaštva, tako što bi ga to učinilo ne samo zakonitim, već i legitimnim, isto kao što se realno, po stepenu svoje "antipravnosti", ne mogu upoređivati nacistička Nemačka, koja je istorijski nesporno obeležena kao izrazito "zločinačka država" i nekadašnja istočna Nemačka, koja je svakako bila nedemokratska, ali kojoj se ipak ne može generalno pripisati kriminalni karakter.

Ekstenzivne varijante posrednog izvršilaštva razvijene u nemačkoj krivičnopravnoj teoriji, ali i primenjene u praksi kada se radi o krivičnim delima učinjenim tokom "Trećeg Rajha", kao i u nekadašnjoj Nemačkoj Demokratskoj Republici, se isključivo odnose na delovanje u okviru "državne organizacije". One se praktično ne primenjuju kada su u pitanju druge organizacije, pa i one koje su inače kriminalnog karaktera, poput grupa koje pripadaju sferi organizovanog kriminaliteta, mada se taj oblik posrednog izvršilaštva već na prvi pogled (zato što dosta asocira na anglosaksonsku krivičnopravnu koncepciju zavere), čini veoma pogodnim i kada su u pitanju krivična dela organizovanog kriminaliteta. Naime, baš je za kriminalne organizacije, s obzirom na neke njihove dominantne fenomenološke karakteristike, a naročito strogu hijerarhijsku ustrojenost, tipično da se radi o "organizovanom aparatu moći". Osnovni razlog zašto te ekstenzivne varijante posrednog izvršilaštva razvijene u nemačkoj krivičnopravnoj teoriji, nisu u praksi primenjivane kada se radi o krivičnim delima koja spadaju u organizovani kriminalitet, je što za tim praktično nije bilo potrebe.

Naime, za razliku od državnih funkcionera nacističke Nemačke, pa i nekadašnje Nemačke Demokratske Republike, koji se bez primene takve koncepcije posrednog izvršilaštva, svakako ne bi mogli krivično goniti, hijerarhijski visoko pozicionirani članovi organizovanih kriminalnih grupa se svakako i bez korišćenja ekstenzivne varijante posrednog izvršilaštva, mogu pozivati na odgovornost za konkretna krivična dela, a i onda kada se ne može pouzdano utvrditi njihova konkretna uloga kao izvršilaca, podstrekača (što oni u praksi najčešće po pravilu i jesu), ili pomagača, uvek ostaje mogućnost da se krivično gone zbog formiranja kriminalne organizacije ili članstva u njoj.



## 5. NEKADA POSTOJEĆI OBLIK SAUČESNIŠTVA U KRIVIČNOM PRAVU SFRJ - ORGANIZOVANJE ZLOČINAČKOG UDRUŽENJA

U našem nekadašnjem (jugoslovenskom) krivičnom pravu postojao je i jedan poseban oblik saučesništva, za koji se smatra da "nije tipičan za savremena krivična zakonodavstva".<sup>59</sup> Taj oblik saučesništva je bio organizovanje zločinačkog udruženja, za čije je postojanje bilo neophodno ispunjenje tri uslova: 1) da je neko lice stvorilo ili iskoristilo neku već postojeću organizaciju, bandu, zaveru, grupu ili drugo udruženje; 2) da je egzistirao određeni zločinački plan; 3) da je od strane pripadnika udruženja izvršeno bar jedno krivično delo koje je proizašlo iz zločinačkog plana.

Lice koje bi radi vršenja krivičnih dela stvorilo ili iskoristilo organizaciju, bandu, zaveru, grupu ili drugo udruženje, smatrano bi krivično odgovornim za sva krivična dela koja su proizašla iz zločinačkog plana tih udruženja i kažnjavalo bi se kao da ih je samo učinilo,<sup>60</sup> bez obzira da li je i u kom svojstvu neposredno učestvovalo u izvršenju pojedinog od tih dela. Ukoliko od strane pripadnika udruženja ne bi bilo izvršeno bar jedno krivično delo proizašlo iz zločinačkog plana, organizator ne bi odgovarao po osnovu ovog oblika saučesništva, već bi tada odgovarao za posebno krivično delo zločinačkog udruživanja.

Ovom obliku saučesništva se, dok je postojao kao segment našeg pozitivnog krivičnog zakonodavstva, argumentovano prigovaralo da prelazi u sferu objektivne odgovornosti, koja ni u kom slučaju nije imanentna savremenom krivičnom pravu koje je načelno zasnovano na koncepciji individualne i subjektivne odgovornosti. Smatra se da jedini razlog koji bi donekle išao u prilog ovog oblika saučesništva, mada je on u naše krivično pravo uveden iz sasvim drugih razloga (pre svega zbog uticaja sovjetskog modela krivičnog prava i korišćenja ovog oblika saučesništva u sferi političkih delikata), jeste porast organizovanih formi kriminaliteta.<sup>61</sup>

Ovaj oblik saučesništva u izvesnoj meri sadrži elemente komandne odgovornosti mada on u praksi skoro da nije primenjivan.<sup>62</sup> Problemi vezani za primenu ovog oblika saučesništva proizlazili su i iz njegovog prilično nejasnog odnosa sa nekadašnjom konkretnom inkriminacijom zločinačkog udruživanja,<sup>63</sup> ali on već po svojoj definiciji, odnosno samom nazivu ukazuje na usku povezanost sa problematikom organizovanog kriminaliteta, mada kao što smo već konstatovali, njegovo neprimenjivanje u praksi, te odudaranje od tendencija savremenog krivičnog

---

<sup>59</sup> Za ovaj se oblik saučesništva smatra da je u naše nekadašnje krivično zakonodavstvo unesen po uzoru na nekadašnje krivično sovjetsko krivično zakonodavstvo, ali je interesantno da taj oblik saučesništva ispoljava određene očigledne sličnosti sa krivičnopravnom koncepcijom zavere u anglosaksonskom, pre svega američkom krivičnom pravu, a jednu njegovu varijantu predstavlja i institut udruženog zločinačkog poduhvata u postupku pred Haškim tribunalom. Više o oblicima saučesništva u međunarodnom krivičnom pravu: M.Škulić, *Oblici učestvovanja u ostvarenju krivičnog dela – (sa)izvršilaštvo i saučesništvo u Rimskom statutu*, Međunarodni naučni skup: "Primena međunarodnog krivičnog prava u nacionalnim zakonodavstvima", Udruženje za međunarodno krivično pravo i "Intermex", Tara, 2005., str. 103 – 149.

<sup>60</sup> U vezi sa ovim nekada postojećim oblikom saučesništva treba imati u vidu i da Krivični zakonik Srbije iz 2006. godine, više ne poznaje termin "krivična odgovornost", iako bi se taj izraz, isto kao i njegova terminološka varijanta – "odgovornost za krivično delo", mogao u određenoj meri koristiti u teorijskom smislu.

<sup>61</sup> Z. Stojanović, *Krivično pravo – opšti deo*, "Službeni glasnik", Beograd, 2002., str. 278–279.

<sup>62</sup> Više o tome: M. Škulić, *Komandna odgovornost – istorijat, Rimski statut i jugoslovensko krivično pravo*, Arhiv za pravne i društvene nauke, broj 4/02, Beograd, 2002, str. 522–523.

<sup>63</sup> Ovo krivično delo je u izvesnoj meri izmenjeno u ZID-om KZ-a Srbije iz septembra 2009. godine, kada je i njegov naziv promenjen u "udruživanje radi vršenja krivičnih dela".

prava, ukazuju da se teško mogla očekivati i neka buduća praktična primena ovog krivičnog instituta, što je i predstavljao razlog da on više nije sadržan u našem pozitivnom krivičnom zakonodavstvu.

## 6. UDRUŽIVANJE RADI VRŠENJA KRIVIČNIH DELA (ČLAN 346 KZ)

Krivično delo zločinačkog udruživanja je novelama iz septembra 2009. godine preimenovano u udruživanje radi vršenja krivičnih dela. Nije sasvim jasan *ratio legis* promene naziva ovog krivičnog dela, koje je takođe i sadržinski nešto izmenjeno u odnosu na nekadašnje krivično delo zločinačkog udruživanja.<sup>64</sup>

Termin "zločinačko udruživanje" možda nije bio baš najadekvatniji, jer se u našem pozitivnom krivičnom zakonodavstvu uglavnom ne koristi izraz "zločin", mada ni to nije bez izuzetka, jer se tako, taj naziv tradicionalno koristi kao deo naziva čitave jedne glave Krivičnog zakonika, a postoje i krivična dela koja se i formalno označavaju kao zločini, poput zločina protiv čovečnosti. Sve to ukazuje da nije bilo neophodno menjati tradicionalni naziv krivičnog dela iz člana 346, jer je on i u praksi već bio uobičajen, a u osnovi je prilično dobro usaglašen i sa izrazom organizovani kriminal(itet), čija je osnovno obeležje baš formiranje organizovane kriminalne grupe, odnosno pristupanje takvoj grupi, tj. odgovarajuće *kriminalno organizovanje*, a atributu "kriminalni", svakako je najadekvatniji sinonim, ili bolje rečeno prevod – "zločinački".

Kako su krivična dela sadržina kriminal(itet)a, može se bez problema, kao sinonim za zakonski naziv krivičnog dela iz člana 246 KZ-a, koristiti odgovarajući termin – "kriminalno udruživanje", pa čak i izraz "zločinačko udruživanje, ako bi (što kod nas nije sasvim uobičajeno, bar ne u klasičnoj krivičnopravnoj literaturi), poistovetili izrazi "krivično delo" i "zločin".<sup>65</sup>

Udruživanje radi vršenja krivičnih dela ima dva osnovna oblika u odnosu na koji postoji po jedan lakši oblik, a pored toga, ovo krivično delo ima i jedan teži, odnosno najteži oblik, kao i dva posebna lakša oblika.

Prvi osnovni oblik se sastoji u organizovanju grupe koja ima za cilj vršenje krivičnih dela za koja se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, ako zakonom za takvo organizovanje nije predviđena teža kazna. Lakši oblik u odnosu na ovaj prvi osnovni oblik postoji kada izvršilac postane pripadnik ovakve grupe. Za prvi osnovni oblik udruživanja radi vršenja krivičnih dela, tj. za organizovanje grupe koja ima za cilj vršenje krivičnih dela zaprečenih kaznom zatvora od tri godine ili težom kaznom, propisana je kazna zatvora od šest meseci do pet godina, a za lakši oblik uz ovaj osnovni oblik, tj. kada određeno lice postane pripadnik takve grupe, propisana je

---

<sup>64</sup> Udruživanje radi vršenja krivičnih dela, je ne samo tipično delo iz sfere organizovanog kriminaliteta, već to krivično delo suštinski i predstavlja osnovnu sadržinu organizovanog bavljenja kriminalitetom. Teško je u stvari, i zamisliti da bi se neko drugo krivično delo moglo smatrati krivičnim delom organizovanog krimina(litet)a, a da nije učinjeno u sticaju sa krivičnim delom udruživanja radi vršenja krivičnih dela.

Po logici stvari bi sva krivična dela koja se prema određenim svojim karakteristikama i shodno pozitivnopravnim rešenjima, mogu smatrati krivičnim delima organizovanog krimina(litet)a, praktično morala proizići iz prethodnog činjenja krivičnog dela udruživanja radi vršenja krivičnih dela, odnosno biti esencijalno povezana sa tim krivičnim delom.

<sup>65</sup> Ponekad je u našoj kriminološkoj literaturi prisutno poistovećivanje izraza "krivično delo" i "zločin", kada se to može smatrati delom odgovarajuće terminološke orijentacije pojedinih autora, te bukvalnog prevodenja pojmova iz stranih jezika (poput, engleskog – *crime* i nemačkog - *Verbrechen*) a što u ovoj nauci i nije od preterane važnosti, s obzirom da kriminologija nije pravnog karaktera, iako u određenoj meri ostvaruje relevantne veze sa pravnim naukama, a pre svega, krivičnim materijalnim i procesnim pravom.

kazna zatvora od tri meseca do tri godine. Ova grupa ne sme imati karakter organizovane kriminalne grupe, jer bi tada postojao drugi osnovni oblik ovog krivičnog dela, koji je teži od prvog osnovnog oblika. Grupa koja se organizuje ili čiji se pripadnik postaje, se u skladu sa članom 112 stav 22, sastoji od najmanje tri lica povezanih radi trajnog ili povremenog vršenja krivičnih dela, koja ne mora da ima definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu.

Drugi osnovni oblik udruživanja radi vršenja krivičnih dela postoji kada se organizuje organizovana kriminalna grupa. Zakonodavac ovde pomalo nezgrapno govori o "organizovanju *organizovane* kriminalne grupe, što je u pravno-tehničkom smislu učinjeno jer se organizovana kriminalna grupa kao opšti pojam utvrđuje odredbama člana 112, koje su posvećene značenju izraza u Krivičnom zakoniku. Međutim, baš stoga je zakonodavac ovde mogao, pa i morao da bude jezički i pravno-tehnički uspešniji, što bi lako postigao da je u članu 346 stav 2, naveo: "ko organizuje grupu iz člana 112 stav 35 ovog Zakonika..." Drugo je pitanje koje ima i širi značaj a to je, da li je uopšte i bilo potrebno da se u članu 112 utvrđuje pojam organizovane kriminalne grupe i ako je to već i učinjeno, da li je urađeno na pravi način. Bilo bi logičnije da se taj pojam kao osnovna sadržina ovog krivičnog dela utvrdi baš u članu 346 Krivičnog zakonika, a da se onda smatra da se drugo krivično delo može smatrati delom organizovanog kriminala (iteta), bilo da je to regulisano u Krivičnom zakoniku, bilo u Zakoniku o krivičnom postupku, samo ako je učinjeno u sticaju sa osnovnim krivičnim delom te vrste kriminaliteta, a to je krivično delo odgovarajućeg kriminalnog (zločinačkog) udruživanja, sada označeno kao udruživanje radi vršenja krivičnih dela.

Za drugi osnovni oblik krivičnog dela udruživanja radi vršenja krivičnih dela, propisana je kazna zatvora od jedne do osam godina, ako zakonom za takvo organizovanje nije predviđena teža. Teži oblik udruživanja radi vršenja krivičnih dela koji je povezan sa drugim osnovnim oblikom tog krivičnog dela, postoji kada određeno lice postane pripadnik organizovane kriminalne grupe i za njega je propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina.

Organizovana kriminalna grupa u skladu sa članom 112 stav 35 KZ, predstavlja grupu od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, a radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi.

Suštinski su radnje izvršenja krivičnog dela udruživanja radi vršenja krivičnih dela, alternativno propisane kao: 1) *organizovanje* odgovarajuće kriminalne forme i 2) *pristupanje* takvoj organizovanoj kriminalnoj formi.

Sama *kriminalna forma* predstavlja organizaciju usmerenu na vršenje krivičnih dela, a ona s obzirom na određene zakonske kriterijume, može biti: 1) organizovana u manjem stepenu – *grupa* i 2) organizovana u višem stepenu – *organizovana kriminalna grupa*.

Najteži oblik udruživanja radi vršenja krivičnih dela je određen prema kriterijumu težine krivičnih dela koja su cilj kriminalnog udruživanja, bilo da se radi o organizovanju konkretnog oblika kriminalnog udruživanja, bilo o pristupanju takvom obliku. Ovaj teži oblik se sintetički odnosi na obe osnovne forme kriminalnog udruživanja, kako na organizovanje grupe koja je ciljno usmerena na vršenje krivičnih dela (član 346 stav 1 KZ), tako i na formiranje organizovane kriminalne grupe (član 346 stav 2 KZ). U okviru ovog težeg oblika postoje dva podoblika, koja se razlikuju po težini (a shodno tome i po za njih zaprećenoj kazni), od kojih se jedan odnosi na organizovanje kriminalnog udruženja, a drugi na pristupanje takvom udruženju.

Kada se organizuje grupa ili formira organizovana kriminalna grupa, čiji je cilj vršenje krivičnih dela za koja se može izreći kazna zatvora od dvadeset godina ili zatvor od trideset do četrdeset godina, tada je za organizatora grupe ili lice koje je formiralo organizovanu kriminalnu grupu, propisana kazna zatvora od najmanje deset godina ili zatvor od trideset do četrdeset godina, dok je za pripadnika takve grupe ili takve organizovane kriminalne grupe, propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina.

Ovo krivično delo bi po svojoj suštini, a što proizlazi već iz naziva ove inkriminacije, moralo da bude centralno kada je u pitanju organizovani kriminalitet, jer se njegovim izvršenjem formira odgovarajući organizacioni oblik, čija je funkcija usmerena ka vršenju krivičnih dela određene težine, odnosno težih krivičnih dela. Ono dakle, ima izvestan originalni i *izvorni karakter* u odnosu na sve kasnije kriminalne delatnosti organizovane kriminalne grupe. Međutim, ovo krivično delo se u praksi nije baš često sretalo, a čini se da ni zakonodavac nije ubeđen da se na bazi njega zakonski može potpuno definisati organizovani kriminalitet, odnosno činjenje krivičnih dela od strane kriminalne organizacije, ili u funkciji njenog postojanja, jer se opredelio za pojmovno određenje organizovanog kriminaliteta u drugim zakonima, prvo u Zakoniku o krivičnom postupku, a potom u Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, a zatim je konačno i relativno nedavno (novelama iz septembra 2009. godine), pojam organizovane kriminalne grupe utvrdio kao opšti pojam u odredbama koje se odnose na značenje izraza u Krivičnom zakoniku (član 112 stav 35 KZ).

Pod organizovanjem treba smatrati "kako stvaranje, osnivanje takvih oblika zločinačkih udruživanja za vršenje krivičnih dela koji do tada nisu postojali, tako i iskorišćavanje nekog već postojećeg, dajući mu novu sadržinu."<sup>66</sup> Stvaranje određenog kriminalnog udruženja, grupe usmerene na vršenje krivičnih dela, ili organizovane kriminalne grupe, ima izvorni karakter u odnosu na neki oblik kolektiviteta namenjenog vršenju krivičnih dela, koji prethodno uopšte nije egzistirao.

Iskorišćavanje nekog već postojećeg oblika zločinačkog udruženja, nema izvorni karakter u odnosu na već do tada egzistirajući oblik organizovanja, već se u osnovi sastoji u davanju nove sadržine takvom udruženju ili njegovom bitnom modifikovanju, tako da se ono time pretvara u novi organizacioni oblik koji ima zločinački karakter. Ukoliko ne bi došlo do bitnije modifikacije, onda se ne bi moglo govoriti o organizovanju kriminalne grupe, odnosno formiranju kriminalne organizacije, već bi se pre radilo o postajanju pripadnikom tog udruženja, koje je već od ranije imalo kriminalni karakter, ili pomaganju njegove delatnosti, omogućavanju postojanja i sl. I stvaranje, kao i organizovanje grupe usmerene na vršenje određenih krivičnih dela, kao i formiranje organizovane kriminalne grupe predstavlja radnju faktičkog karaktera, tako da nije potrebno bilo kakvo formalno ispoljavanje činjenice da je stvorena ili iskorišćena grupa, već je samo dovoljno da određeni oblik kriminalnog udruženja realno postoji.

Pojam grupe se nekada nije definisao zakonom, već je njeno pojmovno određivanje proisticalo iz sudske prakse, odnosno stavova najviših sudova. Prema pravnom shvatanju Vrhovnog suda Srbije, pod grupom se podrazumevaju najmanje tri lica,<sup>67</sup> što znači da su već tri osobe grupa, ali da ona, može da ima i znatno više lica, kao što je to uobičajeno slučaj. U teoriji se iznosilo i mišljenje da grupu može činiti najmanje

<sup>66</sup> Z. Stojanović i O. Perić, *Krivično pravo – posebni deo*, osmo izdanje, "Pravni fakultet u Beogradu", Beograd, 2003, str. 375–374.

<sup>67</sup> Pravno shvatanje Krivičnog odeljenja Vrhovnog suda Srbije, od 31. maja 1993. godine.

pet osoba, ali je takvo stanovište nakon stava Vrhovnog suda Srbije napušteno, s tim da nije sporno da pripadnici grupe po pravilu zajednički deluju samo prilikom izvršenja krivičnih dela i nemaju drugih zajedničkih aktivnosti, kao što je to slučaj s bandom.<sup>68</sup>

Po svojoj unutrašnjoj strukturi banda predstavlja viši stepen organizovanosti nego obična grupa za vršenje krivičnih dela, tako da su članovi bande po pravilu naoružani, odmetnuli su se od vlasti i operišu na određenom terenu, dok je banda oblik udruživanja za vršenje više pojedinačno neodređenih krivičnih dela.<sup>69</sup>

Banda takođe obuhvata više lica, tako da njih mora da bude najmanje troje, ali su oni u višem stepenu organizaciono povezani, tako da kada su u pitanju delatnosti organizovanog kriminaliteta, one podrazumevaju da se vrše od strane lica koja pripadaju bandi. Takva banda mora da ispuni i ostale uslove koji se definišu zakonskim propisima, da bi mogla da se smatra organizovanom kriminalnom grupom.

Osnovni oblik krivičnog dela je svršen kada je grupa usmerena na vršenje krivičnih dela zaprečenih kaznom zatvora od tri godine ili težom kaznom, odnosno organizovana kriminalna grupa organizovani, što znači onda kada ti oblici udruživanja realno postoje. Kada se radi o obliku ovog krivičnog dela koji se ogleda u pristupanju kriminalnoj grupi, odnosno organizovanoj kriminalnoj grupi, da bi krivično delo postojalo nije potrebno da je od strane takve grupe ili organizovane kriminalne grupe izvršeno bilo koje krivično delo, jer samo organizovanje grupe koja je usmerena na vršenje određenih krivičnih dela, kao i samo formiranje organizovane kriminalne grupe, odnosno pristupanje njoj predstavlja krivično delo, te ako se još i dogodi da je neko krivično delo zaista izvršeno ili pokušano, a radi se o kažnjivom pokušaju, u tom slučaju postoji kako krivično delo udruživanja radi vršenja krivičnih dela, tako i to svršeno ili pokušano krivično delo. To znači da se u ovakvom slučaju postoji sticaj krivičnih dela, a krivično delo udruživanja radi vršenja krivičnih dela ne obuhvata drugo krivično delo koje je izvršeno ili pokušano, niti se radi o slučaju prividnog sticaja.

Organizator grupe koja ima za cilj vršenje krivičnih dela za koja se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, kao i lica koje je formiralo organizovanu kriminalnu grupu će odgovarati, kako za krivično delo udruživanja radi vršenja krivičnih dela, tako i kao izvršilac krivičnog dela koje je izvršeno, odnosno pokušano, ako se radi o kažnjivom pokušaju.

Krivično delo udruživanja radi vršenja krivičnih dela se može izvršiti samo sa umišljajem i to kako u odnosu na organizovanje grupe koja ima za cilj vršenje krivičnih dela za koja se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, ili formiranje organizovane kriminalne grupe, tako i u pogledu postajanja pripadnikom takvih kriminalnih udruženja. Izvršilac može da bude bilo koje lica, što se odnosi kako na organizatora, tako i na lica koje je postalo pripadnik kriminalne grupe ili organizovane kriminalne grupe.

Iz kriminalno-političkih razloga, odnosno radi olakšanja otkrivanja i eliminisanja konkretnog oblika kriminalnog organizovanja, propisani su odgovarajući zakonski mehanizmi koji povlašćuju "kooperativne" organizatore ili pripadnike kriminalnih grupa, odnosno organizovanih kriminalnih grupa. Takvi mehanizmi postoje kako u odnosu na organizatore, tako i u pogledu pripadnika konkretnih oblika kriminalnog organizovanja

<sup>68</sup> D. Atanacković, *Krivično pravo – posebni deo*, "Službeni list", Beograd, 1985, str. 53.

<sup>69</sup> I. Simić i M. Petrović, *Krivični zakon Republike Srbije – praktična primena*, "Službeni glasnik", Beograd, 2002, str. 263.

propisanih u članu 346 Krivičnog zakonika i svode se u pravno-tehničkom smislu na dva blaža oblika krivičnog dela udruživanja radi vršenja krivičnog dela.

Prvi lakši oblik se odnosi na organizatora. Organizator grupe ili organizovane kriminalne grupe se kažnjava kaznom zatvora do tri godine, a može se i osloboditi od kazne, kada alternativno postoji neka od sledećih okolnosti: 1) ako je organizator otkrio grupu ili organizovanu kriminalnu grupu, ili 2) ukoliko je organizator na drugi način sprečio izvršenje krivičnih dela radi čijeg vršenja je grupa organizovana ili organizovana kriminalna grupa formirana.

Drugi lakši oblik se odnosi na pripadnika grupe ili organizovane kriminalne grupe. Pripadnik grupe koja ima za cilj vršenje krivičnih dela za koja se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna ili pripadnik organizovane kriminalne grupe koji otkrije grupu ili organizovanu kriminalnu grupu pre nego što je u njenom sastavu ili za nju učinio neko krivično delo radi čijeg je vršenja grupa organizovana ili organizovana kriminalna grupa formirana, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine i novčanom kaznom.

Nije logično što se na ovakav način *povlašćuje organizator kriminalne grupe*, odnosno lice koje je organizovanu kriminalnu grupu formiralo, u odnosu na lice koje je ili je bilo pripadnik takve grupe, odnosno organizovane kriminalne grupe. Naime, organizator se pod određenim uslovima može i osloboditi od kazne, a takva mogućnost nije propisana za pripadnika kriminalne grupe, odnosno organizovane kriminalne grupe, što u kriminalno-političkom smislu nije opravdano,<sup>70</sup> jer ne može biti sporno da načelno, daleko viši stepen opasnosti po društvo i pravni sistem, prouzrokuje ona radnja koja izvorno stvara određeni oblik organizovanog kriminaliteta, a to je organizovanje grupe usmerene na vršenje krivičnih dela određene težine, odnosno formiranje organizovane kriminalne grupe, nego pristupanje nekom već nastalom obliku kriminalnog organizovanja, što je uostalom i razlog, da na primer, zakonodavac kada je reč o krivičnom procesnom pravu, zabranjuje da lice u odnosu na koje postoji osnovana sumnja da je organizovalo organizovanu kriminalnu grupu bude svedok saradnik.

## 7. ZAKLJUČAK

Osnovno krivično delo organizovanog kriminaliteta, a to je u našem krivičnom pravu – udruživanje radi vršenja krivičnih dela (nekadašnje zločinačko udruživanje),<sup>71</sup> ispoljava punu suštinskih sličnosti sa nekim oblicima saučesništva, a naročito onim formama saučesništva u uporednom krivičnom pravu, koje se u stvari, svode na različite varijante zavere u krivičnopravnom smislu.

U praksi se uočava tendencija da se teža krivična dela učinjena u saučesništvu, skoro rutinski smatraju krivičnim delima organizovanog kriminaliteta, te kao takva svrstavaju u nadležnost Posebnog odeljenja za organizovani kriminal Višeg suda u Beogradu (tzv.

---

<sup>70</sup> U stvari, ovde postoji i određena kontradikcija između ovih pravila i pravila koja se odnose na relativno sličan mehanizam iz domena krivičnog procesnog prava, koji se odnosi na okrivljenog saradnika, odnosno nekadašnjeg svedoka saradnika. Kao što ni ranije, tj. prema ZKP-u iz 2001. godine, lice koje je organizovalo organizovanu kriminalnu grupu nije moglo da postane svedok saradnik, tako ni sada (shodno ZKP-u iz 2011. godine), to lice ne može da postane okrivljeni saradnik, što znači da ovde zakonodavac primenjuje jedan kriminalno-politički rezon kada se radi o institutu krivičnog procesnog prava, a potpuno suprotno rezonuje u kriminalno-političkom smislu kada je u pitanju slična situacija iz domena krivičnog materijalnog prava.

<sup>71</sup> Više o tom krivičnom delu: Z.Stojanović i N.Delić, *Krivično pravo – posebni deo*, "Pravna knjiga", Beograd, 2013., str. 305 – 309.

specijalnog suda). Ovo ponekad nije adekvatno, jer neka od tih krivičnih dela, bez obzira na njihovu težinu, s obzirom na zaprečenu kaznu i okolnosti pod kojima su učinjena i slično, nemaju sve potrebne karakteristike da bi se smatrala krivičnim delima organizovanog kriminal(itet)a, imajući u vidu kako suštinu fenomena organizovanog kriminaliteta u teorijskom smislu, tako i sa stanovišta važeće zakonske definicije organizovanog kriminala, koja se u praksi ponekad preširoko tumači.

U stvari, čini se da je teško opravdati svrstavanje određenog krivičnog dela u organizovani kriminal(itet), što u praksi primarno znači da ono spada u nadležnost odgovarajućih posebnih sudskih odeljenja,<sup>72</sup> osim kada se po nekom drugom kriterijumu, radi o "posebno teškom krivičnom delu", a da se, kada je reč o konkretnom krivičnom postupku za takvo krivično delo, konkretni okrivljeni istovremeno krivično ne goni i za krivično delo *udruživanja radi vršenja krivičnih dela*, čije izvršenje po logici stvari, predstavlja suštinsko obeležje organizovanog kriminal(itet)a.

Organizovani kriminalitet predstavlja fenomen, koji zbog svojih velikih socijalnih, pravnih, medijskih i raznovrsnih drugih implikacija, praktično nikoga ne ostavlja ravnodušnim. O krivičnim delima koja su produkt organizovanog kriminaliteta se u štampi mnogo piše, o njemu raspravljaju političari, on je čest predmet komentara u uobičajenim komunikacijama među ljudima. O likovima iz "sveta podzemlja" i njihovim kriminalnim organizacijama se pišu knjige i snimaju filmovi, a oni su često i u stvarnom životu svojevrsne medijske "zvezde". Dakle, u pitanju je pojava koja je u svojoj suštini veoma interesantna čitavom nizu "korisnika". Posebno je uočljivo da su političari, pa i predstavnici državne vlasti, veoma skloni, da onda kada im to odgovara, potpuno negiraju postojanje i delovanje organizovanog kriminaliteta, ili da minimiziraju opasnost od njega, dok istovremeno, drugi političari, pre svega oni koji su opozicija vlasti, uporno tvrde da on egzistira i da predstavlja veliku opasnost, optužuju svoju političku konkurenciju da je nesposobna da ga iskoreni ili da je čak koruptivnim vezama povezana sa njegovim eksponentima itd.

Pored toga, onda kada se postojanje organizovanog kriminaliteta više ne može negirati, ili kada se sami direktno osete ugroženima od strane kriminalnih organizacija, političari, pa i predstavnici vlasti, lakonski obećavaju da će se država brzo i efikasno sa njim "obračunati", obećavaju društvo bez te vrste kriminaliteta, ili čak bez ozbiljnijih formi kriminaliteta uopšte i sl., a naročito su skloni da se zalažu za propisivanje težih kazni za krivična dela iz sfere organizovanog kriminaliteta, odnosno drastično pooštavanje kaznene politike, bilo kroz povećavanje posebnog maksimuma kazne za pojedina krivična dela, bilo uvođenjem novih krivičnih sankcija (na primer, kazna konfiskacije imovine), ili uvođenjem novih sistema odmeravanja jedinstvene kazne za krivična dela izvršena u sticaju (kumulacija pojedinačnih kazni).

Uvek kada se uznemiri zbog izvršenja nekog teškog krivičnog dela, naročito ako je ono medijski snažno eksponirano, i sama laička javnost, dakle građani, masovno odobravaju propisivanje težih kazni, odnosno pooštavanje te vrste represije u odnosu na učinioce krivičnih dela koja spadaju u organizovani kriminalitet. Ponekad, pod uticajem snažnih medijskih pritisaka ili zahvaljujući emotivnom rezonovanju, usled nekog posebno brutalnog ili drskog eksponiranja organizovanog kriminaliteta, toj atmosferi "glorifikacije" kazne i potrebe za pooštenim krivičnim sankcionisanjem uopšte, podlegne i deo stručne javnosti. Naravno, određeni, ponekad i prilično značajni efekti se mogu postići i težim

---

<sup>72</sup> Radi se o posebnim odeljenjima za postupanje u predmetima krivičnih dela organizovanog kriminala i drugim posebno teškim krivičnim delima, koja postoje u prvom stepenu (Viši sud u Beogradu), kao i u drugom stepenu (Apelacioni sud u Beogradu).

kaznama, odnosno krivičnim sankcijama uopšte, bilo težom vrstom krivičnih sankcija, bilo većom merom kazne, ali su ti efekti suštinski ipak značajno ograničeni. Drugim rečima, kazna nije svemoguća, a kažnjavanje ne predstavlja univerzalni lek u odnosu na bilo koju vrstu kriminaliteta, a posebno u odnosu na njegovu svakako najrazvijeniju i najžilaviju formu – organizovani kriminalitet. Naime, odavno je uočeno, pre svega u nauci, ali i stručnoj praksi, da težište preventivnih mehanizama ipak nije u sferi kažnjavanja, tj. u oblasti politike izricanja krivičnih sankcija, već u jednoj drugoj oblasti, bez koje izricanje i izvršenje krivičnih sankcija, bilo koje vrste i težine, uopšte i nije moguće. Naime, efikasno otkrivanje i dokazivanje krivičnih dela predstavlja *conditio sine qua non* da uopšte i dođe do izricanja i izvršenja određene krivične sankcije. Čak i ako se pođe od *zastrašivanja* kao osnovnog ili dominantnog preventivnog mehanizma, takva postavka se pre može utemeljiti na prethodnoj konstataciji o važnosti efikasnog otkrivanja i dokazivanja krivičnog dela, nego na postavljeni kazni kao osnovnom metodu zastrašenja potencijalnih, odnosno aktuelnih kriminalaca. Drugim rečima, visoka stopa otkrivanja i dokazivanja izvršenih krivičnih dela, te stvaranja svih neophodnih uslova za vođenje i uspešno okončanje krivičnog postupka protiv njihovih aktera, svakako više "zastrašuje" lica koja planiraju izvršenje krivičnih dela, nego *pretnja* bilo kojom kaznom, jer kazna, ma koliko teška bila, ne predstavlja deo "kalkulacija" lica koje vrši krivično delo, ukoliko on smatra da su relativno male šanse da to delo bude otkriveno i dokazano, a on krivično gonjen.

Dakle, velika većina kriminalaca, odnosno potencijalnih ili aktuelnih učinilaca krivičnih dela, daleko više zazire od mogućnosti da uopšte budu otkriveni, a da im delo bude dokazano, nego od same krivične sankcije, odnosno kazne kojom im se "preti". Oni dakle, uopšte ni ne razmišljaju o kazni, jer smatraju da njihovo delo uopšte neće ni biti otkriveno, tako da se protiv njih neće ni voditi krivični postupak, a ako do njegovog pokretanja ipak dođe, da njihova odgovornost neće moći da se utvrdi, tj. da u postupku neće biti izvedeno dovoljno dokaza potrebnog stepena dokaznog kredibiliteta, na temelju čega bi bilo moguće utvrđivanje njihove krivice. Ovo posebno važi za učinioce iz sfere organizovanog kriminaliteta, čija je jedna od osnovnih osobina da se krivična dela koja su njegov "produkt", odnosno koja ga u svojoj ukupnosti i sačinjavaju, veoma teško dokazuju.

Ovakve dokazne teškoće i često prisutni *dokazni defeciti* u pogledu mogućnosti krivičnog gonjenja aktera organizovanog kriminaliteta, u stvari, direktno i proizlaze iz pojma, karakteristika i suštine kriminalnih organizacija, koje s jedne strane, počivaju na "zaveri ćutanja" svojih članova, dok s druge strane, one zahvaljujući svojoj efektivnoj moći i brutalnosti kojom se odlikuje reakcija njihovih pripadnika u odnosu na lica za koja procene da im predstavljaju pretnju, direktno utiču na oklevanje potencijalnih svedoka, pa i žrtava njihovih krivičnih dela, da postanu svedoci koji bi svojim iskazima teretili pripadnike kriminalnih organizacija. Ove osobine kriminalnih organizacija i njihovih pripadnika predstavljaju s jedne strane, veliku prepreku za otkrivanje i dokazivanje njihovih krivičnih dela, a s druge strane, one istovremeno predstavljaju i značajan faktor ohrabrenja te vrste kriminalaca, da istraju u svom načinu života i svojim kriminalnim aktivnostima, jer postoji sasvim mala verovatnoća da ih državni organi sputaju.

Čak i sami službeni akteri krivičnog postupka, bilo policajci koji postupaju u predistražnom postupku, bilo organi krivičnog pravosuđa (sudovi i javna tužilaštva), nisu uvek raspoloženi da se sa svom "žestinom" obruše na organizovani kriminalitet, jer je on uvek osvetnički raspoložen i to ne samo prema svojim direktnim protivnicima, a u ovom slučaju, ljudima koji ga obavljajući svoju profesionalnu dužnost, ometaju u aktivnostima ili ugrožavaju njegovu egzistenciju, već i prema članovima njihovih porodica i bliskim



osobama, što naravno, u velikoj meri umanjuje entuzijazam i požrtvovanje svih subjekata koji bi morali da se suprotstavljaju tom obliku kriminaliteta. Ovo predstavlja i osnovni *ratio legis* za definisanje posebnih pravila otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela koja spadaju u organizovani kriminalitet, te utvrđivanje posebnih pravila krivične procedure. Samo takvim načinom organizovanja, odnosno jedino na temelju kreiranja odgovarajućih i neophodnih specijalnih procesnih mehanizama, državna organizacija stvara najminimalnije pretpostavke za efikasnije suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu, te suzbijanje kriminalnih aktivnosti izvršenih od strane članova kriminalnih organizacija, a u okvirima opšte delatnosti takvih organizacija, tj. svrhe njihovog osnivanja i delovanja.

Iako je težište u suzbijanju organizovanog kriminaliteta na razvijanju posebnih dokaznih radnji i uopšte, posebnih i efikasnijih pravila krivičnog postupka, to samo po sebi, ipak nije dovoljno. S jedne strane, ako se pretera u razvijanju posebnih i specifičnih dokaznih metoda, pa čak i posebnih vrsta krivičnih postupaka, to onda potencijalno predstavlja i značajnu opasnost po koherentnost krivičnoprocesnog sistema, te se čak u nekim drastičnim slučajevima, može govoriti i o nejednakosti građana, jer nekim "građanima", tj. okrivljenima za određena vrste krivičnih dela, sude "posebni" tzv. specijalni sudovi,<sup>73</sup> gone ih specijalni javni tužioci, brane advokati koji imaju pravo na uvećanu naknadu, što onda naravno, povećava troškove takvih krivičnih postupaka, često postoje dodatne mogućnosti za primenu mera procesne prinude itd.

S druge strane, bez neophodnih normi krivičnog materijalnog prava, a pre svega bez valjanog definisanja organizovanog kriminaliteta, što se najčešće svodi na postojanje konkretnih inkriminacija (poput udruživanja radi vršenja krivičnih dela u našem KZ-u), posebne dokazne radnje i druga posebna krivičnoprocesna pravila, suštinski ne mogu da se efikasno primene, jer se ne određuje na dovoljno precizan način osnovno polje njihove primene, ili se ono određuje preširoko, što je onda i izuzetno opasno.

Naime, kada se specijalne istražne tehnike, poput posebnih dokaznih radnji u našem ZKP-u, primenjuju suviše ekstenzicno, čak rutinski i nedovoljno selektivno, to dovodi do *dve velike opasnosti*:

- tako one s jedne strane, postaju nedovoljno efikasne, jer slično kao što u medicini preterana i neracionalna upotreba antibiotika za lečenje banalnih i drugim metodama lako izlečivih infekcija, dovodi do pojave na antibiotike rezistentnih bakterija, tako i preširoko korišćenje posebnih dokaznih radnji, prozrokuje njihovu neefikasnost;
- na taj se način, s druge strane, ozbiljno ograničavaju ustavna prava građana, jer većina posebnih dokaznih radnji (poput na primer, tajnog audio i video nadzora kojim se limitira pravo na privatnost i sl.), podrazumeva ozbiljnu redukciju određenih Ustavom garantovanih prava.

Zato je od ogromne važnosti da se u krivičnom materijalnom pravu, što se pre svega odnosi na konkretne inkriminacije u Krivičnom zakoniku, ali i neka pravila koja se odnose na saučesništvo, na racionalan i opravdan način, tako da to bude dovoljno široko, ali ni u kom slučaju ne i preširoko, jasno "omeđe" one u krivičnopravnom smislu relevantne radnje koje spadaju u organizovani kriminal(itet), odnosno krivična dela iz sfere organizovanog kriminal(itet)a.

---

<sup>73</sup> Inače, kod nas formalno ne postoji "specijalni sud" za organizovani kriminal(itet), već je u okviru Višeg suda u Beogradu, formirano jedno Posebno odeljenje, što predstavlja oblik koncentracije stvarne i mesne nadležnosti u prvom stepenu.

S obzirom na osnovne osobnosti organizovanog kriminaliteta (posebno njegovih najrazvijenijih oblika), a pre svega, njegovu složenu strukturu, veliku ekonomsku moć, sklonost ka povezivanju sa određenim nosiocima državne vlasti, elastičnost u odnosu na oblike kriminalnog delovanja, prilagodljivost novonastalim društvenim okolnostima i sl., njegovo efikasno suzbijanje predstavlja veoma težak zadatak. Danas je nemoguće uočiti državu koja je uspela da u potpunosti reši taj problem. Pored toga, smatra se da krivična dela koja spadaju u organizovani kriminalitet u većini savremenih država postoje u većem broju nego što je to zvanično evidentirano, što u stvari, znači da je kod ovog oblika kriminaliteta veoma izražena "tamna brojka".<sup>74</sup>

Ne postoji ni iole razvijena država u svetu u kojoj ne egzistiraju određeni oblici organizovanog kriminaliteta. Doduše, njega verovatno nema na primer, u Severnoj Koreji, ali to nije posledica efikasnosti pravnog sistema, već nekih drugih osobnosti jedne izolovane autokratske državne organizacije. Čak je i za najbogatije države, sa veoma dobrom policijskom i pravosudnom organizacijom, karakteristično postojanje izuzetno jakih i čvrsto "etabliranih" kriminalnih organizacija, koje čak raspolazu ne samo velikom ekonomskom snagom, već imaju i faktičku moć, koja se ogleda u raspolaganju velikim količinama naoružanja, (para)vojno obučanim pripadnicima, dobro razvijenim (para)špijunskim službama i sl.

U stvari, organizovani kriminalitet nije postojao, ili je postojao u sasvim zakržljanim formama, jedino u najtotalitarnijim društvima, odnosno diktatorskim sistemima, gde su u stvari, celokupne države predstavljale oblike organizovanog kriminaliteta, tako da je pravni sistem takvih država služio kao najvažnija poluga ugnjetavanja, odnosno držanja u pokornosti većine građana.<sup>75</sup> Tzv. element "žilavosti", organizovanog kriminaliteta, kao jedne od njegovih osnovnih fenomenoloških karakteristika, predstavlja zakonomernu posledicu činjenice da on po definiciji podrazumeva postojanje izvesne, manje ili više

---

<sup>74</sup> Više o tome: M. Bruns, *Das Dunkelfeld der Organisierten Kriminalität*, Kriminalistik, No. 11/96, Heidelberg, 1996, str. 697–704.

<sup>75</sup> Tako su na primer, moćne sicilijanske mafijaške porodice vrlo srdačno delovale kao anglo-američki "saveznici" u Drugom svetskom ratu, ne samo zato što su u tome (što je i inače, tipično za klasične oblike organizovanog kriminaliteta), videle priliku da u kontaktu sa "državom" (nebitno što je inostrana), ostvare neki sopstveni benefit tipa "usluga za uslugu", već i stoga što su iskreno mrzele fašistički režim, a posebno samog fašističkog vođu ("dućea"), Benita Musolinija. Naime, diktatorski režimi ne podnose bilo kakvu konkurenciju svojoj vlasti, niti ikakvo ograničavanje, tako da je mafija u vreme jake fašističke vlasti u Italiji, jedva preživljavala, a sami pripadnici kriminalnih organizacija tog tipa su tada vrlo surovo proganjani. Međutim, njihovo vreme ponovo dolazi sa oslobađanjem Italije od fašizma, pa su tako, skoro svi prvi gradonačelnici širom sicilijanskih gradova, krajem Drugog svetskog rata, bili istaknuti eksponenti organizovanog kriminaliteta.

Inače, jedna od za sicilijansku Mafiju "najtragičnijih perioda", je bilo vreme "vladavine" Čezare Morija, kojeg je Benito Musolini nakon jedne svoje posete Siciliji 23. oktobra 1925. godine, imenovao za prefekta tog ostrva i dela Italije. Sprovodeći poseban "antimafijaški program", te oslanjajući se i na veoma represivno antimafijaško zakonodavstvo, Mori je od 1925. do 1929. godine, kada je napustio položaj sicilijanskog prefekta, te postao senator, naneo izuzetno žestoke i nemilosrdne udare Mafiji, te je zbog svoje energičnosti stekao i nadimak "Gvozdeni Perfekt". Više o tome: M. Gasparini, *The Mafia – History and Legend, Flammarion, Paris*, 2013, str. 130 – 131.

Fenomen ovog čuvenog "Gvozdenog perfekta" se još objašnjava i na sledeći način: "Fašistički pokret je osnovan u Milanu u martu 1919. godine od strane šačice agresivnih nacionalista, ratnih veterana. Prvi korak ka usponu novog pokreta je bio rasprostranjeno nasilje. Fašistički eskadroni su slamali štrajkove, rasturali radničke sindikate ubijale i mučile pojedine levičare i generalno sebe smatrali braniocima otadžbine (*Patria*) od crvene opasnosti... Mnogi industrijalci i zemljoposednici su bili oduševljeni tim bezobzirnim čišćenjem levice..." Fašizam nije podnosio nikakvu konkurenciju, pa ni sicilijansku Mafiju, a "Gvozdeni Perfekt" Mori je čak jednog momenta počeo da primenjuje i javna pogubljenja vešanjem istaknuti mafijaša, te se u jednom vremenskom periodu, metode državne vlasti nisu mnogo ralikovale od metoda kriminalaca u međusobnom obračunu. Više o tome: J. Dickie, *Mafia Brotherhoods, "Sceptre"*, London, 2012, str. 293 – 295. Uporedi: J. Čirić, *Sicilijanski Gvozdeni prefekt*, zbornik Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu, naučni skup na Tari, Scientific and Professional Conference with International Participation "Countering Contemporary Forms of Crime – Analysis of the Current Situation, European Standards and Measures for Improvement, 26 – 29. maj, 2015., Beograd, 2015.

izražene i uočljive *sprege* između određenih kriminalnih struktura i pojedinih ekspanzija državne vlasti. Takva "sprega" predstavlja i osnovni *conditio sine qua non* izrazite "rezistencije" organizovanog kriminaliteta na legalne pokušaje njegovog suzbijanja i što je takva "sprega" čvršća i razgranatija, to su uzaludniji pokušaji nadležnih ekspanzija državne vlasti da iskorene tu vrstu kriminaliteta.

Pored toga, organizovani kriminalitet je čvrsto involviran u najprofitnije nelegalne (trgovina narkoticima, oružjem i sl.), kao i legalne odnosno paralegalne (dozvoljene igre na sreću, raznorazni drugi oblici visokoprofitnih privrednih aktivnosti itd.), što mu obezbeđuje ekstremno visoke finansijske dobitke, zahvaljujući kojima brzo stiže ogromnu društvenu moć koja ga čini veoma opasnim protivnikom. Korupcija predstavnika državne vlasti kao jedna od metoda delovanja organizovanog kriminaliteta, omogućava ne samo ostvarivanje nekih direktnih ciljeva te vrste kriminaliteta, već se time omogućava i čvrsto "držanje u šaci" korumpiranih političara, odnosno nosilaca javnih funkcija, koji postaju odlične "žrtve", odnosno "mete" ucena i raznoraznih vidova manipulacija. Usled toga, kao i drugih fenomenoloških karakteristika organizovanog kriminaliteta, redovna je pojava i u najrazvijenijim državama, da ni uništenje ili drastično slabljenje do tada najmoćnijih kriminalnih organizacija, ipak ne dovodi do uništenja, čak ni do izrazitijeg slabljenja organizovanog kriminaliteta kao pojave, odnosno jednog vida društvene realnosti. To je ono što se metaforično može označiti fenomenom "višeglave azdaje", kojoj umesto jedne odsečene glave, odmah izrastaju dve nove. Odličan primer za ovu konstataciju je čuveni slučaj čikaškog mafijaškog "bosa" Al Kaponea. Njega je sa svojom ekipom "Nesalomivih" praktično uništio poznati pripadnik FBI-aja Eliot Nes, koji se tokom nekoliko godina fanatično usmerio na organizaciju Al Kaponea, a pri tom je i sam često išao "samom ivicom zakona", neretko je i prelazeći, te je na kraju uspeo da konačno dokaže samo utaju poreza, ali ne i čitav niz drugih znatno težih krivičnih dela, čije je izvršenje osnovano povezivano sa organizacijom Al Kaponea, te sa njim lično, ponekad čak i kao neposrednim izvršiocem. Al Kapone je zaista efikasno uklonjen sa "kriminalne pozornice", ali to nije dovelo do eliminisanja organizovanog kriminaliteta u Čikagu, te u celim SAD, već je time samo stvoren prostor drugim grupacijama, koje su bez većih prepreka preuzele slobodni deo "tržišta".

Korišćenje novih raspoloživih dokaznih mehanizama i instituta krivičnog procesnog prava, specijalno radi rešavanja slučajeva organizovanog kriminaliteta, predstavlja trend koji je izuzetno prisutan i u savremenom krivičnoprocensnom zakonodavstvu brojnih demokratskih država, koje su shvatile da se klasičnim zakonskim rešenjima ne mogu uspešno suprotstavljati tako opasnom i žilavom protivniku, kao što je to organizovani kriminalitet. Međutim, primena tih specifičnih radnji, pa i određenih specifičnih subjekata (poput kod nas, npr. svedoka saradnika ili prikrivenog islednika), zahteva s jedne strane, veliku umešnost nadležnih službenih aktera krivičnog postupka, dok je s druge strane, neophodno ispoljiti i veliki oprez prilikom upotrebe tzv. nestandardnih načina dokazivanja i uopšte prikupljanja podataka koji mogu da imaju dokazni značaj.

Takođe, da bi bilo kakva zakonska pravila koja postoje kao posebna u odnosu na druga opšta pravila, mogla efikasno da ostvaruju svoju svrhu, neophodno je da njihova primena bude ograničena strogo na ona polja delovanja koja su kao predmet ili cilj takvih posebnih pravila zakonski označena. U svetlu naše teme, to znači da primena posebnih pravila naše krivične procedure koja se odnose na organizovani kriminalitet, mora da bude striktno ograničena samo na taj oblik kriminaliteta, a ne i na druge vidove kriminalnog ponašanja koji se objektivno ne mogu smatrati organizovanim kriminalitetom, jer bi u suprotnom, došlo do "otupljivanja oštrice" raspoloživih dokaznih mehanizama, čiji osnovni *ratio legis* i jeste da važe samo za

jedan segment ukupnog kriminaliteta, koji je po oceni zakonodavca definisan kao nesumnjivo društveno najopasniji. Međutim, problemi u odnosu na ovo pitanje mogu proizići iz veoma širokog zakonskog definisanja organizovanog kriminaliteta, što se u konkretnoj primeni može svesti na veoma štetno rezonovanje po principu širokog korišćenja raspoložive "kaučuk" zakonske norme i onda kada to objektivno nije opravdano, pa se stoga mi zalažemo za jednu precizniju i ipak nešto užu zakonsku definiciju organizovanog kriminaliteta.

Mi se naravno, ne zalažemo za defetistički pristup problemu organizovanog kriminaliteta niti na prosto "mirenje sa sudbinom" jer ni po svojoj prirodi nismo pesimisti, te duboko verujemo u potencijalnu snagu "pravne države", već samo naglašavamo da se ne može očekivati njegovo potpuno iskorenjivanje, te da je država u kojoj je on u svojim razvijenijim formama jednom već nastao, objektivno u stanju da ga merama pravnog sistema, te faktičkim delovanjem organa otkrivanja krivičnih dela, krivičnog gonjenja i presuđivanja, samo u određenoj meri "drži pod kontrolom", te da ne dozvoli njegovo preterano jačanje i omasovljenje. Njegovo potpuno suzbijanje, odnosno totalno eliminisanje u društvu koje je demokratsko i pravnom sistemu u kome se bar u određenoj nužnoj meri poštuju prava i slobode građana, je ipak iluzija i "nemoguća misija", tako da oni koji to obećavaju, to mogu da čine samo ukoliko svesno ne govore istinu, ili ukoliko ne poznaju osnovne osobenosti organizovanog kriminaliteta.

Orba protiv organizovanog kriminaliteta ipak nije "Sizifov posao", jer bez obzira što se on objektivno ne može iskoreniti u društvenim okolnostima koje su karakteristične za savremene države i socijalne sisteme, pravna država je ipak u stanju da ga odgovarajućom zakonskom regulativom i savesnim radom nadležnih organa, svede na najmanju moguću meru. Pored toga, stvaranje posebnih krivičnoprocenih i krivičnopracnih, te uopšte normativnih pravila tipa *lex specialisa*, kada pojedini državni organi dobijanjem čitavog niza posebnih ovlašćenja stiču i veliku faktičku moć, ima i svoje objektivne i nužne granice, koje se u demokratskim društvima i liberalnim pravnim sistemima, svode na skladno rešavanje onog čuvenog **pitanja**: *Ko će nas čuvati od čuvara?*

## CRIMINAL ASSOCIATION (ASSOCIATION IN ORDER TO COMMIT CRIMINAL OFFENCES) AS THE BASIC CRIMINAL OFFENCE OF ORGANIZED CRIME

*In the paper is explained the motion of organized crime in the substantial criminal law point of view. The author explains that the essence of organized crime is the relevant criminal association, which from the standpoint of the rules of substantive criminal law, can be expressed as a certain specific form of complicity, or as a specific criminal offense, such as the crime of association to commit criminal offenses in Serbian criminal law or the former criminal offense of criminal association.*

*The paper contains the corresponding comparative criminal law aspect. In the paper are analysed normative solutions related to the criminal law concept of criminal conspiracy in Anglo-Saxon criminal law (especially in the criminal law of the United States), as well as a very specific form of complicity, i.e. a special form of indirect perpetration in the German criminal law ("perpetrator behind the perpetrator" and "writing desk perpetrator"), which would generally be very appropriate for use in some cases of organized crime, although these institutes were used in German criminal law practice only in exclusively relation to certain specific criminal offences*

*committed at the time of the Nazi regime, and partly connected to some criminal offences committed during the existence of German Democratic Republic.*

*The author concludes that for the efficiently fighting against organized crime and successfully control of it, are of specially importance the development and application of certain special evidentiary actions, i.e. special investigative techniques, but they could not be rationally used if there are no applicable standards of substantive criminal law, which is adequate and which defines the criminal offenses which can be regarded as forms of organized crime. In essence, from the standpoint of Serbian criminal law, subject to such specific criminal procedure always must be the criminal offence of association to commit criminal offenses, as well as the some other "classic" criminal offenses which, in fact, stem from this basic criminal offence of organized crime or are connected to it.*

*KEY WORDS: Organized Crime, Criminal Association, Association to commit Criminal Offenses, Conspiracy, Criminal Law.*



# ORGANIZOVANI KRIMINALITET I KRIVIČNOPRAVNI INSTRUMENTI SUPROTSTAVLJANJA (STANJE U SRBIJI I MERE UNAPREĐENJA)

Stanko Bejatović\*

*Predmet analize u radu su neka od pitanja krivičnopравnih instrumenata suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu. Među nemalim brojem analiziranih pitanja posebna pažnja je posvećena onim koja se tiču: Opštih napomena o pojmu i instrumentima suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu; Pojedinih krivičnopравnih instrumenata suprotstavljanja ovom obliku kriminalnih aktivnosti (zakonska norma, adekvatnost primene zakonske norme, efikasnost postupka otkrivanja i dokazivanja izvršenih krivičnih dela,; međusobni odnos i saradnja subjekata otkrivanja i dokazivanja, specijalizacija subjekata otkrivanja i dokazivanja, efikasno oduzimanje imovine stečene organizovanim kriminalitetom i stepen zloupotrebe pravne norme). Ova kao i druga pitanja razmatrana su sa tri aspekta (teoretski, kriminalno-politički razlozi ozakonjenja pojedinih instituta i praktični). Uz to, u radu su dati i predlozi de lege ferenda koji, po stavu autora, treba da doprinesu većem stepenu uspešnosti borbe protiv ne samo organizovanog kriminaliteta već i kriminaliteta uopšte korišćenjem krivičnopравnih instrumenata.*

*KLJUČNE REČI: organizovani kriminalitet, krivično pravo, pravna norma, adekvatnost, sud, javno tužilaštvo, policija, osumnjičeni, okrivljeni, krivično delo*

## 1. OPŠTE NAPOMENE

Vreme čiji smo savremenici karakteriše brojne osobenosti. Jedna od njih, izuzetno negativnog karaktera, je i organizovani kriminalitet. Danas skoro da nema ni jedne države da nije suočena ili da ne može da bude suočena sa problemom zvani organizovani kriminalitet. Sama ta činjenica više od bilo čega drugog govori o stepenu njegove društvene opasnosti, o njegovoj univerzalnosti, o ogromnim posledicama koje donosi sa sobom - koje može da izazove. S obzirom na ovako visok stepen njegove društvene opasnosti više je nego aktuelno pitanje instrumenata adekvatnosti

---

\* Redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu, email: st.bejatovic@eunet.rs

suprotstavljanja istom. Ovo iz razloga što samo u slučajevima kada jedna država raspoláže adekvatnim instrumentima suprotstavljanja može da računa na uspeh u borbi protiv istog. U protivnim ne samo da toga nema već to može da bude i jedan od signala za sve veće delovanje glavnih aktera ove vrste kriminalnih aktivnosti.<sup>1</sup>

Faktori adekvatnog suprotstavljanja ovoj vrsti kriminaliteta kao i kriminaliteta uopšte su brojni, s tim da među njima posebno mesto zauzimaju krivičnopravni. Više je nego kristalno jasno da su krivičnopravni instrumenti ne samo izuzetno značajan, već i neizostavnih faktor adekvatnosti borbe i protiv ove vrste kriminaliteta. I u teoriji i u praksi nesporna je kako njihova funkcionalna povezanost tako i činjenica da od stepena adekvatnosti krivičnopravnih instrumenata zavisi i stepen efikasnosti države na polju borbe protiv ove vrste kriminaliteta uopšte. Ovakva kauzalna povezanost između krivičnopravnih instrumenata i efikasnosti borbe protiv kriminaliteta uopšte posebno dolazi do izražaja kod organizovanog kriminaliteta koji je na žalost, osobenost ne samo jedne države već i globalni problem<sup>2</sup>. Ovo iz razloga što je upravo kod ovih oblika kriminaliteta nesporna nužnost, neophodnost i opravdanost što efikasnije primene mera krivične prinude. Ovde kao i uopšte samo efikasna primena mera krivične prinude je instrument uspešne borbe protiv ove i ne samo ove vrste kriminaliteta, već i uopšte.<sup>3</sup>

S obzirom na izneseni značaj krivičnopravnih instrumenata na polju borbe protiv ove vrste kriminaliteta svako društvo koje hoće da se uspešno suprotstavi ovoj rak rani njegovog bitisanja, a tu nema sumnje spada i naše društvo, mora postaviti a potom i dati odgovor na tri ključna pitanja. To su: Koji su to faktori krivičnopravne adekvatnosti borbe protiv organizovanog kriminaliteta? Zatim, da li su oni prisutni u Republici Srbiji i ako ne šta bi trebalo preduzeti po tom pitanju?

Kada je reč o prvom pitanju onda treba konstatovati pre svega brojnost krivičnopravnih instrumenata adekvatnosti suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu. Među njima poseban značaj imaju: Zakonska norma; Adekvatnost primene zakonske norme; Efikasnost postupka otkrivanja i dokazivanja izvršenih krivičnih dela; Međusobni odnos i saradnja subjekata otkrivanja i dokazivanja; Specijalizacija subjekata otkrivanja i dokazivanja; Efikasno oduzimanje imovine stečene organizovanim kriminalitetom i stepen zloupotrebe pravne norme. Samo u svojoj uzajamnoj povezanosti svih ovih faktora krivično zakonodavstvo daje doprinos željenom stepenu njegovog dejstva na polju borbe protiv nedozvoljenog ponašanja uopšte, a time i na polju borbe protiv organizovanog kriminaliteta kao jednog od njegovih najtežih oblika.<sup>4</sup> Odgovor na drugo i treće postavljeno pitanje moguće je dati tek na osnovu jedne detaljne stručno-kritičke analize niza normi pozitivnog krivičnog zakonodavstva, stepena adekvatnosti njihove primene i postignutim rezultatima u dosadašnjoj primeni. Broj pitanja koja treba

---

<sup>1</sup>Bejatović, S., Krivičnoprocesni instrumenti efikasnosti borbe protiv kriminaliteta (normativni i praktični aspekt). *Pravna riječ*, 2015/ 44, str.57-84

<sup>2</sup> Vidi: Zbor. "Terorizam i druga krivična dela nasilničkog karaktera i krivičnopravni instrumenti suprotstavljanja", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Teslić, 2016.

<sup>3</sup> Bejatović, S., Efikasnost krivičnog postupka kao međunarodni pravni standard, Zbor. "Krivično zakonodavstvo Srbije i standardi Evropske unije", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2010, str. 184–203.

<sup>4</sup> Vidi: Stojanović, Z., *Krivično zakonodavstvo i teški oblici kriminaliteta*, Zbornik "Teški oblici kriminala", Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2004.god.,str. 54; Ignjatović,Đ., *Suzbijanje najtežih oblika kriminaliteta u uslovima tranzicije i nesigurnosti*, Zbornik "Teški oblici kriminala", Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2004.god.,str. 18-22;Đurđić, V., *Krivičnoprocesno zakonodavstvo kao normativna pretpostavka efikasnosti postupanja u krivičnim stvarima*, Zbor." Krivično zakonodavstvo,organizacija pravosuđa i efikasnost postupanja u krivičnim stvarima", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2008. god.,str. 9-16).



da budu predmet analize kao podloge davanja odgovora na ovako postavljena pitanja je veliki. Jednim referatom ma kakve bile njegove pretenzije ne mogu biti obuhvaćena sva ova pitanja. S obzirom na to ovde se daje analiza samo nekih od njih pre svega krivičnoprocesnog karaktera. Analiza drugih pitanja predmetne problematike biće data u drugim referatima skupa kojem je namenjen i ovaj referat.

## 2. POJEDINI KRIVIČNOPRAVNI INSTRUMENTI ADEKVATNOSTI DRŽAVNE REAKCIJE NA ORGANIZOVANI KRIMINALITET

Kao što je to već konstatovano nije mali broj krivičnopравnih instrumenata državne reakcije na organizovani kriminalitet. Oni su brojni. No, njihov značaj i sadržina su različiti. Posmatrano sa aspekta drugog i trećeg postavljenog pitanja osnovne osobenosti pojedinih od njih ogledaju se u sledećem:

### 2.1. Krivičnopravna norma i adekvatnost državne reakcije na organizovani kriminalitet

Jedan od izuzetno značajnih ako ne i ključnih instrumenata državne reakcije na polju borbe protiv kriminaliteta uopšte a time i organizivanog jeste i krivično zakonodavstvo shvaćeno u širem smislu njegovog značenja. I u teoriji i u praksi nesporna je kako njihova funkcionalna povezanost tako i činjenica da od kvaliteta zakonske norme, njene adekvatne primene u praksi, stepena zloupotrebe prava, kao i od organizacije i funkcionisanja pravosudnih institucija koje primenjuju ove norme, u ne malom obimu, zavisi i stepen uspeha države na polju borbe protiv organizivanog kriminaliteta. Nema sumnje, ako određeni zakonski tekst odgovara savremenim zahtevima borbe protiv kriminaliteta, ako njegove norme nalaze adekvatnu primenu u praksi, ako se zloupotrebe prava svode na minimalne slučajeve ili pak samo na njegove pokušaje i ako je adekvatna organizacija i funkcionisanje policije, suda i tužilaštva onda je uloga krivičnog zakonodavstva u borbi protiv ne samo organizivanog kriminaliteta već i kriminaliteta uopšte ne samo veća već i znatno uspešnija i suprotno. Ovakva kauzalna povezanost između krivičnog krivičnog zakonodavstva i adekvatnosti državne reakcije posebno dolazi do izražaja kod teških oblika kriminaliteta na čijem se vrhu nalazi organizovani kriminalitet. Ovo iz razloga što je upravo kod ovih oblika kriminaliteta nesporna nužnost, neophodnost i opravdanost što efikasnije primene mera krivične prinude, a neophodan preduslov za to je i adekvatno krivično zakonodavstvo. Ovde kao i uopšte samo je adekvatno krivično zakonodavstvo instrument uspešne borbe protiv kriminaliteta.<sup>5</sup>

Kada je reč o ovom faktoru adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet treba, pre svega, imati u vidu sledeće: *Prvo*, konkretni zakoni, da bi bili u funkciji adekvatne kriminalne politike moraju da odgovaraju savremenim zahtevima borbe protiv kriminaliteta, da budu usklađeni sa našom stvarnošću i da budu primenljivi. Jednom rečju, moraju, posmatrano sa aspekta svog sadržaja, da budu oslobođeni normativnog romantizma i da u sebi sadrže samo onoliko represivnosti koliko je to stvarno neophodno. Moraju da budu adekvatni vremenu i prostoru na kojem se primenjuju. Dobro je poznato i nesporno da preventivna funkcija zakonske norme nije toliko u njenoj strogosti koliko u neminovnosti

---

<sup>5</sup> Bejatović, S., Glavni pretres i njegov doprinos obezbeđenju suđenja u razumnom roku, Zbor. "Glavni pretres i suđenje u razumnom roku (Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni)", Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2015, str. 21.

njene primene na svako lice u slučajevima kada su ispunjeni zato propisani zakonski uslovi. Uz ovo, zakonska norma da bi, po svom sadržaju, bila u ovoj funkciji, nju moraju da karakterišu i visok stepen preciznosti određivanja pojedinih zakonskih pojmova (izraza) i propisivanje preciznih uslova za primenu pojedinih mera i instituta. Jednom rečju, preciznost sadržaja krivičnogpravne norme mora da bude izuzetno visoka<sup>6</sup>. *Drugo*, opšti cilj politike suzbijanja kriminaliteta – zaštita društva od kriminaliteta ostvaruje se i preko primene krivičnog zakonodavstva koja mora da bude adekvatna i u skladu sa intencijama zakonodavca, a ne samo da ostane mrtvo slovo na papiru. *Treće*, u praktičnoj primeni krivičnogpravnih normi zloupotreba prava mora biti sprečena ili svedena na najnižu moguću meru. *Četvrto*, praktična realizacija krivičnogpravnih normi uslovljena je, u velikoj meri, i dobrom organizacijom, funkcionisanjem i koordiniranim radom pravosudnih i drugih organa neposredno angažovanih na polju borbe protiv kriminaliteta. Preko ova četiri aspekta krivično zakonodavstvo je inkorporirano kako u politiku suzbijanja kriminaliteta tako i u praktičnu realizaciju adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet uopšte a time i organizivani. Jednom rečju, predstavlja njihovu značajnu komponentu u ostvarivanju protektivne funkcije.

Ako se prihvati osnovna hipoteza postavljena u radu da pozitivno krivično zakonodavstvo stoji u kauzalnom odnosu sa stepenom adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet, odnosno da je samo adekvatno – savremeno krivično zakonodavstvo, zakonodavstvo usklađeno sa društvenom stvarnošću u funkciji adekvatne politike suzbijanja kriminaliteta uopšte, i to posmatrano sa aspekta sva četiri načina njegove manifestacije, onda se kao neminovno nameće pre svega pitanje: Da li je pozitivno krivično zakonodavstvo Srbije posmatrano sa aspekta svog sadržaja i sa aspekta njegove primene u funkciji adekvatne kriminalne politike ili ne? Ako ne, šta bi u njemu trebalo menjati da bi ono bilo u toj funkciji? Polazeći od već konstatovane činjenice brojnosti pitanja krivičnog zakonodavstva uopšte i nemogućnosti analize svih u okvirima jednog referata u nastavku rada pokušaćemo da kroz konkretnu i pojedinačnu razradu samo jednog manjeg broja krivičnogprocesnih instituta damo odgovor na ovako postavljeno pitanje. Naravno, pri ovakvom pristupu ovoj problematici nužno je imati u vidu nespornu činjenicu da pored ovde razmatranih pitanja i druga rešenja ZKP, kao i krivičnog zakonodavstva uopšte, predstavljaju normativnu osnovu adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet. Adekvatnost državne reakcije na polju borbe protiv kriminaliteta uopšte, a time i organizovanog zavisi u nemalom stepenu od kvaliteta zakonske norme kao celine, a ne samo od ovde analiziranih odredaba. Jednom rečju, postoji i nemali broj drugih pitanja o kojima se, u ovome kontekstu, mora voditi računa, a o kojima se na ovome mestu, zbog ograničenog obima rada, ne govori ali se i ona moraju uzeti u obzir.<sup>7</sup>

Kada je reč o krivičnogprocesnom zakonodavstvu Srbije kao instrumentu državne reakcije na kriminalitet uopšte onda pre svega treba konstatovati činjenicu da je ključni cilj preko petnaest godina dugog procesa reforme našeg krivičnog procesnog zakonodavstva stvaranje normativne osnove za što efikasnije delovanje nadležnih državnih organa na polju otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela i upotrebu posebnih istražnih tehnika i ovlašćenja kao i stvaranje specijalizovanih državnih organa otkrivanja i

---

<sup>6</sup> Vidi: Zbor. "Zakonodavni postupak i kazneno zakonodavstvo", Srpsko udruženje za krivičnogpravnu teoriju i praksu, Beograd, 2009.

<sup>7</sup> Vidi: Bejatović, S., *Glavni pretres i njegov doprinos obezbeđenju suđenja u razumnom roku*, Zbor. "Glavni pretres i suđenje u razumnom roku (Regionalna krivičnogprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni)", Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2015, str. 8–33.

dokazivanja pojedinih vrsta kriminaliteta-pre svega organizovanog<sup>8</sup>. U tom cilju proces reforme je doneo niz novina, što je pre svega karakteristika poslednjeg zakonskog teksta kao rezultata dosadašnjeg rada na procesu reforme - ZKP iz 2011. god. Ovaj zakonski tekst je doneo niz novina koje su načelno posmatrano u funkciji osnovnog cilja procesa reforme - u funkciji stvaranja normativne osnove za dostizanje željenog stepena efikasnosti otkrivanja i dokazivanja izvršenih krivičnih dela. Međutim njihova normativna razrada u nemalom broju slučajeva ne samo da nije u toj funkciji već i svojom praktičom primenom može da da i potpuno suprotan efekat. Primera za ispravnost ovakve jedne konstatacije je nemali broj. Ilustracije radi navodi samo neke od njih.

- *Minimiziranje uloge suda u postupku dokazivanja*. Jedna od novina koju je doneo ZKP iz 2011. god., jeste i minimiziranje uloge suda u postupku dokazivanja, odnosno oslobađanje obaveze suda da prikuplja i izvodi dokaze, oslobađanje suda od odgovornosti za izvođenje dokaza i za utvrđivanje istine – potpunog i istinitog činjeničnog stanja nezavisno od aktivnosti stranaka kao tradicionalnog evrokontinentalnog tipa krivičnog postupka. Ovakvim rešenjem u krivični postupak Srbije uvodi se anglosaksonski – adverzijalni stranački postupak, a time i napušta načelo istine kao njegovo dosadašnje ključno obeležje.<sup>9</sup> Na strankama je sada odgovornost za pribavljanje i izvođenje dokaza, sud je lišen obaveze da istražuje istinu o krivičnoj stvari i stavljen je u položaj da se samo stara o zakonitosti i kontinuitetu glavnog pretresa.<sup>10</sup> Umesto ranije predviđenih instrumenata utvrđivanja istine (npr. predviđanjem obaveze suda da istinito i potpuno utvrdi činjenice koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke ili utvrđivanja sudske istine na osnovu slobodnog sudijskog uverenja i sl.) propisano je da odluku kojom presuđuje krivičnu stvar "sud može zasnivati samo na činjenicama u čiju je izvesnost uveren" (čl. 16 st. 4), pošto prethodno "nepristrasno oceni izvedene dokaze" (čl. 16 st. 2). Sada sud samo izuzetno po službenoj dužnosti može narediti izvođenje pojedinih dokaza ali ni tada u cilju utvrđivanja istine već samo radi otklanjanja protivrečnosti ili nejasnoća u već izvedenim dokazima.<sup>11</sup> Izbacivanje odgovornosti suda za prikupljanje i izvođenje dokaza pa time i za utvrđivanje potpunog i istinitog činjeničnog stanja zasigurno nije u funkciji efikasnosti krivičnog postupka a time ni u funkciji adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet uopšte. Uz to, ovakvo rešenje dovelo je i do nemalog broja nelogičnosti drugih zakonskih rešenja koja takođe nisu u kontekstu efikasnosti krivičnog postupka a time ni u funkciji adekvatnosti nadležnih državnih organa na polju borbe protiv kriminaliteta što posebno dolazi do izražaja kod njegovih najtežih oblika. Npr. kako objasniti da u situaciji kada sud nema odgovornost za izvođenje i pribavljanje dokaza a time ni obavezu da utvrđuje istinu u krivičnom postupku, postoji mogućnost pobijanja njegove presude žalbom zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, tj. zbog nedostataka nastalih prevashodno radnjama krivičnoprocesnih stranaka (čl. 437 tač. 3). Drugim rečima: Kako povezati pravo stranaka na pobijanje sudske odluke zbog nedostataka za koje su jedino one odgovorne? Čini se da je svaki komentar suvišan.

- *Odsustvo jasnog koncepta istrage*. Jedno od najaktuelnijih pitanja u radu na reformi krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije jeste pitanje koncepta istrage. I teorija i praksa

---

<sup>8</sup> Banović, B., Posebne dokazne radnje i novi ZKP, Zbor. "Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (Normativni i praktični aspekt)", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2012, str.123-148.

<sup>9</sup> Bejatović, S., *Krivično procesno pravo*, Sl. glasnik, Beograd, 2016, str. 107-111.

<sup>10</sup> Đurđić, V., Izgradnja novog modela krivičnog postupka Srbije na redefinisanim načelima krivičnog postupka, Zbor. "Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (Normativni i praktični aspekt)", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2012, str. 74-78.

<sup>11</sup> Škulić, M., Dokazi i dokazni postupak na glavnom pretresu, Zbor. "Glavni pretres i suđenje u razumnom roku (Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni)", Misijska OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2015, str. 183-193.

skoro da su saglasni da od načina rešavanja ovog pitanja zavisi, u nemalom stepenu, pitanje efikasnosti ne samo istrage već i efikasnosti krivičnog postupka kao celine<sup>12</sup> kao jednog od ključnih ciljeva reforme uopšte. Upravo zahvaljujući takvom pristupu, jedna od krucijalnih osobnosti procesa reforme krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije jeste napuštanje sudskog konca istrage u ZKP iz 2011. god. i ozakonjenje novog (po stavu zakonodavca) tužilačkog koncepta istrage.

U vezi sa zalaganjem stručne javnosti Srbije za promenu koncepta istrage prisutno je, sasvim opravdano, i shvatanje da tužilački koncept istrage nije bezrezervno u funkciji koja se od njega očekuje. I kod tužilačkog koncepta istrage otvorena su brojna pitanja i od načina njihovog rešavanja zavisi i ostvarenje ciljeva tužilačkog koncepta istrage. Među pitanjima ovog karaktera poseban značaj imaju ona koja se tiču: Organa koji treba da sprovede istragu; Ovlašćenja aktivnih subjekata istrage, odnosno u kom obimu ista treba dati pojedinim subjektima istrage? Zatim, tu je i pitanje: Da li su sudski organi koji sprovedu istragu dovoljno stručni iz oblasti kriminalistike čije znanje u ovom postupku najviše dolazi do izražaja? Potom, na koji način zaštititi slobode i prava okrivljenog lica u toku istrage? Ili, koji sistem – model tužilačke istrage je najprikladniji posmatrano sa aspekta kako njene efikasnosti tako i efikasnosti krivičnog postupka kao celine, ali da to ne ide nauštrb međunarodnim aktima i nacionalnim zakonodavstvom zagarantovanih sloboda i prava subjekata istrage, i dr.<sup>13</sup> U okviru ovih, i ne samo ovih, pitanja, pitanje efikasnosti istrage jedno je od njenih aktuelnijih pitanja uopšte iz razloga što je dobro poznato i nesporno da je efikasno sprovedena istraga jedan od veoma bitnih faktora efikasnosti krivičnog postupka kao celine. Samo u slučajevima normiranja tužilačkog koncepta istrage na načelima svojstvenim njemu on je u funkciji očekivanog. U protivnom toga nema. S obzirom na ovo, postavlja se kao ključno pitanje: Kako normativno razraditi tužilački koncept istrage da bi bio u funkciji ostvarivanja cilja koji se očekuje od njega, a to je efikasnost uz puno poštovanje međunarodnim aktima i nacionalnim zakonodavstvom zagarantovanih sloboda i prava okrivljenog i drugih učesnika istražnog postupka? Postizanje ovako postavljenog cilja moguće je pod uslovom da je tužilački koncept istrage normativno razrađen uz puno poštovanje principa na kojima počiva ovaj koncept.<sup>14</sup> S obzirom na ovo, kao ključno postavlja se pitanje: Da li je novi koncept istrage u ZKP RS iz 2011. god. razrađen u skladu sa željenim stepenom njegove normativne razrade, odnosno u skladu sa zalaganjem većinskog dela stručne javnosti Srbije a i šire? Iole ozbiljnija

---

<sup>12</sup> Radulović, D., Konceptija istrage u krivičnom postupku u svetlu novog krivičnog procesnog zakonodavstva, Zbor. "Savremene tendencije krivičnog procesnog prava u Srbiji i regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva", OEBS Misija u Srbiji, Beograd, 2012, str. 11–23.

<sup>13</sup> Vidi: Bejatović, S., Tužilački koncept istrage kao jedno od obeležja savremenog krivičnog procesnog zakonodavstva zemalja bivše SFRJ i u Srbiji, Zbor. "Pravo zemalja u regionu", Institut za uporedno pravo, Beograd, 2010, str. 242–265; Radulović, D., Konceptija istrage u krivičnom postupku u svetlu novog krivičnog procesnog zakonodavstva, Zbor. "Savremene tendencije krivičnog procesnog prava u Srbiji i regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva", OEBS Misija u Srbiji, Beograd, 2012, 11–23.

<sup>14</sup> To su: Javni tužilac kao jedini ovlašćeni subjekat pokretanja istražnog postupka; Osnovana sumnja kao materijalni uslov pokretanja istrage; Preciziranje uslova pod kojima policija može da se pojavi u svojstvu aktivnog subjekta istrage, kao i vrste istražnih radnji koje ona može preduzeti u takvom svojstvu; Predviđanje konkretnih mehanizama koji obezbeđuju adekvatnu saradnju javnog tužioca i policije u istrazi; Tačno i precizno propisivanje uslova pod kojim i kod kojih dokaznih radnji kao aktivni subjekat njihovog preduzimanja može da se pojavi sud; Predviđanje instrumenata za zakonito i efikasno sprovođenje istrage kao i načina postupanja javnog tužioca nakon okončanja istrage i posledica nepridržavanja tako predviđenih normi; Zaštita osnovnih prava oštećenog lica koja proizlaze iz krivičnog dela za koje se sprovodi istraga; Predviđanje mehanizama obezbeđenja prikupljanja dokaza kako na štetu tako i u korist lica protiv kojeg se sprovodi istraga (Detaljnije vidi: Bejatović, S., Tužilački koncept istrage kao jedno od obeležja savremenog krivičnog procesnog zakonodavstva zemalja bivše SFRJ i u Srbiji, Zbor. "Pravo zemalja u regionu", Institut za uporedno pravo, Beograd, 2010, str. 242–265).

analiza odredaba Zakonika o novom konceptu istrage govori da ne, da je Srbija ZKP iz 2011. god. dobila ne tužilački koncept istrage već koncept paralelne istrage. Ilustracije radi, navodimo samo nekoliko primera. *Prvo*, mogućnost pokretanja istrage dozvoljena je i protiv nepoznatog učinioaca; *Drugo*, za pokretanje istrage dovoljan je najniži stepen sumnje – osnov sumnje, tj. isti onaj stepen sumnje koji se traži i za postupanje policije u predistražnom postupku; *Treće*, jedno od najdiskutabilnijih rešenja ove faze postupka u novom ZKP je njegov čl. 301 st. 1, po kojem osumnjičeni i njegov branilac mogu samostalno prikupljati dokaze i materijal u korist odbrane. *Četvrto*, iako je istraga u načelu tužilačka, može da dođe do uključivanja policije u preduzimanju pojedinih dokaznih radnji, pod uslovom da joj to javni tužilac poveri (čl. 299 st. 4 ZKP); *Peto*, pored policije u istragu može da se uključi i sudija za prethodni postupak ukoliko javni tužilac odbije predlog osumnjičenog i njegovog branioca za preduzimanje dokazne radnje ili ako o predlogu ne odluči u roku od osam dana od dana podnošenja predloga. U tom slučaju osumnjičeni i njegov branilac mogu podneti predlog sudiji za prethodni postupak i ako predlog usvoji, sudija za prethodni postupak nalaže javnom tužiocu da preduzme dokaznu radnju u korist odbrane i određuje mu rok za to (čl. 302 ZKP); *Šesto*, predviđena je mogućnost da se u određenim slučajevima za preduzimanje određenih dokaznih radnji uključi i sud u smislu što on sam ne preduzima dokaznu radnju, nego nalaže javnom tužiocu da preduzme dokaznu radnju (čl. 302 st. 1–3 ZKP). Shodno ovakvom rešenju može se zaključiti da javnom tužiocu kao rukovodiocu ne samo predistražnog postupka, nego i istrage, neko drugi (sud) nalaže da preduzme dokaznu radnju i to u korist odbrane. Rešenje više nego diskutabilno<sup>15</sup>.

Iznesena i ne samo iznesena rešenja novog koncepta istrage predmet su, čini se sasvim opravdane, nemale kritike stručne javnosti Srbije i kao takva mogu opravdano dovesti u pitanje funkcionisanje novog koncepta istrage u skladu sa očekivanim. Nije mali broj rešenja novog koncepta istrage ovog karaktera. Primera radi navodimo samo tri. *Prvo*, jedan od opšteprihvaćenih stavova kako teorije tako i prakse kada je reč o pokretanju krivičnog postupka, jeste i stav da on mora biti uslovljen ispunjenjem materijalnog uslova konkretizovanog u postojanju činjenica i okolnosti konkretnog krivičnog događaja koje osnovano upućuju na zaključak, ukazuju na to da je određeno – konkretno lice izvršilac krivičnog dela koje mu se stavlja na teret – tj. postojanjem osnovane, a ne samo osnova sumnje. Pokretanje i vođenje krivičnog postupka ne može se zasnivati na pretpostavkama. Mora biti zasnovano na stvarnim – konkretnim podacima. Pitanje je: Da li je samo na osnovu osnova sumnje (kao što je to slučaj sada) ili i samo na osnovu indicija moguće pokretanje krivičnog postupka s obzirom na sve njegove implikacije? Naše je, i ne samo naše, mišljenje da ne. Ako se ovom doda i činjenica da se u smislu odredbe čl. 7. tač. 1 krivični postupak smatra pokrenutim donošenjem naredbe o sprovođenju istrage, pitanje postaje još aktuelnije, odnosno izneseni stav još opravdaniji; *Drugo*, shodno čl. 295. st. 1. tač. 2. Zakonika, mogućnost pokretanja istrage postoji i protiv "nepoznatog učinica kada postoje osnovi sumnje da je učinjeno krivično delo". I ovo rešenje je, čini se više nego opravdano, izloženo kritici. Ono kao takvo ne samo da nema opravdanja, već je i u direktnoj suprotnosti i sa nemalim brojem opšteprihvaćenih rešenja u krivičnom materijalnom i procesnom zakonodavstvu. Tako, na primer, u suprotnosti je sa odredbom čl. 14 st. 1 i 2 KZ RS iz koje jasno proizlazi da "nema krivičnog dela bez krivice", a pitanje krivice moguće je posmatrati samo u kontekstu konkretnog, a ne nekog nepoznatog lica. Ili, opravdano se mora postaviti i pitanje odnosa ove odredbe sa čl. 286. st. 1. Zakonika u kojoj je, sasvim ispravno, propisano postupanje policije u tzv. predistražnom postupku

<sup>15</sup> Škulić, M. / Ilić, G., *Reforma u stilu "Jedan korak napred – dva koraka nazad"*, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2012, str. 124–136.

koji obuhvata i slučajeve "kada postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti a učinilac krivičnog dela je nepoznat" i sl.; *Treće, u st. 1. čl. 301. Zakonika* propisano je "osumnjčeni i njegov branilac mogu samostalno prikupljati dokaze u korist odbrane". U vezi sa ovako datim rešenjem postavljaju se tri pitanja. Prvo, da li se na ovaj način u našem krivičnom procesnom zakonodavstvu uvodi ne tužilački model istrage, već paralelna istraga? Da li na ovakav jedan način položaj lica protiv kojeg se sprovodi istraga zavisi od njegovog materijalnog statusa, odnosno da li se na ovakav jedan način pravi razlika među licima protiv kojih se sprovodi istraga prema kriterijumu njihovog imovnog stanja? Zatim tu je i pitanje: Da li su dokazi koje prikupe osumnjičeni i njegov branilac u funkciji zadatka istrage iz st. 2. čl. 295. Zakonika, a time i u skladu sa osnovnim razlogom prelaska sa sudskog na tužilački koncept istrage (njena efikasnost)? U tužilačkom konceptu istrage moraju da budu predviđeni mehanizmi obezbeđenja prikupljanja dokaza kako na štetu, tako i u korist lica protiv kojeg se sprovodi istraga na način koji će biti u skladu sa njenim zadatkom i njenom efikasnošću. Da li je to slučaj u konkretnom? Mišljenje autora rada je – ne<sup>16</sup>;

- *Nelogičnosti normiranja pojednostavljenih formi postupanja u krivičnim stvarima.* Jedna od osobenosti procesa refome kao celine je stalno širenje polja mogućnosti primene pojednostavljenih formi postupanja. Posmatrano u ovom kontekstu ozakonjenje instituta sporazuma o priznanju krivice jedna je od važnijih osobenosti koje je doneo proces reforme. Zakonom o izmenama i dopunama ZKP iz 2009. god. dolazi do njegovog ozakonjenja kao jedne od dominantnih formi postupanja u krivičnim stvarima uopšte. Za relativno kratko vreme sporazum je pokazao svoju punu opravdanost i stalno je prisutan trend širenja njegove primene<sup>17</sup>. Međutim, za razliku od izvornih rešenja ZKP iz 2011. god., donosi brojne novine u normativnoj razradi ovog instituta. Npr. predviđena je mogućnost primene sporazuma kod svih, pa i najtežih krivičnih dela.<sup>18</sup> Ili, tu je odsustvo propisivanja minimuma krivične sankcije koja se može predložiti u ponuđenom tekstu sporazuma o priznanju krivičnog dela. Zatim, protiv presude kojom je prihvaćen sporazum o priznavanju krivičnog dela postoji mogućnost ulaganja žalbe i sl. Ne upuštajući se u nabrojanje drugih odredaba Zakonika o sporazumu<sup>19</sup>, čini se da se navedene, i ne samo navedene, odredbe kojima je normativno razrađen sporazum u ZKP RS iz 2011. god. ozbiljno mogu staviti pod znak pitanja i da pojedine od njih nisu u funkciji efikasnosti krivičnog postupka kao ključnog razloga normiranja instituta sporazuma. Odnosno, skoro da se može zaključiti da u njegovoj normativnoj razradi nisu, u potrebnoj meri, uzeti u obzir preovlađujući stavovi naše, i ne samo naše, stručne javnosti, kao i relevantni standardi u vezi sa istim. Podsećanja radi, treba i ovde istaći da su navedena pitanja ujedno i najaktuelnija pitanja u stručnoj javnosti kada je reč o sporazumu uopšte. Stav autora jeste puna kriminalno-politička opravdanost ozakonjenja mogućnosti zaključenja sporazuma o priznanju krivičnog dela. Međutim, opravdano se može staviti pod znak pitanja veći broj rešenja njegove normativne razrade u tekstu novog ZKP. Navodimo samo najdiskutabilnija: *Prvo*, iole ozbiljnija analiza radova posvećenih problematici sporazuma

<sup>16</sup> O drugim kritikama ovog koncepta istrage vidi: Bejatović, S., Tužilački koncept istrage kao jedno od obeležja savremenog krivičnog procesnog zakonodavstva zemalja bivše SFRJ i u Srbiji, Zbor. "Pravo zemalja u regionu", Institut za uporedno pravo, Beograd, 2010, str. 242–265.

<sup>17</sup> Škulić, M., Novi Zakonik o krivičnom postupku – očekivanja od primene, Zbor. "Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2013, str. 33–68.

<sup>18</sup> Uporedi čl. 282a prethodnog ZKP i čl. 313 st. 1. važećeg ZKP RS

<sup>19</sup> O tome oširnije vidi: Škulić, M., Novi Zakonik o krivičnom postupku – očekivanja od primene, Zbor. "Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2013, str. 33–68.

pokazuje da je, sasvim opravdano, standard da sporazum treba da bude vid pojednostavljenog postupanja koji svoju primenu treba da nađe pre svega kod krivičnih dela koja pripadaju grupi tzv. lakšeg i srednjeg kriminaliteta. Uostalom, to je slučaj i sa drugim formama pojednostavljenog postupanja u krivičnim stvarima. U skladu sa iznesenim evropskim standardima, pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima namenjene su rešavanju lakših krivičnih dela, krivičnih dela koja imaju manji stepen društvene opasnosti, što samo po sebi nameće i manje angažovanje materijalnih sredstava i vremena nego u slučajevima kada se radi o težim, a posebno najtežim krivičnim delima. Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima treba da počivaju na načelu srazmernosti između procesne forme i predmeta suđenja, i to tako da u toj diferencijaciji osnovna prava procesnih subjekata predstavljaju graničnu liniju ispod koje se ne sme ići na uprošćavanje procesne forme. S obzirom na ovo, čini se da nije u skladu sa prirodom sporazuma dozvoljavanje mogućnosti njegove primene i za najteža krivična dela. Uz ovo, ovakvim jednim rešenjem stvara se, sasvim nepotrebno, i mogućnost sumnje u njegovu eventualnu zloupotrebu, o čemu se takođe mora voditi računa u njegovom normiranju. *Drugo*, rešenje po kojem nema izričitog propisivanja minimuma ispod kojeg ne može da se predloži krivična sankcija u ponuđenom tekstu sporazuma o priznanju krivičnog dela takođe ozbiljno može da se dovede u pitanje. Pored iznesenih argumenata koji govore u prilog opravdanosti postavljanja i ovakvog jednog pitanja, treba uzeti u obzir i opštu svrhu izricanja krivične sankcije. Potpuno je nesporno da se ona postiže, pored ostalog, samo pod uslovom adekvatno izrečene krivične sankcije. Da li tako nešto garantuje rešenje po kojem i za teška krivična dela može da bude izrečena i blaga, zašto ne reći i najblaža, krivična sankcija, što je moguće pretpostaviti a što bi bilo u skladu sa čl. 321 st. 1 tač. 3 Zakonika? Stav je autora da komentar nije potreban. *Treće*, obavezan element teksta sporazuma je, pored ostalog, i sporazum o vrsti, meri ili rasponu kazne ili druge krivične sankcije (čl. 314 st. 1 tač. 3). S obzirom na ovakvu formulaciju, može se zaključiti da se stranke mogu sporazumeti samo o rasponu kazne u okviru zakonskog raspona kažnjavanja (npr. kazna od tri do pet godina zatvora), a da se sudu prepusti da u okviru "dogovorenog raspona" izrekne konkretnu meru kazne određene vrste. Ovakva jedna mogućnost pre svega nije u skladu sa odredbom čl. 317, po kojoj sud presudom prihvata sporazum kada utvrdi da su ispunjeni određeni uslovi. S obzirom na ovo, postavlja se pitanje: Kako sud može prihvatiti sporazum u kojem je u pogledu krivične sankcije dogovoren samo raspon kazne? Koja se kazna u takvim slučajevima izriče u osuđujućoj presudi? Pored ovog, ako se prihvati (a to je moguće prema čl. st. 1. tač. 3. ZKP) da sud u slučajevima kada je u sporazumu dogovoren samo raspon kazne može slobodno izreći bilo koju meru kazne u okviru "dogovorenog raspona" onda se mora postaviti pitanje: Kako sud može izreći bilo koju kaznu, tj. odrediti meru određene vrste kazne ako uopšte nije izvodio dokaze koji se tiču propisanih okolnosti kao parametara odmeravanja kazne? Umesto bilo kakvog komentara, mišljenje autora jeste da je takva jedna mogućnost više nego nelogična. Ako se po ugledu na neka druga zakonska rešenja<sup>20</sup> želela predvideti mogućnost da se stranke dogovore samo o rasponu kazne a da se sudu prepusti da, u slučaju prihvatanja sporazuma, u okviru tog raspona izrekne konkretnu meru kazne, onda se morala propisati i obaveza suda da izvede dokaze na osnovu kojih će utvrditi činjenice od kojih zavisi konkretna mera kazne. *Četvrto*, jedno od rešenja novog ZKP kada je reč o sporazumu o priznavanju krivičnog dela, koje se ozbiljno može staviti pod znak pitanja, posebno u kontekstu načela suđenja u razumnom roku,

---

<sup>20</sup> Slučaj pre svega sa SAD (Vidi: Brkić, S., Dogovoreno priznanje (plea bargaining) u angloameričkom pravu, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, XXXVII, 2003, br. 1–2; Damaška, M., Sudbina angloameričkih procesnih ideja u Italiji, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, Vol. 13, 2006, br. 1.

jeste i rešenje po kojem je predviđena mogućnost ulaganja žalbe protiv presude kojom je prihvaćen sporazum o priznavanju krivičnog dela od strane javnog tužioca, okrivljenog i njegovog branioca. Više je argumenata koji se mogu istaći protiv opravdanosti ovakvog jednog rešenja. Među njima poseban značaj imaju tri. *Prvo*, sporazum o priznavanju krivičnog dela treba da bude institut koji za rezultat svoje primene ima efikasniji krivični postupak. Da li se ovakvim jednim rešenjem to postiže? Sigurno ne. Nasuprot, doprinosi se odugovlačenju postupka, i to bez ikakve potrebe. *Drugo*, razlozi za mogućnost ulaganja žalbe ne samo da nemaju svoje opravdanje, već mogu i da govore o neozbiljnoj pripremljenosti glavnih subjekata pregovaranja i odlučivanja o sporazumu pre svega na ročištu na kojem se odlučuje o sporazumu, što ne bi smelo ni da se pretpostavi. Primera radi, u vezi sa ovim mora se postaviti pitanje: Da li je moguće da sud presudom prihvati sporazum a da nema dovoljno dokaza za opravdanu sumnju da je učinjeno krivično delo, da delo nije krivično delo, da je nastupila zastarelost i sl.? Da li u takvom slučaju sud postupa suprotno čl. 324. Zakonika? Ili, da li se sme i zamisliti da tužilac sa okrivljenim ponudi tekst sporazuma a da ne zna da li se radi o krivičnom delu ili da je krivično gonjenje zastarelo, odnosno da postoje i neke druge okolnosti koje se javljaju kasnije kao mogući osnov ulaganja žalbe? Zatim, kako je moguće i zamisliti da neko od subjekata prava ulaganja žalbe na okolnosti koje predstavljaju razloge mogućeg ulaganja žalbe ne zna na ročištu a zna u tako kratkom intervalu nakon završetka ročišta na kojem se odlučivalo o sporazumu? Pored ovih, tu se mogu postaviti i druga pitanja ovakvog karaktera, ali odgovori su uvek isti i ukazuju na neopravdanost ovakvog normiranja prava na ulaganje žalbe na presudu o prihvatanju sporazuma<sup>21</sup>.

Ili, kada je reč o skraćenom krivičnom postupku kao tradicionalnom vidu pojednostavljenog postupanja, onda je pre svega vidljiv trend stalnog širenja polja primene odredaba o skraćenom krivičnom postupku. Zahvaljujući takvom, sasvim ispravnom, trendu došli smo do toga da se sada u postupku za krivična dela za koja je kao glavna kazna propisana novčana kazna ili kazna zatvora do osam godina primenjuju odredbe o skraćenom krivičnom postupku. Za razliku od ovog koje je za pozdraviti kada je reč o obimu primene ovih odredaba prisutne si u dve čini se ne samo negativnosti, već i kontradiktornosti. Prva dozvoljava mogućnost da se odredbe o skraćenom postupku primenjuju i pred posebnim odeljenjima Višeg suda u Beogradu. Druga nemogućnost primene odredaba o skraćenom krivičnom postupka kod svih krivičnih dela za koja se krivično gonjenje preduzima po privatnoj tužbi.<sup>22</sup> Veoma je teško, ako ne i nemoguće, naći argumente opravdanosti ovih dvaju rešenja. Zato stav autora da ona nisu ne samo u funkciji efikasnosti krivičnog postupka posmatrano uopšte već ni u skladu sa prirodom ove pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima.

- *Pripremno ročište i (ne)efikasnost glavnog pretresa*. Jedna od nemalog broja novina uređenja glavnog pretresa prema važećem tekstu ZKP je i uvođenje pripremnog ročišta. Njegov *ratio legis* je zasnovan na adverzijalnoj konstrukciji glavnog pretresa i cilj mu je da se stranke što je moguće ranije u procesno-stadijumskom smislu, izjasne u pogledu svojih "dokaznih intencija" u odnosu na budući glavni pretres i da se na taj način omogući sudu pred kojim će se glavni pretres odvijati, da na odgovarajući način planira vreme održavanja, trajanje i tok glavnog pretresa, što bi sve trebalo da bude u funkciji njegove

---

<sup>21</sup> O kritikama drugih rešenja sporazma vidi: Zbor. Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima – Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni, Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2013.

<sup>22</sup> Bugarski. T., Posebni krivični postupci u novom ZKP-u – skraćeni krivični postupak i ročište za izricanje krivične sankcije, Zbor. "Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2013, str. 212–228.



efikasnosti<sup>23</sup>. Uz to, na ovaj način se i omogućava obostrano "otvaranje karata" stranaka u pogledu njihove buduće planirane dokazne aktivnosti na glavnom pretresu. Kao takvo ono predstavlja stadijum krivičnog postupka koji je prema zakonskoj sistematici svrstan među elemente pripremanja za održavanje glavnog pretresa. Po svojoj sadržini se svodi na odgovarajuće izjašnjavanje stranaka o predmetu optužbe, davanje određenih dokaznih obrazloženja, ispoljavanja relevantne dokazne inicijative i uopšte, predstavlja svojevrsno preliminarno "suočavanje" stranaka pred sudom, primenom načela kontradiktornosti. Uz to, tu je i mogućnost suda da već u toj pripreмној fazi pre održavanja glavnog pretresa, donese niz važnih odluka, među koje spada i rešenje o obustavi krivičnog postupka, kao vidu njegovog okončanja.<sup>24</sup>

Obaveznost održavanja pripremnog ročišta zavisna je od prirode krivičnog dela posmatranog sa aspekta kriterijuma vrste i iznosa propisane krivične sankcije. Shodno ovom kriterijumu održavanje pripremnog ročišta je obavezno kod krivičnih dela sa propisanim kaznom zatvora od dvanaest godina i više a kod blažih krivičnih dela (krivična dela za koje je propisana kazna zatvora do dvanaest godina) do njegovog izostanka dolazi u slučaju da predsednik veća smatra da s obzirom na prikupljene dokaze, sporna činjenična i pravna pitanja ili složenost predmeta održavanje pripremnog ročišta nije potrebno (*fakultativnost održavanja*). Inače u cilju efikasnosti glavnog pretresa kao celine određene je i vreme za određivanje ročišta. Shodno čl. 346. ZKP predsednik veća je u obavezi da odrediti pripreмно ročište najkasnije u roku od 30 dana ako je optuženi u pritvoru, odnosno u roku od 60 dana ako je optuženi na slobodi, računajući od dana prijema potvrđene optužnice u sud. U slučaju da ne postupi na ovakav način obavezan je da obavesti o tome predsednika suda koji će preduzeti mere da se pripreмно ročište odmah odredi. U slučaju da su javni tužilac, optuženi i njegov branilac postigli sporazum o priznanju krivičnog dela u odnosu na određene tačke optužnice, predsednik veća će odrediti pripreмно ročište za deo optužnice koji nije obuhvaćen sporazumom. Inače, četiri su osnovna pravila njegovog održavanja. *Prvo*, na pripremnom ročištu se stranke izjašnjavaju o predmetu optužbe, obrazlažu se dokazi koji će biti izvedeni na glavnom pretresu i predlažu novi dokazi, utvrđuju se činjenična i pravna pitanja koja će biti predmet raspravljanja na glavnom pretresu, odlučuje se o sporazumu o priznanju krivičnog dela, o pritvoru i o obustavi krivičnog postupka, kao i o drugim pitanjima za koja sud oceni da su od značaja za održavanje glavnog pretresa. *Drugo*, pripreмно ročište se održava pred predsednikom veća, bez prisustva javnosti. *Treće*, u pozivu za pripreмно ročište predsednik veća će upozoriti stranke i oštećenog da se na pripremnom ročištu može održati glavni pretres<sup>25</sup>. *Četvrto*, na pripremnom ročište shodno se primenjuju odredbe o glavnom pretresu, osim ako Zakonikom nije drugačije određeno (čl. 345. st. 1-4).

Polazeći od iznesenih, kao i drugih osobenosti pripremnog ročišta u stručnoj javnosti Srbije prisutno je, čini se sasvim opravdano, shvatanje da je ono kao takvo, zbog svoje izuzetne komplikovanosti nekorisno i da nije ne samo u funkciji efikasnosti glavnog pretresa već i da nepotrebno odugovlači postupak. S obzirom na ovo čini se opravdanim zalaganje za ukidanje održavanja pripremnog ročišta i iznalazanje boljeg i

---

<sup>23</sup> Bubaločić, T., "Jednakost oružja" i njegova afirmacija u okviru prava na odbranu (Regionalni komparativni osvrt), Zbor. "Savremene tendencije krivičnog procesnog zakonodavstva u Srbiji i regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva (Normativni i praktični aspekti)", Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2012., str. 204-214.

<sup>24</sup> Škulić, M., Načelo pravičnog vođenja krivičnog postupka i načelo istine u krivičnom postupku, Pravni život, br. 9, tom I, Beograd, 2010., str. 587-611.

<sup>25</sup> U slučaju ovakvog održavanja glavnog pretresa postavlja se pitanje odnosa čl. 345. st. 3. prema kojem se pripreмно ročište održava bez prisustva javnosti i odredbe čl. 362. st. 1. prema kojoj je javnost glavnog pretresa pravilo (Glavi pretres je javan).

efikasnijeg sistema sudske kontrole optužnice koje bi bilo u skladu sa promenjenim konceptom istrage<sup>26</sup>.

- *Sistem pravnih lekova i (ne)efikasnost rešenja krivične stvari*. Proces reforme krivičnog procesnog zakonodavstva doneo je niz novina i kod sistema prvih lekova. Određeni broj novina je u funkciji normativne osnove za povećanje efikasnosti krivičnog postupka, a time i adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet. Slučaj npr. sa obavezom presuđenja od strane drugostepenog suda ako je u istom predmetu prvostepena presuda već jedanput ukidana. Ili, tu je i propisivanje rokova za postupanje – odlučivanje po uloženom pravnom leku i sl<sup>27</sup>. No, sa druge strane postoje i rešenja koja nisu u funkciji cilja predviđanja mogućnosti prava na upotrebu pravnog leka a time ni u funkciji efikasnog rešenja krivične stvari. Slučaj npr. sa institutom odlučivanja prvostepenog suda povodom uložene žalbe. Suština instituta se ogleda u tome da u slučaju da su u žalbi iznete činjenice i predloženi novi dokazi koji prema oceni predsednika veća prvostepenog suda mogu doprineti svestranom raspravljaju predmeta dokazivanja, veće će ponovo otvoriti glavni pretres i nastaviti dokazni postupak. Protiv nove presude prvostepenog suda kojom je potvrđena ili preinačena ranija presuda može se izjaviti žalba u skladu sa odredbama Zakonika (čl. 443.st.2-4). Rešenje predstavlja do sada potpuno neuobičajeni zakonski mehanizam sa stanovišta našeg dosadašnjeg krivičnog postupka i nije sasvim jasan *ratio legis* takve zakonske mogućnosti. Verovatno je želja zakonodavca da na takav način rastereti drugostepeni sud i ubrza postupak. No imajući u vidu da se protiv nove presude prvostepenog suda kojom je potvrđena ili preinačena ranija presuda može izjaviti žalba opravdano je pitanje koliko se ovakvim jednim rešenjem postiže taj cilj. Slično je i sa nesaglasnosti pojedinih osnova mogućnosti izjavljivanja žalbe (Pogrešno ili nepotpuno utvrđeno činjenično stanje kao žalbeni osnov) i poprilično pasivnom ulogom suda u utvrđivanju činjeničnog stanja uopšte.<sup>28</sup>

## 2.2. Adekvatnost primene zakonske norme i suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu

Kao što je to već istaknuto adekvatna krivičnopravna norma je jedan od ključnih preduslova adekvatnosti suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu, ali ne bezuslovno. Neophodna je i adekvatna primena takve norme. Samo u situacijama kada imamo adekvatnu zakonsku normu i njenu adekvatnu primenu možemo govoriti o stvorenim preduslovima adekvatne državne reakcije na kriminalitet uopšte a time i oorganizivani. Svako odstupanje od tog dovodi do nesklada između normativnog i realnog, između onog što je zakonom propisano i onog što se dešava u praktičnoj primeni zakona. Organi koji primenjuju zakon ne mogu da u takvom stepenu derogiraju zakonska rešenja da ih čine besmislenim i pretvaraju u deklarativne odredbe. Između normativnog i aplikativnog aspekta zakonske norme mora da se uspostavi jedna normalna i racionalna ekvivalencija, da i na jednoj i na drugoj strani postoji osećaj vrednosti o

---

<sup>26</sup>Bejatović, S., Glavni pretres i njegov doprinos obezbeđenju suđenja u razumnom roku, Zbor. "Glavni pretres i suđenje u razumnom roku (Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni)", Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2015, str. 9–33.

<sup>27</sup>Vidi: Škulić, M., Žalba kao redovan pravni lek (Pojam, vrste i osnovne karakteristike), Zbor. "Pravni lekovi u krivičnom postupku (Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni)", Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2016., str. 117–146.

<sup>28</sup>Opširnije vidi: Bejatović, S., Pravni lekovi u krivičnom postupku kao instrumenti zakonitosti rešenja krivične stvari (Pojam, vrste, stanje i iskustva u primeni), Zbor. "Pravni lekovi u krivičnom postupku (Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni)", Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2016., str. 9–30.

stvarnim društvenim potrebama i kriminalno-političkim zahtevima u propisivanju pojedinih instituta i rešenja uopšte i njihovoj primeni u praksi. Samo u takvom slučaju krivično procesno zakonodavstvo konkretne države je u funkciji željenog stepena prevencije ne samo ove vrste kriminaliteta već i svakog drugog nedozvoljenog ponašanja. Preventivna funkcija zakonske norme uopšte, a time i normi krivičnog procesnog prava nije toliko u njenoj strogosti koliko u neminovnosti njene primene na svako lice u slučajevima kada su ispunjeni zato propisani zakonski uslovi.

### 2.3. Efikasnost otkrivanja i dokazivanja izvršenih krivičnih dela i adekvatnost borbe protiv organizovanog kriminaliteta

Jedan od neizostavnih faktora adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet uopšte a posebno organizivani je i efikasnost njihovog otkrivanja i dokazivanja. S obzirom na ovo nečuđi činjenica što je upravo pitanje efikasnosti krivičnog postupka predmet, već dugi niz godina, intenzivne rasprave ne samo u krugovima stručne javnosti već i mnogo šire.<sup>29</sup> Zahtev za efikasnošću krivičnog postupka je, slobodno se može reći, postao i jedan od važnijih osobenosti savremene nauke krivičnog procesnog prava a time i savremenog krivičnog procesnog zakonodavstva čija rešenja prate tendencije nauke.<sup>30</sup> On je, sasvim opravdano, jedan od ključni međunarodnih pravnih standarda iz ove oblasti kao celine.<sup>31</sup> Razlozi davanja ovakvog značaja efikasnosti krivičnog postupka su brojni. Među njima poseban značaj imaju dva. Prvi leži u nespornoj činjenici da je samo efikasan krivični postupak jedan od instrumenata uspešne borbe protiv kriminaliteta i kao takav odgovara ciljevima i generalne i specijalne prevencije.<sup>32</sup> Nasuprot ovom, neefikasna primena mera krivične prinude suprotna je ciljevima i generalne i specijalne prevencije. Kao takva, štaviše i ohrabruje potencijalne izvršioce krivičnih dela i izaziva, sasvim opravdano, i nezadovoljstvo javnosti, čime ova problematika još više dobija na svom značaju. <sup>33</sup> Iz ovih, i ne samo ovih, razloga obaveza je svakog društva da stvori normativne kao i sve druge preduslove za što uspešniju borbu protiv kriminaliteta, za što uspešnije ostvarivanje ciljeva kriminalne politike uopšte, za što efikasniji krivični postupak, za što efikasnije funkcionisanje krivičnog pravosuđa uopšte. Drugo, zakonit krivični postupak ne znači samo takav postupak koji "osigurava da niko nevin ne bude osuđen, a da se krivcu izrekne krivična sankcija pod uslovima koje predviđa krivični zakon i na osnovu zakonito

---

<sup>29</sup> Vidi: Bejatović, S., Efikasnost krivičnog postupka kao međunarodni pravni standard, Zbor. "Krivično zakonodavstvo Srbije i standardi Evropske unije", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2010, str. 184–203.

<sup>30</sup> Vidi: Đurđić, V., Krivičnoprocesno zakonodavstvo kao normativna pretpostavka efikasnosti postupanja u krivičnim stvarima, Zbor. "Krivično zakonodavstvo, organizacija pravosuđa i efikasnost postupanja u krivičnim stvarima", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2008. god., str. 9–39; Bejatović, S., Glavni pretres i njegov doprinos obezbeđenju suđenja u razumnom roku, Zbor. "Glavni pretres i suđenje u razumnom roku (Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni)", Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2015, str. 9–33.

<sup>31</sup> Bejatović, S., Sporazum o priznanju krivice: Novi ZKP Srbije i regionalna komparativna analiza, Zbor. "Savremene tendencije krivičnog procesnog prava u Srbiji i regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva (Normativni i praktični aspekt)", Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2012, str. 102–119.

<sup>32</sup> Bejatović, S., Kaznena politika i reforma krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije, Zbor. "Kaznena politika kao instrument državne politike na kriminalitet", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Banja Luka, 2015, str. 7–36.

<sup>33</sup> Vidi: Radulović, D., Efikasnost krivičnog postupka i njen uticaj na suzbijanje kriminaliteta, Zbornik "Realne mogućnosti krivičnog zakonodavstva u suzbijanju kriminaliteta", Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije, Beograd, 1997. god., str. 187.

sprovedenog postupka nego i takav postupak koji to omogućava u najkraćem mogućem trajanju."<sup>34</sup>

Polazeći od iznesenog značaja efikasnosti krivičnog postupka uopšte sasvim je ispravan i stav našeg, i ne samo našeg, zakonodavca po pitanju ciljeva procesa reforme krivičnog procesnog zakonodavstva koji traje već skoro pune dve decenije, Naime, prvi od dva ključna cilja reforme je stvaranje normativne osnove za efikasniji krivični postupak s tim da to ne ide na uštrb nacionalnim zakonodovstvom i relevantnim međunarodnim aktima zagarantovanih sloboda i prava čoveka i građanina uopšte.

Obzirom na izneseni značaj efikasnosti krivičnog postupka uopšte a ne samo u okvirima konkretne države u savremenom krivičnom procesnom zakonodavstvu traže se rešenja kojima se stvara normativna osnova za što efikasniji krivični postupak shvaćen kako u smislu vremena njegovog trajanja tako i u smislu zakonitosti presuđenja konkretne krivične stvari. Rešenja prisutna u savremenom komparativnom krivičnom procesnom zakonodavstvu prati i naš zakonodavac od početka rada na reformi. Rešenja koja je s ovim ciljem doneo važeći tekst ZKP su značajna. Ona su načelno posmatrano opravdana ali njihova normativna razrada nije na nivou željenig - na nivou željenog stepena normativne osnove efikasnosti otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela i njihovih izvršilaca.<sup>35</sup>

Na kraju u vezi sa ovim faktorom adekvatnosti postupanja nadležnih državnih organa na polju borbe protiv kriminaliteta uopšte a posebno organizovanog treba istaći i to da je jedno od značajnih pitanja u vezi sa ovom problematikom i pitanje faktora koji utiču na njegovu efikasnost i subjekata od čije efikasnosti rada zavisi ta efikasnost. Polazeći od činjenice da efikasnost krivičnog postupka u sebi objedinjuje dve međusobno povezane komponente (trajanje krivičnog postupka i zakonitost rešenja konkretne krivične stvari) to su istovetni faktori i jedne i druge komponente. Odnosno, to su faktori koji utiču na efikasnost krivičnog postupka uopšte.<sup>36</sup> Shodno ovom, na efikasnost krivičnog postupka, posmatrano kao celina utiču brojni faktori. Među njima sledeće grupe faktora su ključne. To su: Zakonska norma; Složenost i težina konkretnog krivičnog predmeta; Organizacija pravosuđa; Međusobni odnosi i saradnja procesnih- krivičnoprocesnih subjekata i zloupotreba prava.<sup>37</sup>

Što se tiče subjekata od efikasnosti čijeg rada zavisi i efikasnost postupka otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela i njihovih izvršilaca to su, može se slobodno reći, posmatrano u širem smislu reći, svi subjekti predistražnog i krivičnog postupka uopšte. Međutim, i pored tačnosti ovakve jedne konstatacije tačno je i to da od efikasnosti rada tri subjekta ovog postupka (policije, javnog tužilaštva i suda) u najvećem mogućem stepenu zavisi i njegova efikasnost kao celina. S obzirom na ovo, kada je reč o subjektima efikasnosti postupka otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela i njihovih izvršilaca uopšte onda posebnu pažnju treba posvetiti upravo ovim subjektima.

---

<sup>34</sup> Bejatović. S., Kaznena politika i reforma krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije, Zbor. "Kaznena politika kao instrumenat državne politike na kriminalitet", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Banja Luka, 2015, str. 7–36.

<sup>35</sup> Bejatović. S., Kaznena politika i reforma krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije, Zbor. "Kaznena politika kao instrumenat državne politike na kriminalitet", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Banja Luka, 2015, str. 7–36.

<sup>36</sup> Bejatović, S., Koncept istrage i njen uticaj na efikasnost postupanja u krivičnim stvarima, Zbor. "Krivično zakonodavstvo, organizacija pravosuđa i efikasnost postupanja u krivičnim stvarima". Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2008. god., str. 108-133.

<sup>37</sup> O tome detaljnije vidi: Zbor. "Krivično zakonodavstvo, organizacija pravosuđa i efikasnost postupanja u krivičnim stvarima", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2008. god., str. 248-262.

## 2.4. Međusobni odnos i saradnja subjekata otkrivanja i dokazivanja i adekvatnost suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu

Jedan od faktora koji, istina indirektno (preko efikasnosti otkrivanja i dokazivanja), utiče i na stepen adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet je i međusobni odnos i saradnja subjekata otkrivanja i dokazivanja. Odnos i saradnja subjekata otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela organizovanog kriminaliteta da bi bili u funkciji efikasnosti a time i adekvatnosti državne reakcije i na ovaj oblik kriminaliteta, moraju da budu obeležje ne samo celog toka krivičnog postupka već ona mora da bude prisutna i u predistražnom postupku, s tim što konkretan vid tih odnosa i saradnje zavisi od faze postupka. Tako npr. već u predistražnom postupku mora da dođe do izražaja profesionalan angažovan odnos između policije i javnog tužioca kao rukovodica predistražnog postupka a u istrazi takav odnos mora da postoji između javnog tužioca, policije i sudije za prethodni postupak. Zatim, taj odnos i saradnja mora da postoji i sa braniocem čijoj još adekvatnoj ulozi u postupku doprinose rešenja koje je doneo važeći ZKP kada je reč o procesnom položaju branioca u krivičnom postupku<sup>38</sup>. Slično ovom, takav odnos treba da bude i sa drugim procesnim subjektima ukoliko dolazi do njihovog angažovanja. Jednom rečju, samo profesionalni međusobni odnos i aktivna saradnja krivičnoprocesnih subjekata u funkciji su brze i kvalitativno sprovedene istrage, a na taj način i u funkciji efikasnog krivičnog postupka, jer sasvim opravdano se kaže "dobra istraga znači i dobra presuda". Ili, nakon podizanja optužnice, pa sve do glavnog pretresa, važno je aktivno praćenje toka tog dela postupka i od strane javnog tužioca i njegovo učešće u daljim procesnim radnjama u skladu sa Zakonikom. Dalje, posmatrano sa aspekta ovog faktora, posebnu vrednost ima međusobni odnos i saradnja krivičnoprocesnih subjekata na glavnom pretresu. Bez aktivnog i profesionalnog međusobnog odnosa i saradnje krivičnoprocesnih subjekata na glavnom pretresu ne samo da nema njegovog trajanja u granicama nužnim za objektivno i potpuno rasvetljenje i rešenje krivične stvari, već nema ni zakonite sudske odluke. Jednom rečju, ceo krivični postupak, a to važi i za predistražni postupak, mora da karakteriše profesionalan međusobni odnos i aktivna saradnja krivičnoprocesnih subjekata, s tim što ona mora biti zasnovana isključivo i samo na zakonu. Svaka druga saradnja ne samo da bi bila nezakonita već i kontraproduktivna. U vezi sa ovim faktorom efikasnosti krivičnog postupka treba istaći i činjenicu da je on na svom značaju još više dobio nakon ozakonjenja niza novih instituta u našem krivičnom procesnom zakonodavstvu. Slučaj, pre svega sa sporazumom o priznanju krivičnog dela, novim konceptom istrage i sl. Ovo iz razloga što njihova praktična realizacija u nemalom zavisi pre svega od stepena saradnje ovih subjekata.

## 2.5. Specijalizacija subjekata otkrivanja i dokazivanja i upotreba posebnih istražnih tehnika i radnji i adekvatnost suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu

Jedna od prepoznatljivijih osobenosti organizovanog kriminaliteta jeste i stalna pojava novih metoda njihovog vršenja. Zbog ovog već duže vremena je postalo više nego jasno da se klasičnim istražnim tehnikama i radnjama nije moguće uspešno boriti protiv istog.

---

<sup>38</sup> Tintor, J., Branilac kao subjekat reformisanog krivičnog postupka, Zbor. "Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (Normativni i praktični aspekt)", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2012, str. 239–263.

Dalje, kao rezultat ovog takođe je više nego nesporno da subjekti otkrivanja, dokazivanja i suđenja kod ove vrste kriminaliteta moraju da raspoložu posebnim-dodatnim znanjima iz ove problematike. Obzirom na ovo dobro je što je naš zakonodavac uočio ovaj problem i preduzeo značajne mere kako po pitanju normiranja posebnih istražnih radnji i tehnika koje svoju primenu nalaze upravo kod ove vrste kriminaliteta tako i po pitanju specijalizacije subjekata otkrivanja, dokazivanja i suđenja za ova krivična dela i tako stvorio znatno povojniju normativnu podlogu za adekvatnije postupanje nadležnih državnih organa protiv ove vrste kriminaliteta<sup>39</sup>.

## 2.6. Oduzimanje nezakonito stečene imovinske koristi kao faktor adekvatnosti borbe protiv organizovanog kriminaliteta

Jedan od daljnjih ne samo izuzetno važnih već i neizostavnih faktora adekvatnosti borbe protiv kriminaliteta, i to posebno onog u čijoj osnovi stoji sticanje imovinske koristi je efikasno oduzimanje nezakonito stečene imovinske koristi. Brojni su kriminalno-političkim razlozi neophodnosti što potpunije praktične primene ove mere. Među njima posebno se ističu četiri. To su: *Prvo*, sprečavanje infiltracije nezakonito stečenih prihoda u legalne finansijske tokove. Jedan od ključnih ciljeva izvršilaca krivičnih dela koja se vrše radi sticanja imovinske koristi jeste infiltracija nezakonito stečenih prihoda u legalne finansijske tokve i na taj način njihovo kasnije nesmetano korišćenje. S obzirom na ovo ako jedno društvo hoće da se uspešno bori protiv kriminaliteta ono mora da obezbedi i instrumente sprečavanja infiltracije nezakonito stečenih prihoda u legalne finansijske tokove, a jedan od važnijih instrumenata s tim ciljem je oduzimanje imovine stečene kriminalnim aktivnostima pre njene infiltracije u legalne finansijske tokove. *Drugo*, smanjenje mogućnosti kasnijeg ulaganja u daljnje kriminalne aktivnosti. Jedna od osobenosti funkcionisanja kriminalnih grupa uopšte a posebno onih čiji je cilj sticanje imovinske koristi je stalno širenje njihove kriminalne zone i na taj način uvećavanje njihove finansijske moći. Osnovni način ostvarenja ovakvog njihovog cilja je ulaganje već kriminalnim aktivnostima pribavljenih sredstava u daljnje kriminalne aktivnosti. Sprečavanjem takvih puteva njihovog funkcionisanja ne samo da se smanjuje već i prekida mogućnost ulaganja u daljnje kriminalne aktivnosti što za svoju krajnu posledicu ima i prestanak njihovog rada. Zbog ovog predviđanje i praktična primena instrumenata kojima se onemogućava kasnije ulaganje u nove kriminalne aktivnosti je izuzetno važan faktor borbe protiv kriminaliteta u čijoj osnovi je motiv nezakonitog sticanja imovinske koristi. Način njegovog ostvarenja je upravo blagovremeno i potpuno oduzimanje imovine stečene kriminalnim aktivnostima. *Treće*, slabljenje moći kriminalnih organizacija a potom i njihovo potpuno uništenje. Funkcionisanje jedne kriminalne, kao u ostalom i bilo koje druge organizacije zahteva i finansijska sredstva. Bez njihovog obezbeđenja ne samo da nema njihovog "uspešnog" funkcionisanja već ni funkcionisanja uopšte. Jedan od ključnih instrumenata postizanja ovog cilja je upravo oduzimanje imovinske koristi stečene kriminalnim aktivnostima, i to posebno u slučajevima kada je ono blagovremeno i potpuno. *Četvrto*, preventivna funkcija krivičnog prava posmatrano uopšte znatno dobija na svom intezitetu i time se daje značajan doprinos smanjenju kriminalnih aktivnosti uopšte.

S obzirom na izneseni značaj efikasnog oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi mora se, pre svega postaviti pitanje: Koje su to pretpostavke za adekvatnu praktičnu realizaciju ove mere, da li su one ispunjene u Republici Srbiji i ako ne šta bi

---

<sup>39</sup> Banović, B., Posebne dokazne radnje i novi ZKP, Zbor. "Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (Normativni i praktični aspekt)", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2012, str. 156-184.

trebalo preduzeti u cilju njihovog ispunjenja? Posmatrano sa aspekta pretpostavki adekvatnog preventivnog i represivnog delovanja države na polju borbe protiv kriminaliteta u čijoj osnovi je nezakonito sticanje imovinske koristi, kao i kriminaliteta uopšte može se konstatovati njihova brojnost. No, ključne su četiri. To su:

1. *Adekvatna zakonska norma.* I u teoriji i u praksi kristalno je jasno da je zakonska norma jedan od ključnih preduslova adekvatnosti i oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi. Ali ne bezuslovno. Da bi konkretni zakonski tekstovi bili adekvatni instrumenti borbe protiv kriminaliteta posmatrano i sa ovog aspekta oni moraju da ispunjavaju određene uslove. Među njima su ključna dva. Da budu usklađeni sa zahtevima savremene krivičnopravne nauke, relevantnim međunarodnim pravnim aktima i kompetentnim komparativnim zakonodvstvom iz te oblasti. Drugo, da budu usklađeni sa zahtevima vremena u kojem se primenjuju i konkretnim prilikama prostora na kojem nalaze svoju primenu. Samo onaj zakonski tekst koji po svom sadržaju odgovara ovim zahtevima (i u preventivnom i represivnom smislu) je instrumenat uspešnog oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi. U protivnom on predstavlja dekor bez upotrebne vrednosti. Samo u slučajevima kada konkretni zakonski tekstovi obezbeđuju efikasno oduzimanje imovinske koristi stečene vršenjem krivičnog dela oni su u funkciji efikasne borbe protiv kriminaliteta ne samo ovog karaktera već i uopšte. U protivnom oni mogu da budu i jedan od faktora u odlučivanju da li izvršiti kriminalnu aktivnost ili ne.

2. *Isključenje zloupotrebe zakonske norme ili pak njeno svođenje na najminimalniju moguću meru.* Da bi zakonska norma bila adekvatan instrumenat oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi nesme da bude zloupotrebljena. Mora da bude primenjena u njenom duhu – u smislu ozakonjenja.

3. *Adekvatna primena zakonske norme.* Da bi zakonska norma bila adekvatan instrumenat i ovog aspekta borbe protiv kriminaliteta mora da bude i adekvatno primenjena. Samo u situacijama kada je norma koja odgovara prednje iznesenim zahtevima adekvatno primenjena ona ima jako i prevetivno i represivno dejstvo. Primena norme nesme da bude selektivna. Pod njen udar moraju da dođu svi oni koji su je prekršili.

4. *Efikasna primena zakonske norme* ovog karaktera shvaćena u njenom kvalitativnom i kvantitativnom smislu.

Imajući u vidu njegovu sadržinu, kao i sve ono što je dosadašnji rezultat njegovog donošenja može se reći da je donošenjem Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela<sup>40</sup> u Republici Srbiji stvorena dosta dobra normativna osnova za željeni stepen efikasnosti oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi. Donošenjem posebnog zakona u vezi sa ovom problematikom stvorena je normativna osnova za brzo i efikasno reagovanje države po ovom pitanju. Stvorena je normativna osnova za delovanje specijalizovanih - posebno obučeni organa za oduzimanje imovine stečene kriminalnim aktivnostima i za neophodnu primenu posebnih istražnih tehnika otkrivanja i dokazivanja nezakonito stečene imovinske koristi. Jednom rečju usaglašeno je naše krivično zakonodavstvo sa međunarodnim pravnim standardima iz ove oblasti<sup>41</sup>.

---

<sup>40</sup> Sl. glasnik RS", br.32/13.

<sup>41</sup>Vidi: Bejatović, S., Oduzimanje nezakonito stečene imovine i prevencija kriminaliteta, Zbor."Krivične i prekršajne sankcije i mere: Izricanje, izvršenje i uslovni otpust", Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2016.,str.58-74.

## 2.7. Zloupotreba prava i adekvatnost suprotstavljanja kriminalitetu

Jedan od faktora koji itekako može da utiče na stepen adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet, i to pre svega preko efikasnosti krivičnog postupka jeste i zloupotreba prava od strane pojedinih krivičnoprocesnih subjekata. Imajući ovo u vidu, sasvim je opravdano što je zakonodavac u čl. 14. ZKP normirao načelo suđenja u razumnom roku propisujući da je "sud dužan da krivični postupak sprovede bez odugovlačenja i da onemoguću svaku zloupotrebu prava usmerenu na odugovlačenje postupka." Odnosno, da je "krivični postupak protiv okrivljenog koji je u pritvoru hitan." U vezi sa ovakvom odredbom čl. 14. Zakonika postavlja se pitanje: Kada postoji zloupotreba prava? I pored toga što Zakonik koristi termin "zloupotreba prava" on ne daje njegovo pojmovno određenje. To je prepušteno teoriji u kojoj nema jedinstvenog pristupa u određivanju tog pojma. Ne ulazeći u prikaz različitih shvatanja pojma "zloupotrebe prava",<sup>42</sup> jer bi to prelazilo okvire rada, može se konstatovati da zloupotreba prava postoji u slučaju kada se od strane ovlašćenih subjekata njihova, inače zakonska ovlašćenja, iako formalnopravno saglasna sa zakonom, koriste suprotno duhu i cilju norme. Posmatrano u ovom kontekstu, moguće su brojne zloupotrebe prava i to od strane svih procesnih subjekata. Tako npr. među onima koji u takvom slučaju dovode do odugovlačenja krivičnog postupka i na taj način direktno utiču i na njegovu efikasnost, od posebnog značaja su: Brojne instruktivne norme čije nepoštovanje uvek nije posledica nedostatka kadrova i njihove preopterećenosti; Predlaganje izvođenja dokaza i ako se unapred zna da oni nemaju nikakvog značaja; "Čuvanje" dokaza za postupak po pravnom leku i pored toga što se dobro zna da taj dokaz u prvostepenom postupku ima značaj za utvrđivanje istine;<sup>43</sup> Zloupotrebe vezane za institut izuzeća, kao i moguće zloupotrebe u vezi sa doslednom primenom pojedinih načela krivičnog postupka. Ili, tu su i neretki primeri da se glavni pretres odlaže na neodređeno vreme ili uzastopno više puta na duže vremenske intervale pa i na neodređeno vreme. Pitanje je da li je ovakva praksa suda u skladu sa odredbama Zakonika o neprekidnosti toka glavnog pretresa. Stav autora, i ne samo autora<sup>44</sup>, je da nije i da kao takva nije u funkciji efikasnosti krivičnog postupka. Argument opterećenosti rada suda kao jedna od podloga ovakve njegove prakse stoji, ali problem je rešiv. Treba rešavati predmete u kontinuitetu u skladu sa obimom opterećenja konkretnog veća – sudije a ne istovremeno uzimati u rad toliko predmeta da se ni jedan od njih ne može efikasno rešiti i adekvatnije primenjivati odredbe zakona koje sprečavaju zloupotrebu prava od strane subjekata čiji je "interes" trajanje krivičnog postupka do njegove zastarelosti. Ovde kao ni u jednoj drugoj fazi krivičnog postupka zloupotreba prava ne sme da bude tolerisana. Obaveza je suda da spreči zloupotrebu prava ali ne putem sprečavanja zakonom propisanih prava procesnih subjekata već primenom zakonom propisanih mera koje mu stoje na raspolaganju prema subjektima koji zloupotrebljavaju dato im pravo.<sup>45</sup>

---

<sup>42</sup> Vidi: Đurđić, V., Zloupotreba vlasti organa krivičnog gonjenja, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, 1996. godina, Tematski broj "Zloupotreba prava"; Marković, M., Zloupotreba prava u građanskom parničnom postupku, Arhiv za pravne i društvene nauke, 1937.

<sup>43</sup> Đurđić, V., Zloupotreba vlasti., str. 345.

<sup>44</sup> Vidi: Škulić, M., Glavni pretres u novom Zakoniku o krivičnom postupku Srbije, Zbor. "Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (Normativni i praktični aspekt)", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2012, str. 88–124.

<sup>45</sup> Bejatović, S., Glavni pretres i njegov doprinos obezbeđenju suđenja u razumnom roku, Zbor. "Glavni pretres i suđenje u razumnom roku (Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni)", Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2015, str. 9–33.



Zloupotrebu prava kao faktor efikasnosti krivičnog postupka nije uvek lako utvrditi. Međutim, i pored tih teškoća zloupotreba prava ne sme da bude tolerisana.

X

Izvršena analize stanja pozitivnog krivičnog procesnog zakonodavstva Republike Srbije i njegovog doprinosa adekvatnosti borbe protiv kriminaliteta uopšte a time i organizovanog pokazuje da je njegov nemali broj rešenja, načelno posmatrano, u funkciji te adekvatnosti i da su kao takva u skladu i sa najnovijim tendencijama u savremenoj nauci krivičnog procesnog prava i sa rešenjima prisutnim u relevantnom komparativnom krivičnom procesnom zakonodavstvu. Međutim, ako se ova problematika posmatra sa aspekta konkretne normativne razrade niza načelno opravdanih rešenja dolazi se do sasvim drugačijeg zaključka. Nemali broj načelno opravdanih instituta i drugih rešenja nisu normirana na način koji ih stavlja u funkciju željenog stepena efikasnosti krivičnog postupka a time i adekvatne borbe protiv kriminaliteta uopšte. Broj takvih rešenja nije mali (slučaj npr. sa novim konceptom istrage, nemalim brojem pitanja pojednostavljenih formi postupanja, sistemom pravnih lekova i sl.). No, u vezi sa ovim nužno je imati u vidu još jednu činjenicu. To je da normativni sistem krivičnog zakonodavstva samo jedan od faktora adekvatnosti borbe protiv kriminaliteta. Pored norme tu si i brojni drugi faktori od uticaja na adekvatnost njene primene a time i na adekvatnost državne reakcije na kriminalitet uopšte. Samo u slučaju njihove istovremene ispunjenosti stvorena je osnova za adekvatnu primenu zakonske norme a time i za adekvatno postupanje nadležnih državnih organa na polju borbe protiv kriminaliteta uopšte a time i organizovanog što još uvek nije na nivou željenog.

## LITERATURA

1. Banović, B., Posebne dokazne radnje i novi ZKP, Zbor. "Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (Normativni i praktični aspekt)", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2012
2. Banović, B., Policija i nova rešenja u ZKP, Zbor. "Nova rešenja u kaznenim zakonodavstvu i njihiva praktična primena", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu", Beograd, 2013
3. Bejatović, S., Krivičnopravni instrumenti suprodastavljanja terorizmu i drugim krivičnim delima nasilničkog karaktera, Zbor. "Terorizam i druga krivična dela nasilničkog karaktera i krivičnopravni instrumenti suprodastavljanja", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Teslić, 2016
4. Bejatović, S., Pravni lekovi u krivičnom postupku kao instrumenti zakonitosti rešenja krivične stvari (Pojam, vrste, stanje i iskustva u primeni), Zbor. "Pravni lekovi u krivičnom postupku (Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni)", Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2016
5. Bejatović, S., Oduzimanje nezakonito stečene imovine i prevencija kriminaliteta, Zbor. "Krivične i prekršajne sankcije i mere: Izricanje, izvršenje i uslovni otpust", Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2016
6. Bejatović, S., Krivičnoprocesni instrumenti suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu i korupciji, Pravo i pravda, ISSN 1512-8571, 2014, god. 13, br. 1.

7. Bejatović,S., Kaznena politika i reforma krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije (doslednost ili ne),Zbor."Krivično zakonodavstvo - de lege lata et de lege ferenda", Banja Luka, 2015
8. Bejatović,S., Krivičnoprocesni instrumenti efikasnosti borbe protiv kriminaliteta (normativni i praktični aspekt). Pravna riječ, ISSN 1840-0272, 2015, god. 12, br. 44
9. Bugarski,T., Osnovni ulaganja žalbe i zakonitost rešenja krivične stvari,Zbor."Pravni lekovi u krivičnom postupku– Reginalna krivičnoprocesna zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja", Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2016
10. Bubalović,T.,Odluke višeg suda o žalbi protiv kaznene presude - Zakonsko uređenje i neka iskustva u praksi sudova Republike Hrvatske, Zbor. "Pravni lekovi u krivičnom postupku– Reginalna krivičnoprocesna zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja", Misija OEBS u Srbiji, Beograd,2016
11. Đurđić, V., Zloupotreba vlasti organa krivičnog gonjenja, Zbor. "Zloupotreba prava", Pravni fakultet, Noš, 1996
12. Đurđić, V.,Izgradnja novog modela krivičnog postupka Srbije na redefinisanim načelima krivičnog postupka, Zbor. "Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2012
13. Đurđić, V., Uticaj javnog tužioca na kaznenu politiku u novom krivičnom postupku Srbije, Zbor. "Kaznena politika kao instrumenat državne politike na kriminalitet", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Banja Luka, 2015
14. Radulović,D.,Sistem pravnih lekva i reforma Zakonika i krivičnom postupku Crne Gore (norma i praksa), Zbor. "Pravni lekovi u krivičnom postupku– Reginalna krivičnoprocesna zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja",Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2016
15. Ilić,G., Javni tužilac kao jedini subjekat prava na podnošenje zahteva za zaštitu zakonitosti -Da ili ne?, Zbor. "Pravni lekovi u krivičnom postupku– Reginalna krivičnoprocesna zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja", Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2016
16. Ilić,G., Krivično procesno zakonodavstvo Republike Srbije i standardi Evropske unije, Zbor. "Krivično zakonodavstvo i standardi Evropske unije", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu,Beograd, 2010.
17. Ivičević Karas, E., Sustav pravnih lijekova i reforma hrvatskog kaznenog postupka (Osnovne značajke i iskustva u primjeni), Zbor. "Pravni lekovi u krivičnom postupku– Reginalna krivičnoprocesna zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja",Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2016
18. Lažetić-Bužarovska,G., Reforma krivičnog procesnog zakonodavstva Makedonije i sistem pravnih lekova (zakon i praksa), Zbor. "Pravni lekovi u krivičnom postupku– Reginalna krivičnoprocesna zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja",Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2016
19. Sieber, U., Die Zukunft des Europäischen Strafrechts, Sonderdruck aus Band 121/2009, Zeitschrift fur die gesamte Strafrechtswissenschaft, 2009.
20. Simović,M., Ustavno pravo na na žalbu u krivičnim stvarima: Međunarodni standardi i praksa u Bosni i Hercegovini, Zbor. "Pravni lekovi u krivičnom postupku– Reginalna krivičnoprocesna zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja", Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2016

21. Sijerčić-Čolić, H., Aktuelna pitanja krivičnog postupka u BiH, Zbor. "Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva", Beograd, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2012
22. Tomić, M., Organizacija pravosuđa i efikasnost krivičnog postupka, Zbor. "Kaznena politika kao instrumenat državne politike na kriminalitet", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Banja Luka, 2015
23. Fišer, Z., Pravni lekovi u krivičnom postupku u Sloveniji, Zbor. "Pravni lekovi u krivičnom postupku – Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja", Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2016
24. Škulić, M., Žalba kao redovan pravni lek (Pojam, vrste i osnovne karakteristike), Zbor. "Pravni lekovi u krivičnom postupku (Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni)", Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2016., str. 117-146)
25. Škulić, M., Novi Zakonik o krivičnom postupku - Očekivanja od primene, Zbor. "Nova ršenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2013
26. Škulić, M., Odnos načela istine i pojednostavljenih formi krivičnog postupka, Zbor. "Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima –Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni, Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2013
27. Škulić, M. / Ilić, G., Reforma u stilu "Jedan korak napred – dva koraka nazad", Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2012
28. Škulić, M., Novi Zakonik o krivičnom postupku – Očekivanja od primene, Zbor. "Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena", Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2013

## ORGANIZED CRIME AND CRIMINAL LEGAL INSTRUMENTS WHO OPPOSES IT (SITUATION IN SERBIA AND MEASURES FOR IMPROVEMENT)

*The subject of analysis in this paper are some of the issues confrontation of the criminal legal instruments to organized crime. Among the not small number of analyzed issues special attention was given to the following: General information about the concept and instruments who opposes to organized crime; Some criminal legal instruments that opposes this form of criminal activity (Legal norm, The adequacy of use of legal norms, The efficiency of the method for detection and proving of crimes, Mutual relationship and cooperation subjects of detecting and proving, Specialization subjects who discover and prove these offenses; Effectively deprive of property acquired through organized crime, The extent of abuse of legal norms). This and other issues were discussed from three aspects (theoretical, criminal and political reasons for legalization of certain institutes and practical). The paper also indicated the proposals "de lege ferenda" which should contribute to a higher degree of performance to combat not only organized crime but crime in general, by using instruments of criminal law.*

*KEY WORDS: organized crime, criminal law, legal norm, adequacy, court, public prosecution, police, suspects, defendant, criminal offense*



## INTERNACIONALIZACIJA SUZBIJANJA ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA

Miodrag Simović\*  
Mile Šikman\*

*Internacionalizacija suzbijanja organizovanog kriminaliteta nije nova pojava. Još su početkom XX vijeka usvojeni prvi međunarodni sporazumi koji su za cilj imali kontrolu opijata i droga (Šangajska konvencija, 1909.), dok je trgovina ljudskim bićima tretirana od 30-tih godina istog vijeka. Kasnije je putem Ujedinjenih nacija (ali i drugih međunarodnih organizacija) započeo proces instutucionalizacije suzbijanja organizovanog kriminaliteta, koji je naročito afirmisan poslednjih 20-tak godina. Istovremeno, internacionaliazacija suzbijanja organizovanog kriminaliteta je snažno uticala na domaće krivično zakonodavstvo. U tom procesu posebno je izraženo ujednačavanje odredaba domaćeg krivičnog zakonodavstva u oblasti suzbijanja organizovanog kriminaliteta, putem implementacije odredaba međunarodnih izvora.*

*Dakle, posebno se naglašava važnost i potreba za usklađivanjem i približavanjem krivičnog zakonodavstva u cilju efikasnijeg suzbijanja organizovanog kriminaliteta, a posebno u onim državama čiji su krivičnopravni sistemi manje spremni za suzbijanje organizovanog kriminaliteta (npr. nastojanja Evropske unije oko harmonizacija prava, pri čemu je harmonizacija krivičnog prava u oblasti suzbijanja organizovanog kriminaliteta prvi sektor koji je određen za utvrđivanje trenutnog nivoa usklađenosti i približavanja krivičnog zakonodavstva država članica). S druge strane, diskutabilan karakter organizovanog kriminaliteta (pojam, kriminalna statika, kriminalna dinamika, oblik ispoljavanja, itd.), utiče na norme krivičnog zakonodavstva kojima je obuhvaćen organizovani kriminalitet (krivična djela organizovanog kriminaliteta, posebne istražne radnje, oduzimanje nelegalno stečene koristi, itd.). Navedeni trendovi nisu zaobišli ni krivično zakonodavstvo Bosne i Hercegovine, što je uočljivo ne samo propisivanjem krivičnih djela koja imaju osnov u međunarodnom pravu, već i propisivanjem specijalnih istražnih tehnika radi istrage i krivičnog gonjenja učinilaca krivičnih djela organizovanog kriminaliteta.*

---

\* Sudija Ustavni sud BiH, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci,

\* Docent, Visoka škola unutrašnjih poslova i Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

*KLJUČNE RIJEČI: međunarodno krivično pravo, internacionalizacija krivičnog prava, krivično djelo, organizovani kriminalitet.*

## 1. UVOD

Osnovna obilježja organizovanog kriminaliteta, posebno njegova transnacionalna djelatnost, kao i to da su njegove posljedice danas pretežno globalne, nameću potrebu njegovog suzbijanja na međunarodnom planu. To opet podrazumijeva saradnju među državama i posebno aktivnost Ujedinjenih nacija, pružanjem stručne, finansijske i druge pomoći preko svojih za tu djelatnost određenih tijela, donošenjem odgovarajućih konvencija i drugih akata i održavanjem pojedinih stručnih skupova i konferencija na najvišem nivou. S tim u vezi, transnacionalni organizovani kriminalitet posljednjih godina se našao na mnogim agendama međunarodnih foruma, a pod posebnom pažnjom Ujedinjenih nacija je u posljednjih 20-tak godina. Jasno je da su i druge međunarodne organizacije (Evropska unija, Savjet Evrope, G8, OSCE i dr.), kao i države članice tih organizacija nastojale da određenim međunarodnopravnim mehanizmima (konvencije, rezolucije, itd.) značajno utiču na internacionalizaciju suzbijanja organizovanog kriminaliteta, putem ujedinjavanja krivičnopravnih odredbi koje se tiču inkriminisanja organizovanog kriminaliteta i kazni za učinioce ovih krivičnih djela, uključujući i mnoge druge norme koje su pravno obavezujuće za države članice.

Ova reakcija se, prije svega, ogleda u određivanju krivičnih djela organizovanog kriminaliteta, krivičnih sankcija za njihove učinioce, kao i osnova i uslova njihove krivice, pri čemu navedene norme nemaju prinudni karakter, već predstavljaju izvor domaće zakonodavstva, i to krivičnog. S druge strane, internacionalizacija nauke krivičnog prava (kao razjašnjenje opštih obilježja krivičnog djela) je nužno internationalizovana, te kao takva počiva na opštim saznanjima i zagovara određenu univerzalnost<sup>1</sup>. Sve više se uočava tendencija ka djelimičnoj internacionalizaciji, što se može uočiti u Rimskom statutu Međunarodnog krivičnog suda iz 1998. godine koji sadrži materijalnopravne krivične propise o povredama ljudskih prava (čl. 5-8 i 23-33) i procesnopravne odredbe (čl. 53 i dalje, 62 i dalje, 81 i dalje). Drugo je dominantno područje evropsko krivično pravo, čiji pravni okvir određuje da se putem evropskih okvirnih zakona mogu predvidjeti minimalne pretpostavke za utvrđivanje krivičnih djela i kazni na području naročito teškog kriminaliteta<sup>2</sup>. Pored toga, navodi se da se uvijek kad je ujedinjavanje krivičnopravnih

---

<sup>1</sup> Vidi Hirsch, 157-172.

<sup>2</sup> Ključni propis Lisabonskog ugovora koji se odnosi na materijalno krivično pravo je član 83 stav 1 prema kojem Evropska unija, kao nasljednik Zajednice, ima nadležnost da utvrđuje minimalna pravila za definisanje krivičnih djela i sankcija za posebno teške vrste kriminala s prekograničnom dimenzijom, zbog vrste tih krivičnih djela ili načina njihovog izvršenja ili zbog potrebe vođenja borbe na zajedničkoj osnovi (npr. Direktiva o krivičnopravnoj zaštiti evra i drugih valuta od falsifikovanja od 2014. godine, kojom su utvrđena osnovana pravila za sprječavanje, krivično gonjenje i kažnjavanje radnji falsifikovanja valute, te ispoštovano načelo nediskriminacije domaće valute u odnosu na stranu). Ugovorom su utvrđene i oblasti kriminala na koje se ova nadležnost odnosi: terorizam, trgovina ljudima i seksualno iskorišćavanje žena i djece, ilegalni promet droge, ilegalni promet oružja, pranje novca, korupcija, falsifikovanje sredstava plaćanja, kriminal u oblasti informatike i organizovani kriminal. Takođe, članom 83 stav 2 Lisabonskog ugovora predviđena je mogućnost proširenja liste kriminalnih aktivnosti, "kada se pokaže da je potrebno približiti zakonske i podzakonske odredbe krivičnog prava država članica - radi efikasnog sprovođenja politike Unije u oblasti koja je predmet harmonizacije". Oblasti koje mogu biti obuhvaćene na ovaj način jesu: rasizam, ksenofobija, ilegalan ulazak ili boravak, zaštita životne sredine i zaštita finansijskih interesa Evropske unije (npr. Direktiva o zloupotrebi tržišta iz 2014. godine kojom se države članice obavezuju da u svojim krivičnim zakonima predvide krivičnopravne sankcije u vezi s trgovanjem na osnovu povlaštenih informacija, manipulisanjem tržištem i nezakonitim objavljivanjem povlaštenih informacija na koje se ova direktiva primjenjuje). Vidi opširnije: Directive 2014/62/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014

normi nužno za efikasno sprovođenje politike Evropske unije na nekom području na kojem se primjenjuju mjere harmonizacije putem evropskih okvirnih zakona - na tom području mogu donositi minimalni propisi kojima se utvrđuju krivična djela i kazne<sup>3</sup>.

U navedenom smislu internacionalizacija suzbijanja organizovanog kriminaliteta mogla bi se tretirati kroz norme međunarodnog krivičnog prava<sup>4</sup> i s tim u vezi koncepciju međunarodnog krivičnog djela<sup>5</sup>. Bez striktno podjele na međunarodna krivična djela u užem i u širem smislu, detaljnu klasifikaciju međunarodnih krivičnih djela izlaže Bassiouni, koji ta djela svrstava u 28 vrsta međunarodnih krivičnih djela, koja potom posebno dijeli i po određenom hijerarhijskom kriterijumu, pa tako postoje:

(I) *međunarodni zločini*, gdje spadaju: (1) agresija, (2) genocid, (3) zločini protiv čovječnosti, (4) ratni zločini, (5) protivpravno posjedovanje, upotreba ili raspoređivanje oružja, (6) krađa nuklearnog materijala, (7) mercenarism, (8) aparthejd, (9) ropstvo i praksa koja je slična ropskom odnosu, (10) tortura i drugi oblici surovog, nečovječnog i degradirajućeg tretmana ili kažnjavanja, (11) protivpravno eksperimentisanje na ljudskim bićima;

(II) *međunarodni delikti*, gdje spadaju: (1) piraterija, (2) otmica vazduhoplova i drugi protivpravni akti protiv međunarodne bezbjednosti vazdušnog prostora, (3) protivpravni akti protiv bezbjednosti navigacije na moru i bezbjednosti platformi na otvorenom moru, (4) prijetnja međunarodno zaštićenim licima i upotreba sile protiv njih, (5) zločini protiv Ujedinjenih nacija i njihovog personala, (6) uzimanje civila kao taoca, (7) protivpravna upotreba pošte (prepiske, odnosno drugih oblika lične komunikacije), (8) upotreba eksploziva, (9) finansiranje terorizma, (10) protivpravna trgovina drogom i krivična djela povezana sa drogom, (11) organizovani kriminalitet, (12) uništavanje ili krađa nacionalnih dragocjenosti, (13) protivpravni akti protiv određenih međunarodno zaštićenih elemenata životne sredine;

(III) *međunarodni prekršaji*, u koje spadaju: (1) međunarodna trgovina pornografskim materijalom, (2) falsifikovanje novca i znakova za vrijednost, (3) protivpravno uništavanje, oštećivanje ili ometanje podmorskih kablova i (4) podmićivanje međunarodnih javnih službenika. Zbog toga se u novije vrijeme koristi se i pojam "transnacionalno krivično pravo", kao posebna pravna disciplina unutar međunarodnog krivičnog prava. Tako, transnacionalno krivično pravo obuhvata pravila međunarodnog i nacionalnog krivičnog prava koja se primjenjuju na krivična djela koja se mogu povezati s najmanje dva krivična zakonodavstva. Transnacionalno krivično pravo je pojam koji je komplementaran kriminološkom terminu transnacionalni kriminal. Ono ima svoje vlastite izvore, svoja dominantna načela i jurisdikciju, u značajnom dijelu različitu od izvora, načela i jurisdikcije međunarodnog krivičnog prava. Sve to opravdava novo pozicioniranje transnacionalnog krivičnog prava u prostor između međunarodnog i nacionalnog krivičnog prava<sup>6</sup>.

---

on the protection of the euro and other currencies against counterfeiting by criminal law, and replacing Council Framework Decision 2000/383/JHA; Directive 2014/57/EU Of The European Parliament and of the Council of 16 april 2014 on criminal sanctions for market abuse (Market abuse directive).

<sup>3</sup> Hirsch, 158.

<sup>4</sup> Međunarodno krivično pravo može se odrediti kao skup međunarodnih akata koja za države koje su ih prihvatile sadrže obavezu da predvide određena ponašanja u svome krivičnom zakonodavstvu kao krivična djela (Stojanović, 14).

<sup>5</sup> Međunarodna krivična djela su postupci ili propusti koji se univerzalno prihvataju kao krivični, a izazivaju toliko ozbiljnu međunarodnu zabrinutost da ne mogu ostati unutar izričite nadležnosti države u kojoj je učinjeno krivično djelo.

<sup>6</sup> Vidi Softić, 5-24.

## 2.INTERNACIONALIZACIJA SUZBIJANJA ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA PUTEM UJEDINJENIH NACIJA

Internacionalizacija suzbijanja organizovanog kriminaliteta odvija se, prije svega, putem pravnih mehanizama Ujedinjenih nacija (konvencije, rezolucije), koji njihovim prihvatanjem, postaju obavezujući za države potpisnice. Treba naglasiti da je još početkom prošlog vijeka započet ovaj proces, koji je kasnije nastavio putem Lige naroda, pa potom Ujedinjenih nacija. U tom periodu posebno su bila izražena dva problema: nelegalna trgovina opijatima (narkoticima) i trgovina ljudima i prostitucija. Tako je prva međunarodna konferencija na kojoj je razgovarano o problemima narkotika održana u februaru 1909. godine u Šangaju, na sastanku "Komisije za opijum", kada je usvojeno devet zahtjeva koji su se odnosili na kontrolu i nadzor, kao i smanjenje trgovine opijuma<sup>7</sup>. Sastanak "Komisije za opijum" doprinio je usvajanju prve Međunarodne konvencije o opijumu iz 1912. godine<sup>8</sup>, kao prvog obaveznog instrumenta međunarodnog prava kojim se uređivao i sprovodio nadzor nad nezakonitim (naročito pomorskim) prevozom opijuma. Potom je Liga naroda preuzela aktivnosti na izradi novih dokumenata i sprovođenju već usvojenih, uključujući i Međunarodnu konvenciju o opijumu iz 1912. godine<sup>9</sup>.

Nadalje je 1931. godine usvojena Konvencija o ograničenju proizvodnje i regulisanju prodaje droga, osim za potrebe medicine i nauke. Iste godine u Bangkoku je potpisan sporazum o kontroli potrošnje opijuma za pušenje na krajnjem Istoku, da bi 1936. godine, usvojena Konvencija o zabrani nedozvoljene trgovine i krijumčarenje opasnih droga (važeća od 1939. godine), kojom su uvedene kazne za nezakonitu trgovinu droga, kao i preventivne mjere u suzbijanju zloupotrebe droga, čija je namjena bila izjednačavanje kaznene politike u ovoj oblasti. Uprkos nepovoljnom političkom okruženju (povećanje političke tenzije u kasnim 30-im godinama prošlog vijeka, evidentno oslabljena međunarodna saradnja itd.), međunarodna kontrola droga je postojala sve do izbijanja Drugog svjetskog rata, nakon čega se ova saradnja nastavila pod okriljem Ujedinjenih nacija.

Ideja o multinacionalnom tretiranju problematike trgovine ljudima i prostitucije datira još od 30-tih godina prošlog vijeka kada je Liga naroda razmatrala donošenje konvencije koja je tretirala problematiku trgovine ljudima i prostitucije<sup>10</sup>. Donijeti su mnogi međunarodni akti koji se odnose na regulisanje krijumčarenja ljudi, nedozvoljenu trgovinu ženama, djecom, bebama i ljudskim organima i prostituciju koja najčešće nastaje kao posljedica trafikinga ženama.<sup>11</sup>

---

<sup>7</sup> International Opium Commission. (1909). *Report of the International Opium Commission*, Shanghai, China, February 1 to February 26, 1909. Vol. II, Reports of the Delegations.

<sup>8</sup> The Hague International Opium Convention, United Nations, New York, 1912.

<sup>9</sup> Vidi: UNODC, 173-224.

<sup>10</sup> Naime, Liga naroda je 1930. godine počela pripremu konvencije u ovoj oblasti, ali je izbijanje Drugog svjetskog rata prekinuo svaku dalji razvoj. Socijalna komisija Ujedinjenih nacija je ponovila pripreme radove prema konvenciji 1947. godine i generalni sekretar Ujedinjenih nacija dostavio nacrt konvencije Generalnoj skupštini. Generalna skupština je usvojila Konvenciju za suzbijanje trgovine ljudima i eksploatacije prostitucije drugih - usvajanjem Rezolucije 317 (III) od 2. decembra 1949. godine. Konvencija je otvorena za potpisivanje 21. marta 1950. godine.

<sup>11</sup> Tako je 1950. godine usvojena Konvencija o suzbijanju trgovine ljudima i prostitucije koja sadrži 28 članova, u kojima su države potpisnice saglasne da inkriminišu nekoliko kategorija trgovine prostitutkama, kao i podsticanje zaštite i rehabilitacije prostitutki, te obezbjeđenje odgovarajućeg mehanizma za povratak stranaca. Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others New York, 21 March 1950



Kasnije je putem Ujedinjenih nacija (ali i drugih međunarodnih organizacija) započeo proces institucionalizacije suzbijanja pojedinih oblika kriminaliteta, koji je naročito afirmisan poslednjih 30-tak godina. Među najznačajnijim dokumentima Ujedinjenih nacija protiv organizovanog kriminaliteta su Konvencija Ujedinjenih nacija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstancija<sup>12</sup> iz 1988. godine koja tretira oblast nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci i Konvencija o pranju, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenog krivičnim djelom<sup>13</sup>, donijeta 1990. godine sa ciljem tretiranja oblasti sprječavanja pranja novca, privremenog oduzimanja predmeta i oduzimanja prihoda stečenih krivičnim djelom. Ova konvencija po prvi put u međunarodnom nivou inkriminiše pranje novca i njegovu zapljenu<sup>14</sup>. Pored toga, prvi konkretni koraci na međunarodnoj institucionalizaciji organizovanog kriminaliteta preduzeti su 1994. godine, kada je o ovom pitanju diskutovana u Napulju na Ministarskoj konferenciji koja je organizovana od strane Ujedinjenih nacija<sup>15</sup>, pri čemu predviđa, kao najefikasniji mehanizam suzbijanja kriminalnih udruženja, oduzimanje nelegalno stečene dobiti, a usvojena je politička deklaracija i globalni akcioni plan protiv organizovanog kriminaliteta. Isti zahtjevi ponovljeni su i 1996. godine, što je i rezultiralo osnivanjem *ad hoc* komisije Ujedinjenih nacija sa zadatkom da pripremi konvenciju.

Ipak, prvu značajniju aktivnost na međunarodnom nivou Ujedinjene nacije su imale decembra 2000. godine kada je u Palermu (Italija) održana velika međunarodna konferencija, koje je rezultirala donošenjem Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta (tada su 124 zemlje potpisale ovu konvenciju). Ovom konferencijom međunarodna zajednica je pokazala političku volju da na globalni izazov, kao što je organizovani kriminalitet - globalno odgovori. Sljedeće godine, Ujedinjene nacije su na Panelu visokog nivoa o prijetnji, izazovima i promjenama identifikovali transnacionalni organizovani kriminal kao jedan od "šest klastera prijetnji sa kojima svijet mora biti zabrinut - sada i u decenijama koje dolaze"<sup>16</sup>.

U ovom periodu Ujedinjene nacije su usvojile još jedan dokument, a to je Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije<sup>17</sup>, od 31. oktobra 2003. godine, koja razmatra krivičnopravne aspekte korupcije i mjere za njeno sprječavanje i suzbijanje. Taj prvi globalni pravno obavezujući instrument u oblasti sprječavanja korupcije postavlja nove osnove za borbu protiv korupcije i povraćaj nezakonito stečene imovine<sup>18</sup>. U februaru 2010. godine Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija je izrazio zabrinutost zbog toga što su "nelegalna trgovina drogom i neki drugi slučajevi transnacionalnog organizovanog kriminaliteta ozbiljna prijetnja međunarodnoj bezbjednosti u različitim regionima svijeta" i pozvao generalnog sekretara Ujedinjenih nacija "da razmotri ove prijetnje u strategijama

---

<sup>12</sup> Convention against the Illicit Traffic in Narcotic Drug and Psychotropic Substances, 1988.

<sup>13</sup> Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime.

<sup>14</sup> Iako se termin "pranje novca" ne navodi eksplicitno, član 3 nameće "strogu obavezu" zemalja potpisnica da kriminalizuju široki spektar aktivnosti - od proizvodnje droge, posjedovanja i uzgoja do udruživanja, upravljanja i finansiranja takvih aktivnosti. Vidi šire Mitsilegas, 2003, 43.

<sup>15</sup> *Naples Political Declaration and Global Action Plan Against Organized Transnational Crime*, UN Crime Prevention and Criminal Justice Newsletter, 1995, 26/27.

<sup>16</sup> Report of the High-Level Panel on Threats, Challenges and Change. (2004). *A more secure world: our shared responsibility*, Attached to Note by the Secretary - General, A/59/565, 2 December, para. 170.

<sup>17</sup> United Nations Convention against Corruption, New York, 2003.

<sup>18</sup> Taj dokument olakšava međunarodnu saradnju u kontroli i kažnjavanju korupcije, služi kao referentna tačka vladama, građanima i donatorima pri njihovom radu i pruža standarde za oblasti kao što su etika u javnom sektoru, pristup informacijama i kodeksi ponašanja u privatnom sektoru

prevencije sukoba i analizama konflikata"<sup>19</sup>. Potom je 14. decembra 2014. godine usvojena Rezolucija Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 2195 (2014)<sup>20</sup> kojom se poziva na međunarodnu akciju u cilju raskidanja veze terorizma i transnacionalnog organizovanog kriminala. Ovom rezolucijom se izražava zabrinutost zbog jačanja veze terorizma i transnacionalnog organizovanog kriminaliteta, te se od država članica zahtijeva da preduzmu niz aktivnosti na kontroli i suzbijanju terorizma i organizovanog kriminaliteta.

Dakle, najpoznatija i najvažnija je Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta<sup>21</sup> iz 2000. godine i tri dodatna protokola: 1) Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem<sup>22</sup>, 2) Protokol za suzbijanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom<sup>23</sup>, kao i 3) Protokol protiv nedozvoljene proizvodnje i trgovine vatrenim oružjem, njegovim dijelovima, komponentama i municijom<sup>24</sup>, od 31. maja 2001. godine. Navedeni okvir predstavlja obiman zahvat u regulisanju suprotstavljanja transnacionalnom organizovanom kriminalitetu, na način koji je prihvatljiv najvećem broju zemalja. Ova konvencija obavezuje sve države potpisnice da u svojim nacionalnim zakonima uvedu četiri sljedeća krivična djela: učešće u grupama za organizovani kriminal, pranje dobiti stečene kroz kriminal, korupciju i ometanje pravde. Na ovaj način, Konvencija je prva uvela pravnu definiciju organizovane kriminalne grupe i teškog zločina, što predstavlja najvažniji međunarodni krivičnopravni instrument na polju harmonizacije u oblasti suzbijanja organizovanog kriminaliteta. Tako su u svrhu Konvencije članom 1 definisani organizovana kriminalna grupa i težak zločin, kao pojmovi koji konstituišu organizovani kriminaliteta, te pojam strukturalizovana grupa koja to nije.

Organizovana kriminalna grupa označava kriminalnu grupu od tri ili više lica, koja postoji u izvjesnom vremenskom periodu i djeluje sporazumno u cilju činjenja jednog ili više teških zločina ili krivičnih djela utvrđenih u skladu sa ovom konvencijom, a radi zadobijanja, posredno ili neposredno, finansijske ili druge materijalne koristi. Težak zločin označava radnju koja predstavlja krivično djelo kažnjivo maksimalnom kaznom lišenja slobode u trajanju od najmanje četiri godine ili nekom težom kaznom. Strukturalizovana grupa označava grupu koja nije slučajno formirana radi neposrednog izvršenja krivičnog dela i ne mora da ima formalno definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu. Konvencijom je definisan i djelokrug njene primjene, a on se tiče prevencije, istraga i sudskog gonjenja: krivičnih djela utvrđenih u skladu sa čl. 5, 6, 8 i 23 Konvencije i teških zločina definisanih u članu 2 Konvencije, gdje je krivično djelo po prirodi transnacionalno i podrazumijeva grupu za organizovani kriminal. Krivično djelo je po prirodi transnacionalno ako je: a) učinjeno u više država; b) učinjeno u jednoj državi, ali je veći dio priprema, planiranja, rukovođenja ili kontrole obavljen u nekoj drugoj državi; c) učinjeno u jednoj državi, ali je u njega uključena

---

<sup>19</sup> Statement at UN Security council. (2010). Security Council Calls For Strengthened International, Regional Cooperation To Counter Transnational Organized Crime, In Presidential Statement, SC/9867, February 2010.

<sup>20</sup> Security Council, Adopting Resolution 2195 (2014), Urges International Action to Break Links between Terrorists, Transnational Organized Crime, SC/11717.

<sup>21</sup> United Nations Convention against Transnational Organized Crime, adopted by the General Assembly of the United Nations on 15 November 2000.

<sup>22</sup> Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, New York, 15 November 2000.

<sup>23</sup> Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, New York, 15 November 2000.

<sup>24</sup> Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, Their Parts and Components and Ammunition, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (New York, 31 May 2001).

organizovana kriminalna grupa koja se bavi kriminalnim aktivnostima u više država ili d) učinjeno u jednoj državi, ali su bitne posljedice nastupile u nekoj drugoj državi.

### 3. INTERNACIONALIZACIJA SUZBIJANJA ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA PUTEM EVROPSKE UNIJE

Internacionalizacija suzbijanja organizovanog kriminaliteta putem Evropske unije odvija se na dva načina: prvi, učešćem Evropske unije u izradi međunarodnih dokumenata protiv organizovanog kriminaliteta i drugi, harmonizacija krivičnog zakonodavstva unutar Evropske unije. Naime, Evropska unija je već ranih 90-tih godina prošlog vijeka počela da tretira problematiku organizovanog kriminaliteta, te je u tom kontekstu usvajala mnogobrojane dokumente koji su kasnije imali uticaja i na međunarodnom planu u kreiranju međunarodnopravnog okvira reagovanja na organizovani kriminalitet. Tako je Evropska unija još 1997. godine na jedinstven način definisala organizovani kriminalitet<sup>25</sup>, a definicija organizovane kriminalne grupe (navedena u Zajedničkoj akciji o kažnjavanju članstva u kriminalnoj organizaciji u državama članicama Evropske unije od 1998. godine) u najvećoj mjeri uticala je na definiciju organizovane kriminalne grupe prema Palermo konvenciji<sup>26</sup>. Naime, inkriminacija članstva u kriminalnoj organizaciji je centralni element krivičnopravnog tretiranja problematike organizovanog kriminaliteta. Prihvatanje smjernica i standarda zacrtanih u Akcionom planu Evropske unije za borbu protiv organizovanog kriminala iz 1997. godine<sup>27</sup>, Zajedničkoj akciji o kažnjavanju članstva u kriminalnoj organizaciji u državama članicama Evropske unije od 21. decembra 1998. godine<sup>28</sup>, Pretpristupnom paktu o organizovanom kriminalitetu između država članica Evropske unije i država kandidata centralne i istočne Evrope i Kipra iz 1998. godine, Zaključcima iz Tamperea 1999. godine<sup>29</sup>, Strategiji za kontrolu i prevenciju organizovanog kriminaliteta iz 2000. godine<sup>30</sup>, kao i smjernicama iz Haškog programa 2004. godine kojim je ukazano na potrebu usklađivanja određenja krivična djela o učestvovanju u zločinačkoj organizaciji u državama članicama - zapravo je otvoreno pitanje inkriminacija članstva u kriminalnoj organizaciji.

Harmonizacija krivičnog zakonodavstva u oblasti organizovanog kriminaliteta je od posebnog interesa za Evropsku uniju. To je to prvi sektor koji je određen za utvrđivanje trenutnog nivoa usklađenosti i približavanja krivičnog zakonodavstva država članica. U

---

<sup>25</sup> Evropska unija kod definisanja organizovanog kriminaliteta primjenjuje listu od 11 kriterijuma od kojih četiri (1, 3, 5 i 11) moraju biti obavezno ispunjena, a još najmanje dva moraju postojati u kriminalnom događaju da bi mogli smatrati organizovanim kriminalitetom: 1) saradnja više od dva lica, 2) pri čemu postoji konkretan zadatak ili uloga svakog člana, 3) na duži period ili u određenom trajanju (ovaj kriterijum opisuje stabilnost i (potencijalnu) trajnost kriminalne grupe), 4) primjena nekog oblika interne discipline ili kontrole, 5) osumnjičeni ili osuđeni za izvršenje teških krivičnih djela, 6) djelovanje na međunarodnom nivou, 7) korišćenje sile ili drugih sredstava pogodnih za zastrašivanje, 8) korišćenje komercijalnih ili poslovnih struktura, 9) uključenost u pranje novca, 10) vršenje uticaja na politiku, sredstva javnog informisanja, javnu upravu i agencije za sprovođenje zakona i 11) sa ciljem ostvarivanja dobiti i/ili moći. Council Of The European Union, 6204/2/97, Enfopol 35, Brussels, 21 April 1997. (doc 6204/2/97 Enfopol 35 Rev 2); Council Of The European Union, 12669/99, Crimorg 166, Brussels, 8 November 1999.

<sup>26</sup> Scherrer, Mégie, Mitsilegas, 8.

<sup>27</sup> European Union Action Plan to Combat Organised Crime, OJ C251, 15 August 1997.

<sup>28</sup> Council Joint Action 98/733/JHA of 21 December 1998 on making it a criminal offence to participate in a criminal organisation in the Member States of the European Union.

<sup>29</sup> Tampere European Council 15 And 16 October 1999, Presidency Conclusions.

<sup>30</sup> The prevention and control of organised crime: a strategy for the beginning of the new millennium [Official Journal C 124 of 3.5.2000].

tom kontekstu, naglašava se važnost i potreba za usklađivanjem i približavanjem krivičnog zakonodavstva u cilju efikasnijeg suzbijanja organizovanog kriminaliteta, a posebno u onim državama članicama čiji su krivičnopravni sistemi manje spremni za suzbijanje organizovanog kriminaliteta<sup>31</sup>. Tako se u odredbama Haškog programa<sup>32</sup> navodi da približavanje materijalnog prava olakšava uzajamno priznavanje odluka i sudskih odluka, te saradnju policije i sudova u krivičnim predmetima, a obuhvata područje posebno ozbiljnog prekograničnog kriminala, te da je potrebno dati prioritet područjima kriminala koja se posebno navode u ugovorima<sup>33</sup>. Prva norma koja je bila predmet harmonizacije u oblasti organizovanog kriminala, bila je inkriminacija članstva u kriminalnoj organizaciji koja je usvojena u Zajedničkoj akciji o kažnjavanju članstva u kriminalnoj organizaciji u državama članicama Evropske unije od 21. decembra 1998. godine<sup>34</sup>.

Definisanje kriminalne organizacije kao strukturisanog udruženja, uspostavljenog na duži period od strane više od dva lica, radi vršenja krivičnih djela s ciljem sticanja finansijske koristi - ujedno je i prva definicija organizovane kriminalne grupe u međunarodnom pravu<sup>35</sup>. Iako su mnogi osporavali obavezujuću snagu Zajedničkih akcija, ona zapravo predstavlja prvi bitan pokušaj da se uskladi pravni sistem Evropske unije u oblasti suzbijanja organizovanog kriminaliteta. Potom je Evropska komisija u svom Saopštenju od 29. marta 2004. godine (o mjerama koje treba preduzeti u borbi protiv

---

<sup>31</sup> U prilog navedenog jeste i činjenica da zemlje članice u nacionalnim krivičnim zakonima na bitno različite načine tretiraju problematiku organizovanog kriminaliteta, čak do toga da pojedine zemlje članice uopšte na propisuju organizovani kriminalitet kao posebno krivično djelo. Vidi Scherrer, Mégie, Mitsilegas, 7-30.

<sup>32</sup> The Hague Programme: ten priorities for the next five years. The Partnership for European renewal in the field of Freedom, Security and Justice [COM(2005)184 final - Official Journal C 236 of 24.9.2005].

<sup>33</sup> Do sada je ovom procesu prethodnio čitav niz aktivnosti Evropske unije i pravnih akata koji su tretirali problematiku organizovanog kriminaliteta. U tom smislu možemo navesti neke od najznačajnih dokumenata: Konvencija o zaštiti finansijskih interesa Evropskih zajednica (OJ C 316 od 27.11.1995., 49-57); Rezolucija Evropske unije o zaštiti svjedoka u borbi protiv internacionalnog organizovanog kriminala, od 23. novembra 1995. godine; Protokol o korupciji među nacionalnim i evropskim službenicima (OJ C 313 od 23.10.1996., 2-10); Preporuka Evropske unije o suzbijanju organizovanog kriminaliteta, iz 1996. godine; Rezolucija Evropske unije o pojedincima koji saraduju u sudskim procesima protiv internacionalnog organizovanog kriminaliteta, od 20. decembra 1996. godine; Protokol o krivičnoj odgovornosti pravnih lica, konfiskaciji imovine i pranju novca (OJ C 221 od 19.7.1997., 12-22); Rezolucija Evropske unije o prevenciji organizovanog kriminaliteta, sa preporukama za kreiranje strategije borbe protiv organizovanog kriminaliteta, od 21. decembra 1998. godine; Okvirna odluka Vijeća od 29. maja 2000. godine o jačanju zaštite kaznama i drugim sankcijama za krivotvorenje novca s obzirom na uvođenje evra (OJ L 140 od 14.6.2000.); Preporuka Komiteta ministara državama članicama koja se odnosi na vodeće principe za borbu protiv organizovanog kriminaliteta iz 2001. godine; Okvirna odluka Vijeća od 26. aprila 2001. godine o pranju novca, identifikaciji, pronalaženju, zamrzavanju, oduzimanju i konfiskaciji predmeta i rezultata krivičnog djela (OJ L 182 od 5.7.2001.); Okvirna odluka Vijeća od 28. maja 2001. o borbi protiv prevare i krivotvorenja bezgotovinskim sredstvima plaćanja (OJ L 149 od 2.6.2001.); Okvirna odluka Vijeća od 28. novembra 2002. godine o jačanju krivičnog okvira u cilju sprečavanja omogućavanja neovlašćenog ulaska, tranzita i boravka (OJ L 328 od 5. 12. 2002.); Okvirna odluka Vijeća od 19. maja 2002. godine o suzbijanju trgovine ljudima (OJ L 203 od 1.8.2002.); Okvirna odluka 2002/475/PUP od 13. aprila 2002. godine o borbi protiv terorizma (OJ L 164 od 22. 6. 2002.); Okvirna odluka Vijeća 2004/68/PUP od 22. decembra 2003. godine o sprječavanju seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije (OJ L 13 od 20.1.2004.); Okvirna odluka Vijeća 2003/568/PUP od 22. maja 2003. godine o sprječavanju korupcije u privatnom sektoru (OJ L 192 od 31.7.2003.); Okvirna odluka Vijeća 2004/757/PUP od 25. oktobra 2004. godine o uspostavljanju minimalnih odredbi o obilježjima krivičnih djela i kazni u području nezakonite trgovine drogama (OJ L 335 od 11.11. 2004.); Preporuka Komiteta ministara državama članicama o "specijalnim istražnim tehnikama" u odnosu na teški kriminal, uključujući akte terorizma, od 20. aprila 2005. godine; Okvirna odluka Vijeća 2005/212/PUP od 24. februara 2005. godine o oduzimanju imovinske koristi, sredstava i imovine pribavljene krivičnim djelom i Okvirna odluka Vijeća 2005/222/PUP od 24. februara 2005. godine o napadima na informacijske sisteme (OJ L 69 od 16. 3. 2005.).

<sup>34</sup> Council Joint Action 98/733/JHA of 21 December 1998 on making it a criminal offence to participate in a criminal organisation in the Member States of the European Union.

<sup>35</sup> Vidi Calderoni, 21-46.

terorizma i drugih teških oblika krivičnih djela) smatrala da treba ojačati dostupna sredstva potrebna za borbu protiv organizovanog kriminaliteta u Evropskoj uniji, te navela da će izraditi Okvirnu odluku koja će zamijeniti Zajedničku akciju 98/733/PUP od 21. decembra 1998. godine o kažnjivosti učestvovanja u zločinačkoj organizaciji u državama članicama Evropske unije (kao krivičnog djela). Tako je i usvojena Okvirna odluka Evropskog savjeta o borbi protiv organizovanog kriminaliteta iz 2008. godine<sup>36</sup> koja ima za cilj da kao pravno obavezujući akt unaprijedi zajednički potencijal Unije i država članica u svrhu borbe protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta<sup>37</sup>. Ona daje prihvatljiv okvir kriminalizacije učešća u kriminalnoj organizaciji, koji odražava sinergijski pristup između Evropske unije i međunarodnih organizacija, kao što su Ujedinjene nacije, u razvoju globalnih standarda borbe protiv organizovanog kriminaliteta<sup>38</sup>.

U tom kontekstu, Okvirna odluka iz 2008. godine definiše zločinačku organizaciju kao strukturisano udruženje više od dva lica, uspostavljeno u određenom vremenskom periodu, koji zajednički djeluju s namjerom da počine krivična djela koja su kažnjiva oduzimanjem slobode ili za koja se određuje pritvor u najdužem trajanju od najmanje četiri godine ili ozbiljnija kazna, kako bi se, neposredno ili posredno, ostvarila finansijska ili druga materijalna korist (član 1 stav 1). Isto je i sa definicijom strukturisanog udruženja koje se definiše kao udruženje koje nije nasumično uspostavljeno za neposredno vršenje kažnjivog djela, niti treba imati formalno definisane uloge za svoje članove, neprekidnost članstva ili razvijenu strukturu (član 1 stav 2). Kao što je uočljivo, navedene definicije identična su definicijama "grupe za organizovani kriminal" i "organizovane grupe" prema Palermo konvenciji iz 2000. godine, zbog čega se sve kritike koje se tiču pristupa Ujedinjenih nacija definisanju organizovane kriminalne grupe (krajnji cilj kriminalne organizacije, propisivanje minimalnog limita kažnjavanja, negativno određivanje organizovane grupe, itd.) - mogu navesti i u ovom slučaju.<sup>39</sup>

Pored toga, Okvirnom odlukom su definisana krivična djela u vezi sa učestvovanjem u zločinačkoj organizaciji (član 2), pri čemu svaka država članica preuzima potrebne mjere kojima garantuje da će se sljedeći tip ili oba tipa postupanja vezana uz zločinačku organizaciju smatrati krivičnim djelima: (a) postupanje bilo kojeg lica koje namjerno ili poznavajući cilj ili opštu aktivnost zločinačke organizacije ili njenu namjeru da počini dotična krivična djela, aktivno učestvuje u kriminalnim aktivnostima organizacije, uključujući i pružanje informacija ili materijalnih sredstava, regrutovanju novih članova i sve oblike finansiranja njenih aktivnosti, znajući da će takvo učestvovanje pomoći ostvarivanju kriminalnih aktivnosti organizacije i (b) postupanje bilo kojeg lica koje obuhvata dogovor s jednim ili više lica o preduzimanju aktivnosti koja, ako se izvrši, može dovesti do činjenja krivičnih djela iz člana 1 čak i ako konkretno lice ne učestvuje u samom izvršenju aktivnosti. Odlukom je propisana zatvorska kazna od minimum dvije do pet godina (član 3), što se može smatrati novinom u inkriminaciji, kao i mogućnost smanjenja ili oslobađanja od kazne usljed posebnih okolnosti (člana 4). Takođe, predviđeno je da pravna lica treba da snose odgovornost za krivična djela počinjena u njihovo ime, od

---

<sup>36</sup> Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the fight against organised crime.

<sup>37</sup> Prema: Communication from the Commission to the Council and the European parliament on measures to be taken to combat terrorism and other forms of serious crime, in particular to improve exchanges of information, COM(2004)221 final, Brussels, 29.3.2004.

<sup>38</sup> Međutim, to zahtijeva poboljšanja, kako u pogledu pravne sigurnosti i njegovog obima, tako i nivoa harmonizacije koji se postiže ovim standardima. Vidi Mitsilegas, 2011, 8-24.

<sup>39</sup> Mitsilegas, 2009, 94.

strane lica koje je djelujući lično ili kao dio tijela pravnog lica, te koja je na vodećem položaju unutar pravnog lica (član 5).

Na osnovu navedenog, evidentno je da Odluka pokušava da pomiri dva naizgled različita cilja<sup>40</sup>: uvođenja posebnog djela učestvovanje u kriminalnoj organizaciji, koje je različito od drugih djela udruživanja (članstva) u domaćim krivičnim zakonima; istovremeno nastojeći dati ne previše krutu i usku definiciju organizovanog kriminala, uzimajući u obzir mišljenje da kriminalne organizacija ne moraju uvijek biti organizovane po hijerarhijskoj strukturi. Rezultat tih napora je naizgled kontradiktorna definicija kriminalne organizacije koja ima potencijal da izvrši kriminalizaciju i drugih aktivnosti (npr. pružanje informacija, regrutovanje novih članova, finansijska podrška), koje su tipične za njene organizatore<sup>41</sup>. Ipak, ovakva pristup prilično je kritikovan, upravo iz razloga preširokih inkriminacija, što omogućava različito tumačenje, ali i mogućnost pretjerane kriminalizaciji pojedinih ponašanja<sup>42</sup>.

Naredni koraci u suzbijanju organizovanog kriminaliteta posmatraju se u kontekstu Lisabonskog ugovora ("*After Lisbon*"), koji je stvorio uslove za harmonizaciju nacionalnih zakonodavstava u oblasti krivičnog prava, uključujući svakako i suzbijanje organizovanog kriminaliteta<sup>43</sup>. Isto tako, budući prioriteti Evropske unije u borbi protiv organizovanog kriminala su definisani na osnovu Stokholmskog programa i njegovog Akcionog plana iz 2010. godine; Strategije unutrašnje bezbjednosti, od 2010. godine; Zaključaka Savjeta o o utvrđivanju prioriteta Evropske unije u borbi protiv organizovanog kriminala u periodu od 2011. do 2013. godine, od 8. i 9. novembra 2010. godine i Zaključaka Savjeta za PUP, od 6. i 7. aprila 2013. godine u kojima se utvrđuju prioriteti za period od 2014. do 2017. godine; Rezolucije Evropskog parlamenta o organizovanom kriminalu u Evropskoj uniji, od 25. oktobra 2011. godine i Rezolucije Evropskog parlamenta, od 23. oktobra 2013. o organizovanom kriminalu, korupciji i pranju novca: preporuka za radnje i inicijative koje treba preduzeti (završni izvještaj). Stokholmski program<sup>44</sup> i Akcioni plan<sup>45</sup> se odnose na saradnju unutar Evropske unije kada su u pitanju pravosuđe, bezbjednost i zaštita građanskih prava, kao i uzajamno priznavanje sudskih odluka. Takođe, ovim programom se preporučuje razvoj Strategije unutrašnje bezbjednosti radi jačanja zaštite građana u borbi protiv organizovanog kriminala i terorizma, a sa ciljem poboljšavanja policijske i pravosudne saradnje u krivičnim stvarima, tako što će se fokusirati na borbu protiv prekograničnog kriminala, uključujući: trgovinu ljudima; seksualno zlostavljanje, seksualno iskorištavanje djece i dječja pornografija; visokotehnoški kriminal; privredni kriminal, korupciju, krivotvorenje i piratstvo i trgovinu drogom.

Strategija Evropske unije za unutrašnju bezbjednost<sup>46</sup> usvojena je 2010. godine i identifikuje pet strateških ciljeva, gdje Evropska unija može donijeti stvarnu dodatnu vrijednost za naredne četiri godine: (1) razotkrivanje međunarodnih kriminalnih mreža, koja uključuje identifikaciju i razotkrivanje kriminalnih mreža, sprječavanje ubacivanja nelegalno stečenog novca u ekonomski sistem i zapljenu imovine stečene kriminalom; (2)

---

<sup>40</sup> Vidi Calderoni, 22-46.

<sup>41</sup> Vidi Mitsilegas, 2011, 8-24 i Calderoni, 22-46.

<sup>42</sup> Vidi Mitsilegas, 2011, 8-24.

<sup>43</sup> Vidi Šikman, 484-504.

<sup>44</sup> The Stockholm Programme - An Open And Secure Europe Serving And Protecting Citizens, European Council 2010/C 115/01,

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:EN:PDF>.

<sup>45</sup> Action Plan Implementing the Stockholm Programme, Brussels, 20.4.2010 COM(2010) 171 final.

<sup>46</sup> The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe, Brussels, 22.11.2010 COM (2010) 673 final.

sprečavanje terorizma i rješavanje radikalizacije i regrutovanja, koja uključuje nekoliko aktivnosti kao što su jačanje zajednica na sprječavanju radikalizacije i regrutovanja, sprječavanje pristupa terorista materijalnim i finansijskim sredstvima i transakcijama, kao i zaštita transporta; (3) podizanje nivoa bezbjednosti za građane i preduzeća u sajber prostoru što podrazumijeva jačanje agencija za sprovođenje zakona u ovom području, jačanje informatičke bezbjednosti, kao i jačanje sposobnosti u slučajevima cyber napada; (4) jačanje bezbjednosti kroz upravljanje granicom, uključujući korišćenje punih kapaciteta EUROSUR-a<sup>47</sup>, jačanje doprinosa FRONTEX-a<sup>48</sup> na granicama, zajedničko upravljanje rizicima prilikom prolaska robe preko granica, unapređenje međuagencijske saradnje i (5) povećanje evropske otpornost na krize i katastrofe, koje podrazumijeva potpuno iskorišćavanje klauzule solidarnosti i procjenu rizika od svih prijetnji.

Zaključci Savjeta o utvrđivanju prioriteta Evropske unije u borbi protiv organizovanog kriminala u periodu od 2011. do 2013. godine (od 8. i 9. novembra 2010. godine) i Zaključci Savjeta za PUP (od 6. i 7. aprila 2013. godine) u kojima se utvrđuju prioriteti za period od 2014. do 2017<sup>49</sup>. godine uspostavljeni su višegodišnji ciklusi politika sa ciljem obezbjeđivanja efikasne saradnje između država članica, agencija za sprovođenje zakona, institucija i agencija Evropske unije i relevantnih trećih partnera u suprotstavljanju teškom i transnacionalnom organizovanom kriminalitetu. Ciklus politika traje četiri godine (predviđena su dva ciklusa 2011-2013. godina i 2014-2017. godina), a sastoji se od četiri ključna koraka<sup>50</sup>.

Takođe, Evropski parlament donio je 25. oktobra 2011. godine sveobuhvatnu Rezoluciju o organizovanom kriminalu u Evropskoj uniji<sup>51</sup>, kojom je Evropski parlament fokusiran, između ostalog, na unapređenju zakonodavnog okvira i strukture borbe protiv organizovanog kriminala od strane Evropske unije. Evropski parlament je zatražio Komisije da podnese do kraja 2013. godine prijedlog za direktivu koja bi otklonila

---

<sup>47</sup> Novi sistem nadzora granica. Uspostava EUROSUR-a nužna je kako bi se povećala razmjena informacija i ojačala operativna saradnja među nacionalnim tijelima država članica, kao i s Evropskom agencijom FRONTEX. EUROSUR tim tijelima omogućuje infrastrukturu i sredstva potrebna za poboljšanje informisanosti o stanju i sposobnosti reagovanja na vanjskim granicama država članica Evropske unije u svrhu otkrivanja, sprječavanja i suzbijanja nezakonitog useljavanja i prekograničnog kriminala i doprinosa osiguravanju zaštite i spašavanju života migranata.

<sup>48</sup> Evropska agencija za upravljanje operativnom saradnjom na vanjskim granicama država članica Evropske unije osnovana je Uredbom Vijeća (EZ) 2007/2004 (26.10.2004., SL L 349, 25.11.2004.).

<sup>49</sup> Council conclusions on the creation and implementation of a EU policy cycle for organised and serious international crime, Council Of The European Union, Brussels, 8 and 9 November 2010.

<sup>50</sup> To su:

- prvi korak: SOCTA - procjena prijetnje teškim i organizovanim kriminalitetom, produkt razvijen od strane Evropola, namijenjen za davanje niza preporuka na osnovu detaljne analize oblika kriminaliteta koji predstavljaju prijetnje po Evropsku uniju;

- drugi korak: politika - postavke i donošenje odluka - Komitet ministara pravosuđa i unutrašnjih poslova koristi preporuke SOCTA radi utvrđivanja svojih prioriteta u četvorogodišnjem periodu. Višegodišnji strateški akcioni planovi (MASP - Multi-Annual Strategic Action Plans) razvijaju se za svaki od prioritarnih ciljeva, koji se kasnije operacionalizuju putem operativnih planova (OAPs - Operational action plans). Tako su prvi planovi razvijeni 2013. godine, trebali postati operativni tokom 2014. godine;

- treći korak: implementacija i nadzor nad sprovođenjem godišnjih operativnih planova na osnovu višegodišnjih strateških akcionih planova, prema okvirima Evropske multidisciplinarnе platforme protiv kriminala (EMPACT - European Multidisciplinary Platform against Criminal Threats);

- četvrti korak: pregled i procjena efikasnosti primjene operativnih planova u suprotstavljanju prioritarnim prijetnjama. U međuvremenu Evropol je putem SOCTA instrumenta trebao napraviti novu procjenu prijetnje teškim i organizovanim kriminalom 2015. godine.

Vidi: EU Serious and Organised Crime Threat Assessment, European Police Office, SOCTA, Hague, 2013.

<sup>51</sup> European Parliament resolution of 25 October 2011 on organised crime in the European Union (2010/2309(INI)).

nedostatke Okvirne odluke iz 2008. godine u smislu definisanja organizovanog kriminala, uzimajući u obzir nove oblike (navedena direktiva još nije donijeta). Pored toga, Rezolucija poziva na iskorjenjivanje mafijaškog tipa organizovanog kriminala u Evropskoj uniji, unapređenje funkcionisanja evropskih struktura u borbi protiv organizovanog kriminala i jačanje saradnje sa ostalim međunarodnim institucijama, razvijanje principa uzajamnog priznavanja sudskih odluka u krivičnim stvarima i jačanje sudske i policijske saradnje, kako unutar Evropske unije, tako i sa trećim zemljama, kao i ostale preporuke koje se tiču borbe protiv organizovanog kriminala, posebno njegovih specifičnih oblika.

Konačno, Evropski parlament usvojio je Rezolucije od 23. oktobra 2013. godine o organizovanom kriminalu, korupciji i pranju novca: preporuke za radnje i inicijative koje treba preduzeti (završni izvještaj)<sup>52</sup> u kojoj se navodi da su zločinačke organizacije postupno proširile obim djelovanja na međunarodnoj sceni, iskorištavajući mogućnosti koje nudi otvaranje unutrašnjih granica Evropske unije, te ekonomska globalizacija i nove tehnologije i sklapajući saveze sa zločinačkim grupama u drugim zemljama (npr. južnoamerički karteli i organizovani kriminal ruskog govornog područja) kako bi oblikovale tržišta i sfere uticaja, kao i da zločinačke grupe sve više diversificiraju svoje aktivnosti uz sve snažnije povezivanje trgovine drogom, trgovine ljudima, olakšavanja nezakonitog useljavanja, krijumčarenja oružja i pranja novca. Takođe, navodi se da korupcija i organizovani kriminal predstavljaju ozbiljne prijetnje u smislu troškova za privredu Evropske unije, a da su se prihodi i mogućnost infiltracije zločinačkih organizacija značajno povećali zbog toga što djeluju u mnogim sektorima od kojih je većina podložna kontroli državnih službi, te da organizovani kriminal sve više podsjeća na ekonomskog globalnog igrača sa snažnom usmjerenošću na poslovanje što mu omogućava da isporučuje različite vrste nezakonitih - ali istovremeno i sve više zakonitih - roba i usluga<sup>53</sup>. U tom smislu Rezolucijom se traži od Komisije da pokrene evropski akcioni plan protiv organizovanog kriminala, korupcije i pranja novca, koji bi uključivao zakonodavne i pozitivne mjere usmjerene na efikasnu borbu protiv tih kriminalnih pojava. Istovremeno se podstiču sve države članice da odmah i ispravno prenesu u svoje nacionalno zakonodavstvo sve postojeće pravne instrumente Evropske unije i međunarodne pravne instrumente o organizovanom kriminalu, korupciji i pranju novca, kao i države članice i Komisiju da dovrše Plan o pravima osumnjičenih i optuženih u krivičnim postupcima, uključujući direktivu o pritvoru prije suđenja.

#### 4. INTERNACIONALIZACIJA SUZBIJANJA ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA PUTEM SAVJETA EVROPE

Savjet Evrope definiše pristup suzbijanja organizovanog kriminaliteta postavljanjem standarda u formi konvencija, rezolucija, preporuka i drugih dokumenata, te praćenja njihove implementacije u domaća zakonodavstva. Prvi od tih dokumenata su Evropska konvencija o ekstradiciji<sup>54</sup> (Pariz, 1957. godina) i Evropska konvencija o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima<sup>55</sup> (Strazbur, 1959. godine). Ove konvencije prate i Dodatni protokoli o Evropskoj konvenciji o ekstradiciji (Strazbur, prvi 1975., drugi

---

<sup>52</sup> European Parliament resolution of 23 October 2013 on organised crime, corruption and money laundering: recommendations on action and initiatives to be taken (final report) (2013/2107(INI)).

<sup>53</sup> Istom rezolucijom se navodi da organizovani kriminal i korupcija imaju sve veći efekat na evropsko i globalno tržište, što ima velik uticaj na prihod od poreza država članica i Unije u cjelini, te uz troškove za poslovni sektor u procijenjenom iznosu većem od 670 milijardi evra godišnje.

<sup>54</sup> European Convention on Extradition, CETS No. 024.

<sup>55</sup> European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, CETS No. 030.



1978. godine i treći 2010. godine) i Dodatni protokoli uz Evropsku konvenciju o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima<sup>56</sup> (Strazbur, prvi 1978. i drugi 2001. godine). Nakon toga, 1964. godine, usvojena je Evropska konvencija o nadzoru nad uslovno osuđenim ili uslovno oslobođenim licima<sup>57</sup>, kao i određen broj konvencija koje tretiraju krivična djela protiv bezbjednosti saobraćaja<sup>58</sup>. Potom je 1970. godine usvojena Evropska konvencija o međunarodnom važenju krivičnih presuda<sup>59</sup>, 1972. godine; Evropska konvencija o prenosu postupaka u krivičnim stvarima<sup>60</sup>, 1978. godine; Evropska konvencija o kontroli nabavke i posjedovanja vatrenog oružja od strane pojedinaca<sup>61</sup>, 1983. godine; Konvencija o transferu osuđenih lica<sup>62</sup>; Evropska konvencija o obeštećenju žrtava krivičnih djela nasilničkog kriminaliteta<sup>63</sup>, 1985. godine; Evropska konvencija o krivičnim djelima povezanim sa kulturnim dobrima<sup>64</sup>, 1998. godine; Konvencija o zaštiti životne sredine putem krivičnog zakona<sup>65</sup>, 2011. godine; Konvencija Savjeta Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici<sup>66</sup> i Konvencija Savjeta Evrope o krivotvorenju medicinskih proizvoda i sličnim krivičnim djelima koja predstavljaju prijetnju za javno zdravlje<sup>67</sup>.

Ipak, kada je u pitanje tretiranje organizovanog kriminaliteta najznačajniji su oni dokumenti koji zahvataju pitanja pranja novca, krijumčarenje drogama, visokotehnološkog kriminaliteta i trgovine ljudima. Tako, treba navesti Konvenciju o pranju, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenog krivičnim djelom<sup>68</sup>, donijeta 1990. godine koja tretira oblast pranja novca, privremenog oduzimanja predmeta i oduzimanja prihoda stečenih krivičnim djelom, kao i Konvenciju Savjeta Evrope o pranju, traženju, zapljeni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma<sup>69</sup> od 16. maja 2005. godine koja se bavi pitanjima oduzimanja kriminalno stečene dobiti, koja, između ostalo, može biti upotrijebljena za finansiranje terorizma. Cilj navedenih konvencija je da olakša međunarodnu saradnju i uzajamnu pomoć u istrazi krivičnih djela i ponalaženju, oduzimanju i zapljeni njihovih prihoda. U navedenim dokumentima navodi se da će svaka strana usvojiti zakonodavne i druge mjere potrebne da bi se kao krivična djela u svoje interno zakonodavstvo uvela sljedeća djela, ukoliko su učinjena s umišljajem: konverzija ili prenos imovine za koju se zna da prestavlja nezakonit prihod, sa svrhom prikrivanja ili maskiranja nezakonitog porijekla takve imovine ili pomaganja bilo kojem licu uključenom u izvršenju glavnog krivičnog djela da izbjegne zakonske posljedice svojih djela; prikrivanje ili maskiranje prave prirode

---

<sup>56</sup> Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, CETS No. 099,

<sup>57</sup> European Convention on the Supervision of Conditionally Sentenced or Conditionally Released Offenders, CETS No. 051.

<sup>58</sup> To su: Evropska konvencija o kažnjavanju prekršaja u drumskom saobraćaju (Strazbur, 1964. godine) i Evropska konvencija o međunarodnim efektima oduzimanja prava na upravljanje motornim vozilima (Brisel, 1983. godine).

<sup>59</sup> European Convention on the International Validity of Criminal Judgments, CETS No. 070.

<sup>60</sup> European Convention on the Transfer of Proceedings in Criminal Matters, CETS No. 073.

<sup>61</sup> European Convention on the Control of the Acquisition and Possession of Firearms by Individuals, CETS No. 101

<sup>62</sup> Convention on the Transfer of Sentenced Persons, CETS No.112.

<sup>63</sup> European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, CETS No.116.

<sup>64</sup> European Convention on Offences relating to Cultural Property, CETS No. 119.

<sup>65</sup> Convention on the Protection of Environment through Criminal Law, CETS No. 172.

<sup>66</sup> Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CETS No. 210

<sup>67</sup> Council of Europe Convention on the counterfeiting of medical products and similar crimes involving threats to public health, CETS No. 211

<sup>68</sup> Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime.

<sup>69</sup> Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism, CETS No. 198.

porijekla, mjesta, raspolaganja, premještanja, i postojanja prava, odnosno vlasništva nad imovinom za koju se zna da prestavlja nezakonit prihod; sticanje, posjedovanje ili upotreba imovine za koju se zna u vrijeme primanja da je predstavljala nezakonitu dobit; sudjelovanje u izvršenju, udruživanje ili zavjera radi izvršenja, pokušaja izvršenja i pomaganje; podsticanje, olakšavanje i davanje savjeta u izvršenju bilo kojeg djela utvrđenih u skladu sa ovim konvencijama.

Treba navesti i Konvenciju o visokotehnološkom kriminalu<sup>70</sup> od 23. novembra 2001. godine koja se bavi pitanjima visokotehnološkog kriminaliteta, odnosno njegovog sprječavanja na međunarodnom nivou i Dodatni protokol uz Konvenciju o visokotehnološkom kriminalitetu koji se odnosi na inkriminaciju krivičnih djela rasističke i ksenofobične prirode izvršenih preko računarskih sistema<sup>71</sup>, koji je usvojen 2003. godine.

Pored toga, u Varšavi je 2005. godine usvojena Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudskim bićima<sup>72</sup> koja predstavlja sveobuhvatan sporazum fokusiran na zaštitu žrtava trgovine ljudima i očuvanju njihovih prava, kao i suzbijanja trgovine ljudima i krivičnom gonjenju izvršilaca ovih krivičnih djela. Konvencija se odnosi na sve oblike trgovine ljudima; nacionalna ili transnacionalne, bez obzira na to da li su u vezi sa organizovanim kriminalom i ko su žrtve (žene, muškarci i djeca) i bez obzira na oblik eksploatacije, seksualne eksploatacije, prinudnog rada ili usluga itd. Konvencija predviđa formiranje nezavisnog nadzornog mehanizma (GRETA). Takođe, Savjet Evrope je usvojio i Konvenciju o zaštiti djece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja<sup>73</sup>, od 25. oktobra 2007. godine, koja je prvi instrument za uspostavljanje različitih oblika seksualnog zlostavljanja djece kao krivičnih djela, uključujući i takve zloupotrebe počinjene u porodici, uz upotrebu sile, prinude ili prijetnji. Preventivne mjere navedene u Konvenciji uključuju skrining, zapošljavanje i obuku ljudi koji rade u kontaktu sa djecom, činjenje djece svjesne rizika, kao i mjere nadzora nad prestupcima i potencijalnim izvršiocima ovih krivičnih djela. Konvencija takođe uspostavlja programe za podršku žrtvama, ohrabruje ljude da prijavite slučaj seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, kao i uspostavljanja telefonskih i internet linija za pomoć djeci. Konvencija takođe inkriminiše traženje djece u seksualne svrhe i "seks turizam", pri čemu predviđa da pojedinci budu krivično gonjeni za krivična djela, čak i kada je djelo učinjeno u inostranstvu.

Od drugih dokumenata Savjeta Evrope treba navesti Preporuku Komiteta ministara državama članicama koja se odnosi na vodeće principe za borbu protiv organizovanog kriminaliteta<sup>74</sup> iz 2001. godine koja ukazuje na jaku vezu između organizovanog i privrednog kriminaliteta, naročito korupcije, pranja novca i prevare, te preporučuje državama članicama principe suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu, uključujući principe u vezi sa generalnom prevencijom, krivičnopravnim sistemom, međunarodnom saradnjom, istraživanju organizovanog kriminaliteta, obuci, itd. Takođe, značajna je Preporuka Komiteta ministara državama članicama o "specijalnim istražnim tehnikama" u odnosu na teški kriminal, uključujući akte terorizma<sup>75</sup>, od 20. aprila 2005. godine, koja

---

<sup>70</sup> Convention on Cybercrime, CETS No. 185.

<sup>71</sup> Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems, CETS No. 189.

<sup>72</sup> Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, CETS No. 197.

<sup>73</sup> Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse.

<sup>74</sup> Recommendation Rec (2001) 11 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Guiding Principles on the Fight Against Organised Crime.

<sup>75</sup> Recommendation Rec (2005) 10 of the Committee of Ministers to member states on "special investigation techniques" in relation to serious crimes including acts of terrorism.

sadrži preporuke o korišćenju specijalnih istražnih tehnika na nacionalnom nivou, kao i u međunarodnoj saradnji. Pored toga, mogu se još navesti i Preporuka Komiteta ministara državama članicama u vezi sa opasnim kriminalcima<sup>76</sup> (2014), Preporuka Komiteta ministara državama članicama o partnerstvu u prevenciji kriminala<sup>77</sup> (2003), Preporuka Komiteta ministara državama članicama o samoregulaciji sajber sadržaja (samoregulacija i zaštita korisnika od nezakonitih ili štetnih sadržaja na novim komunikacijama i informacionih usluga)<sup>78</sup> (2001), Preporuka Komiteta ministara državama članicama o borbi protiv trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije (2000)<sup>79</sup> i mnoge druge.

Savjet Evrope podržava zemlje u sprovođenju evropskih i međunarodnih standarda protiv organizovanog kriminala, kao i preporuke iz nadzornih tijela, kroz projekte tehničke saradnje. U okviru Savjeta Evrope uspostavljen je Evropski komitet za probleme kriminala<sup>80</sup> kojem je od strane Komiteta ministara povjerena odgovornost za nadgledanje i koordinaciju aktivnosti Savjeta Evrope u oblasti sprječavanja i kontrole kriminala. Ovaj komitet identifikuje prioritete međunarodne pravne saradnje, daje prijedloge Komitetu ministara o aktivnostima u oblasti krivičnog prava i krivičnog postupka, te razrađuje konvencije, preporuke i izvještaje.

## 5. ZAKLJUČAK

Internacionalizacija suzbijanja organizovanog kriminaliteta je neophodan i poželjan proces. Ne samo da ovakav oblik kriminaliteta zahtijeva internacionalizovanu reakciju, već je i potreban sa aspekta efikasnog suzbijanja organizovanog kriminaliteta. Internacionalizacija, kao takva, prije svega, ogleda se u internacionalizaciji odredbi koje tretiraju oblast suzbijanja organizovanog kriminaliteta, koje ostvaruju direktan uticaj na domaće krivično zakonodavstvo. U tom smislu, inkriminisanje članstva u kriminalnoj organizaciji, propisivanje primjene specijalnih istražnih tehnika u otkrivanju i dokazivanju organizovanog kriminaliteta, sprječavanje pranja novca i oduzimanje nelegalno stečene koristi, samo su neki od instituta koji su uvedeni u domaće krivične zakone pod uticajem međunarodnopravnih odredbi. Ipak, treba naglasiti da se ovdje prvenstveno radi o internacionalizaciji putem usklađivanja domaćeg krivičnog zakonodavstva sa odredbama međunarodnih pravnih akata. Ovaj oblik internacionalizacije sa sobom nosi čitav niz rizika, a posebno u zemljama sa nedovoljno razvijenim krivičnopravnim okvirom reagovanja na organizovani kriminalitet. U tom smislu posljedice mogu da budu daleko štetnije, jer se često radi o prostom prepisivanju, nekritičkom preuzimanju odredbi međunarodnih dokumenata i terminološkoj neusklađenosti, što ne samo da utiče na neprimjenjivost ovih odredbi u domaćem pravu, već ne ostvaruje ni njihovu svrhu, a to je efikasno suzbijanje organizovanog kriminaliteta.

---

<sup>76</sup> Recommendation CM/Rec (2014) 3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders

<sup>77</sup> Recommendation Rec (2003) 21 of the Committee of Ministers to member states concerning partnership in crime prevention

<sup>78</sup> Recommendation Rec (2001) 8 of the Committee of Ministers to member states on self-regulation concerning cyber content (self-regulation and user protection against illegal or harmful content on new communications and information services)

<sup>79</sup> Recommendation No. R (2000) 11 of the Committee of Ministers to member states on action against trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation.

<sup>80</sup> Evropski komitet za probleme kriminala (European Committee on Crime Problems), uspostavljen je 1958. godine, sa sjedištem u Strazburu.

Zbog toga je bolje razmišljati o internacionalizaciji nauke krivičnog prava, a u okviru nje i suzbijanja ovog, po mnogo čemu, specifičnog oblika kriminaliteta. Na taj način bi se obezbijedila određena univerzalnost principa krivičnog prava uopšte, a samim tim i u suzbijanju organizovanog kriminaliteta, a posebno u dijelu definisanja ključnih pojmova, kao što su organizovani kriminalitet, kriminalna organizacija, članstvo u kriminalnoj organizaciji itd.

## LITERATURA

1. Abadinsky, H. (1977). *Organized Crime, 5th ed.* Chicago: Nelson-Hall.
2. Albanese, J. (1998). *Organized Crime in America, 3d ed.* Cincinnati, Ohio: Anderson.
3. Baken, T. et al. (2006). *Measuring Organised Crime in Europe: A Feasibility Study of a Risk-based methodology across the European Union.* Antwerp - Apeldoorn: Maklu Publisher.
4. Bassiouni, C. (ed.). (2008). *International Criminal Law, Volume 1: Sources, Subjects, and Contents.* Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
5. Bošković, M. (2004). *Organizovani kriminalitet i korupcija.* Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.
6. Calderoni, F. (2010). *Organized Crime Legislation in the European Union,* London: Springer-Verlag, Berlin - Heidelberg.
7. Carter, D. L. (1994). *International Organized Crime: Emerging Trends in Entrepreneurial Crime.* *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 10, (4).
8. Finkenauer, J. O. (2005). *Problems of definition: What is organized crime?* *Trends in Organized Crime*, 8, (3).
9. Godson, R., Olson, W. J. (1005). *International Organized Crime.* *Society*, 32, no. 2.
10. Gyarmati, I. (2003). *Security Sector Reform as a Contribution to Crime Prevention in South Eastern Europe,* in: *Connections (Volume II, Number 2),* Partnership for Peace Consortium of Defense Academies. and Security Studies Institutes.
11. Hirsch, J. H. (2005). *Internacionalizacija kaznenog prava i kaznenopravne znanosti.* Zagreb: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 12, (1).
12. Jovanović, Lj. (1995). *Krivično pravo, opšti dio.* Beograd.
13. Lynch, W.S., Phillips, J.W. (1971). *Organized Crime - Violence and Corruption.* *Journal of Public Law*, 20, (59).
14. Maltz, M.R. (1976). *On Defining "Organized Grime" The Development of a Definition and a Typology.* Department of Criminal Justice, University of Illinois at Chicago Circle.
15. McIntosh, M. (1975). *The Organization of Crime.* London: The Macmillan Press Ltd.
16. Mitsilegas, V. (2003). *Money Laundering Counter-Measures in the European Union: A New Paradigm of Security Governance Versus Fundamental Legal Principles (European Business Law and Practice).* Kluwer Law International, The Hague, Netherlands.
17. Mitsilegas, V. (2009). *EU Criminal Law.* Oxford: Hart Publishing.
18. Mitsilegas, V. (2011). *The Council Framework Decision on the Fight Against Organised Crime: What can be done to strengthen EU legislation in the field?*

- Policy Department C - Citizens' Rights and Constitutional Affairs*. European Parliament, Brussels.
19. Richards, J. R. (1999). *Transnational Criminal Organizations, Cybercrime, and Money Laundering: A Handbook for Law Enforcement Officers, Auditors and Financial Investigators*. Boca Raton, Fla.: CRC Press.
  20. Scherrer, A., Mégie, A., Mitsilegas, V. (2009). *The EU Role In Fighting Transnational Organised Crime*. Brussels: European Parliament.
  21. Simović, M., Blagojević, M., Simović, V. (2013). *Međunarodno krivično pravo*. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
  22. Softić, S. (2013). *Transnacionalno krivično pravo*. Sarajevo: Pravna misao, (1–2).
  23. Stojanović, Z. (2009). *Krivično pravo*, Beograd: Pravna knjiga.
  24. Šikman, M. (2015). Pravni okvir Evropske unije protiv organizovanog kriminala i usklađenost normi krivičnog prava. Zlatibor: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
  25. Williams, P. (2001). *Organized Crime and Cybercrime: Synergies, Trends and Responses*. *Global Issues* 6.

## INTERNATIONALISATION OF ORGANIZED CRIME PREVENTION AND COMBATING

*An internationalisation of prevention and combat of organized crime is not a novelty. At the beginning of the 20<sup>th</sup> century, first international agreements were adopted that were aimed at controlling the use of opiates and drugs (Shanghai Convention, 1909) while the human trafficking issue was being treated as of the 1930's. Subsequently, a process of institutionalization of organized crime prevention and combating began through the United Nations (but also other international organisations) and was particularly affirmed within the last 20 years. At the same time, the internationalisation of organized crime prevention and combating had a strong effect on the national criminal legislation. A standardization of the provisions of the national criminal legislation in terms of organized crime prevention and combating through implementation of the provisions of international law sources is particularly emphasized in that process.*

*Thus, a particular emphasis is placed on the importance and need to harmonise criminal legislation in order to have a more efficient organized crime prevention and combating particularly in those countries in which criminal law systems are less prepared for organised crime prevention and combating (for example efforts of the European Union on harmonisation of the law where harmonisation of the criminal law in the area of organized crime prevention and combating represents the first area which is determined for establishing a current level of harmonisation and standardisation of the criminal legislation of the member states). On the other hand, a disputable character of organised crime (term, criminal statistics, criminal dynamics, form of manifestation, etc.) affects the norms of criminal legislation that includes organised crime (organised crime criminal offences, special investigative actions, confiscation of illegally acquired gain etc.). These trends have not bypassed criminal legislation of Bosnia and Herzegovina either. This is evident not only by stipulation of criminal offenses that have grounds in the international law but also by stipulation of special investigative techniques for the purpose of investigation and criminal prosecution of the perpetrators of the organized crime criminal offences.*

**KEYWORDS:** *international criminal law, internationalisation of the criminal law, criminal offence, organised crime.*



## POPULARNE ZABLUDE O ORGANIZOVANOM KRIMINALU

Aleksandar Fatić\*

*Rad razmatra zamke kriminalističke obaveštajne službe u borbi protiv organizovanog kriminala. On se takođe bavi uobičajenim "mitovima" vezanim za konceptualizaciju organizovanog kriminala među kojima je pretpostavka njegove "globalne pokrivenosti" i "lakoće kooperacije" među kriminalnim sindikatima. Autor predlaže konzervativni pristup krivičnoj pravdi uopšte i konkretno, organizovanom kriminalu, uz naglasak na standardne mere u suzbijanju kriminala umesto obilne upotrebe kriminalističke obaveštajne službe za različite zločine među kojima su mnogi nepravedno okarakterisani kao "organizovani kriminal".*

*KLJUČNE REČI: "Organizovani kriminal", "preduzetnički kriminal", terminološke zablude, mitovi*

U savremenoj literaturi o organizovanom kriminalu sve češće se sintagma "organizovani kriminal" zamenjuje sintagmom "preduzetnički kriminal". Razlozi za ovu terminološku promenu su suštinski, a ne samo kozmetički.

Osnovni suštinski razlog za upotrebu fraze "preduzetnički kriminal" leži u činjenici da takozvano "kriminalno preduzeće", koje je pojmovna osnova većine aktuelnih definicija organizovanog kriminala, poseduje sopstvenu ekonomsku logiku koja je u nekim segmentima identična ekonomskoj logici legitimnih preduzeća, a u nekim segmentima joj je suprotna. U svakom slučaju, ekonomija organizovanog kriminala je složen skup tržišnih i psiholoških mehanizama koji, kada se pažljivo razmotre, odudaraju od mnogih popularnih zabluda o ključnim karakteristikama organizovanog kriminala. Neke od tih zabluda su da je organizovani kriminal "globalan po doseg", da kriminalne organizacije "sa lakoćom sarađuju", da većina kriminalnih organizacija uglavnom deluje na "međunarodnoj ili prekograničnoj osnovi", kao i da je za suzbijanje organizovanog kriminala neophodno bitno povećavanje operativnih, procesnih i fizičkih kapaciteta kontrolnih, a posebno kriminalističko-obaveštajnih i represivnih, agencija i struktura. Savremena kriminologija je pokazala da su ove zablude vrlo opasne za društveni poredak i dobrobit demokratskog stanovništva, te da vrlo malo ili nimalo ne doprinose suzbijanju organizovanog kriminala. Potrebno nam je ozbiljnije, bolje zasnovano i opreznije

---

\* Profesor, Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerzitet u Beogradu

razumevanje organizovanog kriminala kao ekonomije i strukture psiholoških podsticaja da bi se mogao izgraditi optimalan sistem njegove kontrole.

Jedna od dominantnih neformalnih definicija u kriminološkim krugovima danas je ona koja se zasniva na konceptualnoj paraleli između rata i organizovanog kriminala. Kao što je von Klauzevitz rat nazvao "produžetkom politike" upotrebom nasilja, tako se danas o kriminalu često govori kao o "produžetku poslovanja" uz upotrebu nelegalnih sredstava. Upravo stoga se fraza "organizovani kriminal" sve češće zamenjuje frazom "preduzetnički kriminal". Posledice ove vrste razumevanja samog pojma organizovanog kriminala su značajne, i metodološki korisne. One u značajnom smislu razobličavaju nekoliko mitova koji se pojavljuju u pravno i sociološki nedovoljno razvijenim sredinama, a koji proističu iz mešanja različitih tipova pretnji bezbednosti, kao i iz proishodećeg mešanja metoda i ovlašćenja koja prirodno pripadaju represivnim organima u borbi protiv tih različitih pretnji. Najznačajnija takva konfuzija odnosi se na primenu takozvanih "specijalnih istražnih tehnika" ili, govoreći autentičnim kriminološkim jezikom, kriminalističko-obaveštajnog rada. Posebno u zemljama koje su nedovoljno kriminološki razvijene i naučno informisane, kriminalističko-obaveštajni rad (KOR) se koristi neselektivno i na principijelno neprihvatljive načine kada se ima u vidu različita priroda bezbednosnih pretnji koje se ponekad rutinski podvode pod pojam "organizovanog kriminala".

## ČETIRI OSNOVNA MITA O ORGANIZOVANOM KRIMINALU

Prvi mit o organizovanom kriminalu je da su kriminalne organizacije precizno hijerarhijski organizovane, da one operišu na međunarodnom i globalnom nivou na način sličan velikim korporacijama, te da su, u načelu operacije kriminalnih organizacija usmerene na postizanje međunarodnog, pa čak i globalnog, uticaja. U stvarnosti, empirijska istraživanja su pokazala da je struktura kriminalnih grupa retko hijerarhijska. U stvari, hijerarhijski organizovane grupe su neka vrsta folklorne prošlosti organizovanog kriminala, kao što je to sicilijanska mafija. Danas su kriminalne grupe pre svega mrežasto organizovane, to jest one se sastoje od manjih grupa ili pojedinaca koji povremeno učestvuju u krivičnim delima koja imaju obeležja organizovanog kriminala, a povremeno deluju nezavisno. Većina tih grupa i počinitelja deluju pre svega lokalno, a eventualna prekogranična dimenzija se ostvaruje njihovim povezivanjem, pri čemu pripadnici lokalnih grupa retko putuju i čine krivična dela u drugim zemljama. Klasičan primer ove vrste organizovanog kriminala je krivotvorenje kreditnih kartica, koje se obično odvija tako da jedna grupa krađe kreditne kartice, druga prikuplja podatke sa njih i obrađuje ih (često u susednoj zemlji), a treća falsifikuje kartice ili pak prodaje podatke trećim licima.

Upravo zbog ove vrste primarno lokalne strukture organizovanog kriminala, britanska policija je još osamdesetih godina prošlog veka uvela takozvani sistem "flagging", to jest praćenje počinitelja na lokalitetu. Ova vrsta delovanja je uverljivo pokazala da većina grupa za koje se verovalo da imaju međunarodne ambicije u stvari predstavlja samo labavo povezane počinioce koji su pre svega lokalno aktivni. Prava je retkost da lideri lokalnih grupa odlaze u druge zemlje, a još veća retkost da tamo čine krivična dela. Stoga je klasični policijski rad, bez preteranih ovlašćenja, uz terensko poznavanje lokalnih počinitelja i postupanje na minimumu ovlašćenja najbolji način za borbu protiv ove vrste kriminala, kao i protiv klasičnog kriminala (Stelfox, 2003: 114–125).

Drugi mit koji je vrlo rasprostranjen u kriminološki manje razvijenim sredinama je uverenje da "kriminalne organizacije sa lakoćom sarađuju", a treći mit je da one uglavnom deluju na međunarodnom i prekograničnom planu. Ukratko, drugi i treći mit sugerišu da



kriminalne grupe uspostavljaju međunarodnu i prekograničnu saradnju mnogo lakše nego što to čine države ili policijske strukture. Reč je o često navođenom argumetu za navodnu potrebu da države budu spremnije na uzajamnu saradnju u policijskoj ili kriminalističko-obaveštajnoj sferi. U stvarnosti, kriminalne grupe saraduju mnogo teže nego države, pre svega zbog nepoverenja i sukoba interesa koji karakterišu većinu takvih saradničkih dogovora. Obično se saradnja, kada se dogodi, zasniva na prethodnim odnosima poverenja, zajedničkoj zatvorskoj istoriji i poznanstvu, istom etničkom poreklu ili sličnim socijalnim elementima kohezije koji nemaju direktne veze sa samim krivičnim delima u čijem se činjenju saraduje. U nekim kriminalnim mrežama postoji visoko važan sloj "uterivača" (enforcers) koji sankcionišu prevare i dugove među kriminalcima. Reč je o izuzetno surovim i nasilnim grupama unutar većih grupa koje su u stanju da garantuju minimalni stepen poštovanja međusobnih dogovora i finansijskih obaveza među kriminalnim organizacijama (Rankin, 2012).

Četvrti, i najvažniji mit kojim ću se u ovom tekstu baviti je u uverenju da organizovani kriminal zahteva povećavanje procesnih i operativnih kapaciteta represivnih organa, a posebno proširenu, vrlo liberalnu i agresivnu upotrebu KOR. Iako je do sada u literaturi dovoljno ukazivao na opasnosti od nepotrebnog korišćenja KOR za tradicionalne demokratske vrednosti i ljudska prava, nedovoljno je rečeno o tome da KOR u stvari nije optimalan način da se deluje protiv organizovanog kriminala shvaćenog kao preduzetnički kriminal. Preduslov za shvatanje ove činjenice je da se "razmrse" konfuzije u vezi sa različitim pretnjama bezbednosti koje se u kriminološki nerazvijenim sredinama tretiraju kao "organizovani kriminal".

## PROBLEMI UPOTREBE KOR U REPRESIVNIM ORGANIMA

Uloga KOR u represivnom sistemu kontrole kriminala, a posebno kada je reč o borbi protiv organizovanog kriminala, nosi sopstvene kontroverze. One se pre svega tiču činjenice da je KOR po svojoj nameni i operativnim karakteristikama suštinski nerepresivan, te da se njegovi rezultati često mogu kompromitovati represivnim radnjama. Kao i svaka obaveštajna delatnost, KOR se zasniva na posmatranju događaja, a ne na uticanju na njihovo odvijanje, osim u slučajevima kada obaveštajni podaci ukazuju na pripremu nekog krivičnog dela izrazito visokog stepena neposredne bezbednosne pretnje, pa je delovanje na sprečavanju tog dela vredno žrtvovanja kompletne obaveštajne operacije.

Priprema obaveštajne operacije, osim činjenice da podrazumeva značajno vreme, često donosi visoke troškove u materijalnom smislu. Nije retkost da se infiltracija agenta u kriminalnu strukturu priprema mesecima, a da njegovo delovanje u kriminalnoj organizaciji, uz sve probleme koji iz toga proističu, takođe traje mesecima, u nekim slučajevima godinama. Tokom tog perioda, agent mora biti "pokriven" u pravnom smislu, jer je svedok, ili je prinuđen da učestvuje, u nizu krivičnih dela. Iza njega stoji čitava organizacija u okrivu KOR službe, sa resursima i troškovima koji mogu da budu začajni i za najrazvijenije KOR strukture. Stoga je izrazito važno da se planiranje represivnog delovanja, posebno policijskih akcija ili tužilačkih istraga koje mogu "pokrenuti" događaje u kriminalnoj orgnaizaciji, pažljivo planira. U demokratskim sistemima, u kojima postoji visok stepen uzajamne nezavisnosti između, recimo, KOR službe i policije, ili između policije i pravosuđa, često je komplikovano obezbediti takvu sihnronizaciju. Stoga između operativnih ciljeva KOR službe i samog represivnog sistema u okviru koga se ona najčešće organizuje, i sa kojim mora da radi u sinergiji, postoji suštinska napetost.

U disciplinarnom smislu, ova vrsta napetosti karakteriše odnos bilo koje vrste obaveštajnog rada i represivnog delovanja, a ne samo KOR-a. Istovremeno, posle proširivanja domena upotrebe obaveštajnog rada u oblasti kontrole kriminala i terorizma posle terorističkih napada na SAD 2001. godine, i sama obaveštajna zajednica je pretrpela organizacione promene koje utiču na odnos između obaveštajnog delovanja kao posmatranja, i represivnog delovanja kao intervenisanja u odnosu na bezbednosne izazove. Dobar primer te reorganizacije je reforma obaveštajne zajednice u Americi neposredno posle 11. septembra 2001 i u godinama koje su usledile.

## ZAOKRETI U ORGANIZACIJI OBAVEŠTAJNE ZAJEDNICE U SAD

Tokom prvih osam meseci 2001. godine, neposredno pre napada na Nju Jork i Vašington 11. septembra iste godine, u dnevnim obaveštajnim brifinzima predsednika SAD nalazilo se u proseku 40 članaka koji su se odnosili na Osamu bin Ladenu. Krajem juna 2001., glavni službenik Saveta za nacionalnu bezbednost za terorizam obavestio je pomoćnika predsednika za pitanja nacionalne bezbednosti, državnu sekretarku Kondolizu Rajs, da su indikacije da je u toku priprema napada na SAD "dostigle krešendo". 6. avgusta 2001. u dnevnom brifingu za predsednika CIA je uključila članak pod naslovom "Bin Laden odlučan da napadne SAD". Dva meseca pre napada 11. septembra, u zvaničnom brifingu navedeno je da će Bin Laden "izvesti značajan teroristički napad protiv interesa SAD i/ili Izraela tokom narednih nekoliko nedelja. Napad će biti spektakularan i smišljen tako da izazove masovne žrtve" (Betts, 2007–8: 585-606).

Uprkos ovim izveštajima, američke vlada nije reagovala i 11 septembar 2001. godine se desio onako kako je ušao u anale istorije obaveštajnih neuspeha. Rezultat ovog istorijskog neuspeha bila je prava salva kritika u Americi, kongresna preispitivanja organizacije obaveštajnog aparata, i njegova po domenu najveća reorganizacija od donošenja američkog Zakona o nacionalnoj bezbednosti (National Security Act) 1947. godine. Ta organizacija uključila je uvođenje radnog mesta Nacionalnog direktora za obaveštajni rad i osnivanje Nacionalnog centra za borbu protiv terorizma, ali je u normativnom i procesnom smislu "Bušova obaveštajna reforma" 2004 donela i brojna proširenja ovlašćenja obaveštajnog aparata u odnosu na tradicionalno definisan korpus građanskih prava i sloboda. Između ostalog, predsednik Džordž Buš mlađi je odobrio prisluškivanje američkih građana protivno dotadašnjim zakonskim ovlašćenjima, a CIA je ponovo stavila veliki naglasak na regrutovanje operativaca i upotrebu takozvanog "ljudskog obaveštajnog faktora" (*human intelligence*, popularno "humint"), to jest agenata na terenu, umesto pretežnog oslanjanja na tehnologiju i saradnju sa prijateljskim obaveštajnim službama, kao pre 11. septembra. Najveći deo ovih organizacionih promena rezultat je predloga senatora Saksbi Čemblisa (Saxby Chambliss), člana Senatskog komiteta za obaveštajni rad i konfresmenke Džejn Harman (Jane Harman). Čemblis, koji je još 2002. godine, zajedno sa Harmanovom, kao kongresmen i predsedavajući kongresnog Potkomiteta za terorizam i domovinsku bezbednost (Subcommittee on Terrorism and Homeland Security), bio autor izveštaja o slabostima obaveštajnog rada pre 2001. godine, kao senator, 7. januara 2005. posebno je kritikovao "fascinaciju tehnologijom" u metodologiji obaveštajnog rada. Njegovo osnovno opravdanje zahteva da se "poveća broj špijuna na terenu" (doslovan citat sa rečju "spies"), bilo je da se jedino pomoću ljudskog faktora u obaveštajnom radu mogu "predviđati namere protivnika", dok je tehnologija u tome daleko manje uspešna.

## TAKTIČKI PROBLEMI SA "LJUDSKIM FAKTOROM"

Iako je od Čemblisovih istupanja u Kongresu i Senatu američka obaveštajna zajednica sprovela veliku kadrovsku popunu u svojim redovima, neka od ključnih taktičkih pitanja sa ljudskim faktorom u obaveštajnom radu nisu dovoljno raspravljena ni u američkim institucijama.

Pre svega, agenti, ili kako ih Čemblis naziva, "špijuni", u principu nisu zaposleni u obaveštajnim agencijama, već su regrutovani izvori iz šire zajednice čiji je identitet tajna. Oni nisu operativci obaveštajnog aparata. Stoga ih je teško kontrolisati i njihova upotreba je skopčana sa značajnim operativnim i zakonskim rizicima. Oni ne podležu zakonskoj odgovornosti i disciplini koja bi bar trebalo da važi za službenike obaveštajne zajednice, i često imaju specifične interese koji mogu odlučujuće uticati na selekciju informacija i način na koji ih oni prenose operativcima. Stoga se podaci koji se dobijaju od njih moraju tretirati sa rezervom, proveravati iz više izvora, i održavati u izvesnoj ravnoteži sa podacima koji se dobijaju iz drugih izvora, uključujući tehnologiju i prijateljske obaveštajne službe. Svako narušavanje ove ravnoteže može samo dodatno da kompromituje kvalitet obaveštajnih podataka, a samim tim i njihova obaveštajna analiza i odgovarajuće mere koje se preduzimaju protiv terorističke pretnje mogu biti ozbiljno iskrivljeni.

Druga slabost upotrebe agenata leži u činjenici da mnogi od njih, ako ne i većina, potiču iz kriminalnih okruženja. Neki su članovi terorističkih organizacija, neki organizovanih kriminalnih grupa, a verovatno najmanji broj izvora je među legitimnim građanima. Stoga njihova upotreba podrazumeva izvestan reciprocitet, kao i kada je reč o upotrebi izvora za borbu protiv organizovanog kriminala, a taj reciprocitet se najčešće svodi na davanje novca i garantovanje imuniteta od krivičnog gonjenja, kao i na izvesne privilegije prilikom obavljanja profitnih poslova. Ovaj reciprocitet je inherentno u sukobu sa ustavnim odredbama o ravnopravnosti građana i u najvećem broju slučajeva podrazumeva kršenje zakona, tako da je transakcioni trošak, u smislu rizika koji obaveštajne agencije preuzimaju zbog ekstenzivnog korišćenja agenata, srazmerno veliki.

Konačno, motivacija kriminalnih aktera koji deluju kao agenti prilikom obezbeđivanja informacija za obaveštajni aparat nikada nije transparentna, iz čega proizlazi opasnost da se sama politika obaveštajnog rada "uvije" oko prioriteta koji proističu iz interesa izvora, a ne iz jasnih principa i prioriteta u borbi protiv terorizma. Informacije koje se dobiju na ovaj način mogu biti usmerene protiv rivalskih grupa, protiv nedužnih građana, verskih zajednica ili poslovnih konkurenata. Ukoliko se umanju mogućnost ukrštanja informacija sa podacima dobijenih i izvora koji nisu direktno povezani sa ljudskim faktorom, takozvani "obaveštajni rizik" se povećava, u smislu da se obaveštajni rad izlaže opasnosti da se približi strukturalnoj, mada možda nesvesnoj, saradnji sa organizovanim kriminalom.

## LOGIKA MOĆI U OBAVEŠTAJNOM RADU

Jedan od osnovnih principa obaveštajnog rada je generisanje komparativne premoći u odnosu na civilnu zajednicu upotrebom intruzivnih metoda prikupljanja informacija na osnovu posebnih i opsežnih ovlašćenja, kako operativnih tako i procesnih, što je već samo po sebi dovoljno zastrašujuće za obične građane.

Jedan element te moći proističe iz širokog domena informacija koje se mogu prikupljati, koje se mogu odnositi na privatnu sferu života građana, i koje, po definiciji, ne moraju biti relevantne za krivični postupak, niti se takav postupak ikada mora pokrenuti, a informacije se ipak mogu čuvati i u načelu se čuvaju. Drugim rečima, obaveštajna zajednica ima ovlašćenja da prikuplja informacije u "proaktivnoj" formi, dakle informacije koje nisu povezane sa sumničanjem nekog građanina za neko krivično delo. Te informacije ne moraju uopšte konstituisati dokaze da je krivično delo počinjeno, a ipak se mogu smatrati "operativno relevantnim", možda za postupanje prema nekom nezavisnom ali povezanom licu, i stoga će se čuvati. Istovremeno, kategorija "bezbednosno interesantnog subjekta", koja se koristi kao "okidač" za preduzimanje mera prema nekom licu nije krivično-pravna kategorija i, u strogom smislu, nije uopšte ustavno dopuštena kategorija u demokratskim društvima, jer je nejasno šta ona u stvarnosti znači i tačno koje aktivnosti prema tako definisanom licu su dopuštene i legitimne.

Drugi element moći obaveštajnog rada proističe ne iz prikupljanja, nego iz plasiranja informacija i dezinformacija. Široko je raširena zabluda da je funkcija obaveštajnog aparata isključivo da prikuplja informacije. Naprotiv, ravnopravna funkcija državne bezbednosti je da ostvaruje "interes nacionalne bezbednosti" u skladu sa posebnim ovlašćenjima plasiranjem istina, poluistina i čistih dezinformacija na načine kojima će se stvoriti uslovi za uklanjanje neke prepreke (često osobe), bilo u političkom, profesionalnom ili fizičkom smislu. Ovaj model upotrebe, i istovremeno generisanje nove moći, u obaveštajnom radu, popularno se naziva "crnom propagandom" i sve razvijene obaveštajne agencije imaju posebne strukture koje se celovito bave razradom modela tog tipa propagande.

Tokom Drugog svetskog rata, jedan od oblika crne propagande koju su vodile britanska i američka obaveštajna zajednica sastojala se, recimo, u pokušaju širenja informacije da je Hitler oboleo od sifilisa. Njen cilj je udžbenički definisan kao "stvaranje situacije u kojoj je svima jasno da je ono što izgleda ispravno — sigurno iskrivljeno, a ono što izgleda sumnjivo — najverovatnije je ispravno". Formiranje ovakve kolektivne svesti sasvim jasno otvara prostor za autokratsku vladavinu i sve vrste zloupotreba državne vlasti.

Imajući sve navedeno u vidu, upotreba izvora iz kriminalnih sredina se čini dodatno rizičnim, jer je jedina realna brana zloupotrebi velike moći koju poseduje obaveštajna zajednica integritet javnog službenika i princip da se ovlašćenja primenjuju na minimalnom neophodnom nivou, a u slabim i nerazvijenim državama ni ti principi se ne primenjuju. Stoga je oslanjanje na kriminalne izvore u načelu rizik koji, ako se i prihvata, mora svakako biti u ravnoteži sa drugim metodama kojima se taj rizik bar delimično može držati pod kontrolom.

## "SINDROM RASPLAKANOG VUKA"

Uprkos svim rizicima povećanog obima korišćenja doušnika, to jest "ljudskog faktora" u obaveštajnom radu, inicijative za prihvatanje većeg bezbednosnog rizika koji iz toga proizlazi su prisutne u većini obaveštajnih struktura danas. Razlog leži u činjenici da upotreba agenata podrazumeva znatno veća ovlašćenja za one koji ih regrutuju i kontrolišu, kao i da se, uz regrutovanje izvora, redovno odobrava i povećano regrutovanje operativaca, odnosno značajno veći budžeti za obaveštajne strukture. Posle 11. septembra 2001., bezbednosni sektor je, pored vojske, jedna od najvećih industrija u Americi i drugim razvijenim zemljama. Sinergije između državnog i privatnog obaveštajnog sektora su već razvijene i isprepletene, a količina novca u opticaju je bez presedana u istoriji sveta.

Ekonomska logika razrastanja bezbednosnog sektora u Americi, a sledeći njen primer, i u drugim zemljama, posle 11. septembra, podržava se i nekritičkim analizama i komentarima o obaveštajnim neuspesima poput onog 2001. godine. Kao argumenti se navode, potpuno nedopustivo, navodni "obziri u vezi sa garancijama ljudskih prava", pa se sugeriše da bi ukidanjem ljudskih prava bile izbegnute buduće greške u obaveštajnom radu. Takav argument, mada indirektno, iznosi i Betts u navedenom tekstu (Betts, 2007–8: 588). Razlozi neuspeha se, osim toga, traže u "tehničkim greškama". Takve greške, iako SAD godišnje troše oko 50 milijardi dolara samo na obaveštajni rad, podrazumevaju, recimo, slanje poruke jedne agencije drugoj o nekoj pretnji, pri čemu se desi da poruka ne bude poslata, pa kao rezultat toga dođe do terorističkog napada. Takav je slučaj, recimo, sa čuvenim "memorandumom iz Feniksa", to jest dopisom jednog agenta FBI koji je konstatovao, dva meseca pre napada 11. septembra 2001, da "neuobičajeno veliki broj bezbednosno interesantnih pojedinaca pohađa škole letenja u Arizoni". U memorandumu se upozorava da je moguće da bin Laden "orkestrira novi projekt". Upućen jednoj od lokalnih kancelarija FBI, ovaj memorandum, kako se navodi, sticajem okolnosti "nije stigao u kancelarije FBI koje se bave bin Ladenom do 12. septembra" (Betts, 2007-8: 589). Slično tome, navodno je CIA izdala instrukciju da se pošalje obaveštenje FBI da treba pratiti Kalida al Midara (Khalid al-Midhar), jednog od budućih otmičara aviona, te da je ta poruka poslata i "stigao je signal da je poslata", a ona u stvari nije bila poslata (Betts, 2007–8: 589).

Takozvani "signalni obaveštajni materijal", do koga se dolazi na osnovu izveštaja agenata sa terena ili presretanja komunikacija (u osnovi, različitih vrsta prisluškivanja i čitanja poruka), često dovode do "obaveštajnog treperenja", to jest do velikog broja poruka koje sugerišu teroristički napad. Svega dan pre 11. septembra, presretnuto je oko 30 poruka sa sadržajem poput: "utakmica počinje" ili "sutra je nulti čas", ali se po njima nije moglo postupati jer nisu sadržale nikakve detalje ni lokacije za napade.

Veliki utrošak sredstava, veliki organizacioni zahvat obaveštajnog aparata, veliki broj operativaca i agenata, kao i velika ovlašćenja, dovode do fenomena koji je bio poznat britanskim obaveštajcima u Drugom svetskom ratu, koji su u stvari roditelji savremenog obaveštajnog sistema. Oni su taj princip formulisali jednostavno: "previše informacija smeta, a ne koristi". Višak informacija, u radu obaveštajnih službi, dovodi do osnovnog razloga za promašaje, koji leži u fenomenu koji se naziva "fenomenom rasplakanog vuka" (*"the crying wolf syndrome"*). Kada postoji mnogo naznaka da će se nešto desiti, stvara se nervoza i očekivanje da će se to desiti odmah, a ako se događaj ne desi u neposrednoj budućnosti, opada budnost za nove signale da je u pripremi nova bezbednosna pretnja. Tako se dešava da posle niza poruka i najava pripreme terorističke pretnje, značaj poruka poput "sutra je potop" izgubi značaj za obaveštajni sistem, da se takva poruka ne prosledi i da se po njoj ne postupa. Naknadna analiza najvećih promašaja obaveštajnog rada, poput onog pre 11. septembra 2001, to pokazuje. Problem je u sistemu, a ne u ovlašćenjima, broju ljudi, ili resursima. Ta činjenica, međutim, dovodi u pitanje ekonomsku logiku savremenog bezbednosnog sistema kao industrije. Stoga savremene trendove koje postavlja bezbednosna industrija, pre svega ona u SAD, u osnovi kroji klasičan korporativni interes te industrije.

## PRAKTIČNA STRANA KOR U OKVIRU POLICIJSKIH ISTRAGA: PITANJE O PRESRETANJU KOMUNIKACIJA

Nakon smirivanja napetosti u javnosti SAD i drugih zemalja posle terorističkih napada 2001. Godine i ratova koje su Vašington i saveznici vodili protiv Avganistana i Iraka, a koji su bili delom motivisani da se odgovori potrebi javnosti da država nešto učini u pogledu "suzbijanja" terorizma, malo toga od ukupne retorike "rata protiv terora" koju je promovisao američki predsednik Džordž Buš mlađi je ostalo upotrebljivo za policiju i KOR službe. Jedna od relativno malobrojnih, ali izrazito značajnih posledica za ove službe svakako je prihvatanje primene obaveštajne metodologije u organizaciji i delovanju policije, a posebno primena takozvanih "specijalnih istražnih tehnika", od kojih je svakako najšire korišćena i najkontroverznija presretanje komunikacija.

Danas se KOR smatra dominantnom formom suprotstavljanja organizovanom kriminalu kada je reč o delovanju policije. On u bitnim aspektima revolucioniše tradicionalnu metodologiju policijskog rada jer spaja pro-aktivne elemente prevencije krivičnih dela sa tradicionalnim delovanjem koje se sastoji u rešavanju počinjenih i otkrivenih ili prijavljenih krivičnih dela. On se sastoji iz niza specijalnih istražnih metoda, uključujući obaveštajne metode tajnog prikupljanja podataka, ali se fundamentalno razlikuje od klasičnog obaveštajnog rada. Osnovna razlika između obaveštajnog i kriminalističko-obaveštajnog rada leži u činjenici da se obaveštajni rad, kada se primenjuje prema državljanima ili organima drugih država (a obaveštajni rad se, u načelu, ne sme primenjivati prema sopstvenim državljanima ili pravnim licima u okviru sopstvenog pravnog sistema), odvija se van okvira zakona. Obaveštajno delovanje prema subjektima u inostranstvu je u načelu nezakonito, i stoga su informacije koje se dobijaju obaveštajnim radom za upotrebu u bezbednosnom unapređivanju sopstvenih interesa, ali nisu prihvatljive u bilo kakvim sudskim postupcima. Istovremeno, angažovanje operativaca u obaveštajnoj delatnosti je aktivnost visokog rizika, pri čemu je sposobnost matične službe da zaštiti operativca minimalna, a njegova prava sasvim nejasna. Ukoliko obaveštajac bude uhvaćen u drugoj zemlji, on podleže dugotrajnim zatvorskim kaznama za špijunažu, jer je njegovo delovanje kršenje zakona u većini zemalja.

Kriminalistički obaveštajni rad se, s druge strane, primenjuje uglavnom prema državljanima sopstvene zemlje i subjektima koji mogu delovati na prekograničnoj osnovi, a koji su povezani sa organizovanim kriminalom ili terorizmom. Za razliku od klasičnog bezbednosnog obaveštajnog rada, kriminalistički obaveštajni rad se mora sprovoditi strogo u skladu sa zakonom, prema odredbama koje regulišu primenu posebnih istražnih radnji, uključujući i intruzivne metode presretanja telefonskih, elektronskih i drugih komunikacija ili prisluškivanja razgovora u privatnom stanu, vozilu i na drugim mestima za koja važe odredbe koje inače regulišu zaštitu privatnosti.

Navedena razlika između dve vrste obaveštajnog rada je formalna, dok se u praktičnoj primeni pojedinih metoda oni često poklapaju. Istovremeno, ova razlika je ključna za razumevanje same motivacije za kriminalistički obaveštajni rad, za razliku od bezbednosnog obaveštajnog rada, kao i za procenu načina na koji se kriminalistički obaveštajni rad sprovodi. Reč je o činjenici da legalizacija pojedinih intruzivnih metoda praćenja i presretanja komunikacija, koja podrazumeva naloge tužilaca i istražnih sudija, zadovoljava formalne kriterijume za primenu tih metoda u kriminalističkom obaveštajnom radu, ali sama legalizacija ne predstavlja moralno, pa ni strateško, opravdanje za nekritički široku upotrebu intruzivnih metoda praćenja i presretanja.

Koliko god da su tužioc i istražne sudije predusretljivi prema zahtevima policije za primenu metoda kriminalističkog obaveštajnog rada, postoje određene razumne granice koje ukazuju na kršenje ljudskih i građanskih prava kada se presretanje primenjuje u širokom obimu. Cilj ovog teksta je da ukratko razmotri neke od principa zaštite privatnosti u svetlu revolucije u primeni kriminalističko-obaveštajne metodologije u svetu, i da ukaže na markere koje treba poštovati kako bi se sprečilo da KOR postane sam sebi svrha, odnosno da zameni klasični policijski rad primenom pristupa "linije manjeg otpora". Označavanje ovih markera granice opravdanosti primene kriminalističko-obaveštajnog rada je suštinsko za tranzicione zemlje sa slabim institucijama, kakva je i Srbija, u kojima se osećaju posledice globalnog trenda ka masivnom uvođenju generalne strategije obaveštajno-rukovođenog delovanja policije.

## PRINCIP MINIMALIZMA U RADU POLICIJE KAO DEMOKRATSKA TEKOVINA

Proširivanje diskrecionih ovlašćenja policijskog i parapolijskog aparata, do koga je došlo u većini zemalja posle terorističkih napada na SAD 2001. godine, dogodilo se paralelno sa metodološkom revolucijom u radu policije. Primena obaveštajnih metoda u radu policije, koja je postala raširena praksa tokom poslednjih petnaestak godina, sasvim je nekarakteristična za tradicionalnu misiju policije, koja se zasniva na rešavanju krivičnih dela, a ne na ulozi sprečavanja bezbednosnih pretnji. Policija, koja je, u periodu pre 2001. godine, faktički bila lišena bilo kakvih zakonskih ovlašćenja da bilo koga prati ili prisluškuje, i to u najvećem broju evropskih zemalja, uključujući i Srbiju, morala je da se oslanja na saradnju tajnih službi kada bi, u specifičnim slučajevima, trebalo da primeni neke od metoda prisluškivanja ili presretanja drugih vidova komunikacija. Danas policija, zahvaljujući kulturi kriminalističkog obaveštajnog rada, slobodno primenjuje ove metoda sasvim samostalno, i poseduje opremu koja joj omogućava da faktički bez prestanka prati subjekte od interesa. Ta činjenica stvara velike probleme kada je reč o demokratskim tekovinama u domenu ljudskih i građanskih prava.

Pre svega, jedna od osnovnih demokratskih tekovina u radu policije je princip primene ovlašćenja na najnižem mogućem nivou neophodnom za postizanje optimalnih rezultata. Drugim rečima, iako su policijska ovlašćenja široka i obuhvatna, ona se u demokratskim društvima nikada ne koriste u celini, već samo u maloj proporciji koja zadovoljava svakodnevne potrebe policijskog rada. Svaka upotreba ovlašćenja iznad uobičajenog minimuma, u svakom demokratskom sistemu, podrazumeva niz progresivno složenih procedura za dobijanje odobrenja, pa stoga liberalizaciju ovlašćenja policije i u Srbiji treba sagledavati u evropskom svetlu, dakle u kontekstu činjenice da je reč o ovlašćenjima u načelu, koja se, da bi se koristila, moraju podvrgnuti složenim dodatnim ograničenjima unutar same policije i krivično-pravnog sistema kao šireg konteksta.

Dobar primer za ovu vrstu ovlašćenja je organizacija britanske obaveštajne službe MI5, koja se bavi bitnim segmentima kriminalističko-obaveštajnog rada u delovanju protiv terorizma i organizovanog kriminala. MI5 se koristi svim intruzivnim modelima praćenja i presretanja komunikacija, ali se u britanskom pravosudnom sistemu neke od informacija do kojih se dolazi na takve načine mogu koristiti samo za sprečavanje ugrožavanja bezbednosti, a ne i u sudskom procesuiranju počilaca. Primera radi, snimljeni telefonski razgovori ili podaci do kojih se došlo prisluškivanjem u privatnom stanu ili automobilu ne mogu se koristiti kao dokazni materijal u sudu. Istovremeno, operativac MI5 koji, recimo, želi da upotrebi intruzivnu metodu presretanja komunikacija

postavljanjem prislušnog uređaja u privatne ili poslovne prostorije, mora tražiti tri različita odobrenja za svaki uređaj. Prvo, on mora tražiti od Komesara za presretanje komunikacija unutar MI5 odobrenje za primenu intruzivne metode praćenja putem prisluškivanja. Taj zahtev se zatim usmerava direktno ministru unutrašnjih poslova koji mora lično potpisati svako odobrenje. Potom, operativac predaje zahtev za narušavanje privatnosti prostorija, koje mu omogućava da uđe u prostorije. Taj zahtev ima isti put kao prethodi. Na kraju, sledi zahtev za odobrenje narušavanja imovine, putem ugradnje uređaja, i taj zahtev takođe potpisuje ministar unutrašnjih poslova. Samo u slučajevima kada postoje dokumentovane indicije da se radi o neposrednoj pripremi terorističke akcije, uređaj se može postaviti sa prvim i trećim navedenim odobrenjem, bez posebnog odobrenja za narušavanje privatnosti prostorija. Svaki zahtev koji se preda podrazumeva jasnu argumentaciju da se od primene intruzivne metode očekuju rezultati koji će opravdati narušavanje privatnosti, kao i argumentaciju kojom se dokumentuje zašto slične rezultate nije moguće postići drugim metodama. Konačan kriterijum procene zahteva pre davanja odobrenja je da li su rezultati koji se očekuju dovoljno značajni da bi se zbog njih narušila nečija privatnost, kao i da li su argumenti koje je operativac dao dovoljno ubedljivi da se rezultati ne mogu postići manje nametljivim metodama. Ministar unutrašnjih poslova lično odgovara za rezultate prisluškivanja; ukoliko prilikom postavljanja uređaja ili upotrebom tako dobijenih informacija bilo koje treće lice bude povređeno ili je narušena njegova privatnost ili su mu ugrožena prava, sva pitanja o odgovornosti se postavljaju kako u odnosu na MI5 i samog operativca lično, tako i u odnosu na ministra. Stoga je proporcija primene intruzivnih metoda u MI5 relativno niska, pogotovo kada se ima u vidu činjenica da je ovakav vid prikupljanja podataka dodatno obeshrabren zakonskom odredbom koja onemogućava upotrebu informacija dobijenih prisluškivanjem u sudskom postupku.

Navedeni kratki opis načina regulisanja prisluškivanja jasno pokazuje da je nivo ograničenja i kontrole vrlo visok, te da postojeće ovlašćenje službe da primenjuje intruzivne metoda označava samo krajnji perimetar primene ovlašćenja, a nikako svakodnevnu praksu. Tekovina demokratskog društva, koja uključuje visoko vrednovanje privatnosti građana i njihovo pravo da ne budu predmet nametljivog praćenja od strane države bez veoma dobrih razloga, smatra se važnijim od mnogih rezultata do kojih se može doći primenom nametljivog praćenja komunikacija. Da bi se odobrilo narušavanje privatnosti, očekivani rezultati moraju biti zaista značajni, i takvi da do njih nije nikako moguće doći na drugi način.

U nekom drugom sistemu, a takav sistem postoji u balkanskim zemljama, moguće je primenjivati nominalno ista ovlašćenja, ali na dramatično liberalniji način. Naime, nametljivo praćenje može biti metoda izbora za operativce ako su informacije tako dobijene prihvatljive u sudu, a u brojnim zemljama su one prihvatljive. Pored toga, nametljivim praćenjem se može lakše doći do brojnih manje ili više značajnih informacija do kojih bi se moglo doći i na druge načine, ali uz veće ulaganje truda, vremena i resursa. Stoga je stvar sistema kako će se formalno isto ovlašćenje primenjivati u različitim društvenim i političkim kontekstima. Ako je jedino ograničenje za primenu prisluškivanja zahtev da odobrenje potpiše tužilac ili sudija, i ako postoji dovoljan broj kooperativnih tužilaca i sudija, onda je moguće "pokriti" nametljivo praćenja odgovarajućim dokumentima i primenjivati ga praktično bez razumnog ograničenja, kako bi se povećala efikasnost policijskog rada uz minimalan utrošak vremena i energije, ali po drastičnu cenu za demokratski kvalitet društvenih odnosa i života građana. Šteta koja se na ovaj način stvara društvu nesamerljivo je veća od bilo kakve uštede resursa policije, jer se na opisani način ruši s mukom stečeni socijalni kapital poverenja u vlast i institucije. U zemlji u kojoj



se široko primenjuje prisluškivanje kao metod kriminalističkog rada, odnosno u kojoj kriminalističko-obaveštajne metode nisu strogo rezervisane za posebno složene pretnje od organizovanog kriminala i terorizma, nego se primenjuju kao deo arsenala kriminalističkih tehnika za rešavanje uobičajenih krivičnih dela (poput provalnih krađa, na primer), jasno je da ne može biti govora o opstanku bilo kakvih demokratskih tekovina građanskog društva.

## STRATEGIJE OBAVEŠTAJNOG RADA U KONTEKSTU BORBE PROTIV NOVIH PRETNJI BEZBEDNOSTI

U svakom obaveštajnom radu, pa tako i u kriminalističko-obaveštajnom, postoji tendencija da sami akteri obaveštajnog rada postanu akteri onih krivičnih dela ili procesa protiv kojih se bore. Primera radi, obaveštajni rad u ratnim uslovima, kojim se prikupljaju bitne informacije o sukobljenim stranama, kako je iskustvo pokazalo, obično vodi ka tome da obaveštajci počnu da saraduju sa jednom stranom u konfliktu. Kada je međunarodna zajednica sprovedila obaveštajni nadzor nad ratom u Bosni, primera radi, vrlo brzo je upala u to da koristi svoje mreže kontakata, novac, politički kapital i infrastrukturu da bi slala tajne pošiljke oružja bosanskoj strani, i time je ušla u rat (Valimaki, 2000). Ideal obaveštajnog rada koji je ograničen na prikupljanje informacija često je neostvariv u operativnim uslovima, jer politički pritisci prisiljavaju obaveštajne strukture da se uključuju u postojeće konflikte. To je tipično slučaj sa obaveštajnim radom u odnosu na pretnje od terorizma. Pošto je filozofija prevencije, za razliku od filozofije pre-empcije u bezbednosnoj politici u celini, danas dominantna, svako obaveštajno saznanje o terorističkim mrežama vrlo brzo se pretvara u operativno delovanje na njihovoj subverziji, ili se pak koristi kao input za šire vojne akcije.<sup>1</sup> Tradicionalni opis obaveštajnog rada koji se sastoji iz longitudinalnog prikupljanja podataka o subjektima od interesa: o članovima i planovima organizovanim kriminalnih grupa i terorističkih mreža, njihovoj organizaciji, naoružanju, logističkoj bazi, količini novca i izvorima finansiranja, i sličnim bitnim elementima, često ne odgovara operativnoj stvarnosti. Onog trenutka kada se sazna za aktivnost neke posebno opasne kriminalne grupe, obaveštajna struktura najčešće odmah stupa u akciju subverzije njihovih aktivnosti, ili pak neposredno prosleđuje informacije policiji ili vojsci, koje onda specijalnim jedinicama vrše udar po grupi. Prevencija je uvek obeležena visokim stepenom primene nasilja, i ona se, u suštini, najčešće svodi na lov na kriminalnu ili terorističku grupu, u kome obaveštajni materijal i obaveštajni rad imaju značaj samo utoliko ukoliko mogu neposredno, kratkoročno ili u najboljem slučaju srednjoročno, da dovedu do udara na grupu. Na ovaj način, obaveštajac biva izvučen iz uloge posmatrača u kojoj on, idealno, može nekompromitovan da prikuplja i analizira informacije, i biva uključen u neprijateljstva koja, u krajnjoj liniji, potkopavaju njegov potencijal da bude izvor informacija u budućnosti. Jedan obaveštajac u rati, koji se bavi švercom naoružanja za jednu stranu, neminovno će se pojaviti u situacijama posle kojih više neće moći da zadrži identitet sa kojim može raditi novi obaveštajni posao na istom terenu. Stoga je mešanje uloge obaveštajca i uloge represivnog operativca model bezbednosnog rada koji nije drag onima koji se oslanjaju na strogo obaveštajnu metodologiju i kulturu. Cilj obaveštajnog rada je da se dođe do što veće količine informacija, a ne da se procesuiraju počinioci krivičnih dela; cilj klasičnog policijskog rada

---

<sup>1</sup> Reč je o tome da se savremenom bezbednosnom politikom u mnogim zemljama ne sprečavaju samo neposredne pretnje, što je značenje pre-empcije, nego se i neutrališu potencijalni izvori buduće pretnje, što je smisao prevencije. Najbolji primer strategije prevencije je izraelska strategija uklanjanja svih za koje se pretpostavlja da su lideri palestinskog militantnog pokreta, nezavisno od toga da li neposredno pripremaju neku akciju, ili ne.

je da se procesuiru što više počinitelaca krivičnih dela. Jedna vrsta bezbednosnog rada služi drugoj, ali se one ipak po metodologiji fundamentalno razlikuju, a slična je i razlika između prikupljanja i analize obaveštajnog materijala kao "čiste" obaveštajne delatnosti i svake druge represivne operative.<sup>2</sup>

Posebno je osetljivo pitanje upotrebe obaveštajnog materijala prikupljenog presretanjem komunikacija i signala (takozvani "signalni obaveštajni rad" — Signal Intelligence, ili skraćeno "Sigint", koji uključuje "elektronski obaveštajni rad" — Electronic Intelligence ili "Elint" i "obaveštajni materijal o komunikacijama" — Communications Intelligence ili "Comint").<sup>3</sup> Pojam Siginta je vojnog porekla, i danas ga ratni priručnik američkih marinaca definiše kao "obaveštajni materijal do koga se dolazi korišćenjem činjenice da protivnik upotrebljava elektromagnetni spektar, sa ciljem neopaženog prikupljanja informacija iz prve ruke u vezi sa namerama, sklonostima, mogućnostima i ograničenjima protivnika".<sup>4</sup> Iako je originalno Sigint termin za primenu vrhunske elektronske opreme za presretanje svih signala, on je u smislu prirode intervencije u odnosu na komunikacije subjekta identičan presretanju komunikacija u bilo kojoj vrsti obaveštajnog rada, a, uz uzimanje u obzir razlika u složenosti tehnologije, principi Siginta se ne razlikuju bitno između vojne upotrebe i prisluškivanja u kontekstu svakodnevnog bezbednosnog, pa i kriminalističko-obaveštajnog rada policije i obaveštajnih agencija. Kada je reč o prirodi informacija koje se dobijaju Sigintom, odnosno presretanjem komunikacija u najširem smislu, Sigint se smatra najosetljivijim paketom obaveštajnih informacija koji se distribuira samo pripadnicima najvišeg sloja u komandnoj ili političkoj hijerarhiji, pre svega zato što se njime obično krše zakoni, ili se, kada reč o kriminalističko-obaveštajnom radu, postupa u skladu sa zakonskim ovlašćenjima, ali se ozbiljno dovode u pitanje ustavne garancije tradicionalno shvaćenih ljudskih i građanskih prava. Zbog same prirode Siginta, oni koji raspoložu ovim informacijama su privilegovani u bezbednosnom sistemu, u svakom kontesktu, kako u klasičnom bezbednosnom obaveštajnom radu, tako i u kriminalističko-obaveštajnom delovanju. Kada je reč o klasičnom bezbednosnom obaveštajnom radu, često dolazi do političkih kontroverzi zbog Siginta, jer neke službe, koje raspoložu Sigintom, ne prosleđuju sav njegov sadržaj drugim službama, pokušavajući da ostvare neku vrstu monopola ili kritične prednosti u delovanju, pogotovo kada se radi o saradnji između službi više različitih koaliciono pozicioniranih zemalja. Wiebes navodi ovu osobinu upotrebe Siginta sledećim rečima:

"Presretanje komunikacija je uvek okruženo najvećom tajnovitošću, što znači da je distribucija proizvoda Siginta uvek vrlo ograničena. Samo najviši politički i vojni donosioci odluka imaju pristup Sigintu visokog nivoa. Samo mali broj ljudi ima privilegiju da je obavešten o takvim informacijama, i to samo prema potrebi."<sup>5</sup>

---

2 Kada je reč o odvajanju čiste obaveštajne kulture od represivnog rada u direktnom smislu, ovde se pre svega misli na evropske uzore u razvoju metodologije obaveštajnog rada, pre svega na britanske, kao najrazvijenije u Evropi. Postoje, međutim, statistički dosta uspešne obaveštajne agencije u drugim delovima sveta koje su vrlo represivne, i koje primenjuju model kombinovanog obaveštajnog i vojno-komandoskog delovanja. Takva je, primera radi, poznata pakistanska obaveštajna služba ISI (Inter-Services Intelligence), koja je vojna služba, čiji su svi operativci vojno osposobljeni, njihov veliki deo dolazi direktno iz jedinica pakistanskih komandosa, i koji se bave kombinacijom prikupljanja obaveštajnog materijala i vojnih dejstava. Ipak, kada je reč o kriminalističko-obaveštajnom radu, postoje dobri razlozi da se sama obaveštajna komponenta metodološki, organizaciono i vremenski izdvaja iz represivno-operativne.

4 U originalu: "intelligence gained by exploiting an adversary's use of the electromagnetic spectrum with the aim of gaining undetected firsthand intelligence on the adversary's intentions, dispositions, capabilities, and limitations." (prevod autora) — US Marine Corps (1999).

5 "Intercepts are always surrounded by the greatest secrecy, meaning that the distribution of the Sigint product is always very limited. Only the highest political and military policymakers have access to high-level

Kada se pitanje o Sigintu sa nivoa klasičnog bezbednosnog rada, poput onog u vojsci, prevede na plan kriminalističko-obaveštajnog rada, pojavljuju se dva osnovna pitanja u smislu njegove bezbednosti. Jedno je pitanje legaliteta, to jest zakonskih uslova pod kojima se komunikacije mogu presretati. To pitanje je relativno jednostavno, i ako se pretpostavi da policija poštuje zakon, odgovarajuća odobrenja se mogu dobiti pod zakonom propisanim uslovima. Drugo je pitanje načina na koji se informacije do kojih se dolazi presretanjem koriste. Pre svega, kada je reč o politički aktivnim subjektima u nestabilnim društvima u kojima postoji napetost vlasti ili njena kriza, jasno je da postoji ozbiljna mogućnost zloupotrebe ekvivalenta Siginta na planu kriminalističko-obaveštajnog rada. Naime, pošto po prirodi načina na koji obaveštajne strukture prikupljaju materijal presretanjem komunikacija, taj materijal prvo završava na stolu onih koji su na vrhu hijerarhije odlučilaca, kako policijskih, tako i političkih, velika je verovatnoća da će političke ličnosti videti podatke o životu, ponašanju i stavovima ljudi koji su im poznati, to jest koji su aktivni u javnosti. Sama činjenica da neko ko je na političkoj funkciji po automatizmu dobija neke osetljive informacije koje se tiču istraga, a koje mogu biti samo uzgredni proizvod praćenja osumnjičenog za učešće u kriminalnoj grupi, stvara velike probleme. Samo upoznavanje sa stavovima ili postupcima javno eksponirane ličnosti, čak i ako se do njih dođe na pobočni način, slučajno, od strane političara, predstavlja narušavanje prava na privatnost, a samim tim ozbiljan napad na tradicionalno shvaćena građanska prava.

U većini demokratski ustrojenih zemalja postoji namera policije da postupi profesionalno, da čuva privatnost građana u onoj meri koliko je to moguće, a svakako na nivou zagarantovanih ustavnih prava. Međutim, isto tako, u većini zemalja postoje neke praktične činjenice koje ugrožavaju mogućnost da se privatnost sačuva kada je reč o upotrebi rezultata presretanja komunikacija. Primera radi, u nekim sistemima ministar unutrašnjih poslova, koji je politička ličnost koja ne mora imati nikakve profesionalne veze sa policijskom strukom, po samom svom hijerarhijskom položaju prima obaveštajni materijal, ne samo onaj koji se odnosi na klasični bezbednosni obaveštajni rad, nego i onaj koji se odnosi na tekuće istrage visokog profila (najvažnije ili politički značajne istrage). Samim tim, pošto je priroda presretanja komunikacija takva da otkriva informacije koje jesu, ali i mnoge koje nisu u vezi sa krivičnim delom ili pretnjom bezbednosti prema kojoj se deluje, ministar unutrašnjih poslova će verovatno biti u poziciji da dođe do saznanja o stavovima ili postupcima pojedinaca koji su prisutni u javnosti. On neće moći da zanemari saznanja do kojih je došao kao ministar unutrašnjih poslova, onda kada postupi kao političar u okviru svoje političke stranke, ili kao javna ličnost u medijima. Njegov odnos prema drugoj javnoj ličnosti, političkom protivniku, umetniku, intelektualcu, piscu, ili pak predstavniku neke druge političke stranke biće bitno prejudiciran tajnom informacijom do koje je došao. Hijerarhijski model raspoloživosti rezultata presretanja po definiciji stvara probleme u demokratskom funkcionisanju društva.

U navedenom segmentu, vrlo je važno jasno odvojiti bezbednosni od kriminalističko-obaveštajnog rada u smislu raspoloživosti informacija, bar u formalnom smislu. U bezbednosnom segmentu, političari počinju radni dan brifingom sa predstavnicima obaveštajnih službi (možda je najpoznatija rutina prvog radnog sata svakog radnog dana predsednika SAD, koji je posvećen sastanku sa obaveštajcima koji predstavljaju takozvanu "obaveštajnu zajednicu", koju sačinjava 16 različitih službi). Sasvim konkretno, treba naglasiti da američki predsednik svako jutro dobija takozvani Top Secret Intelligence

---

Sigint. Only a few are privy to such information, and even then only on a need-to-know basis." (prevod autora) — Wiebes (2003): 276.

Summary (obaveštajni rezime sa najvišim stepenom klasifikacije tajnosti), o kome se često govori i piše, ali to nije jedini obaveštajni dokument koji on dobija. Takođe svakog jutra, predsednik prima i takozvanu "Crnu Knjigu" (*The Black Book*) sa najvažnijim prepisima presretanja svih vrsta komunikacija u protekla 24 časa. Ista je praksa i u nekim evropskim državama. U Holandiji, najviši vladini zvaničnici dobijaju sličnu knjigu, koja se tamo naziva "zelenim izdanjem" (*Groene Editie*). Svaki predsednik, predsednik vlade, ministar odbrane i ministar unutrašnjih poslova (a po potrebi i neki drugi ministri) dobijaju bar nedeljne izveštaje obaveštajnih službi u bezbednosnom segmentu. Po metodologiji koja se primenjuje za prikupljanje ovog materijala, obaveštajni rad se ne razlikuje bitno od kriminalističko-obaveštajnog rada, i to može da stvori zabune na planu organizacije pristupa informacijama. Dok je normalno i ispravno da politički vrh prima bezbednosne obaveštajne informacije u redovnim intervalima, potpuno je nedopustivo da on prima kriminalističko-obaveštajne informacije u bilo kakvom kontekstu. KOR se sprovodi strogo u skladu sa zakonom, dok se bezbednosno obaveštajni rad često sprovodi van zakona, a kada se primenjuje na teritoriji druge države onda je praktično uvek van zakona. Informacije do kojih se dođe u kriminalističko-obaveštajnom radu često predstavljaju "kolateralnu štetu" i veći je problem kako ih uništiti nego kako do njih doći, jer se odnose na ljude koji nisu ni pod kakvom sumnjom za krivično delo, nisu pod istragom, i o njima ništa privatno ne bi trebalo da se zna. Osim toga, takve informacije, i kada se odnose na pojedince koji jesu predmet sumnje za krivična dela, često nisu prihvatljive u sudu, zavisno od zakonodavstva konkretne države i metoda koji su korišćeni za njihovo prikupljanje. Stoga je, u stvari, čuvanje informacija dobijenih kriminalističko-obaveštajnim radom najveći izazov.

Problemi u ovom razdvajanju dva modela obaveštajnog rada potiču, ponovo, iz praktičnih okolnosti. Prvo, politički lideri vole da kontrolišu kompletan represivni aparat, i kada se prave koalicione vlade prvo se dogovaraju oko podele represivnog "kolača": ko će kontrolisati tajne službe i policiju. Sama ta činjenica govori o tome da politički vrh, pogotovo u nestabilnim i demokratski neučvršćenim zemljama, nema razumevanja za razdvajanje različitih vrsta obaveštajnog materijala, pri čemu za jedan bitan deo tog materijala ne bi važile njihove privilegije na neograničen pristup. Potom, materijalna sredstva za obaveštajni i KOR, kada se radi o segmentu Siginta, su ista. Ona su obično skupa i nema ih mnogo u jednoj zemlji, što znači da će često isti ljudi njima rukovati prikupljajući kako obaveštajni, tako i kriminalističko-obaveštajni materijal. Ta praktična činjenica dovodi do posledice da se celokupan materijal tretira na sličan način, bez dovoljno filtriranja i podele u različite kategorije. Konačno, postoji element političke dominacije, pogotovo u represivnim strukturama. U nekim strukturama u Srbiji i dan danas postoji tradicija da "depeša znači više od zakona", tako da ako sa vrha policijske hijerarhije stigne "depeša", ili nalog da se postupi na određeni način, taj nalog se izvršava nezavisno od toga da li je potreban (u slučaju da takva zakonska obaveza već postoji, ali se možda ne bi izvršavala da nema depeše), ili čak da li je dozvoljen (u slučaju kada je u suprotnosti sa zakonom, ili pak sa ustavom). Takva kultura vojničke poslušnosti u jednoj civilnoj službi je dobra sa tačke gledišta unutrašnjeg menadžmenta, ali je potencijalno vrlo loša sa tačke gledišta vladavine zakona. U takvoj kulturi, "depeša" da se određene informacije do kojih se došlo kriminalističko-obaveštajnim radom stavljaju na uvid političkim ličnostima koje na to po zakonu nemaju pravo, ili su u direktnom sukobu interesa u odnosu na te informacije, verovatno bi dovela do otvaranja informacija uprkos razlozima protiv takve politike. Stoga je pitanje poverljivosti informacija dobijenih kriminalističko-obaveštajnim radom izuzetno složeno i na tu poverljivost se svakako razumno ne može u celini računati ni u jednom društvu.

Zbog svih navedenih razloga, strategije bezbednosnog i kriminalističko-obaveštajnog rada moraju se strogo razdvojiti na normativnom nivou, i zadatak svih nadzornih tela za obaveštajne strukture, uključujući parlament kao vrhovno nadzorno telo, treba da uključuje i strogo vođenje računa nad održavanjem ove fundamentalne razlike u tretmanu podataka bezbednosnog obaveštajnog rada s jedne, i kriminalističko-obaveštajnog rada, s druge strane.

Kada je reč o bezbednosnom obaveštajnom radu, on se susreće sa većom tolerancijom javnosti, zbog pretnje od terorizma u nekim zemljama, pa se tako može objasniti i opravdavanje obaveštajne reforme iz 2004. godine u SAD, kojom su ozbiljno dovedena u pitanje prava na privatnost američkih građana. Veliki broj građana nije sklon da pravi razliku između različitih vrsta obaveštajnog rada i različitih vrsta obaveštajnog materijala koji se dobija, pa stoga postoji mogućnost za zloupotrebu povećane tolerancije javnosti za bezbednosno-obaveštajni rad i u sferi kriminalističko-obaveštajnog rada. Sankcije za preterano liberalno korišćenje metoda kriminalističko-obaveštajnog rada od strane policije (recimo za rešavanje krivičnih dela koja se mogu rešavati na druge načine, poput provalnih krađa), pa i za tužioce i istražne sudije koji su previše predusretljivi prema policiji i nekritički potpisuju naloge za primenu intruzivnih metoda presretanja komunikacija, poput prisluškivanja telefona, moraju biti drakonske, kako bi se klasičnim metodom generalne prevencije sistemski sprečavale zloupotrebe.

## NEKE PREDNOSTI PRESRETANJA KOMUNIKACIJA

Za potrebe ove kratke analize razmotrićemo svega nekoliko poznatih prednosti svih vrsta presretanja komunikacija korišćenjem elektromagnetskog polja, od prisluškivanja telefona do najsloženijeg elektronskog praćenja, koje ćemo za potrebe ove analize nazvati Sigint-om, uključujući sve vrste obaveštajnog rada. Sigint se tipično sagledava kroz kontrast sa takozvanim ljudskim obaveštajnim radom (Human Intelligence — Humint), i jedna od najvećih kontroverzi posle terorističkih napada na SAD 2001. godine izbila je upravo oko navodnog zapostavljanja Humint-a. U sličnoj perspektivi se sagledavaju i prednosti i slabosti Siginta ili Huminta, upućivanjem na onu drugu, alternativnu formu prikupljanja obaveštajnih podataka. Pošto je detaljna analiza osobina Siginta i Huminta (kao i treće vrste obaveštajnog rada, karakteristične za vojsku, Iminta — Imaging Intelligence, koji se bavi prikupljanjem kartografskih i drugih satelitskih snimaka trupa, ali se u poslednje vreme koristi i za lociranje grupa trafikantata narkotika, oruđja, trgovaca ljudima, ili terorista), posebna tema, ovde će samo ukratko biti navedene neke od poznatih prednosti Siginta u odnosu na Humint koje su značajne za KOR i biće ukratko ukazano na njihove posledice.

*Prva prednost* Siginta u svakom, pa i kriminalističko-obaveštajnom kontekstu, je činjenica da se elektronskim putem komunikacije mogu presretati na velikoj fizičkoj udaljenosti, to jest na dovoljnoj udaljenosti da se omogući fizička bezbednost onima koji prate komunikacije. Dok agent kao izvor Huminta mora biti na licu mesta, i time se izlagati riziku da bude otkriven, prisluškivanje telefonskih ili razgovora u stanu ili vozilu može se obavljati sa više kilometara udaljenosti, iz udobnosti i bezbednosti policijske centrale ili bilo kog drugog punkta. Radi se dakle, o vrlo lakoj i bezbednoj vrsti posla.

*Druga prednost* Siginta je velika objektivnost i pouzdanost obaveštajnih informacija do kojih se njime dolazi. Poznato je da dobijanje informacija od agenata, posebno iz kriminalnog miljea, podrazumeva ucenu, korupciju ili različite modele trgovine uslugama (često policija toleriše brojna krivična dela onih koji služe kao doušnici u odnosu na bar

prividno značajnije pretnje bezbednosti, posebno na najopasnije organizovane kriminalne grupe). Takvi izvori su često motivisani da daju iskrivljene informacije, bilo usled sukoba sa onima koje potkazuju, bilo usled koristi koje očekuju od policije za sebe. Informacije do kojih se dolazi prisluškivanjem razgovora ili presretanjem elektronske pošte, na primer, lišene su subjektivnosti i mogu biti vrlo kvalitetan obaveštajni proizvod same po sebi.<sup>6</sup>

U vezi sa drugom je i *treća prednost* Siginta, naime ona koja se sastoji u činjenici da, u nekim slučajevima, komunikacije koje se presreću mogu sadržati tako potpunu i čistu informaciju, istovremeno toliko uverljivu, da nije potreban primena jednog od osnovnih načela obaveštajnog rada, a to je verifikacija kroz najmanje dva izvora. Na taj način se štedi vreme potrebno za reakciju na bezbednosnu pretnju.

*Četvrta prednost* je brzina sa kojom obaveštajni materijal koji se dobija Sigintom biva raspoloživ korisniku. Ova prednost je posebno izražena u tehnološki moćnim agencijama, poput američke NSA (National Security Agency), inače najtajnovitijem delu američke obaveštajne zajednice, koja ima sposobnost za elektronsko presretanje komunikacija praktično bilo kog subjekta u čitavom svetu, u realnom vremenu. Pozicioniranje agenta u odnosu na novi subjekt obaveštajnog interesovanja zahteva vreme, resurse, priliku, veštinu, logističku i bezbednosnu mrežu podrške, i znatan rizik. Preusmeravanje tehnoloških sredstava na, primera radi, prisluškivanje novog subjekta, ne zahteva praktično ništa, osim podešavanja brojeva na uređaju ili na centrali. Stoga je vreme reakcije pri upotrebi Siginta kraće nego pri bilo kojoj drugoj vrsti prikupljanja obaveštajnog materijala.

*Peta prednost* Siginta je njegova praktično neograničena upotrebljivost. Za razliku od agenata, koji ne mogu stalno biti u akciji, moraju se odmarati i u fizičkom, i u obaveštajnom smislu (jedan agent ne može stalno biti aktivan, jer se time dramatično povećava verovatnoća da bude otkriven, već mora provoditi relativno duge periode "spavanja" između dva perioda aktiviranja, a poželjno je i da postoji geografska distanca između dva aktiviranja), Sigint može biti uključen danonoćno.

U vezi sa petom je i *šesta prednost* Siginta, to jest činjenica da se njime dobija velika količina informacija o širokom spektru tema, ne samo onih za koje se inicijano pretpostavlja da mogu biti bezbednosno interesantne, pa je stoga korisnost Siginta vrlo velika za generalizovane bezbednosne interese.

*Sedma prednost* je u tome što, Sigint omogućava da se informacije dostavljaju korisniku praktično u realnom vremenu, dok Humint zahteva više "releja" informacija dok obaveštajni materijal ne dospe do donosilaca odluka.

*Osma prednost* je u činjenici da Sigint ima većin potencijal od Huminta, jer omogućava da se istovremeno prikupi materijal kakav bi zahtevao aktivnost "hiljadu agenata, svih idealno pozicioniranih, svih bezbednih, i svih sposobnih da istovremeno izveštavaju".

Sve navedene osobine Siginta govore o njegovoj nespornoj vrednosti. Uz sasvim malo analize, ili čak na prvi pogled, jasno je da ga sve ove prednosti čine i velikim iskušenjem za

---

<sup>6</sup> Reč je o velikoj potencijalnoj prednosti Siginta, jer obaveštajni materijal u načelu nije isto što i obaveštajni proizvod. Proizvod obaveštajnog rada je rezultat kritičke analize sirovog obaveštajnog materijala. Uvek kada se deluje na osnovu sirovog obaveštajnog materijala postoji veliki rizik od greške ili trošenja resursa bez postizanja rezultata. Analiza sirovog obaveštajnog materijala je često najskuplji deo obaveštajnog rada u razvijenim zemljama, jer podrazumeva angažovanje stručnjaka različitih profila, često van redova policije, čija satnica nosi visoku cenu. Stoga je činjenica da presretanje komunikacija, ponekad (ne uvek), može predstavljati ne samo sirov materijal, nego gotov obaveštajni materijal, znači da Sigint ima visoku vrednost za policiju.

bezbednosne strukture, naročito u nestabilnim demokratijama; obaveštajnim metodama se lako rešavaju krivična dela, ali se nesamerljivo više štete nanosi građanskim i ljudskim pravima.

## KOJI JE PUT NAPRED U KONTROLI PREDUZETNIČKOG KRIMINALA

Iz do sada rečenog može se izvesti nekoliko osnovnih zaključaka u smislu realističnih i demokratski održivih perspektiva u kontroli organizovanog kriminala.

Prvi zaključak bi bio da je potrebno jasno razlikovati organizovani, preduzetnički kriminal, od različitih drugih pretnji bezbednosti, poput terorizma ili nasilnog političkog aktivizma. Suština organizovanog kriminala je komercijalna: ako je osnovni motiv delovanja neke grupe koja predstavlja pretnju javnoj bezbednosti politički, ili nekomercijalni motiv neke druge vrste, onda u tom slučaju ne treba govoriti o organizovanom kriminalu. Pojmovna razjašnjenja su prvi korak u dovođenju kontrolne politike u red.

Drugi zaključak je da primarni način policijskog rada u postupanju prema osumnjičenima za organizovani kriminal treba da bude klasični kriminalistički rad, bez upotrebe KOR metoda. Te metode su namenjene za najteže slučajeve i trebalo bi ih primenjivati na najrestriktivniji mogući način, a nikako ne kao univerzalno sredstvo za rešavanje svih "ozbiljnih" krivičnih dela. Borba protiv kriminala koja je lišena opterećenja mitovima svodi se na rešavanje lokalnih krivičnih dela: ta dela su, u suštini, ista bilo da se čine u kontekstu "klasičnog", bilo u kontekstu "organizovanog" ili preduzetničkog kriminala. Specijalna ovlašćenja, specijalne procedure i posebne kazne za organizovani kriminal imaju ograničenu vrednost opravdanost i moraju se koristiti na najrestriktivniji način u jednom demokratskom društvu.

Treći zaključak je da se nedostatak veštine u klasičnom kriminalističkom radu ne može nadomestiti drakonskom kaznenom politikom. Pored opštih problema u vezi sa opravdanošću pretpostavke o generalnoj prevenciji, koja obično prati argumente u prilog pooštavanju kaznene politike, drakonska kaznena politika donosi i drakonske rizike, kako na planu mogućih grešaka u procesuiranju osumnjičenih, tako i u smislu urušavanja poverenja građana u demokraciju i moralnost krivično-pravnog sistema, što, u celini, delegitimiše celokupnu kriminalnu politiku. Stoga je konzervativno krivično zakonodavstvo princip na kome se insistira sa razlogom, i ona važi ne samo za krivične zakone u užem smislu, nego za ukuni profil restriktivne i represivne politike u društvu, uključujući svakako i politiku borbe protiv organizovanog kriminala.

### IZVORI:

1. Betts, Richard K. (2007-8). "Two Faces of Intelligence Failure: September 11 and Iraq's Missing WMD", *Political Science Quarterly* 122, 4: 585-606.
2. Rankin, Andrew (2012). "21st Century Yakuza: Recent Trends in Organized Crime in Japan". *The Asia-Pacific Journal* 10,2: 2-27.
3. Stelfox, Peter (2003). "Transnational organized crime: A police perspective". In Adam Edwards and Peter Gill (eds). *Transnational organized crime: Perspectives on global security*. London: Routledge.

4. US Marine Corps (1999). *The Warfighting Publication (MCWP)*, 2-15.2, Sigint, June: 1.
5. Valimaki, Passi (2000). *Intelligence in Peace Support Operations*, Helsinki: University of Helsinki.
6. Wiebes, Ces (2003). *Intelligence and the War in Bosnia*. Berlin and London: Lit Verlag.

## POPULAR MISCONCEPTIONS ON ORGANISED CRIME

*The paper discusses the pitfalls of criminal intelligence when it is used against organized crime. Additionally, it addresses the common "myths" in conceiving organized crime, including the assumption of its "global reach" and the "ease of cooperation" between criminal syndicates. Towards the conclusion the author suggests a conservative approach to criminal justice generally, and organized crime in particular, with a return of the emphasis on standard crime policing instead of the current heavy use of criminal intelligence for a variety of crimes, including many which are unjustifiedly considered "organized crime".*

*KEY WORDS: organised crime, entrepreneurial crime, terminological misconceptions, myths*



# EFIKASNOST KRIVIČNIH POSTUPAKA ZA KRIVIČNA DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA\*

Milica Kolaković-Bojović\*

*Reforma procesnog i pravosudno-organizacionog zakonodavstva sa ciljem unapređenja efikasnosti krivičnih postupaka, neprekidno se odvija kako u razvijenim državama, tako i u onim koje su i dalje u tranziciji. Postupci za krivična dela organizovanog kriminala predstavljaju poseban reformski izazov, budući da sama njihova priroda, veliki broj okrivljenih i svedoka, složenost dokazne građe, primena specifičnih dokaznih tehnika i višestruka veštačenja, s jedne strane otežavaju njihovo blagovremeno okončanje, dok s druge strane, zahtevaju odolevanje pritiscima javnosti, da brzina deluje na uštrb poštovanja prava učesnika u postupku, nakon čega se ne bi mogli smatrati efikasnim. Sve ovo uslovljava potrebu za modifikacijom mera koje države uobičajeno preduzimaju sa ciljem unapređenja efikasnosti i njihovo prilagođavanje specifičnostima koje postupci za organizovani kriminal nose sa sobom, ali i nešto drugačije kriterijume procene da li je neki od ovih postupaka efikasno sproveden.*

*KLJUČNE REČI: krivični postupak, efikasnost, organizovani kriminal*

## 1. POJMOVNO ODREĐENJE ORGANIZOVANOG KRIMINALA KAO PREDUSLOV EFIKASNOSTI POSTUPAKA

Nastojanje da se u krivičnoj teoriji što preciznije i sadržajnije odredi pojam organizovanog kriminala, čini se, podjednako je u fokusu naučne i stručne javnosti kao i potreba da se unaprede normativni i institucionalni okvir, kao i administrativni kapaciteti za efikasno otkrivanje i istragu krivičnih dela ove vrste. Štaviše, ovaj drugi segment neretko je uslovljen prvim, budući da dominantno teorijsko shvatanje pojma organizovanog kriminala ima značajan uticaj na odluku zakonodavca kako će taj pojam odrediti u okviru relevantnih strateških dokumenata, ali što je još važnije, samih zakona. Zakonska definicija pojma organizovanog kriminala, neposredno određuje širinu zahvata

---

\* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnost socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS

\* Istraživač saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, email: kolakius@gmail.com

krivičnih postupaka u kojima će važiti čitav niz materijalnih, procesnih i pravosudno-organizacionih specifičnosti.<sup>1</sup>

U tom smislu, u uporednom pravu su dominantna dva pravca definisanja organizovanog kriminala, pri čemu se jedan vezuje za odrednice sadržane Konvenciji Ujedinjenih Nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala<sup>2</sup> koju je Republika Srbija potpisala 2000. godine, dok drugi potiče od Specijalizovanog tela Evropske unije (*European Working Group on Narcotics and Organized Crime*) koje je nakon ekspertskih sastanaka u Parizu i Hagu 1994. godine usvojilo operativnu definiciju organizovanog kriminala, koju je prihvatio i Evropski sud za ljudska prava, a prema kojoj, da bi slučaj (krivično delo) bilo kvalifikovano kao organizovani kriminal, mora da ispuni tri obavezna uslova, koji su kumulativno određeni i još najmanje tri od osam fakultativnih uslova. Naše zakonodavstvo je u određenom periodu, (nakon usvajanja Zakonika o krivičnom postupku iz 2006. godine<sup>3</sup>) u više materijalnih i procesnih zakona istovremeno sadržalo različito određen pojam organizovanog kriminala. Nacionalna strategija za borbu protiv organizovanog kriminala<sup>4</sup> određuje da organizovani kriminal podrazumeva vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe ili njenih pripadnika. Pod organizovanom kriminalnom grupom podrazumeva se grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi sticanja, posredno ili neposredno, finansijske ili druge koristi. Članom 112, stav (35) Krivičnog zakonika, organizovana kriminalna grupa određena je kao grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi. Identična definicija koju u članu 3. sadrži i Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organizaciji državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela,<sup>5</sup> kao i Zakonik

---

<sup>1</sup> Interesantno je da autori strateških dokumenata ponekad nisu svesni te veze, pa njihovi pokušaji da definišu ovu društvenu pojavu, ali i objasne njenu prirodu, neretko više liče na odlomke iz epsko-lirskog književnog dela, nego na odrednice koje bi trebalo da budu oslonac za kasnije preciziranje zakonskih tekstova. Dobar primer u tom smislu je i odrednica koju daju autori Nacionalne strategije za borbu protiv organizovanog kriminala, zaključujući da je "organizovani kriminal izrazito štetna pojava za društva u bilo kojoj fazi razvoja, a posebno za ona koja se nalaze u fazi tranzicije i demokratskog preobražaja. On zadire u sve sfere društva, uništava živote i pričinjava veliku materijalnu štetu, produkuje i podstiče druge vrste kriminala, uzrokuje osećanje straha i beznađa i narušava integritet i ugled državnih institucija i države u celini. Vidi: [http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/334\\_nac-strat-org-krim-lat-20032012.doc](http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/334_nac-strat-org-krim-lat-20032012.doc), pristupljeno 21. jula 2016. godine

<sup>2</sup> Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, ("Službeni list SRJ" – Međunarodni ugovori, broj 6/01)

<sup>3</sup> Zakonik o krivičnom postupku iz 2006. godine ("Službeni glasnik RS", broj 46/06), u članu 21, pojam "organizovani kriminalitet" je ograničio na slučajeve osnovane sumnje da je krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, rezultat delovanja tri ili više lica udruženih u kriminalnu organizaciju ili grupu, čiji je cilj vršenje teških krivičnih dela, radi sticanja dobiti ili moći, kada je pored toga ispunjeno još najmanje tri od sledećih uslova: da je svaki član kriminalne organizacije, odnosno kriminalne grupe imao unapred određeni, odnosno očigledno određivi zadatak ili ulogu; da je delatnost kriminalne organizacije planirana na duže vreme ili za neograničeni vremenski period; da se delatnost organizacije zasniva na primeni određenih pravila unutrašnje kontrole i discipline članova; da se delatnost organizacije planira i vrši u međunarodnim razmerama; da se u vršenju delatnosti primenjuje nasilje ili zastrašivanje ili da postoji spremnost za njihovu primenu; da se u vršenju delatnosti koriste privredne ili poslovne strukture; da se koristi pranje novca ili nezakonito stečene dobiti; da postoji uticaj organizacije ili njenog dela na političku vlast, sredstva javnog informisanja, zakonodavnu, izvršnu ili sudsku vlast ili na druge važne društvene ili ekonomske činioce.

<sup>4</sup> Nacionalna strategije za borbu protiv organizovanog kriminala, ("Službeni glasnik RS", broj 23/09)

<sup>5</sup> Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela ("Službeni glasnik RS", br. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 - dr. zakon, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011 - dr. zakon, 101/2011 - dr. zakon i 32/2013)

o krivičnom postupku (član 2, stav 1, tačka 33)<sup>6</sup>, zapravo ukazuje da specifičnost krivičnih dela organizovanog kriminala proističe upravo iz činjenice da su izvršena od strane organizovane kriminalne grupe, odnosno njenih članova a ne iz prirode samog dela kao takvog. Očigledno, uzor našem zakonodavcu bila je definicija sadržana u Konvenciji UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, pri čemu ipak postoje određena odstupanja od definicije koju je dala radna grupa EU, najpre u pogledu zahteva da organizovana kriminalna grupa traje "određeno vreme", dok po definiciji Evropske unije ona traje "duže vreme". Druga razlika se odnosi na odrednicu "sticanje finansijske i druge koristi", dok evropska definicija alternativno dopušta i sticanje "moći".

Ne bez razloga, o organizovanom kriminalu se uglavnom govori kao pojavi koja je neodvojivo vezana za korupciju, budući da je korupcija jedan od osnovnih mehanizama koji omogućavaju stvaranje povoljnog ambijenta za nesmetano delovanje organizovanih kriminalnih grupa. Pojavni oblici organizovanog kriminala zastupljeni u Republici Srbiji su: trgovina narkoticima, iznude, otmice, ucene, trgovina i krijumčarenje ljudi, korupcija, pranje novca, zloupotreba službenog i položaja odgovornog lica, falsifikovanje novca i drugih sredstava plaćanja, prostitucija, trgovina oružjem i eksplozivnim materijama, međunarodno krijumčarenje vozila, krijumčarenje akcizne robe i visokotehnološki kriminal.<sup>7</sup>

## 2. KRITERIJUMI ZA OCENU EFIKASNOSTI POSTUPAKA ZA KRIVIČNA DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Nema sumnje da je blagovremeno okončanje krivičnog postupka, jedno od osnovnih prava okrivljenog koje proističe iz člana 6, stav 1. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, i garancija sadržana u ustavima i zakonima koji uređuju krivične postupke modernih demokratskih država. Ipak, da bi jedan krivični postupak ispunio kriterijum efikasnosti, pored blagovremenog okončanja, potrebno je da ispuni sve standarde pravičnosti ali i ekonomičnosti. Ovo bi u praksi značilo da je najefikasniji onaj krivični postupak u kome je postignut idealan balans između brzine, potpunog poštovanja procesnih prava učesnika u postupku ali i racionalnog utroška materijalnih i ljudskih resursa. Specifična priroda krivičnih dela organizovanog kriminala uzrokuje čitav niz modifikacija krivičnoprocesnog i pravosudno-organizacionog zakonodavstva ali da tumačenje svakog od navedenih pojmova u praksi domaćih ali i Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP, Sud) dobija specifično obličje.

Evropski sud za ljudska prava, u oceni da li period u kome je okončan ili nakon čijeg proteka i dalje traje krivični postupak, primenjuje četiri kriterijuma: složenost predmeta, ponašanje podnosioca predstave, ponašanje sudskih i upravnih organa države, kao i činjenicu o ugrožavanju, kog prava podnosioca i u kojoj meri je reč.<sup>8</sup> Najveća razlika u primeni ovih kriterijuma na krivične postupke vođene zbog krivičnih dela organizovanog kriminala vidljiva je kada se radi o proceni složenosti slučaja, kao i kod procene mera koja su pravosudni organi, ali i sama država preduzeli da do povrede prava na suđenje u razumnom roku ne dođe.

---

<sup>6</sup> Zakonik o krivičnom postupku ("Službeni glasnik RS", br. 72/11, 101/11 i 121/2012, 32/13, 45/13 i 55/14);

<sup>7</sup> Nacionalna strategije za borbu protiv organizovanog kriminala, str. 4.

<sup>8</sup> Prva tri kriterijuma su definisana u slučaju *Neumeister* protiv Austrije, (*Neumeister v. Austria*, no. 1936/63, presuda od 27. avgusta 1968. godine), dok je četvrti - značaj predmeta za podnosioca, uspostavljen kasnije, odlukom u predmetu *König* protiv Nemačke (*König v. Germany*, No. 6232/73, presuda od 26. juna 1978. godine)

Prilikom kvalifikacije jednog slučaja kao složenog, Sud uzima u obzir brojne faktore činjenične, odnosno pravne prirode, kao što su: vrsta krivičnog dela, veliki broj okrivljenih u jednom predmetu, činjenična složenost slučaja, broj svedoka koje je potrebno ispitati, broj materijalnih dokaza koje je potrebno prikupiti i analizirati, činjenicu da li se radi o krivičnom delu sa međunarodnim elementom i sl. Složenost slučaja može poticati od faktora kao što je povezanost, odnosno zavisnost krivičnog, od ishoda neke druge vrste postupka, promena zakona, tranzicioni period u državi, isprepletanost slučajeva, veliki broj okrivljenih i sl.<sup>9</sup> Nema sumnje da gotovo svi postupci koji se vode za najučestalije pojavne oblike organizovanog kriminala ispunjavaju po više, a neki i sve pomenute kriterijume istovremeno, što u značajnoj meri determiniše odluku Suda o postojanju povrede prava iz člana 6, stav 1. Evropske konvencije.

Najčešća kombinacija pomenutih kriterijuma odnosi se na veliki broj krivičnih dela, izvršenih u saučesništvu, koja su u velikoj meri iz sfere privrednog kriminala i korupcije, pa stoga zahtevaju obradu i veštačenje velike količine dokazne građe, neretko u više država u kojima su osnivane povezane kompanije. Tako je bilo i u predmetu *Wejrup* protiv Danske<sup>10</sup>, koji se odnosio na postupak vođen zbog krivičnog dela prevare, a protiv finansijskog direktora holding grupe koja je u svom sastavu imala preko 50 kompanija širom sveta. Kada je u pitanju vrsta dela, po pravilu smatraju složenim slučajevi proistekli iz finansijskog poslovanja.<sup>11</sup> U predmetu *Tan* protiv Turske<sup>12</sup>, Sud je istakao složenost slučaja sa aspekta vrste dela koje je bilo predmet postupka i zaključio da je glavna odlika ovog predmeta upravo njegova složenost jer je sumnjama na postojanje krivičnog dela belog okovratnika obuhvaćeno nekoliko kompanija. Ova vrsta kriminala obično podrazumeva brojne novčane transakcije čije je praćenje veoma otežano.

Činjenična složenost slučaja može poticati iz potrebe da se u svrhu potpunog izvođenja dokaza ispita veliki broj svedoka, što je često povezano sa problemom njihovog lociranja i obezbeđenja njihovog prisustva<sup>13</sup> ili, sasvim suprotno, usled nedostatka, odnosno nepostojanja svedoka.<sup>14</sup> Veliki broj okrivljenih i svedoka, bio je ključni faktor trajanja postupka u predmetu *Angelucci* protiv Italije.<sup>15</sup> Sud je konstatovao da je postupak bio složen zbog velikog broja optuženih, međutim smatra da je zbog perioda neaktivnosti domaćeg suda u navedenom slučaju ipak došlo do povrede člana 6, stav 1. EKLJP.

Možda i najbolji primer uticaja činjenice da je predmet krivičnog postupka krivično delo organizovanog kriminala, na ocenu suda da li je povređeno pravo na suđenje u razumnom roku, jeste odluka po predstavi u predmetu *Van Pelt* protiv Francuske, gde je postupak povodom koga je Sud konstatovao da nema povrede prava na suđenje u razumnom roku, trajao je osam godina i osam meseci, pred tri sudske instance. Reč je o krivičnom postupku vođenom u Francuskoj zbog međunarodne trgovine narkoticima.<sup>16</sup> Sud je zaključio da je postupak pred istražnim sudijom trajao tri godine, da je za to vreme sproveden čitav niz istražnih radnji i da je sud odluku doneo bez odugovlačenja. Ponašanje okrivljenog nije kritikovao.

---

<sup>9</sup> Calvez, F. i Regis, N. (2012): *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, CEPEJ, Strasbourg, 18.

<sup>10</sup> *Wejrup v. Denmark*, No. 49126/99, presuda od 7. marta 2002. godine

<sup>11</sup> *Đermanov v. Serbia*, No. 48497/06, presuda od 23. februara 2010. godine

<sup>12</sup> *Tan and others v. Turkey*, No. 9460/03, presuda od 20. juna 2006. godine

<sup>13</sup> *Mitev v. Bulgaria*, No. 40063/98, presuda od 22. decembra 2004. godine

<sup>14</sup> *Jean-Claude Boddaert v. Belgium*, Series A235-D, No. 12919/87, presuda od 17. aprila 1991. godine

<sup>15</sup> *Angelucci v. Italy*, No. 12666/87, presuda 19. februara 1991. godine

<sup>16</sup> *Van Pelt v. France*, No. 31070/96, presuda od 23. maja 2000. godine

Kada je reč o merama koje su u konkretnom postupku preduzeli pravosudni organi ali i na nivou organizacije pravosudnog sistema generalno, država, Evropski sud za ljudska prava ali i Vrhovni kasacioni sud je u svojoj dosadašnjoj praksi izgradili su princip po kome "samo ona odugovlačenja za koja je odgovorna država mogu da opravdaju zaključak da je prekoračen razuman rok".<sup>17</sup>

Kada je reč o ponašanju, odnosno odgovornosti sudskih organa tužene države, ESLJP je ovo pitanje u svojoj praksi analizirao sa nekoliko različitih aspekata. S jedne strane, tu je aktivnost, odnosno pasivnost suda i tužilaštva u preduzimanju radnji koje su u njihovoj direktnoj nadležnosti, a od čijeg blagovremenog preduzimanja zavisi dinamika postupka. Ovde se najčešće radi o pitanjima kao što je trajanje istrage, obezbeđivanje prisustva svedoka i zakazivanje ročišta u što kraćim razmacima, čime se Sud u svojoj praksi često bavio. U predmetu *Corigliano* protiv Italije<sup>18</sup> Sud je u okviru krivičnog postupka koji je trajao ukupno šest godina, utvrdio postojanje dva perioda od po 13 i 14 meseci u kojima je sud bio neopravdano neaktivan i utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku.<sup>19</sup>

Možda najinteresantniji oblik odgovornosti sudskih organa za trajanje postupaka koji ESLJP razmatra, a koji je vezan za postupanje u konkretnom slučaju, jeste pasivnost u reagovanju na doprinos drugih subjekata postupka njegovom trajanju. Naime "dužnost suda je da reaguje na dilatorne taktike podnosioca i ostalih učesnika u postupku, jer u slučaju kada domaći sud nije koristio sva sredstva koja mu nacionalno pravo pruža u cilju disciplinovanja učesnika u postupku, među koje spada i podnosilac predstave, odgovornost za to biće na strani tužene države."<sup>20</sup> Kada je u pitanju predugo trajanje postupka zbog nepojavljivanja svedoka, Sud je u slučaju *Salapa* protiv Poljske<sup>21</sup>, zauzeo stav da država nije odgovorna za predugo trajanje postupka u ovim slučajevima, ukoliko je domaći sud preduzeo sve mere koje mu stoje na raspolaganju u domaćem zakonodavstvu (na primer: uredno pozivanje, novčano kažnjavanje svedoka koji je uredno pozvan ali se nije odazvao pozivu da svedoči i sl.) u cilju obezbeđivanja prisustva svedoka.<sup>22</sup> Isti stav zauzeo je i Vrhovni kasacioni sud, navodeći da je sud dužan da sankcioniše procesnu nedisciplinu okrivljenog i njegovog branioca, pa ako to ne čini i zbog toga suđenje dugo traje, povređeno je pravo stranke na suđenje u razumnom roku.<sup>23</sup>

Neretko, ipak, Sud se ovim parametrom ocene razumnog roka, bavio i sa organizacionog aspekta, odnosno pitanja opterećenja sudova predmetima, raspoloživih

---

<sup>17</sup> Carić, S. (2008): *Pravo na suđenje u razumnom roku*, Službeni glasnik, Beograd, 91, prema: *Napijalo v. Croatia*, No. 66485/01, presuda od 13. novembra 2003. godine, stav 6. i *Proszak v. Poland*, No. 25086 presuda od 16. decembra 1997, stav 40.

<sup>18</sup> *Corigliano v. Italy*, No. 8304/78, presuda od 10. decembra 1982. godine

<sup>19</sup> Pitanjem neaktivnosti suda bavio se i Vrhovni kasacioni sud, zauzimajući stav da se stranci propuštanje da iskoristi mogućnost da pritužbom ukaže na nepravilnosti u postupanju suda ne može staviti na teret prilikom odlučivanja o povredi prava na suđenje u razumnom roku, posebno kada je na strani suda utvrđena neopravdana neaktivnost u dužem vremenskom periodu. "Naime, sud je dužan da krivični postupak sprovede bez odugovlačenja i da onemogući svaku zloupotrebu prava usmerenu na odugovlačenje postupka, kako je to propisano odredbom člana 14. Zakonika o krivičnom postupku. Propuštanje predlagača da iskoriste mogućnost da i pritužbom ukažu na nepravilnost u postupanju Osnovnog suda u krivičnom postupku ne može im se staviti na teret prilikom odlučivanja o povredi prava na suđenje u razumnom roku, a posebno u situaciji kada je na strani suda utvrđena neopravdana, potpuna, neaktivnost u periodu dužem od jedne godine i pet meseci." (Ržk 33/2014 od 17.11.2014. godine utvrđena na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku 19.03.2015. godine

<sup>20</sup> Carić, S. (2008): 89, prema: *Sokolov v. Russia*, No. 3734/02, presuda od 22. septembra 2005. godine, stav 40. i *Kusmierek v. Poland*, No. 10675/02, presuda od 21. septembra 2004. godine, stav 65.

<sup>21</sup> *Salapa v. Poland*, No. 35489/97 presuda od 19. decembra 2002. godine

<sup>22</sup> Carić, S. (2008): 89.

<sup>23</sup> Rešenja Vrhovnog kasacionog suda Ržk 36/2014 od 24.11.2014. godine doneto na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku 19.03.2015. godine

budžetskih sredstava, reforme pravosuđa i socijalnog konteksta u kome sudovi i tužilaštvo postupaju. Naime, Sud je zauzeo stav da države samom ratifikacijom Konvencije, zapravo preuzimaju obavezu organizacije svog pravosudnog sistema na takav način da se obezbedi poštovanje člana 6, stav 1. EKLJP. Ipak, da se od država članica ne očekuje da sve probleme sa zaostatkom predmeta i reformom pravosuđa reše odmah po pristupanju Konvenciji, govori i činjenica da je Sud pomenuti stav zauzeo deset godina nakon što je Španija ratifikovala EKLJP.<sup>24</sup> Postojanje velikog broja zaostalih predmeta Sud ne prihvata kao opravdanje produženog trajanja postupka, navodeći da je obaveza sudskih vlasti da organizuju rad na način koji mu pruža mogućnost da odgovori zahtevima.<sup>25</sup> Obaveza države je da preduzima adekvatne mere u najkraćem mogućem roku kako bi izbegla dugoročno nagomilavanje predmeta, te da hronična prenatrpanost i zaostaci sa predmetima nisu valjano objašnjenje za prekomerno odlaganje postupka.<sup>26</sup> Štaviše, Sud konstantno postojanje velikog broja zaostalih predmeta karakteriše kao sistematsko kršenje ljudskih prava nesaglasno sa Konvencijom.<sup>27</sup>

Ipak, stav Komisije je bio nešto drugačiji kada je reč o privremenim zastojsima u radu. U presudi po predstavi u slučaju *Zimmermann and Steiner* protiv Švajcarske<sup>28</sup> je zaključio da države ne mogu biti pozvane na odgovornost zbog privremenih zastoja u radu suda, ukoliko su sudske vlasti preduzele hitne mere u cilju rešavanja nastalih problema.<sup>29</sup> Budžetske poteškoće države takođe ne mogu biti uvažene kao opravdanje.<sup>30</sup>

U predmetu *Milasi* protiv Italije<sup>31</sup> Sud je ukazao da u slučaju kada ipak dođe do dugoročne preopterećenosti sudova, uzeće se u obzir i političke i društvene okolnosti koje su postojale u trenutku odvijanja slučaja u datoj državi.<sup>32</sup> Među razlozima priznatim od strane Komisije kao opravdanje državne vlasti od odgovornosti za preterano duge postupke je niz specifičnih faktora kao što su one u vezi sa zahtevima za međunarodnu pravnu pomoć u krivičnim predmetima, čime se bavio u ranije pomenutom slučaju *Neumeister* protiv Austrije<sup>33</sup>.

Imajući u vidu sve navedeno, nameće se zaključak da iako nesporna složenost predmeta u postupcima za krivična dela organizovanog kriminala dopušta značajno "labavije" vremenske okvire za okončanje postupka, istovremeno država ima obavezu da merama koje sprovodi u organizaciji krivičnog pravosuđa, stvori organima postupka procesne i organizacione pretpostavke za efikasno postupanje, koje pomenuti organi

---

<sup>24</sup> *Union Alimnaria Sanders S.A. v. Spain*, No. 11681/85, presuda od 7. jula 1989. godine

<sup>25</sup> Calvez, F. i Regis, N. (2012): 23. Vidi i stav Komisije u: *Hentrich v. France*, No. 13616/88, presuda od 22. septembra 1994. godine, stav 61.

<sup>26</sup> *Probstmeiner v. Germani*, No. 20950/92, presuda od 1. jula 1997. godine, stav 64.

<sup>27</sup> *Botazzi v. Italy*, No. 34884/97, presuda od 28. jula 1999. godine

<sup>28</sup> *Zimmermann and Steiner v. Switzerland*, No. 8737/79, presuda od 13. jula 1983. godine

<sup>29</sup> Vidi i: Varga, I. (2009): *Breach of the reasonable time requirement in Hungarian law and in the practice of the European Court of Human Rights*. In: Michel Labori, Heribert Franz Köck, J.A.E. Vervaele (eds.) *Annales Universitatis Apulensis, Serie Jurisprudentia* 2009 p.21.

<sup>30</sup> *Burdov v. Russia* (2), No.33509/04, presuda od 15. januara 2009. godine

<sup>31</sup> *Milasi v. Italy*, No. 10527/83, presuda od 25. juna 1987. godine, stav 19.

<sup>32</sup> Tako je od posebne važnosti stav koji je Komisija zauzela u već pominjanom predmetu *Foti and others* protiv Italije<sup>32</sup>, gde je, pre nego što se upustio u razmatranje svakog slučaja pojedinačno, zaključio da je stanje koje je postojalo u Kalabriji od 1970. do 1973. godine imalo velikog uticaja na slučaj jer je postojala specifična politička i socijalna klima u kojoj je objektivno sud radio u atmosferi straha koja je bila najizraženija u Okružnom sudu ali i sudovima u Potenci, u koje su predmeti preseljeni a u kojima je već postojao značajan broj zaostalih predmeta. Sud je zaključio da ove okolnosti moraju biti uzete u obzir i da transfer predmeta i u normalnim okolnostima uvek prouzrokuje određeni gubitak vremena. Slično, u slučaju *Sussmann* protiv Nemačke<sup>32</sup>, Sud uzeo u obzir okolnosti u državi uzrokovane ponovnim ujedinjenjem dve Zapadne i Istočne Nemačke.

<sup>33</sup> *Neumeister v. Austria*, No. 1936/63, presuda od 27. avgusta 1968. godine

moraju efektivno primenjivati da bi predupredili nastanak povrede prava na suđenje u razumnom roku.

### 3. MODIFIKACIJE PROCESNIH I PRAVOSUDNO-ORGANIZACIONIH ODREDBA U POSTUPCIMA ZA ORGANIZOVANI KRIMINAL

Specifičnosti faktora koji determinišu efikasnost postupaka organizovanog kriminala kao i mehanizama kojima se ona može unaprediti, ogledaju se kako na nivou načela na kojima počivaju ovi krivični postupci, tako i u pojedinim procesnim stadijumima, a naročito fazi istrage. Najzad, efikasni postupci za krivična dela organizovanog kriminala, u velikoj meri zavise od čitavog niza faktora koji leže u domenu organizacije krivičnog pravosuđa.

Kada je reč o specifičnostima procesnih načela, bez sumnje, jedno od najznačajnijih tiče se načelo specijalizacije. Specijalizacija se ostvaruje na institucionalnom nivou, potom kroz ostvarivanje infrastrukturnih preduslova i najzad kroz proces obuke pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova i nosilaca pravosudnih funkcija.

Načelo specijalizacije igra jednu od ključnih uloga na polju efikasnog postupanja, pa ne čudi što je i samim zakonom uređeno na više nivoa. Najpre, na institucionalnom nivou, što je regulisano članom 4. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela, koji predviđa da je za postupanje u predmetima krivičnih dela iz člana 2. ovog zakona, nadležno Tužilaštvo za organizovani kriminal. Članom 10. istog zakona predviđeno je da se radi obavljanja policijskih poslova u vezi sa krivičnim delima organizovanog kriminala, obrazuje u okviru ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove Služba za suzbijanje organizovanog kriminala koja postupa po zahtevima Tužioca, u skladu sa zakonom. Pored policije i tužilaštva, Zakonom (član 12) je predviđeno da u postupcima za ovu vrstu krivičnih dela postupaju posebna odeljenja nadležnih sudova, odnosno Višeg suda u Beogradu, kao prvostepenog, za teritoriju Republike Srbije, dok je za odlučivanje u drugom stepenu nadležan Apelacioni sud u Beogradu.

Pored specijalizacije na institucionalnom nivou, od izuzetnog značaja za efikasnost ove vrste krivičnih postupaka je specijalizacija nosilaca pravosudnih funkcija koji postupaju u tim predmetima. U tom smislu načelo specijalizacije se ogleda najpre kroz obavezu propisanu Zakonom o javnom tužilaštvu a bliže određenu Pravilnikom<sup>34</sup> prilikom izbora tužioca za organizovani kriminal, što se utvrđuje putem testa u organizaciji Državnog veća tužilaca, koji polažu kandidati.

Kada je reč o zamenicama tužioca za organizovani kriminal, članom 32. Zakona predviđeno je da prilikom prvog izbora zamenika Tužioca, odnosno predlaganja kandidata za Tužioca, prednost imaju kandidati koji poseduju posebna znanja i iskustvo iz oblasti organizovanog kriminala i korupcije.

Kada je u pitanju izbor sudija posebnih odeljenja, situacija je nešto drugačija, budući da sudije u Posebno odeljenje Višeg suda raspoređuje predsednik Višeg suda u Beogradu, na vreme od šest godina, uz njihovu pismenu saglasnost. Sudija Posebnog odeljenja Višeg, odnosno Apelacionog suda mora imati najmanje osam (za Viši sud), odnosno deset (za Apelacioni sud) godina profesionalnog iskustva u oblasti krivičnog prava. Pored toga

---

<sup>34</sup> Pravilnik o kriterijumima i merilima vrednovanja rada javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca ("Službeni glasnik RS", broj 58/14)

Visoki savet sudstva može uputiti sudiju koji ispunjava pomenute uslove iz drugog suda na rad u Posebno odeljenje Višeg, odnosno Apelacionog suda, na vreme od šest godina, uz njegovu pismenu saglasnost. Zakon istina određuje da prilikom raspoređivanja, odnosno upućivanja u Posebno odeljenje Višeg, odnosno Apelacionog suda, prednost imaju sudije koje poseduju potrebna stručna znanja i iskustvo iz oblasti borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije, međutim, za razliku od izbora tužioca za organizovani kriminal i njegovih zamenika, i dalje ne postoji bilo kakav instrument provere ovih znanja, pa je odluka praktično u celosti u rukama predsednika Višeg, odnosno Apelacionog suda.

Kada je reč o specifičnostima odredaba koje uređuju određene faze krivičnog postupka, one se javljaju već od faze predistražnog postupka. Iako Zakonik o krivičnom postupku i inače u članu 282. propisuje obavezu državnih organa da javnom tužiocu pruže potrebna obaveštenja, član 11. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela predviđa da su svi državni organi i organizacije dužni su da na zahtev Službe ili Tužioca, bez odlaganja omogućće upotrebu svakog tehničkog sredstva kojim raspolažu; obezbede blagovremeno odazivanje svakog svog pripadnika, odnosno zaposlenog, uključujući i starešine organa ili organizacije, radi davanja obaveštenja i saslušanja, odnosno ispitivanja u svojstvu osumnjičenog ili svedoka; bez odlaganja predaju Službi ili Tužiocu svako pismeno ili drugi dokaz koji poseduju, ili na drugi način saopšte informacije koje mogu da pomognu u rasvetljavanju krivičnih dela.<sup>35</sup>

Jedna od osnovnih modifikacija krivičnog postupka kada su njegov predmet krivična dela organizovanog kriminala ogleđa se u mogućnosti primene posebnih dokaznih radnji, koje se, u skladu sa članom 161. Zakonika o krivičnom postupku, mogu se odrediti prema licu za koje postoje osnovi sumnje da je učinilo neko od krivičnih dela navedenih u članu 162.<sup>36</sup> Zakonika, a na drugi način se ne mogu prikupiti dokazi za krivično gonjenje ili bi

---

<sup>35</sup> Akcenat na intenziviranju saradnje organa postupka vidljiv je i kroz obavezu policije da ako u pretkrivičnom postupku dođe do saznanja da se priprema ili da je učinjeno krivično delo iz člana 2. ovog zakona ili u vezi sa sprečavanjem ili otkrivanjem tih krivičnih dela preduzme neku službenu radnju, dužna je da o tome odmah obavesti Službu i Tužioca. Tužilac može zahtevati da policija preduzme određene mere ili radnje u datom roku i da ga o tome odmah obavesti. O nepostupanju ili neblagovremenom postupanju policije, Tužilac će obavestiti ministra nadležnog za unutrašnje poslove i Vladu.

<sup>36</sup> 1) krivična dela za koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti; 2) teško ubistvo (član 114. Krivičnog zakonika), otmica (član 134. Krivičnog zakonika), prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (član 185. st. 2. i 3. Krivičnog zakonika), razbojništvo (član 206. st. 2. i 3. Krivičnog zakonika), iznuda (član 214. stav 4. Krivičnog zakonika), falsifikovanje novca (član 223. st. 1. do 3. Krivičnog zakonika), pranje novca (član 231. st. 1. do 4. Krivičnog zakonika), zloupotreba položaja odgovornog lica (član 234. Krivičnog zakonika), zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom (član 234a Krivičnog zakonika), neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. st. 1. do 3. Krivičnog zakonika), ugrožavanje nezavisnosti (član 305. Krivičnog zakonika), ugrožavanje teritorijalne celine (član 307. Krivičnog zakonika), napad na ustavno uređenje (član 308. Krivičnog zakonika), pozivanje na nasilnu promenu ustavnog uređenja (član 309. Krivičnog zakonika), diverzija (član 313. Krivičnog zakonika), sabotaza (član 314. Krivičnog zakonika), špijunaža (član 315. Krivičnog zakonika), odavanje državne tajne (član 316. Krivičnog zakonika), izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (član 317. Krivičnog zakonika), povreda teritorijalnog suvereniteta (član 318. Krivičnog zakonika), udruživanje radi protivustavne delatnosti (član 319. Krivičnog zakonika), pripremanje dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije (član 320. Krivičnog zakonika), teška dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije (član 321. Krivičnog zakonika), nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija (član 348. stav 3. Krivičnog zakonika), nedozvoljeni prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi (član 350. st. 2. i 3. Krivičnog zakonika), zloupotreba službenog položaja (član 359. Krivičnog zakonika), trgovina uticajem (član 366. Krivičnog zakonika), primanje mita (član 367. Krivičnog zakonika), davanje mita (član 368. Krivičnog zakonika), trgovina ljudima (član 388. Krivičnog zakonika), ugrožavanje lica pod međunarodnom zaštitom (član 392. Krivičnog zakonika) i krivično delo iz člana 98. st. 3. do 5. Zakona o tajnosti podataka; 3) sprečavanje i ometanja dokazivanja (član 336. stav 1. Krivičnog zakonika) ako je učinjeno u vezi sa krivičnim delom iz tač. 1) i 2). Pored toga, posebna dokazna radnja iz člana 183. (prikriveni islednik) može se odrediti samo za krivično delo iz stava 1.



njihovo prikupljanje bilo znatno otežano, kao i izuzetno, prema licu za koje postoje osnovi sumnje da priprema neko od tih krivičnih dela, a okolnosti slučaja ukazuju da se na drugi način krivično delo ne bi moglo otkriti, sprečiti ili dokazati ili bi to izazvalo nesrazmerne teškoće ili veliku opasnost. Kako je jedna od osnovnih karakteristika posebnih dokaznih radnji, povećan intenzitet zadiranja u prava građana, ZKP je predvideo obavezu procene da li bi se isti rezultat mogao postići na način kojim se ona manje ograničavaju. Upravo u ovoj odredbi i leži suština kompromisa između potrebe da se ubrza i olakša dokazivanje krivičnih dela i nastojanja da pravičnost postupka ne bude dovedena u pitanje.

Specifičnost otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela organizovanog kriminala čini da institut sporazuma o priznanju krivičnog dela i sporazuma o svedočenju igraju posebno značajnu ulogu. Ipak, bilo je potrebno nekoliko godina da ovo bude prepoznato u praksi, pa je tako 2010. godine Tužilaštvo za organizovani kriminal sklopilo samo dva sporazuma, dok je 2015. godine ovaj broj iznosio čak 83.<sup>37</sup> Ovakav porast broja sporazuma samo je deo opšteg trenda koji poslednjih godina postoji u našem krivičnom pravosuđu, imajući u vidu da je ukupni broj prihvaćenih sporazuma 2011. godine iznosio 364 a 2014. čak 1607.<sup>38</sup>

#### 4. UTICAJ JAVNOSTI NA EFIKASNOST POSTUPAKA

Iako izuzetno visok nivo društvene opasnosti koji sa sobom nosi organizovani kriminal ni u jednom momentu ne može biti sporan, čini se da se i policija i pravosudni organi Republike Srbije i pored značajnih krivičnoprocesnih i pravosudno-organizacionih mera koje su preduzete ne bi li ova vrsta krivičnih postupaka bila efikasnija, i dalje skloni "padu na najlakšim ispitima". Ovde prvenstveno mislimo na podleganje političko-medijskim pritiscima, gotovo svaki put kada se pokrene postupak u nekom, širokoj javnosti interesantnom slučaju. Ovo ne samo da neretko dovodi do curenja informacija iz istrage i predistražnog postupka, kao i do stvaranja direktnog ili posrednog pritiska na nosioce pravosudnih funkcija da postupak usmere u određenom pravcu, već povremeno poprima formu režiranih, televizijski prenošenih predstava za široke narodne mase, u kojima aktivnu ulogu uzimaju i najviši državni zvaničnici, čime se stvara atmosfera koja otežava nesmetan rad policije i pravosuđa.

Jedna od najopasnijih posledica ovakvog postupanja jeste pojava preuranjenih i "slabih" optužnica koje sa sobom nose dva moguća scenarija. Po prvom, ovakve optužnice rezultiraju potrebom za dopunom istrage, što nužno postupke čini neefikasnijim. Čak i ako ovakva optužnica bude potvrđena, šanse da ostatak postupka bude sproveden efikasno su male, uglavnom zbog činjenice da je dokazivanje navoda iz optužnice otežano jer oni nisu potkrepljeni dogovarajućim dokazima.

---

tačka 1) ovog člana. Pod istim uslovima, dokazna radnja tajni nadzor komunikacije može se odrediti i za sledeća krivična dela: neovlašćeno iskorišćavanje autorskog dela ili predmeta srodnog prava (član 199. Krivičnog zakonika), oštećenje računarskih podataka i programa (član 298. stav 3. Krivičnog zakonika), računarska sabotaža (član 299. Krivičnog zakonika), računarska prevara (član 301. stav 3. Krivičnog zakonika) i neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj mreži i elektronskoj obradi podataka (član 302. Krivičnog zakonika).

<sup>37</sup> Radisavljević, M. i Vujanić-Dorđević, M. (2016): Javni tužilac kao subjekt prava na ulaganje pravnog leka (Neka iskustva Tužilaštva za organizovani kriminal i predlog mera za unapređenje), *Pravni lekovi u krivičnom postupku-regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni* (Bejatović, S. I Jovanović, I. ur.), OEBS, Beograd, strana 288.

<sup>38</sup> Kolaković-Bojović, M. (2016): *Okončanje krivičnog postupka u razumnom roku*, doktorska disertacija, Beograd, str. 256.

Pored curenja informacija i neadekvatnih optužnica, česta posledica pritiska javnosti jesu i propusti u sprovođenju dokaznih radnji, zbog čega, kao "plodovi otrovnog drveta" dokazi prikupljeni na ovaj način više ne mogu biti korišćeni u krivičnom postupku. Neretko, pomenuta želja da se zadovolji javnost željna senzacionalizma i multiplikuju politički poeni rezultira i izuzetno grubim povredama procesnih prava okrivljenih, ne samo da ima posledice po efikasnost postupka i kasniji opstanak presude, već dovodi do predstavljanja Evropskom sudu za ljudska prava protiv Republike Srbije.

Najzad, nije retkost ni da pompezno najavljena "suđenja veka" nakon isforsiranih "krupnih" optužnica, rezultiraju ukidanjem presuda, ponavljanjem postupka i zastarelošću ili pak osuđujućim presudama za minorna dela, periferna u odnosu na ona koja su okrivljenom primarno optužnicom stavljana na teret.

## 5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nema sumnje da je uvođenjem državnih organa specijalizovanih za otkrivanje i procesuiranje organizovanog kriminala, kao i modifikacijom procesnih odredaba, Republika Srbija u prethodnih petnaestak godina napravila značajne korake ka efikasnijim postupcima. Ipak čini se da institucionalnu specijalizaciju i dalje ne prati adekvatan nivo individualne, koja mora biti zasnovana na objektivno proverljivom predznanju sudija, kao preduslovu za njihovo raspoređivanje ili, što bi bilo mnogo celishodnije, izbor u odeljenja za organizovani kriminal. Ovo bi, u relativno kratkom roku, moglo biti korigovano izmenama Zakona o sudijama i daljom razradom kroz Pravilnik koji treba da uredi precizne kriterijume izbora na sudijske funkcije, a koji je već godinama u pripremi. Pored ovog koraka koji treba da obezbedi inicijalnu stručnost, neophodno je njeno stalno unapređenje kroz kontinuiranu obuku, koja ne sme biti isključivo projektno bazirana.

Najzad, kada je reč o najosetljivijem pitanju koje utiče na efikasnost postupaka, iz trenutne perspektive ne čini se da će uskoro biti značajnijih pomaka u pogledu eliminisanja ili bar umanjavanja pritiska javnosti kojima je pravosuđe izloženo kada se radi o medijski ili politički atraktivnim slučajevima. Uprkos činjenici da je Akcionim planom za Poglavlje 23<sup>39</sup> predviđen čitav niz mera koje treba da osiguraju poštovanje pretpostavke nevinosti i nezavisnost, odnosno samostalnost nosilaca pravosudnih funkcija u postupanju, od kojih je deo već sproveden, ne čini se da Kodeks ponašanja članova Vlade o granicama dozvoljenosti komentarisanja sudskih odluka i postupaka,<sup>40</sup> koji je usvojen početkom 2016. godine za sada daje bilo kakve rezultate, dok se sa usvajanjem sličnih kodeksa za pripadnike policije i narodne poslanike, već uveliko kasni.

## LITERATURA

1. Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela ("Službeni glasnik RS", br. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 - dr. zakon, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011 - dr. zakon, 101/2011 - dr. zakon i 32/2013);

---

<sup>39</sup> Akcioni plan za Poglavlje 23, dostupno na:

<http://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023.pdf>, pristupljeno 27. jula 2016. godine

<sup>40</sup> Kodeks ponašanja članova Vlade o granicama dozvoljenosti komentarisanja sudskih odluka i postupaka ("Službeni glasnik RS", broj 6/16)

2. Zakonik o krivičnom postupku iz 2006. godine ("Službeni glasnik RS", broj 46/06;
3. Zakonik o krivičnom postupku ("Službeni glasnik RS", br. 72/11, 101/11 i 121/2012, 32/13, 45/13 i 55/14);
4. Kodeks ponašanja članova Vlade o granicama dozvoljenosti komentaranja sudskih odluka i postupaka ("Službeni glasnik RS", broj 6/16);
5. Kolaković-Bojović, M. (2016): *Okončanje krivičnog postupka u razumnom roku*, doktorska disertacija, Beograd, str. 256.
6. Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, ("Službeni list SRJ" – Međunarodni ugovori, broj 6/01)
7. Nacionalna strategije za borbu protiv organizovanog kriminala, ("Službeni glasnik RS", broj 23/09);
8. Pravilnik o kriterijumima i merilima vrednovanja rada javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca ("Službeni glasnik RS", broj 58/14);
9. Radisavljević, M. i Vujanić-Đorđević, M. (2016): Javni tužilac kao subjekt prava na ulaganje pravnog leka (Neka iskustva Tužilaštva za organizovani kriminal i predlog mera za unapređenje), *Pravni lekovi u krivičnom postupku-regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni* (Bejatović, S. I Jovanović, I. ur.), OEBS, Beograd, strana 288.
10. Calvez, F. i Regis, N. (2012): *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, CEPEJ, Strasbourg.
11. *CEPEJ Framework Programme "A new objective for judicial systems: the processing of each case within an optimum and foreseeable timeframe"* of 11 June 2004, Line of Action 10: "defining priorities in case management", p. 15.)
12. Carić, S. (2008): *Pravo na suđenje u razumnom roku*, Službeni glasnik, Beograd.

## EFFICIENCY OF CRIMINAL PROCEEDINGS FOR ORGANIZED CRIME

*Reform of procedural as well as organizational legislation in order to improve the efficiency of criminal proceedings is constantly ongoing in developed countries, but also in those that are still in transition. Proceedings for organized crime represent a special reform challenge, having in mind their very nature, a large number of defendants and witnesses, the complexity of the evidences, the use of specific techniques, multiple expertise as well as interest of publicity which is often intensive. All above mentioned factors, on the one hand make it difficult for their timely completion, while the on the other hand require to face with public pressure to speed up proceedings. That could injure the rights of the parties and result in ineffectiveness. All earlier mentioned require modification of the measures that countries normally undertake in order to improve efficiency as well as their adaptation to the specificities of the procedures for organized crime. Beside that there are also some differences in criteria for assessing whether some of these procedures effectively implemented.*

*KEY WORDS: criminal proceedings, efficiency, organized crime*



## SUDSKI NADZOR I KONTROLA NAD PRIMJENOM POSEBNIH MJERA KOJE U SVOM RADU KORISTE ORGANI BEZBJEDNOSTI

Ljubinko Mitrović\*  
Gojko Pavlović\*

*Savremene bezbjednosne prijetnje, među kojima su trenutno najaktuelnije terorizam i organizovani kriminal postavljaju pred organe bezbjednosti svih nivoa sasvim nove izazove koji ovim organima daju pravo i da traže nova i značajno šira ovlašćenja od uobičajenih, za njihove akcije. Tako, uz ovlašćenja i mjere propisane u njihovim sistemskim zakonima, organi bezbjednosti koriste i posebne mjere propisane krivičnim procesnim zakonodavstvom. Ove mjere se u krivičnim zakonodavstvima evropskih država različito nazivaju, poput: posebne istražne mjere, posebne policijske istražne metode, prikrivene istrage, tajne operacije, mjere tajnog nadzora, posebne istražne radnje, specijalne istražne tehnike, posebne dokazne radnje i sl. Posebne mjere se koriste izuzetno, tj. njihova primjena se ograničava samo na najteže oblike kriminaliteta, ali se i tada koriste kao ultima ratio, odnosno kada se klasičnim istražnim mjerama ne postiču rezultati. Ove mjere u Republici Srbiji izvršavaju policija, Bezbjednosno-informativna agencija i Vojnobezbjednosna agencija, dok pojedine mjere kao što je računarsko pretraživanje podataka, pored navedenih organa, izvršavaju i carinske, poreske ili druge službe ili drugi državni organ, tj. pravna lica koja na osnovu zakona vrše javna ovlašćenja. Cilj ovog referata jeste da se ukaže na postojeće zakonske neuređenosti samih naziva posebnih mjera koje stoje na raspolaganju organima bezbjednosti, kao i na razlike u pravnim režimima kojima su ove mjere propisane. Nesporno je da zbog toga što se ovim mjerama privremeno ograničavaju ustavna prava i slobode građana neophodan je stalan sudski nadzor i kontrola nad njihovom upotrebom. Sudska kontrola i nadzor nad primjenom posebnih mjera mogu se vršiti u tri faze: prije primjene mjera, u toku njihove primjene i nakon okončanja njihove primjene. Radi bolje zaštite građana, prilikom ograničavanja ljudskih prava i sloboda primjenom posebnih mjera, veoma bitno je jasno razgraničiti koje se mjere, u kom pravnom režimu i u koje svrhe mogu*

---

\* Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine i vanredni profesor Panevropskog univerziteta APEIRON u Banjoj Luci, email: ljubinko58@gmail.com

\* Visoka škola unutrašnjih poslova, Univerzitet u Banjoj Luci, email: pavlovicgojko@gmail.com

primjenjivati. Takođe, razlika se mora naznačiti i na činjenicu ko daje saglasnost na primjenu posebnih mjera.

*KLJUČNE RIJEČI: posebne mjere, organi bezbjednosti, sudski nadzor*

## UVODNA RAZMATRANJA

Reforme krivičnih zakonodavstava, kao i zakonodavstava o organima bezbjednosti brojnih evropskih zemalja u posljednjoj deceniji, pa tako i u Republici Srbiji, karakteristične su, između ostalog, i po tome što se propisuje veliki broj novih krivičnih djela (čak se u pojedinim zakonodavstvima i pripremne radnje inkriminišu kao krivično djelo, npr. kod terorizma<sup>1</sup>) i posebnih mjera kojima se ta djela otkrivaju i dokazuju<sup>2</sup>. Ove se inkriminacije najčešće javljaju u onim oblastima u kojim krivičnopravno reagovanje pokazuje neefikasnost, odnosno tamo gdje ne dolazi do adekvatne primjene postojećih inkriminacija (npr. kod suzbijanja organizovanog kriminaliteta, korupcije, terorizma i dr.).<sup>3</sup> Značajnu ulogu u ekspanziji kaznenog zakonodavstva imaju i brojne međunarodne konvencije koje olako propisuju nova krivična djela, te posebne mjere za njihovo suzbijanje<sup>4</sup>.

Posebne mjere se koriste izuzetno, tj. njihova primjena se ograničava isključivo na najteže oblike kriminaliteta, s tim da se i tada koriste kao *ultima ratio*, odnosno u onim slučajevima kada se klasičnim policijskim i istražnim mjerama ne postižu odgovarajući rezultati. Nadalje, posebne mjere se mogu primjenjivati samo pod sljedećim uslovima, i to: "da su izričito predviđene zakonskim odredbama (načelo legaliteta); da ne postoje blaže mjere za ostvarenje istog cilja (načelo supsidijarnosti); da se radi o vrlo teškim krivičnim djelima (načelo srazmjernosti); na osnovu postojanja zakonom predviđenog stepena vjerovatnoće (osnovi sumnje ili osnovana sumnja) da je izvršeno krivično djelo; na osnovu odluke nadležnog sudskog organa; da se precizno vremenski ograniče i; uz postojanje nadzora nad zakonitošću sprovođenja mjere".<sup>5</sup>

---

<sup>1</sup> Iako se radi o pojavi davnašnjeg porijekla, još uvijek ne postoji jedinstven i opšteprihvaćen pojam i definicija terorizma, a u pravnoj, sociološkoj, filozofskoj, politikološkoj i drugoj literaturi se mogu pronaći njegova različita određenja. Savremena kriminologija nudi tipologiju od čak šest različitih tipova terorizma, i to: nacionalistički, religiozni, državno-sponzorisani, ljevičarski, desničarski i anarhijski terorizam. O svakom od ovih tipova terorizma vidjeti: Schmalleger, F., 2006, *Criminology today: an integrative introduction*, Fourth edition, New Jersey, Pearson Prentice Hall, pp. 346–347. Međutim, ima i drugačijih shvatanja u kojima se ističe da su pojam i definicija terorizma opšte poznati. Vidjeti: Kaseze, A., 2005, *Međunarodno krivično pravo*, Beograd, Beogradski centar za ljudska prava, str. 138–152.

<sup>2</sup> Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske predviđa sljedeće posebne istražne radnje, i to: nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija, pristup kompjuterskim sistemima i kompjutersko sravnjenje podataka, nadzor i tehničko snimanje prostorija, tajno praćenje i tehničko snimanje lica, transportnih sredstava i predmeta koji su u vezi sa njima, korišćenje prikrivenih istražilaca i korišćenje informatora, simulovani i kontrolisani otkup predmeta i simulovano davanje potkupnine i nadzirani prevoz i isporuka predmeta.

<sup>3</sup> Vidjeti: Stojanović, Z., 2011, *Krivično pravo u doba krize*, Branič, broj 1-2, str. 33–34.

<sup>4</sup> Neke od tih konvencija su: Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (tzv. Palermo konvencija), Konvencija Ujedinjenih nacija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci (tzv. Bečka konvencija), Konvencija o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom, Konvencije protiv korupcije, Konvencija o visokotehnološkom kriminalitetu, Konvencija o borbi protiv trgovine ljudima, Konvencije o sprečavanju terorizma i sl.

<sup>5</sup> Bugarski, T., 2014, *Dokazne radnje u krivičnom postupku*, Drugo izmenjeno izdanje, Novi Sad, Centar za izdavačku delatnost Pravnog fakulteta, str. 25. U vezi sa ovim uslovima vidjeti: *Huwig v. France*, Predstavka broj 11105/84 i Presuda od 24. aprila 1990. godine; *Kruslin v. France*, Predstavka broj 11801/85 i Presuda od 24. aprila 1990. godine.

Pobrojani uslovi su predviđeni i u preporuci Komiteta ministara Savjeta Evrope iz 2005. godine o upotrebi specijalnih istražnih tehnika. Naime, posebne mjere, tj. specijalne istražne tehnike su ovim dokumentom definisane tako da one predstavljaju "tehnike koje nadležne institucije primjenjuju u kontekstu krivičnih istraga s ciljem otkrivanja i istraživanja ozbiljnih zločina i osumnjičenih, a kojima se informacije prikupljaju na takav način da ciljane osobe to ne primjete".<sup>6</sup>

I pored toga što prilikom primjene ovih mjera postoji realna opasnost za njihovu zloupotrebu, uporedno posmatrano, ipak danas u savremenom svijetu ne postoji krivičnoprocesno zakonodavstvo koje ih ne propisuje. No, svakako treba istaći da se primjenom posebnih dokaznih radnji i drugim posebnim mjerama nesumnjivo povećava djelotvornost državnih organa, ali ponekad i na račun umanjenja sloboda i prava građana.<sup>7</sup> Jer, primjenom ovih radnji, najviše se zadire u pravo građana na privatnost. Svrhe koje se smatraju dopuštenim prilikom zadiranja u slobode i prava čovjeka mogu se svesti na potrebe prevencije i sprečavanja najtežih oblika krivičnih djela. S tim u vezi, sve češće se ističe da bi borba protiv savremenih bezbjednosnih prijetnji mogla revolucionirati krivično pravosuđe u obimu nepoznatom u dosadašnjoj historiji.<sup>8</sup> Takođe, uprkos pozitivnom doprinosu određenih međunarodnih ugovora krivičnom zakonodavstvu, smatra se da bi trebalo sa oprezom i rezervama pristupati ratifikaciji konvencija koje sadrže obavezu propisivanja određenih krivičnih djela i posebnih mjera za njihovo suzbijanje u unutrašnjem zakonodavstvu.<sup>9</sup> B. Milosavljević u vezi sa sve češćim zahtjevima za proširenjem ovlašćenja organima bezbjednosti naglašava da je tu posrijedi jedna prastara dilema, a ne nešto što je novo i na šta savremena društva tek treba da odgovore i da to riješe. Naime, tu se radi o redu i slobodi, odnosno o sferi vlasti i sferi slobode.<sup>10</sup> Ova dilema, tj. odnos se niukom slučaju ne može rješavati nezavisno od već utvrđenih principa vladavine prava i ljudskih prava, već samo u njihovom sklopu.

## POSEBNE MJERE I ORGANI BEZBJEDNOSTI KOJI IH IZVRŠAVAJU

Prema važećim zakonskim odredbama, u Republici Srbiji, posebne mjere se mogu primijeniti u dvije svrhe, odnosno u dva različita pravna režima: a) za potrebe vođenja krivičnog postupka i b) radi zaštite nacionalne bezbjednosti. S obzirom na to, da se primjenom posebnih mjera zadire u ljudska prava i osnovne slobode, treba naglasiti da postojanje više pravnih režima kojima se uređuje mogućnost privremenog ograničavanja pojedinih ljudskih prava i sloboda može za posljedicu imati zloupotrebu takvih ovlašćenja i kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda.<sup>11</sup>

---

<sup>6</sup> Vidjeti: *Recommendation of the Committee of Ministers to member states on "special investigation techniques" in relation to serious crimes including acts of terrorism*, Rec(2005)10, Council of Europe Committee of Ministers, 20 April 2005.

<sup>7</sup> Vidjeti: Tejlor, M., 2003, *Ljudska prava kao izazov u policijskoj praksi: referentna brošura*, Beograd, Kancelarija Saveta Evrope, str. 32.

<sup>8</sup> Vidjeti: Veić, P., 1996, *Kaznenopravne mogućnosti suzbijanja organiziranog kriminaliteta*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 3, broj 2, str. 669–685.

<sup>9</sup> Vidjeti: Stojanović, Z., 2011, str. 34.

<sup>10</sup> Vidjeti: Milosavljević, B., *Ustavopravni status policije i drugih snaga bezbednosti u Srbiji posle donošenja Ustava 2006. godine*, u: Janković, P. (ur.), 2007, *Deveta škola reforme sektora bezbednosti*, Beograd, Centar za međunarodne i bezbednosne poslove, str. 65–66.

<sup>11</sup> Vidjeti: Milosavljević, B., Petrović, P., *Bezbednosno-obaveštajne službe Republike Srbije*, u: Hadžić, M., Petrović, P., Stojanović, S. (ur.), 2009, *Godišnjak reforme sektora bezbednosti u Srbiji*, Beograd, Centar za civilno-vojne odnose, str. 247.

Nedostatak sistemskih zakona kojima se regulišu nadležnosti i ovlaštenja službi bezbjednosti s ciljem zaštite nacionalne bezbjednosti jeste najprije u tome što oni nisu međusobno terminološki usaglašeni, ali ni sadržinski. Tako se u Zakonu o Vojnobezbjednosnoj i Vojnoobavještajnoj agenciji<sup>12</sup> koristi termin "posebni postupci i mjere tajnog prikupljanja podataka" (čl. 12 i 27), a u članu 9. Zakona o Bezbjednosno-informativnoj agenciji navodi se da "agencija...primjenjuje odgovarajuće operativne metode, mjere i radnje, kao i odgovarajuća operativno-tehnička sredstva kojima se obezbjeđuje prikupljanje podataka i obavještenja" i pri tome se posebno ne navodi koje su to metode, mjere, radnje i sredstva.<sup>13</sup> U članu 13. istog zakona navode se "posebne mjere kojima se odstupa od nepovredivosti tajne pisama i drugih sredstava opštenja". Shodno tome, BIA sprovodi sljedeće posebne mjere: tajni nadzor i snimanje komunikacije ili nadzor elektronske ili druge adrese; tajni nadzor i snimanje komunikacije na javnim mjestima i mjestima kojima je pristup ograničen ili u prostorijama; statistički elektronski nadzor komunikacije i informacionih sistema u cilju pribavljanja podataka o komunikaciji ili lokaciji korišćene mobilne terminalne opreme; računarsko pretraživanje već obrađenih ličnih i drugih podataka i njihovo upoređivanje sa podacima koji su prikupljeni primjenom prethodnih mjera (član 13. Zakona o BIA).

S druge strane, pripadnici VOA i VBA imaju ovlaštenje da sprovode posebne mjere operativnog prodora u organizacije, grupe i institucije, te tajnog pribavljanja i otkupa dokumenata i predmeta. Zakon daje pripadnicima VOA ovlaštenja da sprovode: tajnu saradnju sa fizičkim i pravnim licima radi prikupljanja podataka; preduzimaju mjere na prikrivanju identiteta i svojine; osnivaju pravna lica i uređuju njihov rad na način koji ih ne dovodi u vezu sa VOA; prikriveno koriste imovinu i usluge fizičkih i pravnih lica uz naknadu; koriste posebna dokumenta i sredstva kojima se štiti VOA, njeni pripadnici, prostorije i sredstva (član 27. Zakona o VBA i VOA).

Nešto šira su ovlaštenja data pripadnicima VBA, pa tako oni mogu još i da vrše: tajni uvid u evidencije podataka, u skladu sa zakonom; tajno praćenje i nadzor lica na otvorenom prostoru i javnim mjestima uz korišćenje tehničkih sredstava; tajni elektronski nadzor telekomunikacija i informacionih sistema radi prikupljanja zadržanih podataka o telekomunikacionom saobraćaju, bez uvida u njihov sadržaj; tajno snimanje i dokumentovanje razgovora na otvorenom i u zatvorenom prostoru uz korišćenje tehničkih sredstava; tajni nadzor sadržine pisama i drugih sredstava komuniciranja, uključujući i tajni elektronski nadzor sadržaja telekomunikacija i informacionih sistema; tajni nadzor i snimanje unutrašnjosti objekata, zatvorenih prostora i predmeta (član 12. Zakona o VBA i VOA).

S druge strane, krivičnoprocesno zakonodavstvo Republike Srbije propisuje ukupno šest posebnih dokaznih radnji, i to su: tajni nadzor komunikacije, tajno praćenje i snimanje, simulovani poslovi, računarsko pretraživanje podataka, kontrolisana isporuka i angažovanje prikrivenog isljednika. Sistematičkom su ove posebne mjere smještene u okviru opštih odredaba o dokazima.<sup>14</sup> S tim u vezi, postoje shvatanja da se ovakvim pozicioniranjem mjera javlja opasnost da se ove mjere, čija je primjena predviđena samo

---

<sup>12</sup> Zakon o Vojnobezbjednosnoj i Vojnoobavještajnoj agenciji, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 88/2009, 55/2012 – Odluka US, 17/2013.

<sup>13</sup> Zakon o Bezbjednosno-informativnoj agenciji, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 42/2002, 111/2009, 65/2014 – Odluka US, 66/2014.

<sup>14</sup> Vidjeti: čl. 166-187. Zakonika o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 45/13, 55/14.



u izuzetnim okolnostima zbog mogućnosti ograničavanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, nesrazmjerno koriste čak i u okviru redovnog krivičnog postupka.<sup>15</sup>

Materijalni osnov za primjenu posebnih dokaznih radnji zakonodavac je dao u članu 161. Zakonika o krivičnom postupku (u daljem tekstu: ZKP RS). Prema odredbama tog člana posebne dokazne radnje se mogu odrediti prema licu za koje postoje osnovi sumnje da je učinilo isključivo neko od krivičnih djela propisanih u članu 162. ZKP RS, pod uslovom da se na drugi način ne mogu prikupiti dokazi za krivično gonjenje ili bi njihovo prikupljanje bilo znatno otežano. Takođe, ove radnje se izuzetno mogu odrediti i prema licu za koje postoje osnovi sumnje da priprema neko od krivičnih djela iz člana 162. ZKP RS, uz uslov da okolnosti slučaja ukazuju na to da se na drugi način krivično djelo ne bi moglo otkriti, spriječiti ili dokazati, ili ako bi to izazvalo nesrazmjerne teškoće ili veliku opasnost. U vezi sa neophodnim uslovom za određivanje ovih mjera (osnovi sumnje) treba naglasiti da nisu dovoljna samo operativna saznanja, bez izvršenih provjera takvih informacija i drugih dokaza koji bi ih potvrdili, kao i bez preduzimanja bilo kojih drugih radnji u cilju dokazivanja određenog krivičnog djela.<sup>16</sup>

Usljed mogućnosti određivanja posebnih dokaznih radnji i za pripremanje krivičnih djela, a što se pravda time da osnov za njihovu primjenu nije kažnjivost određenog stadijuma u izvršenju krivičnog djela nego prevashodno potreba da se krivično djelo spriječi, posebno treba voditi računa o tome da ova mogućnost bude izuzetak.<sup>17</sup> Ovo iz razloga što se primjenom posebnih dokaznih radnji u ovom stadijumu stiče svojstvo osumnjičenih i prije nego kada se prikupljanje dokaza i dokazivanje sprovodi prema opštim pravilima krivičnog postupka.<sup>18</sup> Kako bi se obezbijedilo da se ove radnje koriste samo kao izuzetak, a u skladu sa principom srazmjernosti, propisano je da se prilikom odlučivanja o određivanju i trajanju posebnih dokaznih radnji mora dodatno cijeniti i to da li bi se isti rezultat mogao postići na način kojim se manje ograničavaju prava građana (član 161. stav 3. ZKP RS).

Članom 162. ZKP RS određena su krivična djela za koja se primjenjuju posebne dokazne radnje. To su najprije krivična djela za koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti. Riječ je o krivičnim djelima koja su u nadležnosti Tužilaštva za organizovani kriminal i Tužilaštva za ratne zločine. Krivična djela koja su u nadležnosti Tužilaštva za organizovani kriminal su propisana u članu 2. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih djela.<sup>19</sup> Iako ne postoji opšteprihvaćena definicija organizovanog kriminala u krivičnopravnoj nauci, identična definicija organizovanog kriminala i kriminalne grupe je data u članu 3. ovog zakona, kao

---

<sup>15</sup> Vidjeti: Grubač, M., Vasiljević, T., 2014, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd, Projuris, str. 317.

<sup>16</sup> Takav stav je zauzeo Viši sud u Beogradu u dosadašnjoj praksi. Vidjeti: Rješenje sudije za prethodni postupak Posebnog odjeljenja Višeg suda u Beogradu, Pov Po 1 br. 157/13 od 08. aprila 2013. godine, kojim je odbijen prijedlog Tužilaštva za organizovani kriminal za donošenje naredbe za primjenu tajnog nadzora i snimanja komunikacija usljed prethodno navedenih razloga. Navedeno prema: Radisavljević, M., Četković, P., *Posebne dokazne radnje u tužilačkoj istrazi u Srbiji*, u: Jovanović, I., Petrović-Jovanović, A., (ur.), 2014, *Tužilačka istraga - regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*, Beograd, Misija OEBS u Srbiji, str. 168.

<sup>17</sup> Vidjeti: Radisavljević, M., Četković, P., 2014, str. 167.

<sup>18</sup> Vidjeti: Đurđić, V., 2014, *Krivično procesno pravo, Opšti deo*, Niš, Pravni fakultet, Centar za publikacije, str. 330.

<sup>19</sup> Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih djela (*Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 – dr. zakon, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011 – dr. zakon, 101/2011 – dr. zakon i 32/2013).

i u odredbama Zakonika o krivičnom postupku<sup>20</sup>. Radi se o definiciji organizovane kriminalne grupe koja je propisana u tzv. Palermo konvenciji. S druge strane, Tužilaštvo za ratne zločine je nadležno za krivična djela propisana članom 2. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine.<sup>21</sup> U pitanju su krivična djela koja bi se mogla označiti kao međunarodni zločini.

Pored navedenih, radi se i o krivičnim djelima koja su taksativno nabrojana u članu 162. stav 1. tačka 2) ZKP RS<sup>22</sup>, a kojima se štite raznovrsne društvene vrijednosti. Istovremeno je u stavu 3. ovoga člana određeno da se posebna dokazna radnja prikrivenog isljednika može odrediti samo za krivična djela iz nadležnosti tužilaštava posebne nadležnosti. S druge strane, tajni nadzor komunikacija pored pobrojanih krivičnih djela može se odrediti i za krivična djela neovlašćenog iskorišćavanja autorskog djela ili predmeta srodnog prava (član 199. Krivičnog zakonika), kao i za četiri krivična djela protiv računarskih podataka.<sup>23</sup>

Primjećuje se da je broj krivičnih djela za koja se mogu odrediti posebne dokazne radnje u Republici Srbiji značajan, te stoga, umjesto da se ove radnje primjenjuju samo izuzetno, danas postoji opasnost od njihovog prekomjernog određivanja. Takođe, za pojedina krivična djela može se postaviti pitanje opravdanosti i cjelishodnosti primjene posebnih dokaznih radnji, primjera radi, za krivično djelo neovlašćenog iskorišćavanja autorskog djela ili predmeta srodnog prava koje se svrstava u tzv. bagatelni kriminalitet, tj. za koje se može primijeniti oportunitet krivičnog gonjenja.<sup>24</sup> Naime, zakonodavac je propisao mogućnost primjene posebnih dokaznih radnji za ovo djelo svakako zbog

---

<sup>20</sup> Organizovani kriminal "predstavlja vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe ili njenih pripadnika" (član 2. stav 1. tačka 34 ZKP RS); Organizovana kriminalna grupa "je grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi" (član 2. stav 1. tačka 33 ZKP RS).

<sup>21</sup> Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine (*Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007, 104/2009, 101/2011).

<sup>22</sup> To su: teško ubistvo (član 114. Krivičnog zakonika), otmica (član 134. Krivičnog zakonika), prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (član 185. st. 2. i 3. Krivičnog zakonika), razbojništvo (član 206. st. 2. i 3. Krivičnog zakonika), iznuda (član 214. stav 4. Krivičnog zakonika), falsifikovanje novca (član 223. st. 1. do 3. Krivičnog zakonika), pranje novca (član 231. st. 1. do 4. Krivičnog zakonika), zloupotreba položaja odgovornog lica (član 234. Krivičnog zakonika), zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom (član 234a Krivičnog zakonika), neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. st. 1. do 3. Krivičnog zakonika), ugrožavanje nezavisnosti (član 305. Krivičnog zakonika), ugrožavanje teritorijalne celine (član 307. Krivičnog zakonika), napad na ustavno uređenje (član 308. Krivičnog zakonika), pozivanje na nasilnu promenu ustavnog uređenja (član 309. Krivičnog zakonika), diverzija (član 313. Krivičnog zakonika), sabotaza (član 314. Krivičnog zakonika), špijunaža (član 315. Krivičnog zakonika), odavanje državne tajne (član 316. Krivičnog zakonika), izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (član 317. Krivičnog zakonika), povreda teritorijalnog suvereniteta (član 318. Krivičnog zakonika), udruživanje radi protivustavne delatnosti (član 319. Krivičnog zakonika), pripremanje dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije (član 320. Krivičnog zakonika), teška dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije (član 321. Krivičnog zakonika), nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija (član 348. stav 3. Krivičnog zakonika), nedozvoljeni prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi (član 350. st. 2. i 3. Krivičnog zakonika), zloupotreba službenog položaja (član 359. Krivičnog zakonika), trgovina uticajem (član 366. Krivičnog zakonika), primanje mita (član 367. Krivičnog zakonika), davanje mita (član 368. Krivičnog zakonika), trgovina ljudima (član 388. Krivičnog zakonika), ugrožavanje lica pod međunarodnom zaštitom (član 392. Krivičnog zakonika) i krivično delo iz člana 98. st. 3. do 5. Zakona o tajnosti podataka. Takođe, i sprečavanje i ometanja dokazivanja (član 336. stav 1. Krivičnog zakonika) ako je učinjeno u vezi sa krivičnim delom iz tačaka 1) i 2) ovog stava.

<sup>23</sup> To su: oštećenje računarskih podataka i programa (član 298. stav 3. Krivičnog zakonika), računarska sabotaza (član 299. Krivičnog zakonika), računarska prevara (član 301. stav 3. Krivičnog zakonika) i neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj mreži i elektronskoj obradi podataka (član 302. Krivičnog zakonika).

<sup>24</sup> Vidjeti: Radisavljević, M., Četković, P., 2014, str. 170; Đurđić, V., 2014, str. 327.

obaveze proistekle iz člana 10. ratifikovane Konvencije o visokotehnološkom kriminalitetu.

Formalni uslovi za određivanje posebnih dokaznih radnji jesu postojanje pisanog i obrazloženog prijedloga tužioca, te obrazložena naredba o njihovoj primjeni koju donosi sudija za prethodni postupak (izuzev posebne radnje pod nazivom kontrolisana isporuka<sup>25</sup> koju naredbom određuje javni tužilac, tj. tužioc i tužilaštava posebne nadležnosti). Pravilo je da se posebne dokazne radnje moraju prekinuti čim prestanu razlozi za njihovu primjenu. Izuzetak predstavlja radnja prikrivenog isljednika koja može da traje godinu dana, te da se produži najduže za još šest mjeseci, kao i radnja kontrolisane isporuke kojoj se zbog njene prirode ne može odrediti krajnji rok za izvršenje. Za sve ostale posebne radnje propisano je najduže vrijeme u kojem one moraju biti primijenjene. Tako je primjena ovih radnji dozvoljena u periodu od tri mjeseca, a zbog neophodnosti dodatnog prikupljanja dokaza ovaj se rok može produžiti za još tri mjeseca. Kada se radi o krivičnim djelima za koja su nadležna tužilaštva posebne nadležnosti navedeni rok može se izuzetno produžiti još dva puta po tri mjeseca. Odluku o produženju roka trajanja posebne radnje donosi sudija za prethodni postupak na obrazloženi prijedlog tužioca.<sup>26</sup>

Naredbu sudije za prethodni postupak o izvršenju posebnih dokaznih radnji izvršavaju policija, BIA i VBA. Računarsko pretraživanje podataka<sup>27</sup>, pored navedenih organa, izvršavaju i carinske, poreske ili druge službe ili drugi državni organ, tj. pravno lice koje po osnovu zakona vrši javna ovlašćenja. Po izvršenju naloženih mjera ovi organi su dužni da podnesu izvještaj sudiji za prethodni postupak i javnom tužiocu, a uz izvještaj oni dostavljaju i sve prikupljene dokaze, tj. sav materijal prikupljen primjenom posebne dokazne radnje.

U slučaju da tužilac ne pokrene krivični postupak u roku od šest mjeseci od momenta kada se upoznao sa prikupljenim materijalom ili ako izjavi da takav materijal neće koristiti u postupku, kao i u slučaju da neće pokretati krivični postupak uopšte, takav materijal se mora uništiti. Materijal se uništava pod nadzorom sudije za prethodni postupak (član 163.

---

<sup>25</sup> Kontrolisana isporuka "predstavlja policijsko nadziranje ilegalnog transporta sa odloženom intervencijom, s ciljem da se dođe do organizatora i finansijera kriminalnog poduhvata". Bugarski, T., 2014, str. 82.

<sup>26</sup> Uopredi: Đurđić, V., 2014, str. 330–331.

<sup>27</sup> Ova se posebna dokazna radnja označava kao "raster pretraga". Ona podrazumijeva pročešljavanje baza podataka prema unaprijed utvrđenim kriterijumima (raster). Raster znači kontrolno obilježje. Postoji pozitivna i negativna raster pretraga. Pozitivna pretraga se koristi za utvrđivanje kruga sumnjivih lica, polazeći od određenih registrovanih karakteristika, dok negativna pretraga isključuje iz dalje provjere određeno lice koje nije sumnjivo. Vidjeti: Bugarski, T., 2014, str. 87; Radisavljević, M., Četković, P., 2014, str. 170. "Tokom 1970-ih godina, Savezna Republika Nemačka se suočavala sa talasom napada levičarske terorističke grupe. Policijske istrage su tada utvrdile da pripadnici terorističke grupe žive u stanovima iznajmljenim pod lažnim imenima i da stanoarinu, struju i telefonske račune plaćaju u gotovini. Policija je napravila instrument za automatsko skeniranje podataka dostupnih iz javne i privatne evidencije o ovom bihejvioralnom profilu koji sadrži do 18.000 imena za detaljnije ispitivanje. Policija je bila u stanju da identifikuje dva osumnjičena od kojih se za jednog ispostavilo da je terorista, a drugi diler droge. Nakon napada na Sjedinjene Američke Države 11. septembra 2001. godine, policija iz Nemačke je odlučila da pribegne istom instrumentu za identifikovanje lica na osnovu demografskih i socioekonomskih kriterijuma dobijenih iz profila o 9/11 teroristima, naime: muškarac, musliman, starosti između 18 i 40 godina, student ili bivši student, pripadnik ili državljanin određene zemlje sa pretežno muslimanskim stanovništvom. Tome je usledila provera podataka o 300.000 lica i ukupno 32.000 lica je identifikovano kao "spavači" i predmet detaljnije istrage. Niko, međutim, nikada nije optužen za krivično delo. Nemački Viši sud je izrazio zabrinutost da je ova preventivna provera stigmatizovala lica koja su obuhvaćena tom proverom i povećala rizik od diskriminacije u svakodnevnom životu. Takođe je doneo odluku da preventivna provera nije zakonita i da krši pravo na privatnost jer nije opravdana dokazima o konkretnoj i neposrednoj opasnosti za Nemačku". Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), 2014, *Sprečavanje terorizma i borba protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi ka terorizmu: Pristup putem rada policije u zajednici*, Beč, OEBS, str. 66.

stav 1. ZKP RS). Prilikom preduzimanja posebnih dokaznih radnji može se prikupiti i materijal o krivičnom djelu ili učiniocu, a koji nije bio obuhvaćen odlukom o određivanju posebnih dokaznih radnji. Takav materijal, koji se označava kao slučajni nalaz, može se koristiti u postupku samo ako se odnosi na neko krivično djelo iz člana 162. ZKP RS. Propisana je i obaveza da se prijedlog za određivanje posebnih dokaznih radnji i odluka o samom prijedlogu bilježe u posebnom upisniku i zajedno sa materijalom o sprovođenju posebnih dokaznih radnji čuvaju u posebnom omotu spisa sa naznakom "posebne dokazne radnje" uz oznaku stepena tajnosti. Takođe, podaci o predlaganju, odlučivanju i sprovođenju posebnih dokaznih radnji predstavljaju tajne podatke, te su ih kao takve dužna čuvati sva lica koja ih saznaju u bilo kom svojstvu (čl. 164 i 165. ZKP RS).

Shodno navedenom, odobrenje policiji i drugim organima bezbjednosti za primjenu posebnih dokaznih radnji daje sud, izuzev mjere kontrolisane isporuke, sa jasnim određivanjem vremena početka i završetka primjene mjere<sup>28</sup>. Kontrolu nad primjenom odobrenih mjera takođe vrši sud, a dužan je i da odbaci dokaze koji su prikupljeni navedenim mjerama na nezakonit način.<sup>29</sup> Takve odredbe sadrži Zakonik o krivičnom postupku koji u članu 84. stav 1. propisuje da dokazi koji su pribavljeni protivno članu 16. stav 1. ZKP RS (nezakoniti dokazi)<sup>30</sup> ne mogu biti korišćeni u krivičnom postupku. Nezakoniti dokazi se izdvajaju iz spisa, stavljaju u poseban zapečaćeni omot i čuvaju kod sudije za prethodni postupak do pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka, a nakon toga se uništavaju i o tome se sastavlja zapisnik. Izuzetno se nezakoniti dokazi čuvaju do pravnosnažnog okončanja sudskog postupka koji se vodi zbog pribavljanja takvih dokaza (član 84. st. 2 i 3. ZKP RS). Takođe, ako je prilikom preduzimanja posebnih dokaznih radnji postupano na način koji je suprotan odredbama zakonika ili naredbi organa postupka na tako prikupljenim podacima se ne može zasnivati sudska odluka (član 163. stav 3. ZKP RS).

Na ovom mjestu, potrebno je još jednom ukazati na postojeće zakonske neuređenosti samih naziva posebnih mjera koje stoje na raspolaganju organima bezbjednosti, kao i na razlike u pravnim režimima kojima su ove mjere propisane. Jedan je pravni režim kojim se uređuje krivični postupak, a u okviru tog postupka i primjena posebnih dokaznih radnji koje sprovedu organi bezbjednosti, tj. policija, BIA i VBA, za potrebe vođenja krivičnog postupka. Drugi pravni režim proizilazi iz zakonodavstva o organima bezbjednosti, a njime se, takođe, propisuje upotreba posebnih mjera, prvenstveno radi zaštite nacionalne bezbjednosti, tj. prevashodno u preventivne svrhe. Razlika koja se mora naznačiti odnosi se na činjenicu ko daje saglasnost na primjenu posebnih mjera. U prvom slučaju, tj. režimu to je sudija za prethodni postupak, na obrazloženi prijedlog tužioca; u drugom slučaju to je predsjednik Višeg suda u Beogradu ili postupajući sudija Posebnog odjeljenja ovog suda, a na prijedlog direktora BIA, dok je za VBA nadležan predsjednik Vrhovnog kasacionog suda ili postupajući sudija, kao i predsjednik Višeg suda u sjedištu Apelacionog suda.<sup>31</sup>

---

<sup>28</sup> Vidjeti: Odluku US - 65/2014-99 u vezi sa posebnim ovlaštenjima BIA, u predmetu IUz-252/2002 kojom je utvrdio da odredbe čl. 13, 14. i 15. Zakona o Bezbednosno-informativnoj agenciji (*Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 42/02 i 111/09) nisu u saglasnosti sa Ustavom, tj. da nisu dovoljno jasno i precizno formulisane.

<sup>29</sup> Vidjeti: Milosavljević, B., 2004a, *Ljudska prava i policija – standardi ljudskih prava za policiju*, Beograd, Centar za antiratnu akciju, str. 115–116.

<sup>30</sup> "Sudske odluke se ne mogu zasnivati na dokazima koji su, neposredno ili posredno, sami po sebi ili prema načinu pribavljanja u suprotnosti sa Ustavom, ovim zakonikom, drugim zakonom ili opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima, osim u postupku koji se vodi zbog pribavljanja takvih dokaza" (član 16. stav 1 ZKP RS).

<sup>31</sup> Vidjeti: Pavlović, G., 2015, *Bezbednosna funkcija države i zaštita ljudskih prava*, Doktorska disertacija, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta Union, str. 275.

Takođe, potrebno je naglasiti da zakoni o policiji i krivičnom postupku nisu terminološki ujednačeni. Tako su ovlašćenja koja policija ima na osnovu ZKP RS regulisana dijelom u radnjama dokazivanja, kao i u posebnom dijelu gdje se koristi termin "posebne dokazne radnje". S druge strane, Zakon o policiji upotrebljava termin policijska ovlašćenja i u okviru njih, tj. kao jedno od ovlašćenja jesu mjere ciljane potrage<sup>32</sup>, te termin specijalne istražne tehnike. Na osnovu navedenog proizilazi da je radi bolje zaštite prilikom ograničavanja ljudskih prava i osnovnih sloboda primjenom posebnih mjera veoma bitno jasno razgraničiti koje se mjere, u kom pravnom režimu i u koje svrhe mogu primjenjivati.

## UOPŠTE O NADZORU I KONTROLI, S OSVRTOM NA SUDSKU VLAST

Policija, službe bezbjednosti i drugi državni organi koji imaju mogućnost upotrebe sredstava prinude i posebnih mjera su, zbog posebnog pravnog režima u kojem rade i ostvaruju odnose sa građanima, šire podvrgnuti nadzornim i kontrolnim mehanizmima u odnosu na druge državne organe. U okviru ovih mehanizama sagledava se da li su organi bezbjednosti svojim postupanjem izašli iz pravnih okvira, kao i da li su preduzeli sve što je u njihovoj praktičnoj moći u tim pravnim okvirima.<sup>33</sup>

Treba naglasiti da se često javljaju terminološki nesporazumi i nedoumice u vezi sa pojmovnim određenjem ovih mehanizama, odnosno u vezi sa razgraničenjem pojmova nadzora i kontrole. Za B. Milosavljevića, kontrola<sup>34</sup> uopšte je složen proces ili djelatnost, i ona obuhvata tri relativno odvojene faze: "proveravanje – kojim se vrši upoređivanje predviđenog i ostvarenog; zatim ocenjivanje – kojim se vrši potvrđivanje ili negiranje kontrolisanog rada; te intervenisanje – kojim se vrši realizacija izrečene ocene kada je ona negativna".<sup>35</sup> Prema shvatanju Z. Tomića, nadzor je jedan širi proces od kontrole, koji je

---

<sup>32</sup> Mjere ciljane potrage – ovlašćenje policije propisano Zakonom o policiji u članu 83. Ovim mjerama se daje policiji mogućnost da radi hvatanja i privođenja lica za koje se osnovano sumnja da je izvršilo krivično djelo, a za koje je po zakonu propisana kazna zatvora od četiri ili više godina, i za kojim je raspisana međunarodna potjernica, a u slučaju kada se drugim mjerama to lice ne može uhvatiti i privesti, odnosno kada bi to bilo povezano sa nesrazmjernim teškoćama, prema tom licu preduzmu mjere potrage primjenom specijalne istražne tehnike utvrđene zakonom kojim se uređuje krivični postupak. Vidljivo je da Zakon o policiji neprecizno označava posebne dokazne radnje, nazivajući ih specijalnim istražnim tehnikama. Ove mjere se sprovode u postupku i na način propisan Zakonom o policiji. Mjere ciljane potrage odobrava predsjednik Vrhovnog suda Srbije na prijedlog direktora policije, u roku od 72 časa od podnošenja prijedloga. Odobrene mjere se mogu primjenjivati najduže šest meseci, a na osnovu novog prijedloga mogu se produžiti još jedanput najduže šest meseci. Kada razlozi hitnosti to zahtjevaju, mjere ciljane potrage može svojim rješenjem naložiti direktor policije, uz prethodno pribavljenu pisanu saglasnost za početak primjene odgovarajućih mjera predsjednika Vrhovnog suda Srbije, ili ovlašćenog sudije. U ovom slučaju pisani prijedlog za primjenu odgovarajućih mjera dostavlja se u roku od 24 časa od dobijanja saglasnosti. Važno je naglasiti da se podaci prikupljeni primjenom ovih mjera ne mogu se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku. Takvi se podaci se po okončanju ciljane potrage dostavljaju predsjedniku Vrhovnog suda Srbije, odnosno ovlašćenom sudiji, koji je dužan da ih uništi i o tome sačini zapisnik. Vidjeti: Zakon o policiji, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 101/2005, 63/2009 – Odluka US, 92/2011.

<sup>33</sup> Vidjeti: Miletić, S., Jugović, S., 2009, *Pravo unutrašnjih poslova*, Beograd, Kriminalističko-policijska akademija, str. 311.

<sup>34</sup> Potreba za uspostavljanjem mehanizama kontrole nad institucijama vlasti uočena je veoma davno, naročito u vezi sa očiglednim opasnostima od zloupotreba i izvrtnja uloge oružanih organa države. "Čuvari demokratije, primetio je još Aristotel, mogu postati pretnja demokratiji i njenim ustanovama. U starom Rimu ta pretnja doživela je svoje ostvarenje kada su pretorijanci (telesna garda imperatora) počeli da nameću vladaoce po svojoj volji. Tada je rimski pesnik i satiričar Juvenal (živeo oko 60-140. godine nove ere) formulisao čuveno pitanje: *Quis custodiet ipsos custodes? – A ko će stražariti nad stražarima?*". Milosavljević, B., 2004b, *Građanski nadzor nad policijom – mogući model za Srbiju*, Beograd, Centar za antiratnu akciju, str. 13.

<sup>35</sup> Milosavljević, B., 1997, *Nauka o policiji*, Beograd, Policijska akademija, str. 302.

stalnog karaktera. Kontrola se obavlja u okviru nadzora i predstavlja najjači oblik uticaja vršioca nadzora prema onome čija se aktivnost nadzire. Pri tome je nadzor bez kontrole moguć i ostvariv, ali nedovoljno efikasan.<sup>36</sup>

Pod kontrolom organa bezbjednosti označava se Ustavom i zakonom utvrđeni skup "nadležnosti, ovlašćenja, postupaka, oblika, metoda i sredstava, čijom se upotrebom neposredno proverava, meri, utvrđuje, ocenjuje i unapređuje učinkovitost i delotvornost rada, u ovom slučaju, svih državnih organa koji su odgovorni za bezbednost Srbije i njenih građana".<sup>37</sup> S druge strane, isti autori, pod nadzorom organa bezbjednosti označavaju Ustavom i zakonom identičan skup mehanizama ali čijom se upotrebom neposredno stiču uvid i saznanja o učinkovitosti i djelotvornosti rada svih državnih organa bezbjednosti.<sup>38</sup> Proizilazi da je tačka razlikovanja između ova dva pojma, između ostalog, i u različitim ovlašćenjima nosilaca ovih mehanizama, tj. nadzornih i kontrolnih organa. Kontrola podrazumijeva direktno uplitanje u rad organa koji se kontroliše u smislu mogućnosti donošenja odluka u vezi sa organizacijskim politikama i procedurama. Nadzor se odnosi na proces procjene usklađenosti organizacijskih ili ljudskih aktivnosti sa određenim kriterijumima i na ovoj osnovi davanja preporuka.<sup>39</sup>

Nosioци nadzora nisu ovlašćeni da se neposredno miješaju u rad organa bezbjednosti niti mogu da izdaju izvršne naloge. Oni mogu samo da pokrenu postupak za utvrđivanje i sankcionisanje političke ili pravne odgovornosti nadležnih za moguća kršenja Ustava i zakona, odnosno za uočene propuste u njihovom radu. Nasuprot njima nosioци kontrole mogu, ukoliko se prilikom kontrole uoče neke nepravilnosti u radu, da zatraže ili naredе obustavu radnji koje su u toku, te datom prilikom pokrenu postupak za utvrđivanje zakonske i/ili političke odgovornosti, tj. za izricanje sankcija licu koje je odgovorno za nastale nepravilnosti ili prekršaje (npr. da privremeno udalje odgovorno lice sa dužnosti).<sup>40</sup> Međutim, većina subjekata koji su zaduženi za nadzor, takođe sprovode i kontrolu organa bezbjednosti. Ovo posebno dolazi do izražaja kod nosilaca spoljašnje kontrole. Zbog toga često dolazi do izjednačavanja ovih pojmova, tj. do njihovog nerazlikovanja, iako je nadzor po svemu sudeći širi pojam, odnosno proces od kontrole.

Opšti cilj nadzora i kontrole jeste da se provjeri da li organi zaduženi za bezbjednost štite i ostvaruju utvrđene nacionalne interese i ciljeve. Kontrolom se direktno i činjenično provjerava da li i u kojoj mjeri državni organi bezbjednosti pri svome postupanju poštuju i štite ljudska prava građana, ali i svojih pripadnika, dok se nadzorom stiče uvid i saznanje o takvim pojavama. Takođe, se provjerava na koji način se planiraju i troše budžetska sredstva. U zahvatu kontrole mogu se, kada za to postoji zakonski osnov, naći i nedržavni organi bezbjednosti koji su ovlašćeni da koriste silu.<sup>41</sup>

Sudski organi se pojavljuju kao spoljašnje formalno sredstvo nadzora i kontrole, a time i zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda prilikom postupanja organa bezbjednosti. Prema Ustavu Republike Srbije<sup>42</sup> odnos tri grane vlasti zasniva se na ravnoteži i međusobnoj kontroli, pri čemu je sudska vlast nezavisna (član 4). Sudska vlast je jedinstvena na teritoriji Republike Srbije. Sudovi su samostalni i nezavisni u svom radu i

---

<sup>36</sup> Vidjeti: Tomić, Z., 1991, *Upravno pravo*, Beograd, Nomos, str. 49–50.

<sup>37</sup> Milosavljević, B., i dr., 2012, *Skupštinska kontrola i nadzor sektora bezbednosti Srbije*, Priručnik, Beograd, OEBS, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, str. 18.

<sup>38</sup> Vidjeti: Milosavljević, B., i dr., 2012, str. 19.

<sup>39</sup> Vidjeti: Wills, A., and others, 2011, *Parliamentary oversight of security and intelligence agencies in the European Union – Study*, Brussels, European Parliament, p. 41.

<sup>40</sup> Vidjeti: Milosavljević, B., i dr., 2012, str. 18–19.

<sup>41</sup> Vidjeti: Milosavljević, B., i dr., 2012, str. 18–19.

<sup>42</sup> Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 83/06.

sude na osnovu Ustava, zakona i drugih opštih akata, kada je to predviđeno zakonom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima (član 142. st. 1. i 2. Ustava). Sudska vlast u Republici Srbiji pripada sudovima opšte i posebne nadležnosti, a njihovo osnivanje, organizacija, nadležnost, uređenje i sastav se uređuju zakonom.<sup>43</sup> Pri tome je najviši sud u Republici Srbiji Vrhovni kasacioni sud, a njegovo sjedište je u Beogradu (član 143. Ustava).

U vezi sa nadzorom i kontrolom koju sudovi ostvaruju nad organima bezbjednosti moguće je uočiti nekoliko specifičnih relacija. Prva relacija, jeste ona prema kojoj "sudovima u nadležnost pripada izdavanje naloga za hapšenje i pritvaranje lica, kao i za pretres stanova i drugih prostorija. Pošto izdaju takve naloge, oni su dužni da vrše nadzor nad njihovim sprovođenjem od strane policije. U njihovu nadležnost dolazi i veoma značajno pitanje nadzora nad privođenjem i zadržavanjem lica od strane policije, kao jedne od mjera u vezi s kojom najčešće dolazi do kršenja ljudskih prava od strane policije".<sup>44</sup>

Prema drugoj relaciji, sudovi odobravaju policiji i službama bezbjednosti korišćenje posebnih mjera i nadziru njihovu primjenu. Pri tome, ukoliko bi zahtjev za ograničavanjem privatnosti građana odobravali bez provjere njegove osnovanosti ili ukoliko poslije udovoljavanja takvom zahtjevu ne bi vršili nadzor nad poštovanjem uslova za njegovu primjenu onda bi policija i službe bezbjednosti imale neograničene mogućnosti za upad u privatnost građana.<sup>45</sup>

Trećom relacijom se ističe da "sudovi odlučuju o odgovornosti za krivična dela počinjena protiv službene dužnosti, a koja mogu počiniti pripadnici sektora bezbjednosti". Četvrta, "Upravni sud odlučuje o zakonitosti konačnih upravnih akata koje donose policijski i vojni organi". Peta, "sudovi su nadležni da pružaju zaštitu licima čija su prava i slobode povrijeđeni nezakonitim akcijama državnih organa, da odlučuju o naknadi štete koju građani i pravna lica pretrpe u takvim slučajevima, kao i da pruže zaštitu pripadnicima sektora bezbjednosti kada su njihova prava povrijeđena u organima u kojima rade".<sup>46</sup>

Konačno, postoji još i relacija između Ustavnog suda i organa bezbjednosti, koja se ostvaruje preko ustavnosudske kontrole. Ova kontrola obuhvata kontrolu ustavnosti i zakonitosti opštih pravnih akata organa bezbjednosti, a ukoliko postoji i mogućnost korišćenja ustavne žalbe, onda ta kontrola obuhvata i kontrolu pojedinačnih akata i radnji ovih organa kojima su učinjene povrede ustavom utvrđenih sloboda i prava građana.<sup>47</sup>

Opseg sudskog nadzora se čini ograničenim u odnosu na neke kategorije lišenja slobode (npr. nad zadržavanjem od strane policije), kao i limitiranim po pitanju

---

<sup>43</sup> Tako su Zakonom o uređenju sudova kao Sudovi opšte nadležnosti propisani: osnovni, viši, apelacioni sudovi i Vrhovni kasacioni sud; dok su kao Sudovi posebne nadležnosti propisani: privredni sudovi, Privredni apelacioni sud, prekršajni sudovi, Viši prekršajni sud i Upravni sud (član 11. Zakona o uređenju sudova). Vidjeti: Zakon o uređenju sudova, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 – dr. zakon, 78/2011 – dr. zakon, 101/2011 i 101/2013. Zakonom o sjedištima i područjima sudova i javnih tužilaštava osnovano je: 44 Prekršajnih sudova, 66 osnovnih, 25 viših sudova, 16 privrednih sudova, četiri apelaciona suda (u Beogradu, Kragujevcu, Nišu i Novom Sadu). Istovremeno je osnovano i 58 osnovnih javnih tužilaštava, 25 viših javnih tužilaštava i četiri apelaciona javna tužilaštva. Vidjeti: Zakon o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštava, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 101/2013.

<sup>44</sup> Milosavljević, B., 2004b, str. 49.

<sup>45</sup> Vidjeti: Hadžić, M., Milosavljević, B., 2013, *Pravna uređenost sektora bezbednosti Srbije*, Beograd, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, str. 21; Milosavljević, B., 2004b, str. 49.

<sup>46</sup> Hadžić, M., Milosavljević, B., 2013, str. 21.

<sup>47</sup> Vidjeti: Milosavljević, B., 2004b, str. 56.

mehanizama reagovanja na konkretne navode o različitim vidovima zlostavljanja tokom lišenja slobode. Najčešće se sudski predmeti koji se tiču zloupotreba ovlašćenja procesuiraju sporo, a što za posljedicu u pojedinim slučajevima ima nastupanje zastarjelosti. Takođe, izrečene sankcije za krivična djela predstavnika sektora bezbjednosti ukazuju na blagu kaznenu politiku sudova.<sup>48</sup>

## SUDSKI NADZOR I KONTROLA NAD PRIMJENOM POSEBNIH MJERA

Sudska kontrola i nadzor nad primjenom posebnih mjera koje u svom radu koriste organi bezbjednosti mogu se vršiti u tri faze: "prije primjene mjera, u toku njihove primjene i nakon okončanja njihove primjene. Kontrola mjera koje se sprovode u skladu sa Zakonikom o krivičnom postupku jeste sveobuhvatnija, jer po pravilu obuhvata sve tri faze. S druge strane, kontrola primjene mjera u skladu sa zakonima službi bezbjednosti skoro je potpuno ograničena na prvu fazu (kontrola prije primjene)"<sup>49</sup> Oblik i domet sudskog nadzora i kontrole zavisi upravo od toga po kom se pravnom režimu posebne mjere primjenjuju, tj. da li je to u skladu sa Zakonikom o krivičnom postupku ili je u skladu sa sistemskim zakonima službi bezbjednosti kada službe ove mjere primjenjuju kako bi preventivno djelovale.

U prvom slučaju, tj. za potrebe krivičnog gonjenja, bez obzira na to koji organ ove mjere primjenjuje (organi gonjenja ili bezbjednosne službe) postoji konstantan nadzor nad primjenom većine mjera od strane suda. Pri tom se, prethodna kontrola sprovodi odobravanjem posebnih dokaznih radnji od strane sudije za prethodni postupak, a na osnovu obrazloženog prijedloga javnog tužioca (osim kontrolisane isporuke koju direktno određuje tužilac). Pored posebnih dokaznih radnji sudija za prethodni postupak daje odobrenje i za nadzor sumnjivih transakcija i njihovo obustavljanje, kao i za pribavljanje evidencije o ostvarenoj telefonskoj komunikaciji, korišćenim baznim stanicama ili lociranju mjesta sa kojeg se komunikacija obavlja. S druge strane, tužioci mogu da odrede pribavljanje podataka od banaka ili drugih finansijskih organizacija. U toku primjene mjere sudija za prethodni postupak i javni tužilac imaju mogućnost da nadziru sprovođenje pojedinih posebnih dokaznih radnji, i to: tajnog nadzora komunikacije, tajnog praćenja i snimanja, te zaključivanja simulovanih poslova. Organi koji preduzimaju ove radnje imaju obavezu da sačinjavaju dnevne izvještaje i da ih na njihov zahtjev dostavljaju sudiji za prethodni postupak i javnom tužiocu. S druge strane, za ostale mjere to nije propisano. Konačno, naknadna kontrola podrazumijeva da se nakon završetka primjene posebne dokazne radnje dostavlja izvještaj o primjeni i prikupljenim materijalima sudiji za prethodni postupak, osim izvještaja o primjeni kontrolisane isporuke koji se dostavlja javnom tužiocu. Nije predviđena obaveza podnošenja izvještaja od strane policije sudiji za prethodni postupak u vezi sa primjenom mjere pribavljanja evidencije o telefonskoj komunikaciji i korišćenim baznim stanicama ili lociranju mjesta sa kojeg se obavlja komunikacija, koji ovu mjeru odobrava, nego se o primjeni obavještava javni tužilac.<sup>50</sup>

U drugom slučaju, tj. u drugom režimu sprovođenje posebnih mjera adekvatno se ne nadzire. Prvenstveno od strane sudova sprovodi se prethodna kontrola koja podrazumijeva da sudovi daju odobrenja službama bezbjednosti za pojedine posebne mjere iz njihove

<sup>48</sup> Vidjeti: <http://reforma.bezbednost.org/sudska-kontrola/>, pristup 22.07.2015. godine u 12.30 časova.

<sup>49</sup> Petrović, P., i dr., 2015, *Posebne mere tajnog prikupljanja podataka: vodič za nadzor*, Beograd, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, str. 39.

<sup>50</sup> Uporedi: Petrović, P., i dr., 2015, str. 39–43.



nadležnosti. Tako, odobrenje posebnih mjera kojima se odstupa od nepovredivosti tajne pisama i drugih sredstava opštenja za BIA daje predsjednik Višeg suda u Beogradu, odnosno određeni sudija iz Posebnog odjeljenja za organizovani kriminal (član 15, stav 3 Zakona o BIA). Od propisanog pravila postoje dva izuzetka. Prvi izuzetak nalazimo u članu 15b. Zakona prema kojem je moguće čak 96 časova sprovesti posebnu mjeru dok se ne dobije odobrenje sudije. Riječ je o mogućnostima proširenja posebne mjere za koju već postoji naredba sudije, a koju naređuje direktor BIA ukoliko se u toku njenu primjene jave opravdani razlozi.<sup>51</sup> U ovom slučaju se ne može reći da postoji prethodna kontrola, već naknadna, zbog toga što sudija može odbiti proširenje i narediti da se prikupljeni materijal uništi. Drugi izuzetak se tiče primjene drugih posebnih mjera i metoda koje nisu propisane zakonom već podzakonskim aktom<sup>52</sup>, a koje, takođe, ne odobrava sud već direktor agencije ili lice koje on ovlasti (član 9. Zakona o BIA). U ovom slučaju se radi o sljedećim mjerama: "tajna saradnja; tajni pregled prostora, stvari i predmeta; tajno nadziranje i osmatranje".<sup>53</sup> S obzirom na to, da ove mjere nisu propisane zakonom, ne postoji ni osnov za spoljni nadzor i njihovu kontrolu, a tako ni za sudski nadzor.

Zakon o BIA nije uopšte propisao mogućnost da sudovi kontrolišu posebne mjere kojima se odstupa od nepovredivosti tajne pisama i drugih sredstava opštenja koje sprovodi BIA tokom njihove primjene, ali ni nakon primjene. Do naknadne kontrole, uz prethodno navedenu situaciju, može doći još samo u slučaju da se primjenom posebnih mjera prikupi materijal o krivičnom djelu za koje se mogu odrediti posebne dokazne radnje, kada se materijal dostavlja nadležnom javnom tužilaštvu.<sup>54</sup>

S druge strane, odobrenje za sprovođenje posebnih postupaka i mjera tajnog prikupljanja podataka prema Zakonu o VBA i VOA daje više organa. Tako, primjenu tajnog elektronskog nadzora telekomunikacija i informacionih sistema odobrava viši sud u sjedištu apelacionog suda na čijoj teritoriji će mjera biti primijenjena, dok je za tajno snimanje razgovora, tajni nadzor sadržine pisama i tajni nadzor i snimanje unutrašnjosti objekata nadležan Vrhovni kasacioni sud (čl. 13a. i 14. Zakona o VBA i VOA). U slučaju primjene ovih mjera ne postoji mogućnost kontrole u toku njihove primjene. Naknadna kontrola se sprovodi putem pisanog obavještanja sudije o završetku primjene mjere i javnog tužilaštva o osnovama sumnje da se priprema ili da je izvršeno krivično djelo.<sup>55</sup> Takođe, zakonom je propisano da odluku o primjeni pojedinih postupaka i mjera donosi direktor VBA ili lice koje on ovlasti. To su: operativni prodor u organizacije, grupe i institucije; tajno pribavljanje i otkup dokumenata i predmeta; tajni uvid u evidencije podataka, u skladu sa zakonom; tajno praćenje i nadzor lica na otvorenom prostoru i javnim mestima uz korišćenje tehničkih sredstava (član 13. Zakona o VBA i VOA). U ovim slučajevima nema mogućnosti sudskog nadzora i kontrole.

---

<sup>51</sup> "Ako u toku primene posebne mere pripadnik Agencije dođe do saznanja da lice, grupa ili organizacija koristi drugo sredstvo komunikacije, elektronsku ili drugu adresu, ili da se komunikacija obavlja na drugim mestima kojima je pristup ograničen ili u drugim prostorijama, obavestiće o tome odmah direktora Agencije koji može narediti proširenje posebne mere" (član 15b. stav 1 Zakona o BIA).

<sup>52</sup> Vidjeti: Zaštitnik građana, 2014, *Izveštaj o kontroli rada Bezbednosno-informativne agencije u primeni mere tajnog nadzora*, Beograd, str. 3–4.

<sup>53</sup> Petrović, P., i dr., 2015, str. 46.

<sup>54</sup> Vidjeti: Petrović, P., i dr., 2015, str. 50.

<sup>55</sup> Vidjeti: član 17. stav 3. i član 18. Zakona o VBA i VOA.

## ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Savremene bezbjednosne prijetnje poput terorizma daju organima bezbjednosti posebno pravo da zahtijevaju od "države" nova i značajno šira ovlaštenja za njihove akcije. Tako, uz ovlaštenja koja su data organima bezbjednosti u njihovim sistemskim zakonima, organi bezbjednosti koriste i posebne mjere propisane krivičnim procesnim zakonodavstvom, kao što su operativni prodor u kriminalne organizacije (angažovanje prikrivenog istražitelja i simulovani poslovi) i mjere tajne opservacije, poput nadzora nad komunikacijama, tajnog praćenja i sl. Ove mjere se u zakonodavstvima različito nazivaju: posebne istražne mjere, posebne policijske istražne metode, prikrivene istrage, tajne operacije, mjere tajnog nadzora, posebne istražne radnje, specijalne istražne tehnike, posebne dokazne radnje i sl. U svakom slučaju, njima se privremeno ograničavaju ustavna prava i slobode građana, a one označavaju pravno regulisanje posebnih mjera za borbu protiv najopasnijih oblika kriminaliteta.

Sagledavajući ustavne i zakonske odredbe kojima se uređuju položaj i ovlaštenja sudova u Srbiji može se konstatovati da one pružaju dobar okvir za vršenje nadzora i kontrole sektora bezbjednosti. Pri tome se sudski nadzor i kontrola odvijaju kroz dva različita pravna režima, i to na osnovu Zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije i na osnovu sistemskih zakona kojima se uređuje nadležnost službi bezbjednosti. U prvom slučaju, može se konstatovati da postoji adekvatan nadzor i kontrola tokom cijelog krivičnog postupka. U drugom pravnom režimu, nadzor i kontrola su svedeni na minimum, s tim da za primjenu pojedinih posebnih mjera nadzor i kontrola uopšte nisu predviđeni. Ovo svakako nije dobro iz razloga što se na ovaj način omogućava službama bezbjednosti nesmetano uplitanje u zagarantovana prava i slobode građana. U prilog tome je i činjenica da pojedine posebne mjere i metodi koje koristi BIA nisu propisane zakonom već podzakonskim aktima, i to najčešće sa oznakom tajnosti.

Zbog mnogobrojnih ovlaštenja koja imaju pripadnici organa bezbjednosti, a u smjeru obezbjeđenja neophodnih pretpostavki za poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda u njihovim postupanjima, nameće se potreba stalnog nadograđivanja zakonodavstva koje reguliše ovu materiju. Čine se posebno opravdanim zahtjevi da se cjelovito pravno urede i ujednače tzv. posebne mjere. Ovo zbog toga što se one koriste u istragama krivičnih djela, odnosno radi zaštite nacionalne bezbjednosti, i to kako od strane policije, tako i od strane službi bezbjednosti. Jedan od načina jeste da se preciznijim regulisanjem njihove primjene ostavi što manje diskrecionog prostora subjektima koji ih primjenjuju, ali i mogućnost adekvatnog nadzora, odnosno kontrole. Ovo bi se moglo realizovati osnivanjem jedinstvene, tj. posebne agencije koja bi bila zadužena isključivo za primjenu posebnih mjera, na osnovu naloga suda, za sve organe koje ih sprovode. Ni eventualno ustavno regulisanje materije o policiji i službama bezbjednosti ne ni bilo na odmet, s obzirom na to da ovlaštenja koja imaju najdirektnije zadiru u ljudska prava.

## LITERATURA

1. Bugarski, T., 2014, *Dokazne radnje u krivičnom postupku*, Drugo izmenjeno izdanje, Novi Sad, Centar za izdavačku delatnost Pravnog fakulteta.
2. Veić, P., 1996, *Kaznenopravne mogućnosti suzbijanja organiziranog kriminaliteta*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 3, broj 2, str. 669–685.

3. Grubač, M., Vasiljević, T., 2014, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd, Projuris.
4. Đurđić, V., 2014, *Krivično procesno pravo, Opšti deo*, Niš, Pravni fakultet, Centar za publikacije.
5. Kaseze, A., 2005, *Međunarodno krivično pravo*, Beograd, Beogradski centar za ljudska prava.
6. Miletić, S., Jugović, S., 2009, *Pravo unutrašnjih poslova*, Beograd, Kriminalističko-policijska akademija.
7. Milosavljević, B., 1997, *Nauka o policiji*, Beograd, Policijska akademija.
8. Milosavljević, B., 2004a, *Ljudska prava i policija – standardi ljudskih prava za policiju*, Beograd, Centar za antiratnu akciju.
9. Milosavljević, B., 2004b, *Građanski nadzor nad policijom – mogući model za Srbiju*, Beograd, Centar za antiratnu akciju.
10. Milosavljević, B., i dr., 2012, *Skupštinska kontrola i nadzor sektora bezbednosti Srbije*, Priručnik, Beograd, OEBS, Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
11. Milosavljević, B., Petrović, P., *Bezbednosno-obaveštajne službe Republike Srbije*, u: Hadžić, M., Petrović, P., Stojanović, S. (ur.), 2009, *Godišnjak reforme sektora bezbednosti u Srbiji*, Beograd, Centar za civilno-vojne odnose, str. 222–252.
12. Milosavljević, B., *Ustavopravni status policije i drugih snaga bezbednosti u Srbiji posle donošenja Ustava 2006. godine*, u: Janković, P. (ur.), 2007, *Deveta škola reforme sektora bezbednosti*, Beograd, Centar za međunarodne i bezbednosne poslove, str. 51–67.
13. Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), 2014, *Sprečavanje terorizma i borba protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi ka terorizmu: Pristup putem rada policije u zajednici*, Beč, OEBS.
14. Pavlović, G., 2015, *Bezbednosna funkcija države i zaštita ljudskih prava*, Doktorska disertacija, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta Union.
15. Petrović, P., i dr., 2015, *Posebne mere tajnog prikupljanja podataka: vodič za nadzor*, Beograd, Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
16. Radisavljević, M., Četković, P., *Posebne dokazne radnje u tužilačkoj istrazi u Srbiji*, u: Jovanović, I., Petrović-Jovanović, A., (ur.), 2014, *Tužilačka istraga - regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*, Beograd, Misija OEBS u Srbiji, str. 163–194.
17. Schmalleger, F., 2006, *Criminology today: an integrative introduction*, Fourth edition, New Jersey, Pearson Prentice Hall.
18. Stojanović, Z., 2011, *Krivično pravo u doba krize*, Branič, broj 1-2, str. 27–49.
19. Tejlor, M., 2003, *Ljudska prava kao izazov u policijskoj praksi: referentna brošura*, Beograd, Kancelarija Saveta Evrope.
20. Tomić, Z., 1991, *Upravno pravo*, Beograd, Nomos.
21. Hadžić, M., Milosavljević, B., 2013, *Pravna uređenost sektora bezbednosti Srbije*, Beograd, Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
22. Wills, A., and others, 2011, *Parliamentary oversight of security and intelligence agencies in the European Union – Study*, Brussels, European Parliament.
23. Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 83/06.
24. Zakon o policiji, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 101/2005, 63/2009 – Odluka US, 92/2011.

25. Zakon o Vojnobezbednosnoj i Vojnoobaveštajnoj agenciji, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 88/2009, 55/2012 – Odluka US, 17/2013.
26. Zakon o Bezbednosno-informativnoj agenciji, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br.42/2002, 111/2009, 65/2014 – Odluka US, 66/2014.
27. Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 45/13, 55/14.
28. Zaštitnik građana, 2014, *Izveštaj o kontroli rada Bezbednosno-informativne agencije u primeni mere tajnog nadzora*, Beograd.
29. *Recommendation of the Committee of Ministers to member states on "special investigation techniques" in relation to serious crimes including acts of terrorism*, Rec(2005)10, Council of Europe Committee of Ministers, 20 April 2005.
30. *Huwig v. France*, Predstavka broj 11105/84 i Presuda od 24. aprila 1990. godine.
31. *Kruslin v. France*, Predstavka broj 11801/85 i Presuda od 24. aprila 1990. godine.
32. <http://reforma.bezbednost.org/sudska-kontrola>

## COURT SURVEILLANCE AND CONTROL OVER APPLYING SPECIAL MEASURES USED BY THE SECURITY AUTHORITIES

*Contemporary security threats such as terrorism and organised crime are posing completely new challenges to security authorities and are also giving them the right to ask for new authorisations for their actions that are wider than the usual ones. Thereby with authorisations and measures stipulated in their systematic laws security authorities are using special measures stipulated by the criminal procedural legislation. These measures are called differently in criminal legislations of different European states, such as: special investigative measures, special police investigative methods, undercover investigations, secret operations, secret surveillance measures, special investigative actions, special investigative techniques, special evidentiary actions etc. Special measures are being used in exceptional cases, i.e. their application is limited to the hardest crimes and even then they are being used as the ultima ratio, or when the classical investigative measures are not giving any results. In the Republic of Serbia, these measures are being executed by the police, Security Information Agency and Military Security Agency, while special measures such as computer data research, among other authorities, executing the customs, tax and other services or another state authority, i.e. legal entities who are exercising public authority in accordance with law. The goal of this paper is to point towards the lack of orderliness of the names of special measures which are available to the security authorities within legislation, and to show differences in legal regimes which regulate these measures. There is no doubt that there is a need for constant court surveillance and control over these measures because they are temporarily limiting rights and freedoms guaranteed by the Constitution. Court surveillance and control over application of special measures can be performed in three phases: prior to the application of measures, during applying the measures and after the application of measures. In order to protect the citizens, while limiting human rights and liberties by applying these measures it is very important to distinguish which measures can be applied in which legal regime and for which purposes. Furthermore, the difference has to be pointed to the fact who gives permission to apply special measures.*

*KEY WORDS: special measures, security authorities, court surveillance*

## STATUS DOKAZA PRIBAVLJENIH U INOSTRANSTVU

Zoran S. Pavlović\*

*Status koji imaju dokazi pribavljeni u inostranstvu, odnosno koja im je dokazna vrednost stvar je zakonskih rešenja u nacionalnim zakonodavstvima, ali i odluke suda, naročito kod predmeta organizovanog kriminala gde se dokazi pribavljaju u više zemalja, na osnovu odluka različitih državnih tela i različitih pravnih sistema. Zato se u svakoj zemlji ponaosob, pa čak i u istoj kod više različitih sudova srećemo sa raznovrsnim pojedinačnim rešenjima ocene statusa tih dokaza. Raspon u kome se kreću ovlašćenja suda u tom smislu određen je konvencijski, zakonski, ali uz puno poštovanje principa slobodnog sudijskog uverenja i načela zakonitosti. Nadnacionalna rešenja prava Evropske unije u dokaznom pravu pružaju nove mogućnosti da se od instituta međunarodne pravne pomoći dođe do modela međunarodno pravne saradnje u krivičnopravnoj oblasti, što treba da osnaži efikasnost krivičnih postupaka.*

*KLJUČNE REČI: dokazi pribavljeni u inostranstvu, slobodno sudijsko uverenje, zakonitost dokaza, međunarodnopravna pomoć i saradnja.*

### 1. UMEŠTO UVODA - JEDAN PRIMER I NEKOLIKO PITANJA

Koliko je teško odrediti status pribavljenih dokaza u krivičnom postupku može da posluži kao primer suđenje pred Posebnim odeljenjem za organizovani kriminal Višeg suda u Beogradu protiv Darka Šarića (DŠ) i drugih, odnosno suđenje pred Višim sudom u Ljubljani protiv Dragana Tadića (DT) i dr., kao i suđenja pred sudovima u još nekim državama, a u vezi istog životnog događaja, proisteklih iz policijske akcije zvane *Balkanski ratnik*, gde je prva u nizu optužnica podignuta još 12. aprila 2010. godine u Beogradu. Do danas nismo dočekali pravnosnažne presude (sem oslobađajućih) po njima u redovnom toku suđenja, izuzev odluka zasnovanih na sporazumu tužioca i nekih od okrivljenih, pa se ovde možemo osvrnuti samo na deo problema proisteklih u ovim suđenjima.

Naime, neovlašćenim stavljanjem u promet opojne droge organizovana kriminalna grupa, planski organizovana i vertikalno i horizontalno sa tačno određenim ulogama, koju je predvodio DŠ, došla je do više od 12 miliona EUR gotovog novca. Međunarodni element

---

\* Vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Privredna akademija Novi Sad i šef krivičnopravne katedre; e-mail zoran.pav@hotmail.com

nisu bili samo evroamerička teritorija na kojoj je ovaj promet obavljan, već i činjenica da se protiv pripadnika organizovane kriminalne grupe vode krivični postupci u više zemalja, počevši od Srbije, Crne Gore, Slovenije, Italije, Urugvaja i dr. Opojna droga – kokain, dopreman iz Južne Amerike distribuiran je na teritoriji Italije, Španije, Danske i dr., deo je pripreman za ilegalno tržište u Holandiji, a do oduzimanja droge dolazilo je ne samo na teritoriji evropskih zemalja, već i u Brazilu, Argentini itd. Jedna od osobenosti ove kriminalne grupe bio je njen stvarno međunarodni karakter. Pripadnicima ove grupe državne granice ni različite jurisdikcije nisu predstavljale nikakav problem. Korišćenje kriptozštićene komunikacije, promene SIM kartica i mobilnih telefona, skype, elektronska pošta i drugo, učinili su da je ova kriminalna grupa svoje aktivnosti u nabavljanju i prodaji opojnih droga sprovodila od otprilike 2006. godine, pa skoro do sredine 2010.godine. Na poslovima pranja novca ostvarenog prodajom kokaina OKG angažovala je visokoobrazovane profesionalce, sa višegodišnjim iskustvom na poslovima ekonomske i pravne struke, i to tako što su stvarali *off shore* kompanije i druga preduzeća - jedan deo novca stavljali su direktno u platni promet Srbije, Slovenije, Crne Gore i u još neke zemlje, a drugi deo su uložili u imovinu privrednih društava i u finansiranje njihovog poslovanja, te u kupovinu, preuzimanja u procesu privatizacije i finansiranje kupovina većeg broja raznih drugih nepokretnosti, prikrivajući tako njegovo poreklo.<sup>1</sup> *Off shore* kompanije su korišćene da bi se novac prebacivao sa jednog računa na drugi, kako bi se taj novac na kraju pokazivao kao legalan.<sup>2</sup> Sve ovo ukazuje na više nego raznovrsne dokaze koji su morali da se pribave iz različitih pravnih sistema, po različitim procedurama i nadležnim organima.

Podižući optužbe tužiocu su koristili dokaze pribavljene kako u zemlji, tako i u inostranstvu, uz tajni nadzor komunikacije, tajno praćenje i snimanje, raster pretragu, kontrolisanu isporuku, što im pred sudom I i II stepena nije bilo osporeno. Kao ni pisani dokazi kao što je to dokumentacija pribavljena putem međunarodne pravne pomoći od strane državnih organa npr. Republike Italije, vlasti Ujedinjenog kraljevstva Velike Britanije, Argentine i drugih. Sud u Beogradu nije postavljao pitanje zakonitosti ovih dokaza, dok je tužilaštvo isticalo da se u primeni navedenih istražnih tehnika i dokaznih radnji išlo u korak sa standardima evropskih zemalja.<sup>3</sup>

U krivičnom postupku koji je deo aktivnosti iz *Balkanskog ratnika*, a gde se sudilo pred Okružnim sudom u Ljubljani, Slovenija, zbog istovrsnih krivičnih dela jednom od ogranaka organizovane kriminalne grupe DŠ, i to grupi koju je predvodio DT, prvostepeni sud je 2012. godine upravo isključio dokaze pribavljene u Srbiji i Sloveniji, i to dobijene tajnim nadzorom komunikacije, tajnim praćenjem i snimanjem, dok je dokaze iz Italije i Urugvaja razmatrao. Viši sud u Ljubljani je ukinuo presudu zato što je drugačije ocenio dokaze pribavljene u inostranstvu, ali presuda još uvek u ponovljenom suđenju nije pravnosnažna.<sup>4</sup>

---

<sup>1</sup> Dokazi do kojih se došlo uz pomoć Uprave za sprečavanje pranja novca MF.

<sup>2</sup> Pavlović, Z.,Bošković, A., Place of the Crime of Money Laundering within the Criminal Law of Serbia, Journal of Eastern-European Criminal Law, No 2-2015, p.81-92.,Timisoara/ Pecs

<sup>3</sup> Tužilaštvo za organizovani kriminal: mart 2009 – septembar 2012. – Beograd, TOK, 2012. V. Uvodna reč vi; Pregled najznačajnijih predmeta – Balkanski ratnik, str. 2- 8.

<sup>4</sup> <http://www.naslovi.net/2012-11-22/b92/srpski-sud-kasno-dostavio-dokaze/4107847> posećeno 15.8.2016. u 23.00h. Međutim, u predmetu *Patria*, važnu ulogu imali su upravo dokazi iz inostranstva (Finska i Austrija), gde su slovenački sudovi i prvostepeni i drugostepeni dokaze iz inostranstva koristili kao osnov za osuđujuću presudu. U oba slučaja u Sloveniji osnovno pitanje bilo je ocena dozvoljenosti dokaza iz inostranstva.(Predmet je zastareo do kraja). V. više u drugoj i trećoj knjizi trilogije o trgovini oružjem "U ime države" Mateja Šurca i Blaža Zgaga koja je u Sloveniji objavljena 2011./2012

Tema koja se bavi statusom dokaza na kojima se (ne)može zasnovati presuda obuhvata čitavu lepezu pitanja koja zahtevaju odgovore jer postaje sve aktuelnija, imajući u vidu činjenicu da se kroz neujednačenu sudsku praksu mnoge presude u krivičnom postupku ukidaju upravo iz razloga što su zasnovane na *nezakonitim* dokazima. Ovo naročito jer je sve veći broj izvršenih krivičnih dela organizovanog kriminaliteta, terorizma, trgovine ljudima, drogom i drugo, sa nadnacionalnim elementima i dokazima koji se pribavljaju kako u zemlji, tako i u inostranstvu. Nova dokazna sredstva koja prate naučne i tehnološke novume, zahtevaju i odgovarajuću ocenu njihove dozvoljenosti, zakonitosti pribavljanja i korišćenja kao dokaza u krivičnom postupku.

Ne ulazeći u sve kontroverze i rešenja važećeg Zakonika o krivičnom postupku Srbije, uvažavajući načelo *dura lex sed lex*,<sup>5</sup> aktivnost suda usmerena je upravo na proveru zakonitosti i dozvoljenosti dokaza. U tom smislu sve je više krivičnih predmeta koji se nalaze u žiži javnosti, naročito u sferi postupaka za organizovani kriminal, gde se ocenjuju dokazi pribavljeni ne samo pred našim nadležnim organima, već i u inostranstvu. Do njih sud dolazi ili uz učešće države molilje ili tako da ih druga država pribavi pa ih prva samo preuzima.

Bez želje da se dalje prikazuje slučaj DŠ i organizovane kriminalne grupe čije pravnosnažne završnice tek očekujemo, ističemo da se kroz njega upravo otvaraju i pitanja vezana za to, kako sud treba da ocenjuje dokaze pribavljene u inostranstvu. Pravilo da vredi načelo slobodne ocene dokaza (član 16 ZKP) odnosi se jednako na dokaze iz zemlje i iz inostranstva, ali sudija svejedno nije u celosti slobodan, zbog uvažavanja dokaznih zabrana zasnovanih na Ustavu i Zakoniku o krivičnom postupku. Kod predmeta vezanih za organizovani kriminal kod odlučivanja sigurno je da utiče, više ili manje, interakcija obeležja slučaja, izvršilaca, ali i elemenat inostranosti kod dokaza i percepcija činjenica koje se njima utvrđuju u postupku. Katalozi istražnih radnji ili načini pribavljanja dokaza, ali i uslovi i postupci kojima se reguliše preduzimanje određenih istražnih radnji utiču na valjanost dokaza pribavljenih u inostranstvu i njihovu primenu na način da budu prihvaćeni od domaćeg pravnog poretka i zakonit osnov za presudu.

Otvaranjem poglavlja 23 i 24 u postupku pristupanja Republike Srbije Evropskoj uniji započelo je novo vreme za pravosudna tela. Tradicionalni mehanizmi međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima treba da se zamene instrumentima *saradnje* u pravosuđu, kakvi postoje u samoj EU. Drugim rečima, u krivičnom postupku očekuje se efikasnost i integracija transnacionalnog krivičnog postupka na celoj teritoriji EU, posebno u sferi slobode, bezbednosti i pravde. Tada će biti moguće voditi čak i jedinstveni postupak ako je potrebno protiv izvršilaca krivičnih dela, a u cilju pravičnog i što bržeg, znači i efikasnijeg postupka, zasnovanog na zakonitim dokazima, bez obzira gde su pribavljeni.

## 2. SUDIJSKA OVLAŠĆENJA U POGLEDU DOKAZA PRIBAVLJENIH U INOSTRANSTVU

Rasponi u kojima se sudije mogu kretati kod određivanja statusa dokaza pribavljenih u inostranstvu su poput kaučuka. Određeni su na osnovu različitih kriterijuma i modela, od saradnje do naloga, a u zavisnosti i od toga ko su subjekti koji su učestvovali u pribavljanju dokaza iz inostranstva.

---

<sup>5</sup> Pavlović, Z., Krivično procesno pravo II, Novi Sad, 2015.

Na pitanje, može li sudija pred kojim se nađe dokaz pribavljen u inostranstvu, odlučivati o dozvoljenosti takvog dokaza, najmanje restriktivan je stav koji podrazumeva apsolutno poverenje u drugi pravni sistem. To znači da postoji pretpostavka da su ti dokazi zakonito pribavljeni. Ovakva solucija nalazi se u ZKP-u Kraljevine Španije, kao jedan od evropskih izuzetaka u tom smislu.<sup>6</sup>

No, ako bi sudija ipak krenuo da odlučuje o dokazu pribavljenom u inostranstvu, pitanje raspona u tom odlučivanju i kriterijuma za donošenje odluke bi takođe bilo otvoreno. Sud koji ceni ovakav dokaz, mogao bi ga ceniti u skladu sa pravilom *locus regit actum* (mesto vlada činom) – odnosno pravom zemlje u kojoj je dokaz pribavljen. Drugim rečima, ako je taj dokaz pribavljen zakonito u zemlji iz koje dolazi, on bi za sud bio prihvatljiv bez obzira na rešenja domaćeg pozitivnog zakonodavstva. Kao problem može da se pojavi pitanje za sud kako on može da zna da li je dokaz pribavljen zakonito, jer uobičajeno sud ipak ne poznaje strana prava. U engleskom pravu sud prvenstveno poziva stranke da se kroz predlaganje *expert – witness* dođe do relevantnih informacija o sadržini stranog prava, dok u SR Nemačkoj sud može da se obrati i državnim organima, pa čak i naučnim ustanovama, za dobijanje odgovora.<sup>7</sup>

Dokazi pribavljeni u inostranstvu mogu da se ocenjuju i po pravu *lex fori*, gde je pred sudom da primeni ustavne, zakonske ili neke druge kriterijume (kao što to to predviđa član 47 Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima Republike Srbije)<sup>8</sup> kao što su transnacionalni javni poredak i međunarodni standardi u oblasti zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Sud svakako ima mogućnost da status dokaza pribavljenih u inostranstvu odredi i prema nekim spoljnim kriterijumima, kao što su odredbe Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP) i sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava, dok bi posebna solucija bila kombinacija prethodno navedenih pristupa.

Sudska ovlašćenja u pogledu dokaza pribavljenih u inostranstvu su na taj način određena u četiri kategorije. Dokaz zakonito pribavljen u inostranstvu kao takav tretira se i od strane suda druge države, gde ga je sud izveo kao zakonitog. Druga kategorija dokaza pribavljenih u inostranstvu jesu oni koji su kao zakoniti pribavljeni, ali ih je sud druge države koji i obavlja funkciju suđenja u krivičnopravnoj stvari ocenio kao nezakonite. Obrnuta situacija mogla bi da potpuno zakomplikuje suđenje, jer bi se radilo o situaciji da je nezakonit dokaz iz zemlje gde je pribavljen bio ocenjen kao zakonit i pravilan, što bi se protivilo po pravilima logike da kao takav bude primenjen. Četvrta mogućnost proizvodi najmanje problema: dokaz koji je nezakonito pribavljen u inostranstvu kao takav bude ocenjen i od suda zemlje gde se sudi, i kao takav neće biti osnov za presudu.

Dodatno se situacija može usložniti ukoliko bi se neki naoko zakonito pribavljen dokaz iz inostranstva od strane suda koji odlučuje odbacio zbog kršenja na primer EKLJP.

---

<sup>6</sup> Gane, C., Mackarel, M. The Admissibility of Evidence Obtained from Abroad into Criminal Proceedings The Interpretation of Mutual Legal Assistance Treaties and Use of Evidence Irregularly Obtained, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 1996, str. 98 – 119.

<sup>7</sup> Daneman, G., Establishing Foreign Law in a German Court, <http://www.iuscomp.org/gla/literature/foreignlaw.htm>, posećeno 15.8.2016.godine. Engleski pravni sistem strano pravo i njegovo saznanje tretira kao činjenično pitanje, a nemački kao pravno.

<sup>8</sup> Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima ZMPPKS Republike Srbije, Službeni glasnik RS 20/2009. ZMPPKS



### 3. MEĐUNARODNOPRAVNA REŠENJA KOD DOKAZA PRIBAVLJENIH U INOSTRANSTVU

Sve veća internacionalizacija kriminaliteta i problema "seobe" dokaza između različitih nadležnosti dovele su do toga da se danas u Evropi, uz bilateralne ugovore, već govori o tradiciji međunarodne pravne pomoći – *mutual legal assistance* u krivičnim stvarima započetoj 1959. u okviru Saveta Evrope (SE). Multilateralni pravni osnov predstavlja Evropska konvencija o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima (EKMPP), sačinjena 20. aprila 1959. godine u Strazburu i Dodatni protokol uz Evropsku konvenciju o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima, sačinjen 17. marta 1978. godine.<sup>9</sup>

Konvencija Saveta Evrope iz 1959. i dodatni protokol zasnovani su na načelu reciprociteta, uz puno poštovanje načela *locus regit actum*, a subjekti saradnje su države. Zakonitost dokaza ocenjuje se u odnosu na pravo zamoljene države, uz puno međusobno poštovanje suvereniteta država koje učestvuju u pružanju međunarodne pravne pomoći. Problem rešenja EKMPP jeste što je primena isključivo *ad hoc*, ne odnosi se na sva krivična dela i ne pruža rešenja u odnosu na neke od novijih procesnih dokaznih radnji, kao što su videokonferencije ili prikrivene istražne radnje. Zamoljena država uvek može da odbije zahtev za pružanje pravne pomoći ukoliko bi se njime ugrožavali njen *ordre public*, bezbednost i drugi važni interesi (član 2b EKMPP). Država moljila može da ima i dodatni problem sa načelom *locus regit actum*, a u vezi sa dozvoljenosti dokaza.

Nedostaci Konvencije iz 1959. koji su vremenom postajali sve više kočnica u pribavljanju dokaza u okviru država članica EU pokušani su da se razreše kroz usvajanje posebnih konvencija o pravnoj pomoći u krivičnim stvarima, koje dopunju EKMPP i primenjuju se paralelno. Od sastanka u Tampereu 1999. Evropsko veće usvojilo je načelo međusobnog priznanja kao osnov pravosudne saradnje u EU u građanskim i krivičnim stvarima.<sup>10</sup> Načelo međusobnog priznanja znači da svaka odluka jedne države članice EU u krivičnim stvarima mora po potrebi da bude priznata i izvršena u drugoj državi članici. Tako se sa saradnje koja se naslovljavala kao "molba" - *request model* prešlo na model "nalog" – *order model*. Subjekti saradnje su pravosudna tela, koja imaju vrlo kratke rokove da odgovore na primljeni nalog, a u cilju efikasnog odgovora u borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala.

Načelo pravosudne saradnje u krivičnim stvarima sa elementom inostranosti proizvelo je usvajanje čitavog niza dokumenata koji ga operacionalizuju. Prvi instrument koji je donet bio je Okvirna odluka o evropskom nalogu za hapšenje i postupcima predaje između država članica 2002. godine, kojim je postupak izručenja zamenjen postupkom predaje traženih lica.<sup>11</sup> Doneta Okvirna odluka model je načela pravosudne saradnje zasnovanog na međusobnom priznanju, koji svi kasniji instrumenti prate i dalje preciziraju. Donose se dve Okvirne odluke 2003. godine koje su regulisale osiguranje imovine i dokaza, kao i o pribavljanju dokaza, ali one nisu zaživele u praksi u svim zemljama članicama EU.

---

<sup>9</sup> Konvencija i dopunski protokol inkorporirani su u naše pravo 2001. godine.

<sup>10</sup> Tampere European Council, 15-16 Oct. 1999, Presidency Conclusions, par. 33.

<sup>11</sup> Framework Decision on the european arrest warrant and the surrender procedures between Member States, SLL 190,18/7/2002

Na osnovu pozitivnih rezultata do koji se došlo kroz primenu Evropskog naloga za hapšenje koji je podigao efikasnost u predaji traženih lica na maksimalnih 6 – 7 nedelja, zakonodavac je u Evropskoj uniji načelo međusobnog priznanja proširio i na oblast prekograničnog pribavljanja (svih) dokaza u krivičnom postupku, jer se Odlukama iz 2003. godine problem rešavao parcijalno. Legislativa koja se polako usvaja u ovoj problematici ide korak po korak, tako da se tek 2010. došlo do predloga, a 3. aprila 2014. i usvajanja Direktive o evropskom istražnom nalogu, koja ipak nudi sveobuhvatna rešenja. Direktiva mora biti implementirana u nacionalne pravne sisteme zemalja članica EU najkasnije do 22. maja 2017. godine.<sup>12</sup>

Dokazno pravo u zemljama članicama EU, sa prikazanim modelima postupanja sudova kod dokaza pribavljenih u inostranstvu sigurno je da predstavljaju "kamen u cipeli" u razvoju evropskog krivičnog prava. Primena načela međusobnog priznanja kod dokaza pribavljenih u inostranstvu i mogući problemi u tome zasnivaju se na razlikama koje su prisutne u dokaznim pravima zemalja članica EU. Standardi zaštite ljudskih prava variraju od jedne do druge zemlje, što automatski dovodi i do problema u prihvatanju dokaza pribavljenih u inostranstvu. Naime, pribavljanje dokaza i njihova upotreba su jedna logički povezana i neraskidiva celina. Status dokaza pribavljenog u inostranstvu po pravilima krivičnog procesnog prava zemlje izvršavanja naloga uvek može biti doveden u pitanje pred sudom države izdavanja naloga, odnosno njegove dozvoljenosti u krivičnom postupku. Stoga bi zemlje kandidati, kao što je to u ovom trenutku Republika Srbija, trebali na vreme otpočeti sa anpasovanjem svog zakonodavstva sa navedenom Direktivom iz 2010. godine, tim više što bi se na taj način podigla efikasnost postupaka u predmetima organizovanog kriminala sa elementom inostranosti kojih zaista ima više nego pre par godina ili decenija.

#### 4. STATUS DOKAZA PRIBAVLJENIH U INOSTRANSTVU U KRIVIČNOM PRAVU SRBIJE

Prema važećem Zakoniku o krivičnom postupku iz 2011. koji se primenjuje u svim krivičnim postupcima od 2013. godine i odredbi njegovog člana 15, zadatak suda je da u svakoj fazi krivičnog postupka ocenjuje da li su dokazi u postupku zakonito pribavljeni i izvedeni. Prema članu 604 stav 2 ZKP/2011 zakonitost preduzetih radnji u postupcima organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela ocenjuje se po odredbama ovog ZKP-a, a ne kako je to regulisano opštim pravilom da se zakonitost procesnih radnji ocenjuje uvek u skladu sa odredbama ZKP koji je važio u vreme preduzimanja određene radnje.<sup>13</sup> Jedna od novina jeste i što korišćenje nezakonitih dokaza u postupku nije više apsolutno bitna povreda odredaba krivičnog postupka (čl.438 stav 2 tačka 1 ZKP). Zakonik o krivičnom postupku koristi izraze "dokazi na kojima se ne može zasnivati sudska presuda" (član 438. st. 2. tačka 1) i "dokazi koji ne mogu biti korišćeni u postupku" (član 84 i 237 ZKPa), iako oni nemaju istu procesnu vrednost za sve vrste odluka.

---

<sup>12</sup> *Directive regarding the European investigation order in criminal matters*, SL L 130, 1. maj 2014, Inicijativa Belgije, Bugarske, Estonije, Španije, Luksemburga, Austrije, Slovenije i Švedske, COPEN 115, CODEC 363, EUROJUST 47, EJM 12, Brisel, 29. 4. 2010.

<sup>13</sup> Ovo jer su u jednom trenutku važila pravila dva istražna modela: u predmetima tzv. opšte nadležnosti nešto duže se zadržao model istrage koju sprovodi istražni sudija, a ne tužilaštvo. Od 1. oktobra 2013. ovo stanje je izjednačeno na način da je istraga isključivo tužilačka, pa prema tome i jedan ZKP.

Dokazi pribavljeni protivno članu 16 stav 1 ZKP – Ocena dokaza i pribavljanje činjenica su *ex lege* nezakoniti dokazi i ne mogu biti korišćeni u krivičnom postupku. Međutim, ZKP se tu ne određuje koji su to dokazi nezakoniti. Opšta odredba navodi, povezujući se i sa Ustavom Srbije (član 16 stav 2, koji govori o izvorima prava uopšte) da se *sudske odluke ne mogu zasnivati na dokazima koji su, neposredno ili posredno, sami po sebi ili prema načinu pribavljanja u suprotnosti sa Ustavom, ovim zakonikom, drugim zakonom ili opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima, osim u postupku koji se vodi zbog pribavljanja takvih dokaza*. Zakonikom se naglašava da su nezakoniti i dokazi do kojih se došlo na nezakoniti način, odnosno koji su posredno nezakoniti.

Napredak tehnike i tehnologije pitanje dokaza na kojima se ne može zasnivati sudska odluka stalno dovodi do toga da se oni ne mogu potpuno predvideti, tako da je ipak zadnja reč ostavljena sudu da kroz ocenu dokaznog materijala odluči da li će i koji dokaz biti prihvaćen kao zakonit i dozvoljen, bez obzira na njegovo poreklo. Sudovi pri odlučivanju svakako da imaju obaveze iz povelja o ljudskim pravima i slobodama koje su inkorporirane i u ustavni tekst, a koje se odnose na zabranu povrede prava u vezi sa prikupljanjem i izvođenjem dokaza u krivičnom postupku.

Dokazi iz inostranstva, a radi njihovog korišćenja u krivičnim postupcima pred domaćim sudovima, ukoliko nisu nezakoniti i nedozvoljeni, a pribavljeni na osnovu bilateralnih ugovora ili putem međunarodne pravne pomoći mogu se koristiti u postupku odlučivanja pred našim sudovima. Očito je da je zakonodavac prihvatio model kojim se dokazi pribavljeni u inostranstvu ocenjuju po pravu *lex fori*, gde je pred sudom da primeni ustavne, zakonske ili neke druge kriterijume (kao što to to predviđa član 47 Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima Republike Srbije) kao što su transnacionalni javni poredak i međunarodni standardi u oblasti zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, uz čije poštovanje je dozvoljena i moguća primena ovih dokaza. Znači, traže se standardi da ti dokazi pribavljeni u inostranstvu odgovaraju načelu zakonitosti ne samo kod nas, već i u zemlji i procesnim pravilima iz koje dolaze.

Jedna konstanta koja se pojavljuje kod naših sudova odnosi se na stalnu ravnotežu neopodnu u poštovanju zahteva za efikasnim krivičnim postupkom i društvenom potrebom da se štite osnovna ljudska prava i slobode. Dokazi koji bi bili pribavljeni u inostranstvu, a zasnovani na povredama osnovnih prava i sloboda građana, bili bi izdvojeni u svakom slučaju i na njima se ne bi mogla zasnovati sudska odluka, a bez obzira na to, odbrana uvek ima pravo da se upozna i sa njima.

Odluka o statusu dokaza pribavljenog u inostranstvu, bez obzira radi li se o predmetu iz posebne nadležnosti (organizovanog kriminala) ili ne, treba uvek da predstavlja izraz samostalne ocene nezavisnog suda, koji ne zavisi od želja ni optužbe ni odbrane. Pregledana sudska praksa<sup>14</sup> pokazuje da nema jedinstvenog odgovora na pitanje kako se vrednuju ti dokazi.

U skladu sa važećim zakonskim rešenjima i konvencijskim obavezama, postavlja se i pitanje šta preporučiti sudiji, kako da se postavi u odnosu na status dokaza pribavljenog u inostranstvu! Osnovno je da se utvrdi zakonitost pribavljenog dokaza u zemlji porekla. To bi trebalo da se proverí ako stranka tvrdí da su dokazi pribavljeni protivzakonito ili ako sud dovede takav dokaz pod znak pitanja. Ako sud utvrdí da su nezakonito dobijeni, većina zemalja smatra da se ne mogu koristiti u postupku. Ali, ako je odgovor potvrđan,

---

<sup>14</sup> O donetim sudskim presudama u predmetima organizovanog kriminala v. više sudska saopštenja na internet stranici Apelacionog suda [www.bg.ap.sud.rs](http://www.bg.ap.sud.rs) koje se odnose na period od 2014. do kraja maja 2016. godine.

sledeće je – da li se do takvog dokaz došlo u saradnji sa našom zemljom kroz postupak međunarodne pravne pomoći ili ne. Ako je Republika Srbija mogla uticati tokom pribavljanja dokaza iz inostranstva kako da se on pribavi, tada se može tretirati kao da je u potpunosti pribavljen od strane državnih organa Srbije, u Srbiji. U tom slučaju utvrđuje se *samo* standard iz člana 16 ZKPa, odnosno da li je dokaz pribavljen u skladu sa odredbama ZKP, Ustava i međunarodnim zahtevima (kao što je EKLJP). Ali, ako je reč o dokazima koji originalno nisu pribavljeni u inostranstvu po zahtevu našeg suda već stranog, tada se zahtevaju samo standardi garantovani Ustavom, jer odredbe našeg ZKP ne mogu da obavezuju strani sud.

U nekoliko (još nepravosnažnih) odluka Apelacionih sudova,<sup>15</sup> gde su se branioci pozivali na činjenicu da su iskazi svedoka pred stranim sudovima uzeti protivno odredbama procesnih zakona tih zemalja i odredbama člana 47 Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima, pomalo je iznenađujuće da je izostala reakcija suda i ocena zakonitosti ovako pribavljenih dokaza iz inostranstva.

U predmetu protiv DŠ i drugih, odlučujući po žalbama stranaka, Apelacioni sud u Beogradu<sup>16</sup> se doduše na više mesta osvrtao na dokaze pribavljene iz inostranstva, uglavnom pisanu dokumentaciju čija je verodostojnost osporavana od strane stranaka, navodeći samo da prvostepeni sud ne iznosi svoje zaključke u pogledu vrednosti i uzajamnoj vezi tih dokaza. Smatramo da je u konkretnom slučaju nedostajalo dokazne inicijative na strani zastupnika javne optužbe, da se dokazi dopune po potrebi za čega je bilo do donošenja prvostepene odluke i više nego dovoljno vremena, kako bi bili drugačije vrednovani i od strane prvostepenog i drugostepenog suda. Sem u policijskom delu međunarodne saradnje, njen nastavak nije do kraja u konkretnom slučaju sproveden. To i jeste funkcija međunarodne pomoći i saradnje, da se činjenice i okolnosti u predmetu koji je sigurno jedan od najsloženijih sa kojim se domaće pravosuđe susrelo u poslednje vreme, pribave ne samo u zemlji, već i u inostranstvu, počevši od provere autentičnosti dokumentacije stranih organa, upravo pred nadležnim organima tih država, pa redom. U tom smislu i sud drugog stepena navodi upravo da se u primeni principa slobodne ocene dokaza sud ne veže nikakvim formalnim dokaznim pravilima, što znači da je slobodan u utvrđivanju vrednosti pojedinih dokaza na osnovu principa slobodnog sudijskog uverenja, ali je sud ipak dužan da se pridržava pravilne logike o pravilnom mišljenju i zaključivanju, da predstavlja sadržajnu i suštinsku analizu i ocenu dokaza pojedinačno i uzajamnu vezu sa drugim dokazima.<sup>17</sup>

## 5. UMETO ZAKLJUČKA

Prekogranično pribavljanje dokaza ne samo u predmetima organizovanog kriminala već i u drugim slučajevima ukazuje da se radi o oblasti gde se nalaze dve protivrečnosti: potreba za što slobodnijim i jedinstvenim prostorom slobode, bezbednosti i pravde u krivičnom postupku i težnja za očuvanjem nacionalnog krivičnog identiteta. Status dokaza pribavljenih u inostranstvu primarno zavisi od pravosudne saradnje među

---

<sup>15</sup> Tako je npr. izostala odluka suda Apelacionog suda u predmetu ŽP zbog izvršenog krivičnog dela ubistvo iz člana 113 KZ, u vezi ocene zakonitosti dokaza pribavljenih u inostranstvu protivno procesnim odredbama *lex fori* Mađarske gde su uzimani iskazi svedoka, na čega je u žalbenom postupku ukazivao branilac optuženog VT. Nereprezentativan broj pregledanih odluka ne dozvoljava donošenje zaključka, ali se svejedno stiče utisak da do ovakvih mogućih propusta dolazi uglavnom kada je reč o dokazima pribavljenim na inicijativu javne optužbe.

<sup>16</sup> Presuda Posebnog odeljenja Apelacionog suda u Beogradu broj Kž1 Po1 9/16 od 25. 5. 2016.

<sup>17</sup> V. str. 23 Presude, drugi stav.

državama, sa jednim zaključkom da dosadašnja normativna uređenja u Srbiji nisu dovoljna po otvaranju poglavlja 23 i 24 o pristupanju Republike Srbije EU. Da bi se te protivrečnosti približile, neophodno je da se uspostave zajednički evropski standardi u dokaznom pravu. S obzirom da postojeći modeli upotrebe dokaza pribavljenih u inostranstvu putem bilateralnih ugovora i Konvencijskim rešenjima sa protokolima Saveta Evrope iz 1959. više nisu dovoljni, Srbija se nalazi u povoljnom momentu da u svoje zakonodavstvo usvaja instrumente kojima bi harmonizovala svoja krivičnoprocesna rešenja u ovoj oblasti i standarde EU. Sloboda, bezbednost i pravda u krivičnom postupku u kontekstu osnovnih prava okrivljenog u krivičnom postupku jednako se odnose i na pravo dokazivanja.

Jedno od rešenja moglo bi da bude i razvoj domaćih nadnacionalnih krivičnopravnih instituta i organa, kao što bi bio državni tužilac zadužen upravo za prekogranično pribavljanje dokaza u krivičnom postupku. Evropski nalog za hapšenje i njegova rešenja daju dodatne mogućnosti u što efikasnijem suprotstavljanju prekograničnom i organizovanom kriminalu. No širenje mogućnosti sa usvajanjem ovog i drugih instrumenata za sprovođenje transnacionalnih dokaznih aktivnosti organa krivičnog postupka ne treba da snize standarde zaštite ljudskih prava uopšte i prava odbrane u tom kontekstu.

Dosadašnji oblici međunarodne pravne pomoći bi na taj način bili zamenjeni mehanizmima saradnje u krivičnim stvarima, koja treba da rezultira većom efikasnošću i odlukama zasnovanim na zakonitim dokazima, koji će biti pribavljeni jednako u zemlji, tako i u inostranstvu. Nove perspektive kroz institut saradnje u krivičnim stvarima koja se zasniva na načelu uzajamnog priznanja dokaza dovele bi do jednostavnijeg i bržeg pribavljanja u drugim državama što bi bio još jedan elemenat u stvaranju kvalitetnijih mogućnosti za lakše pribavljanje i obezbeđenje statusa *zakonitih* dokaza koji bi se koristili u praksi.

## LITERATURA

1. Pavlović, Z., Bošković, A., Place of the Crime of Money Laundering within the Criminal Law of Serbia, Journal of Eastern-European Criminal Law, No 2-2015, p.81-92., Timisoara/ Pecs
2. Tužilaštvo za organizovani kriminal: mart 2009 – septembar 2012. – Beograd, TOK, 2012. V. Uvodna reč vi; Pregled najznačajnijih predmeta – Balkanski ratnik, str. 2- 8.
3. U ime države , Druga i treća knjiga trilogije o trgovini oružjem Mateja Šurca i Blaža Zgaga, Slovenija, objavljena 2011/2012
4. Pavlović, Z., Krivično procesno pravo II, Novi Sad, 2015.
5. Gane, C., Mackarel, M. The Admissibility of Evidence Obtained from Abroad into Criminal Proceedings The Interpretation of Mutual Legal Assistance Treaties and Use of Evidence Irregularly Obtained, European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, 1996, str. 98 – 119.
6. Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima ZMPPKS Republike Srbije, Službeni glasnik RS 20/2009. ZMPPKS
7. Tampere European Council, 15-16 Oct. 1999, Presidency Conclusions
8. Framework Decision on the european arrest warrant and the surrender procedures between Member States, SL.L 190,18/7/2002

9. *Directive regarding the European investigation order in criminal matters*, SL L 130, 1. maj 2014, Inicijativa Belgije, Bugarske, Estonije, Španije, Luksemburga, Austrije, Slovenije i Švedske, COPEN 115, CODEC 363, EUROJUST 47, EJM 12, Brisel, 29. 4. 2010.
10. Presuda Posebnog odeljenja Apelacionog suda u Beogradu broj KŽ1 Po1 9/16 od 25. 5. 2016.
11. <http://www.naslovi.net/2012-11-22/b92/srpski-sud-kasno-dostavio-dokaze/4107847>
12. Daneman, G., Establishing Foreign Law in a German Court, <http://www.iuscomp.org/gla/literature/foreignlaw.htm>
13. Sudska saopštenja na internet stranici Apelacionog suda [www.bg.ap.sud.rs](http://www.bg.ap.sud.rs) koje se odnose na period od 2014. do kraja maja 2016. godine.

## STATUS OF EVIDENCE OBTAINED ABROAD

*Status having evidence obtained abroad and that their probative value is a matter of legal solutions in national legislations, but also the decision of the court, particularly in cases of organized crime where evidence obtained in several countries, based on the decisions of various government bodies and the various the legal system. Therefore, in each country, and even the same code over the various courts meet with a variety of individual solutions reviews the status of the evidence. The range in which the moving powers of the court in this regard is determined by the Convention, legally, but with full respect for the principle of free judicial convictions and the principle of legality. Transnational solutions of European Union law in evidentiary law provide new opportunities to the institute of international legal assistance reaches the model international legal cooperation in criminal justice, we need to strengthen the efficiency of criminal proceedings.*

*KEY WORDS: evidence obtained abroad, of legality, legality of evidence, international legal assistance and cooperation.*

# VAŽNIJI MEĐUNARODNI PRAVNI IZVORI ZA SUZBIJANJE ORGANIZOVANOG KRIMINALA\*

Željko Nikač\*

*Organizovani kriminal je pored terorizma jedan od najtežih pojava oblika kriminala i najveća pretnja savremenom društvu. Adekvatna legislativa i harmonizacija pravnih normi pretpostavke su uspešne borbe protiv organizovanog kriminala, na nacionalnom i međunarodnom planu. Međunarodni pravni izvor par excellence je Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dodatni Protokoli: a) za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, ženama i decom, b) protiv krijumčarenja migranata i c) protiv nezakonite proizvodnje i prometa vatrenim oružjem, njegovim delovima, sklopovima i municijom. Značajni su međunarodni dokumenti za suzbijanje pojedinih oblika organizovanog kriminala koji su po karakteru multilateralni, regionalni i bilateralni. U regionu su važni Konvencija o međunarodnoj policijskoj saradnji i Konvencija SELEC, kao i brojni bilateralni sporazumi. Na toj osnovi države regiona usvojile su propise za suzbijanje organizovanog kriminala. U Srbiji su doneti Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela, Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela i pre toga ZKP. To je omogućilo bolje rezultate u suzbijanju organizovanog kriminala i u trenutku aplikacije RS za prijem u EU.*

*KLJUČNE REČI: organizovani kriminal, pravni izvori, specijalne istražne tehnike i organi, policija, RS i EU.*

## UVOD

U mirnodopskim uslovima najveću opasnost po ljudsku civilizaciju, moderno društvo i međunarodnu zajednicu u celini predstavljaju organizovani kriminal i terorizam. Posebnu dimenziju problemu daju težina i način izvršenja krivičnih dela organizovanog kriminala,

---

\* Referat je rezultat rada na projektima: "Razvoj institucionalnih kapaciteta, standarda i procedura za suprotstavljanje organizovanom kriminalu i terorizmu u uslovima međunarodnih integracija", koji se vodi kod MPNTR RS pod br.179045; Internom naučno-istraživačkom projektu KPA "Upravljanje policijskom organizacijom u sprečavanju i suzbijanju pretnji bezbednosti u RS", ciklus naučnih istraživanja 2015-2019;

\* Redovni profesor na Kriminalističko-policijskoj akademiji u Beogradu, email: [zeljko.nikac@kpa.edu.rs](mailto:zeljko.nikac@kpa.edu.rs).

veliko uznemirenje javnosti, mladi i ostale ranjive grupe koji su često žrtave organizovanih kriminalnih grupa i dr. Savremeni trenutak karakteriše enormni *porast stope kriminala* u svetu i isti trend u pogledu organizovanog kriminala, koji je u pojedinim sredinama redovna pojava i nikoga ne iznenađuje. Ekspanziji organizovanog kriminala doprineli su teničko-tehnološka dostignuća, otvorene granice, slobodno tržište i druge tekovine demokratskog društva koje su pružile velike mogućnosti za kriminalne aktivnosti.

Pored klasičnih pojava oblika organizovanog kriminala kao što su ubistva, iznude i ucene, ilegalna proizvodnja i prodaja narkotika danas su veoma aktuelni novi oblici poput trgovine ljudima, visoko-tehnološkog kriminala i dr. Posebno je važan *transnacionalni* karakter krivičnih dela iz oblasti organizovanog kriminala, jer su u pripremanje, izvršenje i prikriivanje involvirani izvršioi iz više zemalja. Po pravilu radnje izvršenja i posledice pogađaju teritorije više zemalja i oštećene iz različitih sredina, a prisutni su i drugi ino elementi. Posebno su pogođene države iz nekadašnjeg socijalističkog bloka koje su u tranziciji i nemaju adekvatnu legislativu, specijalizovane državne organe i mehanizme za suzbijanje organizovanog kriminala. Takva situacija je bila i sa državama iz sastava nekadašnje Jugoslavije sa izuzetkom Slovenije, koje su se suočile sa organizovanim kriminalom kao posledicom minulog građanskog rata.

Orba protiv organizovanog kriminala više nije samo u nadležnosti država i njihovih organa, već obaveza čitave međunarodne zajednice i subjekata ujedinjenih oko zajedničkog cilja. Suzbijanje organizovanog kriminala je imperativ opstanka modernog društva i neophodne su zajedničke i koordinirane akcije država i međunarodnih organizacija. Treba uvažavati specifičnosti svake od država i različitosti kao što su politički i pravni sistem, kultura, tradicija i dr. Operativnom odgovoru država i međunarodne zajednice prethodi adekvatna legislativa, jer bez primenjivih i održivih pravnih rešenja nema rezultata u suzbijanju organizovanog kriminala. Neophodni su harmonizacija pravnih normi i ujednačavanje sudske prakse u postupcima sa elementima organizovanog kriminala.

Na međunarodnom planu je usvojeno više konvencija, rezolucija, deklaracija i dokumenata u okviru UN, SE, EU i dr. Najvažniji dokument je Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunski protokoli, dok su na unutrašnjem planu u RS najvažniji ZONDOSOK, ZKP, Zakon o oduzimanju imovine pristekle iz krivičnih dela i dr. Pored krivičnog zakonodavstva od posebnog značaja je i nedavno usvojeni Zakon o policiji Republike Srbije. Ukazaćemo na važnija legislativna rešenja u međunarodnim izvorima koja su osnov za donošenje nacionalnih normi i značajna su za uspešno suzbijanje organizovanog kriminala.

## 1. KONVENCIJA PROTIV TRANSNACIONALNOG ORGANIZOVANOG KRIMINALA

a) Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (*UN Convention against Transnational Organised Crime*) usvojena je 2000. godine na konferenciji održanoj u Palermu, Italija. U funkciji primene usvojeni su dopunski akti: Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom i Protokol protiv krijumčarenja migranatakopnom, morem i vazduhom,<sup>1</sup> kao i Protokol protiv nezakonite proizvodnje i prometa vatrenim oružjem,

---

<sup>1</sup> "Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori" br. 06/01, Beograd 2001.



njegovim delovima, sklopovima i municijom.<sup>2</sup> Srbija je je ratifikovala ove akte Zakonom o potvrđivanju Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i Dopunskih protokola (2001).

Konvencija je pravno-tehnički relativno jasan i jezgrovit dokument, ima ukupno 41 član. *Svrha* je unapređenje *saradnje* u borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (čl.1) i s tim u vezi definišu se osnovni pojmovi, kao što su: organizovana kriminalna grupa (2 ili više lica, sporazumno organizovano delovanje, vršenje zločina), teški zločini (zatvor min 4 god.), konfiskacija imovine, kontrolisane isporuke i dr.<sup>3</sup> *Primena* konvencije podrazumeva prevenciju, istragu i gonjenje lica zbog izvršenih teških zločina, učešća u organizovanim kriminalnim grupama, pranja dobiti stečene kriminalnim radnjama, korupcije i ometanja pravde kao krivičnog dela. Navedeni su elementi koji određuju krivično delo kao transnacionalno (čl.3.st.2)<sup>4</sup> i odnose se na mesto izvršenja, faze, radnju, posledice i dr.<sup>5</sup> U cilju primene predviđena je obaveza potpisnica da usvoje nacionalne zakone i donesu konkretne *mere* za suzbijanje organizovanog kriminala. Istaknuta su međunarodna načela poštovanja nacionalnog suvereniteta, teritorijalnog integriteta i nemešanja u unutrašnje poslove drugih država (čl.4-5).<sup>6</sup>

b) Od važnijih *materijalno-pravnih odredaba* pominjemo čl.6-7 koji se odnose na borbu protiv pranja novca i mere koje su države dužne da usvoje u okviru nacionalne legislative. Cilj je da se onemoguće i kazne radnje pretvaranja ili prenosa imovine stečene kriminalom, pomaganja u skrivanju i prikrivanju nezakonitog porekla imovine, pribavljanja, posedovanja ili korišćenja imovine stečene kriminalom.<sup>7</sup> Deo toga su mere *kontrole i nadzora* banaka, nebankarskih i finansijskih institucija koje mogu učestvovati u pranja novca (evidencije, identitet klijenata, prijava sumnjivih poslova). Predviđa se ovlašćenje sudskih i drugih organa da izvrše *uvid u sumnjivo poslovanje* subjekata, prate kretanje gotovog novca i drugih prenosivih instrumenata plaćanja preko granica i dr. Posebno se afiriše multiagancijeska saradnja na nacionalnom (pravosuđe, policija, finansijska regulatorna tela) i međunarodnom planu (međunarodne organizacije, države, dr).

Borba protiv *korupcije* je apostrofirana jer razara iznutra i sistematski ljudsko društvo. Pod *korupcijom* se smatra svako obećanje, ponuda ili davanje neprimerene koristi državnom službeniku, kako bi delovao ili se uzdržao u obavljanju službenih dužnosti, ali i svako traženje ili prihvatanje neprimerene koristi od strane državnog službenika radi delovanja ili uzdržavanja u obavljanju dužnosti. Pojam državnog službenika je dat ekstenzivno kroz formulaciju "sva lica koja rade u javnim službama" (čl.8), a takvo rešenje je u velikoj meri usvojeno u RS propisima iz oblasti javne uprave<sup>8</sup> i pravnim statusom državnih službenika.<sup>9</sup> U čl.9 se predviđa obaveza potpisnica da usvoje mere protiv korupcije i omogućće efikasno delovanje državnih organa na sprečavanju, otkrivanju i kažnjavanju korumpiranih službenika. Veoma je značajan zahtev da se obezbedi

---

<sup>2</sup> "Sl.list SCG-Međunarodni ugovori" br.11/05.

<sup>3</sup> Šire: Nikač Ž, "Palermo konvencija i Dopunski Protokoli u funkciji suzbijanja organizovanog kriminala", Zbornik KPA, Projekat MPNTR, KPA, Beograd 2015, str.265-290.

<sup>4</sup> *Ibid.*

<sup>5</sup> U doktrini i praksi je izvršena enumeracija pojavnih oblika i vidova kriminaliteta sa elementom inostranosti.

Šire: Zlatarić, B, *Međunarodno krivično pravo*, Informator, Zagreb 1979, str. 6-7.

<sup>6</sup> Op.cit. u nap.1.

<sup>7</sup> *Ibid.*

<sup>8</sup> Zakon o državnoj upravi, "Sl.glasnik RS" br. 79/05,101/07,95/10 i 99/14.

<sup>9</sup> Zakon o državnim službenicima, "Sl.glasnik RS" br. 79/05, 81/05-ispr., 83/05-ispr,64/07, 67/07-ispr,116/08,104/09 i 99/14.

nezavisnost državnih organa i spreči svaki vid neprimerenog uticaja na njihov rad, dok je u čl.10 predviđena odgovornost pravnih lica za krivična dela.<sup>10</sup>

c) *Procesno-pravne odredbe* obuhvataju značajna pitanja kao što su: postupak krivičnog gonjenja, suđenje i izricanje presude, konfiskaciju imovine, međunarodnu saradnju (čl.13) i raspolaganje konfiskovanom imovinom (čl.14).

U postupku krivičnog progona, suđenja i izricanja presude (čl.11) potpisnice treba da predvide dužinu *sankcija*, posebno u odnosu na težinu krivičnog dela. Prilikom odlučivanja o puštanju na slobodu do suđenja, prevremenog puštanja na slobodu ili uslovnog otpusta uzima se u obzir *ozbiljnost krivičnih dela*.<sup>11</sup> *Konfiskacija i zaplena imovine stečene krivičnim delom* (čl.12) predstavljaju važan mehanizam borbe protiv organizovanog kriminala, pa su razrađeni količina, vrste imovine, način pribavljanja i dr. Modaliteti ove mere su zamrzavanje imovine i odstupanje od bankarske tajne.<sup>12</sup> Kada primi zahtev za konfiskaciju imovine stečene kriminalom od strane države potpisnice koja ima jurisdikciju u odnosu na krivično delo, država potpisnica će nastojati da u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom pribavi nalog za konfiskaciju i zamrzne ili zapleni dobit i imovinu stečenu kriminalom (čl.13).<sup>13</sup> Dobit ili imovina stečena kriminalom biće na raspolaganju državi koja je istu zaplenila, a u slučaju postupanja po zahtevu druge države prioritet ima vraćanje konfiskovane imovine državi molilji (čl.14).<sup>14</sup>

d) Konvencija dalje razrađuje primenu pojedinih pravnih instituta i rešenja kao što su jurisdikcija (čl.15), ekstradicija (čl.16, ugovorna i bez ugovora), transfer lica (čl.17) i uzajamna pravna pomoć (čl.18).<sup>15</sup>

Zbog prostornih limita podsećamo na *uzajamnu pravnu pomoć* koja obuhvata međusobnu saradnju i pomoć država potpisnica u *istrazi, gonjenju i sudskom postupku* u vezi sa krivičnim delima iz Konvencije. Razlozi za pružanje uzajamne pravne pomoći su: uručenje sudskih dokumenata, uzimanje dokaza ili izjave od lica, pregled predmeta i mesta, izvršenje pretresa, zaplene i zamrzavanja, dostavljanje informacija, dokaznog materijala i nalaza veštaka, dostava originala ili overenih kopija relevantnih dokumenata i evidencije, uključujući državne, bankarske, finansijske, privredne ili poslovne evidencije, identifikovanje ili pronalaženje dobiti od kriminala, imovine, instrumenata ili drugih stvari koje mogu poslužiti kao dokaz, olakšavanje dobrovoljnog pojavljivanja lica u državi potpisnici molilji, svake druge vrste pomoći koja nije u suprotnosti sa zakonima zamoljene države potpisnice (čl.18).<sup>16</sup>

Procesna pitanja međunarodne saradnje detaljnije su rešena Zakonom o međunarodno-pravnoj pomoći u krivičnim stvarima (ZMPPKS),<sup>17</sup> dok se Zakonik o krivičnom postupku (ZKP) koristi supsidijerno i u funkciji lakše saradnje.

e) *Zajednički istražni timovi* (engl. JIT - Joint Investigation Team) su jedno od rešenja koje predviđa Konvencija u pogledu istraga, krivičnog gonjenja ili sudskih postupaka. Kao subjekti saradnje pojavljuje se države, ovlašćeni organi i predstavnici koji se angažuju na osnovu zaključenih biliateralnih ili multilateralnih sporazuma. U slučaju da nema zaključenih sporazuma zajedničke istrage se preduzimaju na osnovu dogovora za

---

<sup>10</sup> Op.cit.u nap.1.

<sup>11</sup> *Ibid.*

<sup>12</sup> *Ibid.*

<sup>13</sup> *Ibid.*

<sup>14</sup> *Ibid.*

<sup>15</sup> Nikač Ž, *Međunarodna policijska saradnja*, KPA, Beograd 2015, str.79-89.

<sup>16</sup> Op.cit. u nap.1.

<sup>17</sup> "Sl. glasnik RS, br. 20/09.

konkretan slučaj, uz poštovanje suvereniteta države potpisnice na čijoj teritoriji se istraga preduzima (čl.19).<sup>18</sup>

Kao model saradnje zajednički istražni tim je predviđen po čl.96 ZMPPKS. Formiranje tima sledi na osnovu sporazuma Ministarstva pravde i nadležnog stranog organa, što je značajno za suzbijanje pojava oblika organizovanog kriminala.<sup>19</sup> U okviru EU je usvojen poseban *Priručnik za zajedničke istražne timove* prema kojem se navodi da "zajednički istražni tim daje najbolju platformu da se opredeli optimalna strategija istrage i krivičnog gonjenja".<sup>20</sup>

f) *Specijalne istražne tehnike* (čl.20) su važan deo konvencije koji obuhvata posebne tehnike i metode značajne za dokazivanje najtežih krivičnih dela organizovanog kriminala. U grupu SIT (SIM-metode) spadaju kontrolisane isporuke, elektronsko praćenje, nadzor, tajne operacije, presretanje robe i dr. Upotreba metoda mora biti u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom država potpisnica, što je u Srbiji učinjeno usvajanjem Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela (ZONDOSOK).<sup>21</sup> Specijalne istražne tehnike su konkretno predviđene u ZKP u delu koji se odnosi na opšte (čl.85-160) i *posebne dokazne radnje* (čl.161-187).<sup>22</sup>

Na osnovu dogovora potpisnica može izvršiti presretanje transporta i dozvoliti da roba produži put netaknuta, ili da bude uklonjena ili zamenjena u celini ili delimično. Cilj je da akcije policije budu uspešnije i da se uhvati širi krug lica i obezbede dokazi za sud.

g) *Mehanizmi za podršku u krivičnom postupku* su takođe predviđeni i to: prenos krivičnog postupka (čl.21), izveštaji iz KE (čl.22), sankcionisanje za ometanje pravde (čl.23), zaštita svedoka (čl.24), pomoć i zaštita žrtava (čl.25) i mere za unapređenje saradnje policija (čl.26-27).

Posebno važan mehanizam je *zaštita svedoka* (čl.24). Svaka potpisnica dužna je da preduzme odgovarajuće mere zaštite od odmazde ili zastrašivanja svedoka, a po potrebi pruži zaštitu rođacima i bliskim licima koja su ugrožena. Preduzimaju se mere fizičke zaštite, po potrebi fizičko preseljenje i promena identiteta. Države će preduzimati mere pomoći i zaštite žrtava krivičnih dela predviđenih Konvencijom, u slučaju pretnje odmazdom ili zastrašivanja (čl.25).<sup>23</sup>

h) *Međusobna saradnja* potpisnica je istaknuta kao potreba za uspostavljanjem i olakšanjem *komunikacije* između nadležnih organa, službi i agencija. Glavni vid saradnje je *razmena informacija* koje imaju operativni karakter i odnose se identitet i mesto skrivanja osumnjičenih, podatke o kriminalnim aktivnostima, imovini i dobiti stečenim krivičnim delima, opremi i sredstvima za izvršenje krivičnih dela organizovanog kriminala i dr. (čl.27-28).<sup>24</sup>

---

<sup>18</sup> *Ibid.*

<sup>19</sup> Op.cit. u nap.18.

<sup>20</sup> Dokument koji je Savet EU usvojio 04. 11.2011 (15790/1/11, REV 1).

<sup>21</sup> "Sl.glasnik.RS" br.42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04-dr.zakon, 45/05,61/05,72/09,72/11-dr.zakon,101/11-dr.zakon, 32/13.

<sup>22</sup> "Sl.glasnik RS" br.71/11,101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14.

Prema ZKP kao *posebne dokazne radnje* navode se: tajni nadzor komunikacija, tajno praćenje i simanje, računarsko pretraživanje podataka, kontrolisane isporuke, prikriveni islednik i dr.

<sup>23</sup> Op.cit. u nap.1.

<sup>24</sup> Šire: Ž.Nikač, "Početna iskustva u suzbijanju organizovanog kriminala u svetu i u Republici Srbiji", Projekat MPNTR, Zbornik radova, KPA, Beograd 2014, izdanje 2015, str.134-158.

Konvencija predviđa još neke oblike i vidove međunarodne krivične i policijske saradnje u borbi protiv organizovanog kriminala, pa se navode *obuka i tehnička pomoć* (čl.29), ekonomska i druge vrste pomoći (čl.30) i prevencija (čl.31). U suprotstavljaju transnacionalnom organizovanom kriminalu podvlači se pomoć zemljama u razvoju da ojačaju kapacitete i tehnička sredstva, i pospeše programe obuke lica za primenu zakona.

Konvencija UN protiv organizovanog transnacionalnog kriminala je nema sumnje revolucionarni međunarodni dokument, usvojen u gradu gde je stvorena zloglasna mafija. U pitanju je najvažniji međunarodni pravni izvor koji je osnov i podstrek državama, policijskim agencijama i licima za primenu zakona u borbi protiv organizovanog kriminala koji je, pored terorizma, najveća pošast savremenog sveta.

## 2. DOPUNSKI PROTOKOLI UZ KONVENCIJU PROTIV TRANSNACIONALNOG ORGANIZOVANOG KRIMINALA

U funkciji primene Konvencije protiv transnacionalnog kriminala doneto je nekoliko dopunskih dokumenata i to: a) Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, b) Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem ili vazduhom i c) Protokol protiv nezakonite proizvodnje i prometa vatrenim oružjem, njegovim delovima, sklopovima i municijom. Usvojeni dokumenti imaju za cilj da se poveća efikasnost u suzbijanju ovih i drugih pojava oblika organizovanog kriminala, te ostvari potreban nivo međunarodne saradnje država, specijalizovanih organa i međunarodnih organizacija.

A) *Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, ženama i decom*<sup>25</sup> je usvojen sa idejom da bude instrument za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom. Pravno-tehnički u pitanju je kratak dokument sa ukupno 20 članova i sistematikom koju čine: preambula, opšte odredbe, mere za zaštitu žrtava trgovine ljudima, posebno žena i dece (pomoć, zaštita, repatrijacija), mere za suzbijanje nelegalne trgovine ljudima, mere međunarodne saradnje i druge radi sprečavanja nelegalne trgovine ljudima, i završne odredbe.

Posebno se naglašava da efikasna prevencija trgovine ljudskim bićima, ženama i decom zahteva *sveobuhvatan međunarodni pristup* u zemljama porekla, tranzita i krajnjeg odredišta.<sup>26</sup> Izražava se *multiagencijski pristup* koji obuhvata mere za prevenciju trgovine ljudima, kažnjavanje lica koja se bave trgovinom, zaštitu žrtava i međunarodno priznatih ljudskih prava.

Protokol je dopuna Konvencije i tumači se sa osnovnim dokumentom, pa se krivična dela po čl.5 smatraju da su ustanovljena prema Konvenciji (čl.1).<sup>27</sup> Posebno se ističe *namera izvršioaca* krivičnog dela kao neophodan uslov izvršenja i utvrđivanja odgovornosti (čl.3). Države potpisnice su se saglasile da harmonizuju pravne norme i usvoje mere koje će sankcionisati pokušaj, saučesništvo, organizovanje i naređivanje drugima da izvrše krivično delo. Republika Srbija je odredbama KZ predvidela nova krivična dela kao što su: trgovina ljudima (čl.388), trgovina maloletnicim licima radi usvojenja (čl.389) i zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu (čl.390).<sup>28</sup>

---

<sup>25</sup> Op.cit. u nap.1.

<sup>26</sup> *Ibid.*

<sup>27</sup> *Ibid.*

<sup>28</sup> "Sl.glasnik RS" br. 85/05, 88/05-ispr.,107/05-ispr,72/09,111/09,121/12,104/13 i 108/14-Op.cit. u nap.10.

Usvojeni su Strategija borbe protiv trgovine ljudima<sup>29</sup> i propisi koji regulišu položaj stranaca, azil, bezbednost državne granice i dr. Takođe je izvršena reorganizacija Uprave granične policije MUP RS i preduzete mere kontrole državne granice, suzbijanja ilegalnih migracija i trgovine ljudima.<sup>30</sup>

*Zaštita žrtava* nelegalne trgovine ljudskim bićima, ženama i decom je u prvom planu. Prema čl.6 predviđene su mere koje treba da preduzmu potpisnice među kojima se ističu usvajanje propisa za zaštitu identiteta žrtava, informisanje žrtava o sudskim i administrativnim procedurama, obaveštavanje o rokovima i dr. Predviđene su konkretne *mere* koje treba da omoguće fizički, psihološki i socijalni oporavak žrtve kao što su: obezbeđenje smeštaja i uslova stanovanja, informisanje i stručni saveti, medicinska, psihološka i materijalna pomoć, obrazovanje, zaposlenje i dr. Pri pružanju pomoći uzimaju se u obzir pol, starost, posebne potrebe žrtava, specijalne potrebe dece, pravo na materijalnu nadoknadu i dr.<sup>31</sup> Dalje su predviđena rešenja oko statusa žrtve, repatrijacije, mogućnosti povratka u matičnu državu i dr.

U okviru mera za sprečavanje trgovine ljudima, ženama i decom i zaštite žrtava predviđa se da potpisnice usvoje adekvatnu *politiku, programe* i druge mere (čl.9).<sup>32</sup> Navode se *mere istraživanja, informisanja i kampanja* preko sredstava javnog informisanja, uključene nevladinih organizacija i drugih subjekata, pospešenje *saradnje* potpisnica i dr.

*Razmena informacija* potpisnica je najvažniji *software* za suzbijanje trgovine ljudima, ženom i decom i saradnje u borbi protiv organizovanog kriminala. Prema čl.10 od potpisnica se zahteva da međusobno sarađuju nacionalni organi zaduženi za primenu zakona, poslove migracije i drugi.<sup>33</sup> Razmena informacija obuhvata podatke o licima i grupama koji prelaze granicu, nezakonitim aktivnostima kojima se bave i posebno o nelegalnoj trgovini ljudima. Dalje su pravno regulisani uloga i status lica (žrtve, izvršioци), način i sredstva za izvršenje krivičnih dela i dr.

Veliku važnost ima *obuka* kadrova koji rade na sprečavanju nelegalne trgovine ljudima sa akcentom na zaštitu dostojanstva, ljudskih prava i građanskih sloboda.

U cilju sprečavanja i otkrivanja nelegalne trgovine ljudima predviđaju se *mere na granici* koje će preduzeti potpisnice, prema nacionalnom zakonodavstvu. Tako se predviđa, gde je to moguće, utvrđivanje obaveza za komercijalne prevoziocе, saobraćajne kompanije, vlasnike i prevoziocе bilo kog saobraćajnog sredstva da potvrde da sva lica imaju putni dokument potreban za ulazak u državu primaoca (čl.11).<sup>34</sup> Države će omogućiti *saradnju* između graničnih kontrolnih službi, uspostavljanjem direktnih komunikacionih kanala koji će omogućiti neposrednu i pravovremenu razmenu informacija.

Potpisnice će obezbediti da *putna dokumenta* koja izdaju budu potrebnog kvaliteta tako da se ne mogu lako zloupotrebiti, falsifikovati ili nezakonito menjati, kopirati ili izdavati. Na zahtev druge zemlje, potpisnica će u razumnom vremenskom roku i u skladu

---

Šire: Đorđević Đ, *Krivično pravo, posebni deo*, III izmenjeno i dopunjeno izdanje, KPA, Beograd 2014.

<sup>29</sup> "Sl.glasnik RS" br.11/06,

<sup>30</sup> Šire: Mijalković S, Žarković M, *Ilegalne migracije i trgovina ljudima*, KPA, Beograd 2012.

<sup>31</sup> Op. cit. u nap.1.

<sup>32</sup> *Ibid.*

<sup>33</sup> *Ibid.*

<sup>34</sup> *Ibid.*

sa unutrašnjim propisima, potvrditi validnost putnih i ličnih dokumenata koja je izdala ili su izdata u njeno ime, za koja se sumnja da se koriste za nelegalnu trgovinu ljudi (čl.13).<sup>35</sup>

Mišljenja smo da su usvojena rešenja zaživela u praksi i omogućila preduzimanje delotvornih mera u suzbijanju trgovine ljudima, te ostvarenja značajnih rezultata na unutrašnjem i međunarodnom planu.

**B) Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom**<sup>36</sup> je usvojen u kontinuitetu sa prethodnim i matičnom Konvencijom. U pitanju je kratak dokument, ima 25 članova i sistematikom koju čine: preambula, opšte odredbe, deo posvećen krijumčarenju migranata morem, deo o sprečavanju, saradnji i drugim merama i završne odredbe.

Protokol se primenjuje kada se radi o krivičnim delima koja imaju transnacionalni karakter i nastala kao rezultat delovanja organizovanih kriminalnih grupa. *Svrha* je da se spreči krijumčarenje migranata, pospeši borba protiv krijumčarenja i unapredi saradnja potpisnica, štiteći prava krijumčarenih migranata (čl.2).<sup>37</sup> Definisani su i precizirani pojedini pojmovi kao što su krijumčarenje migranata, nelegalni ulazak (čl.3), delokrug primene (čl.4), krivična odgovornost migranata (čl.5) i dr.<sup>38</sup>

Delotvorna akcija borbe protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom zahteva *sveobuhvatni međunarodni pristup* koji podrazumeva saradnju, razmenu informacija, mere na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom planu. Posebno se ističe potreba da se osnaži *međunarodna saradnja* u oblasti migracija i uklanjanju korena i uzroka, posebno onih koji produkuju siromaštvo.<sup>39</sup> Prava u nizu mera je harmonizacija normi, zatim jedinstvena zakonska rešenja i ujednačavanje pravne prakse. Potpisnice su se obavezale da će suzbijati sve vidove sticanja nezakonite finansijske ili druge materijalne dobiti, neposredno ili posredno. To se posebno odnosi na aktivnosti kao što su krijumčarenje migranata i omogućavanje krijumčarenja (proizvodnja, nabavka, obezbeđenje ili posedovanje lažnih putničkih ili identifikacionih dokumenata).<sup>40</sup> Države su se obavezale da usvoje rešenja i mere kojima će utvrditi *otežavajuće okolnosti* koje se odnose na a) ugrožavanje (verovatno) života ili bezbednosti migranata i b) nehuman, degradirajući tretman i eksploataciju migranata (čl.6).<sup>41</sup>

U borbi protiv krijumčarenja migranata morem veliki inačaj imaju *mere* koje potpisnice preduzimaju samostalno i u saradnji sa ostalima (čl.8). Značajne su mere na *zajedničkim granicama* koje obuhvataju: a) tačke ukrcavanja, odredišta i maršute, prevoznike i prevozna sredstva za koje se zna ili sumnja da koriste grupe krijumčara; b) identitet i metode rada organizacija i organizovanih kriminalnih grupa; c) autentifikaciju i proveru forme dokumenata izdavalaca - država potpisnica, posebno povodom krađe ili zloupotrebe praznih putnih dokumenata; g) sredstva i metode sakrivanja lica i transporta, protivzakonito menjanje, reprodukciju ili druga zloupotrebu putnih dokumenata; d) zakonska iskustva, praksu i mere sprečavanja i borbe protiv ovih radnji (čl.10-13).<sup>42</sup>

---

<sup>35</sup> *Ibid.*

<sup>36</sup> *Ibid.*

<sup>37</sup> *Ibid.*

<sup>38</sup> *Ibid.*

<sup>39</sup> *Ibid.* Preambula se pravno naslanja na *Rezoluciju GS UN br.54/212* od 02.12.1999.g. u kojoj se navode društveno-ekonomski i međunarodni kontekst migracija u svetu.

<sup>40</sup> *Ibid.*

<sup>41</sup> *Ibid.*

<sup>42</sup> *Ibid.*

Veoma je važna *obuka* koja obuhvata lica za primenu zakona, methodske jedinice i oblasti i to: a) imigracione i druge službenike (humani tretman i poštovanje prava), b) saradnju sa međunarodnim organizacijama u prevenciji i iskorenjivanju krijumčarenja, c) poboljšanje sigurnosti i kvaliteta dokumenata, d) prepoznavanje i otkrivanje lažnih dokumenata e) prikupljanje obaveštenja koja se odnose na identifikaciju grupa za organizovani kriminal, f) humani postupak prema migrantima i zaštitu prava, g) obezbeđivanje obaveštajnih programa koji će povećati javnu svest o kriminalnim aktivnostima organizovanih kriminalnih grupa radi profita i h) javno obaveštavanje u cilju prevencije (čl.14-15).<sup>43</sup>

Slede *mere pomoći i zaštite* prava migranata, posebno prava na život, zatim da ne budu izloženi torturi i drugim okrutnim, nehumanim i ponižavajućim postupcima i kaznama. Potpisnice su se obavezale da će dodeliti pomoć migrantima čiji su život i bezbednost ugroženi, uzeti u obzir specijalne potrebe žena i dece (čl.16) i omogućiti povratak krijumčarenih migranata (čl.18).<sup>44</sup>

Usvajanje Protokola treba sagledavati u kontekstu matične Konvencije<sup>45</sup> i sveukupnih napora u borbi protiv organizovanog kriminala. Suzbijanje krijumčarenja migranata je jedna od važnih oblasti i u to nas uverava aktuelna izbeglička kriza, koja posebno pogađa države EU i zemlje regiona JIE. Sve ukazuje na delovanje organizovanih kriminalnih grupa koje se bave krijumčarenjem ljudi, na koji način se nanosi velika šteta i ugrožava sistem bezbednosti UN.

**C) Protokol protiv nezakonite proizvodnje i prometa vatrenim oružjem, njegovim delovima, sklopovima i municijom**<sup>46</sup> je usvojen u kontekstu matične Konvencije i sa ciljem pospešenja borbe protiv krijumčarenja vatrenog oružja i municije. Dokument je takođe kratak i ima ukupno 20 članova, što je dovoljno imajući u vidu matičnu Konvenciju. U pogledu sistematike Protokol sadrži preambulu, opšte odredbe, deo posvećen prevenciji i završne odredbe.

U uvodu se navodi potreba potpisica da se spreči, suzbije i eliminiše nezakonita proizvodnja i promet vatrenim oružjem, delovima, sklopovima i municijom. Nezakonita proizvodnja i krijumčarenje oružja prouzrokuju brojne *štetne posledice* po bezbednost država, regiona i međunarodne zajednice. Kriminalnim aktivnostima ugrožavaju se opšta dobra, društveni i ekonomski razvoj i pravo naroda da žive u miru, pa države treba da preduzmu mere na nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou.

*Svrha* je da se unapredi, olakšava i ojačava *saradnja* između potpisnica u cilju sprečavanja, suzbijanja i eliminisanja nezakonite proizvodnje i prometa vatrenim oružjem, delovima, sklopovima i municijom.

Definisani su osnovni pojmovi (čl.3) i delokrug primene u smislu istraživanja nezakonite proizvodnje i prometa vatrenog oružja, kao i krivičnog gonjenja kada su u pitanju prekršaji međunarodnog karaktera i kada je uključena organizovana kriminalna grupa. Protokol se neće primenjivati na transakcije između država, ili na državne nabavke

---

<sup>43</sup> *Ibid.*

<sup>44</sup> *Ibid.*

<sup>45</sup> Konvencija je usvojena nakon što je Rezolucijom GS UN br. 53/111 od 09.12.1998.g. osnovan međuvladin *Ad hoc* Komitet, koji je imao zadatak da izradi sveobuhvatni međunarodni dokument protiv transnacionalnog organizovanog kriminala.

<sup>46</sup> Zakon o ratifikaciji Protokola protiv nezakonite proizvodnje i prometa vatrenim oružjem, njegovim delovima, sklopovima i municijom kojim se dopunjava Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, "Sl.list SCG-Međunarodni ugovori" br.11/05.

u slučajevima kada bi primena ugrozila pravo članice da preduzima akcije u interesu nacionalne bezbednosti, u skladu sa Poveljom UN (čl.4 st.2).<sup>47</sup>

Kao *krivična dela* pominju se sledeće radnje: nezakonit proizvodnja vatrenog oružja, delova, sklopova i municije, nezakonit promet vatrenog oružja, delova, sklopova i municije, falsifikovanje ili nezakonito brisanje, uklanjanje ili promena oznaka na vatrenom oružju (čl.5).<sup>48</sup>

Predviđa se oduzimanje i zaplena predmeta proisteklih iz krivičnih dela (čl.6), što je u skladu sa rešenjima iz matične Konvencije (čl.12). Preporuka potpisnicama je da harmonizuju nacionalno zakonodavstvo i usvoje propise kojima se predviđa oduzimanje vatrenog oružja, delova, sklopova i municije koji su nezakonito proizvedeni ili je njima nezakonito trgovano. Identična preporuka je za slučaj kada nezakonito proizvedeno ili trgovano oružje, delovi, sklopovi i municija dospeju u ruke neovlašćenih lica.<sup>49</sup>

Važan deo čine odredbe čl.7-15 kojima je predviđeno nekoliko preventivnih mera: vođenje evidencija, označavanje vatrenog oružja, privremeno onesposobljavanje vatrenog oružja, sistem dozvole ili overe izvoza, uvoza i tranzita, bezbednost i preventivne mere, informisanje, saradnja, obuka i tehnička pomoć i posredništvo u prometu.<sup>50</sup> U kontekstu teme posebno važna mera je *označavanje oružja* (proizvođač, država, mesto, serijski broj ili geometrijski simbol, kombinacija brojeva i slovnih oznaka) koja omogućava identifikovanje i praćenje vatrenog oružja, posebno svakog komada i onog koje je uvezeno.

Dakle, Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunski Protokoli su nesumnjivo najvažniji međunarodni izvori u borbi protiv organizovanog kriminala. U pitanju su izvori krivično-procesnog karaktera koji su bili pravni osnov za donošenje nacionalnih propisa država potpisnica, koje su se obavezale na usvajanje zakona i harmonizaciju normi. Primedba je da Konvenciji i protokoli imaju veći broj članova i neke odredbe sa više stavova, što je nije prihvatljivo u pogledu pravne tehnike i relaksirane primene u praksi. Pretpostavljamo da je "zakonodavac" (UN), na osnovu realne opasnosti koju predstavlja organizovani kriminal, pokušao da predvidi što više situacija *pro futuro*. U svakom slučaju usvajanje Konvencije i dopunskih Protokola je izuzetno važno, jer je na početku III milenijuma organizovani kriminal doživeo ekspanziju i preti da sruši tekovine ljudske civilizacije.

### 3. OSTALI MEĐUNARODNI DOKUMENTI OD ZNAČAJA ZA SUZBIJANJE POJEDINIH OBLIKA ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Pored Konvencije protiv transnacionalnog kriminala i dopunskih Protokola u međunarodnoj legislativi i praksi postoji više međunarodnih dokumenata značajnih za borbu protiv organizovanog kriminala, kao i ostalih teških pojava oblika kriminala u savremenom svetu. U funkciji teme ovde daćemo kratak osvrt na neke važnije međunarodne dokumente i to one koji imaju najšire dejstvo (multilateralne), regionalne (JIE) i bilateralne (Srbija i druge zemlje).

---

<sup>47</sup> *Ibid.*

<sup>48</sup> *Ibid.*

<sup>49</sup> *Ibid.*

<sup>50</sup> Op.cit. u nap.4.



A) *Konvencija OUN o pranju, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenim krivičnim delom* reguliše pranje novca, privremeno oduzimanje predmeta i prihoda stečenih krivičnim delom.<sup>51</sup> U pitanju je važan međunarodni dokument koji je bio pravni osnov za usvajanje mnogih nacionalnih propisa država i preduzimanje operativnih policijskih mera i akcija.

*Napuljska politička deklaracija i globalni akcioni plan* u borbi protiv organizovanog transnacionalnog kriminala (1994) su značajani međunarodni dokumenti i preteče usvojene Konvencije protiv transnacionalnog kriminala.

*Preporuka Komiteta ministara EU REC (96) 8* državama članicama o suzbijanju organizovanog kriminala i funkcionisanju nacionalnih kriminalističkih policija za suzbijanje organizovanog kriminaliteta, je značajan dokument koji polazi od činjenice da je organizovani kriminal danas globalna društvena pojava. U vezi sa dokumentom usvojena je i *Rezolucija EU o licima koja sarađuju u sudskim procesima* protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta (1996), koja se odnosi na razvoj programa zaštite svedoka u sudskim procesima protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta.<sup>52</sup>

*Konvencija UN protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci* (1998)<sup>53</sup> utvrđuje mere protiv ilegalnog prometa droga, prava i obaveze policije, međunarodnu saradnju i dr. U čl. 7 Konvencije definišu se uzajamna pravna pomoć i s tim u vezi aktivnosti policije, mere i radnje kao što su: uručenje sudskih dokumenata, pretres i oduzimanje predmeta, pregled lokacija i predmeta, obezbeđenje informacija i dokaznog materijala, identifikacija i traganje za ilegalnom dobiti, svojinom, instrumentima plaćanja i drugim predmetima od značaja za dokazivanje.

*Konvencija SE o borbi protiv trgovine ljudima* (2005), koja je potvrđena posebnim Zakonom RS<sup>54</sup>, konkretnije predviđa međunarodnu saradnju u ovoj oblasti (Glava VII). U čl.32 međunarodna saradnja se dalje razrađuje i navodi da se zasniva na univerzalnim načelima, principu antikriminalne solidarnosti i na primeni poznatih mehanizama, regionalnih sporazuma i drugih dogovora. Međunarodna saradnja se posebno zasniva na načelu reciprociteta, ali se teži harmonizaciji propisa, ujednačavanju jurisprudencije i policijske prakse. Cilj je sprečavanje trgovine ljudima, zaštita žrtava, olakšanje krivičnog postupka i procesuiranje svih zločina i zločinaca.

Pomenute međunarodne konvencije i drugi dokumenti komplementarni su Konvenciji protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, kao i doprineli su u velikoj meri smanjenju stope organizovanog kriminala u svetu. U narednom periodu treba pratiti primenu u praksi i na osnovu toga potpisnice mogu da predlože izmene i dopune pojedinih rešenja. U slučaju država sa prostora nekadašnje SFRJ skoro sve zemlje su harmonizovale nacionalne propise sa pomenutim dokumentima, a to je bio slučaj i sa Srbijom koja je usvojila više novih zakona u krivično-pravnoj oblasti.<sup>55</sup>

---

<sup>51</sup> Šikman M, *Međunarodnopravni standardi suzbijanja organizovanog kriminaliteta*, Međunarodna i nacionalna koordinacija i saradnja u suprotstavljanju kriminalitetu, Vol. br. 1. (2010) str. 85–103.

<sup>52</sup> *Ibid.*

<sup>53</sup> "Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovor" br. 14/90.

<sup>54</sup> Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, "Sl. glasnik RS" br. 19/09.

<sup>55</sup> Šire: Nikać Ž, Simić B, "Borba protiv organizovanog kriminala – unutrašnji i međunarodni aspekti", Međunarodni stručni skup "Suprotstavljanje organizovanom kriminalu-pravni okvir, međunarodni standardi i procedure", KPA i Fondacija Hans Zajedel, Tara 2013, Zbornik radova, Beograd 2013, str.2015-218.

B) Regionalni pravni izvori su takođe veoma važan deo borbe protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i sveukupne međunarodne saradnje, pre svega krivično-pravne i policijske.

U ovom delu ćemo podsetiti na neke od važnijih regionalnih pravnih izvora na nivou jugoistočne Evrope (JIE), jer se u regionu nalaze naša zemlja i države iz sastava nekadašnje SFRJ. Pored njih zastupljene su zemlje sa šireg prostora Balkana kao što su Albanija, Rumunija, Bugarska, Moldavija i dr. Usvojeni regionalni dokumenti oslanjaju se na (multilateralne) međunarodne izvore kao što je Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dr.

Po našem mišljenju po značaju u borbi protiv kriminala generalno i protiv organizovanog transnacionalnog kriminala ističu se Konvencija o međunarodnoj policijskoj saradnji u JIE i Konvencija SELEC (ex SECI). Određeni značaj imaju i brojne inicijative, procesi i dokumenti koji su inicirani i potpisani u regionu kao što su: Proces saradnje zemalja jugoistočne Evrope (CPSEE), Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope (SPSEE), Savet za regionalnu saradnju (RCC) i dr.<sup>56</sup>

- Konvencija o međunarodnoj-policijskoj saradnji u Jugoistočnoj Evropi (Police Cooperation Convention for SEE – PCC SEE)<sup>57</sup> je potpisana 2006. godine u Beču od strane predstavnika sledećih država: Albanije, BiH, Crne Gore, Makedonije, Moldavije, Rumunije i Srbije. Kasnije su pristupili Austrija, Bugarska, Mađarska i Slovenija, dok je Konvencija stupila na pravnu snagu nakon ratifikacije.<sup>58</sup>

Konvencija je prvorazredni pravni izvor za međunarodnu policijsku saradnju država regiona, posebno u oblasti suzbijanja transnacionalnog organizovanog kriminala.<sup>59</sup> Osnovni ciljevi su produbljivanje saradnje država, otklanjanje bezbednosnih pretnji, ostvarenje zajedničkih bezbednosnih interesa i jačanje bezbednosnog partnerstva. U okviru Konvencije usvojeno je nekoliko rešenja na osnovu Šengenskog sporazuma i ostalih dokumenata iz EU, čiji su članovi neke zemlje regiona.

U pitanju je dobar pravni okvir za izgradnju efektivnog sistema prekogranične saradnje, borbu protiv kriminala, posebno organizovanog kriminala, i svestranu međunarodnu saradnju. U cilju primene predviđeno je da potpisnice zaključe bilateralne sporazume, standardizuju sisteme komunikacija i sisteme za zaštitu ličnih podataka. U skladu sa tim Srbija je zaključila više bilateralnih sporazuma kao što su nedavni Sporazumi o međunarodnoj policijskoj saradnji sa Hrvatskom i Sporazum sa BiH.<sup>60</sup>

Konvencija je relativno dugačak ali jasan i jezgrovit dokument, ima ukupno 42 odredbe sistematizovane u uvodni deo i tri poglavlja. U uvodu se naglašavaju ciljevi, obim i opšte mere saradnje: razmena informacija, komunikacije, operacije u cilju prevencije, otkrivanja, istraga i suprotstavljanja pretnjama. U prvom poglavlju (*Opšte odredbe*) navode se oblici saradnje: po zahtevu, razmena informacija, zajednička analiza pretnji, redovna razmena podataka, oficiri za vezu, zaštita svedoka, obuka i razmena iskustava, prevencija, hitna potraga, prekogranična prisмотра, kontrolisane

---

<sup>56</sup> Šire: Lopandić D, Kronja J, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*, Evropski pokret u Srbiji i Fondacija Fridrih Ebert, Beograd 2010.

<sup>57</sup> Izvor: <http://www.pccseesecretariat.si/> (05. 08. 2016)

<sup>58</sup> Zakon o potvrđivanju Konvencije o policijskoj saradnji u JIE, "Sl. glasnik RS" br. 70/07.

<sup>59</sup> Nikač Ž, Simić B, *Međunarodna saradnja država sukcesora Jugoslavije i JIE u oblasti unutrašnjih poslova, bezbednosti i pravosuđa*, Međunarodna naučna konferencija "Regulisanje otvorenih pitanja između država sukcesora SFRJ", IMPP i Fondacija "Hans Zajdel", Zbornik radova, Beograd 2013, str. 603–615.

<sup>60</sup> Zakon o ratifikaciji Konvencije o međunarodnoj policijskoj saradnji u JIE, "Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori" br. 19/10 i 01/11.

isporuke, tajne istrage, prikupljanje dokaza, lekarski pregled, DNK i drugi identifikacioni materijali. Dalje se navode subjekti saradnje, tehničke mere za unapređenje i dr. (čl.4- 25).<sup>61</sup>

Poglavlje II (čl.26-32) obuhvata konkretne oblike i vidove saradnje, postupke i aktivnosti za realizaciju saradnje. Kao vidovi saradnje navode se: zajednička saradnja i prekogranične operacije, potrage, zajednički istražni timovi, mešovite (granične) patrole, zajednički centri, ograničenja saradnje, zaštita podataka, poverljivost informacija i službena kategorizacija.<sup>62</sup> Poslednje poglavlje (III) sadrži standardne završne odredbe (čl.33-42).

Konvencija o policijskoj saradnji u JIE je nesporno važan instrument u borbi protiv organizovanog i ostalih oblika kriminala u regionu i do sada se pokazala veoma delotvornom. Konvenciju su podržali SE, EU i nevladine organizacije kao na pr. DCAF – Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga (*Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Force*),<sup>63</sup> koja prati i pruža podršku primeni Konvencije. U MUP RS je formirana Radna grupa za praćenje primene Konvencije o međunarodnoj policijskoj saradnji u JIE koja je formacijski bila pri ranijem Birou za međunarodnu policijsku saradnju i evrointegracije.<sup>64</sup>

- *Konvencija SELEC* je međunarodni sporazum kojim je transformisan raniji Regionalni centar za borbu protiv prekograničnog kriminala (SECI) i formiran Centar za sprovođenje zakona u JIE - SELEC (*Southeast European Law Enforcement Center*)<sup>65</sup>. Konvencija je potpisana 2009.g. u Bukureštu, a stupila na snagu 2011.g. Države potpisnice bile su: Albanija, BiH, Bugarska, Hrvatska, Grčka, Mađarska, Makedonija, Moldavija, Crna Gora, Rumunija, Srbija, Slovenija i Turska.

U pitanju je značajan pravni izvor za međunarodnu regionalnu saradnju u borbi protiv prekograničnog kriminala, sprovođenje istražnih i sudskih postupaka. Konvencija stvara pretpostavke za veća ovlašćenja SELEC u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma, krijumčarenja ljudi i roba i dr. Centar treba da uspostavi i razradi mehanizme zasnovane na saradnji članica na sprovođenju zakona, na osnovu kojih će države pružati međusobnu pomoć i podršku u prevenciji, represiji i sankcionisanju prekograničnog kriminala.<sup>66</sup>

Konvencija je istina dugačak, ali pregledan i jezgrovit dokument sa ukupno 52 odredbe u VIII poglavlja. Srbija je ratifikovala i prihvatila Konvenciju posebnim Zakonom o potvrđivanju Konvencije o SELEC-u za sprovođenje zakona u JIE.<sup>67</sup> U cilju primene i nesmetanog rada misije i službenika prihvaćen je Protokol o privilegijama i imunitetima SELEC-a.<sup>68</sup>

U uvodu se navode osnivanje, ciljevi i zadaci Centra. Najvažniji *ciljevi* su podrška državama članicama, koordinacija u sprečavanju i suzbijanju kriminala, organizovanog

---

<sup>61</sup> Op. cit. u nap. 59.

<sup>62</sup> Ibid.

U prilogu Konvencije je Klasifikacija službene kategorizacije informacija i dokumenata, koja se razlikuje u državama potpisnicama.

<sup>63</sup> Izvor: <http://www.dcaf.ch/> (06.08. 2016)

<sup>64</sup> Autor rukopisa je bio član Radne grupe MUP RS za praćenje primene Konvencije o MPS u JIE od 2010 do 2012. godine. Dodajemo da je BMS danas prerastao u Sektor za međunarodnu saradnju, EU i planiranje.

<sup>65</sup> Izvor: <http://www.seccenter.org/m106/About+SELEC> (07.08.2016).

<sup>66</sup> Izvor: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/eu/regionalna-saradnja/seci?lang=lat> (06.08. 2016).

<sup>67</sup> Zakon o ratifikaciji Konvencije SELEC, "Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori" br. 08/11.

<sup>68</sup> Ibid.

kriminala i teških krivičnih dela sa elementima prekogranične aktivnosti (čl.1-4). Osnovni zadaci su: podrška istragama i aktivnostima na sprečavanju kriminala; razmena informacija, kriminalističko-obaveštajnih podataka i zahteva za operativnu pomoć; notifikacija i obaveštavanje nacionalnih tačaka o vezama između osumnjičenih, kriminalaca ili krivičnih dela u okviru mandata Centra; prikupljanje, upoređenje, analiza, obrada i dostava informacija i kriminalističko-obaveštajnih podataka; strateška analiza i izrada procene pretnji u vezi sa ciljevima; uspostavljanje, korišćenje i održavanje kompjuterizovanog ITS; razvijanje dobre prakse, metoda i tehnika sprovođenja propisa kroz multinacionalnu obuku i konferencije (čl. 3).<sup>69</sup>

Dokument ima još i sledeća poglavlja: II - Pravni status i organizacija (čl.5-16), III – Informacioni sistem i bezbednost podataka (čl.17-20), IV - Zaštita ličnih podataka (čl.21-34), V – Finansije (čl.35-38), VI – Učešće (statusno-pravna pitanja, čl.35-43), VII – Odgovornost (čl.44) i na kraju završne i prelazne odredbe.<sup>70</sup>

Konvencija je bila pravni osnov za transformaciju Centra u SELEC, nastavak saradnje i aktivnosti u borbi protiv organizovanog kriminala, trgovine ljudima i prekograničnog kriminala u JIE. SAD su finansijski, organizaciono i stručno podržale potpisivanje Konvencije i rad Centra, a u njegovom radu uzeli su učešće brojni međunarodni eksperti iz policije, tužilaštva, suda, carine i drugih službi za sprovođenje zakona.

C) *Bilateralni pravni izvori* su važan osnov saradnje u borbi protiv organizovanog i ostalih oblika kriminala. Pretpostavka za ovaj vid saradnje su dobri politički i drugi odnosi država i drugih subjekata, kao i svest o zajedničkoj opasnosti od organizovanog kriminala. Sporazumi povećavaju šanse na uspeh u borbi protiv ove pošasti savremenog sveta i doprinose smanjenju potencijalnih izazova, rizika i pretnji. Bezbedno okruženje je imperativ ekonomskog i svakog drugog napretka, pa je ostvarenje sigurnosti prethodno pitanje za normalan život i rad u savremenom trenutku.

U borbi protiv organizovanog i ostalih oblika kriminala važno mesto imaju bilateralni sporazumi država i drugih subjekata. U slučaju nekadašnje SFRJ to je posebno bitno nakon ratnih sukoba i nastojanja da se uspostave ponovno poverenje, suživot i zajednička budućnost u regionu. Zbog prostornih i drugih limita navešćemo neke od važnijih sporazuma koje je potpisala Srbija u oblasti suzbijanja organizovanog i drugih oblika kriminala.

MUP RS je zaključio više sporazuma koji se odnose na međunarodnu policijsku saradnju, pograničnu saradnju, saradnju u suzbijanju transnacionalnog organizovanog kriminala i dr. Prvi u nizu je Sporazum o saradnji sa MUP Rusije, zatim sa Izraelom o saradnji u borbi protiv ilegalne trgovine i zloupotrebe narkotika i psihotropnih supstanci, terorizma i drugih teških krivičnih dela i aranžman sa Kiprom o saradnji u borbi protiv terorizma, organizovanog kriminala, nezakonite trgovine narkoticima, psihotropnim supstancama i prekursorima, ilegalnih migracija i ostalih krivičnih dela. Slede sporazum sa MUP Austrije o saradnji u borbi protiv organizovanog kriminala, trgovine drogama i međunarodnog terorizma, zatim identični sporazumi sa Italijom i Grèkom. Slični sporazumi potpisani su sa Bugarskom i Mađarskom o prekograničnoj policijskoj saradnji, zatim Rumunijom o saradnji u borbi protiv organizovanog kriminala, ilegalne trgovine drogama i terorizma. Posebno važan dokument je Sporazum RS i Švajcarske o policijskoj

<sup>69</sup> Šire: Nikač Ž, Juras D, "Međunarodna policijska saradnja u JIE u funkciji bezbednosti", Institut za uporedno pravo, časopis "Strani pravni život" br.3/15, Beograd 2015, str.283-302.

<sup>70</sup> Op.cit. u nap.68.

saradnji u borbi protiv kriminala,<sup>71</sup> pre svega zbog tzv. bankarske tajne i finansijskih računa u švajcarskim bankama.

Slede sporazumi sa državama članicama nekadašnje SFRJ kao što su Hrvatska, BiH, Crna Gora i Makedonija koji se odnose na prekograničnu i drugu saradnju, posebno u suzbijanju organizovanog kriminala i terorizma.<sup>72</sup>

Izložena međunarodna legislativa u oblasti suzbijanja organizovanog kriminala je bila značajan oslonac državama i međunarodnoj zajednici u borbi protiv, pored terorizma, danas najveće mirnodopske pretnje ljudskoj civilizaciji. Konvencija protiv organizovanog kriminala i dopunski Protokoli važan su pravni izvor za donošenje nacionalnih propisa država za borbu protiv organizovanog kriminala, posebno najtežih pojava oblika i vidova.

U Srbiji su doneti Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela (ZONDOSOK),<sup>73</sup> Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela<sup>74</sup>, ZKP,<sup>75</sup> Zakon o međunarodno-pravnoj pomoći u krivičnim stvarima<sup>76</sup> i drugi propisi. U velikoj meri je izvršena harmonizacija normi sa međunarodnim pravom i usvojeno više dobrih rešenja, a među njima po prvi put su predviđeni specijalni organi i specijalne istražne tehnike (metode) za borbu protiv organizovanog kriminala. Pomenuti alati podrobnije su regulisani u ZKP kao opšte (čl.85-160) i posebne dokazne radnje (čl.161-187).

## ZAKLJUČAK

Donošenjem Konvencije UN o sprečavanju transnacionalnog organizovanog kriminala učinjen je do sada najznačajniji korak ka ozbiljnom i sistemskom pristupu borbi protiv organizovanog kriminala. Konvencija je nesumnjivo revolucionarni i krovni dokument u pogledu ostalih međunarodnih i nacionalnih izvora prava u ovoj oblasti. Organizacija UN je poslala posebno snažnu poruku čitavom svetu činjenicom da je dokument usvojen u srcu mafije, u Palermu na Siciliji (Italija). To govori o odlučnosti međunarodne zajednice da se na najozbiljniji način suprostavi narastajućem organizovanom kriminalu i njegovim najtežim pojavnim oblicima.

Značaj Konvencije je posebno izražen u kontekstu harmonizacije nacionalnih propisa država, ujednačavanja pravne prakse i i sveukupnog efikasnijeg suprotstavljanja organizovanom kriminalu. Poseban je značaj specijalnih istražnih tehnika i metoda koje se koriste za otkrivanje i procesuiranje najtežih pojava oblika organizovanog kriminala. Isti značaj imaju i specijalni organi koji moraju biti osposobljeni za ove zadatke, svesni opasnostima kojima se izlažu i odgovornosti koju imaju u zajednici.

U pogledu pojava oblika organizovanog kriminala veliki značaj imaju usvojeni dopunski Protokoli koji se odnose na: a) prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, b) borbu protiv krijumčarenja migranata

---

<sup>71</sup> Zakon o potvrđivanju Sporazuma RS i Švajcarske Konfederacije o policijskoj saradnji u borbi protiv kriminala, "Sl. glasnik RS" br. 19/10.

<sup>72</sup> MUP RS, *Informator MUP RS*, Beograd, jun 2016.

<sup>73</sup> "Sl. glasnik RS", br. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – dr. zakon, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – dr. zakon, 101/11 – dr. zakon i 32/13.

<sup>74</sup> "Sl. glasnik RS" br. 32/13.

<sup>75</sup> "Sl. glasnik RS" br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14.

<sup>76</sup> "Sl. glasnik RS" br. 20/09.

kopnom, morem ili vazduhom i c) borbu protiv nezakonite proizvodnje i prometa vatrenim oružjem, njegovim delovima, sklopovima i municijom. Protokolima su precizirana pojedina pitanja od značaja za suzbijanje trovine ljudima, ženama i decom, zatim suzbijanja krijumčarenja migranata i suzbijanja nezakonite proizvodnje i prometa vatrenim oružjem, delovima, sklopovima i municijom. Radi uspešne borbe protiv organizovanog kriminala važno je što Konvencija i dopunski dokumenti ističu neophodnost međunarodne pravosudne, policijske i druge saradnje. Borba protiv organizovanog kriminala nema izgleda na uspeh ako ostane izolovano pitanje najugroženijih država, već mora obuhvatiti aktivnosti svih subjekata na širem međunarodnom planu.

Pored "matičnog" dokumenta veliki značaj imaju drugi izloženi međunarodni dokumenti, posebno regionalni sporazumi kao što su Konvencija o međunarodnoj policijskoj saradnji u JIE i Konvencija SELEC i, s tim u vezi, bilateralni sporazumi.

Kao i ostale zemlje iz sastava nekadašnje SFRJ Srbija je prihvatila i ratifikovala Konvenciju UN o sprečavanju transnacionalnog organizovanog kriminala, dopunske Protokole, ostale međunarodne izvore, regionalne i bilateralne sporazume. Započet je proces harmonizacije našeg zakonodavstva, formirani su specijalni organi za borbu protiv organizovanog kriminala i ostvareni dobri početni rezultati neutralisanjem većeg broja organizovanih kriminalnih grupa. Naravno da to nije dovoljno i da će se mafijaške grupe stalno obnavljati kao "hobotnica", pa je neophodna stalna nadogradnja legislative i unapređenje policijsko-pravne prakse.

To je značajno u aktuelnom procesu aplikacije Srbije za prijem u članstvo u EU, posebno nakon nedavnog otvaranja Poglavlja br.23 i br.24. Dodajemo da bez obzira na opasnosti koje nosi organizovani kriminal, razvijeno demokratsko društvo uvek treba da nastoji da zaštiti ljudska prava,<sup>77</sup> građanske slobode i univerzalne vrednosti savremenog sveta.

## LITERATURA

1. Đorđević Đ, Krivično pravo, posebni deo, III izmenjeno i dopunjeno izdanje, KPA, Bgd.2014.
2. Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (UN Convention against Transnational Organised Crime), Zakon o ratifikaciji Konvencije i dopunskih protokola, "Sl. list SRJ–Međunarodni ugovori" br.06/01.
3. Lopandić D, Kronja J, Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu, Evropski pokret u Srbiji i Fondacija Fridrih Ebert, Beograd, 2010.
4. Mijalković S, Žarković M, Ilegalne migracije i trgovina ljudima, KPA, Beograd, 2012.
5. Nikač Ž, Međunarodna policijska saradnja, KPA, Beograd, 2015.
6. Nikač Ž, "Početna iskustva u suzbijanju organizovanog kriminala u svetu i u Republici Srbiji", Projekat MPNTR, Zbornik radova, KPA, Beograd 2014, izdanje 2015.
7. Nikač Ž, Simić B, "Borba protiv organizovanog kriminala – unutrašnji i međunarodni aspekti", Međunarodni stručni skup "Suprotstavljanje

---

<sup>77</sup> Šire: Ćirić J, *Ljudska prava u senci organizovanog kriminala*, Priručnik za praćenje i nadgledanje suđenja za krivična dela u vezi sa organizovanim kriminalom, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2004.

- organizovanom kriminalu - pravni okvir, međunarodni standardi i procedure", KPA i Fondacija Hans Zajdel, Tara 2013, Zbornik radova, Beograd, 2013.
8. Nikač Ž, Simić B, Međunarodna saradnja država sukcesora Jugoslavije i JIE u oblasti unutrašnjih poslova, bezbednosti i pravosuđa, Međunarodna naučna konferencija "Regulisanje otvorenih pitanja između država sukcesora SFRJ", IMPP i Fondacija "Hans Zajdel", Zbornik radova, Beograd, 2013.
  9. Priručnik za zajedničke istražne timove, Savet EU(15790/1/11, REV 1), Brisel, 04.11. 2011.
  10. Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, Zakon o ratifikaciji Konvencije i dopunskih protokola, "Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori" br. 06/01.
  11. Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom, Zakon o ratifikaciji Konvencije i dopunskih protokola, "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori" br. 06/01.
  12. Protokol protiv nezakonite proizvodnje i prometa vatrenim oružjem, njegovim delovima, sklopovima i municijom, Zakon o ratifikaciji Protokola, "Sl. list SCG - Međunarodni ugovori" br.11/05.
  13. Strategija borbe protiv trgovine ljudima, "Sl. glasnik RS" br.11/06.
  14. Šikman M, Međunarodnopravni standardi suzbijanja organizovanog kriminaliteta, Međunarodna i nacionalna koordinacija i saradnja u suprotstavljanju kriminalitetu, Vol. br. 1. (2010).
  15. Ćirić J, Ljudska prava u senci organizovanog kriminala, Priručnik za praćenje i nadgledanje suđenja za krivična dela u vezi sa organizovanim kriminalom, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2004.
  16. Zakon o međunarodno-pravnoj pomoći u krivičnim stvarima (ZMPPKS), "Sl. glasnik RS" br. 20/09.
  17. Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, "Sl. glasnik RS" br.32/13.
  18. Zakonik o krivičnom postupku (ZKP), "Sl. glasnik RS" br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14.
  19. Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela (ZONDOSOK), "Sl. glasnik RS", br. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – dr. zakon, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – dr. zakon, 101/11 – dr. zakon i 32/13.
  20. Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, "Sl. glasnik RS" br.19/09.
  21. Zakon o potvrđivanju Konvencije o policijskoj saradnji u JIE, "Sl. glasnik RS" br.70/07.
  22. Zakon o ratifikaciji Konvencije o međunarodnoj policijskoj saradnji u JIE, "Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori" br. 19/10 i 01/11.

## IMPORTANT INTERNATIONAL LEGAL SOURCES FOR FIGHTING ORGANIZED CRIME

*Organized crime, in addition to terrorism, one of the most serious forms of crime and the greatest threat to modern society. Adequate legislation and harmonization of legal norms assumptions are successful fight against organized crime at national and international level. International legal source par excellence, the Convention against Transnational Organized Crime and the additional Protocols: a) to prevent, suppress and punish trafficking in persons, women and children, b) against the smuggling of migrants and c) against the illicit manufacturing of and trafficking in firearms, their parts and components and ammunition. Important sources of international customs declarations for the suppression of certain forms of organized crime, which are by nature multilateral, regional and bilateral. In the region of the character stand out Convention on international police cooperation and SELEC Convention as well as numerous bilateral agreements. On this basis, countries in the region have adopted national regulations for combating organized crime. In Serbia, adopt the Law on organization and jurisdiction of state bodies in the fight against organized crime, corruption and other particularly serious crimes, the Law on Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and before the CPC. This is all the better to enable the rationale behind the suppression of organized crime and at the time of application for admission to the RS EU.*

*KEY WORDS: organized crime, legal sources, special investigative techniques and the authorities, the police, the RS and the EU.*



# ORGANIZOVANI KRIMINAL I DIGITALNA FORENZIKA

Vanja Korać\*  
Andrej Diligenski\*  
Dragan Prlja\*

*Digitalna forenzička istraga predstavlja proces koji korišćenjem naučnih metoda i tehnologije, razvija i testira teorije kroz hipoteze, analizirajući digitalne uređaje, koji predstavljaju relevantan dokaz u sudskom postupku. Cilj takve istrage je da se utvrdi istina o nedozvoljenoj aktivnosti i svim okolnosti u vezi sa počinioem i načinom izvršenja krivičnog ili prekršajnog dela. Digitalni dokaz u tom slučaju predstavlja digitalni objekat koji sadrži pouzdane informacije koje podržavaju hipotezu ili je opovrgavaju i koji daju odlučujući odgovor na krivična dela organizovanog kriminala počinjena u sajber prostoru.*

*KLJUČNE REČI: pravo, informatika, bezbednost, organizovani kriminal, visokotehnološki kriminal, digitalna forenzika, digitalni dokaz, istraga*

## 1. UVOD

"Svi podaci ostavljaju trag. Potraga za podacima ostavlja trag. Brisanje podataka ostavlja trag. Odsustvo podataka pod određenim okolnostima može da ostavi najjasniji trag od svih".<sup>1</sup>

Organizovani kriminal predstavlja veliku pretnju za svako društvo. Podrazumeva vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe ili njenih pripadnika. Nemoguće je precizno izračunati finansijsku štetu koju nanosi organizovani kriminal, ali je sasvim sigurno da je ona velikih razmera.

Organizovane kriminalne grupe za krijumčarenje narkotika, falsifikovanje novca, trgovinu ljudima, pranja novca sve više koriste mogućnosti novih tehnologija za ostvarivanje međusobne komunikacije. Predviđa se da će budući period

---

\* Naučni saradnik, Matematički institut.

\* Spoljni saradnik Institut za uporedno pravo.

\* Naučni saradnik Institut za uporedno pravo, email: dprlja@yahoo.com

<sup>1</sup> C.S.Friedman, *This Alien Shore*, DAW BOOKS, INC, New York 1998, [http://rose.digitalmidnight.org/temp/books/CS\\_Friedman/C.%20S.%20Friedman%20-%20This%20Alien%20Shore.pdf](http://rose.digitalmidnight.org/temp/books/CS_Friedman/C.%20S.%20Friedman%20-%20This%20Alien%20Shore.pdf), 23.01.2016.

visokotehnoškog kriminala karakterisati veće uključivanje organizovanog kriminala u korišćenje računara prilikom distribucije opojnih droga, zloupotrebe dece, zloupotrebe platnih kartica, u prostituciji, trgovini ljudskim organima. U elektronskom transferu novca otvaraju se nove mogućnosti za brzo i pouzdano "pranje novca". Očekuje se i veće uključivanje maloletnih lica u izvršenju težih krivičnih dela, krađa identiteta i zloupotreba u elektronskoj trgovini.<sup>2</sup>

S obzirom na sve veću ulogu novih informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) u svim oblicima organizovanog kriminala, neophodno je cilju ostvarivanja efikasne borbe u suzbijanju ove vrste kriminala razviti i ovladati metodama digitalne forenzike. Kada je u pitanju visokotehnoški kriminal digitalna forenzika se već pokazala, kao jedan od najznačajnijih faktora u procesu otkrivanja istine o nedozvoljenim aktivnostima. Digitalna forenzika deluje i preventivno, pošto njeni rezultati pokazuju kako se neka nedozvoljena aktivnost desila, gde su bili propusti i na koji način su se oni desili. Samim tim moguće je preduprediti iste ili slične nedozvoljene aktivnosti. Primenom digitalne forenzike i implementacijom saznanja ove nauke u mehanizme zaštite IKT, digitalna forenzika postaje bitan element proaktivne zaštite od svih oblika kriminala.

Trka između zakona i njegove primene sa jedne strane i novih tehnologija i njenih primena u svrhu vršenja organizovanog kriminala na drugoj strani i dalje se nastavlja. Prirodna tendencija prava ka konzervativizmu često dolazi u sukob sa životom, s obzirom na njegovu dinamičnost i na sofisticirane metode kriminalaca. Brzina takvih promena naročito se ogleda u informatičkoj nauci i tehnologiji, koje su predmet stalnih inovacija i promena.

## 2. ORGANIZOVANI KRIMINAL I VISOKOTEHNOLOŠKI KRIMINAL

### 2.1. Oblici organizovanog kriminala i visokotehnoški kriminal

Organizovani kriminal se danas najčešće ispoljava u mnogobrojnim oblicima i sa različitim objektima napada.

*Napadi na firme* kroz ucenu, krađu (pljačkanje banaka) ili prevare kao što su otimanje teretnih vozila, stečajne prevare, prevare sa osiguranjem ili akcijama.

*Napadi na državu i državne institucije* kroz nameštanje javnih projekata, falsifikovanje novca, krijumčarenje i proizvodnja neoporezivanog alkohola ili cigareta, krijumčarenje radnika, migranata. Ovim oblikom kriminala bave se i grupe koje potražuju korumpirane javne zvaničnike na visokim položajima, kako bi njihove aktivnosti protekle bez problema ili radi dobijanja upozorenja i informacija o istragama i gonjenjima.

*Napadi na pojedince* ostvaruju se putem krađa automobila, provala, krađa nakita, zelenašenja sa vrlo visokim kamatama, kompjuterskog hakovanja, prevara kreditnim karticama, ekonomske špijunaže, pronevere, krađe identiteta, itd.

Organizovani kriminal se ispoljava takođe *bez obzira na objekat napada* u vidu atentata, ucena, ilegalnog kockanja, kršenja autorskih prava, prostitucije, trgovine narkoticima, trgovine oružjem i krijumčarenja vojne opreme, krijumčarenja benzina,

---

<sup>2</sup> Nacionalna strategija z aborbu protiv organizovanog kriminala, Sl. Glasnik RS, br. 23/2009.

trgovine organima, naručenih ubistva, falsifikovanja dokumenata, pranja novca, nameštanja sportskih utakmica, krijumčarenja ljudi i trgovina ljudima.<sup>3</sup>

Navedeni objekti napada organizovanog kriminala se manifestuju u različitim sredinama. U novije vreme se oblici organizovanog kriminala manifestuju u *sajber svetu i uz pomoć računara kao sredstva izvršenja krivičnih dela*. Razvojem IKT i računarskih mreža, već sedamdesetih godina prošlog veka dolazi do pojave visokotehnološkog kriminala.

*Visokotehnološki kriminal ili sajber kriminal* podrazumeva korišćenje interneta, računara, mreža i srodnih tehnologija u izvršenju krivičnog dela uključujući kako tehnološki specifična krivična dela tako i tradicionalna krivična dela uz pomoć IKT. U *Konvenciji o sajber kriminalu Saveta Evrope* računarski sistem je definisan kao svaki uređaj ili grupa međusobno povezanih uređaja kojima se vrši automatizovana obrada podataka. Iz toga proizlazi da bez istih i bez računarskih mreža nema ovog oblika kriminala.<sup>4</sup> *Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala* Republike Srbije definiše visokotehnološki kriminal kao: "Vršenje krivičnih dela kod kojih se kao objekat ili sredstvo izvršenja dela javljaju računari, računarske mreže, računarski podaci, kao i njihovi proizvodi u materijalnom i elektronskom obliku".<sup>5</sup>

## 2.2. Organizovani kriminal i visokotehnološki kriminal u srpskom pravu

Pod *organizovanom kriminalnom grupom Krivični zakonik Republike Srbije* podrazumeva grupu od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi sticanja, posredno ili neposredno, finansijske ili druge koristi.<sup>6</sup>

*Pojavni oblici organizovanog kriminala* zastupljeni u Republici Srbiji, koji su inkriminirani Krivičnim zakonikom su: trgovina narkoticima, iznude, otmice, prinude, teške krađe, razbojničke krađe, razbojništva, trgovina ljudima, nedozvoljen prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi, trgovina maloletnim licima radi usvojenja, udruživanje radi protivustavne delatnosti (u ovu grupu krivičnih dela spadaju napad na ustavno uređenje, ugrožavanje teritorijalne celine, ugrožavanje nezavisnosti, priznavanje kapitulacije ili okupacije, pozivanje na nasilnu promenu ustavnog uređenja, ubistvo predstavnika najviših državnih organa, sabotaza, diverzija), udruživanje radi vršenja krivičnih dela (organizovanje grupe koja ima za cilj vršenje krivičnih dela za koje se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna), finansiranje terorizma, organizovanje i podsticanje na izvršenje genocida i ratnih zločina.<sup>7</sup>

Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela obrazovano je posebno tužilaštvo za suzbijanje ove vrste kriminaliteta, kao i sudovi koji će odlučivati u

<sup>3</sup> Organizovani kriminal, *Wikipedia*, [https://sr.wikipedia.org/wiki/Организовани\\_криминал](https://sr.wikipedia.org/wiki/Организовани_криминал), 28.06.2016.

<sup>4</sup> Council of Europe treaties, Details of Treaty No.185, *Convention on Cybercrime*, <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/185.htm>, 01.07.2016.

<sup>5</sup> *Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminaliteta*, Sl. Glasnik RS, br. 61/2005, 23. 10. 2011.

<sup>6</sup> *Krivični Zakonik*, Sl. glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005, 111/2009, 121/2012, 104/2013, i 108/2014., član 112 tačka 35.

<sup>7</sup> *Ibidem*.

sporovima vezanim za predmete organizovanog kriminala. Formirana je posebna služba za suzbijanje organizovanog kriminala u okviru policije, radi otkrivanja i krivičnog gonjenja učinioca krivičnog dela organizovanog kriminala.<sup>8</sup> Ovaj zakon se primenjuje za:

- 1) krivična dela organizovanog kriminala,
- 2) krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije (čl. 310. do 312. Krivičnog zakonika),
- 3) krivična dela protiv službene dužnosti (čl. 359, 366, 367. i 368. Krivičnog zakonika), kada je okrivljeni, odnosno lice kojem se daje mito, službeno ili odgovorno lice koje vrši javnu funkciju na osnovu izbora, imenovanja ili postavljenja od strane Narodne skupštine, Vlade, Visokog saveta sudstva ili Državnog veća tužilaca,
- 4) krivično delo zloupotreba službenog položaja (član 359. stav 3. Krivičnog zakonika), kada vrednost pribavljene imovinske koristi prelazi iznos od 200.000.000 dinara
- 5) krivično delo međunarodni terorizam i krivično delo finansiranje terorizma ( čl. 391. i 393. Krivičnog zakonika),
- 6) krivično delo pranja novca (član 231. Krivičnog zakonika), ako imovina koja je predmet pranja novca potiče iz krivičnih dela iz tač. 1), 3), 4) i 5) ovog člana,
- 7) krivična dela protiv državnih organa (član 322. st. 3. i 4. i član 323. st. 3. i 4. Krivičnog zakonika) i krivična dela protiv pravosuđa (čl. 333. i 335, član 336. st. 1, 2. i 4. i čl. 336b, 337. i 339. Krivičnog zakonika), ako su izvršena u vezi sa krivičnim delima iz tač. 1) do 6) ovog člana.<sup>9</sup>

*Kompjuterska krivična dela* regulisana su u srpskom pravu Krivičnim zakonom u Glavi 27 kao "Krivična dela protiv računarskih podataka" (čl. 298–304a).<sup>10</sup>

*Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala* ustanovljeni su posebna policijska jedinica, posebno odeljenje pri Okružnom tužilaštvu u Beogradu i posebno odeljenje pri Okružnom sudu u Beogradu, čija je nadležnost isključivo vezana za borbu protiv visokotehnološkog kriminala.<sup>11,12</sup>

Kao što se može uočiti, krivična dela visokotehnološkog kriminala i elementi saradnje sa Tužilaštvom za visokotehnološki kriminal nisu predviđeni *Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela*. Stoga je neophodna saradnja između dve specijalne jedinice odeljenja policije i između tužilaštva, radi otkrivanja, gonjenja i na kraju suđenja za krivična dela organizovanog kriminala počinjena pre svega na internetu. Potrebno je regulisati zakonom i sudsku nadležnost po pitanju izvršenja krivičnih dela organizovanog kriminala na internetu, kako bi se izbegao potencijalni sukob nadležnosti.

---

<sup>8</sup> *Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih*, ("Sl. glasnik RS", br. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 - dr. zakon, 45/2005, 61/2005 i 72/2009), članovi 2, 4 i 10.

<sup>9</sup> *Ibidem*.

<sup>10</sup> *Krivični Zakonik*, Sl. glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005, 111/2009, 121/2012, 104/2013, i 108/2014.

<sup>11</sup> Reformom pravosuđa od 1. januara 2010. prestalo je da funkcioniše posebno sudijsko odeljenje i suđenje za ova dela je vraćeno u opštu nadležnost. Ukinuto je posebno odeljenje pri Okružnom tužilaštvu u Beogradu. Sada se gonjenjem dela VTK bave dva zamenika višeg javnog tužioca u Beogradu, koji su specijalizovani za tu oblast.

<sup>12</sup> *Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala*, Sl. glasnik RS, br. 61/05.

Zbog specifičnog mesta izvršenja krivičnog dela, potrebno je već uspostavljene metode istrage visokotehnološkog kriminala primeniti i krivična dela organizovanog kriminala. *Glavni cilj istrage visokotehnološkog kriminala* je da se kao i slučaju klasičnog kriminala, izgradi za pravosudne organe neoboriv ili čvrst dokaz krivice, i/ili dokaz za oslobađanje osumnjičenog, i/ili pravedno sankcionisanje učinjenog dela. Ključnu metodologiju istrage i dokazivanja računarskog kriminala (zloupotrebe IKT sistema) obezbeđuje metodologija istrage klasičnog kriminala, sa specifičnostima istrage osetljivih, lako promenljivih i po svojoj prirodi posrednih digitalnih dokaza.<sup>13</sup> U otkrivanju i sankcionisanju organizovanog kriminala u sajber prostoru, *digitalna forenzika* je nezamenljiv alat.

### 3. DIGITALNA FORENZIKA KAO NAUČNA DISCIPLINA

Digitalna forenzika kao relativno nova naučna disciplina obezbeđuje pouzdane alate za istragu (tj. otkrivanje) računarskog kriminala, čuvanje (upravljanje) digitalnih podataka, dokazivanje (analizu) i ekspertsko svedočenje/veštačenje (prezentaciju) digitalnih dokaza pred sudom. U slučaju kada je došlo do zloupotrebe IKT sistema ili kada postoji potreba za upravljanjem računarskim incidentom, odgovore će nam dati digitalna forenzika.<sup>14</sup>

Digitalna forenzička istraga predstavlja proces, koji korišćenjem naučnih metoda i tehnologije razvija i testira teorije kroz hipoteze, analizirajući digitalne uređaje, koji predstavljaju relevantan dokaz u sudskom postupku.<sup>15</sup> Cilj takve istrage je da se utvrdi istina o nedozvoljenoj aktivnosti i svim okolnosti u vezi sa počinioem i načinom izvršenja krivičnog ili prekršajnog dela. Digitalni dokaz u tom slučaju predstavlja digitalni objekat koji sadrži pouzdane informacije koje podržavaju hipotezu ili je opovrgavaju.<sup>16</sup>

Kada je reč o elementima visokotehnološkog kriminala i organizovanog kriminala, njih predstavljaju nedozvoljene aktivnosti počinilaca zajedno sa okolnostima pod kojima je to delo počinjeno. Kako bi se učinjena dela dokazala i njihovi počinioeci procesuirali i sankcionisali, potrebno je primeniti procedure digitalne forenzike kao naučne discipline.

Tradicionalna forenzika nije imala adekvatan odgovor na sve prisutniju vrstu kriminala vezanu za računarske sisteme, odnosno kriminala koji se odvija na globalnoj mreži internetu. Digitalna forenzika je naučna disciplina koja može ponuditi relevantan dokaz tj. digitalni dokaz u ogovoru na ove vrste krivičnih dela. Razvoj IKT postavlja velike izazove pred digitalne forenzičare, koji moraju imati permanentnu i svakodnevnu edukaciju, kako bi bili za korak ispred počinioaca koji sprovode nedozvoljene aktivnosti u digitalnom okruženju. Za digitalnog forenzičara od presudne važnosti je praćenje i razvoj informacionih tehnologija. Ponekad su razlike u operativnom sistemu ili verziji nekog programa od suštinskog značaja. Zato je bitno postojanje profilisanosti digitalno-forenzičkih eksperata prema stručnoj oblasti (operativni sistemi, baze podataka, mrežni sistemi itd.). Brzina tehnološkog razvoja uticala je i na razvijanje ove mlade naučne

---

<sup>13</sup> Milan Milosavljević, Gojko Grubor, *Istraga kompjuterskog kriminala - metodološko tehnološke osnove*, Beograd, Singidunum 2009. str. 4.

<sup>14</sup> Aaron P., Cowen D., Davis. C., *Hacking Exposed Computer Forensics*, Second Edition, The McGraw-Hill Companies, 2010.

<sup>15</sup> Vanja Korać, Dragan Prlja, i Gordana Gasmir, *High Technology Criminal and Digital Forensics*, in: Preventing and Combating Cybercrime, Cluj-Napoca, Accent, 2016, str. 85.

<sup>16</sup> Allen B., *Collecting Digital Evidence from Intrusion Detection System*, CGS 5132 - Computer Forensics II, 2002, <http://www.authorstream.com/Presentation/Kliment-24060-allen-Collecting-Digital-Evidence-Intrusion-Detection-Systems-designed-forensic-use-as-Entertainment-ppt-powerpoint/>, 19.06.2016.

discipline, koja zajedno sa paralelnim razvojem drugih nauka, primenjuje nove metode koje utiču na brzinu i jednostavnost prikupljanja dokaza. Upravo takva složenost problema na koju forenzičari nailaze, usloveli su i specijalizovanje stručnjaka za različite oblasti.

*Digitalna forenzika može se primeniti* od javnog sektora (policijskog, sudskog i vojnog), do civilnog sektora (bankarskog sektora, sektora osiguranja i kompanija različitih profila). Svi ovi sektori moraju biti izuzetno oprezni sa podacima kojima raspolažu, jer u protivnom može biti prouzrokovana nemerljiva šteta zbog industrijske špijunaže, zloupotrebe IKT sistema, ali i nekih drugih oblika nedozvoljenih postupaka.

#### 4. DIGITALNA FORENZIČKA ISTRAGA

*Digitalna forenzička istraga* podrazumeva prikupljanje činjenica i njihovu proveru. Zatim se formira hipoteza i vrše testiranja kroz traženje dokaza, koji mogu da je potvrde ili opovrgnu. To može da utiče na menjanje zaključaka, ukoliko se pronađu novi dokazi (što bi izazvalo i novi ciklus obrade dokaza).<sup>17</sup> *Centralno mesto u digitalnoj istrazi* predstavlja neki *digitalni uređaj*, koji predstavlja predmet ili sredstvo nezakonitog postupanja. Digitalni uređaj može biti zloupotrebljen sa ciljem osumnjičenog da putem interneta izvrši određene pripreme radnje izvršenja krivičnog dela ili neke druge digitalne aktivnosti, koje su u suprotnosti sa pozitivnim propisima (važeci propisi određene nacionalne države) ili opštim aktima pravnog lica (npr. neovlašćen pristup računaru, posedovanje i distribucija nedozvoljenog materijala, različiti tipovi zloupotrebe mailova kao što su ucene, pretnje itd.).

Principi i standardne operativne procedure digitalne forenzičke istrage gotovo iste kako u zvaničnoj (državnoj) tako i u korporativnoj istrazi. Forenzički istražitelji istragu moraju voditi na takav način "kao da će slučaj koji se istražuje završiti na sudu". To znači da je moguće da u nekoj od istražnih faza, za koju se utvrdi da forenzički istražitelji u organizaciji nemaju nadležnost, istragu preuzmu zvanični organi. Sam intenzitet istrage može varirati, ali pristup izvorima dokaza kao i procedure očuvanja dokaza u lancu istrage, moraju biti isti u zvaničnoj i korporacijskoj istrazi.<sup>18</sup>

U slučajevima bezbednosnih incidenata, pravilno prikupljanje relevantnih podataka može značajno povećati verovatnoću dolaska do informacija o tome ko je izvršilac napada, odakle je napad izvršen, na koji način je napad izvršen. Od značaja je utvrditi *informacije o cilju napada* i eventualno *postojanje uzročno-posledične veze* (direktne ili indirektne) sa ostalim kumulativno počinjenim krivičnim delima. Identifikacijom izvršenja nedozvoljene aktivnosti od strane nadležnih organa, isti iniciraju istragu u pretkrivičnom postupku.

U okviru krivičnog postupka sprovode se različite dokazne radnje: pretresanje stana, privremeno oduzimanje predmeta, saslušanje okrivljenog, saslušanje svedoka, uviđaj i rekonstrukcija, veštačenje, uvid u fotografije, zvučni i video snimci, tajni zvučni i optički nadzor osumnjičenog, angažovanje prikrivenog islednika, automatsko računarsko pretraživanje ličnih i drugih podataka, saslušanje svedoka saradnika itd. Ovako prikupljene dokaze sud ili drugi organ slobodno ocenjuje, odnosno utvrđuje postojanje ili nepostojanje činjenica značajnih za određeni postupak. Zajedničko kod

---

<sup>17</sup> Vanja Korać, Dragan Prlja, i Gordana Gasmir, *High Technology Criminal and Digital Forensics*, in: Preventing and Combating Cybercrime, Cluj-Napoca, Accent, 2016, str. 87.

<sup>18</sup> Grubor G., Gotić A., *Korporativna aktivna digitalna forenzička istraga primenom Backtrack – a*, 10. Međunarodni naučni skup Sinergija 2012. Univerzitet Sinergija, 2012.

svih dokaznih postupaka je da se utvrdi činjenično stanje stvari koje odgovara konkretnom slučaju.<sup>19</sup>

Najvažniji forenzički pojmovi za proces istrage su:

- *fizički dokazi* - predstavljaju fizičke objekte na osnovu kojih se može utvrditi izvršenje krivičnog dela. Mogu da dokažu vezu između počinioca krivičnog dela i žrtve ili da dokažu vezu između izvršioca zločina sa samim zločinom. Primeri fizičkih dokaza su: računar, DVD, hard disk, mobilni telefon;

- *digitalni dokaz* - predstavlja digitalni podatak, koji može potvrditi računarski kriminal i koji može da dokaže vezu između počinioca krivičnog dela sa samim krivičnim delom. Primeri digitalnih dokaza su: podaci na hard disku (npr. log fajlovi), podaci u memoriji mobilnog telefona;

- *fizičko mesto krivičnog dela* - predstavlja fizičko okruženje u kome se nalaze fizički dokazi zločina. Okruženje gde se dogodila prva nedozvoljena aktivnost naziva se primarno fizičko mesto krivičnog dela, a sva ostala fizička mesta nazivaju se sekundarnim fizičkim mestima krivičnih dela;<sup>20</sup>

- *digitalno mesto krivičnog dela* - predstavlja digitalno (virtuelno) okruženje, koje čine sistemski programi, programi i hardver u kome se nalaze digitalni dokazi nedozvoljene aktivnosti. Okruženje gde se dogodila prva nedozvoljena aktivnost naziva se primarno digitalno mesto krivičnog dela, a sva sledeća digitalna mesta nazivaju se sekundarna digitalna mesta krivičnih dela.

#### 4.1. Digitalna forenzika računarskog sistema

U taksonomiji digitalne forenzike, a u odnosu na predmet forenzičke istrage, digitalnu forenziku možemo podeliti na: forenziku računarskih sistema, forenziku mobilnih uređaja, forenziku baza podataka i forenziku računarske mreže uključujući i internet ili kibernetičku forenziku.<sup>21</sup>

Najveći deo računarske forenzike odnosi se na forenziku računarskih sistema. Računar postaje deo istrage kada se na njemu ili sa njim izvrši neka nedozvoljena radnja. *Lokardov zakon*, čiji je tvorac Edmond Lokard, govori o tome da *prilikom svakog kontakta dva objekta, postoji neka razmena materije, tj. svaki kontakt ostavlja trag*.<sup>22</sup> U slučaju digitalnih dokaza tu materiju možemo da posmatramo kao npr. fajlove koji se generišu ili razmenjuju putem računara, koji međusobno komuniciraju i time vrše razmenu podataka, informacija tj. fajlova, a u osnovi su bitovi. Tako je moguće dovesti određene dokaze u vezu sa izvršiocom.

*Digitalna forenzika računarskog sistema* obuhvata naučno ispitivanje i analizu podataka sa hard diskova, fajl sistema i prostora za skladištenje podataka unutar

---

<sup>19</sup> Dragan Prlja, Miodrag Savović, *E-mail kao dokazno sredstvo u uporednom pravu*, Strani pravni život, br. 2/2009, str. 71-74.

<sup>20</sup> Carvey H., Altheide C., *Tracking USB storage: Analysis of Windows artifacts generated by USB storage devices*, Digital Investigation 2, pp. 94-100, Elsevier Academic Press, Burlington, MA 2005, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1742287605000320/pdf?md5=b4d986c553c49a983e66ae2b68a0c4a6&pid=1-s2.0-S1742287605000320-main.pdf>, 22.06.2016.

<sup>21</sup> Albert J. Marcella, Robert S. Greenfield, *Cyber Forensics*, CRC Press LLC, 2002, str. 317.

<sup>22</sup> Bem D., Huebner E., *ComputerForensic Analysis in a Virtual Environment*, International Journal of Digital Evidence Fall 2007, Volume 6, Issue 2, 2007.

računarskog sistema, da bi se ti podaci mogli koristiti kao neoborivi i čvrsti dokazi pred sudom.<sup>2324</sup>

Prema dr. Vulfu *računarska forenzika* predstavlja metodičan niz tehnika i procedura za prikupljanje dokaza iz računarske opreme i drugih uređaja za skladištenje podataka i digitalnih medija, koji mogu biti predstavljeni sudu u adekvatnoj formi.

Stiv Hejli sa instituta Cybersecurity posmatra *računarsku forenziku* kroz postupke dobijanja, očuvanja, identifikacije, tumačenja i dokumentovanja računarskih dokaza prema propisanim pravilima, kroz pravne procese i postupak očuvanja integriteta dokaza, činjenična izveštavanja o pronađenim informacijama kao i pružanje stručnog mišljenja pred sudom u vezi sa pronađenim dokazima.

Na osnovu navedenih definicija može se zaključiti da računarska forenzika podrazumeva upotrebu unapred definisanih procedura i tehnika za detaljno ispitivanje računarskog sistema, a sa ciljem dobijanja relevantnih digitalnih dokaza.

U literaturi neretko može da se pronađe poistovećivanje digitalne forenzike računarskog sistema sa procesom povratka podataka. Ovo je samo delimično tačno. Digitalna forenzika oporavlja podatke koje je korisnik (maliciozni) namerno sakrio ili izbrisao, za razliku od slučajno izgubljenih ili izbrisanih podataka. Krajnji cilj digitalne forenzike je da se obezbedi validnost oporavljenih podataka kao dokaza pred sudom.

Forenzičari računarskih sistema sledeći strogo definisana pravila prikupljaju medijume (hard diskove i sve druge sekundarne medije za skladištenje podataka) za koje sumnjaju da se na njima nalaze digitalni dokazi. Osiguravaju ih od bilo kakvih promena, i od velike količine digitalnih podataka moraju pronaći relevantne i održive dokaze. Oni vrše analize, kako bi rekonstruisali aktivnosti, koje su vršene sa računarima i pripremaju razumljiv izveštaj, koji će moći poslužiti za vođenje sudskog procesa ili interne istrage u kompaniji. Procedura upravljanja i oporavka podataka posle incidentnog događaja podrazumeva korišćenje digitalno-forenzičkih tehnika i alata za oporavak izgubljenih podataka (npr. sa hard diskova). Računarska forenzika igra veliku ulogu u praćenju potencijalnih počinilaca nedozvoljenih aktivnosti, putem identifikacije nedozvoljenih aktivnosti, prikupljanja dokaza, izgradnje "lanca nadležnosti nad digitalnim dokazima", analize dokaza, prezentovanja pronađenih dokaza, svedočenja u cilju vođenja sudskog postupka protiv okrivljenog.

## 4.2. Prikupljanje digitalnih dokaza u okviru digitalne forenzičke istrage

Istraga fizičkog mesta krivičnog dela koristi zakone prirode da bi našla fizičke dokaze, a istraga digitalnog mesta krivičnog dela se koristi da bi se pronašli digitalni dokazi.<sup>25</sup>

*Dokaz* je ono što razdvaja hipotezu od neosnovane tvrdnje.<sup>26</sup>Dokazom se može potvrditi ili oboriti hipoteza. Stoga je od izuzetne važnosti pitanje njegovog integriteta,

---

<sup>23</sup> Ahmad D., Dubrawsky I., Flynn H., Grand J., Graham R., Johnson N. L., Kaminsky D., Lynch F. W., Manzuik S. W., Perme R., Pfeil K., Russell R., *Hack Proofing Your Network*, Second Edition, Syngress Publishing, Inc, Rockland, MA, 2002.

<sup>24</sup> Alghafli K. A., Jones A., Martin T. A., *Forensic Analysis of the Windows 7 Registry*, Khalifa University of Science, Technology and Research, 2010.

<sup>25</sup> Council of Europe, Recommendation No. R (95) 13, <http://www.justice.gov/criminal/cybercrime/crycoe.htm>, 22.06.2016.



odnosno koji se dokaz može prihvatiti na sudu. Na zasedanju Međunarodne asocijacije računarskih naučnika IACIS u Portlandu (država Oregon) 1991. godine je konstatovano i odlučeno da su "digitalni dokazi" ravnopravni sa dokazima prikupljenim na tradicionalan način, odnosno fizičkim predmetima.<sup>27</sup><sup>28</sup>

Priznavanjem digitalnih dokaza kao ravnopravnih i prihvatljivih za sud, nastala je računarska forenzika kao deo forenzičke nauke, u čijem je fokusu obrada legalno pribavljenih dokaza pronađenih u računaru i na digitalnim medijima za čuvanje podataka.<sup>29</sup>

Pod pojmom digitalnih dokaza prema definiciji IOCE podrazumeva se svaka informacija u digitalnom obliku koja ima dokaznu vrednost i koja je uskladištena ili prenesena u takvom obliku. Prema tome digitalni dokaz obuhvata računarski uskladištene i generisane dokazne informacije, digitalne audio i video signale, digitalnu fotografiju, zapis sa digitalnog mobilnog telefona, informacije na digitalnim faks mašinama i informacije sa drugih digitalnih uređaja. Digitalni dokaz je svaka informacija uskladištena, generisana ili prenesena u binarnoj (digitalnoj) formi, uključujući i njihovu odštampanu formu, koja obuhvata digitalne podatke: računara, digitalnog foto/audio/video/mobilnog telefona/faksa i drugih digitalnih uređaja, a koja ima dokaznu vrednost na koju se sud može osloniti.<sup>30</sup> <sup>31</sup>

Postandardu SWGDE/IOCE<sup>32</sup> <sup>33</sup> dokazi se mogu klasifikovati u sledeće kategorije:<sup>34</sup>

1. *digitalni dokaz*- informacija od značaja za krivični postupak koja se nalazi ili prenosi u digitalnom obliku;
2. *fizički predmeti kao dokaz*- fizički medijum koji skladišti ili prenosi digitalnu informaciju;
3. *digitalni podaci*- informacije od značaja za krivični postupak koje su povezane sa fizičkim predmetom.<sup>35</sup>

Od značaja za forenzičku analize je razgraničiti značenje pojedinih *pojmov*a koji se često koriste kao sinonimi.

1. *Originalni digitalni dokaz* je fizički predmet i/ili podatak sadržan u tom predmetu u vreme zaplene (akvizicije) predmeta koje treba istražiti. Na primer, to mogu biti podaci snimljeni na računaru, koji je fizički privremeno oduzet dok istraga traje sa ciljem dostavljanja tog dokaza sudu, nakon pokretanja sudskog postupka.

---

<sup>26</sup> Manzuik S., Gold A., Gatford C., *Network Security Assessment: From Vulnerability to Patch*, Syngress Publishing, Inc., 2007.

<sup>27</sup> IACIS – International Association of Computer Specialist

<sup>28</sup> Aycock J., *Computer Viruses and Malware*, Springer, Canada, 2006.

<sup>29</sup> Vanja Korać, Dragan Prlja, i Gordana Gasmir, *High Technology Criminal and Digital Forensics*, in: Preventing and Combating Cybercrime, Cluj-Napoca, Accent, 2016, str. 93.

<sup>30</sup> Beebe N. L., Clark J. G., *A hierarchical, objective-based framework for the digital investigations process*, In Proceedings of the 2005 Digital Forensics Research Workshop, 2005, str.146-166.

<sup>31</sup> Kornblum J. D., *Exploiting the Rootkit Paradox with Windows Memory Analysis*, International Journal of Digital Evidence Fall 2006, Volume 5, Issue 1, 2006.

<sup>32</sup> Scientific Working Group on Digital Evidence (SWGDE), <http://www.swgde.org/>, 03.01.2016.

<sup>33</sup> International Organization on Digital Evidence (IOCE), <http://www.ioce.org/core.php?ID=1>, 03.01.2016.

<sup>34</sup> Baker S., Green P., Meyer T., Cochrane G., *Checking Microsoft Windows Systems for Signs of Compromise version 1.3.4*, 2005, [http://www.oucs.ox.ac.uk/network/security/documents/win\\_intrusion.pdf](http://www.oucs.ox.ac.uk/network/security/documents/win_intrusion.pdf), 22.06.2016.

<sup>35</sup> Michael Cross, *Scene of the Cybercrime*, Second Edition, Syngress, 2008, str. 628.

2. *Duplikat digitalnog dokaza* je verna digitalna reprodukcija svih objekata podataka sadržanih u originalnom fizičkom predmetu (HDu, CDu itd.).
3. *Kopija digitalnog dokaza* je verna reprodukcija informacija koje su sadržane na originalnom fizičkom predmetu, nezavisno od originalnog fizičkog predmeta.<sup>36</sup>
4. *Mesta* na kojima digitalni forenzičari u praksi pronalaze potencijalne dokaze su sledeća: log fajlovi, konfiguracioni fajlovi, bekap fajlovi, artefakti fajl sistema, printer spool fajlovi, internet kolačići, swap/page fajlovi, sistemski fajlovi, fajlovi sa istorijom, privremeni fajlovi, internet bookmarks, internet omiljene lokacije, hibernacijski fajlovi, fajlovi zaštićeni šifrom;<sup>37</sup> fajlovi zaštićeni enkripcijom, skriveni fajlovi, kompresovani fajlovi, tabelarni fajlovi, fajlovi baza podataka, kalendar, multimedijanski fajlovi (audio, video, grafički fajlovi), adresar, fajlovi elektronske pošte.

O bilo kom tipu visokotehnološkog kriminala da je reč moraju se pronaći *tipa dokaza*: vremenski dokazi (pomaže u otkrivanju vremenskih dešavanja), relacioni dokazi (podrazumevaju elemente nedozvoljenih aktivnosti, njihov odnos i pozicije) i funkcionalni dokazi (pružaju uvid u to šta je moguće).

Da bi se *prikupile sve relevantne informacije i dokazi*, bilo da su oni digitalni ili fizički, neophodno je izvršiti analizu ne samo ciljnog računara, već i onih sa kojih je pokrenuta neka nezakonita aktivnost. Takođe analiziraju se i oni računari koji su indirektno učestvovali u nedozvoljenom delu. Kada se sve te informacije i dokazi sakupe oni se dostavljaju nadležnim organima u slučaju da je došlo do ugrožavanja državne bezbednosti ili korporativnim organima ukoliko se incidentna radnja desila u njenim okvirima.

*Digitalni dokaz* kao element istrage je mnogo ranjiviji od fizičkog, pa je većtom napadaču lakše da ga ukloni. Nepažljivo i nestručno vođenje istrage takođe može dovesti do gubitka ključnih podataka. Zato je praksa pokazala da digitalni forenzičar timski radi sa specijalistom zaštite da bi se obezbedila prihvatljiva zaštita računarskih sistema i bezbedan rad računarske mreže u poslovnim sistemima.<sup>38</sup> *Digitalni dokazi* su apstraktni i kao takvi mogu se lako izmanipulisati u smislu izmene ili njihovog uklanjanja.

Kada digitalni forenzičar preuzme *ispitivanje digitalnog dokaza*, prave se digitalne kopije za dalju analizu. Praksa je pokazala da je najbolje napraviti četiri digitalne kopije hard drajva pri čemu se na jednu od njih primenjuje heširanje sa MD5 ili SHA algoritmom da bi se sačuvao integritet (nepromenljivost) digitalnog dokaza. Pritom se jedna kopija izdvaja i povezuje na forenzički računar da bi se nad njom vršila analiza i ispitivanje. Druge dve kopije služe kao rezervne kopije (backup) za bilo koji nepredviđeni slučaj, a može poslužiti i u analizi pod virtuelnim okruženjem.

*Pravila prikupljanja digitalnih dokaza*, koja su se kroz praksu pokazala kao vrlo korisna: digitalni forenzičar mora da svede mogućnost ispitivanja originalnog dokaza

---

<sup>36</sup> Forensic Science Communications (FBI), Scientific Working Group on Digital Evidence (SWGDE) International Organization on Digital Evidence (IOCE), <http://www.fbi.gov/about-us/lab/forensic-science-communications/fsc/april2000/swgde.htm/>, 01.07.2016.

<sup>37</sup> Za uklanjanje šifri ili enkripcije sa fajlova koriste se za to specijalizovani alati. Za uklanjanje šifri sa fajla koristi se Winhex editora. Jedan od specijalizovani alata koji može oporaviti šifru ili je zaobići je *Password Kit Forensic*. Za zaobilazanje šifara za logovanje koristi se program *ntpasswd* ili *ERD commander*. LC4 može pogoditi šifre starijih NT sistema. Forenzički jedan od najmoćnijih alata su *PRTK* i *DNA* kompanije AccessData. Postupak oporavka zaštićenih fajlova je veoma kompleksan i spada deo posebne forenzičke oblasti koja nije predmet ove knjige. Videti: *Password Kit Forensic*, <http://www.lostpassword.com/kit-forensic.htm>, 22.04.2016., i [http://www.password-crackers.com/en/category\\_117/](http://www.password-crackers.com/en/category_117/), 22.07.2016.

<sup>38</sup> Altheide C., Carvey H., *Digital Forensics with Open Source tools*, Elsevier, Waltham USA, 2011.

na najmanju moguću meru, mora poštovati pravila koja se odnose na dokaze, treba da radi u okviru svojih stručnih znanja i ovlašćenja i da dokumentuje bilo kakvu promenu na dokazu.

*Da bi digitalni dokaz bio prihvaćen od strane suda* treba da bude:

1. *Prihvatljiv*- u skladu sa određenim pravnim pravilima, pre nego što bude dostavljen sudu. Ukoliko se koristi kopija, potrebno je koristiti najbolju kopiju. Ukoliko se koristi original tada kopija nije od značaja. S obzirom da se danas može napraviti kopija digitalnog dokaza istovetnog originalu, upotreba kopije je pravno prihvatljiva iako postoji original. U praksi se koristi i primenjuje prezentovanje kopije da bi se eliminisale sve sumnje vezane za izmenu tj. zloupotrebu sa originalnim dokazom;
2. *Autentičan* - Dokazni materijal mora nedvosmisleno upućivati na krivično delo i učinioca. Ukoliko se ne može dokazati autentičnost digitalnog dokaza na sudu, bez obzira što je dokaz prikupljen i analiziran na propisan način, sudija može proglasiti dokaz nevažećim ili nerelevantnim za donošenje sudske odluke;
3. *Kompletan* - u smislu da dokaz treba da prikaže ceo slučaj sa svim aspektima bitnim za donošenje sudske odluke. Dokaz mora biti objektivan i prikazati sve bitne okolnosti za sudsko odlučivanje, kako one koje se stavljaju na teret okrivljenog, tako i okolnosti koje mogu biti oslobađajuće;
4. *Pouzdan*- ne sme postojati nikakva sumnja u vezi sa načinom na koji su dokazi prikupljeni i kako je sa njima rukovano. U suprotnom, to bi bacilo sumnju na autentičnost i istinitost dokaza;
5. *Verodostojan i razumljiv* - za sud i stranke u postupku. Nema svrhe pred sud iznositi slika stanja memorije u računaru ("memory dump"), s obzirom da sud nema obavezu da poseduje takva stručna znanja pa samim tim neće razumeti šta to znači.<sup>3940</sup>

Da bi *sud priznao digitalni dokaz* postoje određeni uslovi i procedure koje je neophodno ispuniti: analiza, čuvanje kao i ponovljivost kompletne procedure istrage (ukoliko to sud zahteva od digitalnog forenzičara).

Kada je reč o *čuvanju dokaza*, zahteva se poštovanje procedura da bi dokaz posedovao sve potrebne atribute. Atributi opisuju elemente standardne operativne procedure digitalne forenzičke istrage. Prvi element je *naziv procedure*, zatim sledi *namena*, tj. opis namene digitalnog dokaza, *kada će se koristiti i ko će ga koristiti* (ovo je vrlo značajno zbog preuzimanja odgovornosti da se neće uticati na dokaz). Svaki digitalni dokaz mora pratiti opisana procedura u koracima i merama opreza pod kojima se digitalni dokaz koristio u istrazi. Osim atributa koji opisuju pomenute elemente, oni mogu opisivati i korake kod kojih se zahteva tačnost u istrazi tzv. kalibrisanje i opis korišćenih matematičkih operacija tzv. kalkulisanje. Neophodno je opisati ograničenja sigurnost i reference same opreme i alata sa kojom se vrši ispitivanje.

---

<sup>39</sup> Douglas Schweitzer, *Incident Response - Computer Forensics Toolkit*, Wiley Publishing, Inc, Indianapolis, 2003, str. 140.

<sup>40</sup> Beek C., *Virtual Forensics*, TenICT professionals, 2010, [http://securitybananas.com/wp-content/uploads/2010/04/Virtual-Forensics\\_BlackHatEurope2010\\_CB.pdf](http://securitybananas.com/wp-content/uploads/2010/04/Virtual-Forensics_BlackHatEurope2010_CB.pdf), 11.07.2016.

### 4.3. Upotreba forenzičkih alata u okviru digitalne forenzičke istrage

Digitalna forenzička istraga podrazumeva *upotrebu različitih forenzičkih alata i tehnika*, odnosno njihovu primenu u toku istrage. Alati se koriste se npr: kada treba da se postavi hipoteza o nedozvoljenoj radnji, zatim prilikom eliminisanja očiglednosti (npr. delo je nesumnjivo izvršeno sa određenog računara, ali to ne znači da je delo izvršio vlasnik tog računara, već je moglo biti reči o upadu trećeg lica na taj računar). Osim toga nalaze primenu pri rekonstrukciji nedozvoljene radnje ili otkrivanju tragova osumnjičenog na računaru.

Izuzetno je bitno da digitalni dokazi sa osumnjičene mašine budu dobijeni ili prikupljeni *forenzičkim alatima koji su prihvatljivi pred sudom*. Isto tako digitalne dokaze sud može verifikovati, iako je digitalni dokaz u obliku određenog fajla. U svim sudskim postupcima u kojima se koriste digitalni dokazi isti moraju biti dobijeni ili izvučeni sa osumnjičene mašine zahvaljujući forenzičkim alatima prema tačno definisanim procedurama.

U SAD 2004. godine su utvrđeni merodavni forenzički alati *AccessData FTK Imager* i *EnCase*. Ovo su forenzički alati testirani u NIST-ovoj laboratoriji i prvi priznati u svetu od pravosudnih sistema na Zapadu.<sup>41</sup> U ostalim zemljama koriste se i drugi alati kao što su *Ilook-IX*<sup>42</sup> (FBI,<sup>43</sup> SAD), *X-Way Forensic*<sup>44</sup> (NPIA,<sup>45</sup> Engleska), *Paraben*<sup>46</sup> (BKA,<sup>47</sup> Nemačka), kao i brojni alati na Linux platformama otvorenog koda.

Naše službe koje se bave digitalnom forenzikom koriste *EnCase* (prvi je naučno verifikovan sa preciznim brojem grešaka koje unosi u ispitivani digitalni materijal, a koje ne menjaju integritet ispitivanog materijala), *FTK Imager*-om, *HELIX* kompilacijom alata (verzijom u kojoj se nalazi licenciran EnCase 4).

Treba napomenuti da se priča o alatima mora prihvatiti fleksibilno. Forenzičar koji koristi bilo koji alat treba da zna da objasni, da li je bilo neke promene na ispitivanim podacima. Taj rezultat mora biti priznat na sudu, pod uslovom da druga strana na bilo koji način (ne uvek forenzički) ne ospori i ne obori dokaze i hipotezu. Kod nas sudija ne ulazi u prirodu alata (kao dokaznog sredstva), ali to može osporiti advokat suprotne strane. Zato u međunarodnoj sudskoj praksi, koja je vezana za visokotehnoški kriminal, mogu da variraju tipovi alata koji se primenjuju pri izvođenju dokaza. Da bi forenzički alati bili prihvatljivi pred sudom uslov je da imaju poznati stepen greške i moraju biti prihvaćeni od strane relevantnih naučnih krugova ili objavljeni u relevantnim naučnim časopisima.

---

<sup>41</sup> The National Institute of Standards and Technology (NIST), <http://www.nist.gov/index.html>, 30.04.2016.

<sup>42</sup> Perlustro, <http://www.perlustro.com/>, 30.04.2016.

<sup>43</sup> Federal Bureau of Investigation, <http://www.fbi.gov/>, 30.04.2016.

<sup>44</sup> X-Ways Forensics: *Integrated Computer Forensics Software*, <http://www.x-ways.net/forensics/>, 30.04.2016.

<sup>45</sup> National Policing Improvement Agency, <http://www.npia.police.uk/>, 30.04.2016.

<sup>46</sup> Paraben Corporation, <http://www.paraben.com/>, 30.04.2016.

<sup>47</sup> BKA odnosno, Federal Criminal Police Office, <http://www.bka.de/>, 30.04.2016.

#### 4.4. Specijalizacija i sertifikacija digitalnih forenzičkih procesa i forenzičara

*Potreba za specijalizacijom personala i procesa* u digitalno forenzičkoj oblasti je postala nužnost zbog munjevitog razvoja tehnologije i sajber kriminala. Prikupljanje digitalnih dokaza vrše tehničari digitalnog mesta zločina, ljudi koji pregledaju dokaze i istraživači koji analiziraju sve raspoložive dokaze kako bi se izgradio slučaj. Ove specijalizacije ne odnose se samo na policiju već se uspostavljaju i na korporativnom nivou. U slučaju da je jedna osoba angažovana i odgovorna za prikupljanje, procesiranje i analiziranje digitalnih dokaza, bitno je da se ovi postupci izvode posebno. Svaka od oblasti specijalizacije podrazumeva određene veštine kao i primenu različitih procedura.

Radna grupa za digitalne dokaze (SWGDE)<sup>48</sup> je 2002. godine objavila vodiče za trening "Najbolje prakse računarske forenzike".<sup>49</sup> Američko udruženje direktora laboratorije za zločine ASCLD je predložilo zahteve za ljude koji pregledaju digitalne dokaze u forenzičkim laboratorijama. 2005. godine je objavljen *ISO 17025 standard* pod nazivom "Opšti zahtevi za kompetentnost laboratorija za ispitivanje i eteloninganje laboratorija", u kome se spominje pregled digitalnih dokaza u kontekstu akreditovane discipline pod internacionalnim standardom (ISO 17025; ENFSI 2003).

Razvoj tehničkih standarda iz ove oblasti je izazvao potrebu utvrđivanja standarda u samoj praksi namenjenih pojedincima. *Sertifikacija personala*, koji pregledaju digitalne dokaze imaju sve potrebne veštine da obavljaju svoj posao kompetentno i da prate ispravne procedure, postala je neophodna.

Postoji više nivoa sertifikacija I treninga prema pomenutim standardima:

1. Ispit opšteg znanja (koji svi moraju da prođu, uključujući i osoblje koje prvo odgovara na incident, a koje rukuje digitalnim dokazima);
2. Viši sertifikati za pojedince koji se bave mnogo kompleksnijim slučajevima u laboratorijskim uslovima.<sup>50</sup>

## 5. ZAKLJUČAK

Sajber prostor se nažalost zloupotrebljava u svrhu vršenja organizovanog kriminala. Za dokazivanje elemenata ovih specifičnih krivičnih dela, njihovih izvršioaca i uzročno-posledičnih veza, neophodno je nesumnjivo i sa velikom preciznošću detektovati napad na računarski sistem, sprovesti adekvatne istražne radnje, analizirati način, vreme izvršenja i obim štete pomoću tehnika i alata digitalne forenzike poštujući odredbe nacionalnih i međunarodnih propisa. U svemu tome veliki doprinos ima digitalna forenzika kao naučna disciplina koja daje precizne odgovore na pitanja koja se postavljaju. Ova naučna disciplina može poslužiti ne samo kaosredstvo prevencije i efikasne borbe u suzbijanju organizovanog kriminala već i u postupku preventivne zaštite računarskih mreža i sistema. Jedan od načina da se izbegnu tragične posledice organizovanog kriminala je

<sup>48</sup> Scientific Working Group for Digital Evidence, *Best practices for Computer Forensics*.

<sup>49</sup> Frank Adelstein, *Live forensics: Diagnosing your system without killing it first*, Communications of the ACM, 49(2), 2006, str. 63–66.

<sup>50</sup> Allen B., *Collecting Digital Evidence from Intrusion Detection System*, CGS 5132 - Computer Forensics II, 2002, <http://www.authorstream.com/Presentation/Kliment-24060-allen-Collecting-Digital-Evidence-Intrusion-Detection-Systems-designed-forensic-use-as-Entertainment-ppt-powerpoint/>, 23.06.2016.

sticanje novih znanja i osposobljavanje kadrova za što efikasnije prikupljanje digitalnih dokaza i njihovo prezentovanje u sudskim postupcima.

Da bi se zaustavilo moguće širenje visokotehnološkog kriminala i organizovanog kriminala u Srbiji neophodno je uspostaviti multidisciplinarne timove za istragu, koji se sastoje od digitalnog forenzičara, pripadnika organa unutrašnjih poslova i tužilaštva. Potrebno je odrediti jasnu sudsku nadležnost i proširiti inkriminaciju krivičnih dela organizovanog kriminala, koji za mesto izvršenja krivičnog dela imaju sajber prostor.

Moto svakog dobrog inženjeringa bezbednosti je: *"Bezbednost nije proizvod već proces"* Bruce Schneier.<sup>51</sup>

## ORGANIZED CRIMINAL AND DIGITAL FORENSICS

*Digital forensic investigation is the process, which by using scientific methods and technologies, develops and tests theories through hypotheses, analyzing digital devices, which are relevant evidence in court proceedings. The aim of such an investigation is to determine the truth about unlawful activity and all the circumstances relating to the perpetrator and manner of execution of criminal act or minor offense. Digital evidence in this case is digital object that contains reliable information to support or refute the hypothesis and give the decisive response to organized crime offenses committed in cyberspace.*

*KEY WORDS: law, informatics, security, organized crime, high technology criminal, digital forensics, digital evidence, investigation.*

---

<sup>51</sup>Bruce Schneier, "Security Is Not a Product; It's a Process", *Schneier on Security*, <https://www.schneier.com/crypto-gram/archives/1999/1215.html>, 29.07.2016.

## PROFESIONALNI INTEGRITET KAO NEDOSTAJUĆI ELEMENT POLITIKE BORBE PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Srđan T. Korać<sup>1</sup>

*Rad razmatra vitalnu ulogu profesija i profesionalnog integriteta u osmišljavanju delotvorne politike borbe protiv organizovanog kriminala i kriminala belog okovratnika, koja je izostala iz dosadašnjeg domaćeg strateškog promišljanja. Empirijska građa u vidu otkrivenih slučajeva delovanja grupa organizovanog kriminala svedoči o ulozi koju pojedini pripadnici različitih profesionalnih grupa imaju u pružanju ekspertize i logistike za kriminalne operacije ili se pojavljuju i u svojstvu kriminalnih preduzetnika. Saradnja kriminala belog okovratnika i kolektiviteta organizovanog kriminala se odvija u graničnoj zoni između nezakonitog i zakonitog ili često prelazi iz jedne u drugu sferu, čime prisustvo slabog profesionalnog integriteta prerasta u ozbiljan i dugoročni rizik za državne organe zadužene za sprečavanje i suzbijanje vidova organizovanog kriminala. U radu su analizirani uloga pojedinih profesija u kriminalnom preduzetništvu i kakav odgovor u tom pogledu pružaju strateška dokumenta vezana za borbu protiv organizovanog kriminala. Autor zaključuje da bi profesionalna udruženja trebalo da prepoznaju ovaj problem i da shodno tome unesu u etičke kodekse izričitu zabranu i odgovarajuće sankcije za članove koji stručna znanja koriste za sticanje kriminalnog profita.*

*KLJUČNE REČI: profesionalna etika, ekspertiza, strukovna udruženja, kriminal belog okovratnika, politika borbe protiv organizovanog kriminala, Srbija.*

Naglo širenje nezakonitih poslova domaćeg organizovanog kriminala u Srbiji i njegov "izlazak" na regionalno i globalno ilegalno tržište povezivanjem sa kriminalnim strukturama iz drugih zemalja, najčešće se dovodi u vezu sa krahom socijalističkog modela društvenog razvoja, otvaranjem granica, geografskim položajem na kopnenom pravcu između Zapadne Evrope i Male Azije, Bliskog i Srednjeg istoka, tzv. ratovima za jugoslovensko nasleđe i potrebom da se umanjí učinak međunarodnog embarga

---

<sup>1</sup> Naučni saradnik Instituta za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, email: srdjan@diplomacy.bg.ac.rs

protiv tadašnje SRJ.<sup>2</sup> U Srbiji i susednim zemljama formiranje novih kriminalnih elita obeležio je fenomen "kriminalizacije tranzicije", koji je stvorio materijalnu osnovu preduzetničkim inicijativama na ivici zakona, koristeći prednosti neizgrađenih ili slabih institucija demokratske države i brojne pravne praznine u zastareлом zakonodavnom okviru. Tolerantan stav vlasti sa početka tranzicije prema ilegalnoj privredi delovao je podsticajno na cvetanje unosnih kriminalnih industrija, čiji su nosioci u području sive ekonomije dodatno kapitalizovali ogromnu "dobit" stečenu klasičnim kriminalnim delatnostima.

Politika borbe protiv organizovanog kriminala je u našoj zemlji osmišljena i uvedena tek nakon političkih promena od oktobra 2000. godine, ali je donošenje Nacionalne strategije za borbu protiv organizovanog kriminala kasnilo skoro čitavu deceniju. Strateški dokument koji treba da bude osnova i vodilja složenog institucionalnog odgovora države na jednu od vitalnih pretnji po nacionalnu bezbednost Srbije, sačinjen je anonimno, bez empirijski zasnovane studije o stanju u ovoj oblasti i bez javne rasprave.<sup>3</sup> Utisak je da su tadašnju vladu na ovako "trapav" korak prevashodno podstakao pritisak da se brzo nadoknadi značajno zakašnjenje u ispunjavanju odavno postavljenih zahteva u okviru procesa pridruživanja Evropskoj uniji. Vlada se Nacionalnom strategijom obavezala da će da stvori političke, normativne i institucionalne pretpostavke za uspešnu primenu politike borbe protiv organizovanog kriminala u vidu preventivnih i represivnih mera i razvijanjem saradnje sa građanima i privatnim sektorom.<sup>4</sup> Pored dobre namere tvoraca Nacionalne strategije, čini se da je izostalo bliže pojašnjenje koji to akteri iz privatnog sektora mogu da igraju važnu ulogu u suzbijanju organizovanog kriminala i na koji način. Na primer, da li su sintagmom "privatni sektor" u rečniku Nacionalne strategije obuhvaćena profesionalna udruženja? Kako god bilo, početna pretpostavka moje analize je da profesionalna udruženja mogu da doprinesu ukupnom rezultatu politike borbe protiv organizovanog kriminala staranjem o stanju profesionalnog integriteta svojih članova. U okolnostima kada je opštepoznato da vitalnu ulogu u delovanju grupa organizovanog kriminala svuda u svetu igraju upravo akteri tzv. kriminala belog okovratnika, profesionalni integritet u privatnom sektoru mora da bude izjednačen važnosti jačanja integriteta javne uprave, pogotovo u onim čvorištima gde postoji visok rizik od uspostavljanja korupcijskih mehanizama između kriminalnih grupa i pripadnika pojedinih struka.

Profesija je (lat. *professio*) prvobitno, u trinaestom i četrnaestom veku, označavala javno priznavanje pripadnosti verskoj zajednici (lat. *professus*, svečan zavet pri stupanju u monaški red), dok od ranog šesnaestog veka ukazuje na posvećenost naučenim posebnim znanjima, veštinama ili aktivnostima, a početkom sedamnaestog veka dobija današnje značenje – grupa pojedinaca koja se bavi istom strukom.<sup>5</sup> Članovi jedne profesionalne grupe stiču specijalističko znanje i veštine, a na osnovu institucionalizovane provere stečenog znanja stiču status u esnafu.<sup>6</sup> Društvena svrha jedne profesije kao ustanovljene delatnosti ogleda se ne toliko u tržišno-komercijalnoj dimenziji koliko u opskrbljivanju

---

<sup>2</sup> Opširnije u: Srđan Korać, "Korupcija kao model delovanja transnacionalnog organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi", *Međunarodna politika*, god. LVII, br. 1124, oktobar–decembar 2006, str. 38–48.

<sup>3</sup> Organizovani kriminal je kao takav prepoznat u Strategiji nacionalne bezbednosti Republike Srbije (*Službeni glasnik RS*, br. 28/2009).

<sup>4</sup> "Nacionalna strategija za borbu protiv organizovanog kriminala", *Službeni glasnik RS*, br. 23/2009.

<sup>5</sup> Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, treće izdanje, Prosveta, Beograd, 1980, str. 759; "Profession", *Online Etymology Dictionary*, [www.etymonline.com/index.php?term=profession](http://www.etymonline.com/index.php?term=profession), pristupljeno 1.8.2016.

<sup>6</sup> Opširnije u: James Q. Wilson, *Bureaucracy: What Government Agencies Do and Why They Do It*, Basic Books, New York, 1989, p. 60.



članova jedne političke zajednice potrebnim robama i uslugama na moralno ispravan način i obavljanju svakodnevnih radnih zadataka na način koji, neposredno ili posredno, doprinosi očuvanju i unapređenju opšteg dobra.<sup>7</sup> Stoga više definicija naglašava pretvaranje apstraktnog znanja u akciju, odnosno njegovu primenu na rešavanje konkretnih problema u određenoj oblasti ljudskog delovanja koje ljudi ne mogu sami da reše.<sup>8</sup> Na primer, lekari se organizuju kao profesionalna zajednica da bi što bolje lečili bolesne sugrađane, a bibliotekari da bi unapredili pristup svih građana akumuliranom znanju i kulturnom nasleđu.

Svaku profesiju odlikuje sistematizovan i institucionalizovan skup posebnih pravila kojima se otelotvoruju ideali te vrste stvaralačkog pregnuća, a koja su njeni pripadnici dužni da poštuju u svom radu. U postupku primene ekspertskeg znanja, veština i praktičnog iskustva, profesionalac prvo dijagnostifikuje problem, onda ga klasifikuje, potom promišlja o njegovom rešenju i na kraju stupa u akciju. Budući da postoji širok prostor za diskreciono odlučivanje o izboru smeru delanja koje može da pogodi dobrobit drugih ljudi, profesionalni standardi postavljaju okvir tog delanja tako što spajaju stručno znanje ne samo sa nacionalnim zakonskim okvirom, već i sa dužnostima koje imaju moralni predznak, a čiji osnov leži u tradiciji profesije i društvenim očekivanjima.

Džefri Hazard ml. (Geoffrey C. Hazard Jr) terminom "profesionalna etika" obuhvata pravila profesionalne etike, etičku tradiciju (uključujući profesionalne mitove, folklor i narative) i standarde ponašanja, odnosno konvencije profesije o tome kako se ona svakodnevno praktikuje.<sup>9</sup> Dakle, profesionalna etika u najkraćem predstavlja sakuplja smernice za delanje u nizu situacija tipičnom za jednu oblast profesionalnog angažovanja. U skladu sa nivoom znanja i statusom, pripadnik profesije ima određen stepen dužnosti prema poslodavcu, klijentu, kolegama, esnafu kao celini i društvu u kojem živi. Pripadnik profesije je odgovoran za kvalitet obavljanja radnih zadataka, ishod načinjenih izbora u toku rada, poštovanje pozitivnih propisa i za moralne obzire prema drugima. Dosledno ispunjavanje moralnih dužnosti jača ugled jedne profesije u društvu i obrnuto; veći društveni ugled dugoročno donosi korist samoj profesionalnoj grupi. Koliko god da je maksimalizacija dobiti i prihoda osnovni motiv rada i privređivanja, ipak je zaštitni znak svake profesije koja drži do društvenog ugleda ostvarenje ciljeva koji su vredni sami po sebi, odnosno zadovoljstvo koje proističe iz uspešnog obavljanja jedne profesije nije nužno povezano sa materijalnim dobrima već se čini da u njemu preteže upravo dostizanje viših svrha.<sup>10</sup> Utoliko se u nastavku razmatranja kao jedan od pokazatelja sposobnosti za kvalitetno etičko odlučivanje u obavljanju profesionalnih zadataka nameće koncept profesionalnog integriteta kao svojevrsno merilo otpornosti pripadnika jednog esnafa spoljnim koruptivnim ili kriminalnim uticajima.

---

<sup>7</sup> Harry M. Johnson, "Bureaucracy and Modernization", in: Ali Farazmand (ed.), *Bureaucracy and Administration*, CRC Press, Boca Raton (FL), 2009, p. 208; Jay M. Shafritz, E.W. Russel and Christopher P. Borick, *Introducing Public Administration*, 6th Edition, Pearson Longman, New York, 2009, p. 31.

<sup>8</sup> John J. Gargan, "The Public Administration Community and the Search for Professionalism", in: Jack Rabin, W. Bartley Hildreth, and Gerald J. Miller (eds), *Handbook of Public Administration*, CRC Press, Boca Raton (FL), 2007, pp. 1126–1128.

<sup>9</sup> Geoffrey C. Hazard Jr., "Personal Values and Professional Ethics", *Cleveland State Law Review*, Vol. 40, Issue 2, 1992, p. 134.

<sup>10</sup> Sharon Bishop, "Thinking About a Professional Ethics", *Language Assessment Quarterly*, Vol. 1, No. 2–3, p. 112.

Reč integritet potiče od latinske reči *integras* i označava nepovređenost, čistotu duše, časnost, čestitost i nevinost.<sup>11</sup> Radi boljeg razumevanja ideje integriteta ukratko će se podsetiti učenja o ispravljanju imena velikog kineskog filozofa Konfučija (K'ung Tzu). Pošto je živeo u turbulentnom dobu kada su vladali iskvarenost, nepravda i kriminal, Konfučije je smatrao da je pretpostavka korenitog društvenog preobražaja davanje pravog imena svakoj stvari i pojavi. Svako ime (pojam) sadrži izvesne implikacije koje određuju suštinu vrste stvari na koju je to ime primenljivo. U društvenim odnosima svako ime – otac, lekar, vojnik ili vladar – podrazumeva određene odgovornosti i dužnosti. Ako, na primer, lekar ne postupa u skladu sa idealnom suštinom koju označava njegovo ime, onda on nije lekar – iako ga svi shodno zvaničnoj službi koju obavlja mogu smatrati takvim.<sup>12</sup> Na ideju o ispravljanju imena prirodno se nadovezuje Konfučijevo učenje o moralu koje razlikuje "ispravnost" (*yi*) od "čara" (*li*). Ispravnost je kada u izvesnoj situaciji činimo stvari radi njih samih, jer su to stvari koje je moralno ispravno činiti; ako ih pojedinac čini samo iz neke koristi (čara) tada, iako čini ono što treba, njegov postupak nije ispravan.<sup>13</sup> Prema tome, svaki profesionalnac može da, nominalno posmatrano, bude odličan stručnjak u smislu specijalističkog znanja i veština koje poseduje, ali ako obavlja profesionalne zadatke na način koji ne ispunjava očekivanja društvene zajednice, onda njegovo činjenje teško da se može nazvati moralnim.

Čvrst profesionalni integritet je valjana brana od pojave brojnih zloupotreba koje mogu da proisteknu iz asimetrične prirode odnosa između pripadnika jedne profesije i klijenta, zasnovane na nejednakim informacijama koje poseduje svaka od ove dve strane. Klijent i šira javnost kao laici ne poseduju specijalizovana znanja i veštine niti raspoložu dovoljnom količinom informacija o rešavanju nekog problema da bi mogli da ispravno procene da li ih pripadnik profesije vara ili postupa tačno prema standardima struke. Reč je o fenomenu opisanom pojmom moralnog rizika (*moral hazard*), koji se određuje kao situacija u kojoj jedan delatnik učestvuje u rizičnoj aktivnosti usmerenoj na maksimalizaciju sopstvenih prednosti na štetu ostalih delatnika u okolnostima kada on zna da je osiguran od lošeg ishoda – odnosno da neće snositi punu odgovornost za učinjeno – i da će sva eventualna šteta biti pripisana drugom delatniku, koji ne poseduje ili poseduje ograničene (nedovoljne) informacije o prvom delatniku.<sup>14</sup> Svaka asimetrija u informacijama omogućava pripadniku profesije da je iskoristi za vlastitu dobrobit a na račun interesa klijenta ili šire zajednice. Takođe, pripadnik profesije može ovu asimetriju da zloupotrebi tako da donese korist klijentu ili nekoj trećoj strani a na štetu javnog interesa. Upravo to se dešava kada pojedini članovi nekog esnafa koriste stručna znanja, veštine i praktično iskustvo da bi zarad lične koristi pogodovali nesmetanom ostvarenju kriminalnih interesa.

Poseban problem se odnosi na obavezu očuvanja poverljive prirode profesionalnog odnosa, kao npr. kod lekara, advokata ili sveštenika. U tom slučaju se opravdano postavlja pitanje šta će računovođa ili revizor preduzeti kada otkrije da kompanija A, koja ga je unajmila, vara kompaniju B ili pokušava da prikrije realne prihode od poreske službe. Prema profesionalnom kodeksu on je dužan da to ne obznanu javno, dok javni interes zahteva da slučaj prijavi nadležnim državnim organima kako bi se sproveda istraga i kaznili vinovnici. Kraha američke korporacije *Enron*, jednog od bivših najvećih svetskih trgovaca električnom strujom i prirodnim gasom, pokazuje da navedena dilema nikako

---

<sup>11</sup> Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, op. cit., str. 352.

<sup>12</sup> Fung Ju-Lan, *Istorija kineske filozofije*, Nolit, Beograd, 1992, str. 55.

<sup>13</sup> *Ibid.*, str. 56.

<sup>14</sup> Karim Jamal and Norman E. Bowie, "Theoretical Considerations for a Meaningful Code of Professional Ethics", *Journal of Business Ethics*, Vol. 14, No. 9, September 1995, p. 705.

nije stvar puke akademske debate. Menadžment korporacije *Enron* je sve do novembra 2001. godine prikazivao pozitivan godišnji saldo, da bi iznenada objavio da je korporacija u gubicima za 618 miliona američkih dolara. Istragom je utvrđeno da je rukovodstvo od 1997. godine primenom složenog manipulativnog metoda vođenja knjigovodstva posredstvom fiktivnih preduzeća prikrivalo gubitak, odnosno lažno prikazivalo uvećan prihod u iznosu od oko 600 miliona dolara.<sup>15</sup> Na osnovu navodno uvećanog prihoda odabrani rukovodioci su dobijali vanredne prihode, a "mozak" čitave operacije bio je glavni revizor korporacije *Enron* – osoba čiji je jedini zadatak upravo bila zaštita finansijskih i drugih resursa od zloupotreba. Zbog koruptivnih radnji ulagači su izgubili oko šest milijardi dolara, preko 4000 ljudi je ostalo bez posla, a odlazak u stečaj je prouzrokovao i gubitak sredstava povezanih penzijskih fondova u iznosu od jedne milijarde dolara.<sup>16</sup>

Poverenje je "ugaoni kamen" odnosa između pripadnika jedne profesije i njegovih klijenata, te šire javnosti. Poverenje se uspostavlja posredno i postepeno tako što profesionalac brigom o interesima pojedinačnih klijenata pokazuje i ostalim članovima društvene zajednice da svoja specijalistička znanja i iskustvo primenjuje radi unapređenja tuđe dobrobiti.<sup>17</sup> Stručnjak valjanom praksom jasno stavlja do znanja potencijalnim klijentima da će i njihove potrebe uvek imati prevagu nad njegovom ličnom korišću, čime dodatno učvršćuje profesionalni autoritet i društveni ugled. Utoliko poverenje uklanja bojazan klijenta da bi profesionalac mogao da eksploatiše njegovu ranjivost bilo koje vrste. U kontekstu uspešnog sprovođenja politike borbe protiv organizovanog kriminala u prvi plan kao vitalno pitanje izbija problem podrivanja poverenja javnosti u pojedini esnaf do kojeg neminovno dolazi kada njegovi članovi stalno iznova krše standarde profesionalne etike pružanjem usluga kriminalnoj industriji, a rukovodstvo esnafa ne primenjuje odgovarajuće sankcije ili jednostavno ignoriše takve povrede kodeksa. Prvo da razmotrimo zašto grupe organizovanog kriminala potražuju usluge pojedinih profesija.

Za potrebe ove analize koristićemo kao pojmovni okvir definicije fenomena organizovanog kriminala koje stavljaju težište na sticanje profita, vršenje kvazidržavnih funkcija (npr. pružanje usluga zaštite "reketiranjem"), sistematičan uticaj na odlučivanje državnih organa i uspostavljanje paralelne vlasti kao osnovne motive planiranja i izvršavanja složenih krivičnih dela.<sup>18</sup> Kolektiviteti organizovanog kriminala prema racionalnom modelu odlučivanja jako podsećaju na preduzeća, jer u nastojanju da maksimalizuju profit slede tržišnu logiku. Stoga ne čudi što Fil Vilijams (Phil Williams) sagledava organizovani kriminal u duhu čuvene Klauzevicove maksime – kao "nastavak poslovanja drugim sredstvima".<sup>19</sup> Za razliku od preduzeća, kriminalci ne poštuju propise i spremni su da upotrebe širok raspon oruđa i sredstava kako bi zaštitili nesmetano odvijanje procesa reprodukcije uloženog "kapitala". Dok je lukrativno svojstvo

---

<sup>15</sup> Roberta Ann Johnson, "The United States: In Search of the Perfect Law", in: Roberta Ann Johnson (ed.), *The Struggle Against Corruption: A Comparative Study*, Palgrave, Basingstoke, 2004, p. 37.

<sup>16</sup> Ibid. Praksa namernog preduzimanja ili propuštanja radnji kako bi se prikrla ili lažno prikazala slika o stvarnom poslovanju kompanije ili stanju njenih finansija, bila je zastupljena u prvoj polovini devedesetih godina prošlog veka u SAD jer je bila isplativa, lako je bilo sprovesti u delo i postojala je mala verovatnoća da će kompanija biti kažnjena.

<sup>17</sup> Više o poverenju videti u: Daryl Koehn, *The Ground of Professional Ethics*, Routledge, London and New York, 1994, pp. 174–181.

<sup>18</sup> Petter Gottschalk, *Policing Organized Crime: Intelligence Strategy Implementation*, CRC Press, Boca Raton (FL), 2010, pp. 1–11; Klaus von Lampe, "Critical Review of Conceptual Approaches", "Assessing Organised Crime", research project, Freie Universität Berlin, 2004, [www.assessingorganisedcrime.net/publications/AOC-DLVO4-vR1.pdf](http://www.assessingorganisedcrime.net/publications/AOC-DLVO4-vR1.pdf), p. 13.

<sup>19</sup> Phil Williams, "Violent Non-State Actors and National and International Security", International Relations and Security Network, Swiss Federal Institute of Technology Zurich, Zurich, 2008, p. 15.

nezakonitog delovanja usmereno na proizvodnju i trgovinu zabranjenim ili teško dostupnim robama i uslugama dominantna osobina organizovanog kriminala, ne treba potceniti ni tzv. pomoćne aktivnosti. Reč je o pretnji upotrebom ili upotrebi psihičkog i fizičkog nasilja, izbegavanju izmirenja poreskih obaveza, pranju novca i korupciji kao metodama i sredstvima osiguranja nesmetanog sprovođenja osnovne delatnosti.

Rukovođeni mogućnostima koje pruža finansijska moć, pripadnici podzemlja najradije pribegavaju korupciji kao osnovnom oruđu zaštite kriminalnih interesa.<sup>20</sup> Za razliku od nasilja koje privlači pažnju organa gonjenja i javnosti, korupcija se pojavljuje kao "trošak poslovanja" neophodan za bezbedan prelazak iz "crne" ili "sive" zone u oblast regulisanu pravnim normama. Pored toga, korupcijski odnos po sebi podrazumeva "zaveru ćutanja" između aktera i to dodatno doprinosi većoj delotvornosti kriminalaca. Korupcijski obrasci koji se uspostavljaju u interakciji grupa organizovanog kriminala i pojedinih pripadnika profesionalnih grupa su mogući jer kriminalci ne žive izolovano u "socijalnom vakuumu" već, naprotiv, podjednako deluju u području zakonitog i nezakonitog.<sup>21</sup> Na brisanje ove granice ne utiče samo stečeni socijalni kapital, već i činjenica da se rukovodilačke sposobnosti i logistika potrebni za efikasno kriminalno i zakonito poslovanje dobrim delom podudaraju.<sup>22</sup> Budući da nastoji da "dobit" uvede u zvanične ekonomske tokove i tako osigura njeno nesmetano korišćenje i dalju oplodnju, svakom ozbiljnom kriminalnom "preduzetniku" neophodne su usluge stručnjaka spremnih da specijalizovano znanje, veštine i praktično iskustvo primene protivno zakonima i pravilima profesionalnog kodeksa. Karlo Morzeli (Carlo Morselli) zastupa stanovište o postojanju konsenzualnog odnosa koji u jednom kriminalnom poduhvatu ujedinjuje učesnike iz različitih grana legalne privrede sa šarolikim opsegom kriminalnih "zanatlija"; pripadnici profesionalnih grupa nisu samo pasivni pružaoci usluga (facilitatori), nego imaju često i lični interes da igraju aktivnu ulogu – čak od kritične važnosti za uspeh nezakonite operacije.<sup>23</sup> Utoliko je organizovani kriminal tesno isprepletan sa tzv. kriminalom belog okovratnika (*white-collar crime*), čiji je zajednički imenitelj iznalaženje nezakonitih rešenja za izazove i probleme koji se pojavljuju u profesionalnom radu.<sup>24</sup>

Izraz "kriminal belog okovratnika" iskovao je 1939. godine jedan od tadašnjih vodećih američkih kriminologa Edvin Satrlend (Edwin Sutherland), kako bi razbio stereotipnu predstavu o mladim siromašnim ljudima kao preovlađujućim nosiocima kriminala i najvećoj opasnosti po društvo, koja je u prvoj polovini dvadesetog veka vladala u nauci i javnoj politici suzbijanja kriminala. Satrlend je profil tipičnog kriminalca sa belim okovratnikom opisao kao sredovečnog muškarca visokog društvenog položaja, obrazovanog i stručnog, nastanjenog u bogatoj gradskoj četvrti, kojeg kao osobu od ugleda poštuje čitava lokalna zajednica; i danas je u najvećem broju reč o pripadnicima srednje klase, odnosno o vlasnicima ili rukovodiocima malih i srednjih preduzeća.<sup>25</sup> U jednoj od

---

<sup>20</sup> Margaret E. Beare and R. T. Naylor, "Major Issues Relating to Organized Crime: within the Context of Economic Relationships", Law Commission of Canada, 14 April 1999, <https://www.ncjrs.gov/nathanson/organized.html>.

<sup>21</sup> Više o tome pogledati u: Cathelijne van der Schoot, "Red flags' and the measures presented in the national reports", in: Henk van de Bunt and Cathelijne van der Schoot (eds), *Prevention of Organised Crime*, Boom Juridische uitgevers, Justitie and Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum, 2003, [https://www.wodc.nl/images/ob215-full-text\\_tcm44-58059.pdf](https://www.wodc.nl/images/ob215-full-text_tcm44-58059.pdf), p. 25.

<sup>22</sup> Više u: Petter Gottschalk, *Policing Organized Crime: Intelligence Strategy Implementation*, op. cit., pp. 27–31.

<sup>23</sup> Iscrpnije o pogledati u: Carlo Morselli, *Inside Criminal Networks*, Springer, New York, 2008, pp. 73–84.

<sup>24</sup> O fenomenu kriminala belog okovratnika detaljnije pročitati u: David Nelken, "White-Collar Crime", in: Mike Maguire, Rod Morgan and Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2002, pp. 844–873.

<sup>25</sup> David Weisburd, Elin Waring, and Ellen F. Chayet, *White-Collar Crime and Criminal Careers*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 1.

kasnijih uticajnih definicija (1970) iz pera Herberta Edelherca (Herbert Edelhertz), kriminalni belog okovratnik je određen kao "nezakonita radnja ili niz radnji preduzetih nefizičkim sredstvima, prikrivanjem ili lukavstvom, radi sticanja novca ili imovine, izbegavanja plaćanja ili gubitka u novcu ili imovini, ili radi sticanja poslova ili lične koristi".<sup>26</sup> Nagli napredak u vidu uvođenja novih tehnoloških i komunikacionih dostignuća u svakodnevno poslovanje doveo je do umrežavanja elektronskih računara i digitalizacije i omogućio većem broju zaposlenih pristup službenim dokumentima, prepisci i transakcijama koje se mogu zloupotrebiti na načine koji se svrstavaju u područje kriminala belog okovratnika.

Korumpirani javni službenici često zajedno sa učesnicima iz privatnog sektora čine neformalnu mrežu odnosa i međusobnih dogovora, pri čemu se profesionalci iz privatnog sektora pojavljuju kao zastupnici interesa kriminalnih preduzetnika.<sup>27</sup> Otkrivene mreže organizovanog kriminala svedoče da su među profesijama najtraženije usluge advokata, javnih beležnika, poreskih savetnika, knjigovođa i revizora. Njihov zadatak je da veštom zloupotrebom nedostataka normativnog okvira države u kojoj deluju osiguraju privid legalnosti kriminalnim poslovima osnivanjem i vođenjem fiktivnih ili stvarnih preduzeća. Većina registrovanih grupa organizovanog kriminala (zlo)upotrebljava ova preduzeća pri izvršenju protivzakonitih radnji. Čest je slučaj da se kao paravan koriste turističke agencije i ugostiteljske objekte, špediterske, izvozno-uvozne i transportne kompanije i skladišta, posebno za trgovinu ženama radi seksualnog iskorišćavanja i za krijumčarenje nedozvoljenih roba i ilegalnih imigranata.<sup>28</sup> Fiktivne kompanije se koriste i za uvođenje kriminalne dobiti u regularne finansijske tokove posredstvom pranja novca, odnosno izvršavanjem skupa transakcija i operacija kojima se "dobit" prenosi u neki od poreskih rajeva (*off-shore*), raspršuje na veći broj manjih iznosa a potom ukupnjava i pohranjuje na legalnom, novom bankovnom računu.<sup>29</sup> Najviše korišćeni metodi pranja novca koji iziskuju profesionalne usluge su sistem transfera novca u gotovini (*Cash Deposit System*), legalne kockarnice, ulaganje u tržište nekretninama i u privredne delatnosti sa velikim obrtom gotovine.<sup>30</sup> Budući da se pranje novca pojavljuje ne samo kao proizvod nego i kao pretpostavka uspešnog nastavka kriminalne aktivnosti, delotvorno pružanje usluga različitih profesionalnih profila od vitalnog je značaja. Ipak, profesionalna znanja i veštine se ne koriste samo za pomoćne poslove, već se često pojavljuju u vidu aktivne podrške sprovođenju kriminalnih operacija, ili čak sa pripadnicima profesionalnih grupa kao kriminalnim preduzetnicima ravnopravnim vinovnicima iz sveta podzemlja.

---

<sup>26</sup> Herbert Edelhertz, *The Nature, Impact and Prosecution of White Collar Crime*, USGPO, Washington D.C., 1970, p. 3 (navedeno prema: David Weisburd, Elin Waring, and Ellen F. Chayet, *White-Collar Crime and Criminal Careers*, op. cit., p. 8).

<sup>27</sup> O preplitanju formalnih društvenih uloga i neformalnih socijalnih odnosa opširnije videti u: Christopher A. Corpora and Louise I. Shelley, "Tragedy, Transition, and Transformation: The Local-International Nexus of Transnational Organized Crime in the Former Yugoslav Republics", Meeting Report #252, East European Studies, Woodrow Wilson International Center for Scholars, 9 April 2002, [www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic\\_id=1422&fuseaction=topics.publications&doc\\_id=7484&group\\_id=7427](http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1422&fuseaction=topics.publications&doc_id=7484&group_id=7427).

<sup>28</sup> Jan van Dijk, "Organized Crime and Collective Victimization", Paper for International Conference "Corruption and Organized Crime: Bridging Criminal and Economic Policies", 23-24 June 2006, Center for the Study of Democracy, Sofia, [www.tilburguniversity.nl/intervict/news/06-06-23-paper.pdf](http://www.tilburguniversity.nl/intervict/news/06-06-23-paper.pdf), p. 13.

<sup>29</sup> Opširnije u: Marilyn B. Peterson, "The Process of Money Laundering: Placement, Layering, and Integration", in: Frank G. Shanty (ed.), *Organized Crime: From Trafficking to Terrorism – Volume One*, ABC Clio, Santa Barbara (CA), 2008, pp. 251-253.

<sup>30</sup> Petter Gottschalk, *Entrepreneurship and Organised Crime: Entrepreneurs in Illegal Business*, Edward Elgar, Cheltenham (UK) and Northampton (MA), 2009, pp. 15-16, 81-84.

Hemičari i farmaceuti su umešni u laboratorijskoj proizvodnji sintetičkih narkotika i imaju pristup neophodnim opremi i supstancama ili mogu lako da ih nabave zahvaljujući profesionalnim poznanstvima.<sup>31</sup> Takođe, lekari imaju slobodan pristup lekovima koji su traženi na crnom tržištu, a poznat je slučaj domaćeg lekara Milana Zarubice koji je 2003. godine otkriven da je u nizu skrivenih malih laboratorija proizveo i izveo u inostranstvo sintetičku drogu u vrednosti od oko pedeset miliona američkih dolara.<sup>32</sup> Zarubica je koristio registrovanu farmaceutsku firmu nasledenu od brata kao paravan za tajnu proizvodnju droge. Glavni lekarov partner u ovo kriminalnom poduhvatu bio je Ljubiša Linda, takođe vlasnik jedne farmaceutske firme, a zadužen za nabavku neophodnih supstanci – čiji je promet inače pod strogom državnom kontrolom. Kao doktor medicinskih nauka i vlasnik pet preduzeća za proizvodnju i uvoz lekova i farmaceutske opreme, Zarubica je u farmaceutskim krugovima smatran uspešnim stručnjakom i privatnim preduzetnikom. Nasuprot tome, Linda je od ranije bio poznat policiji kao trgovac narkoticima sklon nasilju što ovu saradnju, ma koliko delovala bizarno, čini još jednom empirijskom potvrdom gore iznete teze o simbiozi grupa organizovanog kriminala i profesionalaca spremnih da zloupotrebe stručna znanja na štetu javnog interesa.

Shodno postojanju razumne verovatnoće od zloupotrebe stručnih znanja u kriminalne svrhe u Srbiji, profesionalni kodeks farmaceuta se posredno osvrće na ovu mogućnost neetičnog ponašanja. Sedmi princip Etičkog kodeksa farmaceuta Srbije obavezuje farmaceuta u pogledu poštovanja zakona i profesionalnih standarda i očuvanja dostojanstva i časti profesije. Farmaceut se neće angažovati u delatnostima bilo koje vrste koje bi diskreditovala profesiju ili ugrozile poverenje javnosti, a u privatnom životu će izbegavati ponašanje koje bi moglo da nanese štetu ličnom ugledu i integritetu.<sup>33</sup> Za razliku od kolega farmaceuta, Kodeks profesionalne etike Lekarske komore Srbije krajnje uopšteno i šturo opisuje dužnosti lekara – da "u svojim profesionalnim i privatnim aktivnostima čuva i brani ugled i dostojanstvo lekarskog staleža" (član 5, stav 3), dok se u pogledu obaveza u suzbijanju nezakonitih postupaka ograničava samo na područje dijagnostike i lečenja i saznanje o korumpiranosti kolega (članovi 16 i 17).<sup>34</sup> Ne samo što Kodeksu nedostaje odredba sa jasnom i nedvosmislenom zabranom upotrebe stručnih znanja i veština radi sticanja kriminalnog profita, već ni članom 47 Statuta komore u povrede profesionalnih dužnosti nije uvršćen ovaj ozbiljan prekršaj etičkih standarda.<sup>35</sup> Na stranu to što član 48 Statuta predviđa raspon disciplinskih mera u trajanju od šest meseci do jedne godine, a samo izuzetno do pet godina, i to u vidu samo privremene zabrane samostalnog rada. Statut propušta i da precizira koje povrede profesionalnih dužnosti su lake a koje teške, pa tako nije jasno kojom bi disciplinskom merom bio kažnjen npr. lekar uhvaćen u kriminalnom preduzetništvu sa elementima organizovanog kriminala.

Tokom poslednje dve decenije primetan je širom sveta razvoj ekološkog kriminala kao novog vida ugrožavanja životne sredine.<sup>36</sup> Ekološki kriminal usmeren na uništavanje i ilegalnu trgovinu divljom florom i faunom odvija se u rasponu od nabavke i dopremanja

<sup>31</sup> Eamonn Carrabine et al., *Criminology: A Sociological Introduction*, Routledge, 2004, pp. 196–197.

<sup>32</sup> Detaljno o slučaju u: Dejan Anastasijević, "Doktor Zarubica i Gospodin Čombe", *Vreme*, br. 632, 13. februar 2003, [www.vreme.com/cms/view.php?id=332939](http://www.vreme.com/cms/view.php?id=332939), pristupljeno 31.7.2016.

<sup>33</sup> "Etički kodeks farmaceuta Srbije", *Službeni glasnik RS*, br. 6/2007.

<sup>34</sup> "Kodeks profesionalne etike Lekarske komore Srbije", *Službeni glasnik RS*, br. 121/2007.

<sup>35</sup> "Statut Lekarske komore Srbije",

[www.lks.org.rs/Storage/Global/Documents/Akti/Preciscen%20tekst%20STATUTA%20LKS%202012.pdf](http://www.lks.org.rs/Storage/Global/Documents/Akti/Preciscen%20tekst%20STATUTA%20LKS%202012.pdf).

<sup>36</sup> Ekološki kriminal je "radnja počinjena sa namerom da se načini ili potencijalno prouzrokuje šteta ekološkim i/ili biološkim sistemima radi sticanja poslovnog ili privatnog preimućstva" (Mary Clifford, *Environmental Crime: Enforcement, Policy, and Social Responsibility*, Aspen Publishers, Gaithersburg, 1998, p. 26).

pojedinačnih primeraka zaštićene vrste za konkretne imućne naručioce do transfera čitavih tovara "robe" od lokalnih dobavljača ka dilerima na svetskom tržištu. Reč je o unosnom nezakonitom poslu sa prosečnim godišnjim obrtom na globalnom nivou od oko 20 milijardi američkih dolara.<sup>37</sup> Srbija je posebno privlačna jer se na njenoj teritoriji nalaze staništa zaštićenih retkih divljih vrsta (ptice, šumske kornjače, puževi i insekti), koje su već nestale u ostatku Evrope, što njihovu cenu na legalnom i crnom tržištu čini veoma visokom. Činjenica da kriminalno delovanje ove vrste ne proizvodi neposredne žrtve (*victimless crime*), odnosno nije usmereno na samosvesna bića koja mogu sama nadležnim organima da prijave da su žrtve krivičnog dela, u značajnoj meri smanjuje verovatnoću od otkrivanja i procesuiranja počilaca. Sakupljanje zaštićenih životinjskih vrsta najčešće se odvija u divljini, tj. daleko od naseljenih područja, a odlučujuću ulogu ima biološka ekspertiza koja omogućava da se tačno prepoznaju i pronađu primerci traženih ptičjih vrsta.<sup>38</sup> Stručno znanje je nezamenljiva karika u ilegalnoj trgovini retkim i zaštićenim vrstama usmerenoj na zadovoljavanje potreba privatnih zoo vrtova, gde veoma imućni kolekcionari unapred naručuju primerke pojedinih divljih vrsta koje je teško pronaći i uhvatiti bez uži specijalističkih znanja i upućenosti u način rada nacionalnih parkova, gde te vrste najčešće obitavaju.

Slična situacija je i u području ilegalne trgovine kulturnim dobrima, čiji se počeci u međunarodnim i zapadnoevropskim okvirima najčešće vremenski smeštaju u šezdesete godine dvadesetog veka, dok je uzlazni trend u njenom obimu zabeležen od sredine osamdesetih godina usled napretka tehnologije, komunikacije i saobraćaja, uz dodatan porast početkom devedesetih godina posle otvaranja granica bivših evropskih socijalističkih zemalja.<sup>39</sup> Uspešna organizacija krađe predmeta sa arheoloških nalazišta ili iz muzejskih zbirki i njihov transfer posredstvom krijumčarskih lanaca do privatnih kolekcionara u bogatim evropskim zemljama nisu mogući bez visoko specijalizovanih stručnih znanja. U većini slučajeva reč je o pažljivo planiranoj aktivnosti koja pretpostavlja povezanost grupa organizovanog kriminala sa kriminalom belih okovratnika, a posebna opasnost proističe iz činjenice da ekspertizu pružaju ugledni stručnjaci često sa visokim socijalnim statusom i poznanstvima iz krugova vlasti. Takođe, među naručiocima i kupcima ukradenih dobara nalaze se veoma imućni pojedinci, što dodatno otežava otkrivanje lanaca trgovine i mogućnost povraćaja u matičnu zbirku. Tradicionalni vid ove grane kriminalne industrije u vidu krađe veoma vrednih antikviteta, umetnina i religijskih artefakata su usled napretka skenerske tehnologije zasenila ilegalna iskopavanja na pretpostavljenim ili otkrivenim a loše zaštićenim nalazištima. Međunarodna trgovina poharanim, ukradenim i krijumčarenim kulturnim dobrima sa procenjenim godišnjim globalnim obrtom od oko milijardi američkih dolara predstavlja školski primer interesne simbioze grupa organizovanog kriminala i legitimnih aktera koji posluju okvirima zakona (pojedinih muzejskih stručnjaka, aukcijskih kuća, privatnih kolekcionara i sl).<sup>40</sup> Sama metodologija ilegalnog sakupljanja, krađe i prikrivanja porekla nezakonito prisvojenog kulturnog dobra zahteva učešće vrlo usko specijalizovanih stručnjaka sa dugogodišnjim

---

<sup>37</sup> Podatak je naveden prema statističkim podacima Međunarodnog muzeja divljih vrsta (*International Wildlife Museum*) dostupnim na: [www.thewildlifemuseum.org/docs/BlackMarket.pdf](http://www.thewildlifemuseum.org/docs/BlackMarket.pdf).

<sup>38</sup> Videti u: Srđan Korać, "Environmental Crime and Public Service Integrity: The Case of Serbia", in: Jouni Järvinen and Emma Hakala (eds), *Energy Security and Environment in the Western Balkans*, Aleksanteri Institute, University of Helsinki, Helsinki, 2012, pp. 54–87.

<sup>39</sup> Edgar Tjhuis, "The illicit art and antiquities trade: an emerging criminal market?", *SGOC Newsletter*, Standing Group on Organised Crime, Vol. 5, Issue 3, September 2006, [www.essex.ac.uk/ECpR/standinggroups/crime/documents/SGOC\\_Vol5\\_3.pdf](http://www.essex.ac.uk/ECpR/standinggroups/crime/documents/SGOC_Vol5_3.pdf), p. 2. U kulturna dobra se ubrajaju svi pokretni i nepokretni predmeti od velike važnosti za kulturno nasleđe jednog naroda.

<sup>40</sup> Eamonn Carrabine et al., *Criminology: A Sociological Introduction*, op. cit., pp. 143–144.

iskustvom u proceni antikviteta i umetnina, kao i ekspertizu i izradu neophodne papirologije iz domena legalnih firmi. Koja god vrsta kulturnog dobra da je predmet otuđivanja, kriminalni preduzetnik mora da zna da precizno locira i prepozna traženi artefakt, pogotovo u okolnostima kada su na crnom i legalnom tržištu u opticaju i vešto izrađeni falsifikati.

Šta je to što uglednog pripadnika profesije navede da svoju mukotrпно stečenu ekspertizu i praktično iskustvo stavi na raspolaganje ili lično zloupotrebi zarad unapređenja kriminalnih interesa suprotnih opštem moralu i dobrobiti zajednice? Čini se da se koren problema kršenja profesionalne etike u privatnom sektoru nalazi u samoj supstanci savremenog preduzetništva i ekstremnog kapitalizma, koji počivaju na motivacionom geslu sažetom u replici glavnog junaka filma *Volstrit* Gordona Gekoa: "pohlepa je dobra". Egoistična paradigma kulture gomilanja materijalnih dobara neosetljiva na ljudsku patnju i stalno medijsko slavljenje enormnog bogatstva kao jedinog merila uspeha u poslovnom svetu i životu uopšte, čine neetično postupanje u korišćenju stručnih kvalifikacija i veština jednim od legitimnih, hvale vrednih metoda ostvarenja usvojenih poslovnih ciljeva.

Kako je maksima "cilj opravdava sredstvo" u poslovnom okruženju u potpunosti izgubila pogrđan prizvuk, ne čudi što pojedinci padnu u iskušenje da prekrše etički kodeks, profesionalne standarde i zakonske propise kako bi napredovali na društvenoj lestvici. Pohvalno je svako ponašanje koje donosi dobit, bez obzira na moguće štetne posledice po druge. U studiji o korporativnoj korupciji, Fleming i Zygildopoulos (Peter Fleming, Stelios C. Zygildopoulos) zastupaju tezu da obični ljudi koji u privatnom životu nikada ne bi učestvovali u kriminalnim radnjama, to čine kao zaposleni u korporacijama usled strukturnog pritiska načina rukovođenja i radnog okruženja.<sup>41</sup> Socijalni psiholozi eksperimentalno su utvrdili da pojedinac kao član grupe saobražava mišljenje i ponašanje vođstvu i opštem duhu grupe na način na koji to ne bi učinio da nastupa samostalno.<sup>42</sup> Navedeni nalazi se mogu donekle primeniti u objašnjavanju opšteg slabljenja profesionalnog integriteta u okolnostima kada se kao dominantan obrazac primene stručnih znanja i veština u praksi uspostavlja relativizacija pravila profesionalne etike opravdana prizemnim, pragmatičnim svetonazorom.

Komentarišući veliki broj istraga slučajeva korupcije otkrivenih i procesuiranih tokom devedesetih godina prošlog veka u privatnom sektoru u Nemačkoj, profesor Hans-Ludvig Cahert (Hans-Ludwig Zachert), tadašnji direktor Savezne uprave kriminalističke policije Nemačke (1990–1996), uporedio je neetično ponašanje sa korozijom: na početku ono u obliku tačkica izbija tu i tamo, ali često prodire ispod površine i postepeno razara celu građevinu.<sup>43</sup> Opšti trend slabljenja profesionalnog integriteta uporedo se odvijao sa društvenim lomovima u Srbiji tokom poslednje dve i po decenije, kada je došlo do implozije vrednosnog sistema "starog" poretka i nastanka svojevrsnog moralnog vakuuma – koji ni do danas nije valjano popunjen. Dugogodišnje preživljavanje međunarodnog embarga, duboke ekonomske krize i disfunkcionalnih javnih institucija skrajnulo je – a u ekstremnim slučajevima i skroz potisnulo – razmatranje moralnih obzira u donošenju svakodnevnih odluka na privatnom i profesionalnom planu delanja. Profesionalna udruženja nisu uspela da se u potpunosti oporave od neprikladnih upliva politike i da

---

<sup>41</sup> Opširnije videti u: Peter Fleming and Stelios C. Zygildopoulos, *Charting Corporate Corruption: Agency, Structure and Escalation*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham and Northampton (MA), 2009.

<sup>42</sup> Ibid., pp. 128–141.

<sup>43</sup> Navedeno prema: Klaus M. Leisinger, "Multinational Corporations, Governance Deficits, and Corruption: Discussing a Complex Issue from the Perspective of Business Ethics", in: Heiko Lange, Albert Löhr and Horst Steinmann (eds), *Working Across Culture*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1998, p. 113.



povrate ugled i autoritet koji su imala pre Drugog svetskog rata. Zbog toga je možda bilo očekivano da tvorci domaće politike borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala pronađu način da i taj vitalan problem dodirnu u strateškim dokumentima. Ipak, kao što je u uvodnom delu naše analize rečeno, Nacionalna strategija borbe protiv organizovanog kriminala nije prepoznala značaj profesionalnih grupa i udruženja u kontekstu pružanja ekspertske podrške – bilo državnim organima bilo kriminalnoj industriji.

Za razliku od krovnog strateškog dokumenta, Nacionalna strategija za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma jasno navodi ulogu Saveza računovođa i revizora Srbije kao strukovnog udruženja sa više hiljada članova u sprovođenju politike borbe protiv organizovanog kriminala.<sup>44</sup> Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga u Republici Srbiji za period 2014–2021. godine posredno prepoznaje važnost farmaceutske profesije za delotvorno "sprečavanje nezakonite trgovine i korišćenja prekursora, odnosno supstanci koje mogu da se koriste u nedozvoljenoj proizvodnji opojnih droga i psihotropnih supstanci".<sup>45</sup> Strategija kao jednu od suštinskih mera utvrđuje kontrolu nad proizvodnim subjektima i naučno-istraživačkim ustanovama, a kao jedan od specifičnih ciljeva u oblasti koordinacije borbe navodi "povećanje nivoa saradnje sa udruženjima".<sup>46</sup> Nasuprot tome, Strategija borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji pominje ulogu stručnjaka ali kao pojedinaca, i to u delu u kojem se daje smernica Službi za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima da, kao deo sistema socijalne zaštite, saraduje sa profesionalcima aktivnim u borbi protiv ove grane organizovanog kriminala.<sup>47</sup> Dakle, ovde nije reč o strukovnim udruženjima čiji članovi mogu da dođu ili redovno dolaze u dodir sa žrtvama trgovine ljudima – posebno sa ženama i decom prinuđenim na seksualno iskorišćavanje.

U razmatranju potrebe da politika borbe protiv organizovanog kriminala obuhvati i pitanje posredne odgovornosti profesionalnih grupa za učešće pojedinih njenih članova u kriminalnim poduhvatima ili njihovoj logistici rađa se kontroverza da li uopšte država treba da se bavi kontrolom profesionalnog integriteta. Ovde je zapravo reč o dilemi kako osnažiti integritet, a u isto vreme izbeći podriavanje društvenog legitimiteta profesije. Mišljenja sam da mešanje države u uređivanje odnosa unutar profesije treba da bude nužno i u minimalnom obimu. Budući da, prema Derilu Koenu (Daryl Koehn), profesije u suštini predstavljaju naš zajedničkim snagama odabran odgovor na svakodnevne probleme, građani u savremenim demokratijama preferiraju izvesnu meru samostalnosti profesija u odnosu na delovanje države.<sup>48</sup> Pripadnicima profesija dozvoljen je visok stepen autonomije, uključujući i slobodu da opravdaju postupke pozivajući se na posebna obećanja data klijentima, ali bi u slučaju hroničnog nedostatka efikasnog internog mehanizma za utvrđivanje odgovornosti i sankcionisanje onih koji prekrše profesionalni kodeks etike, javnost mogla da posumnja u opravdanost te autonomije. Opravdana je bojazan da bi skepticizam građana kao potencijalnih klijenata mogao da se prenese i na druge vrednosti vezane za ideju profesionalizma.

Ukoliko pođemo od pretpostavke da upliv države u regulisanje profesionalne etike i njenog doslednog poštovanja nije prikladan u demokratski uređenim društvima i od pretpostavke da esnafi sami nisu sposobni da prepoznaju i/ili reše problem zloupotrebe

---

<sup>44</sup> "Nacionalna strategija za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma", *Službeni glasnik RS*, br. 89/2008, str. 18.

<sup>45</sup> "Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga u Republici Srbiji za period 2014–2021. godine", *Službeni glasnik RS*, br. 1/2015, str. 10.

<sup>46</sup> Ibid.

<sup>47</sup> "Strategija borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji", *Službeni glasnik RS*, br. 111/2006, str. 6.

<sup>48</sup> Daryl Koehn, *The Ground of Professional Ethics*, op. cit., p. 6.

stručnog znanja u kriminalne svrhe, suočavamo se sa novom dilemom – koje rešenje može optimalno da pomiri autonomiju profesionalnih udruženja sa zahtevom za delotvornim suzbijanjem organizovanog kriminala. Jedno od mogućih rešenja ove dileme moglo bi da bude uspostavljanje saradnje državnih organa i tela u čijoj nadležnosti se nalazi sprovođenje politike borbe protiv organizovanog kriminala i profesionalnih udruženja na dva plana: 1) korišćenje dostignuća strukovne ekspertize i praktičnog iskustva privatnog sektora u praćenju i otkrivanju kriminalnih grupa i novih vidova profitabilnog kriminala; i 2) jačanje profesionalnog integriteta pojedinih struka u kojima postoji relativno veliki rizik od zloupotrebe u kriminalne svrhe i to osmišljavanjem mera u cilju osnaživanja svesti profesionalaca o tom riziku i lociranja i uklanjanja tačaka mogućeg prodora kriminalnog uticaja na struku. Time bi se ujedno dopunilo strateško promišljanje države nedostajućim elementom valjanosti profesionalnog integriteta kao činioca olakšavanja delovanja i razvoja kriminalne industrije u našoj zemlji.

## BIBLIOGRAFIJA

### Monografije i članci

1. Beare, Margaret E. and Naylor, R.T., "Major Issues Relating to Organized Crime: Within the Context of Economic Relationships", Law Commission of Canada, 14 April 1999, <https://www.ncjrs.gov/nathanson/organized.html>.
2. Bishop, Sharon, "Thinking About a Professional Ethics", *Language Assessment Quarterly*, Vol. 1, No. 2–3, pp. 109–122.
3. Carrabine, Eamonn, Iganski, Paul, Lee, Maggy, Plummer, Ken and South, Nigel, *Criminology: A Sociological Introduction*, Routledge, 2004.
4. Dijk, Jan van, "Organized Crime and Collective Victimization", Paper for International Conference "Corruption and Organized Crime: Bridging Criminal and Economic Policies", 23–24 June 2006, Center for the Study of Democracy, Sofia, [www.tilburguniversity.nl/intervict/news/06-06-23-paper.pdf](http://www.tilburguniversity.nl/intervict/news/06-06-23-paper.pdf).
5. Fleming, Peter and Zyglidopoulos, Stelios C., *Charting Corporate Corruption: Agency, Structure and Escalation*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham and Northampton (MA), 2009.
6. Gargan, John J., "The Public Administration Community and the Search for Professionalism", in: Jack Rabin, W. Bartley Hildreth, and Gerald J. Miller (eds), *Handbook of Public Administration*, CRC Press, Boca Raton (FL), 2007, pp. 1125–1204.
7. Gottschalk, Petter, *Entrepreneurship and Organised Crime: Entrepreneurs in Illegal Business*, Edward Elgar, Cheltenham (UK) and Northampton (MA), 2009.
8. Gottschalk, Petter, *Policing Organized Crime: Intelligence Strategy Implementation*, CRC Press, Boca Raton (FL), 2010.
9. Hazard Jr., Geoffrey C., "Personal Values and Professional Ethics", *Cleveland State Law Review*, Vol. 40, Issue 2, 1992, pp. 133–141.
10. Jamal, Karim and Bowie, Norman E., "Theoretical Considerations for a Meaningful Code of Professional Ethics", *Journal of Business Ethics*, Vol. 14, No. 9, September 1995, pp. 703–714.

11. Johnson, Harry M., "Bureaucracy and Modernization", in: Ali Farazmand (ed.), *Bureaucracy and Administration*, CRC Press, Boca Raton (FL), 2009, pp. 203–218.
12. Johnson, Roberta Ann, "The United States: In Search of the Perfect Law", in: Roberta Ann Johnson (ed.), *The Struggle Against Corruption: A Comparative Study*, Palgrave, Basingstoke, 2004.
13. Korać, Srđan, "Environmental Crime and Public Service Integrity: The Case of Serbia", in: Jouni Järvinen and Emma Hakala (eds), *Energy Security and Environment in the Western Balkans*, Aleksanteri Institute, University of Helsinki, Helsinki, 2012, pp. 54–87.
14. Korać, Srđan, "Korupcija kao model delovanja transnacionalnog organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi", *Međunarodna politika*, god. LVII, br. 1124, oktobar–decembar 2006, str. 38–48.
15. Lampe, Klaus von, "Critical Review of Conceptual Approaches", "Assessing Organised Crime", research project, Freie Universität Berlin, 2004, [www.assessingorganisedcrime.net/publications/AOC-DLVO4-vR1.pdf](http://www.assessingorganisedcrime.net/publications/AOC-DLVO4-vR1.pdf).
16. Peterson, Marilyn B., "The Process of Money Laundering: Placement, Layering, and Integration", in: Frank G. Shanty (ed.), *Organized Crime: From Trafficking to Terrorism – Volume One*, ABC Clio, Santa Barbara (CA), 2008, pp. 251–253.
17. Schoot, Cathelijne van der, "'Red flags' and the measures presented in the national reports", in: Henk van de Bunt and Cathelijne van der Schoot (eds), *Prevention of Organised Crime*, Boom Juridische uitgevers, Justitie and Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum, 2003, [https://www.wodc.nl/images/ob215-full-text\\_tcm44-58059.pdf](https://www.wodc.nl/images/ob215-full-text_tcm44-58059.pdf), pp. 25–32.
18. Shafritz, Jay M., Russel, E.W. and Borick, Christopher P., *Introducing Public Administration*, 6th Edition, Pearson Longman, New York, 2009.
19. Tjihuis, Edgar, "The illicit art and antiquities trade: an emerging criminal market?", *SGOC Newsletter*, Standing Group on Organised Crime, Vol. 5, Issue 3, September 2006, [www.essex.ac.uk/ECpR/standinggroups/crime/documents/SGOC\\_Vol5\\_3.pdf](http://www.essex.ac.uk/ECpR/standinggroups/crime/documents/SGOC_Vol5_3.pdf), p. 2.
20. Williams, Phil, "Violent Non-State Actors and National and International Security", International Relations and Security Network, Swiss Federal Institute of Technology Zurich, Zurich, 2008.
21. Wilson, James Q., *Bureaucracy: What Government Agencies Do and Why They Do It*, Basic Books, New York, 1989.

#### Dokumenta

22. "Etički kodeks farmaceuta Srbije", *Službeni glasnik RS*, br. 6/2007.
23. "Kodeks profesionalne etike Lekarske komore Srbije", *Službeni glasnik RS*, br. 121/2007.
24. "Nacionalna strategija za borbu protiv organizovanog kriminala", *Službeni glasnik RS*, br. 23/2009.
25. "Nacionalna strategija za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma", *Službeni glasnik RS*, br. 89/2008.

26. "Statut Lekarske komore Srbije", [www.lks.org.rs/Storage/Global/Documents/Akti/Preciscen%20tekst%20STATUTA%20LKS%202012.pdf](http://www.lks.org.rs/Storage/Global/Documents/Akti/Preciscen%20tekst%20STATUTA%20LKS%202012.pdf).
27. "Strategija borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji", *Službeni glasnik RS*, br. 111/2006.
28. "Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije", *Službeni glasnik RS*, br. 28/2009.

## PROFESSIONAL INTEGRITY AS THE MISSING ELEMENT IN ANTI-ORGANISED CRIME POLICY

*The paper discusses the vital role of professions and professional integrity in designing the effective anti-organised crime policy and anti-white collar crime policy, which has been absent in domestic strategic thinking so far. The revealed and prosecuted cases of organised crime activities evidence the role which individual members of various professional groups play in providing expertise and logistics for criminal operations or even their criminal entrepreneurship. The cooperation between white collar crime and organised crime occurs in the border zone between the illegal and the legal, and oftentimes it crosses from one to another side of the border, allowing the low professional integrity to grow into a serious and long-term risk for the national authorities responsible for preventing and combating organised crime. The analysis focuses on how some professions participate in criminal enterprises, and what response in this regard is provided by Serbian strategic documents related to the fight against organised crime. The author concludes that professional associations have to recognise the problem of white collar crime and to build in professional codes of ethics explicit prohibition as well as appropriate sanctions for their members who use professional knowledge to acquire criminal profit.*

*KEY WORDS: professional ethics, expertise, professional associations, white collar crime, anti-organised crime policy, Serbia.*

## KRIMINAL BELOG OKOVRATNIKA\*

Ljeposava Ilijić\*

*Od ranih tridesetih godina prošlog veka i prve upotrebe termina kriminal "belog okovratnika" do danas, vode se brojne teorijske rasprave šta se pod ovim tipom kriminala podrazumeva, ko su počiniooci, koja je razlika između kriminala belog okovratnika, "uličnog kriminala" i organizovanog kriminala, ali i kakave su mogućnosti na polju preventivnog delovanja. U ovom radu, autor se bavi upravo traganjem za odgovorima na nevedena pitanja, posvećujući pažnju analizi teorijskih objašnjenja nastanka organizovanog kriminala i kriminala belog okovratnika. Prihvaćena teorijska osnova za razumevanje kriminala belog okovratnika izvedena je iz osnovnih postavki teorije rutinskih aktivnosti, teorije životnog stila i teoriji situacione prevencije. U završnom delu date su neke opšte smernice koje mogu biti od koristi na putu sprečavanja i suzbijanja kriminala belog okovratnika.*

*KLJUČNE REČI: kriminal belog okovratnika, ulični kriminal, teorijska objašnjenja, prevencija, borba protiv organizovanog kriminala.*

### POJAM KRIMINALA BELOG OKOVRATNIKA

Kriminal belog okovratnika je starijeg datuma, iako su teorijska objašnjenja ovog fenomena nastala relativno skoro. Prvi dokumentovani slučaj kriminala belog okovratnika dogodio se još u XV veku u Engleskoj u tzv. slučaju Karier, kada je agent kojem je bio poveren transport vune, pokušao da deo ukrade za sebe (CSC, 2014).

Pojam "kriminala u odelima" vezuje se za rad holandskog marksiste Vilema Bonžera (Willem Bongera), s početka XX veka. Smatra se da je ovaj autor imao ključni uticaj na nastanak Saderlandove teorije kriminala belog okovratnika (Braitwaite, 1985: 2). Pod kriminalom "belog okovratnika" (*kriminalom belih rukavica* ili *kriminalom u odelima*) Saderlend je označavao zločine odnosno kriminal koji počinju pripadnici visokog društvenog statusa u okviru svog zanimanja. Iako je bilo određenih debata o tome šta se kvalifikuje kao kriminal belog okovratnika, pod tim terminom danas se uglavnom

---

\* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnost socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS

\* Istraživač saradnik na Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja, email: lelalela\_bgd@yahoo.com

obuhvataju nenasilni zločini počinjeni u cilju pribavljanja finansijske koristi (Legal Information Institute, 1992). Saderland je isticao da su izvršiooci kriminala belog okovratnika osobe sa visokom socijalnim statusom, a njihovi prestupi u vezi sa zanimanjem koje obavljaju (Sutherland, 1949, prema: Croall, 2001: 3). Termin kriminal belog okovratnika ima poreklo u pretpostavci da je nošenje bele košulje i kravate neizostavan dio korporativne kulture oblačenja u sferi javne administracije i poslovnom svetu. U "osobe visokog socio-ekonomskog statusa" čuveni američki kriminolog je ubrajao poslovne rukovodioce i menadžere, ali i same korporacije. On je smatrao da se kao akt kriminaliteta belog okovratnika može okarakterisati svako protivpravno i društveno opasno ponašanje, bez obzira da li se ono sankcioniše normama građanskog, krivičnog ili upravnog prava (Keković & Milošević, 2011).

Definicija koju je dao Saderland ima tri ključna elementa, a to su: socijalni status izvršioaca, njegovo zanimanje i organizacija u kojoj se kriminal belog okovratnika odvija. Tada se po prvi put pričalo o kriminalcima koji ne čine prestupe zbog siromaštva. Pažnja je prvenstveno bila usmerena ka onima koji čine zloupotrebu, a ne ka razumevanju načina na koji je dela moguće izvršiti. Tako je, u nasleđe ostala asocijacija da beli okovratnik predstavlja osobu sa velikim društvenim uticajem i ovlašćenjima na poljima ekonomije, privrede, državnih javnih službi i drugo. Različite pretpostavke o ovom obliku kriminala godinama su preispitivane, kao na primer, da li kriminal belog okovratnika vrše isključivo ljudi višeg ekonomskog statusa. Zaokret u proučavanju kriminala belog okovratnika napravljen je pokretanjem pitanja o ekonomskoj dobiti za prestupnike, kao i pitanja o širim društvenim posledicama. Dolazi do skretanja pažnje sa pojedinca na međusobno organizovane grupe izvršilaca. Ispitivanje načina na koji se kriminalitet belog okovratnika vrši dobija na značaju, što se pokazalo posebno korisnim pri iznalaženju mogućih puteva prevencije (Kovačević-Lepojević & Žunić-Pavlović, 2010).

Nekada ustaljeno mišljenje da su prestupnici iz ove kategorije isključivo osobe sa visokim položajem i socio-ekonomskim statusom, imalo je empirijsku potvrdu. Istraživanje koje je sprovedeno sedamdesetih godina prošlog veka u Americi pokazalo je da visina sankcije za krivična dela iz ove grupacije raste sa visinom položaja i socijalno-ekonomskim statusom (Wheeler, Weisburd, & Bode, 1982).

Sa druge strane, veliki broj savremenih autora dovodi u pitanje tvrdnju da kriminalitet belog okovratnika vrše osobe sa visokim socio-ekonomskim statusom. Na osnovu analize procesuiranih slučajeva kriminala belog okovratnika u Americi, došlo se do podatka da su izvršiooci najčešće osobe koje pripadaju srednjoj klasi i da je broj elitnih kriminalaca te vrste vrlo mali (Weisburd & Waring, 2001: 11). To se može objasniti postojanjem povezanosti kriminalne elite sa pravosuđem, zbog čega prestupnici sa nižim statusom češće bivaju optuživani i osuđeni. Alternativna objašnjenja ove pojave su uticaj globalizacije u pravcu povećanja broja zanimanja sa belim okovratnikom, veća dostupnost sredstva izvršenja (računari i druga tehnološka sredstva) zaposlenima koji su niže pozicionirani i ekspanzija kreditne ekonomije (Kovačević-Lepojević & Žunić-Pavlović, 2010).

Može se konstatovati da kriminal belog okovratnika u savremenim uslovima karakteriše promena strukture izvršilaca, u smislu sve većeg učešće osoba nižeg socio-ekonomskog statusa i promena strukture izvršenih dela, jer su sve učestaliji prestupi koji se tiču zloupotrebe poverenja, bezbednosne prevare, prevare putem mejla, lažne tvrdnje i izjave, kreditne i založne prevare, bankovne prevare, poreske prevare i podmićivanja. Tokom vremena, ostvarena ekonomska dobit postaje neizostavno pitanje u proučavanju kriminala belog okovratnika, pa se ovaj pojam vezuje za ekonomske prestupe koji

predstavljaju kombinaciju prevare, obmane ili zavere (Shapiro 1980, prema: Wheeler, Rothman, 1982). Zatim, autori skreću pažnju na organizacioni aspekt zloupotrebe javne funkcije i prevare koje se čine u ime korporacije. Klinard i Kvini definišu korporativni kriminal kao prestupe koji se čine od strane zaposlenih u određenoj korporaciji, u ime korporacije i od strane korporacije, što bi uključilo prodaju nebezbednih i neispravnih proizvoda, zagađenje sredine, finansijske prevare i drugo (Clinard, Quinney, 1973, prema: Agnew, Piquero, Cullen, 2009). Pod korporativnim vidom kriminala belog okovratnika ne podrazumevaju se samo prestupi korporacija, već i državnih i neprofitnih agencija i slično. Pod uticajem procesa globalizacije kriminalitet belog okovratnika dobija transnacionalnu dimenziju, pa su učestale i marketinške prevare, pranje novca i drugo koje udruženo vrše kriminalci iz različitih zemalja (Kovačević-Lepojević & Žunić-Pavlović, 2010).

Brojni autori ukazuju da je veliki broj krivičnih dela iz oblasti kriminala belog okovratnika počinjen od strane korporacija, njihovih predstavnika i korporativnih menadžera. U Evropi više od 42,5% većih preduzeća su bile žrtve kriminala belog okovratnika (pronevere, prevare i dr.) (Blickle, Schlegel, Fassbender, & Klein, 2006).

Nažalost, negativne posledice nisu ograničene sam na korporacije, već utiču i na živote pojedinaca koji su investirali skromna novčana sredstva ili štednju. Kršenje poverenja pojedinaca koji su izgubili novac u velikim kompanijama, može imati isto onoliko jake emocionalne posledice kolike imaju i žrtve "uličnog" kriminala (*Karstedt & Farrall, 2009; Holtfreter, Van Slyke, & Bratton, 2008*).

## KRIMINALITET "BELOG OKOVRATNIKA" I ORGANIZOVANI KRIMINALITET

Jasnu distinkciju između pojmova kriminal "belog okovratnika" i organizovani kriminal vrlo je teško odrediti. U posmatranju veze između ovih pojmova, mogu se izdvojiti grupe autora sa vrlo nijansiranim mišljenjima. Prva grupa autora polazi od pretpostavke da oba termina pripadaju jednoj i istoj grupi zločina, jer im je pri izvršavanju kriminalnih radnji zajednička tačka da naruše principe slobodnog tržišnog poslovanja (Plazinić, 2004).

Međutim, nekolicina drugih autora se ne bi složila s prethodnom konstatacijom, praveći u tom kontekstu čvrstu distinkciju između pojmova kriminal "belog okovratnika" i organizovani kriminal, a osnov za to nalaze u činjenici što legitimne kompanije svoje prihode uglavnom zasnivaju na legalnim poslovima i što ne koriste nasilje da bi stvorile i održale kartel (Livingston, 1996: 225).

Upoređujući kriminal belog okovratnika sa drugim oblicima kriminala, ova grupa autora navodi i primer sudske prakse koja je, takođe, pokazala da su procesuiranja osoba koje su počinile dela kriminala belog okovratnika u odnosu na druge oblike kriminala znatno kraća i njima izrečene zatvorske kazne bile su znatno blaže. Ipak, postoji i ona grupa autora koja zastupa mišljenje da je i na teorijskom i na empirijskom planu teško utvrditi razliku između kriminala belog okovratnika i organizovanog kriminala (Passas & Nelken, 1993, prema: Ignjatović, 1998: 27).

Kako i legitimni biznis podrazumeva određenu organizaciju i ispoljava crte institucionalizacije, kao logično, postavlja se pitanje kakva je razlika između kriminaliteta belog okovratnika-preciznije, njegove podvrste kriminaliteta korporacije i organizovanog kriminaliteta (Plazinić, 2004). Saderland je jedan od onih autora koji smatra da razlike faktički i nema. Slično stanovište zastupa i Sigel, koji oba tipa zločina svrstava u jednu

grupu, u tzv. "organizacioni kriminalitet" praveći distinkciju jedino u tome što se kod kriminaliteta belog okovratnika radi o protivpravnoj delatnosti pojedinaca i institucija koji su u biznis ušli da bi profit sticali legitimnim poslovanjem, dok organizovani kriminalitet podrazumeva nelegalne aktivnosti subjekata čiji je cilj od početka bio dobit pribavljena na nelegitiman način. Svakako, zajednička tačka im je i nastojanje da naruše principe slobodnog tržišnog poslovanja (Siegel, 1995, prema: Ignjatović, 1998: 26).

Autori koji smatraju da se radi o dve posebne vrste kriminala, osnov za distinkciju obično nalaze u tome što legitimne kompanije svoje prihode uglavnom zasnivaju na legalnim poslovima i što ne koriste nasilje da bi stvorile i održale kartel (Livingston, 1996: 225), iako ovi kriterijumi nisu tako očigledni kao što izgledaju na prvi pogled.

## TEORIJSKA OBJAŠNENJA ETIOLOGIJE KRIMINALA BELOG OKOV RATNIKA I MOGUĆI PRAVCI PREVENTIVNOG DELOVANJA

Iako su neki autori kritikovali Saderlendovu definiciju kriminala belog okovratnika kao "vrlo restriktivnu" jer se oslanja isključivo na karakteristike učinilaca (Baker, 2004), bez obzira na ove i druge kritike, na snazi je mišljenje da postoji razlika između kriminala belog okovratnika i "uličnog", odnosno konvencionalnog kriminala (Weisburd & Waring, 2001: 9). Mnoge studije su pokazale da se učinioci kriminala belog okovratnika razlikuju od učinilaca konvencionalnih krivičnih dela, odnosno da se smatraju superiornijim u odnosu na žrtve i da ne vide sebe kao kriminalce (Stotland, 1997).

Bonžer je prvi skrenuo pažnju na razliku između "uličnog kriminala" i "kriminala u odelima" (Kovačević-Lepojević & Žinić-Pavlović, 2010). Izraz kriminal "belog okovratnika" u današnjem smislu se tumači i upotrebljava kao delo fundamentalno različito od onog što predstavlja ulični kriminal. Kod uličnog kriminala je tipično da se izvršilac konfrontira sa žrtvom ili njenom imovinom, dok je kod kriminala belog okovratnika karakteristično da se većina dela izvršavaju uz pomoć neke prevare i u uopštenom smislu ne zahtevaju upotrebu oružja, već naprotiv, izvesnu dozu sofisticiranosti tokom prevare. U tom smislu, takvu vrstu dela je relativno lako prikriti i žrtvu dela je teško uočiti, pa se tako može reći da je za sva dela koja potpadaju pod pojam kriminal "belog okovratnika" zajedničko obeležje da je izvršilac koristio svoje ovlašćenje na osnovu svog statusa, nenasilno i koristio se prevarom (CSC, 2014).

Mnogi istraživači se slažu da, imajući u vidu oportunističku strukturu kriminala belog okovratnika, etiološka objašnjenja treba tražiti pod okriljem tri uticajne teorije: *teorije rutinskih aktivnosti*, *teorije životnog stila* i *situacione teorije* (Benson, Mandensen, & Eck, 2009).

Ključ za objašnjenje porasta organizovanog kriminaliteta nalazi se upravo u činjenici da sva tri faktora koje izdvaja teorija rutinskih aktivnosti pogoduju takvom kretanju. Ti faktori su: 1) porast broja pogodnih objekata zločina; 2) porast broja osposobljenih i motivisanih prestupnika (nagli pad životnog standarda, raširena nezaposlenost i porast stope inflacije, razlog su što se sve veći broj ljudi odlučuje da svoje mesto potraži na crnom tržištu); 3) odsustvo osposobljenih čuvara-odnosno dobrog pravosuđa koje nije u stanju da se suprotstavi organizovanom kriminalitetu koji je sve opasniji (Ignjatović, 1998).

Prema teoriji životnog stila, vršenje kriminala može se objasniti specifičnim životnim stilom učinilaca i žrtava. Redovne aktivnosti, poput odlaska na posao i drugih životnih navika pojedinaca, mogu da povećaju rizik viktimizacije (Clarke, 1995). Takođe, prestupnik bira žrtve iz sopstvenog okruženja u kome se nalazi. Kada je reč o kriminalu



belog okovratnika, prilika za izvršenje nastaje kada organizacija radnog okruženja omogućava da se činjenjem ili nečinjenjem izvrši krivično delo, uz postojanje puteva kojima dolazi do izvršenja i konkretnih prilika koje nastaju na tom putu (Benson, Mandensen, & Eck, 2009).

Jedan od najvažnijih faktora teorije društvene kontrole kriminaliteta jeste upravo situaciona prevencija. Iako postoje brojne varijacije, kao što je pristup rutinskih aktivnosti (Felson, 1994) najinovativniji doprinos teoriji dao je Klark (Jacobs 1961; Newman 1994) koji navodi šesnaest tehnika koje su usmerene ka umanjenju prilika da se poćini krivično delo. Ipak najviše proslavljena tehnika je "ciljano otežavanje" koja podrazumeva obeshrabrivanje prestupnika da poćine prestup, povećavanjem napora koje treba da ulože u njegovo izvršenje (Vance, 2002).

Model situacione prevencije objašnjava zašto su neke prilike za izvršenje krivičnog dela primamljivije učiniocima. Ako se prilika smatra ključnom za odvijanje kriminalne radnje, onda se racionalni izbor smatra ključnim za odluku učinioca da izvrši krivično delo (Gilling, 1997). Polazeći od pretpostavke o racionalnom izboru, učinilac u zavisnosti od "karakteristika" određene prilike odlučuje da li će izvršiti delo ili ne. Opravdano je pretpostaviti da verovatnoća za pojavu kriminala belog raste ukoliko je delo lako izvršiti, mali je rizik hapšenja, sledi primamljiva nagrada, delo se može opravdati, a sredina takvo ponašanje ohrabruje (Kovaćević-Lepojević & Žunić-Pavlović, 2010). Stoga se situacioni pristup prevenciji zasniva na identifikovanju, promeni i kontroli faktora koji deluju u situaciji u kojoj se ispoljava kriminalno ponašanje, a mere koje se primenjuju imaju za cilj otežavanje izvršenja krivičnog dela, povećavanje rizika po učinioca, redukovanje nagrade, redukovanje provokacije i onemogućavanje opravdanja (Cornish & Clarke, 2003).

U segmentu organizacione strukture (na nivou korporacije, preuzeća) ovaj pristup bi oznaćavao smanjenje mogućnosti za zloćin kroz adekvatnu regulaciju propisa poslovanja. Na kraju, smanjenje mogućnosti za izvršenje prestupa na organizacionom nivou je i stvar zdravog razuma isto koliko i strategije rukovođenja. Na primer, u malim organizacijama je lako postići odvajanje zadataka između zaposlenih koji su nadležni za odobravanje, prijem novca ili njegovu transakciju.

Preventivne aktivnosti bi prema tome trebalo da uključuju mere koje smanjuju verovatnoću za "izigravanje" legitimnih i povećavaju verovatnoću za otkrivanje ilegalnih aktivnosti i procesa. S obzirom na raznovrsnost kriminala belog okovratnika u pogledu pojavnih oblika i načina izvršenja, u prevenciji se mogu primeniti različiti postupci. Zagovornici situacionog pristupa insistiraju na primeni mera koje će biti usklaćene sa specifićnostima određene vrste krivićnih dela (Kovaćević-Lepojević & Žunić-Pavlović, 2010).

Neki autori nastojali su da etiološka objašnjenja kriminala belog okovratnika pronalaze u osobinama lićnosti poćinioca. Bruto (1978: 67), na primer, tvrdi da oni koji izvršavaju krivićna dela belog okovratnika imaju karakteristićna lićna svojstva kao što su ambicioznost, prepredenosti i moralnu fleksibilnost, dok drugi autori (Coleman, 1987; Weisburd, Wheeler, Waring, & Bode, 1991; Wheeler, 1992) iznose teorijske osnove da izvršioći kriminala belog okovratnika (menadžeri i rukovodioci) imaju određene psihološke karakteristike kao što su ljubav prema opasnosti, odbojnost prema neuspehu i jaka ambicija ili želja da se bude materijalno i profesionalno uspešan. Hirši i Godfredson (Hirschi & Gottfredson, 1989) su ponudili opštu teoriju zloćina u kojoj navode da su ulićni kriminalci, poćinioci kriminala belog okovratnika, kao i korporativni prestupnici mnogo više impulsivni od onih koji ne ćine krivićna dela. Oni imaju tendenciju da odmah zgrabe

nagradu, ne razmišljajući o naknadnim dugoročnim posledicama ili drugim rečima, nemaju određeni stepen samokontrole da se odupru brzom i lakom zadovoljstvu.

Otkrivanje kriminala belog okovratnika je izuzetno teško. U poređenju sa klasičnim imovinskim krivičnim delima, kriminal belog okovratnika je vrlo kompleksan (Alvesalo, 2002). Dokaze o počinjenom krivičnom delu gotov je nemoguće prikupiti. Čak iako je slučaj otkriven i prijavljen nadležnim policijskim službama, postupak krivičnog gonjenja je složen, dugotrajan i skup proces (Vance, 2002).

Pregledom literature, mogu se uočiti neke opšte preporuke za prevenciju kriminala belog okovratnika (i organizovanog kriminala uopšte), a to su: strategija zastrašivanja (odvraćanja), podizanje svesti javnosti o ozbiljnosti i opasnosti kriminala belog okovratnika, neophodnost unapređivanje zakonodavstva i strategija samoregulacije (putem internih i eksternih akata i kodeksa poslovanja).

### Zastrašivanje-odvraćanje

Koncept odvraćanja ili zastrašivanja predstavlja važno pitanje u strategijama za smanjenje kriminala belog okovratnika. Iako predstavlja jedan od najdominantnijih koncepata u krivičnom pravosuđu, njegove efekte je vrlo teško empirijski dokazati. Ako je sankcija dovoljno teška, sigurna/izvesna i dovoljno brza, potencijalni prestupnici će možda odustati od izvršenja krivičnog dela. Shodno ovim klasičnim postavkama i teorija odvraćanja polazi od stanovišta da oštre kazne i oštar stav društva može da spreči prestupnike (Simpson, 2002). Primarni argument navedene teorije jeste potreba za ulaganjem većeg napora kako bi se smanjile mogućnosti za izvršenje krivičnog dela. Na taj način, pruža se proaktivno rešenje kriminala belog okovratnika (i uopšte svakog drugog oblika kriminala), za razliku od dosadašnjeg reaktivnog reagovanja na kriminal. Kao sastvani deo ove teorije, navodi se i pooštavanje kazni kao opcija koja treba da smanji stopu korporativnih prekršaja (Vance, 2002).

### Podizanje svesti javnosti o ozbiljnosti kriminala belog okovratnika

Globalno posmatrano, pažnja javnosti dugo je bila usmerena ka krivičnim delima nasilja i "uličnom" kriminalitetu, dok se kriminal belog okovratnika smatrao manje štetnim po društvo i pojedinca, bez obzira na finansijske gubitke koje proizvodi ovaj tip prestupa (Cullen, Hartman, & Jonson, 2009). Ipak, postoje empirijski dokazi o promeni stavova javnosti. Kalen i saradnici (Cullen et al, 2009) analizirajući podatke dobijene iz studija i istraživanja javnog mnjenja u vezi sa percepcijom kriminala belog okovratnika, uočavaju tri perioda. U prvom periodu, pre 1970. godine vrlo malo pažnje posvećivano ovom problemu. Međutim, u drugom periodu, od 1970 do 2000. godine, činilo se da je pojačana svest o ozbiljnosti ovih prestupa, što je prouzrokovalo i spremnost da se razmotri pooštavanje kaznene politike pravosuđa za krivična dela belog okovratnika. Tokom trećeg perioda, od 2000. godine izvršioi krivičnih dela belog okovratnika izgubili su status "uglednih građana zajednice" i danas se posmatraju kao "pohlepni" i "oni koji nemaju brige za žrtve" (Price & Norris, 2009). Ove promene prate i povećanu spremnost javnosti ka oštrijim kaznama i rigoroznijem sprovođenju pravde za izvršioce kriminala belog okovratnika (Holtfreter, Van Slyke, & Bratton, 2008). Navedene promene potvrđuju i rezultati istraživanja nacionalnog javnog mnjenja u kojem su ispitanici bili zamoljeni da uporede nekoga ko je počinio krivično delo krađe sa nekim ko je počinio krivično delo prevare (u istom novčanom iznosu). Ispitanici su smatrali da počinioi obe vrste krivičnih

dela treba da budu podjednako kažnjeni, ali su ipak smatrali da izvršioци uličnog kriminala imaju veće šanse da budu uhvaćeni i veće šanse da budu strožije kažnjeni (Schoepfer, Carmichael, & Leeper-Piquero, 2007).

U literaturi se mogu vrlo često sresti stavovi autora koji naglašavaju da izvršioци kriminala belog okovratnika lako postižu imunitet od krivičnog gonjenja zbog dve činjenice: 1) da je kriminal belog okovratnika često nevidljiv, a javnost nema informacije da ga prati, i 2) da su izvršioци često vrlo "moćni" ljudi, koji su u stanju da opstruiraju tok pravde i krivičnog gonjenja, zbog korišćenja ovlašćenja, uticaja i povezanosti sa strukturama koji su na višim društvenim pozicijama. U skladu sa navedenim stavovima, kritički nastrojeni kriminolozi naglašavaju da je podizanje svesti javnosti o kriminalu belog okovratnika neophodno, ali ipak nedovoljno da bi se stalo na put izvršioциma (Quinney, 1964; 1974; Turk, 1964).

### Unapređivanje zakonodavstva<sup>1</sup>

Treba imati u vidu da se zahtevi za unapređivanjem legislative ne odnose samo na regulisanje krivičnog zakonodavstva, već i propisa koji se tiču pristupa informacijama od javnog značaja, javnih finansija, regulisanja pitanja naknade štete, oduzimanja nezakonito stečene imovine i drugo. Preporučuje se razmatranje i nekih alternativnih sankcija za izvršioce kriminala belog okovratnika, poput novčanih kazni, društveno-korisnog rada, različitih strategija javnog sramoćenja i drugo (Croall, 2001).

### Strategija samoregulacije

Neophodno je putem internih pravilnika koji predviđaju sankcije za određene vrste nedozvoljenog ponašanja (spoljašnja regulacija) regulisati ponašanje osoba u radnom okruženju privatnih i državnih preduzeća, javnih službi i drugo, ali je još važnije omogućiti internalizovanje tih normi od strane zaposlenih (unutrašnja regulacija). Istraživanja su pokazala da strategije samoregulacije i pobuđivanja etičkog prosuđivanja zaposlenih imaju snažan uticaj na prevenciju kriminala belog okovratnika (Tayler, 2009). Prema tome, zaposleni će pre poštovati pravila organizacije ukoliko veruju da ona imaju legitimitet, da se poklapaju sa već usvojenim sopstvenim moralnim vrednostima i da je prirodno da ih poštuju, jer ih doživljavaju kao svoja (Kovačević-Lepojević & Žunić-Pavlović, 2010). Važan segment samoregulacije odnosi se i na sprovođenje preporuke Ujedinjenih nacija o formiranju etičkih kodeksa državnih funkcionera kojim bi se regulisala pitanja sukoba interesa, nepristrasnosti, čuvanja informacija, primanja poklona, kontrole imovinskog stanja i drugo (UNODC, 2004). Različite međunarodne, regionalne i nacionalne organizacije podržale su formiranje etičkih kodeksa određenih profesija, poput lekara, advokata i slično. Preporuka je da etički kodeksi specifičnih

---

<sup>1</sup> Preporuke koje proizlaze iz međunarodno priznatih dokumenata Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope, Evropske unije i drugih, odnose se na razvijanje legislative u cilju poboljšavanja politike sprečavanja i suzbijanja različitih vidova korupcije. U skladu sa preporukama Ujedinjenih nacija koje proizlaze iz Konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije, Krivičnim zakonikom Republike Srbije određena su krivična dela primanja (član 367) i davanja (član 368) mita, primanje i davanje mita u vezi sa glasanjem (član 156), zloupotrebu službenog položaja (član 359), protivzakonito posredovanje (član 366), ometanje pravde (član 336/b), kršenje zakona od strane sudije, javnog tužioca ili njegovog zamenika (član 360, stav 2 i 3), nenamensko korišćenje budžetskih sredstava (član 362a), trgovina uticajem (član 366), pranje novca (član 231) i pronevera (član 364).

profesija budu univerzalni, specifični, ali i dovoljno fleksibilni kako bi se mogli prilagoditi društvenim promenama (Gredelj, Gavrilović, & Šolić, 2005: 17).

## UMESTO ZAKLJUČKA

U eri povećane stope kriminala belog okovratnika, ali i interesovanja javnosti, pažnja naučnika usmerava se i ka otkrivanju i proučavanju individualnih karakteristika prestupnika. Sveobuhvatna teorijska objašnjenja uzroka kriminalnog ponašanja daju dobru osnovu za razumevanje, ali svakako, ne treba zapostavljati faktore na društvenom i organizacionom nivou koji doprinose povećanju rizika za kriminal. Kako uticaji i posledice krivičnih dela iz ove grupe sve više osećaju pojedinci iz svih društveno ekonomskih slojeva, sve je manja spremnost javnosti da ovu vrstu kriminala doživljava kao bezopasnu i "bez žrtava" (Price & Norris, 2009).

Kompleksnost borbe protiv organizovanog kriminala i problemi suprotstavljanju raznim oblicima savremenog kriminaliteta, prevazilaze mogućnosti i napore koje preduzimaju nadležni organi i institucije vlasti jedne zemlje. Sa globalizacijom, ali i napretkom savremenih tehničkih i tehnoloških sredstava komunikacije, uticaj i posledice kriminala belog okovratnika (posebno krivičnih dela korupcije i pronevere) protežu se širom sveta. Za uspešnu borbu protiv organizovanog kriminala neophodno je očekivati i veći angažman građanskog društva u pogledu povećanja njihovog interesa za stvaranje sigurnijeg okruženja, kao i podizanja i razvijanja nivoa svesti građana o destruktivnim posledicama delovanja organizovanog kriminala. U kreiranju javnih politika za borbu protiv organizovanog kriminala institucije vlasti oslanjaju se na vlastite procene, te međunarodne obaveze i standarde koje su preuzeli potpisivanjem i ratifikacijom međunarodnih konvencija i dokumenata koji tretiraju borbu protiv organizovanog kriminala.

Veoma je bitno imati u vidu činjenicu da organizovani kriminal najčešće proteže svoje aktivnosti izvan jurisdikcije pojedinih država, pa tako geografske granice ne predstavljaju barijeru kao što je to slučaj sa ostalim akterima međunarodnog prava. Stoga je međunarodna saradnja i razmena podataka, neizostavan faktor suprotstavljanja delovanju kriminalnih organizacija. Oblici organizovanog kriminala su mnogobrojni i raznovrsni. Razvijaju se i menjaju vremenom, te lako prilagođavaju novim savremenim društvenim odnosima. Organizovani kriminal se ne ispoljava u svim zemljama u istim oblicima i istim intenzitetom, već se njegovi oblici delovanja prilagođavaju postojećim aktuelnim društvenim kretanjima i dešavanjima. Samo proaktivnim holističkim pristupom nadležnih organa, ali i celokupnog društva, mogu se predvideti njegovi trendovi i pravci razvoja, a shodno tome i očekivati efikasniji rezultati u smanjenju posledica njegovog negativnog i opasnog delovanja po sigurnost građana i njihovo okruženje.

Međutim, za ostvarivanje pozitivnih rezultata u borbi protiv organizovanog kriminala ( i kriminala belog okovratnika) neophodno je stvarno, a ne deklarativno postupanje svih državnih i društvenih institucija na lokalnom i međunaronom nivou, uz strogu kaznenu politiku i efikasan pravosudni sistem.

## LITERATURA

1. Alvesalo, A. (2002). "Downsized by Law, Ideology, and Pragmatics-Policing White-Collar Crime." In G. Potter (Eds.) *Controversies in White-Collar Crime*. Cincinnati: Anderson Publishing.
2. Agnew, R., Piquero, L., N., Cullen, F. (2009). General strain theory and white-collar crime. In S. Simpson, D. Weisburd (Eds.), *The criminology of white-collar crime* (pp. 35-63). New York, NY: Springer.
3. Benson, M., Mandensen, T., & Eck, J. (2009). White-collar crime from an opportunity perspective. In S. Simpson, D. Weisburd (Eds.), *The criminology of white-collar crime* (pp. 175-195). New York, NY: Springer.
4. Baker, J. (2004). *The sociological origins of "White Collar Crime"*. The Heritage Foundation. Available on:  
<http://www.heritage.org/research/reports/2004/10/the-sociological-origins-of-white-collar-crime>
5. Blickle G., Schlegel A., Fassbender P., & Klein, N. (2006). *Some personality correlates of business white-collar crime. Applied Psychology: An International Review*. Vol. 55.pp. 220–233.
6. Braithwaite, J. (1985). White collar crime. *Annual Review of sociology*, Vol.11. No.1.pp. 1-25.
7. Clark, R. (1995). Situational Crime Prevention. *Crime and Justice*, Vol. 19. No.1. pp. 91-150.
8. Coleman, J. W. (1987). Toward an integrated theory of white-collar crime. *American Journal of Sociology*, Vol.93, pp. 406–439.
9. Cornish, D. B., Clarke, R. V. (2003). Opportunities, precipitators and criminal decision: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention. In M. J. Smith, D. B. Cornish (Eds.), *Theory for practice in situational crime prevention* (pp. 41-96). Monsey, NY: Criminal Justice Press
10. Croall, H. (2001). *Understanding white collar crime*. Buckingham, UK: Open University Press.
11. Cullen F. T, Hartman J. L, & Jonson C. L. (2009). Bad guys: why the public supports punishing white-collar offenders. *Crime, Law and Social Change*. Vol 51 (1). pp. 31–44.
12. Felson, M. (1994). *Crime and Everyday Life*. Thousand Oaks: Sage Publications.
13. Gilling, D. (1997). *Theory, policy and politics*. London, UK: Routledge
14. Gredelj, S., Gavrilović, Z., & Šolić, N. (2005). *Profesija i korupcija*. Beograd: Centar za monitoring i evaluaciju.
15. Hirschi, T. & Gottfredson, M. R. (1989). The significance of white-collar crime for a general Theory of crime. *Criminology*, Vol. 27, pp. 359–371.
16. Holtfreter, K., Van Slyke, S., & Bratton, J. (2008). Public perceptions of white-collar crime and punishment. *Journal of Criminal Justice*, Vol. 36. pp. 50–60.
17. Ignjatović, Đ. (1998). *Organizovani kriminalitet* (drugi deo). Beograd: Policijska akademija
18. Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.

19. Karstedt, S., & Farrall, S. (2009). *The moral economy of everyday crime*. British Journal of Criminology. Vol. 46 pp.1011–1036.
20. Kovačević-Lepojević M., & Žunić-Pavlović, V. (2010). Kriminalni belog okovratnika i mogućnosti prevencije. *Socijalna misao*. 4/2010. str. 37-47
21. Keković, Z. & Milošević, M. (2011). Kriminalitet korporacija-kriminološki i kulturološki aspekti. *Sociološki pregled*. Vol. XLV, br. 1, str.19–44.
22. Livingston, J. (1996). *Crime and Criminology* (second ed.) Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall
23. Legal Information Institute, (2016). *White collar crime: An Overview*. Cornell University Law School. Available on: [www.law.cornell.edu/wex/white-collar\\_crime](http://www.law.cornell.edu/wex/white-collar_crime)
24. Newman, O. (1996). "Creating Defensible Space." U.S. Department of Housing and Urban Development Office of Policy Development and Research.
25. Price, M., & Norris, D. (2009). White-Collar Crime: Corporate and Securities and Commodities Fraud. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*. 37(4). pp. 538-544
26. Plazinić, S. (2004). *Pojam i delatnosti organizovanog kriminaliteta*. Specijalistički rad. Beograd: Fakultet političkih nauka
27. Quinney, R. (1964). "Crime in Political Perspective." *American Behavioral Scientists*. Vol. 8. pp.19-22.
28. Quinney, R. (1974). *Critique of Legal Order: Crime Control in Capitalistic Society*. Boston: Little Brown.
29. Sutherland, E. (1945). Is "white-collar crime" crime? *American Sociological Review*, 10(2), pp. 132-139.
30. Simpson, S. S. (2002). *Corporate Crime, Law and Social Control*. New York: Cambridge University Press.
31. Stotland, E. (1997). White collar criminals. *Journal of Social Issues*, 33(4), pp. 179-196.
32. Schoepfer, A., Carmichael, S., & Leeper-Piquero, N. (2007). Do perceptions of punishment vary between white-collar and street crime? *Journal of Criminal Justice*, Vol.35 No.2 pp.151–163.
33. Studija o organizovanom kriminalu u Bosni i Hercegovini, (2014), Sarajevo: Centar za sigurnosne studije, CSS-BiH.
34. Tayler, T. R. (2009). Self-regulatory approaches to white-collar crime: The importance of legitimacy and procedural justice. In S. Simpson, D. Weisburd (Eds.), *The criminology of white-collar crime* (pp. 195-216). New York, NY: Springer.
35. Turk, A. A. (1964). "Prospect for Theories." *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*. Vol. 55. pp.454-461.
36. UNODC (2004). *United Nations Convention against Corruption*. New York, NY: United Nations
37. Vance, N. (2008). *Situational Prevention and the Reduction of White Collar Crime*, School of Public Administration and Policy Eller College of Management The University of Arizona. Available on: <http://sgpp.arizona.edu/>
38. Wheeler, S. (1992). The problem of white-collar crime motivation. In K. Schlegel & D. Weisburd (Eds.), *White-Collar Crime Reconsidered* (pp. 108–123). Boston: Northeastern University Press.

39. Wheeler, S., Rothman, M. L. (1982). The organization as weapon in white-collar crime. *Michigan Law Review*, Vol. 80. No.7, pp.1403-1426.
40. Wheeler, S., Weisburd, D., Bode, N. (1982). Sentencing the white-collar offender: Rhetoric and reality. *American Sociological Review*, Vol. 47. No.5.pp. 641-659
41. Weisburd, D., & Waring, E. (2001). *White-collar crime and criminal careers*. Cambridge: Cambridge University Press.
42. Weisburd, D., Wheeler, S., Waring, E., & Bode, N. (1991). *Crimes of the Middle Classes: White-Collar Offenders in the Federal Courts*. New Haven: Yale University Press.

## WHITE COLLAR CRIME

*Since the early thirties of the last century and the first use of the term "white-collar crime" to date, have waged numerous theoretical discussions what is meant by this type of crime means, who the perpetrators were, which is the difference between white collar crime, "street crime" and organized crime, or are and what the opportunities in the field of preventive action. In this paper, the author deals with precisely the quest for answers to the overarching issues, while paying attention to the analysis of theoretical explanations of the emergence of organized crime and white collar crime. Accepted theoretical basis for understanding white collar crime is derived from the basic settings of routine activity theory, theory of lifestyle and theory of situational prevention. In the final part are given some general guidelines that can be used on the road to prevent and combat white collar crime.*

*KEY WORDS: white-collar crime, street krminal, theoretical explanations, prevention, the fight against organized crime.*





## DELOVANJE I RAZVOJ ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA U POSLOVIMA TRGOVINE LJUDIMA

Dragana Petrović\*

*U svetu u kome je pomeren smisao, vrednosti i vizije, izrazita prilagodljivost raznih formi organizovanog kriminaliteta, neverovatan magnetizam u neumerenosti maksimiziranja profita, poroznost granica između država i njihovo povezivanje na svim nivoima... deluju kao epidemija. Izgleda da ništa ne uspeva tako dobro kao organizovani kriminalitet. Ovakva ocena je, možda preterana i deluje kao zastrašujuća utvara. Kao usud. O tome govori autor u ovom članku i ističe - u skladu sa tim i rasprava o ovoj izuzetno značajnoj temi sa ponuđenim rešenjima na putu uspešnog suprotstavljanja označenoj pojavi, kao da tonu u živo blato. U isto vreme, autor kaže i to kako se pokazalo da je međunarodna zajednica veoma zainteresovana da se bavi ovom vrstom organizovanog zločina, i da se stvari "isteruju na čistinu". Ali istovremeno, pokazalo se da su takva nastojanja u svojoj realizaciji ostala zatvorena u "paklenom krugu", bez izlaza. Kao da se ne pomalja put do drugačije, bolje budućnosti kao realne mogućnosti. Otuda je, ističe autor ovog teksta, shvatljiv i napor da se nadmudre i blokiraju okolnosti koje okružuju i pospešuju manifestacije tog oblika organizovanog zločina, jer ova izuzetno opasna forma kriminaliteta, nesumnjivo širi prostor svoje moći, uvećava svoju snagu, silno se razgranjava...*

*KLJUČNE REČI: krivično pravo, organizovani kriminalitet, ponuda i potražnja, međunarodni standardi, stanje na nacionalnom nivou.*

### 1. ODABRANE NAPOMENE O OVOJ TEMI

Interes međunarodne zajednice za sprečavanje trgovine ljudima postoji još od početka 20. veka. Međutim, tek je 2008. međunarodna zajednica prvi put postigla saglasnost na koji način da definiše "trgovinu ljudima" - u Protokolu za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine licima, usvojenom na tzv. Bečkom Forumu. Održan u formi globalne konferencije od 13. do 15. februara 2008. u Beču sa ciljem da se podigne globalna svest o problemu trgovine ljudima, Forum je uključio preko 1500

---

\* Naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd, email: suzana@jura.kg.ac.rs

visokih vladinih zvaničnika i delegata zemalja članica Ujedinjenih nacija, poslovnih ljudi, predstavnika NGO, akademske zajednice, kao i žrtve trgovine ljudima iz 116 zemalja.<sup>1</sup>

Prilikom eksplikacije odnosno problema, moramo imati u vidu da ne postoji međunarodni konsenzus u pogledu stvarnih razmera koje je poprimilo ropstvo u 21. veku. Razlog za to je što nedostaju "kvantitativne informacije i razumevanje obima i razvijenosti trgovine ljudima širom sveta."<sup>2</sup> Sektor UN za borbu protiv narkotika i kriminaliteta izveštava da se trgovina ljudima vrši iz 127 zemalja porekla u 137 zemlje krajnje destinacije. Kevin Bejls (*Kevin Bales*), ekspert u oblasti proučavanja modernog ropstva, procenjuje da su oko 27 miliona ljudi širom sveta žrtve trgovine ljudima.<sup>3</sup> Međunarodna organizacija rada (*ILO*) procenjuje da su oko 12,3 miliona ljudi (uključujući i decu) žrtve prinudnog rada dužničkog ropstva ili seksualnog ropstva. ILO procenjuje da su od ovih 12,3 miliona ljudi, njih 2,4 miliona žrtve trgovine ljudima, ili unutar ili izvan nacionalnih granica.<sup>4</sup> Jedna američka studija koju je finansirala vlada SAD, procenjuje da su oko 800 000 pojedinaca žrtve međunarodne trgovine ljudima na godišnjem nivou. Ali ova studija ne uključuje milione žrtava trgovine ljudima unutar granica svoje zemlje.<sup>5</sup>

Nažalost, bez obzira na ove visoke cifre, broj osuđenih lica za krivično delo trgovine ljudima je izuzetno mali. Prema procenama Vlade SAD-a za fiskalnu 2007. godinu, samo 35 lica su optužena za trafikung u 2005. 99 lica u 2006. i 17 lica u 2007. Ove brojke ukazuju na neuspeh policije i tužilaštva u istraživanju slučajeva trgovine ljudima u svrhu prinudnog rada.<sup>6</sup>

Većinu ovih žrtava, oko 15-20 miliona, čine prinudni radnici u Indiji, Pakistanu, Bangladešu i Nepal. Ostale ozloglašene lokacije trgovine ljudima su Jugoistočna Azija, Severna i Zapadna Afrika i delovi Južne Amerike. Međutim, ropstvo nije samo problem ovih lokacija, već problem celog sveta, uključujući i Evropu i SAD. Novi talas izbeglica iz Sirije, Pakistana, Avganistana..., samo je dodatno usložio, već i onako izuzetno složenu i tešku situaciju u identifikovanju, praćenju žrtava trgovine ljudima, u otkrivanju kriminalnih delatnosti i kažnjavanju kriminalnih organizacija koje se bave ovom vrstom "biznisa".

---

<sup>1</sup> U.N. Global Initiative to Fight Human Trafficking, U.N. Office on Drugs & Crime, The Vienna Forum Report: A Way Forward to Combat Human Trafficking 2 (2008) [hereinafter Vienna Forum Report], available at <http://www.un.org/ga/president/62/ThematicDebates/humantrafficking/ebook.pdf>.

<sup>2</sup> Ibid, str. 396-7.

<sup>3</sup> Kevin Bales, *Disposable People: New Slavery in the Global Economy* 8 (Univ. of Cal. Press rev. ed 2004) (1999).

<sup>4</sup> Prema izveštaju o trgovini ljudima iz 2010, preko 12,3 miliona ljudi i dece se nalaze u nekoj vrsti prinudnog rada, dužničkog ropstva ili prinudne prostitucije. Međunarodna organizacija rada procenjuje da je 32% žrtava trafikunga bilo primorano na rad, UN Sektor za borbu protiv droge i kriminala procenjuje da je taj broj 28%, a Međunarodna organizacija za migraciju stanovništva procenjuje da je to cifra od 14%. Podaci Ministarstva pravde SAD-a za period 2001-2005. otkrivaju da se u presuđenim slučajevima koji su se odnosili na trgovinu ljudima, 24% slučajeva odnosilo na trafikung u svrhu prinudnog rada. Čak i najkonzervativnije procene, 14% od 12,3 miliona žrtava trafikunga, ukazuju da su najmanje 1,68 miliona osoba žrtve trafikunga u svrhu prinudnog rada.

Procenjuje se da se u SAD godišnje "uveze" između 14500 i 17500 osoba koje su žrtve trafikunga. Podaci Ministarstva pravde SAD-a za period 2007-2008. ukazuju da se u presuđenim slučajevima trafikunga, 11,9% slučajeva odnosilo na trafikung u svrhu prinudnog rada. Analiza trgovine ljudima, koju je sprovedla vlada SAD-a i njen *Accountability Office* 2006. godine, ukazuje da su 34% svih žrtava trafikunga bile u svrhu prinudnog rada. Na osnovu ovih procena može se zaključiti da godišnje u SAD-u postoji između 1800 do 5950 lica koja su žrtve trafikunga u svrhu prinudnog rada. <https://www.copyright.com/ccc/basicSearch.do?&operation=go&searchType=o&lastsearch=simple/all=on&titleOrStdNo=074-1759>

<sup>5</sup> Cit. prema: <https://www.copyright.com/ccc/basicSearch.do?&operation=go&searchType=o&lastsearch=simple/all=on&titleOrStdNo=074-1759>

<sup>6</sup> Ibid.

Američka Vlada procenjuje da svake godine u SAD ilegalno uđu oko 18000 do 20000 pojedinaca kao žrtve trgovine ljudima. Takođe se procenjuje da se u SAD-u, u svakom trenutku, između 30 000 i 50 000 osoba nalazi u seksualnom ropstvu. U Evropi se procenjuje da se na godišnjem nivou oko 120 000 žena i dece dovedu kao roblje u Zapadnu Evropu. EUROPOL je 2008. saopštio da "poslednjih godina postoji trend povećavanja broja žrtava trgovine ljudima u EU, posebno iz Ruske Federacije, Ukrajine i Centralne i Jugo-istočne Evrope. Zemlje članice EU, u svojim pojedinačnim izveštajima o trgovini ljudima, navode da žrtve dolaze iz Azije, Afrike i Latinske Amerike.<sup>7</sup>

Kada govorimo o Rusiju, prema (ne)zvaničnim podacima, procenjuje se da se svake godine između 20 000 i 60 000 lica u Rusiji prevarom nađe u lancu trgovine ljudima, kao i da su do 2006. najmanje pola miliona ruskih građana bili žrtve ove trgovine (Danilkin, 2006).<sup>8</sup> "Pravda" je 2006. izvestila da su ruske nevladine organizacije izrazile svoju duboku zabrinutost zbog eskalacije trgovine ljudima i procenile da je 90% žena koje su žrtve trgovine bile mlađe od 25. godina.<sup>9</sup> Ove organizacije ističu da je problem toliko narastao da predstavlja opasnost po nacionalnu bezbednost zemlje (Buckley 2009).<sup>10</sup>

Na pitanje "Šta mislite koliko je veliki problem trgovine ljudima (žena, devojaka, muškaraca i dečaka) u Rusiji?", 17,3% anketiranih je odgovorilo da priznaje da ne zna koliko ljudi godišnje postanu žrtve trafikanga u Rusiji. Samo 6% misli da je taj broj veoma mali (nekoliko stotina godišnje), 12% anketiranih smatra da je problem "umeren" i da ovaj broj uključuje 2000 do 5000 ljudi na godišnjem nivou. Većina ispitanika (33,2%) je odgovorilo da smatra da problem eskalira i dobija ozbiljnije razmere sa oko 5000-10000 žrtava godišnje. 18,4% ispitanika smatra da je problem veliki i da se broj žrtava kreće između 10000-20000 godišnje. 13,2 % tvrdi da je problem već ogroman i da uključuje preko 20000 žrtava godišnje. Na osnovu rezultata ove ankete koja je objavljena u ruskim novinama, može se zaključiti da je većina ruskih građana značajno potcenila u kojoj meri je ovaj problem eskalirao, navodeći male brojeve žrtava, iako čak jedna trećina ispitanika smatra da je problem veliki.<sup>11</sup>

Trgovina ljudima se razlikuje od "krijumčarenja ljudima". Krijumčarenje ljudima se definiše kao "obezbeđivanje ilegalnog ulaska neke osobe u određenu zemlju za koju ova nema državljanstvo ili dozvolu boravka u cilju ostvarivanja direktne ili indirektno finansijske ili druge materijalne dobiti.<sup>12</sup>" Krijumčarenje se razlikuje od trgovine ljudima jer ne uključuje prinudu, već je to dobrovoljna odluka pojedinaca da plate krijumčaru da im pomogne da ilegalno uđu u neku zemlju. Ovde se odnos između krijumčara i pojedinca završava kada pojedinac dospe u zemlju željene destinacije, dok žrtva trgovine trpi eksploataciju i nakon prispeća na krajnju lokaciju.<sup>13</sup>

---

<sup>7</sup> Trafficking in Human Beings in the European Union: A Europol Perspective. Europol, Feb. 2008, at, [http://www.europol.europa.eu/publications/Serious\\_Crime\\_Overviews/Trafficking\\_in\\_human\\_beings\\_2008.pdf](http://www.europol.europa.eu/publications/Serious_Crime_Overviews/Trafficking_in_human_beings_2008.pdf)

<sup>8</sup> US State Department, Trafficking in Persons Report, 2006. vid. <http://www.state.gov/9/tip/rls/tiprpt/2006>.

<sup>9</sup> Ibid.

<sup>10</sup> Ibid.

<sup>11</sup> Pravda, 22 March 2006. vid: <http://english.pravda.ru/russia/politics/77696-trafficking-o>, accessed 25 September 2008.

<sup>12</sup> Protocol Against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, Supplementing the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime art. 3, Nov. 15, 2000, [http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final\\_documents\\_2/convention\\_smug\\_eng.pdf](http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_smug_eng.pdf).

<sup>13</sup> Cit. prema: <https://www.copyright.com/ccc/basicSearch.do?&operation=go&searchType=o&lastsearch=simple/all=on&titleOrStdNo=074-1759>

## 1.1. Lične i socijalne karakteristike žrtava trgovine ljudima

Tipične žrtve trgovine ljudima su "žene i mlade djevojke koje su siromašne, nezaposlene, neobrazovane i koje su žrtve akutne nezaposlenosti, diskriminacije i nedostatka ekonomskih mogućnosti u svojim zemljama. Međutim, ovi faktori nisu opredeljujući za sve žrtve trgovine ljudima. I ostali pojedinci su, takođe, plen trgovine, uključujući i obrazovane, zaposlene osobe koje govore više stranih jezika, jer takve osobe imaju veću slobodu kretanja i putovanja i bolje komunikacione veze na globalnom nivou, što smanjuje troškove transporta (krijumčarenja).<sup>14</sup> Dona M. Hjuž (*Donna M. Huges*), ekspert u oblasti *sex-trafficking*-a i profesor na Univerzitetu Roud Ajland, smatra da neke žene iz Rusije i Ukrajine upravo dolaze u zemlju krajnje destinacije znajući da će tamo raditi kao prostitutke, sa idejom kao onom iz filma "*Pretty Woman*", kao jednim od najpopularnijih filmova u ovim zemljama. Njihov moto je "Pa, ovo i ne mora da bude tako loše".<sup>15</sup>

Američki Stejt department procenjuje da 80% transnacionalnih žrtava trgovine čine žene i djevojke, od kojih je 50% maloletno. Prema podacima CIA-e, 75% transnacionalnih žrtava trgovine ljudima završi kao seksualno roblje.<sup>16</sup>

Iako se često zanemaruju kao žrtve, muškarci čine 2% žrtava trgovine ljudima u cilju seksualnog iskorišćavanja. Stejt Department smatra da je ovaj procenat znatno veći, ali da se zbog društvene neprihvatljivosti dečaka kao seksualnih žrtava, ovakvi slučajevi ne prijavljuju.<sup>17</sup>

Prosečni uzrast žrtava je sve mlađi. "Dok su žrtve nekad bile mahom 20-togodišnjakinje, sada se 13-togodišnje djevojčice sve češće sreću. Sve veća potražnja za "agresivnim i opasnim seksom" podstiče "trgovce" da regrutuju sve mlađe djevojčice, jer su one manje sklone da protestuju. Ove žrtve su izložene i drugim rizicima, uključujući HIV/AIDS i druge smrtonosne bolesti.<sup>18</sup>

Trgovinu ljudima vrše "međunarodna kriminalna udruženja, ...porodične operacije sa porodičnim vezama u stranim zemljama, ...biznisi u privatnim rukama sa kontraktorima i agentima ... površna poznanstva...". U Evropskoj uniji većina kriminalnih organizacija koje se bave trgovinom ljudima ispunjavaju kriterijume koje ih definišu kao organozovani kriminalitet. U Izveštaju američkog Kongresa se zaključuje da "trgovinu ljudima sve češće vrše dobro organizovana, sofisticirana kriminalna preduzeća", kao i da je to "najbrže rastući izvor profita za organizacije organizovanog kriminaliteta."<sup>19</sup>

## 1.2. "Mreža zločina"

Međunarodno tržište trgovine ženama i decom u cilju prostitucije je, poslednjih tridesetak godina, više nego živo. Trgovina ljudima je, posle trgovine drogom i oružjem, treća po redu najprofitabilnija organizovana kriminalna delatnost. Upravo, prema raspoloživim podacima, neke kriminalne organizacije se u ovom poslovanju

<sup>14</sup> Trafficking Victims Protection Act of 2000, 22 U.S.C. § 7101(b)(4)(2008).

<sup>15</sup> Peter Landesman, *The Girls Next Door*, N.Y. Times Mag., Jan. 25, 2004. str. 33-46.

<sup>16</sup> Trafficking in Persons Report June 2005, <http://www.state.gov/documents/organization/47255.pdf>

<sup>17</sup> Ibid.

<sup>18</sup> Peter Landesman, op. cit., str. 35-6.

<sup>19</sup> Trafficking Victims Protection Act of 2000, 22 U.S.C. § 7101(b)(11)(2008).

prebacuju sa trgovine drogom na trgovinu ljudima, jer je rizik manji, a zarada veća. Interpol je procenio da profit od trgovine ljudima dostiže cifru od 19 milijardi dolara na godišnjem nivou. Međunarodna organizacija rada procenjuje da je godišnji profit 217.8 milijardi dolara, ili 23 000 dolara po žrtvi.<sup>20</sup> U kojoj meri se krše ljudska prava zavisi od nabavke žrtava trgovine ljudima iz zemalja porekla i od njihove potražnje u svrhu seksualne eksploatacije u zemljama destinacije.<sup>21</sup>

Države koje se navode kao zemlje porekla žrtava su Nezavisne Države Komonvelta, Centralna i Jugoistočna Evropa, zapadna Afrika i Jugoistočna Azija, a zemlje destinacije Severna Amerika, Zapadna Evropa i Azija, posebno Zapadna Azija. Tranzitne zemlje su zemlje Centralne i Jugoistočne Evrope i Zapadne Evrope.<sup>22</sup>

Kao što smo već pomenuli u prethodnom delu teksta, "trgovci" često deluju u okviru velikih organizacija koje kontrolišu ceo proces, od regrutovanja, eksploatacije do deljenja profita. Za razliku od klasičnog tržišta, ovde nema očiglednih kupoprodajnih transakcija koje se mogu analizirati. Zaključak da ne postoje precizni podaci o "cenovniku" u ovakvoj trgovini je rezultat nepostojanja tradicionalnih transakcija. Međutim, može se pretpostaviti da kriminalne organizacije koje se bave trgovinom ljudima posluju u cilju optimiziranja profita. One su dobro izvagale korist koju imaju od ovakvih aktivnosti u odnosu na operativne troškove. Benefiti, pre svega, uključuju profit koji se ostvaruje organizacijom prostituisanja žrtava. Operativni troškovi uključuju direktne troškove, plus rizik od razotkrivanja i kažnjavanja. Trgovina ljudima nastavlja da cveta, jer ostaje visoka nagrada za relativno mali rizik poslovanja.<sup>23</sup>

Međunarodna organizacija rada (*ILO*) je napravila studiju sa empirijskom analizom transnacionalne trgovine ljudi u svrhu seksualne eksploatacije i zaključila da je potražnja za žrtvama "veća u onim zemljama koje su otvorenije za procese globalizacije i koje imaju veću stopu kriminaliteta u oblasti prostitucije, kao i da dolazi do veće "ponude i isporuke" žrtava iz zemalja u kojima je nezaposlenost među ženama veća. Takođe, američki Kongres je zaključio da je "loš položaj žena u mnogim zemljama sveta doprineo cvetanju industrije kao što je trgovina ljudima". Pri tom, visoki nivoi korupcije u zemljama porekla olakšavaju "trgovcima" da regrutuju veći broj žrtava." Iz perspektive potražnje, podaci iz ove studije podržavaju zaključak da su "ekonomske i finansijske reforme, podizanje barijera u trgovinskim odnosima, u smislu ukidanja mnogih zakona, ostavili dosta prostora za ilegalnu trgovinu svake vrste, pa i ljudima, omogućavajući veću fleksibilnost "trgovcima" u izvođenju njihovih operacija i ostvarivanju profita. Treba naglasiti da od kvaliteta granične kontrole u mnogome zavisi potražnja za žrtvama trgovine ljudima.<sup>24</sup>

Prema mišljenju Antonija Koste (*Antonio Maria Costa*), izvršnog direktora Sektora za borbu protiv narkotika i kriminaliteta Ujedinjenih nacija, dostupna sredstva transporta i

---

<sup>20</sup> Trgovinom ljudima se samo u Evropi godišnje stiče prihod od trinaest milijardi dolara, od čega oko sedam milijardi dolara od prostitucije žrtava trgovine ljudima. Na globalnom nivou, seksualnom eksploatacijom žrtava trgovine ljudima ostvaruje se profit od oko šezdeset milijardi evra godišnje. To je 400% više nego pre deset godina, te u finansijskom smislu predstavlja izjednačenje sa trgovinom narkoticima. Procenjuje se da se u Srbiji oko 1200 osoba odaje prostituciji, a da prihodi od prostitucije iznose blizu četrdeset miliona evra godišnje. Cit. prema: G. Bošković, S. Mijalković, Međunarodna saradnja u oduzimanju prihoda stečenih organizovanim kriminalom, Strani pravni život, I/2009, Beograd, str. 192.

<sup>21</sup> Cit. prema: <https://www.copyright.com/ccc/basicSearch.do?operation=go&searchType=o&lastsearch=simple/all=on&titleOrStdNo=074-1759>

<sup>22</sup> U.N. Office in Drugs&Crime, Trafficking in Persons: Global Patterns, Apr. 2006. at 80

<sup>23</sup> G. Danilova-Trainova&P. Besler, Globalization and the Illicit Market for Human Trafficking: An Empirical Analysis of Supply and Demand 2, vid. [http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ad\\_norm/---declaration/documents/publication/wcms\\_082931.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ad_norm/---declaration/documents/publication/wcms_082931.pdf)

<sup>24</sup> Ibid.

globalna sredstva elektronske komunikacije su, takođe, faktori koji povoljno utiču na ovu vrstu kriminaliteta. "Sve ovo olakšava globalnu trgovinu i usluge, pa i trgovinu ljudima. Žrtve trgovine su, pre svega, ljudska bića kojima se trguje kao običnom robom koja se kupuje i prodaje u okviru seks-industrije u zemljama krajnje destinacije."<sup>25</sup>

Da bi se iskorenila trgovina ljudima potrebno je da države, kao i međunarodne organizacije i nedržavna tela blisko sarađuju kako bi se uhvatili u koštac sa faktorima ponude i potražnje koji omogućavaju održivost tj. funkcionisanje tržišta koje se bavi trgovinom ljudima u svrhe prostitucije. Države moraju da posvete posebnu pažnju ovim faktorima u okviru kontrole svojih granica i domaće legislative. Šta više, države mogu da iskoriste svoju legislativu i uključe i nedržavne aktere u borbu protiv trgovine ljudima u svrhu prostitucije.

## 2. STANJE NA NACIONALNOM NIVOU

Za naše razmatranje koje smo, u jednom sveukupnom pristupu, učinili sa namerom da izvučemo zanimljive i aplikativne zaključke koji mogu doprineti efikasnijem suzbijanju i kontroli ovog osobenog društvenog zla, "pošli" smo od istraživanja Viktimološkog društva Srbije iz koga se vidi da je Srbija zemlja tranzita trgovine ljudima, ali i zemlja regrutovanja, privremenog ili krajnjeg odredišta žena i devojčica koje se prodaju u svrhu seksualne eksploatacije.<sup>26</sup> Žrtve, većinom iz istočnoevropskih, siromašnih zemalja - Moldavije, Rumunije, Ukrajine i Bugarske završavaju u zemljama zapadne Evrope, na Kosovu, u Bosni i Albaniji. Romska deca se, takođe, prebacuju u zapadnu Evropu za prosjačenje i krađu. I kineski državljani se tranzitiraju preko Srbije u zemlje zapadne Evrope.

Kako pokazuju dobijeni podaci, putevi trgovine ženama uglavnom polaze iz zemalja bivšeg SSSR-a (Ukrajine i Moldavije), vode preko Rumunije, Bugarske, nešto ređe Mađarske, do Srbije i Crne Gore. Kroz Srbiju, kanali trgovine ženama idu od severa prema jugu - prema Kosovu i Makedoniji, odnosno prema Crnoj Gori, pa u Italiju i Albaniju, i od istoka ka zapadu - prema Republici Srpskoj i Hrvatskoj, izuzetno prema severu - Mađarskoj. Kada su u pitanju naše državljanke, njima se trguje uglavnom u okviru granica naše zemlje, ali i van, u inostranstvu - najviše u Bosni, Makedoniji i Italiji. Na srpsku teritoriju strane državljanke ulaze legalno ili ilegalno, različitim prevoznima sredstvima ili pešice. Beograd predstavlja privremenu ili trajnu destinaciju - većina žena žrtava trgovine; istovremeno jedan je od glavnih tranzitnih centara u kome se ove neko vreme zadržavaju, a zatim prodaju dalje.<sup>27</sup>

Rezultati istraživanja trgovine muškarcima pokazuju, pak, da je naša zemlja poslednjih godina bila primarno zemlja tranzita, a sekundarno zemlja porekla žrtava. Radi se, naime, o trgovini kroz Srbiju migranata poreklom iz Avganistana, Iraka, Irana, Turske, Kine,

---

<sup>25</sup> Karin Strohecker, Soaring Human Trafficking Demands Gout Ctackdown - UN, Reuters Africa, Feb. 12, 2008. at 27, vidi: [http://www.coe.int/T/E/human\\_rights/trafficking/PDF\\_Conv\\_197\\_Trafficking\\_E.pdf](http://www.coe.int/T/E/human_rights/trafficking/PDF_Conv_197_Trafficking_E.pdf)

<sup>26</sup> Dobijenim na osnovu istraživanja koje je sprovedeno 2003. godine, od strane Viktimološkog društva Srbije, a objavljenom 2004. godine. Reč je o svojevrsnom istraživačkom zahvatu koji nam je prvi put ponudio najkompletniji uvid u rasprostranjenost, strukturu i karakteristike trgovine ljudima, ali i način funkcionisanja raspoloživih mehanizama za njeno suzbijanje i prevenciju. - S. Čopić: Cit. prema V. Nikolić-Ristanović, Trgovina ljudima u Srbiji, Viktimološko društvo Srbije i Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), Beograd, 2004, str. 115-118.

<sup>27</sup> V. Nikolić-Ristanović, S. Čopić, S. Milivojević, B. Simeunović-Tomić, B. Mihić, Trgovina ljudima u Srbiji, Viktimološko društvo Srbije i Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), Beograd, 2004, str. 99-101 i 128-130.

Rumunije, Pakistana i Bangladeša u pravcu Mađarske ili Hrvatske, ka zapadnoevropskim zemljama - Nemačka, Italija i Velika Britanija. Putevi transfera muškaraca žrtava trgovine preko Srbije obavljaju se između granica Srbije i Bugarske (kod Zaječara) i Rumunije (kod Vršca, oko Velikog Gradišta i Bele Crkve), na ulazu. Iz Mađarske se to čini, kraćim zadržavanjem u Subotici iz Hrvatske u Šidu, na izlazu iz zemlje. Žrtve prelaze granicu na legalan, ili i na različite ilegalne načine: suvozemnim putem različitim prevoznim sredstvima ili pešice, ili rečnim putem - preko Dunava.<sup>28</sup>

Kako pokazuju podaci iz godišnjeg izveštaja Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, Uprave granične policije, Odeljenja za suzbijanje prekograničnog kriminala i kriminalističko-obaveštajne poslove o postignutim rezultatima na polju suzbijanja trgovine ljudima i legalnih migracija u 2007. godini,<sup>29</sup> i dr. u periodu od 2004. do 2007. godine, policija je identifikovala 213 žrtava, a od tog broja 79 (37, 1%) žrtava bilo je muškog pola, 26 (32,9%) maloletnih i 53 (67,1%) punoletnih. Ako se uporedi 2004. godina i 2005. godina, primećuje se da je došlo do smanjenja ukupnog broja žrtava oba pola za 25%, ali da se broj maloletnih žrtava muškog pola udvostručio. Ovaj trend se nastavio i naredne 2006. godine, kada se ukupan broj žrtava oba pola povećao za 60% u odnosu na 2004. godinu, a za oko 115% u odnosu na prethodnu godinu, s tim što su po prvi put u posmatranom periodu identifikovane i punoletne žrtve muškog pola. Ovde je važno pomenuti i da je MUP Republike Srbije identifikovao najveći broj žrtava tokom perioda od 2004. do 2007. godine.<sup>30</sup>

Ovi fragmenti za uvid poslužiće nam kao okvir i podloga na kojoj ćemo preciznije odrediti osnovni problem. To je suština ali i alternativa trenutnom pristupu ovoj vrsti kriminaliteta u našoj zemlji. Zato se i vraćamo na početak ovog tematskog područja i osvetljavamo neke od problematičnih tačaka koji utiču na kreiranje adekvatne politike suprotstavljanja trgovine ljudima.

U tom smislu, najpre treba istaći da vlada Srbije nije u potpunosti ispunila minimalne zahteve za eliminisanje trgovine ljudima, ali čini značajne napore u tom pravcu, i ipak beleži odgovarajući napredak na tom planu.

Kako je, već više puta primećeno, naša zemlja je sa ciljem realizacije efikasne politike suprotstavljanja trgovine ljudima i zaštite žrtava, preduzela niz aktivnosti.

Na terenu konkretnog postupanja u tom pravcu, a sa razlozima od kojih svaki ima specifičnu težinu i značenje, ovde ćemo pomenuti nekoliko pokušaja da se do postavljenih ciljeva i dođe. Naime, decembra 2000. godine u Palermu je usvojena Konvencija UN za borbu protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta sa dopunskim protokolom (2003). Bivša SRJ je potpisala i potvrdila ovu Konvenciju i njene dopunjujuće protokole - Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom i Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom,<sup>31</sup> 22. jula 2001. godine, (a koja je od strane Republike Srbije kao sukcesora bivše SRJ Vlada i ratifikovala). Treba reći da se ovaj dokument UN snažno reflektovao na uspostavljanje novih pravnih i institucionalnih okvira na problem trgovine ljudima u našoj zemlji.

---

<sup>28</sup> Ibid.

<sup>29</sup> Vid. o tome opširnije, Ibid, str. 61-64.

<sup>30</sup> Naime, u 2007. godini, je zabeleženo značajno povećanje - 85% u odnosu na 2006. godinu, a za 174% u odnosu na 2004. godinu. Što se tiče žrtava muškog pola, ukupno su identifikovane 62 žrtve, što je za 64,6% od ukupnog broja evidentiranih maloletnih i punoletnih žrtava oba pola u 2007. godini, čime je zabeležen značajan porast u odnosu na prethodnu, a posebno u odnosu na 2004. godinu.

<sup>31</sup> "Službeni list SRJ" - Međunarodni ugovori, br. 6/2001

Takođe, od posebnog je značaja i Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (2005), a koju je Državna zajednica SCG potpisala 16. maja 2005. godine, u Varšavi, a Republika Srbija potvrdila 18. marta 2009. godine.<sup>32</sup>

Globalni plan akcija na međunarodnom nivou ukazao je na niz ciljeva koje bi trebalo ugraditi u nacionalno zakonodavstvo. I upravo, tokom poslednjih godina učinjeni su značajni pomaci u otklanjanju nedostataka iz ranijeg zakonodavstva i daljem jačanju krivičnopravne zaštite. U tom kontekstu, skrećemo pažnju da je prva inkriminacija trgovine ljudima iz čl. 111v ranijeg KZ RS uvedena 2003. godine, Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Srbije, usvojenim aprila 2003.<sup>33</sup>

Inače, pažnju privlači činjenica da na zakonodavnom planu u cilju suzbijanja ovog vida kriminaliteta u našoj zemlji, za razliku od nekih drugih, ne postoji poseban zakon o trgovini ljudima, već se konkretne norme za postizanje postavljenih ciljeva mogu naći u: Krivičnom zakoniku,<sup>34</sup> Zakoniku o krivičnom postupku,<sup>35</sup> Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela,<sup>36</sup> Zakonu o prekršajima,<sup>37</sup> Zakonu o strancima<sup>38</sup> i Zakonu o zaštiti državne granice<sup>39</sup>.

Usled odsustva saglasnosti sa definicijom iz Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, prvenstveno u oblasti zaštite maloletnih lica, kao i zbog "terminološke zbrke i konfuzije" u pogledu unutrašnjeg sadržaja ove odredbe, što je imalo za posledicu istovremeno sankcionisanje, kako aktera u trgovini ljudima, tako i onih u krijumčarenja ljudi, ova odredba je zamenjena normativnim rešenjima iz Krivičnog zakonika 2005. godine.<sup>40</sup>

Stvaranjem nove koncepcije o kažnjavanju za trgovinu ljudima formulisanim inkriminacijama: krivično delo trgovine ljudima (čl. 388. KZ) i trgovini decom radi usvojenja (čl. 389. KZ) - glava XXXIV "Krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom", kao i "nedozvoljen prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi" čl. 350. u okviru glave XXXI novog KZ, domen krivičnopravne zaštite od ove vrste aktivnosti, dobija potpuno drugačiji oblik i suštinu.<sup>41</sup>

Isto tako, u skladu sa napred preuzetim obavezama, tokom poslednjih godina su učinjeni značajni pomaci - najpre u pogledu uspostavljanja i razvijanja nacionalnih mehanizama suprotstavljanja trgovini ljudima. Od formiranja Nacionalnog tima za borbu protiv trgovine ljudima, Republičkog tima za borbu protiv trgovine ljudima, Saveta za borbu protiv trgovine ljudima i dr.

---

<sup>32</sup> Službeni glasnik RS, br. 19/09

<sup>33</sup> Službeni glasnik RS, br. 39/03

<sup>34</sup> Krivični zakonik, ("Sl. glasnik RS", br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 i 108/14)

<sup>35</sup> Zakonik o krivičnom postupku ("Službeni glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014).

<sup>36</sup> Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela ("Sl. glasnik RS", br. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 60/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 - dr. zakon, 45/2005, 61/2001, 72/2009, 72/2011, 101/2011 i 32/2013).

<sup>37</sup> Zakon o prekršajima ("Sl. glasnik RS", br. 65/2013 i 13/2016).

<sup>38</sup> Zakon o strancima ("Sl. glasnik RS", br. 97/2008)

<sup>39</sup> Zakon o zaštiti državne granice ("Sl. glasnik RS", br. 97/2008 i 20/2015)

<sup>40</sup> B. Simeunović-Patić, cit. prema V. Nikolčić-Ristanović, Trgovina muškarcima u Srbiji, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2009, str. 153.

<sup>41</sup> Ibid.



U istom smislu, posebnu pažnju ovde privlači činjenica da je Vlada Republike Srbije 2006. godine, usvojila Strategiju borbe protiv trgovine ljudima<sup>42</sup> kojim su utvrđeni strateški ciljevi, mere i aktivnosti svih onih koji na bilo koji način učestvuju u borbi protiv trgovine ljudima (11 strateških ciljeva). Takođe, od značaja je i usvajanje akcionog plana koji omogućava implementaciju Strategije (i na koji se čekalo skoro tri godine). Tako je 30. aprila 2009. godine Vlada Republike Srbije usvojila Zaključak o usvajanju Nacionalnog plana akcije za borbu protiv trgovine ljudima za period od 2009. do 2011. godine. Iste te godine (2009) usvojena je i Strategija suprotstavljanja ilegalnim migracijama u Republici Srbiji za period 2009 - 2011. godine.<sup>43</sup> Na ovom mestu važno je primetiti i da su u prethodnih par godina preduzete brojne aktivnosti u pravcu edukacije stručnjaka o ovom veoma složenom i komplikovanom problemu, obuhvatanjem velikog broja policajaca, tužilaca, sudija, socijalnih, prosvetnih i zdravstvenih radnika, novinara...

Napori međunarodne zajednice koji se odnose na ovaj problem imaju određeni efekat u sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima, jedino ukoliko se realizuju i na nacionalnom nivou. Ovaj posebni paralelizam, odnosno angažovanje adekvatnih struktura za borbu protiv označenog vida organizovanog kriminaliteta u svim zemljama i njihovo angažovanje u međunarodnim naporima u ovoj oblasti, prioritet je u procesu budućeg postupanja. Da ponovimo, ne bez razloga: globalni problemi zahtevaju globalna rešenja. Ipak, čini se da je najznačajniji problem i dalje problem pravne regulative, odnosno zahtev da se ona poboljša i prilagodi aktuelnim posebnim obeležjima ovog izuzetno opasnog fenomena koji se u našoj stvarnosti potvrđuje u svojoj kompleksnosti (prerušen u "hiljade" iznijansiranih oblika koji neprekidno izmiču superiornošću u svom ispoljavanju i kompromitovanjem skoro svih metoda i sredstava u borbi sa njim).

## ZAKLJUČAK

U permanentnoj ekspanziji sa svojom razarajućom suštinom, radi se ovde o izuzetno opasnoj pojavi koja nije nova ali danas izaziva posebnu pažnju i to, ne samo zbog toga što je u stalnom i dinamičnom usponu, već i zbog toga što zahvaljujući dobro organizovanim međunarodnim kriminalnim mrežama, u sofisticiranijem pakovanju, pokazuje sve žešće svoje pravo lice. Upravo, uz gusto razapetu organizacionu mrežu, sa pripadajućom infrastrukturuom na svetskoj sceni, gotovo je suvišno upozoravati kako se ovaj tip organizovanog kriminaliteta duboko infiltrirao u svaku poru našeg životnog sistema, demonstrirajući koliko može biti malign i destruktivan. Međunarodna reakcija na probleme suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu, predstavlja jedini adekvatan odgovor na činjenicu da je ova vrsta organizovanog zločina globalni fenomen koji u našoj stvarnosti neprekidno izmiče u sve savršenijim varijantama svog ispoljavanja. U svakom slučaju, napori međunarodne zajednice koji se odnose na trgovinu ljudima mogu imati određeni efekat jedino ukoliko se realizuju i na nacionalnom nivou (inkorporacija međunarodnih standarda na operativnom i strateškom nivou u nacionalni nivo zakonodavstva borbe protiv tog vida organizovanog kriminaliteta).

---

<sup>42</sup> Strategija borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji, "Službeni glasnik RS", br. 111/06.

<sup>43</sup> Vid. o tome opširnije V. Nikolić-Ristanović, Ibid, str. 153-158.

## DEVELOPMENT AND ACTIVITIES OF ORGANIZED CRIME RELATED TO HUMAN TRAFFICKING

*Organized crime is by its nature and in its essence a dynamic category. It has been spreading its power by geometric progression, dispersing its force worldwide. It easily changes its frame and profile, that is its physiognomy, but never its destructing essence. Since the organized crime is mostly carried out for profit, the profit gained in this way reflects perpetuity – once started, it can never be stopped. Money laundering is the another product of such illegal activities and it generates the annual turnover of billions of dollars.*

*There are a lot of other statistics which clearly show the power of organized crime. But they also point to the importance of the international community to cope with these illegal activities. Since it is obvious that organized crime does not recognize borders between countries, it is of vital importance that governments all of the world recognize this problem as an imperative, unite their forces in fighting the organized crime and share the best practices in this field.*

*KEY WORDS: criminal law, organized crime, offer and demand, international standards, situation at the national level*

# EVOLUCIJA EUROPOLA – OD NEVLADINE ORGANIZACIJE DO AGENCIJE EVROPSKE UNIJE

Jelena Čeranić\*

*U radu se analizira evolucija Evropske policijske službe – Europol od nevladine organizacije, osnovane Konvencijom Europol, do agencije Evropske unije, uspostavljene Odlukom Saveta. Nakon uvodnih napomena o istorijatu saradnje između policijskih službi evropskih zemalja i uspostavljanju Europola, u prvom delu rada ukratko su razmotreni ciljevi, struktura i organizacija rada Europola. Drugi deo posvećen je reformama kroz koje je prošao Europol, s jedne strane na osnovu Odluke Saveta, a s druge strane Ugovorom iz Lisabona. S obzirom na to da je Odlukom Saveta Europol dobio status agencije EU, on se finansira iz budžeta Unije. Stoga je posebna pažnja u radu posvećena parlamentarnoj kontroli rada Europola od strane Evropskog parlamenta. Uprkos pomenutim reformama, sama suština, odnosno priroda Evropske policijske službe nije se promenila. Europol je ostao servis, tj. služba za podršku policijskim službama država članica, bez mogućnosti da sam primenjuje mere prinude, na šta je ukazano u trećem delu rada.*

**KLJUČNE REČI:** *Europol, Evropska unija, Odluka Saveta, parlamentarna kontrola, prinudne mere.*

## I UVODNE NAPOMENE

Saradnja između policijskih službi evropskih zemalja ima dugu tradiciju. Pre Drugog svetskog rata ova saradnja odvijala se uglavnom na bilateralnim osnovama. Iako je nakon Drugog svetskog rata saradnja intenzivirana, sve do devedesetih godina 20. veka razmena informacija i operativna saradnja između policijskih službi unutar zemalja tadašnjih Evropskih zajednica bila je ograničenog domašaja. Potreba za pojačanom saradnjom pojavila se početkom devedesetih godina prošlog veka. Uklanjanje kontrole na granicama između država članica Evropskih zajednica/ Evropske unije, praćeno porastom prekograničnog kriminala, navelo je mnoge tadašnje političare da se založe za uspostavljanje ozbiljnije saradnje između policija država članica.

---

\* Viši naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu i docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci, email: ceranicj@gmail.com

U junu 1991. godine, nemački kancelar Helmut Kol (*Helmut Kohl*) predložio je osnivanje Evropske policijske službe. Bilo je predviđeno da se uspostavljanje ove službe, po uzoru na Federalni Istražni Biro SAD-a (*US Federal Bureau for Investigation – FBI*) i Nemačku Federalnu Policijsku Službu (*The German Federal Criminal Police Office*), odigra u dve faze: najpre bi se počelo sa razmenom informacija i iskustava, a kasnije bi služba dobila veća ovlašćenja, u smislu da deluje unutar država članica EU.<sup>1</sup>

U avgustu 1991. godine, TREVI grupa, nevladina platforma evropskih ministara pravde i unutrašnjih poslova, osnovala je *ad hoc* radnu grupu za Evropsku policijsku službu – Europol. Njen zadatak bio je da pripremi osnivanje Europol jedinice za borbu protiv narkotika (*Evropol Drugs Unit – EDU*). Cilj uspostavljanja ove jedinice bio je, pre svega, stvaranje povoljnih uslova za saradnju nacionalnih policijskih službi u oblasti sprečavanja, istraživanja i hvatanja počinitelaca krivičnih dela u vezi sa ilegalnim prometom narkotika. Iako je EDU kasnije proširila nadležnosti (na trgovinu ljudima, ilegalni promet radioaktivnim i nuklearnim supstancama, ilegalan promet motornim vozilima, organizovani kriminal u oblasti pranja novca itd.), što je za posledicu imalo pripremu novog međunarodnog instrumenta kojim će biti osnovana nova agencija, EDU ipak ostaje upamćen kao "preteča" Europola i prvi institucionalni oblik stalne i organizovane policijske saradnje nakon stvaranja EU.<sup>2</sup>

Osnivanje Evropske policijske službe nije eksplicitno pomenuto, ali je takođe "provučeno" u pregovorima o Ugovoru iz Maastrichta iz 1991. godine. Ovim ugovorom Evropska unija organizovana je prema modelu tzv. "tri stuba".<sup>3</sup> Treći stub, tj. Saradnja u oblasti pravosuđa i unutrašnji poslovi<sup>4</sup> predstavljao je pravnu osnovu za osnivanje Europola.

U međuvremenu, *ad hoc* radna grupa za Europol pripremala je Konvenciju na osnovu koje bi Europol trebalo da bude osnovan. Nakon dugih pregovora, države članice su, u julu 1995. godine, potpisale Konvenciju Europol. Usledila je ratifikacija od strane nacionalnih parlamenata svih tadašnjih petnaest država članica EU. Konvencija je stupila na snagu 1. oktobra 1998. godine. Četiri godine nakon što je Konvencija potpisana, 1. jula 1999. god. Europol je počeo sa radom.<sup>5</sup>

---

<sup>1</sup> Vid. S. Nikodinovska-Stefanovska, "Europol Council Decision – New Legal Basis for Europol", *Suzbijanje kriminala u okviru međunarodne policijske saradnje* (ur. Ž. Nikač), Kriminalističko-policijska akademija, Beograd 2011, 215-223.

<sup>2</sup> A. Čavočki, M. Reljanović, *Pravosuđe i unutrašnji poslovi u Evropskoj uniji*, Pravni fakultet Univerziteta Union, Službeni glasnik, Beograd 2009, 100.

<sup>3</sup> Saradnja između država članica u okviru drugog i trećeg stuba bila je zasnovana na potpuno drugačijem principu od saradnje u okviru prvog, tzv. komunitarnog stuba. Predmet ovog stuba čine politike u kojima se uglavnom odlučuje saglasnošću svih država članica. "U tom smislu Evropska unija je zamišljena kao međuvladina platforma za koordinisanje nacionalnih politika u oblastima spoljnih poslova, bezbednosti, unutrašnjih poslova i pravosuđa sa zadatkom da osigura konzistentni spoljni izgled Zajednica i Unije. (Vid. R. Vukađinović, *Pravo Evropske unije*, Centar za pravo Evropske unije, Kragujevac 2006, 24).

<sup>4</sup> Kada je reč o saradnji u oblasti pravde i unutrašnjih poslova (tzv. 3. stub EU), 1997. godine Ugovorom iz Amsterdama izvršena je sadržinska promena, kao i izmena u nazivu trećeg stuba. Naime, jedan deo nadležnosti iz 3. stuba prešao je u 1. stub. Poslovi u vezi sa azilom, imigracijom i drugim politikama povezanim sa načelom slobode kretanja lica, preneti su nadležnost Evropske zajednice, tj. "komunitarizovani" su. Dakle, u nadležnosti 3. stuba ostali su samo poslovi u vezi sa policijskom i pravosudnom saradnjom u krivičnim stvarima (Vid. J. Čeranić, A. Rabrenović, "Europol – Treći stub Evropske unije", *Kontrola kriminaliteta i evropski standardi: stanje u Srbiji* (ur. L. Kron), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd 2009, 276).

<sup>5</sup> Vid. M. Matić Bošković, "Evropski krivičnopravni mehanizmi i njihov uticaj na nacionalno zakonodavstvo", doktorska teza odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu 9. mart 2016, (mentor: prof. dr Milan Škuljić), 163-170.

Pravni okvir postavljen u Konvenciji Europol nekoliko puta je bio predmet značajnih izmena i dopuna. Evropska konvencija iz 1995. godine kojom je osnovan Europol je dopunjena sa tri protokola iz 2000, 2002. i 2003. godine. Ovi protokoli stupili su na snagu tek 2007. godine kao posledica složenog i dugotrajnog procesa ratifikacije od strane nacionalnih parlamenata svih država članica EU. Prvi protokol iz 2000. godine<sup>6</sup> značajno proširuje nadležnost Europola u borbi protiv pranja novca, omogućavajući Europolu da sprovodi istrage u obalsti pranja novca bez obzira na to da li je Europol nadležan za ispitivanje krivičnog dela iz koga proističu novčana sredstva. Drugi protokol iz 2002. godine<sup>7</sup> daje mogućnost službenicima Europola da uzmu učešće u radu zajedničkih istražiteljskih timova (*Join Investigation Teams*) oformljenih u zemljama članicama i takođe daje pravo Europolu da zahteva od nadležnih organa država članica da započnu istragu u predmetima koji su od interesa za Europol, čime se značajno proširuju njegova ovlašćenja. Najzad, Treći protokol iz 2003. godine,<sup>8</sup> između ostalog, ovlašćuje Europol da pod određenim uslovima pozove eksperte trećih zemalja da učestvuju u aktivnostima Europola, što mora biti praćeno potpisivanjem posebnog sporazuma između Europola i treće zemlje sa kojom se uspostavlja saradnja.

Uvidevši složenost i trajanje ovakvog načina izmena i dopuna Konvencije, Evropska unija pristupila reformi Europola. Umesto Konvencije, novi pravni osnov uspostavljanja Europola predstavlja Odluka Saveta.<sup>9</sup> Na taj način Europol je postao deo institucionalne strukture EU i dobio status agencije EU.

Tokom više od deceniju i po rada Europol je evoluirao, u smislu da je pretrpeo značajne promene, pre svega u pogledu samog statusa koji ima u okviru Evropske unije, od nevladine organizacije do agencije Evropske unije. U prvom delu rada razmotrene su ciljevi, struktura i organizacija rada Europola. Drugi deo posvećen je reformi Europola Odlukom Saveta i Ugovorom iz Lisabona. Posebna pažnja u radu usmerena je na pitanja parlamentarne kontrole od strane Evropskog parlamenta i primene prinudnih mera. U trećem delu rada objašnjeno je da se, uprkos pomenutim reformama, sama suština, odnosno priroda Europol nije promenila. Europol je ostao servis, tj. služba za podršku policijskim službama država članica EU, bez mogućnosti da sam primenjuje mere prinude.

## II CILJEVI, STRUKTURA I ORGANIZACIJA RADA EUROPOLA

U okviru Evropske unije kao prostora slobode, bezbednosti i pravde, policijska i pravosudna saradnja u krivičnim stvarima (materija nekadašnjeg tzv. trećeg stuba EU) ima za cilj da osigura viši nivo zaštite građana Evropske unije kroz jačanje i unapređenje brže i efikasne saradnje policijskih i sudskih vlasti država članica EU. Cilj saradnje je da spreči, ali isto tako i da se bori protiv, s jedne strane, rasizma i ksenofobije, i s druge

---

<sup>6</sup> Council Act of 30 November 2000. drawing up, on the basis of Article 43 (1) of the Convention on the establishment of a European Police Office (Europol Convention) a Protocol amending Article 2 and the Annex to that Convention, OJ C 358 of 13.12.2000.

<sup>7</sup> Council Act of 28 November 2002 drawing up a Protocol amending the Convention on the establishment of a European Police Office (Europol Convention) and the Protocol on the privileges and immunities of Europol, the members of its organs, the deputy directors and the employees of Europol, OJ C 312 of 16.12.2002.

<sup>8</sup> Council Act of 27 November 2003, drawing up, on the basis of Article 43 (1) of the Convention of the Establishment of a European Police Office (Europol Convention) a Protocol amending that Convention, OJ C 2 of 6.01.2004

<sup>9</sup> Council Decision of 6 April 2009 establishing the European Police Office (Europol), OJ L 121 of 5.05.2009.

strane, organizovanog kriminala, naročito terorizma, trgovine belim robljem, krivičnih dela protiv dece, krujumčarenja drogom i oružjem, korupcije i krivotvorenja.

Policijsku i pravosudnu saradnju u krivičnim stvarima, u najvećoj meri, sprovode agencije koje je Evropska unija osnovala u te svrhe. Kada je reč o policijskoj saradnji, to je, pre svega, Evropska policijska služba – Europol.

Odlukom Saveta predviđeno je da Europol uspostavljen tom odlukom smatra pravnim sledbenikom Europola osnovanim Konevencijom Europol.<sup>10</sup>

Cilj Europola je da podrži i jača aktivnosti nadležnih organa država članica i njihovu saradnju u sprečavanju i borbi protiv organizovanog kriminala, terorizma i drugih oblika teškog kriminala koji pogađa dve ili više država članica.<sup>11</sup> Drugim rečima, Europol će se angažovati u slučajevima kada postoje konkretne indicije o postojanju neke kriminalne organizacije ili strukture na području dve ili više država članica i kada se, s obzirom na obim i ozbiljnost slučaja, nameće potreba da države članice pokreću zajedničku akciju. Dakle, *condition sine qua non* angažmana Europola je da postoji osnovana sumnja da je u neku kriminalnu strukturu uključeno dve ili više država članica i da je potrebno da države pokreću zajedničku akciju.

Evropska policijska služba je u svakoj zemlji članici povezana sa nacionalnom jedinicom, koja je formirana u tu svrhu ili određena za tu funkciju. Nacionalna jedinica je organ za vezu između Europola i nadležnih nacionalnih službi.<sup>12</sup> Odnosi između nacionalnih jedinica i nadležnih službi regulisani su nacionalnim propisima. Države članice preduzimaju sve neophodne mere da se obezbedi izvršenje zadataka nacionalnih jedinica, uključujući i pristup raspoloživoj nacionalnoj dokumentaciji.

Svaka nacionalna jedinica upućuje u Europol jednog oficira za vezu.<sup>13</sup> Oficiri za vezu zaduženi su od svojih nacionalnih jedinica da zastupaju njihove interese u okviru Europola, u skladu sa nacionalnim pravnim propisima države članice koja ih je uputila i uz poštovanje odredbi koje se odnose na rad Europola. Oficiri za vezu doprinose razmeni informacija između nacionalnih jedinica Europola dostavljajući Europolu informacije koje dobijaju iz nacionalne jedinice, s jedne strane, i dostavljajući nacionalnim jedinicama informacije koje dobijaju od Europola, s druge strane.

Europol ima status pravnog lica.<sup>14</sup> Dakle u svim državama članicama Europol ima pravnu sposobnost priznatu u najširem smislu pravnom licu, u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom. Europol može sticati ili otuđiti nepokretnu i pokretnu imovinu i voditi spor.<sup>15</sup>

Organi Europola su: Upravni odbor, Direktor, Finansijski kontrolor i Budžetski komitet.

Evropska policijska služba nema izvršna ovlašćenja, već Europol predstavlja samo servis za podršku policijskim službama zemalja članica Evropske unije. Dakle, službenici Europola nisu ovlašćeni da vrše istrage u zemljama članicama niti da hapse osumnjičene. U pružanju podrške, Evropska policijska služba sa svojim mehanizmima

---

<sup>10</sup> Čl. 1, st. 2 Odluke Saveta.

<sup>11</sup> Čl. 3 Odluke Saveta.

<sup>12</sup> Čl. 8 Odluke Saveta.

<sup>13</sup> Čl. 9 Odluke Saveta.

<sup>14</sup> Čl. 2, st. 1 Odluke Saveta.

<sup>15</sup> Čl. 2, st. 2 Odluke Saveta.

(razmenom informacija, obaveštajnim analizama, ekspertizama i obukom) može doprineti merama koje sprovedu relevantni organi država članica EU.

### III REFORMA EUROPOLA

Sada već davne 1995. godine, kada je osnovana prva organizaciona jedinica Europol, države članice nisu bile spremne da prenesu ovlašćenja u oblasti unutrašnjih poslova na jedno nadnacionalno telo. Stoga je Europol osnovan kao nevladino telo, izvan pravnog okvira Evropskih zajednica/ Evropske unije i na osnovu sopstvene konvencije. Tokom 2006. godine države članice su se složile da bi uloga Europolu trebalo da bude proširena. Do ovoga ipak nije moglo da dođe dokle god je Konvencija predstavljala pravni osnov za funkcionisanje Europolu. Shodno tome države članice su odlučile da zamene Konvenciju novim pravnim dokumentom koji bi lakše mogao da se menja i dopunjuje. S druge strane, stupanjem na snagu Ugovora iz Lisabona unete su određene novine u vezi sa načinom rada Europolu. Dakle, reforma Europolu može se posmatrati kroz prizmu dva akta: Odluke Saveta i Ugovora iz Lisabona.

#### 1. Odluka Saveta – promena statusa Europolu

U januaru 2006. godine, na neformalnom sastanku ministara pravde i unutrašnjih poslova, predloženo je da se održi rasprava o okviru i ciljevima daljeg razvoja Europolu. Nakon toga je, u februaru 2006. godine, usledila konferencija na visokom nivou o budućnosti Europolu. U junu 2006. godine Svet je doneo Zaključak da bi trebalo otpočeti rad na tome da se Konvencija Europolu zameni Odlukom Saveta. Dana 5. januara 2007. Komisija je iznela Predlog Odluke Saveta kojom se uspostavlja Evropska policijska služba.<sup>16</sup>

Cilj ovog predloga bio je da se obezbedi pravni okvir Europolu koji može lakše da se menja i prilagođava promenljivim okolnostima, u odnosu na prethodnu Konvenciju Evropolu i složene postupke revizije, tj. izmena i dopuna. Osnovni razlog za ovakvu odluku bio je taj što Konvencija Europolu nije dozvoljavala da promene, dogovorene na političkom nivou, stupe na snagu u razumnom vremenskom okviru.

Drugo razlog na koji je Komisija ukazala u Izveštaju ticao se slabe direktne demokratske kontrole rada Europolu. Iako su Evropski parlament i nacionalni parlamenti pokušali da reše ovu situaciju u prošlosti, njihovo učešće u radu Europolu, na osnovu Konvencije, bilo je ograničeno.

Pregovori o Predlogu Komisije trajali su godinu dana i politički dogovor je postignut u aprilu 2008. godine. Odluka Saveta o osnivanju Europolu primenjuje se od 1. januara 2010.

Dakle, na osnovu Odluke Saveta Europolu je dobio status agencije EU. Promena statusa Europolu od nevladine organizacije do agencije EU ima niz posledica, a kao najznačajnije iskristalisale su se one u vezi sa finansiranjem i statusom zaposlenih u Europolu, poboljšanjem efikasnosti rada Europolu i kontrolom rada Europolu od strane država članica.

---

<sup>16</sup> Commission of the European Communities, Proposal for a Council Decision establishing the European Police Office (EUROPOL), Brussels, 20 December 2006, COM (2006), 817 final.

#### a) Način finansiranja i status zaposlenih

Promenom statusa Europol došlo je do izmene njegovog finansiranja i statusa zaposlenih. Svojevremeno se, na osnovu Konevencije, Europol finansirao iz godišnjih doprinosa država članica, dok se na osnovu Odluke Saveta Europol finansira isključivo iz budžeta EU. Ova promena uslovila je sasvim sigurno lakše finansiranje i veći obim akcija koje Europol sprovodi, kao i veću efikasnost delovanja u okviru svojih nadležnosti. Dakle, Evropska policijska služba postala je evropska agencija i predmet finansijske regulative Evropske unije. Takođe, osoblje Europol došlo je status funkcionera i službenika Evropske unije.

Na ovaj način Europol se približio drugim telima i agencijama iz nekadašnjeg 3. stuba EU. Isto tako Evropski parlament dobija značajna ovlašćenja kada je reč o kontroli funkcionisanja Europol, naročito kroz budžetske postupke.

U okviru svojih ovlašćenja, kao grana budžetske vlasti, Evropski parlament može direktno uticati na aktivnosti Europol. Dalje, Evropski parlament je odgovoran za kontrolu budžeta.<sup>17</sup> Uzimajući u obzir preporuku Saveta, Evropski parlament daje ovlašćenja direktoru u vezi sa sprovođenjem budžeta. Europol je takođe obavezan da podnosi Evropskom parlamentu, na zahtev potonjeg, sve informacije u vezi sa troškovima za finansijsku godinu u pitanju.

Nove odredbe u Odluci Saveta otvaraju put za redovnu i formalnu razmenu između Evropskog parlamenta i Europol, dajući pravo Evropskom parlamentu da zahteva u bilo koje vreme da se predsedavajući Upravnog odbora i direktor pojave pred Evropskim parlamentom i učestvuju u raspravi o pitanjima koja se tiču Europol, uzimajući u obzir obavezu diskrecije i poverenja.<sup>18</sup>

Dalje, Odluka Saveta uvodi periodičnu ocenu Europol, praksu koje je već postojala za većinu agencija EU, tako svrstavajući Europol u red sa drugim agencijama. Ova ocena se prosleđuje Evropskom parlamentu.<sup>19</sup>

#### b) Poboljšanje efikasnosti rada

Sa promenom statusa Europol poboljšana je i efikasnost rada u smislu da su ubrzani postupci neophodnih izmena i dopuna njegovih ovlašćenja. Osnovne odlike Europol, njegova struktura, nadležnosti, način funkcionisanja, kao i sva druga važna pitanja, mogu da se menjaju na nivou EU, bez posebne saglasnosti svih država članica. To predstavlja veliki napredak u pogledu efikasnosti u odnosu na prethodnu Konvenciju, kada je bila neophodna ratifikacija od nacionalnih parlamenata svih država članica zbog čega je postupak revizije i trajao toliko dugo.

Činjenica da je pravni status Europol predmet Odluke Saveta zapravo znači da, u slučaju daljih izmena nadležnosti Europol, neće biti potrebna ratifikacija od strane država članica, već jednoglasna odluka Saveta čime su znatno ubrzani postupci.

#### c) Smanjenje kontrole od strane država članica

Promena statusa Europol od nevladine organizacije u agenciju EU dovela je do smanjenja kontrole država članica nad radom Europol. Naime, ukidanje obaveze ratifikacije revizija, tj. izmena i dopuna, osnivačkog akta Europol omogućilo je smanjenje uticaja nacionalnih parlamenata država članica na rad Europol. Nadalje, s

---

<sup>17</sup> Čl. 42, st. 1 Odluke Saveta.

<sup>18</sup> Čl. 48 Odluke Saaveta.

<sup>19</sup> Čl. 37, st. 11 Odluke Saveta.



obzirom na to da se odluke o implementacionim merama o radu Europolu donose na osnovu kvalifikovane većine Saveta, lako se može desiti da pojedine zemlje budu nadglasane u procesu donošenja konkretnih odluka o radu Europolu, čime se praktično jača položaj Europolu i daje mogućnost Europolu da preduzme određene mere koje ne moraju da podrže sve države članice EU.

S druge strane, kao neka vrsta protivteže ovom smanjenju kontrole od strane nacionalnih parlamenata država članica EU, povećana je parlamentarna kontrola rada Europolu od strane Evropskog parlamenta.

## 2. Ugovor iz Lisabona

Ugovorom iz Lisabona koji je stupio na snagu 1. decembra 2009. proširena su ovlašćenja Evropske policijske službe. Osim toga, propisani su dodatni zadaci, kao i načini kontrole rada Europolu.

Ugovorom iz Lisabona predviđeno je da je zadatak Europolu da podržava i pojačava aktivnosti policijskih organa i drugih službi iz represivnog zakonskog sistema država članica, kao i njihovu međusobnu saradnju u oblasti prevencije i borbe protiv ozbiljnih kriminalnih aktivnosti koje pogađaju dve ili više država članica, terorizma i oblika kriminala koji nanosi štetu zajedničkom interesu Unije iz neke od njenih politika.<sup>20</sup>

Evropski parlament i Savet, odlučujući u skladu sa redovnim zakonodavnim postupkom, utvrđuju strukturu, oblast aktivnosti i zadatke Evropolu. Njegovi zadaci mogu obuhvatiti:

a) prikupljanje, čuvanje, obradu, analizu i razmenu informacija dobijenih, naročito, od nadležnih organa država članica, trećih zemalja ili instanci;

b) koordinaciju, organizaciju i sprovođenje istraga i operativnih radnji koje se vode zajedno s nadležnim organima država članica ili u okviru zajedničkih istražnih ekipa, i u nekim slučajevima sa Eurojustom.

Ovim propisima se, istovremeno, utvrđuju načini kontrole rada Europolu koju sprovodi Evropski parlament zajedno sa nacionalnim parlamentima država članica.<sup>21</sup>

Isto tako, Ugovorom iz Lisabona je predviđeno da svaka operativna akcija Europolu mora biti vođena u saradnji i u dogovoru sa nadležnim organima jedne ili više država članica čija je teritorija pogođena. Primena mera prinude u isključivoj je nadležnosti država članica.<sup>22</sup>

Dakle, uz sve reforme koje su već predviđene Odlukom Saveta, analizom odredbi Ugovora iz Lisabona iskristalisale su se dve važne novine u vezi sa radom Europolu. Prva se odnosi na pitanje parlamentarne kontrole aktivnosti Europolu od strane Evropskog parlamenta, a druga na pitanje primene prinudnih mera.

### a) Parlamentarna kontrola (nadzor) aktivnosti Europolu

Europol je prvi evropski organ koji deluje u oblasti policijske saradnje. U ovoj oblasti su se prvobitno donosile odluke na međuvladinom nivou, a Evropski parlament imao je veoma ograničena ovlašćenja. Dakle, prema izvornoj Konvenciji ovlašćenja Evropskog parlamenta *vis-à-vis* Europolu gotovo da nisu postojala. Evropski parlament nije imao

<sup>20</sup> Čl. 88, st. 1 Ugovora o funkcionisanju EU (UFEU).

<sup>21</sup> Čl. 88, st. 2 UFEU.

<sup>22</sup> Čl. 88, st. 3 UFEU.

ulogu u pregovorima o Konvenciji, tj. nije čak konsultovan ni tokom pregovora ili ni u fazi izrade nacrtu Konvencije. Parlamentarni nadzor bio je ograničen na slanje specijalnog godišnjeg izveštaja o aktivnostima Europolu i direktor Europolu nije bio obavezan da prisustvuje raspravama u Evropskom parlamentu.<sup>23</sup> Osim toga, Europol je finansiran iz priloga država članica što objašnjava zašto Evropski parlament nije imao kontrolu nad radom Europolu.

Vremenom se ispostavilo da uključenje Europolu u policijske aktivnosti i njegova uloga u razmeni informacija između nacionalnih službi koje sprovode zakone zahteva takvu parlamentarnu kontrolu koja prevazilazi one predviđene odredbama Konvencije. Jači sistem parlamentarne kontrole je viđen kao sredstvo za jačanje demokratskog legitimiteta u ovoj oblasti. Nova odluka Saveta o Europolu, kao i Ugovor iz Lisabona značajno unapređuju položaj Evropskog parlamenta.

U pogledu parlamentarnog uticaja, najuočljivija novina u Odluci Saveta kojom se uspostavlja Europol odnosi se na promenu statusa Europolu iz nevladine organizacije u agenciju EU, što podrazumeva direktno finansiranje iz budžeta Unije (o čemu je bilo reči u prethodnom odeljku ovog rada).

Što se tiče odredbi Ugovora iz Lisabona, s obzirom na to da je Ugovorom o funkcionisanju EU Evropski parlament dobio ovlašćenje saodlučivanja (zajedničkog odlučivanja sa Svetom)<sup>24</sup> i o pitanjima u vezi sa Europolom, očekuje se povećanje parlamentarnih ovlašćenja *vis-a-vis* Europolu. Ugovor o funkcionisanju EU<sup>25</sup> predviđa da Evropski parlament i Svet, putem uredbi usvojenih u skladu sa redovnim zakonodavnim postupkom, određuju strukturu, operacije, polje aktivnosti i zadatke. Pored toga, ove uredbe utvrđuju postupke nadzora aktivnosti Europolu od strane Evropskog parlamenta, zajedno sa nacionalnim parlamentima. Iskustva iz prošlosti sa agencijama iz nekadašnjeg tzv. prvog stuba EU ukazuju da jednom kada Evropski parlament dobije ovlašćenje saodlučivanja, on ga koristi kako bi proširio parlamentarnu kontrolu i predvideo u njihovim osnivačkim aktima veći stepen odgovornosti. Stoga se očekuje da će Evropski parlament, i u slučaju Europolu, nastaviti da širi ovlašćenja u vezi sa nadzorom i sankcionisanjem, posebno imajući na umu da je Evropski parlament dugo pokušavao da proširi svoja ovlašćenja *vis-à-vis* Europolu, a da nije bio u mogućnosti to da učini.<sup>26</sup>

#### b) Ovlašćenja u vezi sa primenom prinudnih mera

Tokom protekle decenije, proširenje misija Europolu kako bi se uključile prinudne mere bilo je otvoreno pitanje. Hipotetičko uvođenje ovlašćenja za primenu prinudnih mera bilo je povezano sa preduslovom većeg parlamentarnog i sudskog nadzora Europolu. U Saopštenju iz 2002. godine,<sup>27</sup> Komisija navodi da će dalje mere parlamentarne kontrole biti neophodne ukoliko u budućnosti Europolu budu poverena ovlašćenja da sprovodi istrage.

Međutim, na mogućnost proširenja ovlašćenja Europolu u tom smeru Ugovor iz Lisabona stavio je tačku. Ugovor o funkcionisanju EU isključuje bilo kakvu mogućnost dodele ovlašćenja za primenu prinudnih mera Europolu u budućnosti. Predviđeno je da

---

<sup>23</sup> Čl. 34, st. 2 Konvencije Europolu.

<sup>24</sup> Na osnovu Ugovora iz Lisabona postupak zajedničkog odlučivanja (saodlučivanja) Evropskog parlamenta i Saveta postao je redovni zakonodavni postupak. Čl. 289, st. 1 UFEU: "Redovan zakonodavni postupak se koristi za usvajanje uredbi, direktive ili odluke, koje zajednički usvajaju Evropski parlament i Svet, na predlog Komisije."

<sup>25</sup> Čl. 88, st. 2 Ugovora FEU.

<sup>26</sup> Vid. S. Nikodinovska-Stefanovska, 221.

<sup>27</sup> Communication from the Commission to the European Parliament and the Council – Democratic Control over Europol, COM (2002) 95 final, 26 February 2010.

svaka operativna aktivnost Europol mora da bude sprovedena zajedno i u saglasnosti sa vlastima države članice ili država na čiju se teritoriju odnose. Primena mera prinude ostaje isključivo ovlašćenje nadležnih nacionalnih vlasti država članica.<sup>28</sup>

Dakle, Europol ipak ne raspolaže ovakvim ovlašćenjima, koja i dalje spadaju u nadležnost nacionalnih policijskih službi, kao npr. pravo da vrši hapšenje, pravo da vrši kućni pretres, ili prisluškivanje. Odredba na osnovu koje Europol može da zahteva da država članica pokrene krivičnu istragu,<sup>29</sup> daje samo mogućnost Europolu da podstakne aktivnosti u specifičnim slučajevima, a ne i da prisili državu članicu da to uradi. Europol ne može nezavisno vršiti ispitivanja u državama članicama. Isto se odnosi i na učešće agenata Europol u zajedničkim istražiteljskim timovima (*Joint Investigation Teams – JITs*).<sup>30</sup>

#### IV PRIRODA EUROPOLA – SERVIS ZA PODRŠKU POLICIJSKIM SLUŽBAMA DRŽAVA ČLANICA

Uprkos reformama, sama suština Europol, kao evropskog pravnog centra za podršku sakupljanju, razmeni i analizi informacija o prekograničnim krivičnim delima koji pogađaju dve ili više država članica, nije izmenjena. Iako je Odlukom Saveta proširen mandat Europol sa 'organizovanog' na 'ozbiljan' kriminal, promene koje su uvedene ne utiču na samu prirodu evropske misije, koja ostaje centar za podršku sprovođenju prava bez ovlašćenja da primenjuje prinudne mere.<sup>31</sup>

Kada je reč o terenskom radu, Europol ne može vršiti istražne radnje i hapsiti prestupnike. On jednostavno nije operativno telo sa policijskim ingerencijama, već se njegove nadležnosti iscrpljuju kroz koordinaciju između različitih policijskih službi u državama članicama koje uključuju i carinu, pograničnu policiju, žandarmeriju i sve ostale agencije, organizacije ili jedinice koje se bave suzbijanjem kriminaliteta i gonjenjem počinilaca krivičnih dela. Suština osnivanja agencije jeste da se kvalitativno i kvantitativno poboljšaju i urede protok i analiza informacija u oblastima u vezi sa za carinama, narkoticima, terorizmom, imigracijom itd.<sup>32</sup> Može se konstatovati da je Evropol pravi primer agencije s takvom svrhom. Evropski policijski ured te svoje zadatke vrši na nekoliko načina: stvara baze podataka na osnovu informacija koje od pomenutih institucija dobija; učestvuje u brznoj i efikasnijoj razmeni informacija između nacionalnih organa; pomaže istrage na nacionalnom nivou; posebno učestvuje u istragama koje se tiču međunarodnih krivičnih dela. Tehnička podrška je otuda primarna funkcija Europol.<sup>33</sup>

Dakle, i pored značajnog broja izmena, Odluka Saveta suštinski ne menja karakter, prirodu Europol. Očigledno je da države članice nisu želele da reformisani, 'novi' Europol bude radikalno drugačiji u pogledu njegovog mandata i zadataka u odnosu na prethodni, 'stari' Europol. Države članice podržale su postepenu evoluciju Europol, ali ne i "revoluciju" u smislu potpune reorganizacije njegove organizacije.<sup>34</sup>

---

<sup>28</sup> Čl. 88, st. 3 Ugovora FEU.

<sup>29</sup> Čl. 7 Odluke Saveta.

<sup>30</sup> Čl. 6 Odluke Saveta.

<sup>31</sup> Vid. S. Nikodinovska-Stefanovska, 219.

<sup>32</sup> P. Craig, G. De Burca, *EU Law, Text, Cases and Materials*, Oxford University Press 2008, 263.

<sup>33</sup> Vid. A. Čavočki, M. Reljanović, 102-103.

<sup>34</sup> Vid. S. Nikodinovska-Stefanovska, 223.

## V ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Odlukom Saveta Europol je dobio mesto u okviru institucionalne strukture EU, kako u pogledu pravnog osnova, tako i finansiranja. Na ovaj način povećane su mogućnosti za parlamentarnu kontrolu, kroz uključenje Evropskog parlamenta u postupak donošenja odluka o sprovođenju putem obaveznih konsultacija Evropskog parlamenta i, još značajnije, putem ključne uloge u usvajanju budžeta. Ugovorom iz Lisabona, takođe su unete određene novine kada je reč o funkcionisanju Europola.

Od osnivanja Europola, bilo je različitih pogleda na to u kom bi pravcu Europol trebalo da se razvija. I pored značajnog broja izmena, Europol je danas daleko od tzv. evropskog FBI-a, i ostaje uglavnom služba podrške i moderator saradnje između nacionalnih vlasti.<sup>35</sup>

Dakle, iako je status Europola postepeno evoluirao, i očekuje se da će se i dalje menjati sa razvojem evropskih integracija, ostaje da se vidi u kom će pravcu ići te promene. Niko ne spori da može doći do daljih formalnih izmena u smislu prilagođavanja Europola novim okolnosti u okviru evropskog intergacionog procesa. Ipak, kada je reč o suštinskim izmenama, čini se da ambiciozni poduhvati, u smislu da Europol dobije ovlašćenja da sprovodi mere prinude, nisu realni. Oblast u kojoj deluje Europol odnosi se na same prerogative suverenosti svake države. U tom smislu, nacionalne države nisu rade da tu vrstu ovlašćenja prenose na nadnacionalna tela. Jedan od argumenata u prilog ovom stavu može biti činjenica da iako su, Ugovorom iz Lisabona, formalno ukinute razlike između tzv. stubova, oblasti koje su spadale u okvir tzv. drugog i trećeg stuba (Spoljni poslovi i zajednička bezbednost i Policijska i pravosudna saradnja u krivičnim stvarima) zadržali su niz specifičnosti. Pre svega, odluke koje se tiču ovih oblasti ne donose se kvalifikovanom većinom, već je i dalje potrebna saglasnost svih država članica EU. U tom smislu ne mogu se u bliskoj budućnosti očekivati neke suštinske izmene u vezi sa karakterom Europola.

## THE EVOLUTION OF EUROPOL – FROM INTERGOVERNMENTAL ORGANIZATION TOWARDS EU AGENCY

*The paper analyses the evolution of European Police Office – Europol from an intergovernmental organization based on the Europol Convention to European Union Agency based on the Council Decision. After introductory notes regarding the historical development of police cooperation among european countries, the first part of the article is devoted to aims structure and organization of Europol. In the second part, the author presents the reform of Europol provided both by the Council Decision and the Lisbon Treaty. The special attention in the article is dedicated to the parliamentary scrutiny over Europol's activities and the attribution of coercive powers. The third part analyses whether all these reforms have fundamentally changed the character, the nature of the Europol itself.*

**KEY WORDS:** *Europol, European Union, Council Decision, parliamentary scrutiny, coercive powers.*

---

<sup>35</sup> *Ibid.*

## ULOGA FINANSIJSKE FORENZIKE U OTKRIVANJU PRANJA NOVCA

Jelena Šuput\*

*Pranje novca predstavlja krivično delo, koje se najčešće vrši radi prikriivanja drugih dela. Obično se radi o delima iz oblasti organizovanog kriminala (trgovina drogom, oružjem ili ljudima). Stoga je njegovo otkrivanje i procesuiranje izvršilaca od višestrukog značaja. Način njegovog izvršenja često može biti veoma složen, pa njegovo otkrivanje, a samim tim i dokazivanje zahteva posebna znanja. Zbog toga je u cilju prikupljanja dokaza, otkrivanja izvršilaca i procesuiranja krivičnog dela pranje novca, ali i drugih sa njime povezanih krivičnih dela od velikog značaja angažovanje stručnjaka iz oblasti finansijske forenzike. Navedena oblast još uvek nije dovoljno razvijena u našoj zemlji, a i o njoj se veoma malo zna. Do sada su se stručnjaci računovodstvene struke u krivičnom postupku angažovali uglavnom kao veštaci u toku glavnog pretresa. Međutim, potreba za njihovim angažovanjem postoji i u toku vođenja istrage. Prvi zvanični dokument koji prepoznaje važnost njihovog angažovanja i predstavlja smernicu za uvođenje finansijske forenzike u postupak istrage finansijskog kriminala jeste Strategija istrage finansijskog kriminala. Navedenim dokumentom predviđa se mogućnost zaposlenja finansijskih forenzicara u javnim tužilaštvima. Korak napred u odnosu na navedenu Strategiju predstavlja Nacrt zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije koji u članu 19. predviđa mogućnost uspostavljanja službe finansijske forenzike u Tužilaštvu za organizovani kriminal i posebnim odeljenjima viših javnih tužilaštava. Imajući u vidu da je za otkrivanje krivičnih dela koja spadaju u finansijski kriminal neophodno posedovanje specifičnih znanja iz oblasti finansijske forenzike, računovodstva, revizije, bankarskog, berzanskog i privrednog poslovanja, kao i specijalizovanu obuku iz oblasti krivičnog prava koju će sprovođiti Pravosudna akademija. Osim toga, predviđeno je da se način prijema finansijskih forenzicara u javna tužilaštva i način provere posedovanja posebnih znanja bliže uredi aktom Republičkog javnog tužioca.*

---

\* Naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd, email: suputjelena@yahoo.com

*Imajući u vidu različite načine izvršenja krivičnih dela iz oblasti finansijskog kriminala, a u koje spada i delo pranje novca, može se zaključiti da je ipak neophodna institucionalizacija obuka finansijskih forenzičara i iz drugih oblasti, a ne samo krivičnog prava. S obzirom na složenost i specifičnost načina izvršenja krivičnog dela pranja novca, autor nastoji da ukaže na potrebu uspostavljanja adekvatne obuke finansijskih forenzičara iz oblasti finansija, koja obuhvata i znanja iz oblasti bankarskog i berzanskog poslovanja, carina, poreza, privrednog poslovanja, javnih finansija, računovodstva, kao i znanja iz oblasti informacionih tehnologija.*

*KLJUČNE REČI: finansijska forenzika, pranje novca, istrage, kriminal*

## UVOD

Prema preporukama FATF (Financial Action Task Force)<sup>1</sup> u vezi sa primenom Međunarodnih standarda u borbi protiv pranja novca i finansiranja terorizma i širenja oružja za masovno uništenje, nadležni nacionalni organi bi trebalo da imaju odgovornost za istrage pranja novca u okviru nacionalne politike. Prema preporuci broj 30, ti organi bi trebali ukoliko ne postoji mogućnost u svim, bar u slučajevima koji su u vezi sa teškim krivičnim delima u kojima je ostvarena velika imovinska korist da prilikom istraživanja pranja novca, povezanih predikatnih krivičnih dela i finansiranja terorizma na sopstvenu inicijativu sprovedu i paralelnu finansijsku istragu. Osim toga, države bi trebale da obezbede i brzo otkrivanje imovine koja jeste ili koja bi mogla da bude predmet konfiskacije imovine ili za koju postoji sumnja da je proistekla iz krivičnog dela, kao i za ulaženje u trag takvoj imovini i za preduzimanje mera u cilju njenog oduzimanja i zamrzavanja. Kako bi se postigao cilj sadržan u navedenoj preporuci, državama se takođe preporučuje da koriste kada je neophodno stalne ili multidisciplinarnе grupe specijalizovane za finansijsku istragu ili istragu čiji je predmet imovina.<sup>2</sup> Imajući u vidu specifičnosti takvih istraga, kao i činjenicu da je za njihovo sprovođenje neophodno posedovanje posebnih znanja, neophodno je angažovanje lica ne samo pravne, već i ekonomske struke. U nekim slučajevima je neophodno utvrditi da li fizička ili pravna lica poseduju ili kontrolišu račune otvorene kod poslovnih banaka, identifikovati aktivu, a da njen vlasnik nije prethodno obavешten o tome proveriti da li određeno pravno lice zaista ostvaruje promet ukoliko je za to zaista i registrovano.<sup>3</sup> Nekada je neophodno radi pokretanja krivičnog postupka pribaviti dodatne dokaze i informacije kojima ne raspolaže Uprava za sprečavanje pranja novca, pa se zbog toga ne može osloniti isključivo na njen rad. Na navedene preporuke oslanja se i Strategija istraga finansijskog kriminala za period od 2015-2016. godine, koja predstavlja prvi zvaničan dokument u kojem se prepoznaje i navodi potreba angažovanja finansijskih forenzičara u javnim tužilaštvima.<sup>4</sup> Njihovo angažovanje imalo bi veliki značaj ne samo za otkrivanje krivičnih dela koja spadaju u finansijski kriminal u užem smislu, već i drugih sa njima povezanih krivičnih dela. Istraga finansijskog kriminala predstavlja veoma složen zadatak, koji javni tužioci kao nosioci

<sup>1</sup> Financial Action Task Force je međudržavno telo (organizacija) čiji je cilj razvoj i unapređenje zajedničkih mera i aktivnosti u postupku borbe protiv pranja novca na nacionalnom i međunarodnom nivou.

<sup>2</sup> Međunarodni standardi u borbi protiv pranja novca i finansiranja terorizma i širenja oružja za masovno uništenje, Preporuke FATF, februar, 2012. Tekst Preporuka na srpskom jeziku nalazi se na veb-strani: [http://www.apml.gov.rs/RESPOSITORY/1071\\_fatf-preporuke.2012.pdf](http://www.apml.gov.rs/RESPOSITORY/1071_fatf-preporuke.2012.pdf), str. 24. 14.08.2016.

<sup>3</sup> Ibid. str. 25.

<sup>4</sup> Strategija istraga finansijskog kriminala za period od 2015. do 2016. godine ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 43/2015).

pravosudnih funkcija u nekim slučajevima nisu u mogućnosti samostalno da sprovedu. Aktivnost finansijskih forenzičara bi bila višestruka. Ona bi se u skladu sa prethodno navedenom preporukom odnosila na istragu finansijskih poslova povezanih sa kriminalnom aktivnošću, a u cilju otkrivanja razmera krivminala, otkrivanja imovinske koristi proistekle iz krivičnih dela ili druge imovine koja je ili koja bi mogla da bude predmet oduzimanja. Imajući u vidu navedeno, može se zaključiti da bi finansijska istraga trebalo da bude usmerena na otkrivanje porekla sumnjive imovine, kao i postojanja određenih krivičnih dela i utvrđivanje vrednosti imovine stečene njihovim izvršenjem. Prihod stečen vršenjem krivičnih dela jeste prihod koji se najčešće stiče vršenjem krivičnih dela kao što su trgovina oružjem ili drogom. Novac stečen na navedeni način nastoji da se prikrije tzv "pranjem novca". Zbog toga se često dešava da se prihod stečen vršenjem navedenih dela u jednoj zemlji prikazuje kao legalan prihod stečen u drugoj zemlji. Kako vreme prolazi sve je teže otkriti da takav novac potiče od vršenja krivičnih dela. Međutim, trebalo bi imati u vidu da je u cilju otkrivanja složenih oblika pranja novca neophodno i sprovođenje različitih obuka, a što zahteva i dodatno angažovanje resursa, pa je prilikom dopune postojećih propisa ili donošenja novih kojima se uređuje mogućnost angažovanja finansijskih forenzičara u javnim tužiocima, neophodno imati u vidu i potrebu angažovanja dodatnih sredstava za njihovo sprovođenje. Prethodne godine, izrađen je i Nacrt Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije.<sup>5</sup> Članom 19. navedenog Nacrta predviđena je mogućnost, ali ne i obaveza uspostavljanja službe finansijske forenzike u Tužilaštvu za organizovani kriminal i posebnim odeljenjima viših javnih tužilaštava. Navedenim članom je propisano da je finansijski forenzičar lice koje pomaže javnom tužiocu u analizi tokova novca i finansijskih transakcija u cilju krivičnog gonjenja. Osim toga, propisano je da je on stručno lice koje poseduje posebna znanja iz oblasti finansija, računovodstva, revizije, bankarskog, berzanskog i privrednog poslovanja, a koje je završilo specijalizovanu obuku iz oblasti krivičnog prava koju sprovodi Pravosudna akademija. Međutim, može se postaviti pitanje da li je posedovanje navedenih znanja dovoljno za obavljanje poslova finansijske forenzike. Nacrtom nije predviđen način dokazivanja posedovanja određenih znanja, već samo da će se način prijema finansijskih forenzičara u javna tužilaštva i način provere posedovanja posebnih znanja bliže urediti aktom Republičkog javnog tužioca. Stoga se može postaviti pitanje, da li je neophodno posedovati i znanja iz nekih drugih oblasti, kao što su javne finansije, budžetsko računovodstvo, oblast osiguranja, kao i znanja iz oblasti informacionih tehnologija. Potreba za posedovanjem znanja iz različitih oblasti postoji naročito kod otkrivanja i dokazivanja krivičnog dela pranja novca, a koje se može izvršiti na različite načine i u cilju prikrivanja različitih krivičnih dela.

## POJAM PRANJA NOVCA I KRIVIČNO DELO PRANJE NOVCA

Pod pranjem novca (engleski Money laundering) podrazumevaju se aktivnosti usmerene na legalizaciju novca stečenog vršenjem krivičnih dela, a navedeni pojam poprima sve šire značenje. Nekada je cilj pranja novca bio izbegavanje plaćanja poreza.<sup>6</sup> Navedena aktivnost se često ispoljava u falsifikovanju finansijske dokumentacije i vršenju manipulacija u sistemu međubankarskih transakcija. Na taj način se tzv. "prljavi novac" transformiše u "čist" tj. onaj koji se može po potrebi koristiti kao legalan prihod u

<sup>5</sup> Tekst Nacrta Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije nalazi se na veb- strani: <http://www.mpravde.gov.rs/obavestenje/9554/nacrt-zakona-o-organizaciji-i-nadleznosti-drzavnih-organa-u-suzbijanju-organizovanog-kriminala-i-korupcije.php> 14.08.2016.

<sup>6</sup> Sandić K., Finansiranje terorizma putem pranja novca, Nauka i društvo, Beograd, 2011. str. 121.

bankarskim, trgovačkim kupoprodajnim, investicionim, preduzetničkim i drugim poslovima, kao i načinima ulaganja. Znači, ona imovinska korist, najčešće novac, koja bi se prema postojećim zakonima trebalo oduzeti kao rezultat kriminalne aktivnosti, koristi se kao i svaki drugi dohodak stečen na zakonit način.<sup>7</sup> Takvo postupanje izvršilaca krivičnog dela "pranje novca" protivno je moralnom načelu da niko ne može imati koristi od izvršenja krivičnog dela.

Pojavljivanje termina pranje novca vezuje se za početak dvadesetog veka, odnosno delovanje kriminalnih grupa i organizacija u SAD, kada su kriminalci zarađeni novac od ilegalne proizvodnje i krijumčarenja alkoholnih pića prikazivali kao legalnu zaradu ostvarenu u legalnim poslovnim aktivnostima. Tada su kriminalci poput Al Kaponea i Bagzija Morena otvarali firme za pranje veša u Čikagu kako bi oprali tzv. "prljavi novac". Zbog toga se i koristi termin pranje novca koji je prvo bio korišćen u žargonu ulice, a koji je kasnije preuzela i kriminološka nauka.<sup>8</sup>

Prema Izveštaju američke Predsedničke komisije iz 1984. godine, pranje novca se definiše kao "proces kojim neko prikriva postojanje, ilegalno poreklo ili ilegalnu upotrebu prihoda, da bi ga zatim prikazao tako da on izgleda legitiman".<sup>9</sup>

Iako predstavlja aktivnost, koja se preduzima radi prikrivanja izvršenja drugih krivičnih dela, pranje novca u većini savremenih zakonodavstava predstavlja samostalno krivično delo. Takvo rešenje je u skladu sa međunarodnim pravnim aktima.<sup>10</sup>

Krivičnim zakonikom Republike Srbije, krivično delo pranje novca je propisano u grupi krivičnih dela protiv privrede, članu 231.<sup>11</sup> Navedenim članom propisani su osnovni, dva teža i lakši oblik dela, obaveza sankcionisanja odgovornog lica u pravnom licu ukoliko je znalo ili moglo i bilo dužno da zna da novac ili imovina predstavljaju prihod ostvaren krivičnim delom, kao i obavezno izricanje mere oduzimanja imovinske koristi. Krivično delo se preduzima prema imovini za koju se zna da potiče od krivičnog dela, a radnja dela se sastoji u:

1. izvršenju konverzije ili prenosa imovine u nameri da se prikrije ili lažno prikaže njeno nezakonito poreklo;
2. prikrivanju ili lažnom prikazivanju činjenica o imovini i
3. sticanju, držanju ili korišćenju takve imovine.

Pod konverzijom se podrazumeva promena jedne novčane valute za drugu (npr. dinara za evro), dok se pod prenosom imovine smatra svaki pravni posao kojim se na neko drugo lice prenose svojinska ovlašćenja na određenoj stvari, bilo da je u pitanju poklon ili prodaja. Pod sticanjem se podrazumeva pribavljanje svojine nad određenim stvarima ili imovinskim pravima, a pod držanjem se podrazumeva pritežanje na stvarima (npr. čuvanje i dr.). Korišćenje se može shvatiti kao zajam, posluga, iznajmljivanje itd. U slučaju da se imovina prikriva ili lažno prikazuju činjenice o imovini, neće postojati npr.

---

<sup>7</sup> Ibid. str. 141.

<sup>8</sup> Ibid. str. 142.

<sup>9</sup> Navedeno prema Đ. Ignjatović, Kriminologija, Dosije, Beograd, 2011. str. 115.

<sup>10</sup> Jovašević D., Leksikon krivičnog prava, Službeni glasnik, Beograd, 2006. str. 546. Kada su u pitanju međunarodni dokumenti, misli se na Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv nedozvoljene trgovine opojnim drogama i psihotropnim supstancama iz 1988. godine, Konvenciju o pranju novca, vođenju istrage, izvršavanju zaplene i konfiskacije dobiti od kriminalaca iz 1990. godine, Direktivu za sprečavanje korišćenja finansijskog sistema sa ciljem pranja novca iz 1991. godine.

<sup>11</sup> Krivični zakonik Republike Srbije ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 85/2005, 88/2005-ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014).



krivično delo poreske utaje, jer se smatra da niko nije u obavezi da sam sebe prijavljuje kao učinioca krivičnog dela (trgovine opojnim drogama itd.).<sup>12</sup>

Teži oblik krivičnog dela postoji ukoliko iznos novca ili imovine u odnosu na koji se preduzima radnja izvršenja dela prelazi milion i pet stotina hiljada dinara. U oba slučaja u odnosu na radnju izvršenja mora da postoji umišljaj na strani izvršioca. Njegovo postojanje se ogleda kroz postojanje svesti, znanja o nezakonitom poreklu imovine u trenutku preduzimanja ranje izvršenja.<sup>13</sup>

Međutim, Zakonikom je propisan i lakši oblik krivičnog dela koji će postojati ukoliko učinilac osnovnog ili težeg oblika dela, nije znao, ali je mogao i bio dužan da zna da novac ili imovina koji su predmet izvršenja dela predstavljaju prihod koji je ostvaren izvršenjem krivičnog dela.<sup>14</sup> Osnovni i teži oblik vrše se sa umišljajem, koji treba da sadrži znanje izvršioca da imovina potiče od krivičnog dela, dok je kod konverzije i prenosa imovine potrebna i namera da se prikrije ili lažno prikaže poreklo imovine.<sup>15</sup>

Izvršilac krivičnog dela može biti kako lice koje je izvršilo krivično delo koje se prikriva "pranjem novca", tako i neko drugo lice koje nije izvršilac predikatnog (prethodnog) krivičnog dela.<sup>16</sup> Za osnovni oblik propisana je kazna zatvora od šest meseci do pet godina, za teži oblik zatvor od jedne do deset godina, a za lakši oblik kazna zatvora do tri godine. Da bi postojalo krivično delo "pranje novca", nije neophodno da postoji presuda u odnosu na prethodno krivično delo, pa se stoga može zaključiti da otkrivanje krivičnog dela pranje novca ima višestruki značaj, s obzirom da se na taj način olakšava utvrđivanje postojanja i drugih krivičnih dela koja se prikrivaju njegovim izvršenjem.

Najteži oblik krivičnog dela postoji ukoliko je delo izvršeno u grupi. Uslov za postojanje ovog oblika nije i da se delo kojim se stiče imovina bude izvršeno na isti način.<sup>17</sup> Pojam grupe, treba shvatiti u smislu člana 112. stav 1, tačka (22), a kojim je definisano da se pod grupom podrazumeva najmanje tri lica koja su povezana radi trajnog ili povremenog vršenja krivičnih dela, a koja ne mora da ima definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva i razvijenu strukturu.

Članom 231. stav 6. predviđena je i obaveza kažnjavanja odgovornog lica u pravnom licu za preduzimanje neke od navedenih radnji izvršenja krivičnog dela pranja novca, u slučaju da je znalo, tj. da je moglo i bilo dužno da zna da novac ili imovina predstavljaju prihod ostvaren izvršenjem krivičnog dela. Osim toga, istim članom je predviđeno i obavezno oduzimanje predmeta izvršenja krivičnog dela pranja novca, tj. u konkretnom slučaju novca ili imovine.

Otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje krivičnih dela koja spadaju u oblast privrednog kriminaliteta osim postupanja u skladu sa uobičajenim kriminalističkim pravilima, zahteva primenu i posebnih načina i metoda, prilagođenih osobenostima tih

---

<sup>12</sup> Navedeno prema M. Škulić, str. 80.

<sup>13</sup> Navedeno prema. Jovašević D., Leksikon krivičnog prava, str. 547.

<sup>14</sup> Navedeno prema, Đ. Đoređević, Krivično pravo-Posebni deo, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2011. str. 125.

<sup>15</sup> *Ibidem*.

<sup>16</sup> U konkretnom slučaju radi se o *delicta communia*, tj. krivičnom delu za čije postojanje nije neophodno postojanje posebnog svojstva izvršioca u trenutku preduzimanja radnje izvršenja. Međutim, otežavajuću okolnost prilikom otkrivanja navedenog dela ili prikupljanja dokaza o njegovom postojanju može predstavljati slučaj kada se za "pranje novca" angažuju lica koja poseduju specifična znanja npr. računovođe ili računovodstvene firme. Zbog takvih slučajeva je neophodno u toku prikupljanja i tumačenja dokaza angažovanje lica koja takođe poseduju specifična znanja iz oblasti finansija i računovodstva.

<sup>17</sup> Stojanović Z., Perić O., Krivično pravo-Posebni deo, str. 177.

krivičnih dela i njihovih tipičnih učinilaca.<sup>18</sup> Međutim, za pranje novca je karakteristično i kombinovanje sa drugim oblicima kriminalnog ponašanja, naročito sa kompjuterskim kriminalitetom, falsifikovanjem dokumenata i drugim krivičnim delima. U nekim slučajevima radi se o modalitetima prikrivanja osnovnog krivičnog dela (npr. falsifikovanje isprave radi prikrivanja krivičnog dela pranja novca i drugih sa njim povezanih krivičnih dela.)<sup>19</sup> Zbog toga je u cilju njegovog otkrivanja i prikupljanja dokaza od značaja za podizanje optužnice i oduzimanje imovine proistekle iz predikatnog krivičnog dela, od značaja angažovanje lica koja poseduju posebna znanja i veštine. Upravo je zbog toga neohodno angažovanje finansijskih forenzičara, koji bi prilikom prikupljanja dokaza saradivali sa ostalim organima koji su na nacionalnom nivou ovlašćeni za sprečavanje pranja novca (Uprava za sprečavanje pranja novca).

Do plasiranja nelegalno stečenog novca u legalne finansijske tokove može doći kako preko banaka, tako i preko ostalih finansijskih organizacija, preduzeća ili drugih privrednih subjekata.<sup>20</sup> Kada dođe do konačne integracije prljavog novca u legalne finansijske tokove, veoma je teško izdvojiti takva novčana sredstva u odnosu na ona koja potiču iz legalnih izvora.<sup>21</sup> Naravno, u tim slučajevima s obzirom da učinilac ne prijavljuje svoje nezakonito stečene prihode, ne postoji krivično delo poreske utaje, jer niko nije dužan da sam sebe prijavljuje kao učinioca krivičnog dela.<sup>22</sup>

Kada se radi o istragama u vezi sa pranjem novca od velikog značaja je poštovanje načela operativnosti i brzine. Razlog za to je pre svega činjenica da je kada se novac ubaci u legalne tokove teško utvrditi da se u konkretnom slučaju radi o novcu proisteklom iz izvršenja krivičnog dela. Međutim, sam postupak otkrivanja pranja novca, kao i prikupljanje dokaza zavisi od načina na koji se preduzima radnja izvršenja.

## MODALITETI PRANJA NOVCA PREMA PODACIMA IZ ZVANIČNIH EVIDENCIJA

Podaci o tipologiji i trendovima pranja novca u periodu od 2012 do 2014. godine sadržani su u istoimenoj Publikaciji Uprave za spečavanje pranja novca.<sup>23</sup> Prema tim podacima u toku 2014. godine pranje novca je vršeno na specifične načine. Jedan od njih se ogledao u otkupu sekundarnih sirovina od strane većeg broja međusobno povezanih lica uz korišćenje falsifikovane dokumentacije. Osim navedenog slučaja pranje novca se odvijalo i putem tzv. otkupa poljoprivrednih proizvoda putem transakcija sa računa većeg broja pravnih lica uz korišćenje fiktivne dokumentacije po osnovu otkupa poljoprivrednih proizvoda.<sup>24</sup> U navedenoj Publikaciji se ne navodi samo na koji način je u prethodnim godinama pran novac, već i tendencije vršenja navedene aktivnosti. Tako se u Publikaciji kao oblast visokog rizika navodi plaćanje putem virtuelne valute o kojem se malo zna, a koje je prihvaćeno od strane ugostiteljskih radnji, zatim oblast priređivanja igara na sreću,

---

<sup>18</sup> Škulić M., "Opšta kriminalistička pravila suzbijanja privrednog kriminaliteta", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 48, broj 3, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2010., str. 64.

<sup>19</sup> Ibid., tr 67.

<sup>20</sup> Ibid, str. 78.

<sup>21</sup> Ibid, str. 79.

<sup>22</sup> Ibid. str. 80.

<sup>23</sup> Publikacija Tipologija i trendovi pranja novca u periodu 2012-2014, nalazi se na veb-stranici: <http://www.apml.gov.rs/cyr55/tdoc/%Do%A2%Do%B8%Do%BF%Do%BE%Do%BB%Do%BE%Do%B3%Do%B8%D1%98%Do%B5.html> 14.08.2016.

<sup>24</sup> Ibid. str. 23.

kao i konsultantske i marketinške delatnosti zbog nemogućnosti pouzdanog utvrđivanja njihove tržišne cene.<sup>25</sup> Stoga bi i stručnjaci koji učestvuju u istragama finansijskog kriminaliteta trebalo da steknu ukoliko je neophodno i dodatna znanja u cilju otkrivanja i prikupljanja dokaza o postojanju krivičnog dela pranje novca, a koje je moguće izvršiti na pomenute načine. Zbog toga se može reći da je za obavljanje finansijske forenzike ne samo neophodno posedovanje posenih znanja iz određenih oblasti, već i kontinuirano stručno usavršavanje, a za šta je neophodno izdvojiti dodatna budžetska sredstva.

Prema podacima sadržanim u Godišnjem izveštaju o radu za 2015. godinu Uprave za sprečavanje pranja novca, može se zaključiti da su u periodu od 1. januara do 31. decembra 2015. godine registrovani različiti slučajevi pranja novca. Prema tom izveštaju stranci su vrlo često gotovinu fizički unosili u Republiku Srbiju. Na granici su je prijavljivali i dobijali zapisnik o unosu sredstava. Ta sredstva su uplaćivana na nerezidentne račune u poslovnim bankama na teritoriji Republike Srbije, pa su takva sredstva korišćena za plaćanje putem platnih kartica.<sup>26</sup>

Osim korišćenja bankarskog sektora, "pranje novca" je česta pojava i u tzv. privrednom posovanju. U prethodnoj godini su tako zabeleženi slučajevi u kojima vlasnik pravnog lica daje na zajam novac svom pravnom licu za kupovinu opreme. Ugovorom o zajmu je dogovorena izuzetno visoka kamata, a pravno lice je na mesečnom nivou transferisalo sredstva na račun vlasnika na osnovu isplate kamate, dok se glavnica nije vraćala.<sup>27</sup> Osim toga, pranje novca je vršeno i u posupku privatizacije. Jedan od načina za to jeste i kupovina privrednog društva u postupku privatizacije od novoosnovanog pravnog lica. U takvim slučajevima sredstva za kupovinu obezbeđuju se na osnovu ugovora o zajmu sa pravnim licem sa off shore destinacije. Ta sredstva su po osnovu ugovora o zajmu u kratkom vremenskom periodu vraćena licu sa off shore destinacije.<sup>28</sup>

Pranje novca se može vršiti i preko više pravnih lica koja su povezana vlasničkom i upravljačkom strukturom, tzv. majke i ćerke firme. U takvim slučajevima između firmi se vrše nelogične ekonomske transakcije, a jedna firma se koristi kao tzv. bojler.<sup>29</sup> Međutim, pranje novca se često vrši i putem, konsultantskih usluga. Privredno društvo registrovano na off shore zoni transferiše značajna sredstva po osnovu pružanja konsultantskih usluga na račun nerezidentnog fizičkog lica. Sredstvima raspolaže ovlašćeno lice po računu koje je rezident.<sup>30</sup>

U Izveštaju se navodi da se često novac nelegalnog porekla ubacuje u legalne novčane tokove putem uplate pozajmica ili pazara. Najpogodnije delatnosti za takav posao jesu pravna lica koja su registrovana za obavljanje delatnosti kod kojih je karakterističan brz obrt kapitala. To su pravna lica koja se bave maloprodajom ili ugostiteljstvom.<sup>31</sup> Osim toga, zabeleženi su i slučajevi da lice iz Srbije osnuje pravno lice na off shore destinaciji i da ubacuje novac nepoznatog prekla na račune istog. Sa računa na off shore destinaciji se sredstva ubacuju u Srbiju preko investiranja u nekretnine i plaćanja konsultantskih usluga.<sup>32</sup>

---

<sup>25</sup> Ibid. str. 28. i 29.

<sup>26</sup> Izveštaj o radu Uprave za sprečavanje pranja novca za period od 1.01.2015. do 31.12.2015. godine, mart 2016. str. 16. Tekst izveštaja se nalazi na veb-stranici: [http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/1580\\_godisnji-izvestaj-o-radu-za-2015-pdf-cyr.pdf](http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/1580_godisnji-izvestaj-o-radu-za-2015-pdf-cyr.pdf) 14.08.2016.

<sup>27</sup> Ibid., str. 17.

<sup>28</sup> Ibidem.

<sup>29</sup> Izveštaj o radu Uprave za sprečavanje pranja novca za period od 1.01.2015. do 31.12.2015. godine, str. 18.

<sup>30</sup> Ibid. str. 19.

<sup>31</sup> Ibid. str. 19.

<sup>32</sup> Ibid. str. 19.

Imajući u vidu navedeno može se zaključiti da se pranje novca vrši na veoma složene načine, a u cilju prikrivanja porekla novca njegovi izvršioци mogu biti i lica koja poseduju posebna znanja iz oblasti računovodstva, bankarstva i elektronskog poslovanja. Njihovo angažovanje otežava otkrivanje krivičnog dela pranje novca kao i predikatnih krivičnih dela. U takvim situacijama nekada nije dovoljno osloniti se isključivo na znanja kojima raspolazu stručnjaci iz Uprave za sprečavanje pranja novca, a koja u Republici Srbiji obavlja funkciju finansijsko obaveštajne službe u skladu sa FATF preporukama, već je potrebno angažovanje i dodatnih ljudskih resursa tužilaštva. Upravo u takvim slučajevima postoji potreba za angažovanjem finansijskih forenzičara. Kako se "pranje novca" može vršiti na različite načine, angažovanjem finansijskih forenzičara povećava se mogućnost otkrivanja i propusta zaposlenih u državnim organima, a koji su u obavezi da preduzimaju preventivne mere u cilju sprečavanja pranja novca. Međutim, razlog za takvo ponašanje ne mora biti isključivo korupcija, već i nedostatak znanja i iskustva.

Većinu informacija u slučajevima pranja novca uglavnom prikupi Uprava za sprečavanje pranja novca, ali dalje vođenje istrage, ocena dostavljenih dokaza i podizanje optužnice zavisi isključivo od tužilaštva, koje procenjuje da li postoji dovoljno dokaza za podizanje optužnice. Nekada je veoma teško da takve okolnosti proceni isključivo tužilac koji je po struci diplomirani pravnik, pa čak i u situaciji kada je prošao veliki broj obuka koje se odnose na suzbijanje pranja novca. Upravo je zbog takvih slučajeva neophodna pomoć lica koja poseduju znanja i iskustva iz oblasti finansijske forenzike.

## PERSPEKTIVE FINANSIJSKE FORENZIKE U OTKRIVANJU PRANJA NOVCA

Cilj istrage finansijskog kriminala u koje spada pre svega i krivično delo pranje novca bio bi usmeren na otkrivanje finansijskih poslova povezanih sa izvršenjem krivičnih dela, radi otkrivanja imovinske koristi od krivičnih dela, oduzimanja imovinske koristi proistekle iz izvršenja krivičnog dela, kao i pribavljanja dokaza koji se mogu koristiti u krivičnom postupku. To bi trebalo da omogućí otkrivanje porekla imovine za koju se sumnja da proizilazi iz izvršenja krivičnog dela kao i na utvrđivanje vrednosti takve imovine u cilju njene privremene konfiskacije.

Uvođenjem finansijske forenzike doprinosi se otklanjanju slabosti koje su do sada uočene u okviru finansijskih istraga. To omogućava sprovođenje istrage i pre podnošenja krivične prijave, a što bi trebalo da smanji rizik da se imovina stečena izvršenjem krivičnog dela iznese iz zemlje. Zbog toga je od velikog značaja blagovremena saradnja nadležnih organa sa policijom i tužilaštvom.

Kao što je već navedeno, najveći problem u otkrivanju postojanja pranje novca, može predstavljati angažovanje računovođe od strane lica, koje novac stečen krivičnim delom želi da ubaci u legalne tokove. Tada se koriste metode tzv. "kreativnog računovodstva". Pod njim se podrazumeva proces transformacije finansijsko-računovodstvenih informacija iz realnog u stanje koje žele lica koja sastavljaju finansijske izveštaje. Na taj način se primenjuju pojedini računovodstveni principi ili se ignorišu određena računovodstvena pravila. U tom kontekstu najčešće se koriste sledeće metode: manipulisanje i samovoljno interpretiranje računovodstvenih principa, precenjivanje prihod od prodaje vrednosti imovine, potcenjivanje troškova prodatih proizvoda, knjiženje fiktivnih transakcija (a što je karakteristično u postupcima pranja novca), nekorektno odmeravanje ili procena efekata događaja ili transakcija, pogrešno prikazivanje ili neprikazivanje značajnih

dogadaja, manipulisanje novčanim tokovima.<sup>33</sup> Zbog takvih slučajeva bi lica koja se bave finansijskom forenzikom trebala da poseduju i posebna znanja iz oblasti računovodstva. S tim što bi trebalo u vidu da su različita računovodstvena pravila predviđena za različite oblasti. Posebna pravila se primenjuju za budžetski sistem, posebna za privredu, a posebna za bankarski sistem i sektor osiguranja.

Kao efikasno sredstvo u borbi protiv pranja novca, navodi se tužilačka istraga, kao i unapređenje znanja neophodnih učesnicima u njenoj prevenciji. Kao način za dostizanje drugog navedenog cilja navodi se izrada programa i plana obuke za učesnike u borbi protiv pranja novca (institucionalizacija obuke).<sup>34</sup> Strategijom istraga finansijskog kriminala za period od 2015 do 2016, kao i Nacrtom Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije stvoreni su preduslovi za uspostavljanje i razvoj finansijske forenzike, koja bi trebala da predstavlja efikasno sredstvo u postupcima istraga finansijskog kriminala.

## ZAKLJUČAK

Mogućnost uspostavljanja finansijske forenzike u javnim tužilaštvima u vezi sa istragama finansijskog kriminala u koji spada i pranje novca, prvi put se spominje u Strategiji istraga finansijskog kriminala za period 2015-2016. godine, a što je konkretnije definisano Nacrtom zakona o odrganizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije. Članom 19. navedenog Nacrta predviđena je mogućnost, ali ne i obaveza uspostavljanja službe finansijske forenzike u Tužilaštvu za organizovani kriminal i višim javnim tužilaštvima. U tom kontekstu trebalo bi imati u vidu specifičnosti krivičnih dela koja spadaju u finansijski kriminal. Ukoliko se uzme u obzir isključivo krivično delo pranje novca, može se zaključiti da je u cilju njegovog otkrivanja i prikupljanja dokaza neophodno angažovanje stručnjaka finansijske struke koji poseduju određena znanja iz različitih oblasti, a što zavisi od načina izvršenja krivičnog dela. U nekim slučajevima se za izvršenje krivičnog dela pranje novca koriste bankarske usluge, za neka se koriste isključivo subjekti privrednog poslovanja, dok se u nekim slučajevima koriste i usluge koje nude društva za osiguranje. Zbog toga je u zavisnosti od konkretnog slučaja radi njegovog otkrivanja i prikupljanja dokaza neophodno primeniti specifična znanja (npr. iz oblasti privrednog poslovanja, računovodstvenih propisa i standarda za privredni sektor, bankarskog poslovanja, ili znanja iz oblasti osiguranja). Iz navedenog razloga uvođenje finansijske forenzike u javnim tužilaštvima nije nimalo lak ni jednostavan zadatak. Osim toga, ukoliko bi pranje novca bilo posledica izvršenja krivičnog dela zloupotreba službenog položaja, za otkrivanje takvog krivičnog dela i prikupljanje dokaza bilo bi neophodno i posedovanje znanja iz oblasti propisa kojima je uređeno poslovanje u javnom sektoru. Stoga bi se moglo postaviti pitanje koja znanja i veštine je neophodno da poseduju lica koja bi se u u javnim tužilaštvima zaposlila na poslovima finansijskog forenzičara. Nacrtom zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije propisano je da lica koja će se baviti finansijskom forenzikom treba da poseduju znanja iz oblasti finansija, računovodstva, revizije, bankarskog, berzanskog i privrednog poslovanja, kao i završenu specijalizovanu

---

<sup>33</sup> B. Savić, Manipulacija finansijskim izveštajima: uzrok ili posledica ekonomsko-finansijske krize? U: Ekonomsko-finansijska kriza i računovodstveni sistem, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, str. 124

<sup>34</sup> Pantelić J. Nacionalna procena rizika od pranja novca u Republici Srbiji, Projekat za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma u Srbiji, Beograd, april, 2013. str 18. Tekst se nalazi na veb-stranici: [https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/Publications/MOLISE/National%20Risk%20Assessment%20in%20Serbia%20April%202013\\_SE.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/Publications/MOLISE/National%20Risk%20Assessment%20in%20Serbia%20April%202013_SE.pdf)

obuku iz oblasti krivičnog prava koju spovodi Pravosudna akademija. Osim toga predviđeno je da će se način prijema finansijskih forenzičara u javna tužilaštva i način provere posedovanja posebnih znanja bliže urediti aktom Republičkog javnog tužioca. Međutim, s obzirom da finansijski forenzičari treba da poseduju znanja iz različitih oblasti kako bi efikasno učestvovali u sprovođenju istraga finansijskog kriminala, neophodno je imati u vidu da ta lica moraju da poseduju znanja i iz mnogih drugih oblasti, kao što je npr. posedovanje znanja iz oblasti osiguranja ili posedovanje znanja iz oblasti informacionih tehnologija. Stoga bi možda u narednom periodu obuku iz oblasti od značaja za sprovođenje finansijske forenzike, osim obuke iz oblasti krivičnog prava trebalo institucionalizovati, ili razmisliti o mogućnosti njenog organizovanja u okviru specijalističkih studija na odgovarajućim visokoškolskim ustanovama. Sertifikat o stečenom znanju bio bi dokaz o posedovanju znanja iz oblasti finansijske forenzike. Program tih studija trebalo bi osmisliti u sardnji sa nadležnim organima koji su predviđeni kao državni organi koji bi trebalo da saraduju sa javnim tužilaštvima u cilju sprovođenja istraga finansijskog kriminala. Osim toga, neophodno je obezbediti i dodatna budžetska sredstva ne samo za zaposlenje lica koja bi se bavila finansijskom forenzikom, već i za njihovo dalje stručno usavršavanje.

## THE ROLE OF FINANCIAL FORENSICS IN DETECTION OF MONEY LAUNDERING

*Money laundering is a criminal offense, which is usually done in order to conceal other offenses. Usually, those are the acts of organized crime (drug trafficking). Therefore, the detection and prosecution of perpetrators of money laundering is very important. The manner of execution of above mentioned crime can often be very complex, and its detection requires proof of specific knowledge. In order to gather evidence, detection and prosecution of perpetrators of the offense of money laundering, and other related crimes employing experts in the area of financial forensics in the prosecutor offices is a very important fact. That area is still not well developed in our legal system. So far, the experts of the accounting profession in criminal proceedings have been hired mainly as expert witnesses during the trial. However, they should be involvement during the investigation. The first official document which represents a guideline for the introduction of financial forensics in the process of investigation of financial crime is the Strategy of the investigation of financial crime. Those document envisage the employment of financial forensics in public prosecutors' offices. A step forward with respect to said Strategy presents a Draft law on organization and jurisdiction of state bodies in the fight against organized crime and corruption. Mentioned Draft in Article 19. provides the possibility of establishing a financial forensics department in the Prosecutor's Office for Organized Crime and in the special departments of higher public prosecutor's offices. However, the draft law stipulates that as a financial forensic engage a person who possesses skills in finance, accounting, auditing, banking, stock exchange and business operations, as well as specialized training in the field of criminal law to be implemented by the Judicial Academy. Bearing in mind the different ways to commit the offenses in the field of financial crime, and which include the offense of money laundering, can be conclude that it is still necessary institutionalization of financial forensics training and in other fields, not only criminal law. Given the complexity and specificity of the way of the offense of money laundering, the author tries to point out the need to establish adequate financial forensics training in finance, which includes the knowledge of the banking and stock exchange operations, customs, taxation, commercial activities, public finance, accounting as well as knowledge in the field of information technology.*

*KEY WORDS: financial forensics, money laundering, investigation, crime*

# ULOGA EVROPSKOG JAVNOG TUŽIOCA U BORBI PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Marina Matić Bošković\*

*Autor u tekstu analizira ideju Evropskog javnog tužioca i njegovu moguću ulogu u borbi protiv organizovanog kriminala. Ideja osnivanja Evropskog javnog tužioca se diskutuje se u stručnoj javnosti već dve decenije, od objavljivanja Corpus Juris-a. Iako se inicijalni predlog nadležnosti Evropskog javnog tužioca odnosi na zaštitu finansijskih interesa Evropske unije i istrage prevara na štetu budžeta EU, očigledno je da veliki broj ovih prevara sadrži elemente organizovanog kriminala i ima prekograničnu dimenziju. Nakon stupanja na snagu Ugovora iz Lisabona i objavljivanja predloga Uredbe Saveta o osnivanju Evropskog javnog tužioca 2013. godine, otvara se pitanje načina uređenja ove institucije. Od načina organizacije Evropskog javnog tužioca i propisa kojima će se uređivati njegov rad zavisice i delotvornost ovog tela. Autor se osvrće na izazove u uspostavljanju Evropskog javnog tužioca, kao i na njegove implikacije na borbu protiv organizovanog kriminala u Evropskoj uniji.*

**KLJUČNE REČI:** organizovani kriminal, prevare na štetu budžeta Evropske unije, Evropski javni tužilac, "evropska krivična dela", načela organizacije tužilaštva.

## 1. UVOD

Ideja o osnivanju Evropskog javnog tužioca nastala je kao odgovor na potrebu da se zaštite finansijski interesi evropskih zajednica i da se krivično gone izvršioци prevara koje utiču na finansijske interese zajednica. Na Međuvladinoj konferenciji u Nici u decembru 2001. godine, Evropska komisija predstavila je ideju krivičnopravne zaštite finansijskih interesa Zajednice i predložila osnivanje kancelarije Evropskog javnog tužioca.<sup>1</sup> Jedan od

---

\* Istraživač saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd, email: maticmarina77@yahoo.com

<sup>1</sup> European Commission on 29 September 2000 (COM (2000) 608 final), Additional Commission contribution to the Intergovernmental Conference on institutional reforms - The criminal protection of the Community's financial interests: a European Prosecutor.

razloga koji su podstakli Komisiju da iznese navedene predloge je i uloga organizovanog kriminala u prevarama na štetu budžeta Evropske unije.<sup>2</sup>

Kako bi se razumeo objekat zaštite, potrebno je utvrditi šta obuhvata budžet EU. Budžet EU predstavlja finansijski instrument u kojem se prikupljaju sredstva za finansiranje javnih rashoda EU. Kako bi se uspostavila finansijska autonomija Evropske unije, ona se finansira iz sopstvenih sredstava.<sup>3</sup> Imajući na umu da budžetski prihod EU u 2015. godini iznosi 145,3 milijardi evra<sup>4</sup> i da zakonita potrošnja garantuje privredni prosperitet i funkcionisanje političko-pravnog sistema EU, proizlazi da je zaštita finansijskih interesa EU jedan od suštinskih elemenata evropskih integracija, a njihova krivičnopravna zaštita osnov za nastanak nadnacionalnih krivičnih ovlašćenja Evropske unije. Prema Godišnjem izveštaju OLAF-a u 2015. godini prijavljena je 1.461 prevarna radnja na štetu finansijskih interesa Evropske unije, čija vrednost iznosi 637,6 miliona evra.<sup>5</sup> Međutim, i sam OLAF navodi da ovi podaci nisu potpuni i ne ukazuju na pravo stanje stvari, jer države članice ne prijavljuju sve neregularnosti OLAF-u. Pored toga, države članice nisu dužne da prijavljuju neregularnosti čija je vrednost ispod 10.000 evra, a samo nekoliko država članica vodi statistiku o krivičnim delima izvršenim na štetu finansijskih interesa EU.<sup>6</sup> Iz navedenog se može zaključiti da je teško proceniti veličinu problema na osnovu postojeće statistike.<sup>7</sup>

Iako, Evropska komisija ne ukazuje na problem organizovanog kriminala, analizom izveštaja Evropske komisije<sup>8</sup> i Evropske službe za borbu protiv finansijskih prevara (OLAF)<sup>9</sup>, čija je nadležnost istraživanje prevara povezanih sa budžetom Evropske unije, može se zaključiti da postoji jasna veza između organizovanog kriminala i prevara na štetu finansijskih interesa Evropske unije. Radnje koje ukazuju na vezu sa organizovanim kriminalom najčešće se javljaju u obliku falsifikovanja dokumentacije o poreklu ili krajnjoj destinaciji robe, krijumčarenja robe<sup>10</sup> kako bi se izbeglo plaćanje poreza na dodatnu vrednost ili obezbedio povratak poreza,<sup>11</sup> utaje poreza primenom "karusel" metode<sup>12</sup>, itd.

Prevare na štetu budžeta EU najčešće sadrže i prekogranične elemente, s obzirom da se roba i kapital kreću iz jedne države u drugu, što je uobičajeno za sve oblike organizovanog kriminala koji se izvršava krijumčarenjem.

---

<sup>2</sup> Pod pojmom finansijski interesi Evropske unije podrazumeva se budžet EU, a zaštita finansijskih interesa Evropske unije spominje se i u članu 290. Ugovora o Evropskoj zajednici. Pod budžetom se podrazumeva opšti budžet, budžet kojim rukovode zajednice ili se njime rukovodi u ime zajednica, kao i određeni fondovi koji nisu pokriveni budžetom (npr. razvojni fondovi kojima upravljaju Komisija i Evropska investiciona banka).

<sup>3</sup> Izvori finansiranja EU jesu poljoprivredne takse, uvozne carine, deo poreza na dodatnu vrednost i prihod zasnovan na BDP država članica.

<sup>4</sup> [http://ec.europa.eu/budget/budget\\_detail/current\\_year\\_en.htm](http://ec.europa.eu/budget/budget_detail/current_year_en.htm).

<sup>5</sup> Godišnji izveštaj za 2015, OLAF, [http://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/antifraud/files/pifreport\\_2015\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/antifraud/files/pifreport_2015_en.pdf)

<sup>6</sup> Na primer Poljska i Rumunija vode posebnu statistiku o krivičnim delima na štetu finansijskih interesa EU.

<sup>7</sup> K. Ligeti, M. Simonato, *The European Public Prosecutor's Office: Towards a Truly European Prosecution Service?*, New Journal of European Criminal Law, Vol 4, br. 1-2, 2013, str. 7-21.

<sup>8</sup> Počevši od 1991, Evropska komisija svake godine priprema izveštaj, koji sadrži statističke podatke, ali i narativni deo, u kojem se navode prevare koje su izvršene u prethodnoj godini protiv finansijskih interesa Zajednice, odnosno budžeta. Commission report to the European Parliament and to the Council Protection of the Communities' financial interests – Fight against fraud – Annual report

<sup>9</sup> [http://ec.europa.eu/anti-fraud/investigations/success-stories\\_en](http://ec.europa.eu/anti-fraud/investigations/success-stories_en)

<sup>10</sup> Najčešće se krijumčare cigareta, hemijski prekursori, narkotici, itd.

<sup>11</sup> The Fight against Fraud on the EU's Finances, House of Lords, European Union Committee, 12<sup>th</sup> Report of the Session 2012-2013.

<sup>12</sup> Karusel ili kružne prevare predstavljaju način organizovanog i sistemskog izvlačenja novca iz državnog budžeta iskorišćavanjem nedostataka evropskog poreskog sistema. Načelom određišta omogućava se isti poreski tretman i isti tržišni položaj domaće i uvezene robe, ali ono isto tako omogućava činjenje kružnih prevara.



Imajući u vidu da delotvorna prevencija navedenih oblika organizovanog kriminala zahteva angažovanje nacionalne policije i pravosudnih organa u kontroli granica ili učešću u prekograničnim istragama, postavlja se pitanje opravdanosti osnivanja Evropskog javnog tužioca, kao nove institucije koja bi trebalo da obezbedi zaštitu finansijskih interesa EU. Protivnici uvođenja ovog instituta ukazuju na neophodnost jačanja administrativnog i normativnog okvira koji će omogućiti policiji i tužilaštvima u državama članicama da se efikasno bore protiv ovih oblika organizovanog kriminala.

Na osnovu višedecenijskog iskustva Komisije da izvršava budžet Evropske unije, kao i na osnovu iskustva OLAF-a, može se primetiti da učinioci krivičnih dela na štetu budžeta EU koriste postojeću situaciju koju karakteriše neefikasnost, nedostatak specijalizacije, kao razlike u nacionalnim propisima i sistemima.<sup>13</sup> Prema podacima OLAF-a, sve veći broj prevara na štetu budžeta EU ima prekogranične elemente. Nacionalni organi koji sprovode istrage ovih krivičnih dela, najčešće nemaju uvida u celokupnu sliku, već su upoznati samo sa nacionalnim delom celog slučaja. Ukoliko nacionalni organi i zahtevaju međunarodnu pravnu saradnju, to najčešće čine da bi sproveli istragu koja se odnosi na delo izvršeno u njihovoj zemlji, jer smatraju da bi istraživanje evropske dimenzije ugrozilo predmet zbog dugotrajne međunarodne saradnje.<sup>14</sup> Iako Eurojust<sup>15</sup> može da pomogne u koordinaciji rada tužilaštava država članica koje su obuhvaćene određenim krivičnim delom, ipak njegova priroda i organizacija ukazuju na fragmetiranost u krivičnom progonu na teritoriji EU.

Osnivanje Evropskog javnog tužioca, kao nadnacionalnog tela, praćenog usvajanjem odgovarajućih materijalnih i procesnih krivičnopravnih propisa na nivou EU može u značajnoj meri doprineti zaštiti finansijskih interesa EU i borbi protiv organizovanog kriminala. Kao nadnacionalno telo koje je nadležno za vođe istage<sup>16</sup> Evropski javni tužilac se razlikuje od Eurojust-a koji može samo da inicira vođenje istrage, dok će samu istragu sprovodi nacionalni organi države članice.<sup>17</sup>

Značajna uloga i vrednost Evropskog javnog tužioca ogleda se u uspostavljanju koherentnog evropskog odgovora na određena "evropska krivična dela", čime bi se prevazišle prepreke koje proizlaze iz sadašnjeg podeljenog krivičnog prava i postupka u EU. Međutim, osnivanje Evropskog javnog tužioca zahteva od država članica da postignu konsenzus o harmonizaciji krivičnog prava. Oblast krivičnog prava je vezana za pravo države da kažnjava i države žele da zadrže taj deo suvereniteta za sebe, a ne da ga prenesu na Evropsku uniju. Takođe, organizacija pravosuđa se razlikuje od države do države članice EU, što će takođe predstavljati izazov za funkcionisanje Evropskog javnog tužioca. Od stepena saglasnosti oko organizacije i uređenja Evropskog javnog tužioca, zavisice u kolikoj meri će doprineti borbi protiv prevara na štetu budžeta EU.

U predlozima Evropske komisije, kao i u stručnoj javnosti diskutovana su tri moguća modela organizacije Evropskog javnog tužioca: model kolegijuma, decentralizovani i centralizovani model.

---

<sup>13</sup> Communication of the Commission on the protection of the financial interests of the European Union by criminal law and by criminal investigations, An integrated policy to safeguard taxpayers' money, 26 May 2011, COM(2011) 293, str. 2.

<sup>14</sup> SEC (2011) 621 final, tabela 2.2; i OLAF, Eleventh operational report of the European Anti-fraud Office, 1 January to 31 December 2010.

<sup>15</sup> Eurojust ima zadatak da olakša pravilnu koordinaciju nacionalnih tela krivičnog progona i pruži podršku kriminalističkim istraživanjima u predmetima organizovanog kriminala, na osnovu Europol analiza, kao i da tesno saraduje sa Evropskom pravosudnom mrežom, kako bi se pojednostavilo postupanje po zamolnicama.

<sup>16</sup> Član 86. Ugovora o funkcionisanju EU.

<sup>17</sup> Član 85. Ugovora o funkcionisanju EU.

Model kolegijuma preuzet je iz strukture i organizacije Eurojust-a. Prema ovom modelu Evropski javni tužilac bi bio kolegijalni organ koji čine tužioci koje su imenovale države članice.<sup>18</sup> Kao kolegijalno telo Evropski javni tužilac bi donosi odluke većinom glasova o pokretanju istraga za krivična dela iz svoje nadležnosti.

Decentralizovani, odnosno integrisani model je prvi put predstavljen u *Corpus Juris* dokumentu.<sup>19</sup> Ovaj model predstavlja kombinaciju evropskog tužioca i delegiranih tužilaca u državama članicama, čime se prihvataju nacionalne različitosti pravnih sistema.

Centralizovani model Evropskog javnog tužioca odnosi se na uspostavljanje nadnacionalnog evropskog javnog tužilaštva koji čine glavni tužilac i nekoliko zamenika koji imaju teritorijalnu nadležnost u svim državama članicama koje učestvuju u osnivanju Evropskog javnog tužioca. Evropski javni tužilac imao bi samostalan u radu i mogao bi neposredno da sprovodi istrage u državama članicama na odnosu seta evropskih materijalnih i procesnih krivičnih propisa. Optužnice bi se podizale pred nacionalnim sudovima, s obzirom da se Ugovorom o funkcionisanju EU predviđa da sudski postupak i donošenje presude ostaje u nadležnosti država članica.<sup>20</sup>

Globalna finansijska kriza podstakla je raspravu o uspostavljanju Evropskog javnog tužioca, kao jednog od instrumenata bolje kontrole i zaštite javnih finansija.<sup>21</sup> Pored finansijske krize, odluka o izlasku Velike Britanije iz Evropske unije na referendumu u junu 2016. godine otvorila je mnoga pitanja restrukturiranja u okviru same Evropske unije, kao i pitanje budućih unutrašnjih integracija. Jedan od odgovora na izazov izlaska Velike Britanije su dublje i ubrzane integracija, koje najavljuju šefovi Nemačke, Francuske i Italije.

## 2. RAZVOJ IDEJE EVROPSKOG JAVNOG TUŽIOCA

Ideja Evropskog tužioca prvi put je predstavljena u dokumentu *Corpus Juris*<sup>22</sup> 1997. godine, a detaljnije je razrađena u Zelenoj knjizi<sup>23</sup> COM (2001) 715 o krivičnopravnoj zaštiti finansijskih interesa Zajednice i uspostavljanju evropskog tužioca, koju je Komisija predstavila 11. decembra 2001. godine. U Zelenoj knjizi Evropski javni tužilac bio je predviđen kao evropsko telo krivičnog progona koje bi bilo nadležno za istrage, gonjenje, optuženje i zastupanje optužnice za krivična dela na štetu finansijskih interesa Zajednice.

Nastojanja Evropske komisije da unese u osnivačke ugovore pravni osnov za uspostavljanje Kancelarije evropskog javnog tužioca dva puta je doživela neuspeh. Evropska komisija je još 2001, na Konferenciji u Nici, predložila uvođenje člana 280a

---

<sup>18</sup> Više u G. Vermeulen, W. De Bondt, C. Ryckman, Rethinking international cooperation in criminal matters in the EU, Maklu, 2012, str. 475

<sup>19</sup> Više u European model rules for the procedure of the future EPPO, University of Luxembourg, [www.eppo-project.eu](http://www.eppo-project.eu), K. Ligeti (ur.), i Towards a Prosecutor for the European Union, Vol. 1: A Comparative Analysis, Vol. 2: Draft Rules of Procedure, 2013, Hart Publishing, Oxford.

<sup>20</sup> Član 86. Ugovora o funkcionisanju EU.

<sup>21</sup> U Briselu, 26. juna 2012. potpredsednica Vivijan Reding na sastanku glavnih tužilaca država članica EU istakla je da je osnivanje Kancelarije evropskog javnog tužioca jedan od neizbežnih elemenata za obezbeđenje razvoja i stabilnosti u EU.

<sup>22</sup> *Corpus Juris* sadrži krivičnopravne odredbe za zaštitu finansijskih interesa Evropske unije, koje je pripremila grupa profesora krivičnog prava iz različitih država članica EU na inicijativu Evropske komisije.

<sup>23</sup> Zelena knjiga nema obavezujuće snagu za subjekte kojima je namenjena, ali predstavlja pripremni dokument, na osnovu kojeg se sprovodi konsultativni proces za neki kasniji obavezujući instrument. Ona je važna iz tog razloga što se i kasniji propisi moraju donosti u istom duhu, čime se utiče na buduće zakonodavstvo.

Ugovora o evropskim zajednicama koji je predviđao imenovanje Evropskog tužioca za krivična dela na štetu finansijskih interesa Zajednice.<sup>24</sup> Države članice odbile su predlog Komisije, s obzirom na to da nije postojala spremnost da se odreknu krivičnopravne nadležnosti. Odredbe o Kancelariji evropskog javnog tužioca bile su sastavni deo i neuspelog Ustavnog ugovora (član III-274). Tokom pregovora o Ustavnom ugovoru i Lisabonskom ugovoru, koji je preuzeo rešenja iz Ustavnog ugovora, pokazalo se da se radi o jednom od najkontroverznijih instituta koji je doživio ozbiljno protivljenje država članica, posebno Ujedinjenog Kraljevstva.

Ugovorom iz Lisabona dato je ovlašćenje Savetu da na osnovu člana 86. osnuje Evropskog javnog tužioca, s mogućnošću proširenja njegove nadležnosti van oblasti zaštite finansijskih interesa Evropske unije. U Ugovoru iz Lisabona prihvaćeno je rešenje koje je predložila Evropska komisija u Zelenoj knjizi iz 2001,<sup>25</sup> da evropski javni tužilac preduzima radnje i vodi postupak pred nacionalnim sudskim organima država članica. Uvođenje ove mogućnosti u Ugovor iz Lisabona pokazuje da su države spremne da ozbiljno razmotre mogućnost uvođenja Evropskog javnog tužioca. Iako je Ugovorom iz Lisabona predviđena mogućnost da ukoliko Savet ne može jednoglasno da donese odluku o osnivanju Evropskog javnog tužioca, najmanje devet država članica može tražiti uspostavljanje bliže saradnje i može se primeniti odredba Ugovora o Evropskoj uniji o bližoj saradnji, te je malo verovatno da će se dogoditi da se Evropski javni tužilac uspostavi na osnovu konsenzusa samo devet država članica.

## 2.1. Corpus Juris

Na inicijativu Evropske komisije, u periodu 1996–1997, grupa stručnjaka na čelu sa Mirej Delma-Marti (Mireille Delmas-Marty) pripremala je projekat *Corpus Juris*, koji je obuhvatao krivično materijalno i procesno pravo. Cilj radne grupe bila je analiza načela koja se odnose na krivičnopravnu zaštitu finansijskih interesa Evropske unije, a u okviru Evropskog pravosudnog prostora, koji je zasnovan na načelima asimilacije, saradnje i harmonizacije evropskih sistema krivičnopravne zaštite.<sup>26</sup> *Corpus Juris* nije bio zamišljen kao model Krivičnog zakonika ili Zakonika o krivičnom postupku, već je trebalo da podstakne javnu diskusiju o ulozi krivičnog prava i postupka u procesu evropskih integracija, kao i da se utvrdi koji su evropski interesi od tolike važnosti da se mogu štiti krivičnim pravom.

*Corpus Juris* predstavlja mini krivičnik zakonik, koji sadrži odredbe materijalnog, procesnog i izvršnog krivičnog prava, uključujući definicije krivičnih dela kao što su prevara, korupcija, pranje novca i odredbe o krivičnom postupku.<sup>27</sup>

*Corpus Juris* predviđa mešoviti sistem, nacionalni i komunitarni elementi su kombinovani tako da države članice mogu primeniti nacionalno krivično pravo.<sup>28</sup> U cilju zaštite finansijskih interesa zajednica predviđa se uspostavljanje osam krivičnih dela i odgovarajućih kazni, a predloženo je i osnivanje Evropskog javnog tužioca koji bi sprovodio istrage. Kancelarija javnog tužioca trebalo bi da se sastoji od glavnog evropskog tužioca sa sedištem u Briselu i delegiranih javnih tužilaca sa sedištem u svakoj državi

---

<sup>24</sup> A. Strandbakken, E. J. Husabo, *Harmonization of Criminal Law in Europe*, Intersentia, 2005.

<sup>25</sup> Više o Zelenoj knjizi u tački 2.2.

<sup>26</sup> D. Jovašević, "Evropska unija u suzbijanju korupcije", *Evropsko zakonodavstvo*, broj 27–28, 2009, str. 13.

<sup>27</sup> M. Delmas-Marty, "Towards an Integrated European Criminal Law", *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, Vol. 7, 2004–2005, str. 17–31.

<sup>28</sup> A. Klip (ed.), *Substantive Criminal Law of the European Union*, Antwerpen, Maklu, 2011.

članici. U skladu s načelom evropske teritorijalnosti prema kojem je područje EU jedinstveni pravni prostor za borbu protiv prevare na štetu EU, glavni evropski tužilac kao i njegovi nacionalni zamenici mogli bi preduzimati radnje krivičnog gonjenja na području svih država članica i pokretati krivične postupke pred nacionalnim sudovima u državama članicama koji bi te postupke vodili i donosili presude. Tokom pretkrivičnog postupka, kontrolu sprovodi nezavisni sudija, koji se naziva sudija slobode, kojeg imenuje svaka država članica. *Corpus Juris* sadrži samo pravne propise koji se odnose na načelo sudske kontrole i kontradiktornog postupka. Mešoviti režim *Corpus Juris*-a sadrži predloge čiji je cilj unapređenje efikasnosti i nivoa pravne zaštite nacionalnih krivičnopравnih i procesnih odredbi, i to na teritoriji evropskog pravosudnog prostora. Navedeni predlog ima značajne posledice na međunarodno krivično pravo. Umesto klasičnog modela međudržavne saradnje, kao što su pravna pomoć i ekstradicija, radna grupa je izabrala model krivičnog prava zasnovanog na evropskoj teritorijalnosti: evropski nalog za hapšenje, istrage koje se sprovode na teritoriji evropskog prostora, transfer uhapšenog lica preko teritorije neke države i tako dalje.

Postojala je ideja da se *Corpus Juris* ili bar jedan njegov deo usvoji u okviru prvog stuba, na osnovu člana 280. stav 4 koji je predviđao usvajanje komunitarnih mera za sprečavanje i borbu protiv prevara i uprkos činjenici da ista odredba predviđa da se ove mere "neće odnositi na primenu nacionalnog krivičnog prava ili nacionalnog upravljanja pravosuđem".<sup>29</sup>

Rezolucijama od 12. juna i 22. oktobra 1997. godine, Evropski parlament je uputio predlog Komisiji da sprovede studiju izvodljivosti *Corpus Juris*-a. Odeljenje Evropske komisije za borbu protiv prevara finansiralo je studiju o nastavku *Corpus Juris*-a, kako bi se analizirali važeći nacionalni propisi i mogućnost primene *Corpus Juris*-a, kao i uslovi neophodni za sprovođenje preporuka.

Studija je sprovedena u dva pravca. Prva grupa se bavila pitanjem primenljivosti *Corpus Juris*-a u nacionalnim pravnim sistemima, i to stepenom usklađenosti sa ustavnim pravom i krivičnim pravom i postupkom. Druga grupa se posvetila analizi horizontalne saradnje između država članica i analizi vertikalne saradnje između država članica i Evropske unije.<sup>30</sup> Rezultati istraživanja predstavljaju dragocene podatke o sistemu krivičnog pravosuđa država članica, jer sadrže kako analizu delova bitnih za primenu *Corpus Juris*-a, tako i pregled mogućnosti i prepreka u oblasti pravne saradnje.<sup>31</sup>

*Corpus Juris* kao takav nije integrisan u pravni poredak Zajednice, iako je uticao na harmonizaciju dela materijalnog prava u okviru prvog i tećeg stuba, a ideja Kancelarije evropskog javnog tužioca još uvek je živa i uključena u Ugovor iz Lisabona.

---

<sup>29</sup> Članovi radne grupe koja je pripremala *Corpus Juris* imali su različite stavove o tome da Zajednica ima nadležnost da usvoji dokument na osnovu člana 280. stav 4. Više u: M. Delmas-Marty, J. A. E. Vervaele, *The Implementation of the Corpus Juris in the member states*, Vol. 1, Intersentia, Antwerp, 2000.

<sup>30</sup> Analiza je sprovedena u svim državama članicama EU, ali je za pitanja poslovne i bankarske tajne i žalbe na zahtev za pravosudnu saradnju uključena i Švajcarska. Više u: M. Delmas-Marty, J. A. E. Vervaele, *Implementation of Corpus Juris*, Vol. 3, Intersentia, 2001.

<sup>31</sup> Rezultati istraživanja objavljeni su u četiri toma. Tom 1 sadrži finalnu sintezu (Neophodnost, legitimnost i izvodljivost *Corpus Juris*-a), i četiri horizontalne sinteze uporednog prava država članica. U delu koji se odnosi na horizontalnu saradnju analizirana su sledeća pitanja: organizacija i postupak međunarodne pravne pomoći, kao i relevantnost dokaza prikupljenih u drugoj državi, odnosno priznanje dokaza. U delu koji se odnosi na vertikalnu saradnju, ispitivali su se prihvatljivost i vrednovanje dokaza, procesni položaj Komisije u krivičnom postupku, uloga Komisije u pripremi i postupanju po zamolnicama, kao i u kom stepenu postoji tajnost krivičnih istraga i kada se unose u registar.

Krivičnopravne mere protiv prevara usvojene su u formi konvencije u okviru trećeg stuba.<sup>32</sup>

## 2.2. Zelena knjiga o krivičnopravnoj zaštiti finansijskih interesa Zajednice i uspostavljanju Evropskog javnog tužioca

U procesu pripreme za međuvladinu konferenciju u Nici, u decembru 2000, Komisija je predložila osnivanje Evropskog javnog tužioca, kao odgovor na prevare usmerene protiv finansija Zajednice.<sup>33</sup> Ta ideja je u decembru 2001. godine objavljena u formi Zelene knjige.

Komisija je predložila osnivanje Evropskog javnog tužioca, čija bi nadležnost bila ograničena samo na zaštitu finansijskih interesa Zajednice. Prema mišljenju Komisije, postoje i drugi veoma važni interesi Zajednice koje je neophodno zaštititi (jedinствена valuta, komunitarni žig, zavere, zloupotreba službenog položaja), ali preovladalo je mišljenje da ne treba proširivati nadležnost javnog tužioca i da je u tom trenutku najpotrebnije zaštititi finansijske interese Zajednice.<sup>34</sup>

Prema Zelenoj knjizi, predviđeno je da evropski javni tužilac prikuplja sve dokaze, kako one koji su protiv osumnjičenog, tako i one koji su u njegovu korist. Evropski javni tužilac bi trebalo da ima nadležnost i nad policijom, kako bi se istraga lakše sprovela. U pretkrivičnom postupku, radnje koje preduzme evropski javni tužilac biće priznate na teritoriji cele Evropske unije, dok će glavni pretres i suđenje ostati u nadležnosti nacionalnih vlasti. Takođe, predviđena je i zaštita osnovnih ljudskih prava i sloboda, jer su sve radnje koje mogu da ih ugroze predmet ispitivanja tzv. sudije za slobode (*judge of freedoms*).

Komisija je u Zelenoj knjizi insistirala na uvođenju načela nezavisnosti i nepristrasnosti Evropskog javnog tužioca. On mora da ispunjava uslove koji se zahtevaju za izbor u najvišu instancu nosilaca pravosudne funkcije u zemlji njegovog porekla. U vršenju svoje funkcije, ne može tražiti uputstva niti primati uputstva za vršenje svoje funkcije, već mora postupati samo po zakonu.

Prema predloženom postupku, rukovodioca Evropskog javnog tužilaštva imenuje Savet, na predlog Komisije, a uz saglasnost Parlamenta. Mandat evropskog javnog tužioca trebalo bi da bude šest godina, bez mogućnosti ponovnog imenovanja.<sup>35</sup>

Celokupna organizacija tužilaštva zasnovana je na podeli zadataka između evropskog javnog tužioca, koji bi trebalo da obezbedi minimum neophodne centralizacije na nivou Zajednice, i zamenika evropskog tužioca, koji bi trebalo da budu integrisani u nacionalni pravosudni sistem i koji bi zastupali optužnicu tokom suđenja. U uređenju institucije Evropskog javnog tužilaštva pošlo se od načela hijerarhije i subordinacije.

U zavisnosti od broja predmeta u radu i pravosudne mreže u državi članici, može se imenovati jedan zamenik ili više zamenika u svakoj državi. Zamenika tužioca imenuje evropski javni tužilac na predlog država članica. Države članice mogu

---

<sup>32</sup> Fraud Convention, OJ C 316, 27. novembar 1995; Prvi protokol uz Konvenciju, OJ C 151 od 20. maja 1997; Drugi protokol, OJ C 221 od 19. jula 1997.

<sup>33</sup> Komisija je pripemila i nekoliko drugih dokumenata kojima se predlažu zaštita finansijskih interesa Zajednice i osnivanje Evropskog javnog tužioca: *The criminal protection of the Community's financial interests: A European Prosecutor*, 29.9.2000, COM (2000) 608.

<sup>34</sup> S. Peers, *op. cit.*, str. 858.

<sup>35</sup> V. Mitsilegas, *EU Criminal Law*, str. 230.

predložiti samo one kandidate koji ispunjavaju uslove da zastupaju optužnicu pred sudom (nacionalni javni tužioc, sudije ili drugi službenici sa ovim ovlašćenjima). U duhu načela hijerarhije predlaže se da evropski javni tužilac može izdavati uputstva zamenicima kako bi usmeravao istragu.<sup>36</sup>

Komisija je ostavila otvoreno pitanje autonomije zamenika evropskog javnog tužioca, odnosno da li bi trebalo da i dalje zadrži nacionalni status i da se primenjuju na njega nacionalni propisi o izboru, napredovanju, socijalnoj zaštiti, ili ne. Za razliku od evropskog javnog tužioca, njegovi zamenici mogu biti ponovo imenovani na funkciju.

Evropski javni tužilac će imati sopstveni budžet, kojim će sam rukovoditi u skladu sa propisima Zajednice. Takođe, sam će birati, imenovati i rukovoditi administrativnim osobljem zaposlenim u glavnoj kancelariji. U slučaju potrebe za administrativnom podrškom u decentralizovanim kancelarijama u državama članicama, zaposleni će se birati prema nacionalnim propisima.

Pitanje materijalnog i procesnog krivičnog prava koje će primenjivati evropski javni tužilac i, pored njegove ograničene nadležnosti, ostaje veoma osetljivo pitanje.<sup>37</sup> Potrebno je da se utvrde opšte, zajedničke definicije krivičnih dela za koja će evropski tužilac imati nadležnost (prevara, korupcija, pranje novca, zloupotreba službenog položaja itd.), jedinstvene kazne, odgovornost pravnih lica, kao i opšti krivični postupak u ovim predmetima. Pored ovih pitanja potrebno je rešiti problem *ne bis in idem*, zaštite osnovnih prava i odnos s nacionalnim službama i institucijama. Takođe, neophodno je utvrditi pravila o prihvatljivosti dokaza, odnosno da li dokaz koji je prihvaćen u jednoj državi članici može prihvatiti sud druge države članice. Ostalo je otvoreno i pitanje postupka provere radnji preduzetih pod nadležnošću evropskog javnog tužioca, kako od strane nacionalnih institucija, tako i od strane Evropskog suda pravde, ukoliko je to neophodno.

Organizacija sudova ("sudija slobode", sudski odbor za reviziju, sudeća veća, itd.), postupak pred sudom i izvršenje sankcija trebalo bi da ostanu u nacionalnoj nadležnosti i regulisani nacionalnim propisima.

Ovim dokumentom Evropska komisija je ostvarila osnovni cilj, a to je otvaranje javne diskusije o uvođenju centralnog organa koji će rukovoditi istragom u oblasti zaštite finansijskih interesa Zajednice. Ovakav postupak trebalo bi da garantuje efikasnost i jedinstveno izvršenje u navedenoj oblasti. Prilikom regulisanja ove oblasti poštovaće se načelo supsidijarnost<sup>38</sup> i proporcionalnosti.

Prema Saopštenju Komisije COM (2003) 128 o dostavljenim komentarima na Zelenu knjigu, većina primljenih reakcija bila je pozitivna i davana je podrška ideji evropskog javnog tužioca. Međutim, u većini komentara iznose se sugestije i rezerve u pogledu određenih rešenja koja je Komisija predložila u Zelenoj knjizi, kao što su obim nadležnosti evropskog javnog tužioca, usaglašavanje materijalnog krivičnog prava, istražna ovlašćenja tužioca, kao i dalja harmonizacija dokaznog prava i prava okrivljenog. Određeni broj država izjavio je da nezavisnost javnog tužilaštva nije u skladu s njihovim nacionalnim

---

<sup>36</sup> Više u: A. Strandbakken, E. J. Husabo, *op. cit.*, str. 103–119.

<sup>37</sup> P. Craig, G. De Burca, *EU Law – Text, cases and materials*, str. 944.

<sup>38</sup> Ugovorom o Evropskoj uniji, princip supsidijarnosti postao je sastavni deo Ugovora o osnivanju Evropske zajednice. Član 5. stav 2. ovog ugovora glasi: "U oblastima koje ne spadaju u njenu isključivu nadležnost, Zajednica preduzima mere u skladu sa načelom supsidijarnosti samo ako ciljevi predviđene akcije ne mogu biti u potrebnoj meri ostvareni od strane država članica, odnosno mogu biti uspešnije ostvareni od strane Zajednice, imajući u vidu veličinu ili uticaj predviđene akcije".

uređenjem. Jedna od značajnijih sugestija koju je Komisija dobila odnosi se na nužnost evropeizacije položaja i imenovanja zamenika evropskog tužioca kako bi se obezbedile veće garancije njihove nezavisnosti. Značajni su i komentari koji su se odnosili na garancije pravičnosti krivičnog postupka.<sup>39</sup>

### 2.3. Predlog uredbe o osnivanju Kancelarije evropskog javnog tužioca

Evropska komisija je 2013. predložila uredbu o osnivanju Kancelarije evropskog javnog tužioca,<sup>40</sup> na osnovu člana 86. Ugovora iz Lisabona. Prema ovom predlogu Kancelarija evropskog javnog tužioca bila bi nadležna za vođenje istrage, gonjenje i podizanje optužnice protiv izvršilaca krivičnih dela na štetu finansijskih interesa Evropske unije. Osnovna načela koja su Uredbom uspostavljena jesu načela delotvornosti, nezavisnosti i odgovornosti.<sup>41</sup>

Glavne karakteristike predloženog evropskog javnog tužioca jesu:

- nezavisnost i odgovornost, koje se ogledaju u nezavisnoj kancelariji, nad kojom postoji demokratski nadzor i koja je odgovorna Evropskom parlamentu, Savetu i nacionalnim parlamentima; bira ga Savet većinom glasova, uz prethodnu saglasnost Evropskog parlamenta (član 5. Predloga uredbe); njegov mandat traje osam godina bez mogućnosti ponovnog izbora; predviđeno je postojanje zamenika evropskog javnog tužioca koji se biraju na isti način kao i evropski javni tužilac;
- decentralizacija, ispoljena u organizaciji tužilaštva, gde s jedne strane, postoje evropski javni tužilac i njegovi zamenici, a s druge, delegirani evropski tužιοci u državama članicama kao deo nacionalnog pravosuđa. Delegirane tužιοce bira evropski javni tužilac s liste od tri kandidata koje dostavlja država članica, a koji moraju da ispunjavaju uslove za zamenika evropskog tužioca; delegirani evropski tužιοci sprovodiće istrage i krivični progon koristeći nacionalne resurse i primenjujući nacionalno pravo, a njihove aktivnosti nadziraće, koordinirati i, ukoliko je potrebno, usmeravati evropski javni tužilac, kako bi se obezbedio dosledan pristup u svim državama članicama;
- primena nacionalnog prava, s obzirom na to da će evropski javni tužilac moći da se osloni samo na ograničeni broj evropskih propisa koji se odnose na ovlašćenja i zaštitu procesnih prava; i
- zaštita procesnih prava obezbeđena je kroz obavezu evropskog javnog tužioca da poštuje vladavinu prava i Evropsku povelju o osnovnim pravima.

U cilju sprovođenja istrage, evropskom javnom tužιοcu je dato ovlašćenje da pristupa nacionalnim bazama podataka i da koristi informacije Europol-a i Eurojust-a. Predlogom uredbe predviđena su njegova široka istražna ovlašćenja, ali je za njihovo sprovođenje

---

<sup>39</sup> M. Zwiers, *The European Public Prosecutor's Office, Analysis of a Multilevel Criminal Justice System*, Intersentia, 2011, str. 384.

<sup>40</sup> Proposal for a Council Regulation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office /\* COM/2013/0534 final - 2013/0255 (APP).

<sup>41</sup> V. Alexandrova, "Presentation of the Commission's Proposal on the Establishment of the European Public Prosecutor's Office", u: L. H. Erkelens, A. W. H. Meij, M. Pawlik (eds.), *European Public Prosecutor Office – An extended arm or two-headed dragon?*, Springer, Asser Press, 2015, str. 11–20.

neophodna odluka nacionalnog sudije kada su u pitanju ovlašćenja koja zadiru u oblast zaštite ljudskih prava ili kada to nacionalno zakonodavstvo zahteva.

Predviđena su pravila o prihvatljivosti dokaza u slučajevima koje vodi evropski javni tužilac. Osumnjičenom, odnosno okrivljenom, garantuju se članom 32. Predloga uredbe minimalna prava uspostavljena uputstvima i relevantnim nacionalnim propisima EU. Izričito se navode prava okrivljenog koja će imati u skladu s nacionalnim pravom: pravo da se brani ćutanjem, pretpostavka nevinosti, pravo na pravnu pomoć i pravo da predlaže dokaze.

Celo poglavlje Predloga uredbe posvećeno je saradnji Evropskog javnog tužioca s partnerskim institucijama, kao što su Eurojust, Europol, OLAF i Evropska komisija. Pored toga, prema članu 59. Predloga uredbe, Evropski javni tužilac može uspostavljati saradnju s trećim državama, u kojima može postavljati kontakt osobe, kao i s međunarodnim organizacijama.<sup>42</sup>

Više od dve godine nakog objavljivanja Predloga uredbe vode se diskusije između institucija Evropske unije i već postoji saglasnost oko određenih izmena prvobitnog predloga. Evropski parlament je usvojio Rezoluciju u martu 2014. godine,<sup>43</sup> koja je bila usmerena na pitanja kao što su nadležnost buduće institucije, dejstvo odluka koje donosi Evropski tužilac, odnos Evropskog tužioca i drugih institucija.

Evropski parlamenta se zalaže za brzo rešavanje položaja Evropskog javnog tužioca, posebno imajući u vidu da veliki broj država članica i dalje ne postupa prema preporukama OLAF-a za pokretanje krivičnog postupka.<sup>44</sup>

Pregovori oko Predloga uredbe su od početka išli u pravcu uspostavljanja kolegijalnog tela, odnosno strukture Kancelarije evropskog javnog tužioca, po ugledu na Eurojust. Prema mišljenju Saveta, Kolegijum od 25 evropskih tužilaca, iz svake države članice po jedan, trebalo bi da bude najviši organ u Kancelariji evropskog javnog tužioca, koji će uobličavati ovlašćenja Evropskog javnog tužioca.<sup>45</sup>

### 3. IZAZOVI U PRIMENI

Jedan od izazova u primeni predstavlja činjenica da su određene države već stavile rezervu na učešće u osnivanju i funkcionisanju Evropskog javnog tužioca, što znači da, i ukoliko se uvede ova institucija, ostaje problem framgmetiranosti u okviru EU. Danska je Protokolom 22 uz Ugovor iz Lisabona predvidela da neće biti uključena u mere i aktivnosti koje se odnose na oblast slobode, bezbednosti i pravde, što se odnosi i na Evropskog javnog tužioca.<sup>46</sup>

Izazov u primeni instituta Evropskog javnog tužioca svakako će predstavljati usvojeni model organizacije Evropskog javnog tužioca, prema Ugovoru iz Lisabona.

---

<sup>42</sup> C. Deboyser, "European Public Prosecutor's Office and Eurojust – 'Love Match or Arranged Marriage'", u: L. H. Erkelens, A. W. H. Meij, M. Pawlik (eds.), *European Public Prosecutor Office – An extended arm or two-headed dragon?*, 2015, str. 79–97.

<sup>43</sup> P7\_TA-PROV(2014)0234.

<sup>44</sup> U periodu 2006–2013 države članice su postupile po predlogu OLAF-a u samo 31% predmeta.

<sup>45</sup> Interinstitutional File: 201 0255 (APP), Council of the European Union, 15. april 2014.

<sup>46</sup> Druga država koja se već izjasnila da neće biti uključena u osnivanje Evropskog javnog tužioca jeste Velika Britanija, koja se pozvala na Protokol 21 o položaju Ujedinjenog Kraljevstva i Irske u odnosu na oblast slobode, bezbednosti i pravde. Imajući u vidu rezultate referenduma iz juna 2016. godine o izlasku Velike Britanije iz EU, ostaje da se vidi kako će biti uređeni međusobni odnosi.



Centralizovano javno tužilaštvo, s jedne strane, i decentralizovani sudski postupak koji će se voditi pred nacionalnim sudovima država članica, s druge, imaju niz nedostataka, koji prozlaže iz neodvojivosti pravila kojima se uređuju istraga i glavni pretres.<sup>47</sup> Ovim rešenjem može se ugroziti i zaštita prava okrivljenih, s obzirom na to da se zaštita pruža u različitim državama za različite faze krivičnog postupka.<sup>48</sup>

Ostalo je otvoreno pitanje procesnih pravila koje će primenjivati Evropski javni tužilac, odnosno da li će u potpunosti primenjivati propise koje će doneti institucije EU ili će primenjivati i odredbe nacionalnog krivičnog postupka. Rešenje u kojem bi Evropski javni tužilac primenjivao i nacionalno krivično procesno pravo dovelo bi do "promenljive" nadležnosti Evropskog javnog tužioca u zavisnosti od toga u kojoj državi postupka. Tako na primer u određenim državama je za sprovođenje pretresa potreban nalog suda, dok je u drugim dovoljna odluka tužioca.<sup>49</sup>

Ključne probleme predstavljaju decentralizovani sistem organizacije Evropskog javnog tužilaštva i položaj delegiranih tužilaca, koji se uređuje prema nacionalnom zakonodavstvu. Za razliku od sudija i sudova, položaj tužilaštva u državama članicama Evropske unije veoma se razlikuje prema stepenu unutrašnje hijerarhije, stepenu uticaja izvršne i/ili zakonodavne vlasti na tužilaštvo, stepenu diskrecionih ovlašćenja tužioca da odloži krivično gonjenje ili odustane od krivičnog gonjenja, stepenu nezavisnosti u radu tužioca kao pojedinca i ovlašćenja javnog tužilaštva nad policijom.<sup>50</sup>

Svi ovi elementi organizacije javnog tužilaštva i položaja prema nacionalnom ustavu i zakonu imaće uticaja na funkcionisanje Evropskog javnog tužilaštva i mogu stvoriti značajne probleme i razlike u praksi država članica.

Ideja Saveta da najviši organ bude Kolegijum evropskih tužilaca predstavlja ustupak težnji država članica da zadrže nacionalni suverenitet i kontrolu. Međutim, ovakvo rešenje može obesmisлити ulogu i ostvarivanje zadataka evropskog javnog tužioca.

## ROLE OF EUROPEAN PUBLIC PROSECUTOR IN FIGHT AGAINST ORGANIZED CRIME

*In this paper author analyzed idea of European public prosecutor and its possible role in fight against organized crime. Idea of establishment of European public prosecutor is discussed for two decades, from publishing of Corups Juris. Although the initial proposal of European public prosecutor competence is protection of EU financial interest and investigation of frauds against EU budget, it is obvious that significant number of frauds have elements of organized crime and cross-border dimension. After Lisbon Treaty entered into force and Council Regulation on establishment of European public prosecutor was published in 2013 the issue of models of organization of the European public prosecutor office became important. The model of organization of the European Public prosecutor office and rules applicable to the procedure will*

---

<sup>47</sup> S. Peers, *op. cit.*, str. 860.

<sup>48</sup> C. Van den Wyngaert (ed.), *Criminal Procedure Systems in European Community*, Butterworths, London, 1993.

<sup>49</sup> U Finskoj, Estoniji, Francuskoj, Grčkoj, Italiji, Poljskoj i Švedskoj dovoljna je odluka tužioca za sprovođenje pretresa. Više u M. Böse, *Search and seizure, freezing of assets and production orders*, u K. Ligeti (ur.), *op.cit.*, Vol. II, Draft Rules of Procedure, 2013.

<sup>50</sup> J. Hatchard, B. Huber, R. Vogler (eds.), *Comparative Criminal Procedure*, British Institute of International Comparative Law, London, 1996.

*influence on its efficiency. Author analyzed challenges in establishment of European public prosecutor and its implication on fight against organized crime in European union.*

*KEY WORDS:organized crime, fraud affecting EU budget, European public prosecutor, "Euro-crimes", principles of prosecution organization*

# MONEY LAUNDERING IN THE CONTEXT OF ORGANIZED CRIME (FOR EXAMPLE OF RUSSIA)

Yury Pudovochkin\*  
Georgy Rusanov\*

*The article is devoted to the investigation of money laundering in the context of organized crime (for example of Russia). The authors considers the problem of money laundering in the context of organized crime through a specific program of investigation. This program includes the following issues: communication with the sources of origin of criminal income; the amount of laundered money for the one case of money laundering; the number of members of organized criminal group and the degree of organization of members of such group; typical methods of money laundering; the transfers of laundered money; purpose of money laundering.*

*KEY WORDS: money laundering, organized crimes, fraud, economic crimes*

## INTRODUCTION

The effectiveness of the modern practice of counteraction to crimes depends on the quality and completeness of the knowledge of systemic linkages between groups of crime. One of the most important sphere of systemic relations is the interaction between organized and economic crime, including money laundering.<sup>1</sup> Money laundering is the process of implementation of criminal proceeds from illegal sphere to legal sphere. As a result, on the one hand the offender has the ability to freely dispose of income, mined in the course of criminal activity. On the other hand, it creates new challenges because the criminal proceeds of crime can be used to fund further crimes.

---

\* Yury Pudovochkin, doctor of law, professor, Head of the Department of Criminal Law Research of the Russian State University of Justice, Moscow, [11081975@list.ru](mailto:11081975@list.ru)

\* Georgy Rusanov, Candidate of PhD, University of Turin, Italy

<sup>1</sup> Pavlović, Z., Bošković, A., Place of the Crime of Money Laundering within the Criminal Law of Serbia, in Journal of Eastern-European Criminal Law, No 2-2015, p.81-92., Timisoara/ Pecs

The present research focuses on the relationship of money laundering with one of the most dangerous forms of crime - organized crime. We offer the following thesis as a hypothesis: the internal communication between organized crime and money laundering are not monochrome by content. They are differentiated by the degree of public danger. This must be taken into account in the process of criminalization of money laundering.

## RESEARCH METHODS AND DATA

Our study is based on official statistical data of convictions for money laundering and of participation in various forms of organized criminal activity. During the investigation, we analyzed 120 judgments of Russian courts over the last 10 years. According to these judgments persons were convicted for money laundering, including money laundering committed by organized groups. Results of interviewing of 10 experts (doctors of law) whose professional interests are connected with the study of organized and economic crime have also been used for the formulation of some conclusions.

Table 1 shows the official statistics of the Department of Justice (Judicial Department at the Supreme Court of the Russian Federation) on the status and trends of convictions for money laundering in the past nine years (the time interval is chosen because it is representative and sufficient for the reflection recent statistical trends).

Table 1. Dynamics of those convicted for money laundering in Russia (2007-2015)

the number of convictions		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
total	art. 174 of Criminal code	110	84	96	24	63	60	67	51	20
including for the crimes in an organized group	art. 174 of Criminal code	10	6	12	8	1	1	0	0	0
total	art. 174 of Criminal code	415	755	656	311	110	63	97	188	291
including for the crimes in an organized group	art. 174 of Criminal code	3	55	34	107	46	13	40	75	110

The following significant changes in criminal legislation should be taken into account in the process of data analysis:

- Since 2001 Russian criminal law contains two articles established the responsibility for money laundering differing features of the perpetrator: Art. 174 of the Criminal Code establishes liability for the laundering of money obtained by third persons as a result of commission of a crime, Art. 174.1 of the Criminal Code establishes liability for the laundering of money obtained by a person as a result of commission of a crime

- In 2013, the limits of liability for money laundering in Russia has been extended by expanding the list of predicate offenses to money laundering (inclusion of tax offenses);

- From 2010 to 2013 there was more higher minimum size of laundered funds required according art. 174.1 of Criminal Code;

- From 2013 articles 174 and 174.1 of Criminal Code of Russian Federation were unified in terms of determining the minimum amount of money required for criminal liability.

Based on available data, we summarize the following:

- Throughout the statistical observation of the number of convicted persons under Art. 174.1 of the Criminal Code exceeds (in 2015 - almost 15 times!) number of convicted

persons under Art. 174 of the Criminal Code. This can be explained at least by two factors: a) There are no professional criminal services of money laundering. As a result, the perpetrators of the crime is forced to launder money by their own forces (therefore, methods of money laundering are primitive); b) The law enforcement monitoring has the specificity. Identification of the chain of criminal actions (predicate crime and money laundering) is easier in the case of commission of all actions by the same perpetrator.

- There are close links between money laundering and organized crime. Thus, 6.6% of convicted persons for money laundering of "alien" criminal proceeds committed a money laundering as a member of organized group. 16.7% of those launder money of their own criminal activity committed a money laundering as a member of organized group. The average index of commission of that crime by an organized group is rather high - 15%. Moreover, our investigation showed that 8.6% of persons convicted for money laundering committed the crime as part of a criminal community (organization). This is the most dangerous form of joint criminal enterprise in Russian criminal legislation.

- There is a significant difference in the degree of organization of various types of money laundering. This is due to two reasons: firstly, the lack of developed market of a professional money laundering and, secondly, the desire organized groups to launder money by their own.

There is another statistical measure. The total number of convicted persons for money laundering is composed of two indicators: a) convicted persons "by the main article," i.e., money laundering for these persons is the most dangerous crime; b) convicted persons "for additional qualification," i.e. money laundering for these persons is not the most dangerous crime. According to statistics, the second indicator (number of convicted persons for additional qualification) is approximately 2 times greater than the number of convicted persons for the main article. This fact is quite clearly demonstrates and confirms the idea that persons who are professionally engaged in money laundering as the main activity in Russia is extremely little. Consequently, the predicate offenses are the most socially dangerous acts for most of the convicted persons. In this case, money laundering is the additional criminal practice.

In general, the analysis of statistical data shows that level of professional and organized money laundering in Russia is extremely low. The most of the identified cases of money laundering are crimes committed by primitive methods (most often by buying more or less costly consumer goods or luxury). These crimes are committed by persons who have obtained the proceeds of crime. In this case, a sign of organization of criminal activity is more characteristic for the predicate offenses.

Nonetheless, the analysis of judicial practice, the interviewing of lawyers and the theoretical modeling have shown that there are five options of the activities of organized criminal groups in the process of money laundering:

1) the perpetrator launders the criminal proceeds obtained by an organized group; but the perpetrator is not a member of this organized group;

2) the person as member of an organized group launders the criminal proceeds committed by an organized group; while the organized group as a subject of criminal activity don't launder the criminal proceeds;

3) an organized group specialized in money laundering launders money obtained by single persons;

4) an organized group launders the criminal proceeds obtained by an other organized group;

5) organized group obtains the proceeds of crime; then the same organized group launders criminal proceeds.

Each of these options has to be considered on the basis of the research program, which takes into account:

a) Communication with the sources of origin of criminal income. This will reveal the specialization of organized groups;

b) The amount of laundered money for the one case of money laundering; There is the following connection the greater the amount of laundered money, the more socially dangerous relationship between organized crime and money laundering;

c) The number of members of organized criminal group and the degree of organization of members of such group. This will determine the dependence of the size of the laundered money and the degree of organization within the group;

d) Typical methods of money laundering. This feature will allow to review the activities of an organized group in terms of its professionalism. Therefore, we can explore the complexity of controlling of money laundering by the state and combating it. In addition, this feature indicates the degree of effectiveness of money laundering activities. There is the following connection the more complex methods of money laundering, the money laundering is more difficult for control by enforcement agencies;

d) The transfers of laundered money. If the funds remain in the territory of the state, the action causes significant harm to exclusively economic relations within the state. Control of such acts is possible. If the funds are transferred outside of the state, the ability to keep track of them becomes more difficult. This causes damage to economic relations in the global dimension. These funds may be used to finance criminal activities, including terrorism.

e) Purpose of money laundering. As a guide we use a theoretical model developed by Jh. Preston<sup>2</sup>. This model has to focus on purpose of money laundering. The author identifies the following objectives of money laundering: a) The integration of funds to legal financial system. This is the transfer of income to a legal or illegal economic system and then the illegal reselling them for conclusion of concealment of criminal origin of money; b) The investment is an investment that brings profit; c) Bypass tax laws. This is due to lack of interest of organized crime in taxing its proceeds of crime; g) Funding of new crimes. This suggests the transfers of criminally income for the organization of further criminal activity.

## RESULTS

The first option is the following: the perpetrator launders the criminal proceeds obtained by an organized group; but the perpetrator is not a member of this organized group. This option is quite rare (less than 10% according to the results of the analysis of statistics and interviewing of experts). In this case, as a rule, there is an organized group that hasn't own capabilities and well-established criminal communication

---

<sup>2</sup> Preston J. International and Domestic Money Laundering. Washington, 1989.

channels for money laundering. Specialization of such criminal groups often linked with crimes against property (primarily various forms of fraud), and drug trafficking.

Criminal groups involved in the commission of the predicate offenses, as a rule, have a small number of members (from 3 to 8 people). According to the analysis of sentences amount of laundered money for one fact of money laundering ranged from 500 thousand rubles to 3-4 mln. rubles. According to a interviewing of legal experts the size of laundered money for one fact of legalization is more than 1 mln. rubles, but less than 10 mln. rubles. (this variant of the answer was supported by 60% of the experts).

Typical methods of money laundering from criminal activity of organized groups are purchase of a variety of material goods, such as real estate, cars; investment of funds to legitimate businesses; transfers to a bank accounts.

According to a interviewing of experts at least 85-90% of these funds remain in the territory of Russia. The purpose of money laundering in this case is (more than 60% of cases) the integration of funds to legal financial flows. According to a survey of experts 20% of the funds uses to finance criminal activities of the same organized group.

The second option is the following: the person as member of organized group launders the criminal proceeds committed by an organized group; while the organized group as a subject of criminal activity doesn't launder the criminal proceeds. It is more common than the previous one (20% of cases according to the results of the analysis of statistics and interviewing of experts).

This activity involves a complete cycle from committing of predicate offense to money laundering. An individual person responsible for money laundering as a member of an organized group in this case.

The number of members of this organized groups are 5-10 people. There is a person whose duties include the laundering of money obtained by criminal group. This person can participate in the commission of the predicate offenses or he can specialize in money laundering exclusively. Such groups tend to specialize in the illegal drug trade, various forms of fraud. There are a bit of sentences related with this crimes. Therefore, it is impossible to measure the average size of money laundering on this basis. However, the majority of interviewed experts (70%) believe that this amount is 500 thousand rubles - 3 mln. rubles. Using of relatively simple methods of money laundering (transfer to bank accounts, purchase of various material goods, luxury goods) characterizes these groups. According to a survey of experts 90% of extracted resources of such criminal groups remain in territory of Russia. However, according to a survey of experts (80% of respondents), the main purpose of money laundering in this case is integration of laundered money to legal financial flows.

The third option is the following: an organized group specialized in money laundering launders proceeds obtained by separate persons (25 % of cases according to the results of the analysis of statistics and interviewing of experts).

These groups are professionals of money laundering. These groups have established channels of money laundering in many countries. These channels allow to transfer money to different countries.

The number of members of such organized groups and criminal organizations are from a few dozen to several hundred people. At the same time the average size of laundered money for one fact of money laundering is from 500 mln. rubles to 2-3 bln. rubles. (according to 70% of the surveyed experts). These organized groups use a more

complex mechanism of money laundering, including a variety of banking operations throughout the world; registration of various companies with no intention to engage in business activities; investment of funds to legitimate businesses; purchase of equity and debt borrowing, etc. Thus, this form of money laundering is most effective.

According to interviewed experts in 50% of cases, these organized groups are working only with the "second degree laundering" according to the classification of P. Bernasconi<sup>3</sup>. Thus, they are launder money previously laundered. This greatly complicates the identification of such groups and the suppression of their activities. They are characterized by the laundering of criminal proceeds, acquired as a result of a variety of predicate offenses, such as corruption and economic crimes, fraud. The using of such complicated mechanism of money laundering and high latency of predicate offenses makes this mechanism of money laundering as extremely effective. Consequently, the activity of an organized group is very difficult to control for law enforcement.

As a rule, the predicate offenses are acquisitive crime in this case. It determines the purpose of money laundering, such as the integration of funds to legal financial sphere; investments; circumvention of tax laws. According to the expert survey more than 50% of funds as a result of such specialized criminal groups transferring out of Russia.

The forth option is the following: an organized group launders the criminal proceeds obtained by an other organized group (20 % of cases according to the results of the analysis of statistics and the interviewing of experts).

In many ways, this option of activity is similar to the previously discussed option (an organized group specialized in money laundering launders proceeds obtained by separate persons). Moreover, in most cases, organized groups launder the proceeds of crime caught both organized groups and individual persons. Consequently, part of the data are identical, for example, number of members of such group; size of the average amount of money laundered for one fact; methods of money laundering; percentage of transferred money outside of Russia. However, this option of interaction of two organized groups in the process of money laundering has certain features. Firstly, the predicate offenses to money laundering are different. In this case, the following crimes are more common: drug trafficking; arms trafficking; various forms of fraud; extortion; economic crimes. Secondly, there are more differentiated purposes of money laundering. There are following purposes of money laundering in this case, for example, the integration of resources to the legal financial flows, investment, circumvention of tax laws, financing of criminal activities (according to a survey of experts in 30% of cases). Organized groups fund their own criminal activity and commission of crimes in other countries. The objectives of this investment are the expansion of a criminal business, for example, cooperation with the criminal organizations of other states or the commission of certain crimes such as acts of terrorism.

The fifth option is the following: organized group obtains the proceeds of crime; then organized group launders criminal proceeds. These organized groups have a full cycle of criminal business from commission of predicate offense to money laundering. This is usually highly organized criminal group. The number of members of such groups is from 20 to 100 people. Sometimes these criminal groups control small banks or other credit institutions. These organizations launder money for criminal groups. These criminal organizations are closely linked to the shadow economy. The activities of such groups related with various areas of criminal activity (drug and arms trafficking, prostitution,

---

<sup>3</sup> Bernasconi P. Geldwäscherei und Rechtshilfe. Lugano, 1987.



etc.) According to the analysis of judicial practice and expert survey (supported by 65 % surveyed experts) the average size of laundered money for one fact is from 100 to 500 mln. rubles. for one fact of money laundering. Criminal community uses more sophisticated methods of money laundering, for example, using of banking operations, investment to legitimate business. However it was revealed most simple methods of money laundering also (for example, cash transportation across the border in the luggage and the acquisition of property abroad). According to a survey of experts, not less than 40% of these funds are transferred outside Russia. In addition, these organized groups have diversified purpose of money laundering. According to interviewed experts, 30-40% of laundered money is integrated to legal sphere, 20% of the money invested to legitimate business, 30-40% of the money is used to fund further crimes, or their own criminal activities (bribery of officials, the purchase of drugs and weapons, etc. )

## DISCUSSION

Based on these results, we can identify several issues related to money laundering in the context of organized crime:

1. There is a clear tendency of strengthening the connection of organized criminal activity and money laundering. In particular, the share of organized groups in the process of money laundering is increasing. Size of laundered money acquired by organized groups is also increasing.

2. Organized groups develop in three ways:

- Increasing of degree of organization of certain crimes;
- Specialization of organized groups in the field of money laundering and differentiation of organized groups in areas of criminal business;
- Diversification of criminal business and transition to a full cycle of criminal production.

The third area is the most dangerous. Organized groups can make a full cycle of criminal activity independently. Consequently, the process of money laundering is very important for such organized groups. This process shows the effectiveness of the criminal activity: the more effective money laundering, the greater the profit.

3. On the basis of the criteria of our investigation (nature of the predicate offenses, amount of money laundered for fact of money laundering, methods of money laundering, direction of laundered money, purposes of money laundering), we can note the differences of social danger of various forms of participation of organized groups in the process organized criminal activity.

4. Organized group specialized in money laundering launders money obtained by single persons is the most social dangerous form of involvement of organized groups in the process of money laundering. These situations are found in 45% of cases of money laundering with participation of organized groups.

5. The option when organized group launders money obtained by an other organized group increases social dangerous. Such interaction is related to transnational co-operation of organized criminal groups. Such cooperation also creates opportunities for the financing of criminal activities outside Russia.

## CONCLUSION

Based on the above, it is possible to identify the factors that increase the public dangerous of money laundering in the context of organized crime. These factors should be taken into account in the process of criminalization.

A) Using an organized group for money laundering, produced another organized group. This fact can be considered as a separate crime or an aggravating circumstance the penalty for money laundering.

B) The transfer of funds outside the country by organized group. This factor can be taken into account as an aggravating circumstance the penalty for money laundering.

C) The purpose - the subsequent financing of criminal activities. This factor can be considered as an aggravating circumstance the penalty for money laundering.

D) A full cycle of criminal organized group. This factor can be isolated in a separated crime (money laundering by an organized group, produced as a result of their own criminal activities. Money laundering, produced in the process of criminal activity by member of an organized group). Also, this factor can be taken into account as an aggravating circumstance for money laundering.

## REFERENCES

1. Bernasconi P. Geldwäscherei und Rechtshilfe. Lugano, 1987.
2. Preston J. International and Domestic Money Laundering. Washington, 1989.
3. Pavlović, Z., Bošković, A., Place of the Crime of Money Laundering within the Criminal Law of Serbia, in Journal of Eastern-European Criminal Law, No 2-2015, p.81-92., Timisoara/ Pecs

## PRANJE NOVCA U KONTEKSTU ORGANIZOVANOG KRIMINALA (NA PRIMERU RUSIJE)

*Ovaj rad je posvećen istraživanju pranja novca u okviru organizovanog kriminala (na primeru Rusije). Autori posmatraju problem pranja novca kroz organizovani kriminal preko specifičnog programa istraživanja. Ovaj program uključuje sledeću problematiku: povezanost sa izvorom nastanka kriminalnog prihoda; iznos opranog novca za jedan slučaj pranja novca; broj članova organizovane kriminalne grupe i stepen organizovanosti pripadnika iste; tipične metode pranja novca; transferi opranog novca; cilj pranja novca.*

*KLJUČNE REČI: pranje novca, organizovani kriminal, prevara, privredni kriminal*

## TRANSNATIONAL CRIME AND TERRORISM

Mina Zirojević\*

*Traditional definitions of organised crime tend to focus on its links with the market. In fact, they depict organised crime as an alternative industry based on the stable supply of a criminal market, characterised by the use of force or threat by it, and motivated by illicit profit or a quest for political power. These definitions arise from the historically most common depictions of specific activities of organised crime, which in most parts of Europe and North America have traditionally been associated with the illegal collection of debts, extortion rackets, contract murders or systemic corruption leading to, and associated with, a transnational trade in drugs. Through the evolution of the definitions, these stereotypes have gradually waned away, and the use of violence, as well as the primary motivation by material profit, has been omitted from the lists of obligatory characteristics that a crime must fulfil in order to be classified as "organised crime". More recently, in the European Union definition, the use of violence and motivation by profit alone have been made only conditional criteria, and the quest for institutional power has been recognised as a motivating factor for organised crime equal to that of generating illicit profit. These new definitional approaches have opened the way to revolutionary ways of understanding the development of organised crime, specifically to including white-collar crime and massive fraud in the future definitions of organised crime, and to elaborating further the aspect of political violence that appears worryingly present in many organised crime activities across the world. In the Balkans, these new moments in defining organised crime appear to have been tested particularly directly in Serbia, where, first, there has been a long public debate over a systematic "siphoning away" of public funds to the accounts of private companies through the mass corruption of a former, post-communist government until 2001, and where subsequently organised criminal rings have been accused of having masterminded and executed the assassination of the late Serbian Prime Minister, Dr Zoran Đinđić. The Balkans, and particularly Serbia, has been exposed to some of the most destructive consequences of the two novel aspects of organised crime. Correspondingly, the region can serve as a polygon or testing grounds for the exploration of these conceptual issues. Finally, the crime*

---

\* Naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd, Elektronska adresa: mina.zirojevic@gmail.com

*control-related experiences gained in this testing process could be valuable tools to address the emergence of what has recently become known in the criminological discourse on organised crime as a "New War-Making Entity". This paper explores the key features of organised crime against the background of the Serbian, and, by extension, Balkan circumstances, and draws conclusions as to how these experiences can be useful more globally.*

*KEY WORDS: organised crime, terrorism, security, Acquis communautaire, Serbia*

## INTRODUCTION: WHAT IS THE "NEW WAR-MAKING CRIMINAL ENTITY"

General definitions of organised crime have undergone a comprehensive, yet inconclusive evolution. The first colloquial definitions started to be mentioned in the 1920s, in the US, and it was only in the 1990s that the concept of organised crime finally successfully migrated to Europe. These first definitions focused on a group of perpetrators working together for a more or less extended period of time, thus forming a vaguely definable "criminal organisation".<sup>1</sup> The definitions that followed endeavoured to specify what it meant for a group of perpetrators to really represent a criminal organisation, and in the beginning these attempts toyed with the criteria of the use or threat of violence by the group, a transnational dimension of the crimes committed (e.g. the crimes being planned, executed, or their consequences being felt in more than one country), and the motives that stood behind a typical "organised criminal activity".<sup>2</sup>

The most familiar crimes associated with the concept of "organised crime" were the activities of the colloquial overweight middle-aged men with Italian accent from the television films and serials, dealing in supplying drugs in the North American and European markets, trading in weapons, and running extortion rackets. These stereotypes conditioned the assumption that organised crime was different from "conventional" crime primarily by being an entire illegitimate industry, and as any industry it was supposed to be motivated by profit and generally characterised by a criminal equivalent of the "business logic". According to this view, "classic crime" would typically include irrational criminal deviance, such as street violence, while

---

<sup>1</sup> It should be noted that in the Balkans even this very basic aspect of organised crime, until very recently, used to be quite serious misperceived. Sometimes could be heard that "any offence that is committed in an organised way belongs to the realm of organised crime". This is profoundly mistaken, because even the most conventional offences, such as robberies, are often conducted with a high degree of planning preceding the execution of the offence, which does not necessarily make them "organised crime". Namely, organised crime is most usefully associated with activities undertaken on behalf of, or by, a "criminal organisation", as opposed to conventional crimes, which, whatever their "operational" description and level of seriousness, may not be plausibly attributed to a criminal organisation. This, of course, is a very general view that will be further developed in the forthcoming discussion.

<sup>2</sup> A comprehensive discussion of the evolution of definitions of organised crime has already developed in the newest criminological publications in English, and thus need not be repeated here. For useful accounts see Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", in Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2002, pp. 878–913; Mike Woodiwiss, "Transnational organised crime: The global reach of an American concept", in Adam Edwards & Peter Gill (eds), *Transnational Organised Crime: Perspectives on global security*, Routledge, London, 2003, pp. 13–27 and Woodiwiss, "Transnational Organized Crime: The Strange Career of an American Concept", in Margaret E. Beare (ed.), *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering, and Corruption*, University of Toronto Press, Toronto, 2003, pp. 3–34.

systematically organised and profit-driven criminal activity would be considered "organised crime".<sup>3</sup> More recently such a rational criminal organisation has been involved in other rackets, such as human trafficking, trade in nuclear materials, and possibly providing logistic support to terrorist groups, which is a novel and highly underexplored dimension of organised crime.<sup>4</sup>

There is no doubt that the origins of organised crime can be traced back to crime as an alternative industry, which first sought to substitute itself for failing state structures that could not cope with social control demands, and then developed a life of its own. For example, the crisis of debt-collection in most transitional countries of Eastern Europe in the 1990s led to a flourishing of criminal debt-collection by violent means, and the failure of the state to cope with the proliferation of property-related crime after the societal liberalisations in the 1980s led directly to the flourishing of protection rackets, which then grew quickly into a profitable criminal industry in most Central and Eastern European capitals throughout the 1990s.<sup>5</sup> Yet, developments in Serbia in 2003, with the assassination of Serbian Prime Minister on 12 March, allegedly by an organised crime group called "the Zemun Gang", re-actualised a perspective familiar from other parts of the world, where criminals waged war on the security forces in an attempt to gain control of the state institutions and the avenues of factual exercise of state power. Wars with drug cartels in Latin America, where even the US Army occasionally assists the Colombian Government in armed clashes with the "drug armies" that control parts of the country, come to mind as a familiar example. However, Southeastern Europe has less well known, yet highly consistent examples of a continued and deeply rooted style of warfare by the underworld organisations against state institutions. Sometimes, "the underworld" acts in synergy with political elites to undermine institutions. Robert Bunker and John Sullivan call this model of organised crime group "the New War-Making Criminal Entity", and it is this style of underworld activity that I shall focus on in this paper.<sup>6</sup> To do so, it will be necessary to briefly discuss the relationship between the traditional concept of profit-driven motivation of organised crime as one, and the use of violence as another defining characteristic of organised crime, and then proceed to explore the political and institutional background that nurtures conditions for the development of a New War-Making Criminal Entity.

## PROFIT AND VIOLENCE IN THE GENERAL DEFINITIONS OF ORGANISED CRIME

It is probably fair to say that there are two major international normative definitions of organised crime today that sum up most of the confusion over what it

---

<sup>3</sup> Extremely useful work on the market-oriented dimension of organised crime is that by R.T. Naylor — e.g. "Predators, Parasites, or Free-Market Pioneers: Reflections on the Nature and Analysis of Profit-Driven Crime", in Beare (ed.), loc. cit., pp. 35–54, and Naylor, "Follow-the-Money Methods in Crime-Control Policy", *ibid.*, pp. 256–90.

<sup>4</sup> Some very preliminary analyses of the signs of this new cooperation trend between organised crime and terrorist groups are given in Aleksandar Fatić, "Security Threats in Southeastern Europe and Ways to Respond to Them", in Fatić (ed.), *Security in Southeastern Europe*, Security Policy Group — The Management Centre, Belgrade, 2004, pp. 1–28.

<sup>5</sup> For a policy-perspective tied to threat assessments related to organised crime see Sappho Xenakis, "Organised Crime in the Balkans: Pitfalls of Threat Assessment", in Fatić (ed.), loc. cit., pp. 197–212.

<sup>6</sup> Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, pp. 55–74.

means for a criminal offence to be classifiable as "organised crime". They are the European Union definition, and the UN definition.<sup>7</sup>

Both definitions are enumerative, that is they list certain obligatory and optional features, respectively, that must pertain to particular criminal offences for them to be classifiable as "organised crime". They are both expansive, rather than restrictive, because they obviously start from the assumption that the definition of organised crime should encompass all crimes that might belong to the category of organised crime, thus minimising the possibility that some such crimes might be omitted and, consequently, treated as "conventional" crimes. By contrast, a restrictive definition would start from the assumption that *only those* crimes that are undoubtedly characteristic of organised crime should be embraced by the definition, while taking special care not to include crimes that do not necessarily belong to the realm of organised crime. The restrictive approach to defining organised crime is justified by reference to civil and human rights of the accused, as treatment of the accused for "organised crime" is often considerably less favourable procedurally, and penalties meted out are considerably harsher, than in the case of "conventional criminals". The expansive definitions of the EU and the UN reflect a political dimension of the concept of organised crime. It is a new "buzz-word" in the policy-making community, and it is perceived as a "prime threat" to societal security, alongside with terrorism after 11 September 2001.

The EU definition consists of four obligatory characteristics, and two characteristics from a list of seven optional features that a crime must satisfy in order to be considered "organised crime". The obligatory features are:

- (i) presence of more than two perpetrators;
- (ii) criminal activity stretching over a long period, namely the stability of the criminal operation or group activity;
- (iii) commission of "serious offences", where a serious offence is any offence that is punishable by the upper limit of penalty of four years of imprisonment or above, according to the relevant national criminal law, and
- (iv) the main motive of the criminal activity is illicit profit or the attainment of (political) power.
- (v) The list of optional features includes the following:
- (vi) specialist division of labour and distribution of tasks among the participants in the criminal enterprise;
- (vii) discernible mechanisms of discipline and control within the criminal group;
- (viii) use or threat of violence in the conduct of criminal activity;
- (ix) use of commercial or business-like structures;
- (x) money-laundering activity;
- (xi) cross-border or international criminal activity;
- (xii) exertion of influence over legitimate state institutions.<sup>8</sup>

---

<sup>7</sup> There are also numerous criminological definitions offered by scholars, but they do not have the normative power arising from the obligatory character of the definitions provided by the UN and the UN, and will thus be omitted from this discussion. They are omitted not because they are less intellectually stimulating — in fact, the opposite might well be true — but rather because my interest here lies primarily with the definitions that have direct policy implications for Southeastern Europe.

The satisfaction of any two of the optional criteria plus all four obligatory criteria renders a criminal offence "organised crime" and qualifies it for special treatment as provided for by national and international legislation and policy. This often includes the use of special, extended investigation techniques and competencies by the police and the prosecution, trials before special courts or special sections of ordinary courts, meting out of considerably harsher penalties, stricter conditions for parole, confiscation or legal forfeiture of property, etc.

The UN definition is similar, and is given in Article 2 of the UN Convention Against Transnational Organised Crime:

- a) "Organised criminal group" shall mean a structured group of three or more persons, existing for a period of time and acting in concert with the aim of committing one or more serious crimes or offences established in accordance with this Convention, in order to obtain, directly or indirectly, a financial or other material benefit;
- b) "Serious crime" shall mean conduct constituting an offence punishable by a maximum deprivation of liberty of at least four years or a more serious penalty;
- c) "Structured group" shall mean a group that is not randomly formed for the immediate commission of an offence and that does not need to have formally defined roles for its members, continuity of its membership or a developed structure.

This definition is accompanied by an interpretative note that states that the meaning of "structured group" should be viewed flexibly, so as to include both hierarchically organised groups, and those that are informal in structure and do not resemble organisations governed by recognisable rules and definable roles for their members.

Article 3(2) of the Convention defines "transnational offence" in the following way:

- a) It is committed in more than one State;
- b) it is committed in one State but a substantial part of its preparation, planning, direction or control takes place in another State;
- c) it is committed in one State but involves an organized criminal group that engages in criminal activities in more than one State; or
- d) it is committed in one State but has substantial effects in another State.

If an offence satisfies any of these four criteria, it is to be considered a transnational crime.<sup>9</sup>

Both definitions reflect an awareness of the fact that organised crime threatens the state and grows closer to terrorism, because they specify that the goals of organised crime are either profit or the (illegal) acquisition of (political) power (EU definition), or exertion of influence over legitimate (state) institutions (UN definition).<sup>10</sup> This is an important

---

<sup>8</sup> Europol & the European Commission, *Towards a European Strategy to Prevent Organised Crime*, Working Paper, Europol & the European Commission, Brussels, 2001.

<sup>9</sup> [http://www.unodc.org/unodc/en/crime\\_ciep\\_convention.html](http://www.unodc.org/unodc/en/crime_ciep_convention.html)

<sup>10</sup> In 1995, four leading Dutch criminologists (C. Fijnaut, F. Bovenkerk, G. Bruinsma and H. van de Bunt) formed the so-called "Fijnaut Group" that draw up a comprehensive report on threats arising from organised crime in the Netherlands. The analysis was published under the title *Organized Crime in the Netherlands*, Kluwer Law International, The Hague, 1998. They proposed the following definition of organised crime: "If and when groups of individuals join for financial reasons to systematically commit

element of the two normative frameworks for defining organised crime, given that they are obligatory for an increasing number of states, which means that they will have to be included and operationalised in the domestic definitions and anti-organised crime legislative provisions in the member countries of the two international organisations. Profit and terror are, of course, closely inter-linked, and it could be argued that those criminal groups that seek to assume control over the distribution of political power in society in fact seek a reliable vehicle to foster profit-making. Clearly, if a state is criminalised and a criminal group has control over its institutions, that group will be able to adapt the laws and policies so as to maximise its freedom of manoeuvre and enhance its profile on the global criminal market, which will all likely result in a dramatically increased criminal profit for the group. There are, however, groups that act with the express ambition to attain political power, even when this means sacrificing a part of the criminal profit, and a dramatic risk to the criminal organisation. This was particularly clearly exhibited in the assassination of the Serbian Prime Minister in March 2002.

### Lessons from the assassination of Serbian Prime Minister, Dr Zoran Đinđić, in 2003

According to police sources, Dr Zoran Đinđić was assassinated by a criminal group called "the Zemun Gang", led by a former Special Operations Unit Commander Milorad Luković — Legija, and including major drug traders in the region. The person accused of firing the fatal shots at the late Prime Minister is Colonel Zvezdan Jovanović, Deputy Commander of the Special Operations Unit, but the general context of the group is one of a drugs-based gang that has generated enormous profits by using the alleged "favours" that it apparently received from the previous political elites that were in power in Serbia between 2001 and 2003.

When Zvezdan Jovanović was interrogated after arrest, he was first an extremely difficult interviewee for the police inspectors. A policeman seasoned by one of the most demanding training programmes in the *JSO (Jedinica za specijalne operacije* — Special Operations Unit, in Serbian), physically extremely well prepared for the hardships of interrogation and long-term detention, he refused to speak. According to police interrogators, it was difficult even to persuade him to officially state his name and the names of his parents.<sup>11</sup> Gradually, Jovanović was "softened" by the interrogators appealing to his "patriotism" and the political motivation for his actions. They stated that they appreciated the fact that he was not an ordinary criminal, but a police officer who acted "out of conviction", because he had supposedly perceived the late Prime Minister to be politically controversial. They promised him a more lenient treatment based on an old federal criminal law provision that those who committed "political crimes" were punishable by less severe prison penalties than those for organised crime. They visited his wife, spoke with her, and told her that he was "all right" in prison, provided security for her and secured the street where she lived.

---

crimes that can adversely affect society. And are capable of relatively effectively shielding these crimes from targeted intervention of the authorities, in particular by way of their willingness to use physical violence or eliminate individuals by means of corruption." — see Peter Klerks, "The network paradigm applied to criminal organisations: theoretical nitpicking or a relevant doctrine for investigators? Recent developments in the Netherlands", in Adam Edwards & Peter Gill (eds), loc. cit., p. 112, footnotes 7 & 8.

<sup>11</sup> I am grateful to a high-ranking police commander for confidential discussions of the events during the investigation. As these discussions were informal and not intended to be publicised in any direct form, the source must remain undisclosed, although the material itself does not represent any form of state secret.



Subsequently they arranged for the wife to visit Jovanović in prison and confirm all this. Finally, they persuaded the prison governor, who was an acquaintance of Jovanović, to advise him to cooperate. As a result, Jovanović not only admitted to having assassinated the Prime Minister, but also led the inspectors to the sites where he had buried the rifle and provided all the details necessary for prosecution.

There are numerous issues that remain unresolved regarding the assassination of Zoran Đinđić. Immediately after the assassination, the police declared in public that they "knew" who the perpetrators were, and proceeded to arrest a large part of the "Zemun Gang", without explaining when they had managed to complete such a comprehensive investigation, and if they had known about the intentions of "the Gang" before, why they had not acted earlier. Subsequently, an Investigation Committee was created which, to say the least, was less than persuasive in its personnel composition, with the former Deputy Prime Minister Žarko Korać, a psychologist and leader of one of the smallest parties on the Serbian political scene, heading it. Unsurprisingly, the Committee found that there were no faults in the security system and that "the Zemun Gang" was solely to blame for the tragedy. It should be noted that there remain unanswered questions about the real motives for the killing of the Prime Minister. However, the arrest and admission of Zvezdan Jovanović are simple and undoubtable facts, and it is these facts alone that will be viewed as a basis for conclusions regarding the motives for the assassination here.

First, it is relatively safe to conclude that Jovanović did not kill the Prime Minister for money or profit. His behaviour in the interrogation reveals that he has "broken" on the issue of "respect" of his "patriotism". However bizarre it might be to speak about "patriotism" in murdering a Prime Minister, clearly Jovanović held his political motives very dear, so dear that they proved to be the button that the police pushed to persuade him to admit to the crime. This alone reflects that fact that, at least for Jovanović, profit was not the motive for the crime. While Jovanović could hardly be described as a typical "organised criminal", it is clear that he knew that he was committing a grave crime and that the likelihood of being caught was considerable, to say the least. Even though he is not a typical criminal, criminals do have political motives, and are not always motivated by profit alone.

Secondly, let us look briefly at the official version of "the Zemun Gang" being responsible for the assassination. The version has it that the late Prime Minister had been in contact with individuals who had belonged to "the Gang" in various contexts, and that they had decided to kill him because he "had become a threat". Allegedly, "the Gang" had earned enormous profits from the trade in drugs, with tacit support by some "higher echelons of the establishment" during the 2001–3 Government. One might ask here, which organised criminal in his or her right mind would attempt to kill the Prime Minister in such allegedly favourable circumstances of corruption of the "upper echelons of the establishment", while generating enormous drugs-profits. What would be the rationale for killing the Head of Government? Why not transfer the operation elsewhere, assume a low profile for a while, or escape to a different part of the world with the money and the contacts? What could a criminal group expect from the killing of a Prime Minister other than a major police action that would further jeopardise its members and stifle its operations, at least for a considerable while? As a result of the assassination, the largest operation in the history of the Serbian police was mounted, codenamed "Operation Sable", resulting in the arrest and detention of over 10,000 people, changes in the criminal procedure to allow a hugely increased police and prosecutorial discretion, declaration of a state of

emergency, and a courts reform leading, among other developments, to the establishment of a Special Section of the Belgrade District Court for Organised Crime. "Operation Sable" was a major blow to the underworld at the time, whatever the realistic estimates of its structural and long-term consequences might be. In other words, it seems irrational for a criminal group, from the point of view of profit, to adopt such a high-risk strategy as killing the Prime Minister, in order to avert any risks arising from any views or actions by the Prime Minister. It is also irrational from the point of view of the security risks for the group, as has become clear in the immediate aftermath of the assassination, with most of the group now either killed by the police or imprisoned.<sup>12</sup>

It has been argued by the government, subsequent to the initial results being achieved in pursuing the members of the "Zemun Gang", that the plan of the assassins was to cause confusion and allow critical space to be used by the JSO to take decisive action and assume control of the government in the immediate aftermath of the Prime Minister's death. This is a more plausible explanation, although it must also be taken with some reservations given the overall vagueness of the official version of the events and the speed with which the former government allegedly "discovered" the structure behind the PM's assassination. A group funded by drugs trade, characterised by collusion with parts of the official establishment, allegedly enormously wealthy, appears to have decided to strike at the very heart of the political system and assume control of the government. This is a motive of assuming power, for whose realisation wealth may be required as a pre-requisite, but *profit* itself does not appear to play any immediate or direct role in the motivational structure for such a dramatically risky and starkly "political" criminal act. Such events graphically illustrate the justification for including a quest of power in both the EU and UN definitions of organised crime as a criterion that is alternative to, and although compatible with, still independent from, the generation of criminal profit. However, such a conceptualisation of the motivation for organised crime that arises from parapolitical aspirations opens up the question of the relationship between organised crime in the conventional sense, and *terrorism*.

## TERRORISM AND ORGANISED CRIME

When drawing a parallel, or exploring a link, between organised crime and terrorism, it is obviously desirable to depict a plausible definition of terrorism. "Standard" or traditional criminology makes a rather problematic distinction between organised crime and terrorism on seemingly plausible grounds of predominant motivation of the respective perpetrators. This distinction is succinctly formulated by Mats Berdal and Monica Serrano, who argue that terrorists act with a view of reordering the social reality, supposedly based on idealistic goals, while the perpetrator of organised crime acts with a view of profit alone.<sup>13</sup> They go on to say that "Historically, the freedom fighter's cause has been understood to require clean hands. Dirty hands have compromised any agenda claiming political purity and moral superiority".<sup>14</sup> Such a view seems simple enough, and, if true, it would allow for a comprehensive and simple systematisation of organised crime and terrorism. Berdal

---

<sup>12</sup> Fatić, loc. cit.

<sup>13</sup> Mats Berdal & Monica Serrano, "Introduction", in Berdal & Serrano (eds), *Transnational Organized Crime and International Security*, Lynne Rienner, London, p. 7.

<sup>14</sup> Ibid.

and Serrano sum up the argument based on the criterion of motivation in the following way:

The fundamental point is this: to the extent that terrorism and transstate and transnational criminal activities continue to respond to divergent patterns of motivation, the distinction between one and the other will, and should, remain in place. Maintaining such a distinction is pertinent not only for analytical purposes, but also for policy considerations.<sup>15</sup>

This criterion, while simple, elegant, and highly intuitive, unfortunately does not correspond with much of the reality. There are three main reasons for such a lack of plausibility.

First, it does not appear materially true that contemporary terrorists appeal to claims of "clean hands" and "moral superiority". Most active terrorist organisations in Europe, for example, strive to realise an ethnic territorial autonomy within recognised states, or to extract privileges for marginalised groups from the government, whereby they neither claim to apply a "clean hands" approach, nor do they shy away from "standard" crime. The Basque ETA, the Kosovo Liberation Army, and the Irish Republican Army belong to the most active terrorist groups over the last several decades. Yet, neither claims a "moral superiority", clean hands, or a particular repugnance to crime. So, it is just materially untrue that the threat from terrorism has much to do with a claim of cleanness.

Secondly, it is true, as many commentators have pointed out, that the "transformative" (as Richard Falk qualifies them) events of 11 September 2001 have taken place with the terrorists operating on a low budget, but this is more an exception than the rule. All of the above mentioned major terrorist movements (and they are major both by volume of activity and by stability across time) operate on high budgets. While Berdal and Serrano acknowledge that the Kosovo Liberation Army as an uncontroversially terrorist movement "was deeply involved in crime", they do not pay sufficient attention to this fact as a matter of principle in terrorist-style insurgency movements. KLA operatives have systematically drawn funds from drug smuggling networks operated by Kosovo Albanians, who control the Balkan route that connects the Middle East with the EU. The entire route, which starts in Afghanistan and ends in the European capitals, was initially controlled by Turkish traffickers, and the Albanians were responsible for the Balkan part, for which they were paid in kind, rather than in cash. However, payment in drugs led to the Albanian gangs going into "business" themselves and eventually taking over control from Turkish groups in several major distribution centres in Europe, namely in Switzerland, Norway, Sweden and Italy.<sup>16</sup> It could even be argued that this business has been cultivated with a view of empowering the Albanian insurgents with the means to conduct terrorism towards the realisation of ethnic goals. The reason is that Kosovo Albanian gangsters are also among the dominant "ethnic" criminal groups in Europe in the trafficking of women, but it is primarily from the trafficking in drugs that they have funded the Kosovo Liberation Army. This suggests a clear "division of criminal labour", where one branch of organised crime is intimately, motivationally, linked with funding terrorism, and another one with "profit proper". However, there is a tendency to ascribe this only to the KLA operations and the Balkan circumstances — interestingly, Berdal and Serrano do this. This is a deeply misguided tendency, because what is at stake here is a

---

<sup>15</sup> Loc. cit., p. 8.

<sup>16</sup> Phil Williams, "Cooperation Among Criminal Organisations" in Berdal & Serrano (eds), loc. cit., p. 80; Thomas Köppel & Agnes Szekely, "Transnational Organized Crime and Conflict in the Balkans", in Berdal & Serrano (eds), loc. cit., pp. 129–40.

general principle that is in Norway particular for any ethnic group – it applies equally to Serbian gangster/terrorists, to the ETA, the IRA, and all the other European terrorists who consider themselves to be "insurgents". In other words, everything that has been so frequently said about the Albanian gangs can, to varying extents, also be said about "the Zemun Gang" and most other gangster/terrorist groups.

Thirdly, the distinction based on motivation falls on the grounds of the identity of perpetrators. Many times, as in the case of the KLA, the perpetrators of organised crime and those of terrorism are the same networks and individuals. For example, the main leaders of the Albanian insurgent movement in the late 1990s and early 2000s in Kosovo have been people previously known as organised traffickers in heroin. It is inconceivable that in an internally tightly controlled society such as the one of Kosovo Albanians major women trafficking, along with the trade in drugs, which are going on right now, under the KFOR and UNMIK presence, could develop and be sustained without the explicit support and encouragement by the same networks that have conducted the operations ascribed to the KLA. In Chechnya, much of the criminal funding came from the chain of trade in stolen cars, and it is also difficult to imagine how the ring leaders of this trade would be able to remain completely disconnected from the Chechen terrorist circles. Finally, in Serbia, the assassination of the Serbian Prime Minister clearly demonstrated the symbiosis of organised crime and terrorism in the same perpetrators, if the official version of the events is true. It appears that the commander of an elite special operations unit, by his own admission, was also a major heroin trafficker. In short, the modern form of terrorism is so closely connected to organised crime that the same individuals often commit both types of offences, and this trend ranges over various societies and political circumstances. Furthermore, while it is certainly true that organised crime is traditionally motivated by profit, it is increasingly the case that a division of labour takes place within the realm of organised crime, where certain activities are conducted specifically with a view of funding terrorism. This fact itself invalidates the claim that a clear distinction based on *motivation* exists between the two.

The three types of facts discussed show that the traditional, intuitive and elegant criminological explanation of the difference between the two types of threats is implausible in modern circumstances. It is based on the habit of associating terrorism with Islamic group alone, because it seems that Islamic terrorism by and large satisfies the "clean hands" criterion to a significant extent. Yet, a major amount of terrorist activity remains outside this "motivational" explanatory umbrella.

Although, unfortunately, the "motivation" story does not solve the question of difference here, there are plausible and useful formal definitions of terrorism. At the same time, however, there appears to be, at least amongst some policy-making and diplomatic communities, a serious lack of familiarity with any such definition, alongside with an extremely liberal and assertive use of the term "terror" and "terrorism".

The contemporary political discourse first included a frequent use of the concept of "terror" after 1983, when in the explosion of a truck-bomb in Lebanon 241 American Marines lost their lives. The Reagan Administration abruptly ended the American presence in that country, and labelled the incident as "a terrorist attack". Historically, however, such attacks could not be plausibly described as "terror attacks", because terror had usually been associated with acts against the *civil* society or *civil* population, with a

view of coercing the state in a certain political or ideological direction.<sup>17</sup> Liberal and authors to the left of the political spectrum have pointed out many times that the civil populations have most frequently suffered terror at the hands of states.<sup>18</sup> Yet, states, which have historically been the greatest perpetrators of "terror attacks" against their own and other populations, have worked to exempt themselves from the colloquial meaning of "terrorism", to the extent of actually labelling anti-state violence that targets occupying soldiers "terrorism". There remain several relatively plausible definitions of terrorism, however. For example, the FBI definition depicts terrorism as

the illegal use of violence against persons or property with a view of forcing a government or a civilian population, society or any part thereof, to submit to certain social or political demands.

A definition proposed by the US Department of Defence in 1990 depicts terrorism as

the illegal use of violence, or threat of violence, against individuals or property with the goal of forcing or intimidating a government or society to accommodate political, religious or ideological demands.<sup>19</sup>

The academic community has generally been reserved towards these normative definitions as being too restrictive, and has preferred a broader approach, which would include more specific references to the civilian society being targeted by acts of terror not only from the side of the informal terrorist groups, but also from a terrorist state. In a pungent formulation by Richard Falk, "(...) terrorism needs to be understood as political violence that is deliberately aimed at civilians and civilian society, whether perpetrated by political movements or by states".<sup>20</sup>

Clearly states have not been particularly welcoming of a definition of terror that posits them as potentially the most dangerous perpetrators, yet it is undoubtedly true that "state terrorism" has been a major component of the overall problem of terrorism over the past several decades. Attacks conducted by the CIA outside the US borders to assassinate political leaders or other opponents of various American interests; direct assassination operations undertaken by the Israeli security agencies and army against the leaders of Hamas and other Palestinian insurgent fractions; attacks by the former communist states in Eastern Europe against the political opponents in the Diaspora — all mark illustrative yet isolated examples of a far more far-reaching trend of state terrorism as a frequent and eagerly applied strategy of political violence. In fact, contrary to dominant discourse, which depicts "political violence" as being predominantly associated with deviant political movements resorting to violent means of struggle against the state, the real bulk of political violence is perpetrated by the state, and quite frequently by democratic states that form a "full-fledged" part of the international community.<sup>21</sup>

---

<sup>17</sup> Richard Falk, *The Great Terror War*, Arris Books, Gloucestershire, 2003, p. XIX.

<sup>18</sup> The name of Noam Chomsky and others "liberals" is odd only at first sight — conceptually and historically, even philosophical anarchism is an offspring of consistent liberalism, such as in the case of Robert Nozick (*Anarchy, state and utopia*, Blackwell, Oxford, 1974).

<sup>19</sup> Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York, 1998, pp. 14–44.

<sup>20</sup> Falk, loc. cit., p. 10.

<sup>21</sup> The complete lack of awareness of the tragic fact that states are the greatest perpetrators of terror against civilians is reflected in the 12 multilateral treaties and conventions that under the UN auspices have been signed against terrorism. They include:

1. *Convention on Offences and Certain Other Acts Committed On Board Aircraft* (1963);

2. *Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft* ("Hague Convention" (1970);

## State-terror and state-organised crime

States can undoubtedly be terrorists, but they can also be criminals. Sometimes, states and state officials become involved in organised criminal operations in the belief that they are serving patriotic causes by doing so. In mid-1998, senior politicians and Civil Guard officials during the Spanish Gonzalez Government were tried for extensive money laundering operations to finance assassinations of individuals believed to be members of the Basque separatist movement ETA. Apparently the officials used their influence to help launder the money earned by organised crime through commercial banks, and then used the commissions received to pay for the assassinations, which they could not fund from the state budget. It is conceivable that the perpetrators acted here in belief that they were protecting the Spanish national interest and in fact serving the state. Still, the actions described fulfil all the criteria for the definition of organised crime.<sup>22</sup>

In a succinct formulation, Micheal Levi writes generally about organised crime in the US:

(...) rather than being viewed as an alien group of outsiders coming in and perverting society, organized crime in America is best viewed as a set of shifting coalitions between groups of gangsters, business people, politicians, and union leaders, normally local or regional in scope. Many of these participants have legitimate jobs and sources of income.<sup>23</sup>

Organised crime is in fact an opportunistic undertaking, and "legitimate businesspeople", as well as state officials, are not immune to involvement in it. A perhaps more important dimension of organised crime is that it is connected with the factual distribution of power in society. This is where the market paradigm of organised crime comes into play. Namely, where the state institutions are too weak or inefficient, organised criminals come in to fill the void; they provide protection, debt collection, retribution, or compensation. Such market-based development of organised crime is particularly pronounced in transitional states marked by a high degree of societal anomie, disorientation and dysfunctional institutions. At the same time, in such states legitimate businessmen and state officials are more likely to form coalitions with organised criminal groups because that allows them a more efficient participation in the distribution of societal power. In the disturbed and victimised society of Serbia in the early 2000s, it was only to be expected that the first "democratically elected" government would become

---

3. *Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Civil Aviation* (1971);

4. *Convention on the Prevention and Punishment of Crimes Against Internationally Protected Persons* (1973);

5. *International Convention Against the Taking of Hostages* (1979);

6. *Convention on the Physical Protection of Nuclear Material* (1980);

7. *Protocol for the Suppression of Unlawful Acts of Violence at Airports Serving International Civil Aviation, Supplementary to the Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Civil Aviation* (1988);

8. *Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation*, (1988);

9. *Protocol for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Fixed Platforms Located on the Continental Shelf* (1988);

10. *Convention on the Marking of Plastic Explosives for the Purpose of Detection* (1997);

11. *International Convention for the Suppression of Terrorist Bombing* (1997), and

12. *International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism* (1999) — [http://www.unodc.org/unodc/terrorism\\_conventions.html](http://www.unodc.org/unodc/terrorism_conventions.html).

No convention mentions any form of state terror against civilians.

<sup>22</sup> Levi, loc. cit., p. 885, footnote 7.

<sup>23</sup> Loc. cit., p. 890.

deeply immersed in cooperation and negotiation with the factual, yet illegal, power-brokers, ranging from various semi-legal paramilitary units to drug traders.<sup>24</sup>

Where institutions do not work, the levers of power are controlled by those with guns and money, and they often belong to the criminal underworld. Negotiating with them brings tangible results, while sticking to the "legalist" procedures may seem fuzzy and unproductive to the voters and potential foreign donors and diplomatic supporters. The charm of working with gangsters in transitional countries is sometimes irresistible for the "democratic" elites. Such shady dealings between state officials and criminals are taxing on the public trust in the political system, but they are far from being the main problem connected with state organised crime.

State-sponsored crime starts with the above described friendships and negotiations with criminals, but goes far further and posits the state as the main perpetrator of offences of organised crime. For a state to become the main organised criminal, it must have comprehensive control over most of the society, a stable majority in parliament, solid international relations and support, and a loyal repressive apparatus. Some of these conditions are inherited in most transitional states from the communist times, when the state was the main terrorist. At that time, the police and parapolice units were frequently used by the state to conduct terrorist operations against political opponents abroad, and against the civil society inside the country. Literature is full of descriptions of such uses of the Balkan state security agencies and more conventional police forces. Sometimes, the underworld was engaged directly to conduct assassinations and beatings of emigrants and businesspeople in other countries.<sup>25</sup> For such actions to succeed, a loyal repressive structure was needed, and in fact the lack of civilian oversight of the police force has been one of the main problems in the Balkan transitions.

Problems arising from criminalisation of the state invariably occur in environments characterised by institutional weakness and a moral crisis that accompanies weak institutions. There are numerous accusations against Montenegro for the trade in illegal cigarettes, against Serbia for a systematic support by the 2001–4 government to drug traders in exchange for their support to "societal reforms", against Albania for systematic involvement in the trade in heroin, refugees, human trafficking, etc. Such accusations have been elaborated elsewhere.<sup>26</sup> It is clear from these examples that the distribution of power in the critical regions characterised by transitional processes conditions synergies between the state and organised crime. While in Montenegro the government of Prime Minister Milo Đukanović was forced to resort to cigarette-smuggling rings for support in order to finance the state budget and a loyal party elite needed to maintain a hold on power, in Serbia organised crime was more "classic" in shape, and reminiscent of the criminal rings that operated in the US during the prohibition, or in Europe in the 1960s. In Albania the general poverty and cultural stereotypes allowed for the development of

---

<sup>24</sup> The frequent talk about the Serbian Government between 2001 and 2003 as "the first democratically elected government after Milošević" is inaccurate. This government was voted for on the explicit promise that it would call a new election within 12 months at the latest, to really test the will of the voters, and the entire voting was presented to the public more as an anti-Milošević referendum, which is how it is often referred to, than as a real election. Subsequent, to the fall of this government, outcomes are being sought in the Special Department of the Belgrade District Court for Organised Crime, where systematic links between the most serious criminals and the former state officials are mentioned by witnesses.

<sup>25</sup> See Fatić, "The Role and Structure of Organised Crime in the Balkans", unpublished paper, Institute of International Politics and Economics, Beograd, April 2004.

<sup>26</sup> Köppel & Szekely, loc. cit. I have discussed the criminalisation of several particular countries in the Balkans in "Security Threats in the Balkans and Ways to Respond to Them", loc. cit., and "The Role and Structure of Organised Crime in the Balkans", loc. cit.

human trafficking, and the traditional use of Kosovo as a part of the route for smuggling heroin from the Middle East to Western Europe accounted for the attempts by Kosovar separatists to run a developed heroin racket in order to fund terrorist actions against the Serbian security forces, and ultimately an independence war in 1999. In all cases, criminals played a key role in reinforcing the political leaders of the troublesome, and largely failed, "transitions".<sup>27</sup> Such synergies between political elites and criminal organisations, when they grow sufficiently close, become state-organised crime in the same way in which the incident under the Gonzales government described earlier on was an incident of state-organised crime in Spain.

States argue that the main threat from terrorism and organised crime come from informal groups that target them, the states, and the civilian society. However, it is worth considering to what extent it would be plausible to argue that the main terrorists and organised criminals globally, and in the region of Southeastern Europe specifically, are in fact states. It is clear that states and coalitions of states have been involved in terrorism for a long time, and continue to do so, and it is equally clear that states, especially those in transitional countries, do not shy away from collaboration with organised crime. This reverses the perspective of conventional wisdom that terrorists are guttersnipes attacking the legitimate state structures and civil society from the margins of society, and reaffirms the view that terrorists and organised criminals come from all ranks of society, including the top brass of the law enforcement agencies acting in the national interest, and that the main threat to citizen security comes from the states.

There is an internal tension in all states, that between the legitimate actors, including the independent critics, and the instrumentalised state bureaucracy that is willing to do almost anything "in the interest of the state". Such tension needs to be cultivated, and independent forces must be assisted in all ways, because they are the only hope that the totalitarian tendencies in modern states can be placed under some degree of control. The current global situation suggests that the totalitarian forces have dangerously gained the upper hand in the most influential societies, and that the tendency is to circumscribe human and civil rights in the interests of state-sponsored "new security". This makes it all the more urgent to re-affirm the importance and the need for independent civil society actors. As Richard Falk says, "(i)t is only a vigilant citizenry that can hope to counteract the instinctive law enforcement biases of government and preserve human rights in times of stress, and limit departures from the normal expectations of freedoms to an absolute minimum".<sup>28</sup> However, there should be no doubts about the conclusions that such citizenry cannot counter the terrorist and criminal tendencies by authoritarian state circles when acting as an amorphous democratic mass; it must be led by independent civil society and intellectual leaders, and these leaders are increasingly isolated and socially victimised by the authoritarian governments around the world.

This trend of isolating independent critics goes along with a trend of promoting disciplined intellectuals, a disciplined media, and consequently, a disciplined public opinion. When the "pro-European", democratic forces cooperate with criminals, that is in the interest of reforms. They are not to be criticised, because otherwise "Europe" will be against it. They may smuggle heroin and tolerate groups that organise the killing of people. Such hypocrisy is supported by a disciplined academia, media and public opinion. As Chomsky says:

---

<sup>27</sup> Köppel & Szekely, loc. cit; Phil Williams, loc. cit., pp. 67–80.

<sup>28</sup> Falk, loc. cit., p. 172.



Partly, it's just internalization of values. I mean, you don't consider that what you do to other people matters. It's not just journalists. It's true of scholarship, for example. It's true of the general intellectual world. (...) I bet you anything, if you went back to Japan in the 1930s or 1940s, and you did a poll of intellectuals on the war, you would probably get the same reactions. I know it was true in Germany and France and everywhere else. It's just standard. It's ugly, but it's standard.<sup>29</sup>

Such trends, justified by a disciplined scholarship and public, are the very substance of which the New War-Making Entity is built. States that become involved in domestic and international terrorism, coalitions of states that go on rogue marches in distant crisis areas, self-righteously proclaiming themselves and their vanity-driven administrators "agents of the good" as opposed to forces of chaos and evil (e.g. everybody indigenous or with a differing opinion on their mission), and state structures that "in the name of democracy" foster close friendships and cooperative ventures with former assassins and drug traders, all engage in a particular form of state capture. In fact, these states capture themselves and their societies, and hijack the official agenda from the democratic citizenry. They install a climate of fear and insecurity alongside with an escalated public discourse focusing on "a security state". These events have now occurred across Europe and North America, and they have been prodigious in the Balkans since the fall of the former communist regimes. Ever since, the new tycoons of "Europeanisation" and "market liberalisation" have either had a criminal history themselves, or have been widely believed to closely cooperate with the Balkan and international underworld.<sup>30</sup>

The so-called "primary accumulation of wealth" in the Balkans was made possible by a systematic siphoning away of public funds into the accounts of private firms, whose owners were often members of the current government, directors of public enterprises, or persons closely associated with them. Until recently, public procurement procedures in most countries of the region were simply not obligatory, and they were far from fair and transparent. Parallel with the draining away of state resources and impoverishment of state budgets, individual "entrepreneurs" became extremely rich. In all cases, the links between organised crime and the political establishments of "transitional democracies" ranged from "stable plunder", as some theorists call it, to a complete state capture by organised crime.<sup>31</sup> Let us not forget that most of the criminal affairs in Serbia occurred during the "pro-European", "reformist" government of the DOS between 2001–4; that the emergence of the so-called "athlete gangsters underworld" in Bulgaria, the underground economy dominated by former sports stars of this country turned criminals; the collapse of bank savings schemes in Albania; the "tycoon privatisation" in Croatia, and most other paradigm-setting phenomena of organised crime in the Balkans over the past 20 or 30 years have happened under the "reformist" and "democratic", "pro-European" governments.<sup>32</sup> Being "progressive" carries no guarantees of honesty, and if the degree of honesty among Europe's favourites in the region remains unchecked, it is possible that they will ascertain a definitive and permanent entrenchment of a culture of organised crime throughout the region.

---

<sup>29</sup> Chomsky, *Power and Terror: Post 9/11 Talks and Interviews*, Seven Stories Press, New York, 2003, pp. 28–9.

<sup>30</sup> Fatić, "The Role and Structure of Organised Crime in the Balkans", loc. cit.

<sup>31</sup> Berdal & Serrano, loc. cit., p. 6.

<sup>32</sup> On details of some of these paradigm-setting types of organised crime, see Fatić, "The Role and Structure of Organised Crime in Southeastern Europe", loc. cit.

## THE NEW WAR-MAKING CRIMINAL ENTITY

In 1998, Robert Bunker and John Sullivan wrote an article in *Transnational Organised Crime* that I believe to be programmatic for the future law-enforcement effort globally.<sup>33</sup> Bunker and Sullivan analyse the evolution of criminal organisation on the example of a drug cartel, but there is no reason in principle why their analysis should not apply to criminal organisation generally. According to this analysis, the most developed stage of this process is characterised by the following features:

- globally inter-netted criminal organisation;
- highly developed transnational and inter-enterprise links;
- use of discriminate violence (against political adversaries and all those who are judged to be strategically dangerous);
- entrenched and legitimised corruption;
- use of mercenary, paramilitary and parapolice forces;
- acquisition or use of the latest technology;
- global economic reach through the legitimate institutions;
- conduct of activities in ways that allow the mass public to profit, and
- provision of a broad range of products and engagement in a broad range of activities.<sup>34</sup>

All of the above characteristics suggest the involvement of a broad spectrum of various categories of actors, not just local actors, criminals, independent individuals, even politicians. International actors, both armed and unarmed, are ingredients of this coalition. On the one hand, such an international involvement is necessary for the global reach that the New War-Making Entity seeks; on the other hand, internationalisation helps legitimise all types of dubious practices, including political corruption, which is deeply entrenched in the *modus operandi* of the Entity. The process characterised by the above features could cause the initial clientelistic relationship between traditional organised crime ("the gang") and the various political elites to grow into a comprehensive phenomenon that pervades the political system to the extent of the system itself becoming an instrument in the hands of a militarised and politicised criminal network.<sup>35</sup> What is worse is that such a criminal network, by inclusion of legitimate actors, might legitimise itself and thus automatically cease to be perceived as criminal; this is exactly what the Entity is all about today.

The New War-Making Criminal Entity is already a global reality, and due to Balkan particularisms it is especially obvious there. The Entity consists of a conglomerate of criminal groups, criminalised states and particular state structures in otherwise legitimate states, rogue international bureaucrats and military missions in crisis areas.

---

<sup>33</sup> Bunker & Sullivan, loc. cit.

<sup>34</sup> Loc. cit, p. 59.

<sup>35</sup> I have discussed this at greater length in "Veze između organizovanog kriminala i politike" ("Links Between Organised Crime and Politics"), *The Pulse*, Beograd, March–April 2004, pp. 9–14.

The Entity relativises not only the international law, but also the traditional ethical norms. It is at the same time a result and a generator of the general social anomie, where the limits of moral and immoral, right and wrong are lost, and all actors play virtually all roles: organised crime is a reflection, and plays the role of state authority, states are involved in organised crime and terror, coalitions of states apply "humanitarian militarism" (or "military humanism") in pursuit of geopolitical goals by major international forces disguised as agents of "global justice".

Organised crime is a momentary and partial manifestation of the process of constitution of a New War-Making Entity. In this process, the Balkans merely play the role of "testing grounds".<sup>36</sup> However, it should be noted that, for an area to serve as testing grounds for the New War-Making Entity, it must fulfil certain structural conditions, namely it must consist of *failed states*.

In failed states, there is a semblance of competition between stabilising and modernising forces, labelled collectively as "development", on the one hand, and destructive, criminalising forces. It is often forgotten, however, that both types of forces have in-built interests that direct them towards each other. The least controversial and easiest point of contact between the two is a focus on the ability to "deliver". External modernising forces seek partners who can deliver, and the real question is who can really deliver in failed states? Only those with the money, influence, weapons and factual power, and these actors in failed states tend to be either criminalised themselves, or close to crime. "Modernising" forces believe that they can deal with such criminalising influences and, consequently, that they can work with such dubious, yet influential, actors.

It should be noted that the above paragraph does not refer to a tendency, or a weakness of the process of "development", but rather to a principle that is inherent in it. Examples include the following:

- Most "post-authoritarian" leaders in failed states in the Balkans have opted for engaging their former security guards, by-and-large shady individuals from the margins of legal society, and sometimes outright criminals, as official security staff once they assumed power. Thus, in Serbia, the people who provided security for the late Prime Minister Đinđić were not professional police officers, but cadres "taken over" from the previous, largely informal political times when brute force and political loyalty was all that was asked of security guards.<sup>37</sup>
- In most failed states of the Balkans, "Europeanisation" is the dominant mantra, where the moral content of Europeanisation is obscured or completely lost. The European officials who encourage this confused discourse about a political, institutional, but also societal and cultural "Europeanisation", do not seem to be picky about their local partners, and essentially as long as one verbally embraces European values, "anything goes".
- All of the above is contained in the international support given to "political pragmatists" as opposed to "rigid legalists" across the Balkans. This very formulation of the favourites' political orientation is telling enough about how much regard is paid to the rule of law in the states of the European semi-periphery.

---

<sup>36</sup> The term is taken over here from Aleksandar Fatić & Milan Popović, "NATO Expansion and Balkan Testing Grounds", *Peace and Security*, Vienna, vol. XXXI, December 1999, pp. 36–42.

<sup>37</sup> A senior police officer made an assessment in private conversations that, had the late Prime Minister taken over the security service that had used to protect Slobodan Milošević, he might have survived the attack on 12 March 2003, as these police officers, now mainly retired, are expert professionals.

Pragmatism in political transition is a dangerous thing, and the obvious tendency by key policy-makers to go along with the "Europe talk" alongside with treating the Balkan institutions as a matter of long-term future, means that power will be brokered between those who factually have it, namely those with money and muscle to protect the money, and those who can articulate their political interests in "European" terms. That approach is contrasted with "legalism", which takes institutions as the core of all political decisions, and which does not use the term "Europe" cheaply, as an excuse for breaches of the law and legitimacy. Organised crime has played a role in authoritarian governments, and it has consistently played a part in the revolutionary "Pro-European" governments immediately following the onset of political transitions. The only political circles where organised crime does not have a foothold are those characterised as "conservative" and "overly legalistic". That in itself is a problem, which requires further critical reflection on what it really is that Europe seeks in supporting its current protégés in the Balkans without checking their credentials of integrity, while almost hysterically rejecting anyone who is remotely associated with "nationalism", despite clear indications of honesty and political modernity.

## TRANSNACIONALNI KRIMINAL I TERORIZAM

*Tradicionalne definicije organizovanog kriminala se uglavnom fokusiraju na veze sa tržištem. U stvari, oni opisuju organizovani kriminal kao alternativnu industriju na osnovu stabilnog snabdevanje tržišta, uz upotrebu sile ili prijetnje, a čiji su "snabdevači" isključivo motivisani stvaranjem nezakonitog profita ili u ostvarivanjem političke moći. Ove definicije proizilaze iz istorijski najčešćih opisa konkretnih aktivnosti organizovanog kriminala, koje su, u Evropi i Severnoj Americi tradicionalno povezane sa ilegalnom naplatom dugova, iznudama, ubistvima po ugovoru ili sistemskom korupcijom, transnacionalnom trgovinom drogama. Kroz evoluciju definicije, ovi stereotipi su postepeno slabili, a upotreba sile, kao i osnovna motivacija sticanja materijalne dobiti, su izostavljene sa spiska obaveznih karakteristika koji moraju da se ispune kako bi se delo klasifikovalo kao "organizovani kriminal". U novije vreme, prema definiciji Evropske unije, upotreba nasilja i motivacija profita predstavljaju uslovne kriterijume, a težnja ka sticanju institucionalne moći je prepoznata kao motivacioni faktor za organizovani kriminal u visini koju generiše nezakonitu dobit.*

*Balkan, a posebno Srbija, je bila izložena nekim od najjačih posledica dva nova vida organizovanog kriminala. U skladu s tim, region može da posluži kao poligon za istraživanje ovih tema. Na kraju, ova iskustva mogu biti dragoceno sredstvo za istraživanje i rešavanje pojave.*

*Ovaj rad istražuje ključne karakteristike organizovanog kriminala u srpskim, i, po analogiji, balkanskim prilikama, i izvlači zaključke kako ova iskustva mogu biti od koristi na globalnom nivou.*

**KLJUČNE REČI:** organizovani kriminal, terorizam, bezbednost, Acquis communautaire, Srbija

## SUZBIJANJE ORGANIZIRANOG KRIMINALITETA U SVJETLU POZITIVNOG KAZNENOG ZAKONODAVSTVA REPUBLIKE HRVATSKE\*

Vanda Božić\*

*Predmet ovog rada je organizirani kriminal, kriminal koji predstavlja najopasniji i najteži oblik udruživanja više osoba s namjerom počinjenja kaznenog djela, a za koji još uvijek ne postoji univerzalna definicija samog pojma. Kaznena djela organiziranog kriminaliteta vrlo se teško otkrivaju prvenstveno zbog načina njihova počinjenja, ali i zbog organiziranosti i povezanosti članova organiziranog udruženja što je razlog velike tamne brojke ovih kaznenih djela. U radu se analiziraju definicije organiziranog kriminala, raspravlja se o njegovim pojavnim oblicima, obilježjima i karakteristikama u pozitivnom kaznenom zakonodavstvu Republike Hrvatske kao i u međunarodnim dokumentima Europske Unije. Naglasit će se razlika između pojava oblika organiziranog kriminala razvijenih zemalja i zemalja u tranziciji. Poseban naglasak stavit će se na počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja i zaštićeno pravno dobro. U radu je napravljena i analiza stanja počinjenih kaznenih djela organiziranog kriminaliteta te počinjenih kaznenih djela u sastavu zločinačke organizacije na području RH u 2014. i 2015. godini. Sam kraj rada posvećen je kaznenim djelima transnacionalnog organiziranog kriminala.*

*KLJUČNE RIJEČI: organizirani kriminal, počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja, zločinačko udruženje, transnacionalni organizirani kriminal*

---

\* Rad je pisan u okviru potpore Hrvatske zaklade za znanost i odobrenog projekta pod br.1949. "Multidisciplinary Research Cluster on Crime in Transition - Trafficking in Human Beings, Corruption and Economic Crime."

\* Znanstvena suradnica Katedre za kazneno pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, email: vanda.bozic@pravo.hr

## 1. POJAM I OSNOVNE KARAKTERISTIKE ORGANIZIRANOG KRIMINALITETA

Za organizirani kriminalitet možemo s opravdanošću reći da je to najopasniji i najteži oblik udruživanja više osoba s namjerom počinjenja kaznenog djela. Davne 1951.g. po prvi puta upotrijebljen je naziv *organizirani kriminal*<sup>1</sup> u Izvješću senatskog odbora američkog Senata pod predsjedavanjem senatora E. Kafannera.<sup>2</sup> S obzirom da se organizirani kriminal pojavljuje u više različitih oblika, nema niti jedinstvene definicije njegovog pojma. Zbog njegovih brojnih mogućih pojavnih oblika danas ne postoji univerzalna definicija organiziranog kriminala, no izvjesno je da su se iskristalizirale neke njegove temeljne odrednice koje se odnose na uvjete, metode i ciljeve organiziranog kriminala.<sup>3</sup> Razlog postojanju više definicija pojma organiziranog kriminaliteta ogleda se i u činjenici što u osnovi ima više shvaćanja o tome koji sve oblici i pojave organiziranog kriminala čine i jesu u njegovoj biti organizirani kriminal. Kad govorimo o udruživanju radi počinjenja kaznenog djela, potrebno je utvrditi koji se svi oblici udruživanja mogu smatrati organiziranim kriminalom te koje se bitne pretpostavke moraju ispuniti da bi mogli reći da se radi o organiziranom kriminalitetu.

Bivši kazneni zakon<sup>4</sup> govorio nam je o *zločinačkoj organizaciji*<sup>5</sup> kao temeljnom pojmu organiziranog kriminaliteta. Glavne karakteristike zločinačke organizacije su visok stupanj unutarnje povezanosti i kooperativnosti članova te podjela rada i zadataka među članovima koja se bazira na odnosu hijerarhije. Sam oblik zločinačke organizacije nadilazi klasični oblik dogovaranja iz čl. 332.KZ/97 kao i oblik udruživanja za počinjenje kaznenog djela iz čl.333.st.1.KZ/97 s tim da se prema hrvatskom KZ posebno kažnjavao organizator zločinačke organizacije čl.333.st.2.KZ/97, a posebno njeni pripadnici čl.333.st.4.KZ/97.<sup>6</sup> Prema KZ/97, član grupe ili zločinačke organizacije koji otkrije grupu ili zločinačku organizaciju prije nego što je u njezinom sastavu ili za nju počinio neko kazneno djelo, oslobodit će se kazne<sup>7</sup> jer se podrazumijeva da će član svojim iskazom dovesti do sprječavanja počinjenja kaznenog djela koji je bio namjera grupe ili zločinačke organizacije te je iz tog razloga zakonodavac i predvidio njegovo nekažnjavanje.

Novim hrvatskim Kaznenim zakonom,<sup>8</sup> koji je na snazi od 1.1.2013., inkriminirano je *Zločinačko udruženje* čl.328. kao kazneno djelo koje čini *tko organizira ili vodi*

---

<sup>1</sup> *Danas se ubojice i lopovi organiziraju; povinjuju se pravilima discipline zadajući si određeni kodeks i moral. Tako djeluju kao bande na temelju znalačkih kombinacija... Snaga koja nije prihvaćena u domeni rada prelazi tako u tabor kriminala;* Više vidi: Blanc L.:L'Organisation du travail, cinquième édition, au Bureau de la Société de l'Industrie Fraternelle, Paris,1847.

<sup>2</sup> Skorupan V.: Općenito o organiziranom kriminalu s posebnim osvrtom na kaznenopravni i penološki aspekt, Društvena istraživanja 9(2000), 4/5(48/49), str.687.

<sup>3</sup> Kurtović-Grozdanić, Kaznenopravne mjere oduzimanja dobiti kao odgovor na organizirani kriminal, Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu, 36(1999),1-2(53-54); str.164.

<sup>4</sup> Kazneni zakon, NN br. 110/97, 129/00, 51/01, 111/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08

<sup>5</sup> *Zločinačka organizacija je strukturirano udruženje od najmanje tri osobe koje postoji tijekom određenog razdoblja i djeluje sa zajedničkim ciljem počinjenja jednog ili više kaznenih djela radi izravnog ili neizravnog stjecanja financijske ili druge materijalne koristi ili s ciljem ostvarivanja i zadržavanja nadzora nad pojedinim gospodarskim ili drugim djelatnostima, a radi se o kaznenim djelima za koja se može izreći kazna zatvora u trajanju od najmanje četiri godine ili teža kazna. Zločinačka organizacija je temelj pojma organiziranog kriminala, čl. 89. St.23. KZ/97*

<sup>6</sup> Cvitanović L., Horvatić Ž. : Politika suzbijanja kriminaliteta, Zagreb, 1999, str. 193.

<sup>7</sup> Čl.333.st.5.KZ/97

<sup>8</sup> Kazneni zakon, NN br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15

*zločinačko udruženje* za koje je propisana kazna zatvora u trajanju od šest mjeseci do pet godina.

Organizirani kriminalitet postoji gotovo u svakoj državi, svaka država u svom nacionalnom zakonodavstvu ima definiran pojam organiziranog kriminala. Međutim, s obzirom na jednu od njegovih bitnih karakteristika – *transnacionalnosti* organiziranog kriminala postoje i drugačija shvaćanja organiziranog kriminala u nacionalnim zakonodavstvima što ima za posljedicu različitu definiciju samog pojma. Jedna od prvih definicija pojma organiziranog kriminala koju je 1997. donijela radna skupina kaznenopravnih stručnjaka, kriminalista, kriminologa, sudaca i državnih odvjetnika glasila je: *Organizirani kriminalitet obuhvaća sustavno planirana, pripremana i podjelom uloga namjerno počinjena kaznena djela koja čine sudionici udruženi u zločinačku organizaciju trajnim kriminalnim djelovanjem uz uporabu nasilja, zastrašivanja, korupcije, bez obzira na nacionalne državne granice sa svrhom stjecanja financijske dobiti ili društvene moći.* Organizirani kriminal bi u širem shvaćanju obuhvaćao i kazneno djelo terorizma i razna druga politička kaznena djela pod uvjetom da su ih počinile organizirane skupine kao što su djela navedena u posebnom dijelu hrvatskog KZ iz glave kaznenih djela protiv RH.<sup>9</sup> S opravdanjem se može reći da se organiziranim kriminalitetom smatraju i sva ona kaznena djela u kojima se kao počinitelji pojavljuju organizirane skupine, a usmjerena su na urušavanje pravne sigurnosti države, njezinog gospodarstva i nacionalnog bogatstva.

*Organizirani kriminal je vrsta bezakonite radnje u kojem postoji organizacijska struktura slična korporaciji ili udruženju,*<sup>10</sup> najopćenitija je definicija organiziranog kriminala. Obuhvaća sustavno planirana, pripremana i podjelom posla počinjena kaznena djela koja čine sudionici udruženi u zločinačku organizaciju trajnim djelovanjem uz uporabu zastrašivanja, nasilja ili korupcije sa svrhom stjecanja financijske dobiti ili društvene moći,<sup>11</sup> a osnovni cilj organiziranog kriminala je stjecanje materijalne koristi ili dohotka. Talijanska mafija, japanske Yakuze, samo su jedne od kriminalnih organizacija gdje se dohodak stječe zakonom zabranjenim djelatnostima poput prodaje droge, organiziranjem prostitucije, krijumčarenjem oružja, trgovanjem ljudima i drugim činjenjem nelegalnih radnji.

Organizirani kriminal uspješno će se ukorijeniti u državi sa slabom pravnom i zakonskom regulativom, u onim državama u kojima postoji mogućnost ogromne zarade u vrlo kratkom vremenu uz neznatna ili simbolična ulaganja. Uhodani kriminalci će poduzeti sve mjere i nezakonite radnje kako bi zaštitili svoje kriminalne organizacije, ali i samo tržište koje im osigurava pozamašnu egzistenciju i enormno visoku zaradu pa će tako počiniti i još niz drugih kaznenih djela poput ubojstva, teških tjelesnih ozljeda, razbojništva, teških krađa, davanja mita, ucjena i drugih kaznenih djela koja idu neminovno uz takav kriminalni posao.

Definicija organiziranog kriminala i kriminalne organizacije od strane Europske Unije<sup>12</sup> glasi: kriminalna organizacija je organizirano udruživanje koje postoji određeno

---

<sup>9</sup> Novoselec P.: Organizirani kriminal-pitanja kaznenopravnih inkriminacija nedozvoljenih ponašanja, HLJKPP, Zagreb, 1998, vol.5, br.2, str. 763-778

<sup>10</sup> Dostupno na: [http://hr.wikipedia.org/wiki/Organizirani\\_kriminal](http://hr.wikipedia.org/wiki/Organizirani_kriminal), pregledano 07.08.2016.

<sup>11</sup> Sačić, Ž.: Suzbijanje organiziranog kriminaliteta u RH kriminalistička stajališta, HLJKPP, Zagreb, vol 5, broj 2/1998, str. 840

<sup>12</sup> Zajednička akcija 98/733/JHA od 21.12.1998.g. koju je usvojilo Vijeće Europe na osnovu članka K.3. Ugovora o EU, o inkriminiranju sudjelovanja u kriminalnoj organizaciji u zemljama članicama EU.; Izvješće o stanju u području organiziranog i gospodarskog kriminaliteta u Jugoistočnoj Europi; dostupno na: [http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/organisedcrime/projects/carpo/Pctc\\_2006\\_20croate.p](http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/organisedcrime/projects/carpo/Pctc_2006_20croate.p)

vrijeme, od najmanje dvije osobe, djelujući na usklađen način u cilju činjenja kaznenih djela za koja se može izreći najviša kazna zatvora u trajanju od najmanje četiri godine ili teža kazna, bez obzira da li su ta kaznena djela cilj sama za sebe ili su sredstvo za stjecanje materijalne koristi i, ako se to može primijeniti, za neprimjereno vršenje utjecaja na rad javnih organa.

Definicija organiziranog kriminala i organizirane zločinačke grupe od strane Konvencije UN protiv transnacionalnog kriminaliteta<sup>13</sup> je sljedeća: *pojam obučava strukturiranu grupu od tri ili više osoba, koja postoji tijekom određenog razdoblja i djeluje složno s ciljem počinjenja jednog ili više teških kaznenih djela ili kaznenih djela utvrđenih na temelju ove Konvencije, a u svrhu izravnog ili neizravnog stjecanja financijske ili druge materijalne koristi.*

Jedna od definicija koja se često koristi u znanstvenim istraživanjima je definicija razvijena od strane Njemačkog Saveznog Ureda za Kriminalitet (BKA). Ona uključuje monetarna sredstva, organizacijsku strukturu i sustavno uključivanje u nedopuštene aktivnosti kao i uključenost korupcije i/ili nasilja.<sup>14</sup>

S obzirom na gore navedene definicije, možemo navesti i osnovne karakteristike i uvjete koji se trebaju ispuniti da bi se moglo raditi o organiziranom kriminalitetu. Organizirana skupina počinitelja kaznenih djela organiziranog kriminaliteta mora se sastojati od najmanje tri osobe, njihova namjera činjenja takvih kriminalnih djelatnosti treba se ogledati u ostvarivanju što veće zarade i stjecanju moći, podjela zadataka i organizacije rada unutar same kriminalne skupine mora biti utemeljena na subordinaciji i nadređenosti jednih prema drugima, počinjenje kaznenih djela uvijek se temelji na složenom planu i raspodjeli zadataka, članovi skupine koriste se raznim metodama i vještinama u činjenju kriminalnih radnji, bave se onim nezakonitim poslovima koji su trenutno na tržištu najtraženiji, neizostavno su u sprezi s državnim vrhom, i na kraju, potrebno je napomenuti da je organizirana kriminalna organizacija u pravilu tajna organizacija koja funkcionira na temelju kako pisanih tako i nepisanih pravila. Kao glavna obilježja organiziranog kriminaliteta<sup>15</sup> navode se i: kriminalno poduzetništvo, racionalni kriminalitet, dominacija i kontrola, paralelizam vlasti, supstitucija postojećeg sustava, transnacionalnost, profesionalizacija, sofisticiranost metoda – korupcija te integracija i sinergija.

Europska Unija definira organizirani kriminal prema jedanaest kriterija,<sup>16</sup> a da bi se radilo o povredi zakona potrebno je da se ispuni šest kriterija od jedanaest; dok su, u tom slučaju, prvi, treći, peti i jedanaesti obvezatni. Ti kriteriji su sljedeći:

1. suradnja više od dvije osobe

---

df, pregledano 25.07.2016.

<sup>13</sup> United Nations Convention against Transnational Organized Crime, United Nations, Treaty Series, vol. 2225, dostupno na: [https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/united\\_nations\\_convention\\_organised\\_crime\\_en\\_1.pdf](https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/united_nations_convention_organised_crime_en_1.pdf), pregledano 10.08.2016.

<sup>14</sup> Silke Meyer: Trafficking in Human Organs in Europe; A Myth or an Actual Threat?, European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, Leiden, Netherlands, vol 14, str. 208.-229.

<sup>15</sup> Derenčinović, D.: Suzbijanje organiziranog kriminaliteta, Prezentacije s predavanja na Poslijediplomskom studiju iz kaznenopravnih znanosti, pregledano 05.07.2016., dostupno na: [https://www.pravo.unizg.hr/download/repository/Suzbijanje\\_organiziranog\\_kriminaliteta.ppt](https://www.pravo.unizg.hr/download/repository/Suzbijanje_organiziranog_kriminaliteta.ppt)

<sup>16</sup> EUROPOL (2006) Trafficking of women and children for sexual exploitation in the EU: the involvement of the Western Balkans organised crime 2006.; dostupno na: [http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz\\_min/hum/02/Western\\_Balkans\\_THB\\_Threat\\_Assessment.pdf](http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz_min/hum/02/Western_Balkans_THB_Threat_Assessment.pdf), str. 11.; Enfopol 161/1994 aneks C; 6204/2/97 ENFOPOL 35 REV 2, pregledano: 01.08.2016.; isto i Kurtović, A.: Organizirani kriminalitet – kaznenopravna pitanja odgovornosti (krivnje) i sankcija, HLJKPP, Zagreb, 1998., vol.5, br.2., str.729



2. specifične zadaće dodijeljene svakom od njih
3. na prilično dugo ili neodređeno vrijeme
4. uz disciplinu i kontrolu
5. osobe su osumnjičene da su počinile ozbiljna kaznena djela
6. djelovanje na međunarodnoj razini
7. pribjegavanje nasilju i drugim načinima zastrašivanja
8. korištenje trgovačkih struktura ili struktura trgovačkog tipa
9. upuštanje u pranje novca
10. vršenje utjecaja na političke krugove, medije, javnu administraciju, sudsku vlast ili gospodarstvo
11. djelovanje s ciljem ostvarivanja zarade i/ili stjecanja moći

Ukoliko se radi samo o kriterijima 1, 5 i 11 organizacija koju dobivamo je strukturirana kriminalna *banda*, a ukoliko ih uzmemo sve dobivamo *mafiju* koja je okarakterizirana kao zatvoreno tajno društvo, vrlo teško uništivo koje se zasniva na hijerarhijskoj podjeli rada i koje počiva na pravilima čije nepoštivanje znači životnu opasnost za njihova prekršitelja. Prema tome, *bandi* je moguće pristupiti na osnovi prijateljstva, a *mafiji* samo obiteljskom ili klanskom kooptacijom nakon inicijacije.<sup>17</sup>

Analizom svih definicija i mogućih pojavnih oblika organiziranog kriminaliteta možemo reći da se sva takva nezakonita djelovanja mogu svrstati u dvije podjele. Prva podjela obuhvaća trgovinu ilegalnom robom koju su članovi organizirane kriminalne skupine pribavili svojim djelovanjem. Tu spadaju trgovanje ljudima, trgovanje ljudskim organima, trgovina drogom, oružjem, motornim vozilima, umjetninama, organiziranje prostitucije i druga slična kriminalna djelovanja. Drugu podjelu čini gospodarski kriminalitet kao što su gospodarske prijevare i druga nezakonita poslovanja.

Kako bi otkrili radi li se o kaznenom djelu organiziranog kriminaliteta moramo obratiti pozornost na planiranje i pripremanje kaznenih djela, način izvršenja kaznenih djela, strukturu udruženja koje je počinilo kazneno djelo, iskorištavanje dobiti, korupciju, postojanje veze s predstavnicima vlasti i slično jer su to sve indikatori koji trebaju poslužiti otkrivanju kaznenih djela organiziranog kriminaliteta.<sup>18</sup>

Zaključno, kaznena djela koja su vezana uz organizirani kriminalitet možemo svrstati u dvije glavne skupine:<sup>19</sup>

1. *Kaznena djela usmjerena izravno protiv zločinačkog udruživanja.* Organizirano udruživanje kazneni zakon inkriminira kao kazneno djelo bez obzira na okolnost da li je ono i u konačnici počinilo kazneno djelo radi kojeg je oformljeno.
2. *Organizirani kriminalitet može postojati i kod drugih kaznenih djela* ukoliko su povezana sa organiziranim zločinačkim udruženjem, prema čl.329. *Počinj enje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja.*

<sup>17</sup> Rufer, X., Quere, S.: Organizirani kriminal, Zagreb, 2008, str.20.

<sup>18</sup> Vidi: Sačić, Ž.: Organizirani kriminalitet u Hrvatskoj, MUP, Zagreb, 1997

<sup>19</sup> Prije su se navodile tri skupine, međutim, važećim KZ brisane su odredbe kod pojedinih kaznenih djela koje su predstavljale kvalifikatorne okolnosti, a koje su se odnosile na počinjenje kaznenih djela u grupi ili zločinačkoj organizacije. Blakesley, C.: Les systemes penaux a l epreuve du crime organise, Section II, Droit penal special, RIDP, 3-7/1996, str. 564.; Novoselec P.: Organizirani kriminal-pitanja kaznenopravnih inkriminacija nedozvoljenih ponašanja, HLJKPP, Zagreb, 1998., vol.5, br.2. str. 763-778

## 2. UZROCI ORGANIZIRANOG KRIMINALITETA ZEMALJA U TRANZICIJI

Zemljama u tranziciji smatraju su zemlje Srednje i Istočne Europe koje su krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog stoljeća bile na prijelazu iz komunističke vladavine u sistem slobodnog demokratskog tržišta. Tranzicija u političkom smislu znači prijelaz iz dotadašnjeg dugogodišnjeg partijskog sustava u posve drugačiji sustav demokracije koji je u nekim državama rezultirao raspadom zasebnih republika ili država u posve samostalne nacionalne države kao što se to dogodilo primjera radi u bivšoj Jugoslaviji i Čehoslovačkoj. Kad govorimo o zemljama u tranziciji, onda mislimo na one države koje su smještene između Baltičkog mora, Austrije, Italije, Jadranskog mora, Turske, Grčke i Crnog mora kao i one pored triju baltičkih država, Estonije, Latvije i Litve, nastalih iz bivšeg Sovjetskog Saveza. Zanimljivo je za napomenuti da opseg kriminala u državama u tranziciji još uvijek nije premašio opseg kriminala u razvijenim Zapadnim državama.<sup>20</sup>

Svi pojavni oblici organiziranog kriminaliteta u određenoj državi povezani su neizostavno s gospodarskim i političkim promjenama koje se događaju kako unutar jedne države tako i na području nekoliko država. Kaznena djela organiziranog kriminaliteta vrlo se teško otkrivaju, prije svega, zbog načina njihova počinjenja, ali i zbog organiziranosti i povezanosti članova organiziranog udruženja zbog čega postoji velika tamna brojka ovih kaznenih djela. Kako bi utvrdili uzroke zbog kojih uopće dolazi do pojavnih oblika organiziranog kriminaliteta potrebno je konstantno pratiti i analizirati njegove nove pojavne oblike. Vrlo je teško utvrditi nove oblike organiziranog kriminaliteta iz razloga što postoji puno slučajeva koji nisu otkriveni i čiji počinitelji nisu identificirani, stoga je teško utvrditi i sve uzroke koje doprinose pojavi organiziranog kriminaliteta.

Da li se organizirani kriminalitet isključivo ukorjenjuje u ekonomsko razvijenim zemljama ili on može postojati i u zemljama u razvoju pa tako i u nerazvijenim zemljama? U bivšoj Jugoslaviji smatralo se da na njezinom području nema počinjenja kaznenih djela koja se mogu okarakterizirati kao organizirani kriminal što u biti nije odgovaralo realnom činjeničnom stanju i što je bilo u suprotnosti s provedenim istraživanjima. Zbog čega se to dogodilo? Sad nam se čini da je odgovor vrlo logičan i sam po sebi jasan s obzirom da se tražio onaj uvjet za postojanje onog oblika organiziranog kriminaliteta koji je bio karakterističan u razvijenim zemljama, a nije se vodilo računa o mogućim uvjetima zbog kojih bi moglo doći do pojave organiziranog kriminaliteta u zemljama u razvoju. Shodno tome, opravdano je reći da je u to doba i u bivšoj Jugoslaviji, kao i u drugim zemljama u razvoju i nerazvijenim zemljama, postojao organizirani kriminal. Sasvim druge karakteristike i obilježja ima organizirani kriminalitet u zemljama u razvoju u odnosu na razvijene zemlje. Kriminalitet koji se pojavljuje u obavljanju profesije kao i kriminalitet bijelog ovratnika<sup>21</sup> uklanjaju granicu između vlasti i kriminaliteta u državi, čime vlast daje mogućnost da, bez ikakvih posljedica, velika bogatstva države pređu ka pojedincu ili određenoj grupi.<sup>22</sup>

---

<sup>20</sup> *To proizlazi iz usporedbe broja prijavljenih kaznenih djela na 100 000 stanovnika u Mađarskoj koja od tranzicijskih država ima, barem po tom kriteriju, najvišu stopu kriminala, oko 4000, i većine zapadnoeuropskih država u kojima je prosječna stopa ukupno prijavljenog kriminala između 4000-8000 kaznenih djela na 100 000 stanovnika.* Horvatić, Ž.: Djelovanje međunarodnih organizacija u suzbijanju kriminala, Zagreb, 2002, str. 11.

<sup>21</sup> Više o kriminalitetu bijelog ovratnika vidi u: Božić, V.: Prijevara kao kazneno djelo protiv sigurnosti platnog prometa i poslovanja, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 48, 1/2011., str. 165.-182

<sup>22</sup> Više u: Cvitanović L., Horvatić Ž.: Politika suzbijanja kriminaliteta, Zagreb, 1999, te isto tako u: Horvatić, Ž.: Djelovanje međunarodnih organizacija u suzbijanju kriminala, Zagreb, 2002

Možemo zaključiti da organizirani kriminalitet postoji gotovo u svim zemljama bez obzira na stupanj razvijenosti pojedine države. Organizirani kriminalitet jedne države uvijek je bio odraz te države i njezinog društvenog standarda uz jedno od glavnih obilježja organiziranog kriminala, a to je brzo prilagođavanje novim kriminalnim djelatnostima. Da bi mogli definirati uzroke organiziranog kriminala zemalja u razvoju i nerazvijenih zemalja treba sagledati cjelokupan razvoj organiziranog kriminaliteta i kriminalnih djelatnosti kroz povijest te na temelju toga probati predvidjeti njegove nove pojavne oblike za naredno buduće vrijeme. Zarada ostvarena kriminalnim djelatnostima organiziranog kriminaliteta zemalja u tranziciji, prelazila bi granicu i dospijevala bi u neku stranu državu u kojoj je ta ista nelegalna zarada kroz stanovito vrijeme postepeno ulazila u zakonite djelatnosti te druge države ili pak drugih država, i tako se ukorijenila.

Stoga, može se konstatirati da su uvjeti koji idu u prilog nastanka i razvoja organiziranog kriminaliteta zemalja u tranziciji prije svega u nemogućnosti odnosno nesposobnosti države i njezinih nadležnih tijela i institucija što nisu osigurali pravnu zaštitu i kontrolu u samom pojavljivanju određenih oblika organiziranog kriminala, u nagloj pojavi kaznenih djela gospodarskog kriminaliteta, u postojanju crnog tržišta, u neusklađenosti kaznenog zakonodavstva s kriminalističkim pristupom u poduzimanju mjera za otkrivanje, sprječavanje i kontrolu organiziranog kriminaliteta, u gospodarskoj međuzavisnosti država koja uključuje transfer novca i kapitala te nemogućnost i nesposobnost države da u vrijeme gospodarske krize poduzima mjere kojima će poticati ponudu i potražnju.

Svaka država trebala bi uočiti uzroke pojavnih oblika organiziranog kriminaliteta koji su karakteristični samo njoj te utvrditi uzročne veze između samih društvenih uvjeta i nekih oblika organiziranog kriminaliteta, a sve s ciljem da se istraže oni pravi uzroci zbog kojih dolazi do organiziranog kriminaliteta.

### 3. POJAM ZLOČINAČKOG UDRUŽENJA

Radnjom udruživanja za počinjenje kaznenog djela,<sup>23</sup> prema bivšem KZ/97, smatralo se organiziranje grupe ljudi (čl.333.st.1.), organiziranje zločinačke organizacije (čl.333.st.2.), upravljanje zločinačkim organizacijama(čl.333.st.2.) te pripadanje grupi ljudi ili zločinačkoj organizaciji (čl.333..st.3. i 4.).

Važeći kazneni zakon ne poznaje više pojam *grupe*<sup>24</sup> s obzirom da je pojam *grupe* u velikoj mjeri sadržan sad u samoj definiciji zločinačkog udruženja, što predstavlja vrlo dobro rješenje jer razlikovati navedena dva pojma u praksi baš i nije bilo lako. Zločinačko udruženje čine najmanje tri osobe koje su se udružile sa zajedničkim ciljem počinjenja jednog ili više kaznenih djela, za koja se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža,<sup>25</sup> a koje ne uključuje udruženje koje čine osobe slučajno povezane za neposredno počinjenje

---

<sup>23</sup> Više o tome pogledati u Novoselec, P., Cvitanović, L.: Posebni dio Kaznenog prava, Zagreb, 2007, str. 392., Novoselec P.: Organizirani kriminal-pitanja kaznenopravnih inkriminacija nedozvoljenih ponašanja, HLJKPP, Zagreb, 1998., vol.5, br.2. Kurtović, A.: Organizirani kriminalitet – kaznenopravna pitanja odgovornosti (krivnje) i sankcija, HLJKPP, Zagreb, 1998., vol.5, br.2.

<sup>24</sup> *Grupa ljudi su najmanje tri osobe koje su povezane radi trajnog ili povremenog činjenja kaznenih djela, pri čemu svaka od tih osoba daje svoj udio u počinjenju kaznenog djela.* Čl .89.st.22. Definicija grupe prema KZ/97.

<sup>25</sup> *Zločinačka organizacija je strukturirano udruženje od najmanje tri osobe koje postoji tijekom određenog razdoblja i djeluje sa zajedničkim ciljem počinjenja jednog ili više kaznenih djela radi izravnog ili neizravnog stjecanja financijske ili druge materijalne koristi ili s ciljem ostvarivanja i zadržavanja nadzora nad pojedinim gospodarskim ili drugim djelatnostima, a radi se o kaznenim djelima za koja se može izreći kazna zatvora u trajanju od najmanje četiri godine ili teža kazna.* Čl.89.st.23. Definicija zločinačke organizacije prema KZ/97.

jednog kaznenog djela.<sup>26</sup> Tko organizira ili vodi zločinačko udruženje, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.<sup>27</sup> Pripadnik zločinačkog udruženja izvršava i čini one radnje koje se odnose na njegovo održavanje, a isto tako može činiti i one radnje koje idu u prilog osnaženju takve kriminalne organizacije. Pripadanje takvoj organizaciji podrazumijeva i volju osobe da pripada konkretno tom udruženju, međutim, osoba koja sudjeluje u udruženju, a nije još počinila niti jedno kazneno djelo za to udruženje, već je samo poduzela neku radnju koja nije kazneno djelo, ali za koju zna da doprinosi ostvarenju cilja zločinačkog udruženja, čini kazneno djelo za koje je propisana kazna zatvora do tri godine.<sup>28</sup> Sudjelovanje u zločinačkom udruženju kažnjivo je prema čl.328. *Zločinačko udruženje*, samo ukoliko nije počinjeno kazneno djelo, jer ako jest, počinitelj će primjenom klauzule supsidijarnosti, odgovarati prema čl. 329. za *Počinj enje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja*. Inkriminiranje sudjelovanja u zločinačkom udruženju usklađeno je s Palermo konvencijom koja u čl.5. propisuje obveznu navednu inkriminaciju državama strankama,<sup>29</sup> kao i sa čl.2. Okvine odluke EU 2008/841/PUP od 24.10.2008.<sup>30</sup> Zakonodavac je predvidio mogućnost fakultativnog osobođenja od kazne počinitelja koji pravodobnim otkrivanjem zločinačkog udruženja spriječi počinjenje kaznenih djela ili otkrije udruženje prije nego što u njegovom sastavu ili za njega počini kazneno djelo.<sup>31</sup>

Zločinačko udruženje temelj je pojma organiziranog kriminala.<sup>32</sup> Ono može, korumpiranjem državnih struktura dovesti u pitanje i samu opstojnost države obujmom svoje djelatnosti, povezanošću svojih članova, svojom hijerarhijskom strukturom i logističkom podrškom.<sup>33</sup>

Zaštićeno pravno dobro kaznenim djelom zločinačkog udruživanja zna biti predmet spora kako u literaturi tako i u praksi. Uglavnom prevladavaju dva stajališta.<sup>34</sup>

Jedan stav je da se kriminaliziranjem postojanja zločinačkog udruženja štite identična pravna dobra kao i onim kaznenim djelima koja ima namjeru počinuti zločinačko udruženje, s razlikom da se ovdje ne traži da ta kaznena djela koja su bila i namjeravana budu stvarno i počinjena; možemo reći da se ovdje njihova kažnjivost pomiče unaprijed. Prema ovakvom stavu, možemo slobodno reći da postojanje i udruživanje u zločinačko udruženje na ovakav propisan način kažnjavanja predstavlja u biti kažnjavanje za pripreme radnje.

Možemo li tu govoriti o stjecaju zločinačkog udruživanja i kaznenih djela počinjenih u sastavu zločinačkog udruživanja? Odgovor je negativan jer naime takvo kazneno djelo, u slučaju kada su počinjena i druga kaznena djela kojima on prethodi, gubi svoje

---

<sup>26</sup> Čl.328. st.4. KZ

<sup>27</sup> St.1. Ibid.

<sup>28</sup> St.2. Ibid.

<sup>29</sup> Zakon o potvrđivanju Konvencije UN protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta, Protokola za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice žena i djece te Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom, kojima se dopunjuje Konvencija UN protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta, NN, MU, br. 14/02, 13/03, 11/04

<sup>30</sup> Okvina odluka EU 2008/841/PUP od 24.10.2008., SL L 300, 11.11.2008

<sup>31</sup> Čl.328.st.3. KZ

<sup>32</sup> *Interpolova definicija pri određivanju pojma organiziranog kriminaliteta govori nam o strukturiranoj grupi koja kroz nezakonite aktivnosti i to osobito korupciju i nasilje nastoji ostvariti zaradu*, Kos, D.: Problematika oduzimanja imovinske koristi, HLJKPP, vol. 5, broj 2/1998., str. 753-759.

<sup>33</sup> Novoselec P.: Organizirani kriminal-pitanja kaznenopravnih inkriminacija nedozvoljenih ponašanja, HLJKPP, Zagreb, 1998., vol.5, br.2. str. 763.-778.

<sup>34</sup> Ibid.

samostalno značenje tako da ono predstavlja samo nekažnjivo prethodno djelo. Kao takvo ono je samo u prividnom stjecaju s drugim počinjenim kaznenim djelom.<sup>35</sup>

Prema drugom stavu koje i prevladava i koje je prihvaćeno i kod nas, samim postojanjem zločinačkog udruženja dovodi se u pitanje cjelokupna pravna sigurnost jedne države.<sup>36</sup> Ukoliko bi se članovi zločinačkog udruženja kaznili samo za ona kaznena djela koja su doista i počinili u takvom sastavu, pravni poredak države ostao bi nezaštićen. Iz toga proizlazi opravdanost kažnjavanja i za kaznena djela koja su počinili članovi zločinačkog udruženja i za samo zločinačko udruživanje.<sup>37</sup>

#### 4. ANALIZA STANJA POČINJENIH KAZNENIH DJELA ORGANIZIRANOG KRIMINALITETA U REPUBLICI HRVATSKOJ U 2014. I 2015. GODINI

Iz tablice pod rednim br.1. vidljiva su broјčano prijavljena i razriješena kaznena djela organiziranog kriminaliteta u 2014. i 2015.godini.

Tablica br.1. Poredbeni prikaz prijavljenih i razriješениh kaznenih djela organiziranog kriminaliteta u 2014. i 2015. godini<sup>38</sup>

KAZNENA DJELA	PRIJAVLJENA Broj djela		RAZRIJEŠENA Broj djela	
	2014	2015	2014	2015
Trgovanje ljudima	8	3	8	3
Otmica	1	-	1	-
Prostitucija	55	169	55	169
Nedozvoljena igra na sreću	-	108	-	110
Lihvarski ugovor	-	17	-	17
Iznuda	181	162	173	163
Krivotvorenje novca	113	187	98	179
Krivotvorenje znakova za vrijednost	9	8	8	8
Izrada, nabavljanje, posjedovanje, prodaja ili davanje na uporabu sredstava za krivotvorenje	6	9	6	9
Nedozvoljeno obavljanje istraživačkih radova i prisvajanje kulturnog dobra	2	5	2	5
Protupravna naplata	96	86	96	82
Protuzakonito ulaženje, kretanje i boravak u RH	140	68	144	68
Zločinačko udruživanje	14	31	14	31
Nedozvoljeno posjedovanje, izrada i nabavljanje oružja i eksplozivnih tvari	974	800	972	801
<b>UKUPNO</b>	<b>1599</b>	<b>1653</b>	<b>1577</b>	<b>1645</b>

Najviše prijavljenih kaznenih djela, među djelima organiziranog kriminaliteta, ima kazneno djelo *Nedozvoljenog posjedovanja, izrade i nabavljanja oružja i eksplozivnih tvari* (974 prijava u 2014. i 800 u 2015.). Na drugom mjestu u 2014. jest kazneno djelo *Iznude* (181 prijava), dok je na trećem mjestu *Protuzakonito ulaženje, kretanje i boravak u RH* (140 prijava). U 2015., na drugom mjestu po broju prijava je *Krivotvorenje novca*

<sup>35</sup>Shvatimo li tako zločinačko udruživanje, ono se po svojoj pravnoj prirodi izjednačuje s dogovorom za počinjenje kaznenog djela kod kojeg, prema općoj suglasnosti, nije moguć stjecaj s kaznenim djelom koje je bilo predmet dogovora. Ibid.

<sup>36</sup> Ibid.

<sup>37</sup> U odluci Vrhovnog suda (NZ 1/52, str.22.) naglašava se da izvršenjem jednoga ili više djela koja su bila u planu zločinačke organizacije nije konzumirano i samo djelo iz čl. 299. KZ iz 1951.g. (djelo zločinačkog udruživanja), tj. da kod tog djela načelo supsidijariteta ne dolazi u obzir; Bačić, F.: Kazneno pravo – opći dio, Zagreb, 1998, str.281.

<sup>38</sup> Prema podacima MUP-a RH Službe za strateško planiranje, analitiku i razvoj: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2015, Zagreb, 01/2016

(187), treće mjesto zauzelo je kazneno djelo *Prostitucije* (169 prijava), dok je kazneno djelo *Iznude* po broju prijava na četvrtom mjestu (162).

Najmanje prijava odnosi se na kazneno djelo *Otmice*.

Tablica br.2. prikazuje broj prijavljenih kaznenih djela počinjenih u sastavu zločinačke organizacije u 2014. i 2015.godini prema skupini kaznenih djela kojima pripadaju.

Tablica br.2. Prijavljena kaznena djela počinjena u sastavu zločinačke organizacije u 2014. i 2015.godini<sup>39</sup>

Glava i čl. KZ	NAZIV ČLANKA	PRIJAVLJENA Kaznena djela	
		2014	2015
<b>Glava 16.</b>	<b>Kaznena djela protiv spolne slobode</b>	-	<b>1</b>
Čl.157.	Prostitucija	-	1
<b>Glava 19.</b>	<b>Kaznena djela protiv zdravlja ljudi</b>	<b>45</b>	<b>90</b>
Čl. 190.	Neovlaštena proizvodnja i promet drogama	45	90
<b>Glava 20.</b>	<b>Kaznena djela protiv okoliša</b>	-	<b>28</b>
Čl.202. u vezi sa čl.214.	Trgovanje zaštićenim prirodnim vrijednostima (Teška kaznena djela protiv okoliša)	-	28
<b>Glava 23.</b>	<b>Kaznena djela protiv imovine</b>	<b>29</b>	<b>1</b>
Čl.237.	Nedozvoljena igra na sreću	29	-
Čl.244.	Prikrivanje	-	1
<b>Glava 24.</b>	<b>Kaznena djela protiv gospodarstva</b>	<b>18</b>	<b>48</b>
Čl.246.	Zlouporaba povjerenja u gospodarskom poslovanju	-	22
Čl. 257.	Izbjegavanje carinskog nadzora	18	26
<b>Glava 26.</b>	<b>Kaznena djela krivotvorenja</b>	-	<b>11</b>
Čl.277.	Krivotvorenje znakova za obilježavanje robe, mjere i utega	-	6
Čl.279.	Krivotvorenje službene ili poslovne isprave	-	5
<b>Glava 28.</b>	<b>Kaznena djela protiv službene dužnosti</b>	<b>20</b>	-
Čl.291.	Zlouporaba položaja i ovlasti	6	-
Čl.293.	Primanje mita	8	-
Čl.294.	Davanje mita	6	-
<b>Glava 30.</b>	<b>Kaznena djela protiv javnog reda</b>	<b>74</b>	<b>31</b>
Čl.326.	Protuzakonito ulaženje, kretanje i boravak u RH, drugoj državi članici EU ili potpisnici Šengenskog sporazuma	73	27
Čl.331.	Nedozvoljeno posjedovanje, izrada i nabavljanje oružja i eksplozivnih tvari	1	4
	<b>UKUPNO</b>	<b>186</b>	<b>210</b>

Najviše kaznenih djela prijavljenih da su počinjena u sastavu zločinačke organizacije u 2014. odnosi se na *Protuzakonito ulaženje, kretanje i boravak u RH, drugoj državi članici EU ili potpisnici Šengenskog sporazuma*, kao kazneno djelo protiv javnog reda, ukupno 73 prijave. Na drugom mjestu je *Neovlaštena proizvodnja i promet drogama* sa 45 prijava. Treće mjesto zauzima kazneno djelo protiv imovine *Nedozvoljena igra na sreću*, sa 29 prijava. Situacija u pogledu prijava u 2015. nešto je promijenjena. Prvo mjesto pripada *Neovlaštenoj proizvodnji i prometu drogama* (45 prijava), drugo mjesto zauzima *Trgovanje zaštićenim prirodnim vrijednostima* kao kazneno djelo protiv okoliša (28 prijava), dok je na trećem mjestu *Protuzakonito ulaženje, kretanje i boravak u RH, drugoj državi članici EU ili potpisnici Šengenskog sporazuma* (27 prijava), ali vrlo blizu mu je i kazneno djelo *Izbjegavanje carinskog nadzora* (26 prijava).

Najmanje prijavljenih kaznenih djela u sastavu zločinačke organizacije odnosi se na kazneno djelo *Prostitucije* i *Prikrivanja*.

<sup>39</sup> Ibid.

## 5. POJAM I DJELATNOSTI TRANSNACIONALNOG ORGANIZIRANOG KRIMINALITETA

Termin *transnacionalni* predložio je američki stručnjak Philip Jessup u svom predavanju na Sveučilištu Yale 1956. za sve odredbe kojima se propisuju akcije ili događaji što prelaze nacionalne granice.<sup>40</sup> Transnacionalni organizirani kriminalitet je onaj kriminalitet koji je počinjen na području najmanje dviju ili više država. Kazneno djelo transnacionalnog organiziranog kriminaliteta počinjeno je ukoliko su radnju odnosno aktivnosti djela poduzele najmanje dvije osobe s namjerom počinjenja tog djela pod uvjetom da su radnja odnosno aktivnosti poduzete na području najmanje dviju država. Iz navedene definicije proizlazi zaključak da su konstitutivni elementi transnacionalnog organiziranog kriminaliteta postojanje najmanje dvije osobe i najmanje dvije države.

Međunarodnim elementom ili elementom inozemnosti smatra se činjenica ako je djelo počinjeno na teritoriju više država ili na prostoru koje nije pod suverenitetom niti jedne države, ako je riječ o ponašanju koje se smatra kaznenim djelom prema međunarodnom pravu, ako se radi o kaznenom djelu koje po postupanju spada u nadležnost nekog međunarodnog tijela, ako je riječ o kaznenom djelu koje je počinio pripadnik stranih ili međunarodnih oružanih snaga, o kaznenom djelu koje je počinio stranac u određenoj državi, o kaznenom djelu koje je u određenoj državi počinio domaći državljanin na štetu stranca ili domaći državljanin u inozemstvu te ako bilo tko počini kazneno djelo u određenoj državi na štetu interesa strane države.<sup>41</sup> Uspješna borba protiv transnacionalnog organiziranog kriminala temelji se, prije svega, na učinkovitoj međunarodnoj suradnji država.<sup>42</sup>

Veliko povećanje udjela organiziranog kriminaliteta u ukupnom kriminalitetu svih zemalja potaknulo je održavanje Svjetske konferencije o organiziranom kriminalitetu u Napulju 1994. na kojoj je prihvaćen *Nacrt Rezolucije za borbu protiv organiziranog kriminaliteta*. Rezolucija je početak ujedinjenih aktivnosti u Svijetu u suzbijanju organiziranog kriminaliteta. Sadrži osnovne karakteristike pojma definicije organiziranog kriminaliteta. Navodi kriminalna udruženja od minimalno tri osobe kao temelj kriminalne djelatnosti organiziranog kriminaliteta, postojanje hijerarhijske strukture, upotrebu nasilja i zastrašivanja, korupcije, nezakonitih radnji u cilju usavršavanja metoda kriminalnog djelovanja; a sve kroz različite oblike kriminalnog djelovanja u svim područjima gospodarstva i financijskog sustava u nacionalnim i međunarodnim okvirima uključujući i suradnju s drugim kriminalnim udruženjima i izvan nacionalnih granica.<sup>43</sup>

Na X Kongresu Ujedinjenih naroda za sprječavanje kriminala i postupanje s počiniteljima kaznenih djela koji je održan u Beču od 10. do 17.04.2000. usvojena je *Bečka Deklaracija*. U preambuli Deklaracije naveden je pojam transnacionalnog organiziranog kriminala kao teških kaznenih djela koji obuhvaća sve oblike

---

<sup>40</sup> Carić, A.: XI. kongres UN o sprječavanju kriminaliteta i o kaznenom pravosuđu, HLJKPP, Zagreb, vol. 12, broj 2/2005, str. 904.

<sup>41</sup> Horvatić, Ž.; Djelovanje međunarodnih organizacija u suzbijanju kriminala, Zagreb, 2002, str. 13., isto tako Milivojević, K. L.: Organizirani kriminal-trgovina ljudima, Hrvatska pravna revija, 05/2005, str.88.-95.

<sup>42</sup> Više u: Nikač, Ž.: Međunarodna policijska saradnja, KPA, Beograd, 2015

<sup>43</sup> Iljkic, D.: Kaznenopravni i kriminalistički aspekti trgovanja ljudima, Pravni fakultet, magistarski rad, 2008, str.63.

organiziranog kriminala, a naročito trgovinu ljudima, posebno ženama i djecom, krijumčarenje ljudi, nedozvoljenu trgovinu oružjem i korupciju.<sup>44</sup>

Kako bi se mogli uspješno suprotstaviti organiziranom kriminalitetu, bilo je nužno definirati i inkriminirati u nacionalnom kaznenom zakonodavstvu pojam sudjelovanja u organiziranom zločinačkom udruženju koji je obvezan prema Konvenciji UN o transnacionalnom organiziranom kriminalu.<sup>45</sup> Isto tako svaka je država stranka obvezna inkriminirati i *Organiziranje, upućivanje na, pomaganje pri, poticanje na, olakšavanje ili savjetovanje radi počinjenja teškog kaznenog djela koje uključuje organiziranu zločinačku grupu*.<sup>46</sup> Prema Konvenciji, kazneno djelo je transnacionalne prirode ako je počinjeno u više od jedne države, ako je počinjeno u jednoj državi, ali se značajan dio njegove pripreme, planiranja, uputa ili kontrole odvijao u drugoj državi, ako je počinjeno u jednoj državi, ali uključuje organiziranu zločinačku grupu koja se bavi zločinačkim djelovanjem u više od jedne države ili ako je počinjeno u jednoj državi, ali ima značajne posljedice u drugoj državi.<sup>47</sup>

Povezanost članova transnacionalne kriminalne organizacije na visokom je stupnju kao i povezanost članova s drugim kriminalnim organizacijama, članovi udruženja stalno održavaju kontakte s ljudima na vlasti. Nasilje i korupcija osnovni su načini na koje udruženje ostvaruje zacrtane ciljeve. Članovi ne dozvoljavaju proboj na tržište drugim slabijim kriminalnim organizacijama, nego pojedince ukoliko u njima vide dobar materijal, pokušavaju pridobiti na svoju stranu kako bi radili za njih. Kod članova je izražena težnja ka osvajanju novih tržišta, dok su osnov postojanja kriminalnih skupina tajnost udruženja, korištenje sofisticiranih metoda te zaštita vođe organizacije. Talijanska mafija (*Nuova sacra corona unita*,<sup>48</sup> *Camorra*<sup>49</sup>), *Japanske Yakuze*, *Kolumbijski narko-karteli*, *Kineske Trijade*, *Ruska i Američka mafija* najpoznatije su transnacionalne kriminalne organizacije. Odmah do njih su i Nigerijska mafija, Albanska mafija, Meksički narko-karteli, bande motociklista (Anđeli pakla, Odmetnici) Turske, Balkanske i druge kriminalne organizacije. Kriminalne organizacije, prema procjeni Međunarodnog monetarnog fonda, ostvare u svijetu godišnje približno 500 milijardi američkih dolara nezakonitih prihoda.<sup>50</sup>

Djelatnosti organiziranog kriminaliteta koje bi se prema nacionalnim kaznenim zakonodavstvima mogle smatrati kaznenim djelima transnacionalnog organiziranog kriminala možemo smatrati sljedeće:<sup>51</sup> Prijevara, Zloupotreba osiguranja, Zabranjena trgovina oružjem, Trgovanje ljudima, Trgovanje dijelovima ljudskog tijela,<sup>52</sup> Protuzakonito prebacivanje osoba preko državne granice,<sup>53</sup> Međunarodna prostitucija,

---

<sup>44</sup> Horvatić, Ž.; Djelovanje međunarodnih organizacija u suzbijanju kriminala, Zagreb, 2002, str. 16.

<sup>45</sup> Čl. 5. Konvencije UN-a o transnacionalnom organiziranom kriminalu, NN, MU, br.14/02

<sup>46</sup> Ibid.

<sup>47</sup> Ibid.

<sup>48</sup> *Nova sveta zajednička kruna*; kriminalna organizacija novijeg datuma, glavno središte predstavlja grad Bari, bavi se krijumčarenjem migranata, poznata je po krijumčarenju Albanaca u Italiji, bavi se i trgovanjem ljudima, prije svega trgovanjem ženama radi seksualne eksploatacije. Rufer, X., Quere, S.: Organizirani kriminal, Zagreb, 2008

<sup>49</sup> Nastala u prvoj polovini 19. stoljeća, središte ove kriminalne organizacije nalazi se u Napulju. Osnovna kriminalna djelatnost Camorre zasnovana je na prostituciji, preprodaji droga, otmici i trgovanju ljudima, iznudi, pljački. Unutrašnje ustrojstvo ove organizacije nije zasnovano na čvrstoj disciplini, na što ukazuje i nepostojanje vođe unutar kriminalne organizacije., Rufer, X., Quere, S.: Organizirani kriminal, Zagreb, 2008

<sup>50</sup> Ibid.

<sup>51</sup> Horvatić, Ž.; Djelovanje međunarodnih organizacija u suzbijanju kriminala, Zagreb, 2002, str. 14.

<sup>52</sup> Više u: Božić, V.: Trgovanje ljudskim organima kao oblik organiziranog kriminaliteta, doktorska disertacija, Pravni fakultet Zagreb, 2012

<sup>53</sup> Više u: Božić, V.: Krijumčarenje ljudi i trgovanje ljudima u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu i sudskoj



Podvođenje, Zabranjena trgovina drogom, Pranje novca odnosno prikrivanje protuzakonito dobivenog novca, Krivotvorenje novca, Krađa i trgovina umjetničkog djela ili kulturnog dobra, Kaznena djela protiv okoliša, Nezakonito poslovanje, Kompjuterski kriminal, Korupcija javnih službenika i izabranih državnih dužnosnika, Lažni, prijevarni stečaj, Ilegalno unošenje radioaktivnog otpada i drugih otpadnih materijala, Krađa intelektualnog vlasništva, Otmica, Otmica zrakoplova, Terorizam, Morsko razbojništvo te druga kaznena djela počinjena kao dio plana djelovanja organiziranih skupina.

## 6. ZAKLJUČAK

Organizirani kriminalitet urušava pravni poredak i sigurnost svake države, postoji gotovo u svim zemljama bez obzira na stupanj razvijenosti pojedine države. Njegovo štetno djelovanje manifestira se na društvu u cijelini, ali i na obitelji, i na pojedincu. Još uvijek u kaznenopravnoj i kriminološkoj znanstvenoj disciplini nema prihvaćene definicije pojma *organizirani kriminal* što govori u prilog činjenici da je organizirani kriminal *fenomen modernog doba* koji je svakim danom u sve većem porastu i koji pronalazi mogućnost pojavljivanja u nekim sasvim novim oblicima.

Isto tako, organizirani kriminal ne pojavljuje se u istim oblicima niti s istim intenzitetom u razvijenim državama kao što se manifestira i javlja u zemljama u tranziciji. S obzirom da je dosta kaznenih djela organiziranog kriminaliteta povezano s gospodarskim kriminalitetom, pozitivan iskorak zadnjih desetak godina ka suzbijanju organiziranog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj odnosi se na primjenu Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela. Važno je napomenuti da mjere koje se poduzimaju u borbi protiv organiziranog kriminala moraju biti multidisciplinarnog karaktera, stoga stalna je potreba *de lege ferenda* i uređenje zakona koji se odnose na druge grane prava kao i trgovačke, carinske, imovinske i druge propise. Uz poduzimanje represivnih mjera, bitna je i prevencija koja je u rukama nadležnih carinskih uprava, inspekcijских službi, poreznih uprava, Ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, pravosuđa. Jedino na takav način možemo imati pod kontrolom organizirani kriminalitet jedne države, na putu od njegova pojavljivanja, otkrivanja, suzbijanja pa sve do kažnjavanja njihovih počinitelja.

I na kraju, u otkrivanju i sprječavanju kaznenih djela transnacionalnog kriminaliteta od značajne je važnosti neizostavna međunarodna suradnja država i svih njezinih institucija koja rade na otkrivanju i suzbijanju ovih kaznenih djela.

## LITERATURA

1. Bačić, F.: Kazneno pravo – opći dio, Zagreb, 1998
2. Blanc L.: L'Organisation du travail, cinquième édition, au Bureau de la Société de l'Industrie Fraternelle, Paris, 1847
3. Blakesley, C.: Les systemes penaux a l epreuve du crime organise, Section II, Droit penal special, RIDP, 3-7/1996, str. 564.

4. Božić, V.: Prijevarena kao kazneno djelo protiv sigurnosti platnog prometa i poslovanja, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 48, 1/2011, str. 165-182
5. Božić, V.: Krijumčarenje ljudi i trgovanje ljudima u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu i sudskoj praksi (analiza stanja de lege lata uz prijedloge de lege ferenda), Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci v. 36, 2015, br. 2, str. 845-874
6. Božić, V.: Trgovanje ljudskim organima kao oblik organiziranog kriminaliteta, doktorska disertacija, Pravni fakultet Zagreb, 2012
7. Carić, A.: XI. kongres UN o sprječavanju kriminaliteta i o kaznenom pravosuđu, HLJKPP, Zagreb, vol. 12, broj 2/2005, str. 899-924
8. Derenčinović, D.: Suzbijanje organiziranog kriminaliteta, Prezentacije s predavanja na Poslijediplomskom studiju iz kaznenopravnih znanosti, dostupno na: [https://www.pravo.unizg.hr/\\_download/repository/Suzbijanje\\_organiziranog\\_kriminaliteta.ppt](https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Suzbijanje_organiziranog_kriminaliteta.ppt)
9. Izvješće o stanju u području organiziranog i gospodarskog kriminaliteta u Jugoistočnoj Europi; dostupno na: [http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/organisedcrime/projects/carpo/Pctc\\_2006\\_20croate.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/organisedcrime/projects/carpo/Pctc_2006_20croate.pdf)
10. EUROPOL (2006) Trafficking of women and children for sexual exploitation in the EU: the involvement of the Western Balkans organised crime 2006.; dostupno na: [http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-min/hum/02/Western\\_Balkans\\_THB\\_Threat\\_Assessment.pdf](http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-min/hum/02/Western_Balkans_THB_Threat_Assessment.pdf)
11. Horvatić, Ž.: Djelovanje međunarodnih organizacija u suzbijanju kriminala, Zagreb, 2002
12. Kazneni zakon Republike Hrvatske, NN, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15
13. Kazneni zakon RH/97, NN br. 110/97, 129/00, 51/01, 111/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08
14. Iljkić, D.: Kaznenopravni i kriminalistički aspekti trgovanja ljudima, Pravni fakultet, magistarski rad, 2008
15. Kos, D.: Problematika oduzimanja imovinske koristi, HLJKPP, vol. 5, broj 2/1998., str. 753-759.
16. Kurtović, A.: Organizirani kriminalitet – kaznenopravna pitanja odgovornosti (krivnje) i sankcija, HLJKPP, Zagreb, 1998., vol.5, br.2., str.725-751
17. Kurtović-Grozđanić, Kaznenopravne mjere oduzimanja dobiti kao odgovor na organizirani kriminal, Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu, 36(1999),1-2(53-54);str.163-174.
18. Milivojević, K. L.: Organizirani kriminal-trgovina ljudima, Hrvatska pravna revija, 05/2005, str.88.-95.
19. MUP RH: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2015, Zagreb, 01/2016
20. Nikač, Ž.: Međunarodna policijska saradnja, KPA, Beograd, 2015
21. Novoselec, P., Cvitanović, L.: Posebni dio Kaznenog prava, Zagreb, 2007
22. Novoselec P.: Organizirani kriminal-pitanja kaznenopravnih inkriminacija nedozvoljenih ponašanja, HLJKPP, Zagreb, 1998, vol.5, br.2, str. 763-778
23. Okvina odluka EU 2008/841/PUP od 24.10.2008., SL L 300, 11.11.2008
24. Sačić, Ž.: Suzbijanje organiziranog kriminaliteta u RH - kriminalistička stajališta, HLJKPP, Zagreb, vol 5, broj 2/1998, str. 833-874.

25. Sačić, Ž.: Organizirani kriminalitet u Hrvatskoj, MUP, Zagreb, 1997
26. Silke Meyer: Trafficking in Human Organs in Europe; A Myth or an Actual Threat?, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Leiden, Netherlands, vol 14, str. 208.-229.
27. Rufer, X., Quere, S.: Organizirani kriminal, Zagreb, 2008
28. Skorupan V.: Općenito o organiziranom kriminalu s posebnim osvrtom na kaznenopravni i penološki aspekt, *Društvena istraživanja*, 9(2000), 4/5(48/49), str. 687-727.
29. United Nations Convention against Transnational Organized Crime, United Nations, Treaty Series, vol. 2225
30. Zakon o potvrđivanju Konvencije UN protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta, Protokola za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice žena i djece te Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom, kojima se dopunjuje Konvencija UN protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta, NN, MU, br. 14/02, 13/03, 11/04

## COMBATING ORGANIZED CRIME IN THE LIGHT OF POSITIVE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF CROATIA

*The subject of this paper is organized crime, crime that represents the most dangerous and most severe form of association of several persons with the intention of committing a crime, and for which there is still no universal definition. Criminal offenses of organized crime are very difficult to detect primarily because of the way they are committed, but also because of the organization and integration of members of organized associations which is why we have such high numbers of these crimes. This paper analyzes the definition of organized crime, discusses its forms, features and characteristics of the positive criminal legislation of Republic of Croatia as well as the international documents of the EU. The emphasis will be on the difference between the forms of organized crime in developed countries and countries in transition. Special emphasis will be placed on committing a crime within the criminal association and protected legal good. This paper conducts an analysis of the status of criminal offenses of organized crime and criminal offenses committed within criminal organizations on the territory of the Republic of Croatia in 2014 and 2015. The very end of the paper is devoted to criminal offenses of transnational organized crime.*

*KEY WORDS: organized crime, committing a crime within a criminal association, criminal association, transnational organized crime*



# ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI I ORGANIZOVANI KRIMINALITET

Dragan Jovašević<sup>1</sup>

*Prema učiniocu krivičnog dela (fizičkom ili pravnom licu) se, po pravilu, izriču krivične sankcije. To su zakonom propisane prinudne mere koje izriče sud u cilju zaštite društva od kriminaliteta, kojima se učiniocu krivičnog dela oduzimaju ili ograničavaju slobode i prava ili se on upozorava da će mu slobode i prava biti oduzeti ako ponovo učini krivično delo. No, pored i mimo krivičnih sankcija koje izriču nadležni sudski organi u zakonom sprovedenom postupku, prema učiniocima krivičnih dela u okviru organizovanog kriminala se primenjuju i "posebne" krivičnopravne mere. Među ovim merama se posebno izdvajaju različite mere oduzimanja imovinske koristi: 1) koja je pribavljena izvršenim krivičnim delom i 2) koja je proistekla iz krivičnog dela čije osnove se nalaze u relevantnim evropskim dokumentima: Konvenciji Saveta Evrope i drugim evropskim preporukama.*

*KLJUČNE REČI: organizovani kriminalitet, krivično delo, evropski standardi, zakon, oduzimanje imovinske koristi, sud*

## 1. UVOD

Sva savremena krivična zakonodavstva, pa tako i krivično zakonodavstvo Republike Srbije, pored i mimo krivičnih sankcija, koje učiniocima krivičnih dela izriču sudski organi u zakonom sprovedenom krivičnom postupku, poznaju i "posebne" imovinske krivičnopravne mere. I njima se učiniocu krivičnog dela oduzimaju ili ograničavaju određena imovinska dobra (predmeti, imovina, imovinska korist), pod uslovom da su u vezi sa izvršenim ili pokušanim krivičnim delom. Ove mere su propisane u zakonu (krivičnom ili drugom) i predstavljaju prinudne mere koje su često po sadržini i trajanju čak i teže nego što je to i sama krivična sankcija. Ali ipak one predstavljaju krivične sankcije iako ih izriče sud u zakonom propisanom postupku, pa čak i kada se njihovom primenom učiniocu krivičnog dela oduzimaju ili ograničavaju određena (imovinska) prava i slobode.

U krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije postoji više vrsta posebnih imovinskopravnih mera. To su: 1) oduzimanje predmeta koju kao meru bezbednosti

---

<sup>1</sup> Redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, Niš, e mail: jovas@prafak.ni.ac.rs

propisuje Krivični zakonik iz 2005. godine u članu 87., 2) oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim delom koju u čl. 91-93. propisuje Krivični zakonik iz 2005. godine, 3) oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela koju propisuje Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela iz 2013. godine i 4) ograničenje raspolaganja imovinom koju propisuje Zakon o ograničavanju raspolaganja imovinom u cilju suzbijanja terorizma iz 2015. godine. Poslednje dve, novouvedene, imovinske krivičnopravne mere se isključivo primenjuju prema učiniocima krivičnih dela organizovanog kriminaliteta, dok se druga krivičnopravna mera – oduzimanje imovinske koristi koja je pribavljena krivičnim delom primenjuje prema svim učiniocima krivičnih dela, pa tako i prema učiniocima krivičnih dela u okviru organizovanog kriminaliteta.

Kao veoma efikasno sredstvo u suprotstavljanju različitim oblicima i vidovima organizovanog kriminaliteta, posebno imovinskog karaktera ili krivičnih dela terorizma, u poslednje vreme na univerzalnom (dakle, u okviru i pod okriljem Organizacije Ujedinjenih nacija i njenih specijalizovanih organa ili organizacija) ili na regionalnom nivou (Evropska unija i Savet Evrope) doneto je više međunarodnih dokumenata kojima se uspostavlja jedinstveni sistem standarda za postupanje u ovoj oblasti. Osnovni, bazični evropski pravni akt koji propisuje obavezu država potpisnica Saveta Evrope kao najmasovnije političke regionalne organizacije da u svom nacionalnom zakonodavstvu predvide efikasne mehanizme, mere, načine, organe i postupanje za suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu, odnosno za oduzimanje kriminalnim aktivnostima pribavljene imovine ili imovinske koristi jeste Konvencija Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenog kriminalom od 8. novembra 1990. godine (stupila na snagu 1. septembra 1993. godine)<sup>2</sup>.

U osnovi ove Konvencije se nalaze sledeći zahtevi (Pavišić, 2006:354-357): 1) neophodnosti vođenja zajedničke kaznene politike u borbi protiv teških oblika krivičnih dela koji postaju međunarodni problem, 2) potreba za primenom savremenih delotvornih metoda na međunarodnim nivou i 3) uspostavljanje efikasne međunarodne saradnje država, neposredno ili preko međunarodnih organa. Pored toga, što ova Konvencija u članu 6. definiše pojam i elemente, odnosno karakteristieke posebnog krivičnog dela "pranja novca", ona određuje i pojam "nezakonitog prihoda" i "imovine stečene krivičnim delom", predviđa istražne, privremene i mere oduzimanja na državnom nivou (čl. 2-4.), međunarodnu saradnju (odeljak tri – čl. 7-12.), kao i sam postupak oduzimanja nezakonito stečene imovine (odeljak četiri – čl. 13-17.)

U oblasti prevencije različitih oblika i vidova ispoljavanja organizovanog kriminaliteta putem oduzimanja predmeta, imovine ili prihoda posebno su značajne i dve okvirne odluke Saveta Evropske unije. To su (Petrović, Jovašević, 2010:216-218): 1) Okvirna odluka Saveta Evropske unije 2001/500/Policijska i pravosudna saradnja o pranju novca, identifikaciji, praćenju, zamrzavanju, prisvajanju i oduzimanju sredstava i prihoda od kriminala od 26. juna 2001. godine i 2) Okvirna odluka Saveta Evropske unije 2005/212/Policijska i pravosudna saradnja o oduzimanju predmeta, sredstava i imovine stečene krivičnim delima od 24. februara 2005. godine. Na taj način je uspostavljen efikasan sistem minimalnih evropskih standarda koji treba da obezbede efikasnu borbu i suprotstavljanje različitim oblicima i vidovima teškog, a tako i organizovanog kriminaliteta sa međunarodnim elementom kojim se ostvaruje protivpravna imovinska korist (Jovašević, Ikanović, 2015:178-181).

---

<sup>2</sup> Službeni list SRJ- Međunarodni ugovori, br. 7/02 i 18/05.

## 2. ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI KOJA JE PRIBAVLJENA KRIVIČNIM DELOM

### 2.1. Pojam i karakteristike mere

Mera oduzimanja imovinske koristi (Marjanovik, 1998:375) je u krivično pravo Republike Srbije uvedena 1959. godine. Ona je u prvo vreme predstavljala vrstu mere bezbednosti. Kao posebna krivičnopravna mera sui generis, danas, ona se sastoji u oduzimanju od učinioca krivičnog dela novca, predmeta od vrednosti i svake druge imovinske koristi koja je pribavljena krivičnim delom (čl. 91-92. Krivičnog zakonika – KZ<sup>3</sup>). Njena pravna priroda je sporna, pa se u nekim krivičnim zakonima javlja kao mera bezbednosti, odnosno kao sporedna kazna. Ova mera ima dvojako određeni cilj: a) da niko ne može da zadrži imovinsku korist pribavljenu krivičnim delom i b) da se oštećeni lice koje je oštećeno izvršenim krivičnim delom (pod uslovom da je ovo lice poznato i da je podnelo blagovremeno imovinskopravni zahtev za naknadu pričinjene štete).

U osnovi primene ove mere se nalazi princip pravičnosti putem koga se uspostavlja imovinsko stanje koje je postojalo pre izvršenja krivičnog dela. No, ova mera ima i preventivni karakter jer se i samo osuđeno lice, kao i potencijalni učinioci krivičnih dela teže odlučuju na izvršenje krivičnog dela (imovinskog karaktera iz lukrativnih pobuda) ako znaju da pribavljenu korist ne mogu da zadrže. Tako ova mera u svojoj prirodi sadrži i kaznene elemente, elemente zla koje se nanosi učiniocu dela. Radi se o krivičnopravnoj meri koja se izriče supsidijarno odlukom suda samo ukoliko imovinska korist još nije vraćena ili njeno oduzimanje nije sadržano u prehodno dosuđenom imovinskopravnom zahtevu (Jovašević, 2012:219).

Izdvajanje i osamostaljenje mere oduzimanja imovinske koristi u posebnu krivičnopravnu meru proizlazi iz činjenice što ona nema karakter krivične sankcije koju izriče sud prema zakonskim uslovima za njeno izricanje. Dakle, ne radi se o primeni krivične sankcije, već o primeni pravnog principa - o restituciji ili uspostavljanju ranijeg pravnog i faktičkog stanja koji istovremeno deluje i kao psihološka prinuda na učinioca da pribavljanje koristi ne može da bude motiv za preduzimanje kriminalne delatnosti. Njena primena se temelji na principu "nullum incommodum capere potest de sua propria iniuria" (niko ne može da ima koristi od sopstvenog zlodela). Oduzimanje imovinske koristi treba razlikovati od naknade štete koju ostvaruje oštećeno lice, ali i od privremenog ili trajnog oduzimanja imovine shodno Zakonu o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela<sup>4</sup>.

Imovinska korist se oduzima sudskom odlukom kojom je utvrđeno izvršenje krivičnog dela<sup>5</sup>. Od učinioca se obavezno oduzima novac, predmeti od vrednosti i druga imovinska korist koji su pribavljeni krivičnim delom, a ako oduzimanje nije moguće (npr. zbog toga što je predmet uništen, izgubljen ili prodat nepoznatom licu), onda će se učinilac obavezati: a) da preda u zamenu drugu imovinsku korist koja odgovara vrednosti imovine

---

<sup>3</sup> Službeni glasnik RS, br.: 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 i 108/14.

<sup>4</sup> Služben glasnik RS, br. 32/13.

<sup>5</sup> U vezi sa ovim rešenjem treba istaći dilemu da li se ova mera može izreći prema neuračunljivim licima, maloletnicima ili licima koja učine protivpravno delo bez krivice (s obzirom na objektivno-subjektivni pojam krivičnog dela koji proizilazi iz odredbi novog Krivičnog zakonika) budući da tada nema odluke suda kojom je "utvrđeno izvršenje krivičnog dela" jer na strani učinioca nedostaje krivica kao bitni konstitutivni subjektivni elemenat pojma krivičnog dela.

pribavljene izvršenjem krivičnog dela ili proistekle iz krivičnog dela ili b) da plati novčani iznos koji odgovara pribavljenoj imovinskoj koristi.

Imovinska korist pribavljena krivičnim delom se oduzima i od pravnog ili fizičkog lica na koja je prenesena bez naknade ili uz naknadu koja ne odgovara stvarnoj vrednosti. Ova se korist oduzima ne samo od učinioca krivičnog dela, već i od drugog lica koje je izvršenjem krivičnog dela takvu korist pribavilo u konkretnom slučaju (Lazarević, 2005:285-289). U vezi sa primenom ove mere u teoriji i sudskoj praksi se razmatra pitanje pojma imovinske koristi. Pod ovom se korišću podrazumeva svaki imovinski efekat koji predstavlja protivpravnu dobit za učinioca. To nisu samo novac i predmeti, već i usluge, korišćenje određenih predmeta bez davanja adekvatne protivvrednosti, uštede, imovinska pogodovanja i sl., dakle, sve što ima neku imovinsku vrednost ili finansijske efekte. Izvan ovog pojma su nematerijalna pogodovanja lične prirode, osim ako nemaju neposredne finansijske prednosti, odnosno uštede (Turković, et al., 2013:312-314).

Kao drugo sporno pitanje u praksi javlja se utvrđivanje visine imovinske koristi koja se mora oduzeti odlukom nadležnog suda. Ovde se razlikuje nekoliko shvatanja. Najšire je shvatanje koje traži da se učiniocu krivičnog dela priznaju svi troškovi koje je imao u vezi ili povodom izvršenja krivičnog dela, dok je nasuprot njemu shvatanje prema kome učiniocu ne treba priznati nikakve troškove, već mu treba oduzeti celokupnu pribavljenu imovinsku korist. Između ovih je umereno shvatanje prema kome se učiniocu dela pri utvrđivanju visine pribavljene imovinske koristi moraju priznati određeni troškovi koje je imao u vezi izvršenja krivičnog dela, ali se tu shvatanja razilaze u pogledu određivanja koji su troškovi "opravdani", odnosno koji troškovi predstavljaju materijalni ekvivalent za trud učinioca uložen u radnju krivičnog dela ili koji proizilaze iz same prirode izvršenog dela. Prema "teoriji salda" od učinioca krivičnog dela se oduzima samo "čista dobit", naime od ukupne vrednosti koju učinilac ostvari izvršenim krivičnim delom oduzimaju se nužni troškovi i izdaci učinioca (Novoselec, 2004:440).

Oduzimanje imovinske koristi treba razlikovati od prava oštećenog na naknadu štete koja mu je pričinjena izvršenim krivičnim delom. U tom cilju član 93. KZ uređuje zaštitu prava oštećenog i odnos njegovog prava prema primeni posebne krivičnopravne mere oduzimanja imovinske koristi. Ovde se razlikuju dve situacije (Grozđanić, Škorić, 2009:312-314): 1) kada je oštećeni u krivičnom postupku podneo imovinskopravni zahtev za naknadu štete i 2) kada oštećeni u krivičnom postupku nije podneo imovinskopravni zahtev.

U prvoj situaciji moguća su dva rešenja: a) ako je u krivičnom postupku usvojen imovinskopravni zahtev oštećenog, tada sud izriče oduzimanje imovinske koristi samo ukoliko ona prelazi dosuđeni imovinskopravni zahtev oštećenog i u tom iznosu i b) ako je oštećeni u krivičnom postupku u pogledu svog imovinskopravnog zahteva upućen na parnicu, onda on može tražiti da se namiri iz oduzete imovinske koristi pod uslovom da pokrene parnicu u roku od šest meseci do dana pravnosnažnosti odluke kojom je upućen na parnicu (objektivni rok).

U drugoj situaciji, kada oštećeni nije u krivičnom postupku podneo imovinskopravni zahtev, on može zahtevati namirenje iz oduzete imovinske koristi samo ako je radi utvrđivanja svog zahteva pokrenuo parnicu u roku od tri meseca od saznanja za presudu kojom je izrečeno oduzimanje imovinske koristi (subjektivni rok), a najdalje u roku od tri godine od dana pravnosnažnosti odluke o oduzimanju imovinske koristi. U svakom



slučaju oštećeni mora u roku od tri meseca od dana pravnosnažnosti odluke kojom je usvojen njegov imovinskopravni zahtev da zatraži namirenje iz oduzete imovinske koristi.

## 2.2. Primena mere u sudskoj praksi

Oduzimanje imovinske koristi koja je pribavljena krivičnim delom kao posebna, specifična imovinskopravna mera sui generis ima vanredno značajnu ulogu u suzbijanju imovinskog, a pa time i imovinskog organizovanog kriminaliteta. U osnovi njene primene je da destimuliše učinioce ovakvih krivičnih dela nemogućnošću da kasnije koriste dobit stečenu njihovim izvršenjem. Domaća sudska praksa obilatno primenjuje ovu meru (Jovašević, 2013:298-301):

1) "Uoliko sud propusti da okrivljenom, koji je oglašen krivim za krivično delo neovlašćeno držanje i stavljanje u promet opojnih droga na taj način što je opojnu drogu preprodavao i time ostvario prihode, izrekne meru oduzimanja imovinske koristi, učinio je bitnu povredu odredaba krivičnog postupka. U vezi sa ostvarivanjem prihoda od prodaje opojne droge tj. pribavljanjem imovinske koristi vršenjem krivičnih dela prvostepeni sud je propustio da svim okrivljenim izrekne meru oduzimanja imovinske koristi po službenoj dužnosti, ako već nije bilo takvog predloga od strane javnog tužioca budući da je takva odredba imperativnog karaktera u smislu što je propisano da niko ne može da zadrži imovinsku korist koja je pribavljena krivičnim delom i da će se ona obavezno oduzeti".

*(presuda Apelacionog suda u Kragujevcu Kž. 199/2010 od 26. marta 2010. godine)*

2) "Javni tužilac nije ovlašćen da prvostepenu presudu pobija zbog odluke o imovinskopravnom zahtevu, osim u slučaju ako je dosuđen na štetu mere oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim delom. U korist okrivljenog javni tužilac može žalbu izjaviti samo na odluke krivičnopravnog karaktera, obzirom da nema zakonskog ovlašćenja da zastupa imovinski interes okrivljenog na glavnom pretresu i u žalbenom postupku, osim u slučaju dosude imovinskopravnog zahteva na štetu mere oduzimanja imovinske koristi".

*(presuda Apelacionog suda u Nišu Kž. 4227/2010 od 18. marta 2011. godine)*

3) "Nije na dispoziciji suda da oštećenog upućuje na parnicu u situaciji kada je utvrđena vrednost stvari. Prvostepeni sud je oštećene radi ostvarenja imovinskopravnog zahteva uputio na parnicu, iako su tokom postupka oštećeni postavili imovinskopravni zahtev, i pored toga što je u postupku utvrđena vrednost pokretnih stvari koje su oštećenima oduzete prilikom izvršenja krivičnih dela, što izreku presude čini protivurečnom. Samo u slučaju ako podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov za potpuno ili delimično presuđenje, sud će ovlašćeno lice uputiti da imovinskopravni zahtev ostvari u parničnom postupku, ako su oštećeni takav zahtev uopšte i postavili".

*(rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu Kž. 5473/2010)*

4) "Kada sud u činjeničnom dispozitivu utvrdi da je kod okrivljenog pronađen novac koji potiče iz krivičnog dela, taj novac se mora oduzeti. Prvostepeni sud u izreci ožalbene presude okrivljenog oglašava krivim zbog izvršenja krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, pri čemu u činjeničnom opisu navodi da je kod okrivljenog pronađen novac koji potiče od prodaje opojne droge u iznosu od 1.700 Eura i 9.700 dinara, dok prilikom odlučivanja o imovinskoj koristi od okrivljenog

oduzima novac u iznosu od 1.600 dinara, a što izreku ožalbene presude čini kontradiktornom i nerazumljivom. Ovo stoga što se u činjeničnom opisu i izreci presude navodi da je kod okrivljenog pronađen novac koji potiče od prodaje opojne droge u iznosu od 1.700 Eura i 9.700 dinara, dok sud primenom člana 91. KZ oduzima samo 1.600 dinara, dok u obrazloženju presude prilikom obrazlaganja odluke u delu koji se odnosi na imovinsku korist koja je od okrivljenog oduzeta, prvostepeni sud ne daje razloge, pa je nejasno na osnovu čega je prvostepeni sud od okrivljenog oduzeo samo 1.600 dinara"

*(presuda Apelacionog suda u Beogradu Kž.5767/2010 od 8.novembra 2011. godine)*

5) "Kada sud vrednost nastale štete na strani oštećenih ne utvrdi na pouzdan način, tada ne može i okrivljenog oglasiti krivim za pribavljenu imovinsku korist u iznosu koji je naznačen u izreci presude, pa makar se radilo o najmanjem iznosu nastale štete i protivpravne imovinske koristi. U protivnom sud čini bitnu povredu odredaba krivičnog postupka jer je izreka presude protivurečna njenim razlozima. Presudom prvostepenog suda okrivljenom je izrečena uslovna osuda sa specijalnim uslovom – da u potpunosti obešteti oštećene u roku od dve godine od dana pravnosnažnosti presude. U konkretnom slučaju prvostepeni sud je morao, prvo, da utvrdi vrednost pribavljene protivpravne imovinske koristi i nastalu štetu, a potom je bio dužan oštećenima koji su postavili imovinskopravni zahtev u tom iznosu isti i dosuditi, a u slučaju da prelazi utvrđenu vrednost, da ih sa viškom imovinskopravnog zahteva uputi na parnicu. Ukoliko izriče specijalni uslov uz pretnju opoziva uslovne osude, tada specijalni uslov mora biti jasan i precizan da ga okrivljeni može razumeti. U suprotnom okrivljeni ne zna šta treba da uradi kako ne bi došlo do opoziva uslovne osude. U situaciji kada sud vrednost nastale štete na strani oštećenih ne utvrdi na pouzdan način, onda nije mogao okrivljenog oglasiti krivim za pribavljenu imovinsku korist u iznosu koji je naznačen u izreci presude, makar se radilo i o najmanjem iznosu nastale štete i protivpravno pribavljene imovinske koristi".

*(rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu Kž. 6230/2010 od 22. februara 2011. godine)*

6) "Kada prvostepeni sud u izreci presude utvrdi tačan iznos pribavljene protivpravne imovinske koristi, a potom oštećenog - drogeriju "L" uputi na parnicu radi ostvarivanja imovinskopravnog zahteva, učinio je bitnu povredu odredaba krivičnog postupka, jer je izreka presude protivurečna samoj sebi i razlozima datim u obrazloženju".

*(rešenje Apelacionog suda u Nišu Kž. 46/2011 od 5. oktobra 2011. godine)*

7) "Sud oštećenog sa imovinskopravnim zahtevom može uputiti na parnicu samo u slučaju ako podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov, ni za potpuno, ni za delimično presuđenje. Stoga nije u dispoziciji suda da odlučuje da li će oštećenom dosuditi postavljeni imovinskopravni zahtev ili će oštećenog uputiti na parnicu, već je isti dužan da utvrdi visinu zahteva i da tom zahtevu i udovolji. Iz činjeničnog osnova presude proizilazi da je okrivljeni za sebe pribavio protivpravnu imovinsku korist u vidu ikone Sv. Nikole u vrednosti od 100.000 dinara izvršenjem krivičnog dela teške krađe na štetu oštećenog, a oštećeni je u toj vrednosti postavio svoj imovinskopravni zahtev, ali je i pored toga sud oštećenog uputio na parnicu. Iz zakona proizilazi da sud oštećenog upućuje na parnicu sa svojim imovinskopravnim zahtevom samo u slučaju ako podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov, ni za potpuno, ni za delimično presuđenje. U protivnom, sud je dužan kada utvrdi visinu štete da oštećenom koji je imovinskopravni zahtev postavio, taj zahtev i dosudi. Dakle, nije na dispoziciji suda da li će oštećenom dosuditi imovinskopravni zahtev ili će oštećenog

uputiti na parnicu, već je dužan da tom zahtevu udovolji ukoliko je utvrdio visinu tog zahteva kao što je u konkretnom slučaju".

*(presuda Apelacionog suda u Novom Sadu Kž. 1952/2011 od 14. marta 2012. godine)*

8) "Činjenica da je zaključen sporazum o povlačenju odštetnog zahteva, odnosno vansudsko poravnanje između okrivljenog i oštećenog, ne može biti osnov za utvrđivanje visine prouzrokovane štete, odnosno pribavljene imovinske koristi u krivičnom postupku. Ovakav sporazum ne može biti osnov za utvrđivanje pribavljene imovinske koristi u krivičnom postupku jer treba praviti razliku između građanskopravnog i krivičnopravnog aspekta štete. U prvom slučaju se radi o postizanju sporazuma o iznosu koji će predstavljati satisfakciju oštećenog preduzeća, a u drugom slučaju šteta se mora utvrditi na osnovu tačno određene vrste i vrednosti oduzetih predmeta što je prvostepeni sud propustio da učini".

*(rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu Kž. 3526/2011 od 18. jula 2011. godine)*

9) "Privremena mera obezbeđenja oduzimanja imovinske koristi može se sastojati i u tome što sud pravnom licu zabrani otuđenje, opterećenje i svako drugo raspolaganje određenom nepokretnošću. Rešenjem sudije određena je privremena mera obezbeđenja oduzimanja imovinske koristi, pa je privrednom društvu čiji je vlasnik okrivljeni zabranio otuđenje, opterećenje i svako drugo raspolaganje sa pravom svojine na zemljištu i poslovnom prostoru, pa je službi za katastar nepokretnosti naloženo da izvrši upis zabrane u katastru nepokretnosti i određeno da privremena mera može trajati do drugačije odluke suda, a najduže do pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka. Privremena mera obezbeđenja oduzimanja imovinske koristi se može odrediti ako je učinjeno verovatnim postojanje potraživanja i opasnost da će bez takve mere izvršni dužnik osujetiti i znatno otežati naplatu potraživanja, time što će svoju imovinu prikriti ili na drugi način njom raspolagati, pa sud smatra da je sudija pravilno primenio zakon kada je izrekao privremenu meru".

*(rešenje Višeg suda u Beogradu Kv.Po. 212/2012 od 29.marta 2012. godine)*

10) "Ukoliko su okrivljeni osuđeni zbog toga što su opojnu drogu držali radi prodaje i ako nema dokaza da su novac koji je kod njih pronađen primili n na ime naknade za učestvovanje u izvršenju krivičnog dela nisu ispunjeni uslovi za oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim delom. Osnovano se žalbom branilaca osporava pravilnost presude u delu koji se odnosi na oduzimanje imovinske koristi stečene izvršenjem krivičnog dela. Činjenica da je prilikom otkrivanja izvršenja krivičnog dela pronađen novac kod okrivljenih ne znači da su oni devizni i domaći novac stekli izvršenjem krivičnog dela i da su na taj način ispunjeni uslovi za oduzimanje imovinske koristi. Kako iz utvrđenog činjeničnog stanja ne proizilazi da su predmetni novac primili na ime naknade za izvršenje krivičnog dela ili da predstavlja korist proisteklu iz krivičnog dela, a utvrđeno je da su oni opojnu drugu samo držali, to je drugostepeni sud uvažio žalbu branilaca okrivljenih i preinačio prvostepenu presudu".

*(presuda Apelacionog suda u Nišu Kž. 216172012 od 11. jula 2012. godine)*

11) "Privremena mera obezbeđenja može se odrediti i prema licu koje nije optuženo za konkretno krivično delo kada dolazi u obzir oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim delom od drugih lica".

*(rešenje Višeg suda u Beogradu Kv. Po. 125/2013 od 13. februara 2013. godine)*

12) "Kada sud odredi hipoteku na nepokretnosti kao privremenu meru obezbeđenja imovinske koristi, ta hipoteka stoji upisana i nakon pravnosnažnosti presude i nakon što okrivljeni stupi na izdržavanje kazne zatvora sve dok od okrivljenog ne bude oduzeta imovinska korist na način kako je to određeno u sudskoj presudi".

*(rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž. Po. 286/2013 od 15. jula 2013. godine)*

13) "Kada su krivičnim delom od oštećenog oduzeti Evri i imovinskopravni zahtev istaknut u Evrima, okrivljeni koji je oglašen krivim, obavezuje se da oštećenom isplati isti iznos u dinarskoj protivvrednosti po važećem kursu Narodne banke Srbije na dan isplate".

*(presuda Apelacionog suda u Nišu Kž.775/2014 od 26. septembra 2014. godine)*

### 3. ODUZIMANJE IMOVINE PROISTEKLE IZ KRIVIČNOG DELA

#### 3.1. Pojam i karakteristike mere

U težnji da se pojača oštrica krivičnopravne represije prema učiniocima krivičnih dela u okviru organizovanog kriminaliteta koji su za sebe ili drugo lice pribavili protivpravnu imovinsku korist, pored oduzimanja imovinske koristi propisane u članu 91. KZ, od 2008. godine je u Srbiji uvedena mogućnost i (privremenog ili trajnog) oduzimanja imovine proistekle iz određenih krivičnih dela. To je omogućio Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela<sup>6</sup> iz 2008. godine. U aprilu 2013. godine donet je novi Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela<sup>7</sup>. Ovim zakonom se uređuju uslovi, postupak i organi nadležni za otkrivanje, oduzimanje i upravljanje imovinom proisteklom iz krivičnog dela.

Ovom merom se od učinioca krivičnog dela oduzima imovina pod kojom se podrazumeva dobro svake vrste u Republici Srbiji ili u inostranstvu, materijalno ili nematerijalno, pokretno ili nepokretno, procenjivo ili neprocenjivo velike vrednosti i isprave u bilo kojoj formi kojima se dokazuje pravo ili interes u odnosu na takvo dobro. Imovinom se smatra i prihod ili druga korist ostvarena, neposredno ili posredno, iz krivičnog dela, kao i dobro u koje je ona pretvorena ili sa kojim je pomešana. A imovinom koja je proistekla iz krivičnog dela smatra se imovina vlasnika koja je u očiglednoj nesrazmeri sa njegovim zakonitim prihodima (okrivljeni, okrivljeni saradnik, ostavilac, pravni sledbenik ili treće lice). Kada se radi o "očiglednoj nesrazmeri u vrednosti imovine" predstavlja faktičko pitanje koje sudsko veće rešava u svakom konkretnom slučaju. Pri tome je sam zakon odredio kod kojih krivičnih dela je moguće na ovaj način oduzimanje imovine (što ukazuje da se ovde ne radi o opštem institutu krivičnog prava koji se može primeniti na svako krivično delo i na svakog učinioca krivičnog dela).

Oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela (član 2. Zakona) je moguće kod sledećih krivičnih dela pod uslovom da je njima imovinska korist pribavljena u iznosu koji prelazi 1.500.000 dinara:

- 1) organizovanog kriminaliteta,
- 2) otmice,

---

<sup>6</sup> Službeni glasnik RS, br. 97/08.

<sup>7</sup> Službeni glasnik RS, br. 32/13.

3) prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju,

4) protiv imovine (razbojnička krađa, razbojništvo, prevara, prevara u osiguranju, iznuda i zelenaštvo),

5) protiv privrede (falsifikovanje novca, falsifikovanje hartija od vrednosti, falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica, falsifikovanje znakova za vrednost, pravljenje, nabavljanje i davanje drugom sredstava za falsifikovanje, poreska utaja, krijumčarenje, pranje novca, zloupotreba položaja odgovornog lica, zloupotreba u vezi sa javnim nabavkama, prouzrokovanje lažnog stečaja i oštećenje poverioca),

6) neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga,

7) protiv javnog reda i mira (nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija i nedozvoljen prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi),

8) protiv službene dužnosti (zloupotreba službenog položaja, prevara u službi, pronevera, trgovina utiicajem, primanje mita i davanje mita) i

9) protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom (ratni zločin protiv civilnog stanovništva, nedozvoljena proizvodnja, promet i držanje oružja čija je upotreba zabranjena, protivpravno ubijanje i ranjavanje neprijatelja, protivpravno oduzimanje stvari od ubijenih, trgovina ljudima, trgovina maloletnim licima radi usvojenja, zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu i finansiranje terorizma).

Organi nadležni za otkrivanje, oduzimanje i upravljanje imovinom proisteklom iz krivičnog dela su: 1) javni tužilac, 2) sud, 3) organizaciona jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova nadležna za finansijsku istragu i 4) Direkcija za upravljanje oduzetom imovinom. Jedinica nadležna za finansijsku istragu (član 6. Zakona) je specijalizovana organizaciona jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova koja otkriva imovinu proisteklu iz krivičnog dela po službenoj dužnosti ili po nalogu javnog tužioca i suda pri čemu su svi državni i drugi organi, organizacije i javne službe dužni da joj pruže pomoć.

Radi obavljanja poslova u vezi sa privremenim ili trajnim oduzimanjem imovine koja je proistekla iz krivičnog dela osnovana je Direkcija za upravljanje oduzetom imovinom u sastavu Ministarstva pravde i državne uprave koja: 1) upravlja privremeno ili trajno oduzetom imovinom proisteklom iz krivičnog dela, imovinom koja je privremeno oduzeta po naredbi javnog tužioca, predmetima krivičnog dela (član 87. KZ), 2) imovinskom koristi pribavljenom krivičnim delom (čl. 91. i 92. KZ), imovinom datom na ime jemstva u krivičnom postupku i predmetima koji su privremeno oduzeti u krivičnom postupku, 2) vrši procenu vrednosti oduzete imovine proistekle iz krivičnog dela, 3) skladišti, čuva i prodaje privremeno oduzetu imovinu proisteklu iz krivičnog dela i upravlja tako dobijenim sredstvima u skladu sa zakonom; 4) vodi evidencije o imovini kojom upravlja i o sudskim postupcima u kojima je odlučivano o takvoj imovini, 5) učestvuje u pružanju međunarodne pravne pomoći, 6) učestvuje u obuci državnih službenika i nosilaca pravosudnih funkcija u vezi sa oduzimanjem imovine proistekle iz krivičnog dela i 7) obavlja druge poslove u skladu sa zakonom. Ova Direkcija takođe obavlja navedene poslove i u vezi sa imovinskom koristi koja je proistekla iz privrednog prestupa, odnosno prekršaja.

### 3.2. Primena mere u sudskoj praksi

Iako se radi o novoj krivičnopravnoj meri kao efikasnom sredstvu za suzbijanje organizovanog kriminaliteta, dosadašnja sudska praksa pokazuje njenu čestu, kvalitetnu i efikasnu primenu:

1) "U postupku privremenog oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela dokazuje se postojanje osnovane sumnje da je vrednost imovine koja je predmet zahteva u očiglednoj nesrazmeri sa zakonitim prihodima okrivljenog i postojanja opasnosti da bi njeno kasnije oduzimanje bilo otežano ili onemogućeno. Pretpostavka o kriminalnom poreklu imovine koja je predmet oduzimanja proističe iz činjenice da se protiv okrivljenog vodi postupak zbog krivičnog dela koje je navedeno u Zakonu o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, a koju pretpostavku okrivljeni može da pobija, pri čemu je bez značaja okolnost kada je imovina stečena".

*(presuda Vrhovnog kasacionog suda Kzz. 12/2011 od 23. marta 2011. godine)*

2) "Pod trećim licem smatra se lice na koje je preneto imovina proistekla iz krivičnog dela, a ne i lice koje je okrivljenom prenelo određena prava na stvari. Prvostepenim rešenjem od pravnog lica – američke kompanije oduzeto je vozilo marke BMW tip X6 u postupku privremenog oduzimanja imovine koja je proistekla iz krivičnog dela. To vozilo se vodi na američku kompaniju koja ga je prodala okrivljenom, ali ono još uvek nije zvanično preneto na okrivljenog koji ga koristi na osnovu ovlašćenja. Prema zakonskom rešenju jasno proizilazi da imovina mora poticati iz krivičnog dela, a treće lice mora biti ono lice na koje je predmetna imovina prenet. Prema izvedenim dokazima jasno se može zaključiti da je američka kompanija ta koja je prenela određena prava na stvari (vozilu) na okrivljenog, a ne obratno kao što se osnovano ukazuje u žalbi punomoćnika trećeg lica".

*(rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž. Po. 92/2011 od 21. aprila 2011. godine)*

3) "Predmet odlučivanja u postupku privremenog oduzimanja imovine je osnovanost sumnje da imovina proističe iz krivičnog dela koja nesporno postoji u slučajevima kada postoji očigledna nesrazmera između vrednosti imovine i zakonitih prihoda vlasnika imovine. Osnovana je sumnja da imovina proističe iz krivičnog dela jer je vrednost stana i vrednost dva motorna vozila tipa Audi u očiglednoj nesrazmeri sa zakonitim prihodima vlasnika imovine čija visina mesečne penzije iznosi oko 26.000 dinara, dok je u ranijem periodu bila i niža, a iz ugovora o kupoprodaji stana proizilazi da je otac okrivljenog kupio jednoiposoban stan čija je kupoprodajna cena isplaćena u celosti u momentu zaključenja ugovora. Takođe, i vrednost dva motorna vozila je u očiglednoj nesrazmeri sa zakonitim prihodima vlasnika imajući u vidu da je otac okrivljenog penzioner, a da njegova majka nema prihode, niti položen vozački ispit, pa je osnovana sumnja da i ta vozila potiču iz krivičnog dela. Pretpostavka o kriminalnom poreklu imovine koja je predmet oduzimanja proističe iz činjenice da je okrivljeni pravnosnažno oglašen krivim da je izvršio krivično delo neovlašćeneog stavljanja u promet opojnih droga".

*(rešenje Višeg suda u Novom Sadu Kv. 211/2011 od 24. aprila 2012. godine)*

4) "Kada sud vlasniku ostavi na korišćenje deo imovine, u rešenju će prvo odlučiti da se taj deo imovine privremeno oduzima, a zatim u sledećem stavu da se vlasniku ostavlja na korišćenje deo imovine. Prvostepenim rešenjem privremeno je oduzeto pravo svojine na dva stana od vlasnika. Potom je vlasniku – okrivljenom ostavljen na korišćenje deo imovine i to jedan od ta dva stana. Iz fotokopije lične karte snaje

okrivljenog i tri potvrde o prijavi prebivališta utvrđeno je da snaja okrivljenog sa svoje troje maloletne dece živi u predmetnom stanu. Kako bi njihovo izdržavanje bilo dovedeno u pitanje ukoliko bi morali da se isele iz ovog stana, sudija je odlučio da taj stan ostavi na korišćenje vlasniku".

*(rešenje Višeg suda u Beogradu Kv.Po. 315/2011 od 21.juna 2011. godine)*

5) "Kod privremenog oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela za zaključak da postoji opasnost da će kasnije oduzimanje takve imovine biti otežano, odnosno onemogućeno, pored ostalog, nužno je dati razloge iz kojih se vidi u čemu se sastoji sama ta opasnost. Zakon propisuje šta sve zahtev za privremeno oduzimanje imovine mora da sadrži, kao i činjenice da bi se moglo odlučivati o privremenom oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela kako bi se utvrdilo da li su ispunjeni određeni materijalni i formalni uslovi. Od materijalnih uslova mora da postoji osnovana sumnja u postojanje imovine pristekle iz krivičnog dela i opasnost da će kasnije oduzimanje imovine biti otežano ili onemogućeno".

*(rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž.Po. 369/23011 od 4. januara 2012. godine)*

6) "Kada su predmet privremenog oduzimanja akcije preduzeća, u izreci prvostepene odluke se mora navesti: da li se zabranjuje raspolaganje svim ili samo pojedinim pravima iz akcija, da li se zabranjuje otuđenje akcija, da li postoji zabrana prava glasa iz navedenih hartija od vrednosti, kao i konstatacija da se zabrana ima upisati u registar Agencije za privredne registre. Prvostepenim rešenjem privremeno su oduzete od trećeg lica akcije preduzeća. Takođe je određeno da privremeno oduzimanje obuhvata i zabranu raspolaganja svim pravima, otuđenja i prava glasa iz navedenih hartija od vrednosti na račun zakonitog imaoaca ovih hartija od vrednosti, a koja zabrana se ima upisati u registar Agencije za privredne registre".

*(rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž. Po. 120/2012 od 23. marta 2012. godine)*

7) "Zakoniti prihodi okrivljenog, pored onih koje je ostvario u Republici Srbiji, jesu i oni koje je okrivljeni ostvario u inostranstvu. Osnovano se u žalbi ističe da je prilikom procene zakonito stečenih prihoda okrivljenog i trećeg lica sud utvrdio da oni nisu obveznici poreza na dohodak građana na teritoriji Srbije. Ali sud nije cenio dokumentaciju koju je okrivljeni dostavio vezanu za njegova zakonita primanja na koja uredno plaća obaveze u Crnoj Gori jer je za Srbiju on strani državljanin, a da je sa svojom ušteđevinom koju je imao u banci u Podgorici registrovao jednočlano društvo sa ograničenom odgovornošću čiji je jedini osnivač, te da je okrivljeni na osnovu ove registracije obveznik plaćanja doprinosa. Takođe, nisu cenjeni ni navodi da je okrivljeni dobio na lutriji Crne Gore utvrđeni iznos novca jer je premija dobijena od zvanične lutrije Crne Gore".

*(rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž. Po. 123/2012 od 26. marta 2012. godine)*

8) "Prilikom ocene očigledne nesrazmere između vrednosti imovine i zakonito stečenih prihoda sud mora imati u vidu i troškove života koje je okrivljeni zajedno sa svojom porodicom morao imati. Prvostepeni sud je pravilno našao da postoji očigledna nesrazmera između vrednosti imovine koja je stečena na opisani način i zakonito stečenih prihoda okrivljenog imajući u vidu i troškove života koje je okrivljeni zajedno sa svojom porodicom morao imati za sve ove godine. Na osnovu toga sud nalazi da je pravilan zaključak da izvedeni dokazi u dovoljnoj meri ukazuju na očiglednu nesrazmeru između zakonitih

prihoda i vrednosti imovine tj. na postojanje osnovane sumnje da su sve tri nepokretnosti, kao i motorno vozilo proistekli iz krivičnog dela, s tim što će dokazivanje porekla imovine biti predmet posebnog postupka za trajno oduzimanje".

*(rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž. Po. 156/2012 od 24. aprila 2012. godine)*

9) "Treće lice može biti fizičko ili pravno lice na koje je preneti imovina za koju postoji osnovana sumnja da je pristekla iz krivičnog dela. Stanovi koji su pobijanim rešenjem privremeno oduzeti od D. ne samo da na nju nisu preneti, već se ne radi ni o njenoj imovini, obzirom da je u izreci probijanog rešenja navedeno da se radi o imovini preduzeća čiji je ona vlasnik. Prema zakonu imovina preduzeća ne predstavlja istovremeno imovinu vlasnika preduzeća ili osnivača i tom imovinom može raspolagati samo preduzeće, a ne i vlasnik ili osnivač, tako da D. koja je vlasnik preduzeća nije istovremeno i vlasnik stanova koji su imovina preduzeća. Sud u obrazloženju nije dao jasne razloge zbog čega smatra da u konkretnom slučaju D. može da ima status trećeg lica".

*(rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž. 1430/2012 od 21. maja 2012. godine)*

10) "O zahtevu javnog tužioca za privremeno oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela – motornog vozila prvostepeni sud odlučuje nakon održanog ročišta. Imajući u vidu da prvostepeni sud nije održao ročište, time je uskratio pravo strankama, pa i braniocu da se izjasne o činjenicama i dokazima važnim za ovakvu odluku, pa i da pruže dokaze o tome kako je okrivljeni stekao imovinu čije se privremeno oduzimanje traži. Takođe, se iz prvostepenog rešenja ne može utvrditi da li okrivljeni poseduje imovinu i koje je vrednosti, te da li postoji osnovana sumnja da je imovina u očiglednoj nesrazmeri sa zakonitim приходima okrivljenog, a što je uslov za usvajanje zahteva javnog tužioca za privremeno oduzimanje imovine".

*(rešenje Apelacionog suda u Nišu Kž. Po. 55/2013 od 26. februara 2013. godine)*

11) "Kada su ispunjeni uslovi za ponavljanje krivičnog postupka po pravnosnažnoj presudi koja je doneta u odustvu osuđenog, radi se o obaveznom ponavljanju postupka. Tada je potrebno da prvostepeni sud koji je odlučivao u pravnosnažno okončanom krivičnom postupku odluči i o zahtevu za ponavljanje postupka, a zatim da od ishoda toga postupka viši sud koji je delegiran za odlučivanje po predlogu za oduzimanje imovine odluči u postupku oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela".

*(pravno shvatanje Krivičnog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda zauzeto na sednici održanoj 1. decembra 2014. godine)*

12) "Procena postojanja uslova koji se odnose na utvrđivanje okolnosti da postoji opasnost da bi kasnije oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela bilo otežano ili onemogućeno ne može se zasnivati na paušalnom opredeljenju i samo na apstraktnim, već na konkretnim i adekvatno obrazloženim okolnostima. Ona ne može zavistiti od proste procene javnog tužioca o tome jer bi se time uvela mogućnost da javni tužilac koji je istovremeno i podnosilac zahteva za privremeno oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela i rukovodilac finansijske istrage svojim diskrecionim ovlašćenjem, a bez pozivanja na konkretne činjenice koje to opravdavaju utvrđuje ispunjenost uslova zakonom propisanih potpuno paušalno".

*(rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu Kž. 245/2014 od 20. februara 2014. godine)*



13) "Ponavljanje postupka za oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela okončanog pravnosnažnim rešenjem o trajnom oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela dozvoljeno je po pravilima za ponavljanje krivičnog postupka okončanog pravnosnažnom presudom, bez obzira što se forma te odluke naziva rešenje, a iz razloga što je takvo pravnosnažno rešenje u postupku oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela po svojoj pravnoj prirodi izjednačeno sa pravnosnažnom presudom u krivičnom postupku".

*(pravno shvatanje Krivičnog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda usvojeno na sednici održanoj 16.juna 2014. godine)*

#### 4. OGRANIČENJE RASPOLAGANJA IMOVINOM

Poslednja imovinska krivičnopravna mera, koja se može primenjivati i prema učinocima krivičnih dela u okviru organizovanog kriminaliteta, je u Republici Srbiji uvedena posebnim Zakonom o ograničavanju raspolaganja imovinom u cilju sprečavanja terorizma marta 2015. godine<sup>8</sup>. Ova specifična mera se odnosi na privremenu zabranu prenosa, konverzije, raspolaganja i premeštanja imovine ili privremeno upravljanje tom imovinom na osnovu odluke nadležnog državnog organa, ali imovine koja je povezana sa krivičnim delima terorizma iz čl. 391-393a. KZ. Ovde spadaju sledeća krivična dela: a) terorizam (član 391. KZ), b) javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela (član 391a. KZ), c) vrbovanje i obučavanje za vršenje terorističkih dela (član 391b. KZ), d) upotreba smrtonosne naprave (član 391v. KZ), e) ugrožavanje lica pod međunarodnom zaštitom (član 392. KZ), f) finansiranje terorizma (član 393. KZ) i g) terorističko udruživanje (član 393a. KZ).

Prema ovim zakonskim rešenjima Vlada shodno članu 3. Zakona rešenjem utvrđuje listu označenih lica na osnovu: 1) lista označenih lica utvrđenih od strane Ujedinjenih nacija i drugih međunarodnih organizacija u kojima je Republika Srbija član, 2) na predlog nadležnih državnih organa, na osnovu opravdanog uverenja da je lice terorista, da finansira terorizam, da je uključeno u aktivnosti terorističke grupe ili vršenje terorističkog akta. Ovo "opravdano uverenje" predstavlja stepen uverenja koji razuman čovek prosečnih intelektualnih sposobnosti može steći na osnovu dokaza – činjenica koje su opštepoznate ili dokazive i verodostojnih informacija kojima raspoložu nadležni državni organi ili 3) obrazloženog zahteva druge države. Rešenje kojim je označeno lice stavljeno na listu označenih lica, konačno je i protiv njega označeno lice može pokrenuti upravni spor.

Dakle, kao označena lica koja dolaze pod udar primene ovog Zakona smatraju se fizičko lice, pravno lice, kao i grupa ili udruženje, registrovano ili neregistrovano, koje je označeno i stavljeno na listu terorista, terorističkih organizacija ili finansijera terorista na osnovu: odgovarajućih rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija ili akata međunarodnih organizacija čiji je država član, predloga nadležnih državnih organa ili na osnovu obrazloženog zahteva strane države. Sam je Zakon, pri tome, odredio pojmove i sadržinu: "terorista", "terpristička organizacija" ili "teroristička aktivnost".

Terorista je lice koje samo ili sa drugim licima: a) pokuša ili učini teroristički akt na bilo koji način, neposredno ili posredno, b) podstrekava i pomaže u izvršenju terorističkog akta i v) ima saznanja o nameri grupe terorista da izvrše teroristički akt,

---

<sup>8</sup> Službeni glasnik RS, br. 29/15.

doprinesu izvršenju ili pomognu grupi nastavljanje vršenja terorističkog akta sa zajedničkom svrhom. Teroristička organizacija je grupa terorista koja: a) pokuša ili učini teroristički akt na bilo koji način, neposredno ili posredno, b) podstrekava i pomaže u izvršenju terorističkog akta i v) ima saznanja o nameri grupe terorista da izvrši teroristički akt, doprinese izvršenju ili pomogne grupi nastavljanje vršenja terorističkog akta sa zajedničkom svrhom.

Teroristički akt je delo utvrđeno protokolima navedenim u aneksu uz Međunarodnu konvenciju o suzbijanju finansiranja terorizma, kao i bilo koje drugo delo čiji je cilj da izazove smrt ili težu telesnu povredu civila ili bilo kog drugog lica koje ne učestvuje aktivno u neprijateljstvima u slučaju oružanog sukoba, kada je svrha takvog dela, po njegovoj prirodi ili spletu okolnosti povezanih sa tim delom, da zastraši stanovništvo, ili da primora vladu neke države ili neku međunarodnu organizaciju da učini ili da se uzdrži od činjenja nekog dela. Finansiranje terorizma je i podstrekavanje i pomaganje u obezbeđivanju i prikupljanju imovine, bez obzira da li je teroristički akt izvršen i da li je imovina korišćena za izvršenje terorističkog akta.

Posle prijema izveštaja u smislu člana 10. Zakona ako ministar finansija utvrdi da se radi o "označenom licu" i imovini koja podleže ograničavanju raspolaganja, bez odlaganja, rešenjem nalaže ograničavanje raspolaganja imovinom tog lica. Za primenu ove mere potrebno je da se radi o imovini koja označava finansijska sredstva, imovinu bilo koje vrste, pokretnu ili nepokretnu, materijalnu ili nematerijalnu, bez obzira kako je stečena, isprave ili instrumente u bilo kojoj formi, kojima se dokazuje svojina ili interes u odnosu na takva sredstva ili imovinu (npr. bankarski krediti, putnički i bankovni čekovi, novčane uputnice, deonice, hartije od vrednosti, obveznice, menice, akreditivi, kamata, dividenda ili drugi prihod naplaćen na osnovu ili nastao iz tih sredstava ili imovine i dr).

Rešenje o ograničavanju raspolaganja imovinom obavezno sadrži: 1) podatke o označenom licu, 2) podatke o imovini čije raspolaganje se ograničava, 3) označavanje da će imovinom upravljati Direkcija za upravljanje oduzetom imovinom, u skladu sa zakonom i 4) označavanje lica kojima se rešenje dostavlja. Ovo rešenje se dostavlja pravnom ili fizičkom licu kod koga se imovina nalazi, označenom licu, Direkciji za upravljanje oduzetom imovinom, Upravi, nadležnom javnom tužilaštvu, organu nadležnom za bezbednosne i obaveštajne poslove, ministarstvu nadležnom za spoljne poslove, kao i drugim državnim organima koji mogu biti povezani sa imovinom označenom u tom rešenju. Pravno ili fizičko lice kod koga se imovina nalazi dužno je da ograniči raspolaganje imovinom na osnovu rešenja o ograničavanju raspolaganja imovinom.

Ograničavanje raspolaganja imovinom traje dok se označeno lice nalazi na listi označenih lica, odnosno do odluke nadležnog suda donete na osnovu ovog Zakona (član 12.). Ministar nadležan za poslove finansija dužan je da dva puta godišnje, na predlog Uprave, a po pribavljenom mišljenju nadležnih državnih organa razmotri opravdanost donošenja rešenja o ograničavanju raspolaganja imovinom. Ako ministar utvrdi da nisu postojali uslovi za donošenje rešenja o ograničavanju raspolaganja imovinom, to rešenje će poništiti. Upravljanje imovinom čije je raspolaganje ograničeno na osnovu ovog zakona vrši Direkcija za upravljanje oduzetom imovinom, u skladu sa zakonom (član 13.).

Označeno lice kome je ograničeno raspolaganje imovinom može shodno članu 15. Zakona pred sudom da pokrene postupak radi izuzimanja dela imovine koji je neophodan za osnovne životne troškove (hrana, stanarina ili rata stambenog kredita, lečenje i lekovi, porez, premija osiguranja, troškovi komunalija, troškovi za pružene pravne usluge,

naknada za redovno održavanje ili čuvanje sredstava čije je raspolaganje privremeno ograničeno ili druge imovine ili ekonomskih resursa, koji su nastali nakon donošenja rešenja o ograničavanju raspolaganja imovinom). Za odlučivanje u postupku radi izuzimanja dela imovine stvarno je nadležan osnovni sud na čijem području označeno lice ima prebivalište ili boravište, odnosno sud na čijem se području nalazi imovina koja je predmet izuzimanja od ograničavanja raspolaganja imovinom. Postupak radi izuzimanja dela imovine hitan je i vodi se po pravilima vanparničnog postupka.

## 5. ZAKLJUČAK

Republika Srbija, kao i mnoga druga savremena krivična zakonodavstva, na bazi prihvaćenih međunarodnih i evropskih standarda, pored i mimo krivičnih sankcija, koje učiniocima krivičnih dela izriču sudski organi u zakonom sprovedenom krivičnom postupku, poznaje i "posebne" imovinske krivičnopravne mere. I ovde se radi o merama koje se izriču od strane suda. Njihovom primenom se učiniocu krivičnog dela uopšte ili posebnih vrsta krivičnih dela (u okviru organizovanog kriminaliteta ili terorizma) oduzimaju predmeti, imovina ili imovinska korist u celini ili delimično (privremeno ili trajno). I ove mere su izričito propisane u zakonu (krivičnom ili drugom) koji određuju način, postupak i uslove za njihovu primenu. One takođe predstavljaju prinudne mere, njima se od učinioca krivičnog dela oduzimaju ili ograničavaju određena imovinska prava i slobode, pa se često u pravnoj teoriji ističe da su one ponekad po sadržini i vremenu trajanja čak i teže i neizvesnije, nego što je i sama krivična sankcija.

Ipak, ovde se ne radi o krivičnim sankcijama, iako su i one posledica izvršenog ili pokušanog krivičnog dela. Krivični zakonik Srbije ih naziva "posebne" krivičnopravne mere. Ovaj Zakonik poznaje meru oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim delom. Pored njega, dva posebna zakona iz 2013. godine (za dela u okviru organizovanog kriminaliteta) i iz 2015. godine (za dela terorizma) poznaju i posebne "specijalne" mere oduzimanja ili ograničavanja u raspolaganju imovinom u vezi sa određenim krivičnim delima.

## LITERATURA

1. Grozdanić, V., Škorić, M. (2009). *Uvod u kazneno pravo, Opći dio*, Rijeka: Pravni fakultet.
2. Jovašević, D. (2012). *Krivično pravo, Opšti deo*, Niš: Pravni fakultet.
3. Jovašević, D. (2013). *Praktikum za krivično pravo. Opšti deo*. Niš: Pravni fakultet.
4. Jovašević, D., Ikanović, V. *Međunarodno krivično pravo*, Banja Luka: Univerzitet Apeiron.
5. Lazarević, LJ. (2005). *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Beograd: Savremena administracija.
6. Marjanovik, G. (1998). *Makedonsko krivično pravo, Opšt del*, Skopje: Prosvetno del.
7. Novoselec, P. (2004). *Opći dio kaznenog prava*, Zagreb: Pravni fakultet.
8. Pavišić, B. (2006). *Kazneno pravo Vijeća Evrope*, Zagreb: Golden marketing.
9. Petrović, B., Jovašević, D. (2010). *Međunarodno krivično pravo*, Sarajevo: Pravni fakultet.

10. Službeni glasnik RS, br.: 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 i 108/14.
11. Službeni glasnik RS, br. 97/08.
12. Službeni glasnik RS, br. 32/13.
13. Službeni glasnik RS, br. 29/15.
14. Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 7/02 i 18/05.
15. Turković, K. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb: Narodne novine.

## DEPRIVATION OF PROPERTY AND ORGANIZED CRIME

*As a rule, criminal sanctions are imposed towards the offenders (individual or legal entity). These are statutory compulsory measures imposed by the court in order to protect society from crime, which deprive or restrict the rights and freedom of the offender or he gets warned that his freedoms and rights will be forfeited if he commits a criminal offence again. In addition to the criminal sanctions imposed by the courts in legally conducted procedure, to the perpetrators of organized crimes are also applied "special" criminal measures. Among these measures, particular emphasis is on various measures of forfeiture of property gain: 1) on the benefit obtained by the completed criminal offence and 2) in respect of the proceeds from crime whose origins are found in the relevant European documents – primarily in the Convention of the Council of Europe and other European recommendations.*

*KEY WORD: organized crime, criminal offence, European standards, the law, deprivation of property, the court*

# POVREDA USTAVNOG PRAVA NA IMOVINU PRILIKOM ODUZIMANJA IMOVINE PROISTEKLE IZ KRIMINALNIH AKTIVNOSTI

Savo Manojlović\*

*Oduzimanje imovine proistekle iz kriminalnih aktivnosti predstavlja jedan od značajnih mehanizama u borbi protiv organizovanog kriminala. U radu se ukazuje na afirmativne aspekte ovog instituta kojim se udaraju ekonomski resursi kriminalnih organizacija. Posebna pažnja posvećena je razlikovanju prava na imovinu u Ustavu Republike Srbije i Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.*

*KLJUČNE REČI: pravo na imovinu, oduzimanje imovine, organizovani kriminal*

## 1. UVOD

Oduzimanje imovine proistekle iz kriminalnih aktivnosti<sup>1</sup> spada u novije i efikasnije pravne institute u borbi protiv organizovanog kriminala. Reč je o institutu koji postoji i u Republici Srbiji, a koji razrađuje Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela<sup>2</sup> (u daljem radu ZOI), kojim se omogućava da se licu koje učini određeno krivično delo (iz inventara najozbiljnijih krivičnih dela) oduzme imovina za koju se pretpostavlja da potiče iz kriminalnih aktivnosti. Tada sva imovina

---

\* Istraživač pripravnik Instituta za uporedno pravo, Beograd, email: savomanojlovic@yahoo.com

<sup>1</sup> "Zakonodavac koristi termin "oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela" čime se želela istaći razlika u odnosu na "institut oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim delom" (čl. 91 KZ). Razlikovanje nije naročito uspešno učinjeno, pre svega zbog pojmovne sličnosti termina "imovina" – "imovinska korist", odnosno izraza "proističe" - "pribavljena". Iako "imovina" predstavlja širi pojam od "imovinske koristi" u oba slučaja se navodi da ona potiče iz krivičnog dela. A upravo je tu ključna razlika, jer je imovina iz čl. 91. KZ koja se oduzima direktno vezana za krivično delo utvrđeno sudskom odlukom, dok se za imovinu koja se oduzima prema ZOI pretpostavlja da potiče iz krivičnog dela koje nije utvrđeno sudskom odlukom. Imajući u vidu navedeno, kao i radi lakšeg razlikovanja ovih instituta, terminološki je ispravnije koristiti oduzimanje imovine pribavljene "kriminalnom aktivnošću", "kriminalnom delatnošću", "kriminalom" ili govoriti o "proširenom oduzimanju imovine"<sup>2</sup>Videti: S. Manojlović, "Oduzimanje imovine proistekle iz kriminalnih aktivnosti u Republici Srbiji (ustavnopravni aspekt)", *Sveske za javno pravo*, 13/2013, 56-57. Slično i O. Lajić, *Institut oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim delom*, Novi Sad 2011, 276-278. Up. i T. Lukić, *Oduzimanje imovine kriminalcima*, Beograd 2009, 32-33

<sup>2</sup> Sl. gl. RS 32/03.

počinioa krivičnog dela, osim one za koju počinilac dokaže da je stekao legalnim putem, može biti oduzeta.

Mi smo se navedenim institutom sa ustavnopravnog aspekta detaljno bavili ranije, obrazlažući, pored ostalog, pravnu prirodu navedenog instituta i njegovu (in)kompatibilnost sa osnovnim ljudskim pravima (pravom na imovinu, pravom na pravično suđenje i načelom zabrane retroaktivne primene zakone), koristeći stavove vodećih teoretičara, odluke Evropskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda Republike Srbije. U ovom radu želimo da istaknemo kao posebnu tezu pitanje koje smo u prethodnom radu samo naznačili, a koje je značajan teorijski *novum*, sa potencijalom da izazove tektonske praktične promene.

Reč je o tezi da razlikovanje u ustavnoj formulaciji prava na imovinu i one klasične sadržane u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i sloboda (ESLJP) ima kvalitativne razlike, koje upravo rešenje sadržano u ZOI čine upitnim sa aspekta ustavnosti.

## 2. ZNAČAJ INSTITUTA ODUZIMANJA IMOVINE PROISTEKLE IZ KRIMINALNIH AKTIVNOSTI

Organizovani kriminal spada u „cinično rečeno, najprofitabilnije profesije. Tako se i u literaturi ističe da finansijska moć „najuspešnijih“ kriminalnih organizacija često premašuje budžete pojedinih država, pa se tako navodi istraživanje časopisa *Economy* iz 2003 godine da je prihod italijanske mafije iznosio 85 milijardi evra, a njena imovina 1000 milijardi evra. Reč je o sumi koja je predstavljala 7% ukupnog bruto društvenog proizvoda Italije.<sup>3</sup> Imajući u vidu da moderna država značajan deo svojih sredstava izdvaja i na čitav set drugih državnih funkcija (spoljno političku, odbrambenu, obrazovnu, zdravstvenu, socijalnu itd.), a da kriminalne organizacije zapravo sve resurse mogu koncentrisati na dalji razvoj kriminalnih aktivnosti ili odbranu svojih kriminalnih interesa, jasno je zašto njihova imovina zapravo predstavlja jedan od osnovnih resursa kojim svoje organizacije mogu podići na paradržavni nivo. Organizovani kriminal, kako navodi *Laudati*, ogromnim količinama novca ulazi u institucije sistema (kupuju se mediji, potplaćuju javni službenici, utiču na izborne procese...), čime se „ugrožava sam opstanak demokratije“.<sup>4</sup> Kriminalne organizacije postaju paradržavne strukture koje mogu voditi prave ratove protiv državne. Nastanku instituta oduzimanja imovine je neretko prethodio otvoreni sukob države i kriminalnih organizacija u kome nije izostala ni egzekucija eksponiranih boraca protiv kriminala, pa čak i najviših državnih funkcionera. U Italiji je 1982. ubijen političar La Torea, a 1992. tužilac Borselini i čuveni sudija Falkone. U obe navedene godine zakonodavstvo je reagovalo uvođenjem mehanizama koji su se ticali instituta oduzimanja imovine. U literaturi se navodi da je član 416 bis koji je donet 1982. poznat kao La Tore akt.<sup>5</sup> U Irskoj je institut oduzimanja uveden nakon ubistva policijskog istražitelja *Gerry McCabel* i novinarkе *Veronice Guerin*<sup>6</sup> U Srbiji pisci ZOI

---

<sup>3</sup> G. Ilić et. al., *Komentar Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela (sa pregledom relevantnih međunarodnih dokumenata, uporednopravnih rešenja i prakse Evropskog suda za ljudska prava)*, Beograd, 2009, 5.

<sup>4</sup> A. Laudati, *Il sistema di contrasto alla ricchezza illecita leislazione europea*, Beograd 2009, s. 28.

<sup>5</sup> O. Lajić, 3.

<sup>6</sup> B. Vettori, *Tough on Criminal Wealth – Exploring the Practice of Proceeds from Crime Confiscation in the EU*, Berlin, 2006, s. 70

navode ubistvo premijera Zorana Đinđića kao inicijalnu kapislu za uvođenje novih mehanizama u borbi protiv organizovanog kriminala.<sup>7</sup>

Nesumnjivo je da je osnovni motiv uvođenja ovog instituta preventivni,<sup>8</sup> jer se njime udara u temelj kriminalnih organizacija. Takođe, valja istaći da je ovaj mehanizam zapravo u određenim slučajevima i poslednja šansa države da se izbori protiv organizovanog kriminala, jer nakon što određena kriminalna organizacija finansijski ojača, ona postaje žilava struktura koju je vrlo teško iskoreniti i suzbiti. Naime, čak i članovima kriminalnih organizacija kojima bi se dokazala umešanost u određena krivična dela ostaje dobit iz drugih neprocesuiranih aktivnosti, pa njihovi naslednici, zastupnici, ili oni sami vrlo lako mogu nastaviti da se bave kriminalom.

### 3. RAZLIKOVANJE PRAVA NA IMOVINU GARANTOVANE U USTAVU I EKLJP

Pravo na imovinu zajemčeno je Ustavom RS, dok je istovrsno pravo (na mirno uživanje imovine) garantovano i EKLJP.

Prema čl. 1. Protokola 1 EKLJP:

*Svako fizičko i pravno lice ima pravo na neometano uživanje svoje imovine. Niko ne može biti lišen svoje imovine, osim u javnom interesu i pod uslovima predviđenim zakonom i opštim uslovima međunarodnog prava (st. 1).*

*Prethodne odredbe, međutim ni na koji način ne utiču na pravo države da primenjuje zakone koje smatra da potrebnim da bi regulisala korišćenje imovine u skladu s opštim interesima ili da bi obezbedila naplatu poreza ili drugih dažbina ili kazni (st. 2).*

Prema čl. 58. Ustavu RS:

*Jemči se mirno uživanje svojine i drugih imovinskih prava stečenih na osnovnu zakona (st. 1).*

*Pravo svojine može biti oduzeto ili ograničeno samo u javnom interesu utvrđenom na osnovu zakona, uz naknadu koja ne može biti niža od tržišne (st. 2).*

*Zakonom se može ograničiti način korišćenja imovine (st. 3).*

*Oduzimanje ili ograničenje imovine radi naplate poreza i drugih dažbina ili kazni, dozvoljeno je samo u skladu sa zakonom (st 4.).*

Kao što se može primetiti pored različite strukture i određenih stilskih razlika u formulaciji, suštinska razlika koja postoji u pravu na imovinu zajemčenu između ova dva akta je u tome što EKLJP lišavanje imovine dozvoljava u *javnom interesu i uslovima predviđenim zakonom* (i potvrđenim međunarodnim ugovorima), dok Ustav RS propisuje još jedan, kumulativni uslov – *naknadu koja ne može biti niža od tržišne*.

Pitanje opravdanosti ove mere u javnom interesu je argumentacijski branio i ESLJP ukazujući na opasnost koju po društvo izaziva ekonomska moć mafijaških organizacija.<sup>9</sup> Inače može se reći da su svi aspekti ovog pravno izuzetno izazovnog i sa aspekta

---

<sup>7</sup> G. Ilić *et. al.*, 7.

<sup>8</sup> O motivima i pravnom osnovu videti detaljno: S. Manojlović, 57-58.

<sup>9</sup> Videti na primer presudu u ESLJP u predmetu *Raimondo* protiv Italije (App. no 12954/87) od 22.2.1994. godine.

kompatibilnosti sa pravom na imovinu senzitivnog instituta dobroano teorijski i u praksi ESLJP, ali i odluci Ustavnog suda Republike Srbije dobroano obrazloženi logički legitimizirani i pravno odbranjeni.<sup>10</sup> Takođe i postavka samog ZOI je konstuisana tako da pokriva neuralgične tačke ovog instituta – te njegovi pisci zaslužuju pohvalu pravne javnosti – ali u pogledu prava na imovinu definisanog EKLJP. U korelaciji sa pravom na imovinu definisanim Ustavom Srbije ovaj institut međutim jeste upitan sa aspekta svoje usaglašenosti sa aktom najveće pravne snage. Imajući u vidu ekstra ustavni uslov, prema kome oduzimanje imovine može biti učinjeno samo uz naknadu koja ne može biti niža od tržišne, obesmišljen je ceo *ratio* ovog instituta. Naime suština instituta oduzimanja imovine proistekle iz kriminalne aktivnosti nije da se njen imalac liši svojine na određenim dobrima za koja će dobiti razumnu (tržišnu) naknadu, već da se liši ekonomske moći. Ustavna konstrukcija je tako napravljena da je jasno da tvorcima ove norme, apsolutno na umu nisu imali institut oduzimanja imovine proistekle iz kriminalnih aktivnosti, koji u to vreme nije ni postojao u našem pravnom sistemu. Najverovatnije je da su njeni tvorcima krojili ovu normu imajući na umu pravni institut eksproprijacije, čime su zanemarili kompleksnost prava na imovinu.

Spas bi se mogao tražiti u odredbi čl. 58 st. 1 Ustava koja jemči uživanje svojine i drugih imovinskih prava stečenih *na osnovu zakona*. Ukoliko lice za koje je sudskom odlukom utvrđeno da je počinilo krivično delo, u postupku oduzimanja imovine ne dokaže da ju je steklo zakonitim putem, na tu imovinu se ne primenjuju garancije iz čl. 58. Ustava. Međutim ta konstrukcija je i više nego nategnuta, jer navedeni stav 1. ne govori o primenu prava na imovinu već načelno "*mirnog uživanja* (kurzivom S.M.) i drugih imovinskih prava". U suprotnom prema ovoj konstrukciji ispada da se na tu imovinu ne bi odnosile garancije o zaštiti javnog interesa i zasnovanosti na zakonu (sic!), pa bi se takvi instituti mogli donositi i primera radi podzakonskim aktima, recimo Vladinim uredbama, što bi značilo potpuno razaranje pravne države. Takođe, kako ističe jedan od vodećih autoriteta za tumačenje EKLJP – misleći na istovrsno pravo iz Konvencije – ova tri pravila (prva rečenica čl. 1. st. 1, druga rečenica čl. 1. st. 1 i odredba čl. 1. st. 2. Protokola 1 EKLJP) nisu povezana. Isti autor takođe ističe da se drugo i treće pravilo mogu posmatrati u svetlu opšteg načela prvog pravila.<sup>11</sup> Ovo tumačenje je imajući u vidu pravila nomotehnike još primenljivije na pravo na imovinu zajemčenu Ustavom, jer za razliku od Konvencije koja ova tri pravila formuliše u tri rečenice, ali prve dve su sadržane u jednom stavu, u Ustavu Republike Srbije one su odvojene u tri stava.

Takođe, pravni sledbenici i treće lice su pravo svojine stekli putem nasleđivanja, odnosno poklona, što su zakoniti oblici sticanja, pa se na njih institut oduzimanja na njih nikako ne bi mogao primeniti bez prenebraganja tržišne naknade (sic!). Eventualno bi se zakonitost sticanja trećeg lica, takođe, mogla dovesti u pitanje tezom da sama činjenica da je na njih preneti radi "osujećenja oduzimanja imovine" ništi legalnost njihovog sticanja. Tumačenje odredbe čl. 58 st. 1 Ustava prava ("prava stečenih na osnovu zakona"), da se i kod sticanja pravnih sledbenika (naslednika) zakonitost imovine ceni prema zakonitosti sticanja izvornog sticaoca bi bila pravna izuzetno nategnuta.

---

<sup>10</sup> S. Manojlović, 63-66.

<sup>11</sup> K. Rid, *Evropska konvencija o ljudskim pravima (vodič za praktičare)* 2, Beograd, 2007, 342.



#### 4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Oduzimanja imovine proistekle iz kriminalne aktivnosti afirmativan je institut u borbi protiv organizovanog kriminala. U određenim slučajevima kada kriminalne strukture "procvetaju" u ekonomskom i finansijskom smislu, ovaj institut može predstavljati i jedno od poslednjih legalnih sredstava da se kriminal svede na razumnu meru.

Ovo nesumnjivo drakonsko rešenje u borbi između države i kriminala izuzetno je kompleksno sa aspekte njene kompatibilnosti sa određenim osnovnim ljudskim pravima. U teoriji, ali i praksi ESLJP je međutim došlo do pravnog glačanja pravno oštrih i opasnih ivica ovog instituta. Takođe, valja istaći da oduzimanje imovine proistekle iz kriminalnih aktivnosti spada u retke institute čije je presađivanje u pravni sistem RS urađeno uz pažljivo odmeravanje javnog interesa koje društvo ima u borbi protiv organizovanog kriminala, s jedne strane, i zaštite osnovnih prava, s druge. Ključnu ulogu u tome svakako su imali zakonopisci, koji su kasnijim komentarem<sup>12</sup> izvršili uticaj na razumevanje ovog instituta i čiju je argumentaciju prihvatio i Ustavni sud baveći se pitanjem ustavnosti instuta oduzimanja imovine.

Međutim sa aspekta prava na imovinu na način koji je definisan domaćim Ustavom ovaj institut je izuzetno problematičan. Nesporno ustavna odredba ima primat. Ali suštinski problem je što je ustavom nepotrebno pravo na imovinu postavljeno znatno "jače" u odnosu na svoju klasičnu formulaciju i Konvencije. To "jače" definisanje nije zapravo nikakvo podizanje ostvarivosti ljudskih prava, već pre posledica nepoimanja kompleksnosti prava na imovinu; i eventualno želje da se deklarativnim garantovanjem određenih prava "izmišlja topla voda", ali i bude "veći katolik od pape". Ovo nije jedini takav slučaj, već je primera radi isto učinjeno i sa pravom na (delotvorno) pravno sredstvo čija se ostvarljivost u određenim pitanjima takođe čini neostvarljivim kod rešavanja određenih zakonodavnih pitanja.<sup>13</sup>

Čini se da naši pravotvorci često kad treba da uzmu u obzir specifične domaće prilike prosto prepisuju strana rešenja; dok ovde gde treba na umu da imaju korisna iskustva sa strane oni lakomo inoviraju "rupe na saksiji". Meni se ova cela recenica ne sviđa mnogo pa bih je prepravila. Predlog je dole, slobodno izbacite rupe na saksiji ☺

Iako naši pravotvorci često prepisuju strana rešenja, ne uzimajući u obzir specifične domaće prilike, u ovom slučaju gde treba da se drže uporednih, tj. međunarodnih standarda, oni inoviraju "rupe na saksiji". Do sada međutim ova "lakoća" ustavopisaca na peru nije imala određene reperkusije, te se Ustavni sud nije odlučivao da razliku u definisanju određenih prava pretoči u određene pravne posledice. Uglavnom je išao za stanovištem da su ustavna i prava iz Konvencije "sadržinski identična", oslanjajući se u argumentaciji često i na praksu ESLJP. No, u pravu svaka reč, termin, pojam, pa i interpunkcija znak (a kamoli uslov!) imaju određenu težinu, pa je i ovo razlikovanje u načinu definisanja potrebno pravno valorizovati. Takođe valja istaći da na ovom razlikovanju u posledicama koje bi trebalo da proizvede ovo različito definisanje do sada ni teorija nije ukazivala, niti su primera radi na ovim razlikama insistirali pravni praktičari u postupcima pred Ustavnim sudom, pa čak ni oni profesionalni poput advokata.

---

<sup>12</sup> Pojedini autori ovog komentara - G. Ilić *et al.* su učestvovali u pisanju Nacrta ZUI u okviru Radne grupe Ministarstva pravde.

<sup>13</sup> S. Manojlović, "Pravo na delotvorne pravno sredstvo i član 9. Zakona o bankama", *Izbor iz sudske prakse*, 11/10, s. 13-17 i isti rad u: *Pravo i pravreda*, 4-6/10, s. 197-208.

## VIOLATION OF CONSTITUTIONAL RIGHT OF THE PROPERTY BY CONFISCATION OF THE PROPERTY THAT ORIGINATES FROM CRIMINAL ACTIVITIES

*The paper deals with the confiscation of the property that originates from criminal activities. Serbian law allows its confiscation, if the owner does not prove its legality, what is in the line with the solutions in other countries. The most important quality of this institution is that touch financial resources of criminal organization which can be used against states. The special attention is given to the various reflection of the right on the property that is guaranteed by the ECHR and the same, but differently defined right from the Serbian Constitution.*

*KEY WORDS: Confiscation of the property. Right to the property. Organizing crime.*

## PREVARE U OSIGURANJU – BAGATELNI ILI ORGANIZOVAN KRIMINALITET?

Nataša Mrvić Petrović\*  
Vladimir Čolović\*

*U radu se istražuju kriminološke karakteristike prevara na štetu osiguravajućih društava. Autori konstatuju da prevare većinom pokazuju odlike bagatelnog kriminaliteta, koji se situaciono vrši. Masovnost takvih sitnih prevara nanosi ogromne štete osiguravajućim društvima i utiče na visoku "tamnu brojku" tog kriminaliteta. Retke su prevare koje u saučesništvu vrši više lica. Te prevare imaju odlike teškog kriminaliteta "belog okovratnika", pa i transnacionalnog organizovanog finansijskog kriminaliteta. Sa ekonomskim napretkom u Srbiji se može očekivati da prevare u osiguranju, naročito u oblasti osiguranja imovine, ispolje odlike organizovanog kriminaliteta. Zbog toga treba jačati preventivne aktivnosti.*

*KLJUČNE REČI: prevare, osiguranje, tamna brojka, kriminalitet belog okovratnika, transnacionalni kriminalitet, organizovani kriminalitet*

### 1. UVOD

Strukturne ekonomske promene u svetu u XXI veku povećale su mogućnosti organizovanog kriminaliteta koji sve više zahvata oblast privrede. Jedno od tipičnih oblasti su prevare, među njima i prevare u osiguranju, često uz učešće međunarodnih kriminalnih grupa. Pod prevarama u osiguranju, koje se često propisuju kao specijalna vrsta prevare, uobičajeno se podrazumevaju prevarna ponašanja osiguranika u odnosu na osiguravače, jer se prevarna ponašanja osiguravača nastoje sprečiti primenom odredbama potrošačkog prava<sup>1</sup>. U ekonomski razvijenim društvima prevare u osiguranju su čest oblik kriminaliteta koji se odlikuje visokom tamnom brojkom, teškoćama otkrivanja i potrebom da se građanskopravni mehanizmi zaštite interesa osiguravača upotpune krivičnopravnim. Zbog "fantomskih" odlika tog kriminaliteta, osiguravači su prinuđeni da primenjuju posebne procedure radi prevencije prevara, da se povezuju i međusobno razmenjuju podatke o klijentima i da uspostave efikasnu saradnju sa policijom. Ali, čak ni

---

\*Naučni savetnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu, email: petroviczdravko@ikomline.net

\* Naučni savetnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu, email: vcolovic@icl.org.rs

<sup>1</sup> N. Dožić, "Pojam prevare u osiguranju", u: Z. Petrović, N. Mrvić-Petrović (ur.), *Osiguranje, naknada štete i parnični postupak*, Intermex, Beograd, 2014, str. 61.

tako nije moguće sprečiti velike štete od prevara. Prema podacima američke Koalicije protiv prevara u osiguranju, štete od prevara godišnje iznose 80 biliona dolara<sup>2</sup>. Istraživanje iz 2013. godine zasnovano na podacima 44 osiguravača iz Francuske, Belgije, Holandije, Švajcarske, Austrije, Nemačke, Španije, Danske, Finske, Norveške, Švedske, Velike Britanije i Italije, koji imaju klijente u 120 zemalja, pokazalo je da štete od prevara neprestano rastu od 2010. i da godišnje iznose između 8 do 12 biliona eura<sup>3</sup>.

Sa ekonomskim napretkom moguće je i u Srbiji očekivati rast finansijskog kriminaliteta uopšte, a u tom okviru i prevara u osiguranju. Zbog toga je bilo potrebno razjasniti da li je opravdano prevare u osiguranju smatrati bagatelnim kriminalitetom ili organizovanim kriminalitetom u oblasti finansijskih usluga. Na taj način autori su nastojali da kriminološkom analizom dopune rezultate postojećih istraživanja iz te oblasti.

## 2. PREVARE U OSIGURANJU KAO BAGATELNI I KRIMINALITET BEZ ŽRTAVA

Jedna od specifičnosti prevara u osiguranju jeste da se krivičnopravni mehanizam zaštite primenjuje tek ako nije dostatna građanskopravna zaštita zbog kršenja odredaba zaključenog ugovora o osiguranju. Iako i kod ugovora o osiguranju važi pravilo da prevara sve kviri (*fraus omnia corumpit*), ipak priroda tog ugovora kao da olakšava da do prevare dođe. Jer, ugovor o osiguranju je dvostrano obavezan (sinalagmatičan), aleatoran je i tipični ugovor *bona fides*. Pošto je ugovor o osiguranju ugovor na sreću, *alea* utiče na to da nije izvesno hoće li uopšte nastati obaveza osiguravača ili kada i kolika će biti. Čak i onda kada se ugovor odnosi na rizik koji će sigurno nastati (na primer, osiguranje za slučaj smrti) nije izvesno kada će rizik nastupiti i koliko dugo ugovarač osiguranja treba da plaća premiju. Drugo, pri zaključenju i izvršenju ugovora o osiguranju naročito se vodi računa o načelu savesnosti i poštenja, jer je to ugovor u kome stranke mora da povezuje veći stepen međusobnog poverenja nego kod drugih ugovora. Ispunjenju obaveze osiguravača prethodi ispunjenje obaveze druge strane plaćanjem premije tokom nekog vremena, po pravilu dužeg, te se najčešće ugovor o osiguranju može okarakterisati kao trajni ili sukcesivni. Sve ove odlike ugovora o osiguranju doprinose tome da je moguće nesavesno postupanje stranaka u svakoj fazi osiguranja, kako pri zaključenju ugovora, tako i pri prijavi nastanka štetnog događaja ili likvidaciji štete. To su razlozi zbog kojih se prevarni postupci osiguranika prema osiguravaču, kao i obrnuto, u momentu zaključenja ugovora ili tokom njegovog izvršenja, propisuju kao razlozi ništavosti ili rušljivosti zaključenog pravnog posla uz obavezu naknade štete suprotnoj strani. Pored toga, osiguravač se uzda u poštenje ugovarača osiguranja te ne može uvek da proverava njegove izjave ili radnje (na primer, u vezi procene rizika, prijave štete ili preduzimanja blagovremeno adekvatnih mera na sprečavanju štete i slično) a to čak i ne mora da čini, jer suprotna strana u slučaju da prevarno postupuje gubi pravo na naknadu od osiguravača. Međutim, propusti ugovarača osiguranja da dâ istinite i potpune podatke ili da saopšti bitne činjenice prilikom zaključenja osiguranja mogu biti rezultat nepažnje i nenamerne greške ugovarača osiguranja. Takve mane volje ne

---

<sup>2</sup> *Fraud Statistic - Coalition Against Insurance Fraud*, dostupno an: <http://www.insurancefraud.org/statistics.htm>, pristup 18. 6. 2016.

<sup>3</sup> *Accenture*, London, June 12, 2013, dostupno na: <https://newsroom.accenture.com/subjects/research-surveys/fraudulent-pandemic-insurance-claims-on-the-rise-in-europe-accenture-survey-finds.htm>, pristup 18. 6. 2016.

kvalifikuju se kao prevara, pošto u savremenom ugovornom pravu (nemačkom, francuskom, talijanskom, pa i drugim, uključujući srpsko) prevara uvek podrazumeva kumulativno ispunjenje objektivnog uslova – radnje kojom se postiže ili održava drugo lice u zabludi i namere (subjektivni element) koja se ispoljava u volji da se kod drugog izazove zabluda ili da se to lice u zabludi održi<sup>4</sup>. Kao i svaka druga prevara, tako se i prevara u osiguranju može izvršiti aktivnom ili pasivnom radnjom, s tim što osim osiguranika, tu radnju mogu preduzeti i ugovarač osiguranja, korisnik osiguranja, ali i druga lica (likvidatori šteta, veštaci i slično).

Građanskopravnoj zaštiti od prevarnog postupanja komplementarna je kaznena zaštita osiguranja koja se postiže kroz prekršajno i/ili krivično pravo. Prevare u osiguranju se propisuju kao prekršaji u slučajevima kada zakonodavac procenjuje da je reč o kriminalitetu koji nije naročito društveno opasan (engl. *bagatelle criminality*, nem. *Kavalierkriminalität*). Takva ocena može ponekad da stoji ako je u pitanju prevara koju vrši pojedinac koji uveličava težinu realno pretrpljenih štetnih posledica u odnosu na stvarne (tzv. *soft* – "meka" prevara) prouzrokujući izvesnu (malu) štetu osiguravaču. Međutim, organizovana aktivnost na prevari osiguravača uz učešće više lica uvek se mora smatrati teškim kriminalitetom (tzv. *hard* – "tvrda" prevara) ne samo zbog visine prouzrokovane štete, nego i zbog toga što često podrazumeva spregu klijenata sa zaposlenima u osiguranju ili službenicima osiguranja i zahteva primenu posebnih procedura u samom osiguravajućem društvu na prevenciji prevara, međusobnu saradnju osiguravajućih organizacija i posebnu saradnju sa policijom za lakše i brže otkrivanje "krugova" prevaranata<sup>5</sup>. I ne samo to: promene načina izvršenja prevara i ostalih oblika finansijskog kriminaliteta u savremeno doba ukazuju na to da nije reč o bagatelnom "konvencionalnom" kriminalitetu, nego o veoma prisutnom kriminalitetu "belog okovratnika", čija se društvena opasnost potcenjuje, a koji se teško otkriva i dokazuje<sup>6</sup>. Paradoksalno, učestalosti takvog kriminaliteta doprinosi samo svetsko tržište, koje se oblikovalo pod uticajima neo-liberalizma i globalizacije predstavlja pogodan ambijent za različite prevare. Od 2008. godine, sa pojavom svetske ekonomske krize postalo je jasno da samo tržište deluje kao kriminogeni faktor, te da ekonomsko, političko i kulturno okruženje doprinosi pojavi prevarnih aktivnosti u različitim oblastima života i na svim nivoima<sup>7</sup>.

Uprkos rastućoj društvenoj opasnosti prevara u osiguranju, u svesti građana se takve prevare, slično kao što je slučaj i kod poreskih utaja ili hipotekarnih prevara, izjednačavaju sa tzv. kriminalitetom bez žrtava (*victimless crime*), pošto štetu od prevara trpe fondovi privatnog ili državnog osiguranja, pri čemu se obično ti troškovi prevajuju na reosiguravača ili najširi krug osiguranika koji su krajnji korisnici. Građani su obično skloni da potcenjuju značaj onih vrsta krivičnih dela koja se retko javljaju u njihovom

---

<sup>4</sup> N. Dožić, (2014), 61-63.

<sup>5</sup> S. Barkhuizen, "Transnational crime gangs make fraud a global epidemic", na stranici *Coalition against Fraud*, 17. juni 2014., dostupno na: <http://www.insurancefraud.org/article.htm?RecID=3350>, pristup 13. 6. 2016.

<sup>6</sup> U skladu sa društvenim promenama i pojavom organizovanog privrednog kriminaliteta definicija kriminaliteta "belog okovratnika" morala bi da bude promenjena u odnosu na tradicionalnu, tako da je sada aktuelnija ona kojom se pod takvim kriminalitetom podrazumevaju "nezakonita ili neetička dela pojedinca ili organizacije koji narušavaju poverenu im odgovornost ili javno poverenje, koje vrše osobe visokog ili društvenog statusa koji zasluzuje uvažavanje, obično u sklopu svojih legitimnih profesionalnih aktivnosti u cilju ostvarivanja lične ili koristi za organizaciju" (definicija prema: J. Helmkamp, R. A. Ball, K. Townsend (eds.), *Definitional dilemma: can and should be a universal definition of white collar crime?*, 1996, National White Collar Crime Center, Morgantown, 351.

<sup>7</sup> Na ove pojave, na primeru prevara sa hipotekarnim kreditima u Americi, ukazuje Saly Simpson (S. Simpson, "Making Sense of White Collar Crime", *Ohio State Journal of Criminal Law*, 8/2011, 482, 500).

neposrednom okruženju i o kojima malo znaju. Tako se uvek kriminalitet sa elementom nasilja, uprkos tome što se retko javlja u svom najtežem vidu, percipira kao društveno opasniji od masovno prisutnog imovinskog ili privrednog kriminaliteta. Zbog toga često izostaje društveni prekor zbog prevarnog ponašanja, slično kao što građani imaju tolerantan odnos i kod drugih oblika imovinskog kriminaliteta<sup>8</sup>. Moguće je da tome posebno doprinosi to što građani nemaju pozitivno mišljenje o industriji osiguranja. Ipak, iznenađuje da građani širom sveta ispoljavaju slične stavove. Tako su, na primer, građani Velike Britanije prevare osiguranja po značaju izjednačavaju sa sitnom krađom peškira iz hotela, dok je jedno istraživanje 1997. izvršeno u Sjedinjenim Američkim Državama pokazalo da su građani većinom spremni da prevare osiguranje (da bi smanjili troškove, podmirili iznenadni rashod ili, jednostavno, da bi se "osvetili" osiguravaču) kao i da ne bi prijavili prevaru, ako bi za nju saznali<sup>9</sup>. Sa navedenim podacima slažu se rezultati drugih istraživanja: tako je 20% Nemaca istaklo da ne smatra prevaru osiguranja krivičnih delom, dok je 44% Holandana učestvovalo u prevari osiguranja (12% je to i priznalo), a čak 40% Danaca poznaje nekog ko je prevario osiguranje<sup>10</sup>. Možda je razlog tolerantnog odnosa prema prevarama u osiguranju taj što su, prema podacima iz kriminoloških istraživanja, učinioci prevara većinom lica koja nisu ranije osuđivana, iz srednjih pa čak i viših društvenih slojeva, koja se spontano odlučuju da izvrše krivično delo isprovocirana prilikom koja im se ukazuje da "zarade" na osiguranju, najčešće kako bi rešili akutni finansijski problem ili poluprofesionalci, koji s vremena na vreme izvrše neko imovinsko krivično delo uz redovnu (legitimnu) profesionalnu delatnost<sup>11</sup>. Sa druge strane, takvi podaci ukazuju na tačnost ocene da prevare u osiguranju spadaju u kriminalitet "belog okovratnika" koji se teško otkriva, pošto ga vrše poslovni ljudi, javni službenici ili profesionalci, individualno ili u okviru korporacija, kroz svakodnevnu poslovnu delatnost<sup>12</sup>. U savremenom društvu taj kriminalitet sve češće čine pripadnici srednje i niže klase, pri čemu sebe ne smatraju učiniocima protivpravnih dela, nego osobama koje opravdano koriste društvenu poziciju na kojoj se nalaze, što se, kako vidimo, slaže sa stavovima javnog mnjenja i policije, tako da učinioci uživaju neku vrstu "faktičkog imuniteta"<sup>13</sup>.

### 3. "TAMNA BROJKA" (ORGANIZOVANO IZVRŠENIH) PREVARA U OSIGURANJU

Obim izvršenih prevara u osiguranja u određeno vreme na nekom području ne može sa sigurnošću biti utvrđen. Razlog je osobena priroda osiguranja u kojoj nije uvek moguće imati pouzdana saznanja koja se temelje na činjenicama<sup>14</sup>. Zato je moguće da se u slučaju sumnje u prevarni postupak osiguranika ne mogu aktivirati mehanizmi sudske zaštite, iako je prevara predviđena kao protivpravna radnja i u

---

<sup>8</sup> Đ. Ignjatović, *Kriminologija*, X izmenjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2010, str. 110.

<sup>9</sup> N. Dožić, *Prevare u osiguranju*, doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta Union, Beograd, 2012, 24-25.

<sup>10</sup> V. Čolović, "Prevare u osiguranju autoodgovornosti", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 2-3/2011, 333.

<sup>11</sup> Prema podacima iz Austrije, u periodu od 1978- 2012. godine izvršioči su najčešće bili amateri (85%), zatim poluprofesionalci (12%), a samo 3% delovalo je u organizovanoj kriminalnoj grupi (M. Edelbacher, M. Theil, *Kriminalität gegen Versicherung*, Linde Verlag, Vienna, 2008, 25).

<sup>12</sup> Z. Radović, Ž. Aleksić, Z. Petrović, T. Petrović, *Prevare u osiguranju*, Glosarijum, Beograd, 2003, 245-246.

<sup>13</sup> N. Dožić, (2012), 20-21.

<sup>14</sup> J. Schiller, *Versicherungsbetrug als ökonomisches Problem – eine vergragstheoretische Analyse*, Verlag Versicherungswirtschaft GmbH., Karlsruhe, 2004, 39.

obligacionom i u krivičnom pravu. Stoga se ne može pouzdano proceniti "tamna brojka" prevara u osiguranju za koju se uobičajeno pretpostavlja da je visoka.

Visina "tamne brojke" pokušavala se odrediti tzv. demoskopskim istraživanjima, zasnovanim na procenama stručnjaka o prisustvu rizika prevara u pojedinim oblastima osiguranja. Prema takvim istraživanjima vršenim krajem devedesetih godina prošlog veka u Nemačkoj, stopa otkrivanja prevara u osiguranju, zavisno od vrste osiguranja, varira između 1: 30 i 1: 50 (Geerds, Shad, 1965) dok je Lindenau (1990) ustanovio odnos od čak 1:3000 godišnje<sup>15</sup>. Slična istraživanja koja su preuzeli Wittkämper, Wulff-Nienhüsser i Kammer 1990. godine i Fetchenhauer (1990, 1998) kojima je ispitivan obim ovog kriminaliteta i stavovi stručnjaka u vezi sa rasprostranjenošću prevara u pojedinim vidovima osiguranja, pokazala su da se procenjuje kako se u osiguranju od odgovornosti i osiguranju putnika može javiti više od 20% fingiranih odštetnih zahteva, u obaveznom osiguranju od autoodgovornosti i osiguranju stana oko 15%, dok u transportnom i osiguranju od požara rizik od moguće prevare nikad ne treba isključiti. Rezultati ove studije ukazuju na to da oko 28% ispitanika (među kojima su bili i stručnjaci iz osiguranja) smatra prevare u osiguranju bagatelnim kriminalitetom<sup>16</sup>.

Novija kriminološka istraživanja se zasnivaju na drugačijem pristupu. Na primer, analiza statističkih podataka nemačke savezne policije u periodu od 1987. do 2003. godine pokazuje da broj podnetih krivičnih prijava za krivična dela prevara i zloupotreba osiguranja po godini varira između 7000 do 9000, pri čemu su ti slučajevi rasvetljeni u 98,4-100% (šteta učinjena osiguranju iznosila je između 35-60 miliona evra godišnje)<sup>17</sup>. Međutim, tvrđnji da postoji visoka "tamna brojka" prevara u osiguranju doprinosi to što nije poznato koliko prevara godišnje osiguravači i državni pravobranioци ne prijave, bilo zato što se takve radnje ne mogu podvesti pod radnje odgovarajućih krivičnih dela, na primer, zbog malog iznosa štete, bilo zato što su pravobranilaštva nadležna samo za pokretanje parničnih postupaka<sup>18</sup>. Za takve prevare se, prema subjektivnim procenama stručnjaka, pretpostavlja da ih bude oko 89 000 godišnje u Nemačkoj<sup>19</sup>. Osiguravajuće organizacije upravo takve "sitne" i "meke" prevare teško otkrivaju, te je zato minimalan broj zahteva za isplatu štete koji osiguravači odbiju zbog dokazanog prevarnog postupka ugovarača osiguranja, osiguranika ili nekog drugog lica. Na primer, 1994. godine u Australiji je broj odbijenih zahteva iz tog razloga iznosio samo od 0,1 do 0,75% (zavisno od vrste osiguranja) od brojnih ukupno ispitivanih sumnjivih slučajeva<sup>20</sup>.

Osim što nije poznata veličina "tamne brojke" prevara u osiguranju, ne može se pouzdano govoriti ni o zastupljenosti organizovanog kriminaliteta u takvim aktivnostima. Razlog je taj što se organizovani kriminalitet obično povezuje sa

---

<sup>15</sup> M. Franzke, *Strafrechtliche Instrumentarien zur Eindämmung von Versicherungsbetrug*, Inaugural-Dissertation zu Köln Universität, Band 28, Josef Eul Verlag, Lohmar, 2012, 47.

<sup>16</sup> M. Franzke, 48-49.

<sup>17</sup> J. Schiller, 39.

<sup>18</sup> Prema podacima iz istraživanja Fetchenhauer-a (1998) 54% prevara se odnosilo na iznose do 100 evra (sa visinom štete opadao je broj prevara). Statistički podaci savezne nemačke policije za 2014. pokazuju da je oko četvrtine prevara za koje su podnete krivične prijave po iznosu šteta ispod 500 evra, a druga četvrtina po iznosu štete varira između 500 do 2500 evra (V. Köneke, H. Müller-Peters, D. Fetchenhauer, *Versicherungsbetrug verstehen und verhindern*, Springer, Wiesbaden, 2015, 19-20). Zato se može razumeti što građani prevare u osiguranju pretežno smatraju vidom bagatelnog kriminaliteta.

<sup>19</sup> J. Schiler, 39. Jedno reprezentativno istraživanje izvršeno preko Udruženja za zaštitu potrošača, za 1994. godinu pokazalo je da "tamna brojka" prevara iznosi od 4-28% s tim što je rizik od prevara izraženiji u oblasti imovinskih osiguranja (naročito osiguranje od odgovornosti, osiguranje stana, zgrada, osiguranje vozila), dok je najmanje zastupljen kod osiguranja života i osiguranja lica (*Ibidem*).

<sup>20</sup> T. Baldock, *Insurance Fraud*, Trends and Issues, no. 66, Australian Institute of Criminology, february 1997, 3, dostupno na: [http://aic.gov.au/media\\_library/publications/tandi\\_pdf/tandio66.pdf](http://aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandio66.pdf), pristup 25. 6. 2016.

modelom organizacije italijanske Mafije, ali u realnosti sve češće su grupe kriminalaca male, deluju na određenoj teritoriji sa koje se lako premeštaju i ne moraju nužno biti u sukobu sa drugim kriminalnim grupama koje se bave sličnom kriminalnom aktivnosti<sup>21</sup>. Sa druge strane, nedostatak pouzdanih podataka o obimu takvih aktivnosti (naročito u pogledu poreskih utaja, prevara usmerenih protiv finansijskih interesa Evropske unije, prevara prema pojedincima, prevara u osiguranju i slično) onemogućava da se sagleda ukupnost takvih aktivnosti i da se one prepoznaju kao "organizovani" kriminalitet. To znači da je manjkavo naše saznanje o finansijskom kriminalitetu, o tome kako je organizovan, a pogotovu o socijalnim i ekonomskim posledicama takvog kriminaliteta<sup>22</sup>.

Pouzdana kriminološka zapažanja sprečava nedostatak kvalitetnih podataka: službene policijske statistike ne sadrže detaljne podatke o načinu izvršenja prevara i učinocima na osnovu kojih se može ustanoviti povezanost pojedinih krivičnih dela i učinilaca, a evidencije kojima raspolažu osiguravajuće organizacije nisu sistematične i neujednačene su, tako da podaci nisu međusobno uporedljivi niti je moguća njihova efikasna razmena<sup>23</sup>. Takođe, prikupljanje podataka za *modus operandi* usmereno je po pravilu na način izvršenja prevara i učinioce, dok se zanemaruju podaci o oštećenim, iako se savremeni sofisticirani načini izvršenja prevara upravo odlikuju posebnim vezama između oštećenih i izvršilaca prevara u osiguranju (na primer, prijavljena "krađa" luksuznog automobila koji se sa znanjem vlasnika izvozi u drugu zemlju, dok vlasnik prijavljuje nastanak osiguranog slučaja i naplaćuje naknadu od osiguranja zbog krađe vozila).

O rasprostranjenosti prevara u osiguranju kao vida organizovanog kriminaliteta nema pouzdanih saznanja. Rezultati ranijih kriminoloških istraživanja ukazivali su na to da su prevare osiguranja većinom vršili pojedinci, dok je samo oko 1/3 prevara učinjena u saučesništvu uz pažljivo pripremu, kako bi došlo do nastupanja štetnog događaja (na primer, u slučajevima osiguranja od požara, transporta ili prilikom isceniranja saobraćajnih nezgoda kod obaveznog osiguranja od auto-odgovornosti)<sup>24</sup>. Takve aktivnosti sve češće organizuju kriminalne grupe, kako na lokalnom tako i na međunarodnom ili transnacionalnom nivou, jer se može pretpostaviti da finansijski kriminalitet jača u skladu sa ekonomskom krizom i promenama na tržištu osiguranja. Zbog toga je opravdano prevare u osiguranju posmatrati kao oblik organizovanog kriminaliteta<sup>25</sup>.

Na povezanost prevara u osiguranju i promena u ekonomiji ukazuju podaci da su još 1965. u Sjedinjenim Američkim Državama i u Italiji prijavljeni su prvi slučajevi lažnih saobraćajnih nezgoda, radi naplate štete od osiguranja. Od tada do danas su se neslućeno

---

<sup>21</sup> M. Levi, M. Innes, P. Reuter, R. V. Gundur, *The economic, financial and social impacts of organised crime in the European Union*, EU Parliament, Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Special Committee on Organised Crime, Corruption and Money Laundering, 2013, 17, dostupno na:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/JOIN/2013/493018/IPOL-JOIN\\_ET\(2013\)493018\\_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/JOIN/2013/493018/IPOL-JOIN_ET(2013)493018_EN.pdf), pristup 23. 6. 2016.

<sup>22</sup> V. Köneke *et al.*, 18.

<sup>23</sup> S. Simpson, 485.

<sup>24</sup> R. Arnold, *Kriminalität und Versicherung: eine Untersuchung der Beziehungen zwischen Kriminalität und Versicherung sowie der kriminalitätsbezogenen Entscheidungsbereiche im Versicherungsunternehmen*, Duncker und Humboldt, Berlin, 1992, 127.

<sup>25</sup> J. Čirić, "Posebni oblici prevarnog ponašanja", u: *Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji (od postojećeg zakonodavstva do sveobuhvatnog predloga reforme)*, UNICRI, Institut za uporedno pravo i Univerzitet u Firenci, Beograd, 2008, 94 i 356.



povećale mogućnosti organizovanja prevara. Pri tome, nisu sve oblasti osiguranja izložene jednakim rizicima od prevara. Na primer, osamdesetih godina prošlog veka u Sjedinjenim Američkim Državama zabeležena je značajna organizovana kriminalna aktivnost ruskih emigrantskih grupa u vezi prevara u osiguranju. Te prevare su uobičajeno povezane sa fingiranjem saobraćajnih nezgoda ili uvećanjem šteta na vozilima i obračunavanjem lažnih usluga medicinskih pregleda i lečenja na račun fondova zdravstvenog osiguranja. Upravo je niz takvih prevara državnog fonda zdravstvenog osiguranja izvršeno u Kaliforniji kasnih osamdesetih godina prošlog veka. Tom prilikom osiguranje Kalifornije pretrpelo je štetu za preko 50 miliona dolara. Na čelu kriminalne grupe bio je Michael Smuchkevich, a ono što impresionira je veličina grupe u čiji je rad bilo uključeno 250 medicinskih klinika i laboratorija, desetine lekara, tehničara, bankarskih činovnika i administrativnih radnika, koji su podneli na hiljade odštetnih zahteva (iznosa koji je premašivao jedan bilion dolara), pri čemu su se aktivnosti na "pranju novca" odvijale preko 500 različitih "školjki" kompanija i stranih banaka. Sredinom devedesetih u Pensilvaniji je delovala grupa ruskih emigranata koji su telefonski prijavljivali lažne automobilske nesreće i na osnovu tih prijava naplatili preko jedan milion dolara od osiguravača<sup>26</sup>.

Slični primeri navode se i u Nemačkoj. Prema podacima nemačke Savezne kriminalističke službe iz 1998. čak tri četvrtine analiziranih krivičnih postupaka te godine vođeno je prema učiniocima koji su delovali u sastavu međunarodno organizovanih grupa: osim Nemaca činili su ih državljani još 102 druge države. Razlog organizovanog povezivanja državljana različitih zemalja je bila težnja da profiraju na razlikama u nacionalnim zakonodavstvima i drugačijoj praksi krivičnog gonjenja, naročito kada čine tzv. "dela bez žrtava" kao što su prevare u osiguranju, carinske prevare, prevare sa subvencijama ili investicijama, krivična dela nedozvoljenog tranfera tehnologija, otklanjanja štetnog otpada ili pranje novca<sup>27</sup>.

Još krajem devedesetih godina prošlog veka na nemačkim auto-putevima su bili zabeleženi primeri naročito opasnog organizovanog provociranja saobraćajnih nezgoda, kako bi se naplatilo osiguranje zbog oštećenja na vozilima, a 2001. godine se sudilo kriminalnoj grupi koja se bavila prevarama isceniranjem saobraćajnih nezgoda i naplatom naknade od osiguranja pričinivši štetu preko 6 miliona evra. Grupa je delovala na područjima Esena i Kelna i okupljala između 520 i 925 učinilaca, među kojima su bili i pravnici i saobraćajni veštaci<sup>28</sup>.

Jedno novije istraživanje rasprostranjenosti i odlika privrednog kriminaliteta u oblasti delatnosti osiguranja izvršeno u Nemačkoj 2011. preko telefonskog anketiranja 830 ispitanika pokazalo je da je svako drugo osiguravajuće društvo (53%) pretrpelo štete od delovanja kriminalnih grupa u čijem sastavu deluju brokeri, posrednici u osiguranju, provajderi, prodavci polisa povezano sa osiguranicima, ugovaračima osiguranja ili korisnicima osiguranja. Rezultati istraživanja upozoravaju na to da štete osiguravajućoj organizaciji najčešće pričinjavaju saradnici na visokim pozicijama u samom osiguravajućem društvu i posrednici u osiguranju<sup>29</sup>.

---

<sup>26</sup> New York State Organized Crime Task Force, New York State Commission of Investigation of Investigation, and New Jersey State Commission of Investigation, "Analysis of Russian Emigré Crime in the Tri-State Region", in: P. Williams, *Russian Organized Crime, The New Threat?*, Routledge, London and New York, 1997, 188.¶

<sup>27</sup> B. Frevel, *Kriminalität gefährdungen der Inneren Sicherheit?*, Leske Budrich, Opladen, 1999, 55-56.

<sup>28</sup> M. Franzke, 41.

<sup>29</sup> K. Bussman, G. Lescher, S. Salvenmoser, *Wirtschaftskriminalität Versicherungsbranche*, Pricewaterhouse Coopers AG Wirtschaftsprüfung und Martin Luther Universität, Halle-Wittenberg, 2011, 20-22.

Prema natpisima u nemačkoj štampi, organizovane ruske kriminalne grupe angažuju se u oblasti pružanja medicinske nege i smeštaja korisnicima socijalnih usluga, pri čemu se fakturišu usluge koje nisu pružene ili se uvećavaju računski izvršenih usluga, čime se nanose štete fondovima socijalne zaštite. Okvirno se procenjuje da je 1/5 troškova koji se sada isplaćuju nepotrebna, s tim što se mesečno po pacijentu isplaćuje oko 15000 evra. Tako ostvarenu protivpravnu imovinsku korist dele korisnik zdravstvenog ili socijalnog osiguranja i kriminalna organizacija<sup>30</sup>.

Navedeni primeri pokazuju da ne raste samo broj prevara nego i njihova kompleksnost, intenzitet i sofisticiranost, jer kriminalne grupe, u čijem sastavu deluju saradnici u osiguranju, koriste profesionalce za obavljanje određenih aktivnosti (na primer, "hakere" kako bi u drugoj zemlji organizovali prevaru), postupaju prema savetima pravnika ili veštaka iz različitih oblasti i primenjuju dostignuća moderne tehnologije (recimo, vrše krađe ili falsifikovanja ličnih podataka ugovarača osiguranja iz baza osiguravajućih organizacija kako bi olakšali prevaru ili onemogućili njeno otkrivanje i slično). Zahvaljujući velikoj pokretljivosti, kriminalne aktivnosti grupe se "sele" na druga područja čim se pogoršaju uslovi za izvršenje prevara pošto osiguravajuće organizacije podignu nivo kontrole ili policija pojača aktivnosti na otkrivanju prevara.

Prema tome, rast prometa, intenziviranje saobraćaja, povezivanje bankarskih i monetarnih sistema i olakšano kretanje ljudi i roba širom sveta omogućava da i prevare u osiguranju mogu da se jave u obliku (transnacionalno) organizovanog kriminaliteta. Intenziviranje međunarodnog transporta, na primer, doprinelo pojavi organizovanih prevara u oblastima transportnog i osiguranja vozila, pri čemu se te zloupotrebe javljaju povezano sa krađama transportnih kontejnera ili krađama luksuznih vozila koji se odvoze u druge zemlje. Slično tome, planiraju se provalne krađe kako bi se potom prijavile krađe osigurane stvari<sup>31</sup>. Pri tome, često novac dobijen iz prevara u osiguranju služi za finansiranje drugih kriminalnih aktivnosti grupe, na primer, za nabavku psihoaktivnih supstanci kojima će se neovlašćeno trgovati i slično<sup>32</sup>. Može se reći da društvena opasnost od prevara u osiguranju raste ne samo zbog masovnosti nego upravo zbog načina izvršenja pri čemu se ispoljava simbiotička povezanost različitih kriminalnih grupa (narko-kartela, "krugova" lica koji se bave prevarama u osiguranju, terorista, "sajber" kriminalaca i slično). Spremnost da jedni drugima pomognu u različitim kriminalnim aktivnostima istovremeno otežava napore državnih organa da takve grupe pravovremeno otkriju i da spreče njihove kriminalne aktivnosti.

#### 4. SITUACIJA U SRBIJI

Demoskopska ispitivanja iz 2011. ukazuju na to da je rizik od prevara u Srbiji najveći u oblasti osiguranja autoodgovornosti i zdravstvenog osiguranja. Procenjuje se da je zastupljenost prevara u autoodgovornosti između 40-50%, a kod kasko osiguranja vozila 50%, naročito u slučajevima krađe<sup>33</sup>. Podaci iz prakse sudova i osiguravajućih društava pokazuju da se 60% navodnih saobraćajnih nezgoda dešava noću, uz učešće skupih, kasko osiguranih i vozila male vrednosti. Učesnici tih nezgoda su većinom (59%) muškarci stari

---

<sup>30</sup> "Betrug durch russische Pflegedienste grassiert", *Welt*, 16. 4. 2016. dostupno na: <http://www.welt.de/wirtschaft/article154415616/Betrug-durch-russische-Pflegedienste-grassiert.html>, pristup 12. 6. 2016.

<sup>31</sup> M. Edelbacher, M. Theil, 25- 28.

<sup>32</sup> T. Baldock, 2.

<sup>33</sup> V. Čolović, 326.

između 25 i 35 godina, a u predmetima osiguranja se često naknadno javljaju svedoci – putnici u tim vozilima koji su pretrgli "tr Zajne povrede vrata"<sup>34</sup>. Takođe, u kriminalnom lancu može da učestvuje pripadnik policije zadužen da "otkriva" nesreću i izvrši uvidaj, službenik osiguranja, veštak, likvidator štete, lekar cenzor i slično<sup>35</sup>. Zvanični policijski podaci za period od 2010. do 2013. godine, na uzorku od 450 slučajeva, potvrđuju da kao izvršioc prevara u osiguranju preovlađuju muškarci (83%) starosti od 21-40 godina, pri čemu distribucija krivičnih dela po izvršiocima pokazuje da se krivična dela pretežno vrše u saučesništvu, što bi ukazivalo na mogućnost prisustva organizovanih kriminalnih grupa<sup>36</sup>. Takvu hipotezu trebalo bi proveriti novijim istraživanjima.

## ZAKLJUČAK

Prevare u osiguranju u savremenom društvu postaju sve češće vid organizovanog kriminaliteta, ali se obim tog kriminaliteta ne može odrediti. Razlog je što se brojne prevare koje glase na male novčane iznose ne prijavljuju kao krivična dela. Međutim, masovnost tih prevara utiče da osiguravajuće organizacije trpe velike štete od prevara.

U ovom radu analizirani argumenti pokazuju da manji broj prevara ima karakter organizovanog kriminaliteta, često transnacionalnog. Specifičnost tog kriminaliteta jeste uključivanje velikog broja lica u "krugove" prevaranata, među kojima su i službenici iz osiguranja, veštaci, stručnjaci zaduženi za procenu šteta, advokati i druga lica, a ne samo osiguranici, ugovorači osiguranja ili korisnici osiguranja. Prevara je moguća u svim fazama od pripreme zaključenja ugovora u osiguranju do njegove realizacije. Sa porastom ekonomskog značaja osiguranja može se očekivati da će organizovane prevare u osiguranju biti sve češće. I iskustva iz Srbije mogu potvrditi te prognoze. Zbog toga bi trebalo pojačati preventivne aktivnosti na sprečavanju prevara u osiguranju.

## LITERATURA

1. \*\*\*, *Accenture*, London, June 12, 2013, dostupno na: <https://newsroom.accenture.com/subjects/research-surveys/fraudulent-pandc-insurance-claims-on-the-rise-in-europe-accenture-survey-finds.htm>, pristup 18. 6. 2016.
2. Arnold, R., *Kriminalität und Versicherung: eine Untersuchung der Beziehungen zwischen Kriminalität und Versicherung sowie der kriminalitätsbezogenen Entscheidungsbereiche im Versicherungsunternehmen*, Duncker und Humboldt, Berlin, 1992.
3. Baldock, T., *Insurance Fraud*, Trends and Issues, no. 66, Australian Institute of Criminology, february 1997, 3, dostupno na: [http://aic.gov.au/media\\_library/publications/tandi\\_pdf/tandio66.pdf](http://aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandio66.pdf), pristup 25. 6. 2016.

---

<sup>34</sup> M. Božović, Z. Knežević, D. Simić, "Modeli saradnje subjekata u cilju otkrivanja prevara u osiguranju" u zborniku radova sa XI simpozijuma *Analiza složenih saobraćajnih nezgoda i prevare u osiguranju*, Zlatibor, 2012, 2.

<sup>35</sup> D. Obradović, "Ljudski faktor – preduslov za sprečavanje prevara u osiguranju" u zborniku radova sa XII simpozijuma *Veštačenje saobraćajnih nezgoda i prevare u osiguranju*, Divčibare 2013, 230-231.

<sup>36</sup> Ž. Nikač, Lj. Vučić, "Prevare u osiguranju u Republici Srbiji od 2010. do 2013. godine", *Bezbednost*, 2015/1, 189-190.

4. Barkhuizen, S., "Transnational crime gangs make fraud a global epidemic", na stranici *Coalition against Fraud*, 17. juni 2014., dostupno na: <http://www.insurancefraud.org/article.htm?RecID=3350>, pristup 13. 6. 2016
5. \*\*\*, "Betrug durch russische Pflegedienste grassiert", *Welt*, 16. 4. 2016. dostupno na: <http://www.welt.de/wirtschaft/article154415616/Betrug-durch-russische-Pflegedienste-grassiert.html>, pristup 12. 6. 2016.
6. Božović, M., Knežević, Z., Simić, D., "Modeli saradnje subjekata u cilju otkrivanja prevara u osiguranju" u zborniku radova sa XI simpozijuma *Analiza složenih saobraćajnih nezgoda i prevare u osiguranju*, Zlatibor, 2012, 1-9.
7. Bussman, K., G. Lescher, S. Salvenmoser, *Wirtschaftskriminalität Versicherungsbranche*, Pricewaterhouse Coopers AG Wirtschaftsprüfungs und Martin Luther Universität, Halle-Wittenberg, 2011, 20-22.
8. Čolović, V., "Prevare u osiguranju autoodgovornosti", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, god. 40, 2-3/2011, 325-340.
9. Čirić, J., "Posebni oblici prevarnog ponašanja", u: *Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji (od postojećeg zakonodavstva do sveobuhvatnog predloga reforme)*, UNICRI, Institut za uporedno pravo i Univerzitet u Firenci, Beograd, 2008.
10. Dožić, N., "Pojam prevare u osiguranju", u: Z. Petrović, N. Mrvić-Petrović, *Osiguranje, naknada štete i parnični postupak*, Intermex, Beograd, 2014, 60-76.
11. Dožić, N., *Prevare u osiguranju*, doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta Union, Beograd, 2012.
12. Edelbacher M., Theil, M., *Kriminalität gegen Versicherung*, Linde Verlag, Vienna, 2008,
13. Franzke, M., *Strafrechtliche Instrumentarien zur Eindämmung von Versicherungsbetrug*, Inaugural-Dissertation zu Köln Universität, Band 28, 2012, Josef Eul Verlag, Lohmar.
14. *Fraud Statistic - Coalition Against Insurance Fraud*, dostupno an: <http://www.insurancefraud.org/statistics.htm>, pristup 18. 6. 2016.
15. Frevel, B., *Kriminalität gefährdungen der Inneren Sicherheit?*, Leske Budrich, Opladen, 1999.
16. Helmkamp, J., Ball, R.A., Townsend K. (eds.), *Definitional dilemma: can and should be a universal definition of white collar crime?*, 1996, National White Collar Crime Center, Morgantown WV.
17. Ignjatović, Đ., *Kriminologija*, X izmenjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2010.
18. Köneke, V., Müller-Peters, H., Fetchenhauer, D., *Versicherungsbetrug verstehen und verhindern*, Springer, Wiesbaden 2015.
19. Levi, M., Innes, M., Reuter, P., Gundur, R.V., *The economic, financial and social impacts of organised crime in the European Union*, EU Parliament, Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Special Committee on Organised Crime, Corruption and Money Laundering, 2013, 17, dostupno na: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/493018/IPO\\_L-JOIN\\_ET\(2013\)493018\\_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/493018/IPO_L-JOIN_ET(2013)493018_EN.pdf), pristup 23. 6. 2016.
20. New York State Organized Crime Task Force, New York State Commission of Investigation of Investigation, and New Jersey State Commission of

- Investigation, "Analysis of Russian Emigré Crime in the Tri-State Region", in: P. Williams, *Russian Organized Crime, The New Threat?*, Routledge, London and New York, 1997, 177-236.
21. Nikač, Ž., Vučić, Lj., "Prevare u osiguranju u Republici Srbiji od 2010. do 2013. godine", *Bezbednost*, 1/2015, 175-196.
  22. Obradović, D., "Ljudski faktor – preduslov za sprečavanje prevara u osiguranju" u zborniku radova sa XII simpozijuma *Veštačenje saobraćajnih nezgoda i prevare u osiguranju*, Divčibare 2013, 227-236.
  23. Radović, Z., Aleksić, Ž., Petrović, Z., Petrović, T., *Prevare u osiguranju*, Glosarijum, Beograd, 2003.¶
  24. Schiller, J., *Versicherungsbetrug als ökonomisches Problem – eine vergragstheoretische Analyse*, Verlag Versicherungswirtschaft GmbH., Karlsruhe, 2004
  25. Simpson, S., "Making Sense of White Collar Crime", *Ohio State Journal of Criminal Law*, 2011, vol. 8, 481-502.

## INSURANCE FRAUD - TRIVIAL OR ORGANIZED CRIME?

*This paper examines the criminological characteristics of fraudulent behaviors by which the insurance companies are damaged. The authors states that most frauds shows the characteristics of trivial crime, which is situational done . Massiveness of such petty crime inflicts enormous damage to insurance companies and leads to high dark figure of crime. There are very few frauds which are done with the complicity of several persons. These insurance frauds have the characteristics of serious "white collar" crime, as well as transnational organized financial crime. With economic progress in Serbia it can be expected that the insurance frauds, especially in the area of property insurance, will express the characteristics of organized crime. Therefore, we should strengthen the preventive activities.*

*KEY WORDS: fraud, insurance, dark figure of crime, "white collar" crime, transnational crime, organized crime*



## TERORISTIČKO UDRUŽIVANJE KAO OBLIK ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA

Dijana Janković\*  
Ivana Milovanović\*

*Terorizam kao pojava savremenog društva, ugrožava najznačajnije tekovine modernog vremena. Takođe, opasnost koju predstavlja organizovani kriminal više je nego evidentna, s obzirom na to da poprima široke, transnacionalne okvire i zbog toga postaje, pored terorizma, glavni bezbednosni problem, izazov i rizik svih savremenih društava. Delovanjem organizovanog kriminala ugrožavaju se ljudska bezbednost i vladavina prava. Organizovane terorističke grupe preduzimaju i novie oblike kriminalnih aktivnosti, pri čemu ugrožavaju bezbednost na različite načine. Upravo zbog specifičnosti ovih načina ugrožavanja bezbednosti, potrebno je posvetiti veliku pažnju metodama suprotstavljanja organizovanom kriminalu i terorizmu. U poslednje vreme, koje obeleženo stalno prisutnom strepnjom od novih terorističkih napada i nastojanjima za njihovim suzbijanjem aktuelne su rasprave o mogućim metodama i sredstvima globalne borbe protiv terorizma.*

*KLJUČNE REČI: organizovani kriminal, terorizam, kriminalne grupe*

### INTERAKCIJA TERORIZMA I ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA

Terorizam po svom načinu ispoljavanja, obliku povezanog delovanja i suštinskom određenju spada u grupu organizovanog kriminaliteta. Organizovani kriminalitet je kompleksan i po mnogo čemu specifičan kriminalni fenomen, koji predstavlja veliku opasnost po pravni poredak i demokratske institucije jedne zemlje, ali i međunarodnu zajednicu u celini. Ekspanzija pranja novca, krijumčarenja droge i drugih opasnih roba, ilegalne trgovine oružjem, decom, ljudima, ljudskim organima ne mogu da zaobiđu određene forme organizovanog kriminaliteta i veoma često su uskoj vezi sa

---

\* Sudija Apelacionog suda u Nišu

\* Sudija Osnovnog suda u Nišu

terorističkim delovanjem. Organizovanom kriminalu pogoduju nestabilne institucije vlasti, slabe ekonomije i državne strukture podložne korupciji.<sup>1</sup>

Terorističko udruživanje se ispoljava kroz različite forme povezivanja u kojima se može iskazati ovaj posebno težak oblik kriminala, koji se manifestuje organizovanim akcijama pojedinih kriminalnih grupa u zemlji ili u inostranstvu koje pokušavaju da terorom ostvare najčešće političke ciljeve. Opšta karakteristika terorističkih kriminalnih grupa je da se izuzetno brzo integrišu i adaptiraju i ne ograničavaju na jedan oblik, delatnosti ili teritoriju.

Društvena opasnost sprege terorizma i organizovanog kriminala je zaista posebna i neuporedivo veća nego što pretil od klasičnog kriminala. Klasični kriminal je pojedinačna, po pravilu, neplanirana, impulzivna i iznenadna pojava. Ona izaziva sukob između pojedinca, učinioca krivičnog dela i države koja prema njemu ima odavno ustanovljeno pravo na kažnjavanje (*ius puniendi*). Dominantna uloga države u tom odnosu nije dovedena u pitanje. U slučaju organizovanog kriminala, posebno delovanjem terorističkih organizacija, koje se vrši kao korporativna i visokoprotitabilna poslovna delatnost, u sukobu su dve organizacije, kriminalna i državna, od kojih kriminalna organizacija ponekad može da bude iste snage, pa čak i jača od državne. I upravo u vremenima državnih kriza, teroristički organizovani kriminal, postaje posebno agresivan i nastoji da zauzme i zameni državnu vlast, ili barem da sa njom bude ravnopravan partner.<sup>2</sup>

Posebna i povećana društvena opasnost terorističkog organizovanog kriminala, koji se formira različitim oblicima terorističkog udruživanja, je posledica nekoliko njegovih karakteristika koje ga bitno razlikuju od tradicionalnog kriminala. To su: 1) visok stepen organizovanosti članstva, sa vojničkom disciplinom i internim hijerarhijskim odnosima; 2) velike finansijske transakcije, što pogađa materijalnu egzistenciju žrtve i stabilnost državnog budžeta; 3) težnja za vlašću, koja pretil opstanku državnih institucija, i 4) transnacionalnost, tj. planetarna rasprostranjenost, koja ne priznaje državne granice i nacionalni suverenitet, što je bio jedan od glavnih razloga što su savremene države počele da odustaju strogog potenciranja nacionalnog suvereniteta, da priznaju neophodnost međusobne saradnje i da počnu stvarati zajedničke zaštitne institucije.

Termin "teroristička grupa" odnosi se na svaku grupu ljudi koja praktikuje terorističke akcije ili koja rukovodi pod-grupama koje praktikuju terorizam. Termin "međunarodni terorizam" odnosi se na terorizam koji uključuje građane ili teritorije više zemalja.<sup>3</sup> Organizovani kriminal, kada se ispoljava kroz terorističke aktivnosti, ugrožava temelje savremene države i negira osnovna načela njenog demokratskog i pravnog uređenja. On destabilizuje vlade, podriva parlamentarizam, ruši poverenje građana u državne i pravne institucije, negira zakonitost i društveni moral.

Aktivnosti terorističkih udruženja dovode u pitanje bezbednost, ne samo individualnu, već i kolektivnu, državnu i međunarodnu. Trenutno, najaktuelnija teroristička pretnja na svetu ISIS - Islamska Država u Iraku i Siriji je nepriznata teroristička država koja pod svojom kontrolom drži velike regione u Iraku i Siriji. Nastala je 3. januara 2014. godine, a proglašena je kalifatom 29. juna iste godine. Od tog perioda se širila i sada kontroliše teritoriju na kojoj živi 10 miliona ljudi. Obuhvata Irak, Siriju i male delove Libije i Nigerije. Početkom jula 2014. godine pod kontrolom Islamske Države nalazili su se gradovi Mosul,

<sup>1</sup> Darko Marinković, "Organizovani kriminalitet - izazov krivičnom zakonodavstvu", *Bezbednost*, Beograd, 2004, vol. 46, br. 2, 191-208, str.192.

<sup>2</sup> Momčilo Grubač, "Organizovani kriminal u Srbiji", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 46, 4/2009, 701-709, str.705.

<sup>3</sup> Džonatan R. Vajt, "Terorizam" (prev. Roksanda Ćirović), *Alexandria Press*, Beograd, 2004. str 42.



Ramadi, Faludža, Tikrit, El Kaim i Baidži u Iraku i Ar Raka u Siriji.<sup>4</sup> Posledica su sukobi koji su doveli do nesagledivog talasa migracija stanovništva, posebno u toku 2015. godine, koji su otvorili trenutno goruće pitanje "migrantske krize" u Evropi i doveli do ekspanzije terorističkih akcija u toku 2015. i 2016. godine, koje su uticale i na promenu političke slike savremenog sveta.

## ULOGA KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA U SUZBIJANJU TERORISTIČKOG UDRUŽIVANJA

Više puta je ponovljeno da je organizovani kriminalitet izuzetno teško definisati, ali ga je isto tako teško i prepoznati a posebno je teško dokazati ga u krivičnom postupku, odnosno prikupiti dokaze kojima bi se u sudskom postupku utvrdile radnje opisane u krivičnim delima terorizma u odnosu na konkretne učinioce a naročito u odnosu na organizatore kriminalnih udruženja. Navedeno često i zbog toga, što se kod organizovanog kriminaliteta ilegalna delatnost prepliće sa drugim, potpuno legalnim delatnostima, a tim legalnim delatnostima je ovaj kriminal i povezan upravo zbog toga da bi mu se sakrio kriminalni trag i da bi se sačuvao kriminalom stečeni profit.

Cilj je da se nelegalno stečena sredstva "pranjem novca" investiraju u legalne društvene tokove, tako da se neretko, skoro celokupna imovinska korist stečena organizovanim kriminalom investira u privredna preduzeća, prosvetne ustanove i humanitarne akcije. To ima za dalju posledicu da organizatori kriminalnih udruženja vremenom dobijaju status uglednih poslovnih ljudi, postaju "nedodirljivi" za organe krivičnog gonjenja. Na udaru organizovanog kriminala su danas naročito države u tranziciji, među koje spada u Srbija. U njih organizovani kriminal dopire iz drugih uređenijih i stabilnijih država, jer ima povoljnije uslove za razvoj.

Krivično zakonodavstvo ima poseban zadatak, da u zakonom propisanim okvirima realizuje adekvatnu strategiju namenjenu suzbijanju delatnosti terorističkih udruženja, koja zbog svojih specifičnosti i sadržine često dovodi u pitanje neke tradicionalne institute krivičnog prava, kako materijalnog tako i procesnog. Zato organizovani kriminalitet danas, zajedno sa terorizmom predstavlja najveći izazov svakom pa i našem krivičnom zakonodavstvu, s obzirom da zbog svojih etioloških, a pre svega fenomenoloških karakteristika, usložnjava njegovu reakciju na ovaj kriminalni fenomen, koja se neretko suočava i sa pitanjem ostvarivanja i zaštite osnovnih sloboda i prava građana. U tom kontekstu poseban značaj imaju pripremljene radnje, koje po pravilu nisu sankcionisane u krivičnim zakonicima, ali u slučaju organizovanog terorističkog delovanja dobijaju poseban značaj, i po pravilu su inkriminisane.

Navedeno je neophodno upravo radi otkrivanja terorističkih planova pre njihove realizacije, odnosno poseban značaj dobija preventivno delovanje, koje se ostvaruje propisivanjem krivičnih dela u nacionalnim krivičnim zakonodavstvima, aktivnostima društvene zajednice usmerenim na stvaranje antiterorističke klime u društvu i onemogućavanje na taj način terorističkog udruživanja ili priključivanja građana nekoj već postojećoj organizaciji. U tom pravcu dobija dodatni značaj suzbijanje terorističke propagande i podizanje svesti na internacionalnom nivou o neophodnosti zajedničkog suprotstavljanja terorističkim organizacijama.

---

<sup>4</sup> Saša Stanković, "Terorizam kao pretnja globalnoj bezbednosti", *Institut za pravo i finansije*, 2015, Internet: <http://ipf.rs/terorizam-kao-pretnja-globalnoj-bezbednosti-2/>, (on-line) 14.02.2016.

## SANKCIONISANJE ORGANIZOVANOG TERORISTIČKOG DELOVANJA

U više međunarodnih dokumenta je istaknuto da su nacionalna krivična zakonodavstva ključna kada je u pitanju suprotstavljanje terorizmu i to svim njegovim oblicima ispoljavanja, te su od suštinskog značaja i krivičnopravne odredbe sadržane u režimu unutrašnjeg materijalnog i procesnog krivičnog prava. Krivična dela terorizma u našem zakonodavstvu, su već po nadležnosti državnih organa za postupanje svrstana u domen organizovanog kriminala. Napomenuli bismo i to da ne bi došlo do terminološkog mimilaženja da naš zakonodavac ne koristi u našoj nauci uobičajenu terminologiju – organizovani kriminalitet, već upotrebljava svojevrsnu "skraćenu" terminološku varijantu, pa govori o organizovanom "kriminalu".<sup>5</sup>

Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela je čl.2. st. 5. Zakona, propisano da je za krivična dela terorizam (član 391. KZ), javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela (član 391a KZ), vrbovanje i obučavanje za vršenje terorističkih dela (član 391b KZ), upotreba smrtonosne naprave (član 391v KZ), uništenje i oštećenje nuklearnog objekta (član 391g KZ), finansiranje terorizma (član 393. KZ) i terorističko udruživanje (član 393a KZ), nadležno za postupanje Tužilaštvo za organizovani kriminal. Navedeno je zadržano i u predlogu Nacrta novog Zakona iz 2015. godine. Dakle, na krivična dela terorizma prema našem zakonu, se primenjuju posebne dokazne radnje, postupa javno tužilaštvo za organizovani kriminal, posebno odeljenje nadležnog suda za organizovani kriminal i dr.

Sa krivično-materijalnog aspekta, posmatrajući savremena kretanja u uporednom krivičnom pravu prepoznajemo fazu povećanog opsega inkriminacija u oblasti borbe protiv terorizma. Sa jedne strane, povećan je broj krivičnih dela terorizma i sa druge strane, zaprećene su visoke kazne u skladu sa preporukama referentnih međunarodnih izvora.<sup>6</sup> Očigledno pojačana represija predstavlja posledicu naglog porasta terorističkih akata širom sveta.

Prema novom Nacrtu Krivičnog zakonika Republike Srbije iz 2015. godine, za kvalifikovane oblike krivičnih dela terorizma je predložena kazna doživotnog zatvora, umesto sada propisane kazne zatvora od trideset do četrdeset godina.

Dva najvažnija međunarodna dokumenta koja se bave definicijom i pitanjem terorizma su: Okvirna odluka Saveta Evropske unije o borbi protiv terorizma od 13. juna 2002. godine<sup>7</sup> sa izmenama i dopunama koje su učinjene 2008. godine<sup>8</sup> i Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju terorizma (*Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism CETS No. 196*).<sup>9</sup>

---

<sup>5</sup> Milan Škulić, "Odnos organizovanog kriminaliteta u krivičnopravnom smislu i saučesništva", *NBP, Žurnal za kriminalistiku i pravo*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2014, 1-27, str.2.

<sup>6</sup> Dragana Kolarić, "Nova koncepcija krivičnih dela terorizma u Krivičnom zakoniku Republike Srbije", *Crimen* (IV) 1/2013, 49-71, str.50.

<sup>7</sup> Council Framework Decision on Combating Terrorism, 2002/475/JHA.

<sup>8</sup> Council Framework Decision 2008/919/JHA of 28 November 2008 amending Framework Decision 2002/475/JHA on combating terrorism.

<sup>9</sup> Konvencija je doneta u Varšavi 16. maja 2005. godine, a stupila na snagu 1. juna 2007. godine. Naša zemlja je ratifikovala Konvenciju – "Službeni Glasnik RS – Međunarodni ugovori", br. 19/2009.

Za implementaciju u domaće krivično zakonodavstvo od posebnog značaja su odredbe iz članova 5. do 7. Konvencije (javno podsticanje na vršenje terorističkog dela, regrutovanje za terorizam i obuka za terorizam) koja sva dela mogu biti ispoljena i kroz teroristička udruženja, u različitim oblicima. Javno podsticanje na vršenje krivičnog dela terorizma označava širenje ili dostavljanje na neki drugi način poruke javnosti, u nameri podsticanja na izvršenje terorističkog dela, kada takvo ponašanje izaziva opasnost da bi jedno ili više takvih dela moglo biti učinjeno (član 5. Konvencije).

Krivični zakonik Republike Srbije koji je u primeni stupio je na snagu 1. januara 2006. godine i od tada je tri puta noveliran, dva puta 2009. godine i jedanput 2012. godine, a zatim je pretrpeo i određene izmene i dopune 2013. godine i 2014. godine<sup>10</sup>. Sa aspekta krivičnog dela terorizma najznačajnije izmene su bile 2012. godine. Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika RS iz decembra 2012. godine<sup>11</sup> polazi od nove koncepcije krivičnih dela terorizma. Osnov za propisivanje novih krivičnih dela terorizma predstavljala je Konvencija Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom i finansiranju terorizma, koju je Srbija ratifikovala 2009. godine.<sup>12</sup>

Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika RS iz decembra 2012. godine, je doneo niz značajnih novina u pogledu propisivanja krivičnih dela terorizma i suzbijanja organizovnog kriminala u oblasti terorizma, uključujući i finansiranje terorizma i "pranje novca" u svrhu finansiranja terorističkih organizacija ili "pranje novca" koji potiče iz terorističkih udruženja. Pre svega, u članu 391. Krivičnog zakonika određeno je osnovno delo terorizma (bez obzira da li je upravljeno protiv Republike Srbije, strane države ili međunarodne organizacije) sa brojnim oblicima radnje izvršenja. Ovo krivično delo, kao i nova krivična dela terorizma kao što je javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela (član 391a), vrbovanje i obučavanje za vršenje terorističkih dela (član 391b), upotreba smrtonosne naprave (član 391v), uništenje i oštećenje nuklearnog objekta (član 391g)) uneta su i usklađena sa međunarodnim konvencijama kojima je cilj sprečavanje akata terorizma, a posebno je sankcionisano i terorističko udruživanje (član 393a. KZ), kao oblik organizovanog terorističkog delovanja.

## KRIMINALNO UDRUŽIVANJE ZA VRŠENJE RAZLIČITIH VRSTA KRIVIČNIH DELA TERORIZMA

Na međunarodnom planu, odnosno u brojnim međunarodnim aktima, definicije uglavnom sadrže formalna obeležja, odnosno uslove koji moraju biti ispunjeni da bi se delo smatralo aktivnošću organizovanog kriminala. U dokumentima prihvaćenim na nivou država članica Evropske unije, koji se bave ovim pitanjem, navodi se deset ključnih odlika organizovanih kriminalnih grupa:

- 1) učestvovanje više od dvoje ljudi;
- 2) postojanje određenih uloga;
- 3) delovanje u dužem ili neodređenom periodu;

---

<sup>10</sup> Krivični zakonik "Službeni glasnik RS" br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014 – u daljem tekstu KZ.

<sup>11</sup> Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005, 72/2009, 111/2009, i 121/2012.

<sup>12</sup> Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom i finansiranju terorizma, "Službeni glasnik RS-Međunarodni ugovori", br.19/2009.

- 4) korišćenje nekih oblika discipline ili kontrole;
- 5) vršenje težih krivičnih dela;
- 6) korišćenje nasilja i drugih sredstava zastrašivanja;
- 7) korišćenje trgovinskih struktura ili struktura sličnih poslovnim;
- 8) umešanost u "pranje novca";
- 9) vršenje uticaja na pravosudne organe, upravu, medije, privredu;
- 10) težnja za profitom ili moći.<sup>13</sup>

Kada govorimo o organizovanim kriminalnim grupama treba imati na umu da se radi o složenom krivičnom pravnom, kriminološkom i bezbednosnom fenomenu, koji je predmet izučavanja i drugih naučnih disciplina (kriminalistike, socijalne patologije, sociologije, psihologije, istorije, etike). U praktičnom smislu, složenost organizovanih kriminalnih grupa ogleda se u karakteristikama njihovog oblika ispoljavanja.

U domaćem zakonodavstvu, krivično delo terorističko udruživanje, kao formalan oblik ispoljavaja terorističke organizacije, propisano je u članu 393a. KZ. Navedeno krivično delo postoji, prema našem KZ, ako se dva ili više lica udruže na duže vreme radi vršenja krivičnih dela iz čl. 391. do čl.393. KZ (terorizam, javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela, vrbovanje i obučavanje za izvršenje terorističkih dela, upotreba smrtonosne naprave, uništenje i oštećenje nuklearnog objekta, ugrožavanje lica pod međunarodnom zaštitom, finansiranje terorizma). Kažnjavaju se kaznom propisanom za delo za čije vršenje je udruženje organizovano. Ovde je, samo udruživanje, po zaprečenoj kazni izjednačeno sa učinjenim krivičnim delom. Fakultativna mogućnost za oslobodjenje od kazne postoji ukoliko učinilac dela otkrivanjem udruženja ili na drugi način spreči izvršenje krivičnih dela terorizma ili doprinese njegovom otkrivanju (to je istovremeno i privilegovani oblik).

Ono što se može otvoriti kao pitanje, u domaćoj sudskoj praksi je, da navedenom odredbom nije posebno predviđena odgovornost organizatora i nije napravljena razlika između pripadnika udruženja i organizatora, takođe se ne postavljaju nikakvi uslovi u pogledu stepena organizovanosti.

Pomenuli bismo, da član 2. Okvirne odluke Saveta Evropske Unije o borbi protiv terorizma takođe, zahteva inkriminisanje terorističkog udruživanja. Okvirnom odlukom za vođu terorističke grupe predviđeno je da se kazni maksimalnom kaznom, koja ne sme biti manja od 15 godina, dok se za učestvovanje u terorističkoj grupi ističe da ta kazna ne sme biti manja od osam godina. Za ostala krivična dela povezana sa terorizmom odmeravaće se strože kazne od onih koje se inače izriču za obične oblike takvih dela (član 5. Okvirne odluke). Osim toga se, s obzirom na raspon kazni pravi se razlika između tri situacije. Prvi i najteži oblik krivičnog dela je vođenje terorističke grupe, zatim sledi učestvovanje u terorističkoj grupi i potom sva ostala krivična dela koja su doprinela izvođenju terorističkog akta. Okvirna odluka predviđa i situacije u kojima može doći do ublažavanja kazne. To će biti moguće ako nadležni organi saznaju neke informacije do kojih inače ne bi mogli doći na drugi način, ili u slučaju sprečavanja, odnosno ublažavanja posledica terorističkog čina, ili u slučaju identifikovanja i predaje ostalih učinilaca, i sprečavanja izvođenja novih terorističkih krivičnih dela (član 6. Okvirne odluke).

---

<sup>13</sup> Miloš Janković, Brankica Janković, "Organizovane kriminalne grupe kao subjekti ugrožavanja bezbednosti", *NBP Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 2014, 135-145, str.138.

Vraćajući se na teren domaćeg zakonodavstva, treba imati u vidu i da bi po pravilu krivično delo terorističko udruživanje iz čl.393a. KZ, trebalo biti *lex specialis* u odnosu na krivično delo zločinačko udruživanje iz čl.346. KZ.

Takođe odredbom iz člana 393a. KZ, nije precizirano o kom obliku udruživanja se može raditi, te bi stoga zavisno od konkretne situacije mogli doći u obzir oni oblici udruživanja koje naš Krivični zakonik predviđa, kao što su grupa ili organizovana kriminalna grupa propisani čl.112. st.22. i st.35. KZ. U smislu našeg pozitivnog krivičnog prava, organizovana kriminalna grupa je grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi ili radi ostvarivanja i zadržavanja uticaja na privredne ili druge važne državne strukture (čl. 112 st. 35. KZ).<sup>14</sup>

Iz samog zakonskog određenja organizovane kriminalne grupe, jasno je da se u sudskoj praksi može pojaviti problem oko broja lica, koja moraju biti udružena da bi postojao neki od oblika udruživanja koje propisuje KZ u slučaju da se radi o krivičnom delu terorističko udruživanje iz čl. 393a. KZ. Naime, da bi postojala grupa ili organizovana kriminalna grupa iz čl.112. st.22. ili st.35. KZ, potrebno je da se udruže najmanje tri lica, dok je za postojanje krivičnog dela terorističko udruživanje iz čl.393a. KZ dovoljno da se udruže i dva lica. Shodno tome, može se postaviti pitanje, da li bi se u tom slučaju radilo o udruživanju ili saizvršilaštvu iz čl.33. KZ, imajući u vidu važeće odredbe opšteg dela KZ, a što je svakako značajno zbog pravne kvalifikacije dela, odmeravanja kazne itd.

U vezi sa navedenim, pomenuli bismo i to da se u domaćoj sudskoj postavilo pitanje razgraničenja grupe iz čl.112. st.22. KZ, organizovane kriminalne grupe iz čl.112. st.35. KZ<sup>15</sup> i saizvršilaštva iz čl.33. KZ, a posebno sa aspekta razgraničenja subjektivnih i objektivnih kriterijuma koji karakterišu ove oblike zajedničkog vršenja krivičnih dela.<sup>16</sup>

Kada je u pitanju terorističko udruživanje za izvršenje osnovnog oblika krivičnog dela terorizam iz člana 391. stav 1. KZ, mora se poći od osnovnih obeležja tog krivičnog dela, kako ga propisuje KZ, a zatim u tom kontekstu razmatrati postojanje organizovanog kriminalnog delovanja.

Tri osnovna elementa su karakteristična za određivanje pojma krivičnog dela terorizam iz člana 391. stav 1. KZ u našem pravu. To su elementi koji se odnose na: a) radnju izvršenja dela, b) nameru učinioca i c) posledicu dela. Radnja izvršenja je alternativno određena i može biti izvršena na više različitih načina. Upoređujući zakonski tekst krivičnog dela terorizam iz čl.391. KZ sa definicijom terorizma u čl.1. Okvirne odluke Saveta EU o borbi protiv terorizma, može se uočiti da je domaća zakonska regulativa u potpunosti saglasna sa definicijom terorizma (odnosno terorističkog akta) koji je dat u navedenom međunarodnom dokumentu, iz koga je tako reći preuzet i zakonski opis navedenog krivičnog dela i unet domaći KZ.

Ono što bismo napomenuli u vezi sa krivičnim delom terorizam iz člana 391. stav 1. KZ, a što može biti značajno posebno sa aspekta njegovog organizovanog kriminalnog

---

<sup>14</sup> Navedena definicija, je utemeljena na odredbi sadržanoj u jednoj okvirnoj odluci Saveta Evrope od 28. aprila 2006. Više o tome: Martin Weismeyer, Angelika Möhlig, *Strafrecht der Europäischen Union*, Baden-Baden, 2008, str. 300–302.

<sup>15</sup> Inače, potpuno istovetna definicija organizovane kriminalne grupe sadržana je u odredbama Zakonika o krivičnom postupku (čl. 2. tač. 32 ZKP). Više o tome: Milan Škulić, Goran Ilić, *Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije – "jedan korak napred – dva koraka nazad"*, Beograd, 2012, str. 106.

<sup>16</sup> Više o pomenutom: Dijana Janković, "Objektivni i subjektivni kriterijumi razgraničenja grupe i saizvršilaštva", *Bilten sudske prakse Višeg suda u Kraljevu*, broj 2/2013, Intermex, Beograd, 2013, str. 22-35.

ispoljavanja, je da se radnje izvršenja krivičnog dela terorizam iz člana 391. stav 1. KZ pojavljuju i kao radnje izvršenja i mnogih drugih krivičnih dela propisanih u posebnom delu KZ, posebno onih koja su upravljena protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine, protiv sloboda i prava čoveka i građana i protiv života i tela. Tako na primer, o pojmu otmice i mogućim oblicima nasilja za ovo krivično delo važi sve ono se inače primenjuje i što je rečeno prilikom inkriminacije krivičnog dela otmica iz čl.134. KZ.

Zbog toga, radnja izvršenja nije osnov za razgraničenje između krivičnog dela terorizam iz čl. 391. KZ i drugih krivičnih dela, taj osnov čine druga dva obeležja ovog dela: posledica i namera učinioca. Za postojanje ovog krivičnog dela neophodno je utvrditi da je radnja preduzeta sa određenom namerom, odnosno da je delo izvršio učinilac u nameri:

1. da ozbiljno zastraši stanovništvo, ili
2. da prinudi Srbiju, stranu državu ili međunarodnu organizaciju da nešto učini ili ne učini, ili
3. da ozbiljno ugrozi ili povredi osnovne ustavne, političke, ekonomske ili društvene strukture Srbije, strane države ili međunarodne organizacije.

To istovremeno ukazuje da vršenje konkretnih radnji izvršenja krivičnog dela terorizam iz člana 391. stav 1. KZ nije osnovni cilj ovog dela, već više sredstvo za ostvarivanje pravog cilja, koji je suština terorističkih akata, a to je nanošenje štete nekoj državi ili međunarodnoj organizaciji. Reč je, po pravilu, o rušenju međunarodnog ugleda navedenih subjekta, o kompromitovanju njihove politike ili ciljeva i sl. a što je sve po svojoj suštini povezano sa organizovanim kriminalnim delovanjem i retko se zadrži na pojedinačnom aktu jednog učinioca iza koga ne stoji jaka teroristička organizacija.

Tako se postupanje u nameri da se "ozbiljno zastraši stanovništvo", preduzimanjem neke od alternativno propisanih radnji izvršenja, manifestuje u stvaranju osećanja straha ili nesigurnosti kod građana, odnosno u osećanju ugroženosti njihovih osnovnih ljudskih prava, pre svega života, tela, slobode i dr. Odnosno krajnji cilj neke preduzete radnje je da se kod građana stvori osećaj straha, jer se upravo u toj nameri preduzimaju.

Pokušaj ovog krivičnog dela, bi bio moguć i u slučaju delovanja nekog oblika terorističkog udruženja, tj. kada je započeta neka od alternativno propisanih radnji izvršenja u nameri da se npr. ozbiljno zastraši stanovništvo, a nije nastupila posledica konkretne radnje. Drugim rečima, npr. u slučaju da se započne izvršenje krivičnog dela otmice, od strane organizovane terorističke grupe, ali se ne dovrši ili uništenje državnih ili javnih objekata i sl. a posledica ne nastupi, pri čemu su radnje preduzete npr. u nameri da se ozbiljno zastraši stanovništvo ili u nekoj drugoj zakonom propisanoj nameri, mogao bi postojati pokušaj krivičnog dela terorizam iz čl. 391. KZ.

Sa aspekta organizovanog terorističkog delovanja se u domaćoj sudskoj praksi postavlja i pitanje utvrđivanja zakonom propisane namere učinioca da prinudi Srbiju, stranu državu ili međunarodnu organizaciju da nešto učini ili ne učini.

Prema domaćem krivičnom matrijalnom pravu, prinuda je po svom zakonskom određenju upotreba sile i pretnje prema nekom licu kako bi se prinudilo da nešto učini ili ne učini, međutim, zavisno od vrste krivičnog dela, može imati različit krivičnopravni značaj. Kod nekih krivičnih dela predstavlja sredstvo izvršenja dela (npr. silovanje, sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje i dr.). Kod drugih je kvalifikatorna okolnost, tako da delo dobija teži oblik ako je izvršeno upotrebom sile ili pretnje (npr. obljuba sa licem koje nije navršilo četranaest godina i dr.), takođe je propisano i kao samostalno krivično delo (čl.135. KZ).

Međutim, kada je u pitanju krivično delo terorizam iz čl.391. st.1. KZ, morali bismo poći od osnovne karakteristike prinude, a to je da se prinudom isključuje ili ograničava sloboda odlučivanja, te da je to i suština navedne inkriminacije. Sa druge strane, neophodno je u svakom konkretnom slučaju utvrditi nameru prinude, koja bi kao subjektivni elemenat dela, morala biti prisutna u svesti svakog konkretnog učinioca dela kao i organizatora terorističkog udruženja, jer upravo ta namera i predstavlja i bitan element koja ovom delu daje obeležje terorizma (npr. ukoliko kod faktičkog učinioca ne bi postojala svest koja se tiče subjektivnog elementa ovog dela da npr. postupa u inkriminisanoj terorističkoj nameri postojao bi osnovni oblik tog krivičnog dela propisan nekom drugom zakonskom odredbom posebnog dela KZ). Specifično je u odnosu na ostala krivična dela iz posebnog dela KZ, da je kod krivičnog dela terorizam, prinuda opisana kroz subjektivni element dela, odnosno za postojanje dela je potrebno da se neka od alternativno predviđenih radnji preduzme, u nameri da se ograniči sloboda odlučivanja neke države ili međunarodne organizacije.

Osim toga, ono što je karakteristično za krivično delo terorizam iz čl.391. st.1. KZ je, da se za razliku od ostalih krivičnih dela u KZ, gde se prinuda odnosi na ograničavanje slobode odlučivanja lica, kod ovog krivičnog dela prinuda se odnosi na ograničavanje slobode odlučivanja neke države - Srbije ili strane države odnosno međunarodne organizacije.

U svom pojavnom obliku terorističko udruživanje, u odnosu na sva krivična dela terorizma za koje je propisano, se može izvršiti različitim delatnostima, kao što je na primer stvaranje zajedničkog plana delovanja, nabavljanje sredstava za delovanje i dr. To može biti svaka ona delatnost kojom se neposredno učvršćuje neki oblik povezanog delovanja radi ostvarenja cilja zbog koga su se udružili. Postojanje članom udruženja bi značilo prihvatanje svog učešća u ostvarenju ciljeva, izražavanje svoje saglasnosti da se učestvuje u udruženju. Pripadnik udruženja je ono lice koje je svesno da se udružilo i da je član udruženja i da je spremno da učestvuje u delatnostima zbog kojih je udruženje formirano. Ovo pripadništvo nekom zajedničkom udruženju može se manifestovati na različite načine kao što je na primer vršenje radnji zbog kojih su udružili, prihvatanje predloga, preduzimanje pojedinačnih radnji, pri čemu je član udruženja lice koje nema svojstvo organizatora.

Sa krivičnopravnog aspekta terorističko udruženje je nastalo, a time je i delo svršeno, kada je neki od oblika kriminalnog udruživanja formiran.

Subjektivni odnos prema delu, se mora utvrđivati kroz umišljaj koji mora obuhvatiti i cilj udruživanja, tj. vršenje nekog od krivičnih dela terorizma, a takođe i kroz umišljaj za izvršenje svakog krivičnog dela za koje je terorističko udruženje formirano. Krivica se, dakle, zasniva na umišljaju, koji obuhvata svest učinioca da je postao član udruženja koje je organizovano radi vršenja navedenih krivičnih dela. Udruživanje se po pravilu ispoljava preko određenih delatnosti učinioca, kod koga postoji svest o udruživanju, pri čemu upravo glavnu karakteristiku terorističkog udruživanja čini cilj koji je usmeren na vršenje terorističkih krivičnih dela u budućnosti.

## TERORISTIČKA PROPAGANDA KAO OBLIK DELOVANJA TERORISTIČKIH UDRUŽENJA

Organizovano kriminalno terorističko delovanje se takođe veoma često ispoljava i kroz podsticanje na izvršenje terorističkih dela. Danas je nemoguće da se određeni teroristički akt izvrši a da ne bude medijski ispraćen. Različiti su instrumenti koje

teroristi upotrebljavaju za izvršenje terorističkih akata, kao što su i motivacije terorista različite. Kada su u pitanju mediji i nastojanje da se ostvari medijska zastupljenost, za terorizam možemo reći da predstavlja snažno sredstvo za prikupljanje podrške od strane terorističkih pokreta.<sup>17</sup> Osnovna ideja koja se nalazi u temelju ove tvrdnje je mišljenje da teroristi koriste nasilje kako bi isprovocirali vlast da počne da sprovodi stroge i neselektivne protivterorističke odgovore što teroristima može da pomogne da radikalizuju i mobilišu stanovništvo čije interese teroristi tvrde da predstavljaju.<sup>18</sup>

Izmenama i dopunama KZ iz 2012. godine, je u naše zakonodavstvo uvedeno i krivično delo javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela (član 391a. KZ), koje se sastoji u javnom iznošenju ili pronošenju ideja kojima se neposredno ili posredno podstiče na vršenje krivičnog dela terorizma iz člana 391. KZ. Ono što je osnovna karakteristika ovog dela je da se njime inkriminiše teroristička propaganda.

Za delovanje terorističkih udruženja, teroristička propaganda često prestavlja okosnicu njihovih akcija. Terorističkom propagandom, u širem smislu, se podrazumevaju delatnosti kojima se u javnosti, kod grupe lica ili pojedinca širi, izaziva ili učvršćuje uverenje o ispravnosti određenih ideja, stavova ili programa u cilju da to uverenje bude pokretač određenih akcija. Sa gledišta zaštite određenog pravnog poretka propaganda može biti pravno dozvoljena ili pravno nedozvoljena. Jedan oblik nedozvoljene propaganda je kažnjiva propaganda.

Kažnjavanje za društveno opasnu propagandu, u konkretnom slučaju inkriminisanu terorističku propagandu, nije u suprotnosti sa ostvarivanjem osnovnog ljudskog prava na slobodu misli i opredeljenja, odnosno na slobodu izražavanja iz čl.10. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Navedeno iz razloga, jer ovo osnovno pravo čoveka obuhvata njegovo pravo da stvara i učvršćuje kod drugih određena uverenja i da ih podstiče na određene akcije, ali kad propaganda postane sredstvo za povredu i ugrožavanje društvenih vrednosti, kad je ona podsticaj na vršenje nasilja i drugih napada na čoveka i njegovu zajednicu, drugim rečima kad dodje do zloupotrebe prava na slobodu izražavanja, propaganda prestaje biti način slobodnog izražavanja ideja i stavova i pretvara se u društveno negativnu, kriminalnu delatnost.

Postoji bogata praksa Evropskog suda za ljudska prava u vezi sa ovim članom. Tako na primer, u slučaju *Hogefeld protiv Nemačke*<sup>19</sup> podsticanje na terorizam ne može se okarakterisati kao prihvatljivo, utoliko pre jer je sloboda izražavanja jedno od osnovnih prava čoveka. Sud je takođe, smatrao da su opravdana određena ograničenja koja se odnose na poruke, ideje koje mogu predstavljati čak i posredno uticanje na izvršenje krivičnog dela terorizma.<sup>20</sup>

Mediji ne stvaraju terorizam, ali određeni postupci medija mogu da olakšaju ostvarenje strateških ciljeva terorističkim grupama. Negativni efekti uključenosti medija u praćenje terorističkih aktivnosti su: davanje primera drugima koji žele da ponove iste akcije kako bi se i oni promovisali putem medija, ugrožavanje ostvarenja antiterorističkih akcija, a postoji i mogućnost uključenja predstavnika medija u

---

<sup>17</sup> Aleksandar Jazić, "Teroristička propaganda i uloga medija", *Međunarodni problemi* 1, 2010, 113-135, str.114.

<sup>18</sup> Ethan Bueno de Mesquita and Eric S. Dickson, "The Propaganda of the Deed: Terrorism, Counterterrorism, and Mobilization", *American Journal of Political Science*, vol. 51, no. 2, April 2007, pp. 364-381.

<sup>19</sup> *Birgit. E. Hogefeld v Germany* - Application no. 35402/97, European Court of Human Rights, 20 January 2000.

<sup>20</sup> *Brannigan and McBride v United Kingdom* - Application no. 14553/89; 14554/89, European Court of Human Rights, 26 May 1993.



incidente koji dovode do neopravdanog učešća u rukovođenju terorističkih aktivnosti.<sup>21</sup>

Nastajanje novih tehnologija omogućava terorističkim grupama da dođu do sredstava kojima mogu promovisati svoje ciljeve i van postojećeg sistema medija, odnosno teroristi mogu da osnivaju nelegalne radio i TV stanice, stanice satelitske televizije, kao i nelegalne novinske listove.<sup>22</sup>

Zahvaljujući savremenim tehničkim mogućnostima (štampa, televizija, internet i dr.) propaganda je danas postala veoma moćno sredstvo za vršenje uticaja, kako u okviru jedne zemlje, tako i na međunarodnom nivou, otuda i pojačana opasnost od štetne propagande, a posebno od terorističke propaganda.

Krivično delo javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela iz čl. 391a. KZ delo se vrši javnim iznošenjem ili pronošnju ideja koje podstiču terorizam. Polazeći od prihvaćenih stavova domaće sudske prakse i teorije, pod "iznošenjem" se podrazumeva saopštavanje neke sadržine kao svog sopstvenog uverenja, a "pronošenje" znači dalje saopštavanje nečijeg uverenja.<sup>23</sup>

Može se učiniti na različite načine: usmeno, pismeno, putem elektronskih medija i komunikacija ili nekim postupcima kojima se saopštava svoje ili tuđe uverenje. Takođe to može biti direktnim i neposrednim uticajem na vršenje određenih akcija, izražavanjem stavova koji stvaraju određeno uverenje, pa čak i "izokretanjem" smisla političkih izjava predstavnika državnih organa, ukazivanjem na lažne opasnosti koje prete zemlji, nekoj organizaciji ili grupi građana ako se ne preduzmu određene mere i dr.

Naš Krivični zakonik kao radnje izvršenja i nekih drugih nekih krivičnih dela, pominje zakonske izraze "pozivanje" i "podsticanje" na neku inkriminisanu delatnost (npr. krivično delo pozivanje na nasilnu promenu ustavnog uređenja iz čl. 309. KZ).<sup>24</sup>

Prema prihvaćenom stavu u krivičnopravnom smislu pod "pozivanjem" na vršenje neke kriminalne radnje, se razumeju delatnosti upravljene na stvaranje uverenja o potrebi preduzimajući te radnje, a pod podsticanjem učvršćivanje takvog uverenja.<sup>25</sup> Drugim rečima, "pozivanje" je stvaranje kod drugog odluke da preduzima određene kriminalne delatnosti i najčešće se vrši nagovaranjem, ubeđivanjem predočavanjem nekih okolnosti i dr. Dok je "podsticanje" podržavanje i dalje učvršćivanje nečije odluke koja je kod nekog lica već postojala i ona se usmerava na određene akcije, odnosno inkriminisane radnje.

U slučaju posmatranog krivičnog dela javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela iz čl. član 391a, smatramo da se upotrebljen zakonski izraz "podstiče", može šire tumačiti, odnosno da može obuhvatiti da se teroristička propaganda - javno iznošenje ili pronošnje ideja - vrši kako prema licima kod kojih tek treba stvoriti uverenje za preduzimanjem terorističkih delatnosti, tako i prema licima kod kojih već postoji uverenje ili su kolebljivi u tom uverenju, ali podržava i učvršćuje te njihove odluke.

---

<sup>21</sup> Richard Latter, "Terrorism and the Media: Ethical and Practical Dilemmas for Government, Journalists and Public", *Wilton Park Papers I*, 1988, p. 7

<sup>22</sup> Bill Winter, "Media Taken to Task for Terrorism Coverage", *American Bar Association Journal*, December 1980, vol. 66, p. 1510.

<sup>23</sup> Ljubiša Lazarević, *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Savremena administracija, Beograd, 2006, str.494.

<sup>24</sup> Član 309. st.1. KZ: "Ko u nameri ugrožavanja ustavnog uređenja ili bezbednosti Srbije poziva ili podstiče da se silom promeni njeno ustavno uređenje, svrgnu najviši državni organi ili predstavnici tih organa, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

<sup>25</sup> Franjo Bačić *et al.*, *Komentar Krivičnog zakona SFRJ*, Savremena administracija, Beograd, 1988, str.466.

Prema zauzetim stanovištima, ukoliko bi se to vršilo prema pojedincu, onda bi se radilo o podstrekavanju, kao obiliku saučesništva iz čl.34. KZ, dok se podsticanje na izvršenje krivičnog dela, odnosi na neodređeni krug lica.<sup>26</sup>

Posledica je apstraktna opasnost za sigurnost društvene zajednice ukoliko dođe do terorističkog akta. Dakle posledica ovog dela je ugrožavanje društvene zajednice, bilo određene države ili na međunarodnom nivou i to apstraktno ugrožavanje. To znači da ovo delo postoji i kad nije došlo do konkretne opasnosti za zaštitne objekte navedene u čl.391. KZ, već je dovoljno da postoji mogućnost nastupanja ove opasnosti. Drugim rečima, za postojanje ovog dela nije od značaja da li je došlo do ugrožavanja i u kom stepenu, nego da li je moglo doći do ugrožavanja. U vezi sa tim nije od značaja ni okolnost da li je učinilac izazvao ili učvrstio neko uverenje kod potencijalnih izvršioaca krivičnog dela terorizam iz čl.391. KZ. Krivično delo postoji, prema tome i kad je teroristička propaganda ostala bez dejstva.

Količina publiciteta, naročito publiciteta koji se stiče putem masovnih medija, koju teroristi uspeju da ostvare putem njihovih akata najčešće će biti viđena kao osnovni kriterijum za procenu uspeha ili poraza sprovedene akcije. Načini na koje teroristi nastoje da ostvare željeni nivo publiciteta mogu se, prema nekim stanovištima, podeliti na: planiranje akcija koje treba da imaju veliki značaj u vestima, sprovođenje aktivnosti koje treba da osnaže sopstvenu propagandu i regrutovanje, odabir najpogodnijeg vremena i lokacije za privlačenje publiciteta, prilikom sprovođenja akcija, izdavanje proglasa, održavanje kontakata sa štampom i davanje izjava, priznavanje odgovornosti za određene akcije, slanje poruka kroz značenje i simboliku mete ili akata.<sup>27</sup>

Sa duge strane, istakli bi i to, da treba biti oprezan, sa aspekta zaštite ljudskih prava kao i osnovnih načela krivičnog prava, te da nije neopodno otići u krajnost i svaku izjavu koja je malog dometa ili se odnosi se na individualni slučaj, smatrati terorističkom propagandom. Imajući u vidu zakonska obeležja krivičnog dela javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela, kao i zaprećenu kaznu, koja ukazuje na težinu navedenog dela, možemo reći da ovo krivično delo spada u dela gde naročito dolazi do izražaja nužnost povezivanja apstraktnog opisa dela sa konkretnim događajem. Radi se pre svega o slučajevima kad delo u celokupnom svom konkretnom obliku i s obzirom na radnju i s obzirom na učinioca, treba da odgovara njegovoj opasnosti koja je bila motiv njegove inkriminacije, a time i njegovom samom zakonskom opisu. Ukoliko se radi o neozbiljnim nekad i apsurdnim izjavama koje ne mogu proizvesti nikakvo dejstvo, takve izjave se ne mogu smatrati kao radnja konkretnog krivičnog dela, jer se ne mogu realno uzeti kao podsticanje na izvršenje krivičnog dela terorizam, a što mora biti predmet ocene u svakom konkretnom slučaju.

## FINANSIRANJE TERORIZMA U OKVIRIMA ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA

Finansiranje terorizma i pranje novca i predstavljaju globalne probleme, koji su takoreći uvek kompleksno povezani sa terorističkim udruživanjem, čak i šire jer objedinjuju organizovani kriminal kroz teroristički i finansijski opseg na

---

<sup>26</sup> Zoran Stojanović, Komentar Krivičnog zakonika, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str.683.

<sup>27</sup> David L. Paletz and Alex P. Schmid, *Terrorism and the Media*, Sage Publications, Inc., Newbury Park, 1992, p. 32.

multinacionalnom nivou, sa finansijskim efektima koji mogu biti pogubni za pojedine političke strukture, čak i cele države.

Finansiranje terorizma se često poistovećuje sa fenomenom pranja novca. Pranje novca je proces prikriivanja izvora i porekla sredstava koja potiču iz krivičnog dela kroz niz finansijskih operacija kako bi se profitiralo iz njih. Sa druge strane finansiranje terorizma je prikupljanje i distribucija sredstava sa namerom da se iskoriste za vršenje terorističkih akata. Zajednička komponenta su finansijske transakcije tj. instrumenti koji se koriste u oba slučaja su isti, kao i mehanizmi koje države imaju na raspolaganju u borbi protiv ovih pojava. Često se finansiranje terorizma naziva i "obrnuto pranje novca" ili "prljanje novca" imajući u vidu da se za finansiranje terorizma koriste i sredstava iz legalnih izvora.<sup>28</sup> Međutim to nije u svakom pojedinačnom slučaju tako jer se za iste svrhe koriste i sredstva stečena krivičnim delima. Može se reći da je pranje novca korišćenje novca stečenog kriminalnim aktivnostima a finansiranje terorizma korišćenje novca za obavljanje kriminalnih aktivnosti.

U domaćem krivičnom pravu, je kao posebno delo, propisano krivično delo finansiranje terorizma iz čl.393. KZ. Navedeno delo vrši lice koje neposredno ili posredno daje ili prikuplja sredstva sa ciljem da se ona koriste ili znajući da će se koristiti, u potpunosti ili delimično, u svrhu izvršenja krivičnih dela iz čl. 391. do 392. KZ ili za finansiranje lica, grupe ili organizovane kriminalne grupe koji imaju za cilj vršenje tih dela.

Radnja krivičnog dela je neposredno ili posredno davanje ili prikupljanje sredstva sa za finansiranje izvršenja krivičnih dela iz čl. 391. do 392. KZ ili određenih lica, kojima je cilj vršenje tih krivičnih dela. Naš KZ ne definiše precizno šta se sve može smatrati "sredstvima" za finansiranje nabrojanih krivičnih dela kojima su sankcionisani različiti oblici terorističkog delovanja, ali smatramo da se taj pojam može uzeti iz Međunarodne konvencije o suzbijanju finansiranja terorizma, kojom je u čl.1. tač.1. predviđeno da se terminom "sredstva" smatraju: "sredstva svake vrste, bilo materijalna ili nematerijalna, pokretna ili nepokretna, ma kako stečena, i pravni dokumenti ili instrumenti u bilo kom obliku, uključujući elektronske ili digitalne, kojima se dokazuje svojina ili interes u odnosu na takva sredstva, uključujući, ali ne ograničavajući se na bankarske kredite, čekove za putovanja, novčane uputnice, akcije, hartije od vrednosti, obveznice, menice i akreditive." Neposredno ili posredno davanje ili prikupljanje sredstva, bi značilo obezbeđivanje tih sredstava i njihovo stavljanje na raspolaganje. Sredstva koja se daju ili prikupljaju treba da budu namenjena u svrhu izvršenja krivičnih dela iz čl. 391. do 392. KZ ili finansiranje lica, grupe ili organizovane kriminalne grupe koji imaju za cilj vršenje tih dela. Kada se radi o pojmovima "grupa" ili "organizovana kriminalna grupe" primenjuju se odredbe iz čl.112. st.22. i st.35. KZ.

Izvršilac krivičnog dela može biti svako lice. Navedeno je takođe u skladu sa odredbom čl.2. tač.1. a). Međunarodne konvencije o suzbijanju finansiranja terorizma kojom je predviđeno da: "svako lice čini delo u okviru značenja Konvencije ukoliko to lice na bilo koji način, neposredno ili posredno, nezakonito i namerno, obezbedi ili prikupi sredstva sa namerom da se ona upotrebe ili znajući da će ona biti upotrebljena, u celini ili delimično, radi činjena: a) nekog dela koje predstavlja krivično delo terorizma. Delo je svršeno kad su finansijska sredstva data ili prikupljena radi vršenja navdenih krivičnih dela ili finansiranja lica, grupe ili organizovane kriminalne grupe koji imaju za cilj vršenje tih dela, ali nije neophodno i da su u tu svrhu iskorišćena.

---

<sup>28</sup> Nedeljko Stanković, *Terorizam i finansiranje terorizma*, Evropski Univerzitet Brčko, 2014, str.64

Navedeno proizilazi i iz čl.3 Međunarodne konvencije o suzbijanju finansiranja terorizma, kojim je propisano: "Da bi neko delo bilo krivično delo utvrđeno u stavu 1, neće biti neophodno da se sredstva stvarno upotrebe za izvršenje krivičnog dela pomenutog u stavu 1, podstavovi (a) ili (b)".

Ovim krivičnim delom, se u stvari inkriminisane određene vrste pripremnih radnji za vršenje terorizma, jer se sankcioniše obezbeđivanje sredstava za preduzimanje terorističkih radnji, odnosno radnja pomaganja ako ih preduzima drugo lice a ne ono koje vrši krivično delo terorizma. Smatramo da se, može prihvatiti zauzeto stanovište u domaćoj krivičnopravnoj teoriji, da ukoliko bi data ili prikupljena sredstva bila upotrebljena u svrhu finansiranja terorizma, na način propisan odredbom čl.391. KZ, da bi se radilo u tom slučaju o pomaganju u krivičnim delima.<sup>29</sup>

Takođe, bismo pomenuli da je čl. 4. Međunarodne konvencije o suzbijanju finansiranja terorizma propisano da ovo delo postoji iako je ostalo u pokušaju, odnosno da: "svako lice takođe čini krivično ukoliko pokuša da učini krivično delo utvrđeno u stavu 1 ovog člana,"Konvencije.

Za krivicu je potreban umišljaj i to smatramo direktan umišljaj, koji mora obuhvatati svest o nameni sredstava, odnosno da se radi o sredstvima namenjenim za finansiranje krivičnih dela iz čl. 391. do 392. KZ ili za finansiranje lica, grupe ili organizovane kriminalne grupe koji imaju za cilj vršenje tih dela i htenje tog dela.

Još detaljnije posmatrajući zakonski opis konkretnog dela, umišljaj učinioca učinioca bi morao dakle, da obuhvata svest da neposredno ili posredno daje ili prikuplja sredstva sa ciljem da se ona koriste za finansiranje terorizma, na način kako je to propisano navedenom zakonskom odredbom. Pri čemu, je zakonskom opisu dela, subjektivni element alternativno određen i terminom "znajući"da će se "sredstva koristiti"u inkriminisane svrhe, koji bi se ukoliko bi ga optuženje sadržalo morao posebno utvđivati, jer predstavlja bitno obležje dela.

U vezi sa tim pomenuli bismo i čl.5 Međunarodne konvencije o suzbijanju finansiranja terorizma, gde se u čl.5.(c), pominje i subjektivni odnos učinioca prema delu, kroz nameru da se doprinese izvršenju nekog od propisanih terorističkih dela.

## ZAKLJUČAK

Imajući u vidu savremeni obim terorističkih akcija koje svakodnevno ugrožavaju veliki broj ljudskih života, a s druge strane i prihvaćene međunarodne standarde, postavlja se pitanje: Kako odgovoriti na organizovana teroristička delovanja i da li postoji mogućnost preventivnog delovanja u okviru zajednice i kakvi bi bili efekti takvog delovanja?

Članovi terorističkih organizacija motivisani su različitim faktorima, od političkih do religijskih. Neki prilaze ovim grupama kako bi stekli određeni status u lokalnoj zajednici, dok neki samo žele da dođu do određene finansijske koristi.<sup>30</sup> Poštujući prihvaćene međunarodne instrumente odgovor na terorizam bi trebalo da zadovolji dva zahteva. On treba da bude prihvatljiv, dakle, saglasan sa zahtevima demokratije i da bude uspešan u minimiziranju ili iskorenjivanju problema. Danas postoje dva stava — načina kako se boriti protiv terorizma. Jedan način je, nazovimo ga uslovno, "akcija

---

<sup>29</sup> Zoran Stojanović, op.cit. str.828.

<sup>30</sup> David J. Whittaker, *The Terrorism Reader-Second Edition*, Routledge, 2003, pp. 17-21.

odmazde"koji utiče na počinioc kada se napad dogodi, i drugi način je "akcija prevencije" ili "akcija pomirenja"odnosno delovanje na uzroke nezadovoljstva koje dovodi do povećanja nasilja a samim tim i terorističkih akcija<sup>31</sup>.

Oni koji smatraju da je represija jedini način "pregovora"sa teroristima, posebno organizatorima terorističkih udruženja, smatraju da teroristi pristupaju nasilju iz racionalnih razloga, pa shodno tome jedino rešenje i jedini odgovor na pretnju i nasilje, jeste nasilje i to kao odmazda (pošto se teroristički akt dogodi) i kao prevencija (pre nego što se dogodi). Nasuprot njima stoje oni koji naglašavaju socijalne, političke i ekonomske uzroke terorizma te stoga kao rešenje nameću društvenu prevenciju (suzbijanje siromaštva, smanjenje političkih tenzija) u prvom redu pregovaranje kao metod povratka određene količine moći i dostojanstva. Kao polaznu tačku za ovaj način reagovanja na nasilje uzima se rezolucija Ujedinjenih nacija u kojoj se zaključuje da "mere za sprečavanje međunarodnog terorizma iziskuju proučavanje uzroka onih oblika terorizma i nasilnih akcija koje leže u bedi, razočaranju, nezadovoljstvu i očajanju"<sup>32</sup>. U dokumentu piše: 'Siromaštvo je opasno koliko i oružje za masovno uništenje"<sup>33</sup>

U brojnim stavovima se ističe da je suštinski aspekt otpora terorizmu, posebno neposredno posle napada, u tome da same države podstiču koheziju i solidarnost u društvu u borbi protiv terorizma i da reafirmišu opredeljenost ka demokratiji i vladavini prava i odbacivanju nasilja i ideja i stereotipa koji izazivaju razdor. U okviru svojih nacionalnih sistema veliki broj država daje poseban značaj preventivnim merama koje direktno ili indirektno, smanjuju tenzije unutar zajednice, koje stvaraju terorističke pretnje i akcije. Savezno ministarstvo unutrašnjih poslova Austrije je 2012. godine, pokrenulo dijaloški proces radi diskusije o nizu različitih tema o islamu i muslimanima u Austriji<sup>34</sup> u partnerstvu sa Islamskom zajednicom Austrije.<sup>35</sup> U Velikoj Britaniji, Centar za društvene odnose Univerziteta u Koventriju (prethodno Institut za koheziju u zajednici) izradio je praktični vodič za lokalne vlasti, policijske službe i partnerske agencije za razumevanje i praćenje tenzija i konflikata u lokalnim zajednicama.<sup>36</sup>

Međutim, najveći problem je što organizovani oblici teroizma po pravilu nikada ne ostaju izolovani na određenom prostoru već se veoma brzo šire i granaju i na druge prostore i uočava se pojava sve intenzivnijeg povezivanja terorističkih organizacija i organizovanog kriminala. Odgovor se traži u uvođenju većeg i odgovornijeg nadzora u bankarskom poslovanju i finansijskim transakcijama, sprečavanju pranje novca,

---

<sup>31</sup> Ted Honderich, "After the Terror, Revised and expanded edition", *McGill-Queen's University Press*, Montreal, 2003, p.166.

<sup>32</sup> Ibid, op.cit., p.168.

<sup>33</sup> Gerhard Staguhn, *Knjiga o ratu: zašto ljudi ne mogu živjeti u miru?*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2007, str.198.

<sup>34</sup> Inicijativa se zasnivala na predlogu nezavisne komisije eksperata koju je formiralo Ministarstvo u julu 2010. godine da usmerava implementaciju nacionalnog akcionog plana za integraciju. Komisija je preporučila omogućavanje razmene stavova i ideja između muslimana i države. U sklopu dijaloškog procesa, formirano je sedam tematskih radnih grupa, a održano je ukupno 50 sastanaka tokom cele 2012. godine uz učešće preko 100 stručnjaka, žena i muškaraca iz Islamske zajednice Austrije, ostalih organizacija civilnog društva, akademske zajednice i državnih organa, kao i agencija za primenu zakona.

<sup>35</sup> Savezno ministarstvo unutrašnjih poslova Austrije, *Dialogforum Islam: Bericht, Beč*, 2013.

<sup>36</sup> Jasno je da praćenje tenzija u zajednici nije isto što i sprečavanje terorizma, ali isto tako može doprineti njegovom sprečavanju. Praćenjem tenzija u zajednici, policija, u saradnji sa građanima, može identifikovati problem i nezadovoljstvo, oslabiti pretnje koheziji zajednice na samom početku, te smanjiti verovatnoću da pojedinci budu uvučeni u nasilni ekstremizam i radikalizaciju koji vode ka terorizmu. Videti: *Understanding and Monitoring Tension and Conflict in Local Communities: A practical guide for local authorities, police service and partner agencies* (Razumevanje i praćenje tenzija i konflikata u lokalnim zajednicama. Praktični vodič za lokalne organe vlasti, policijske službe i partnerske organizacije), Koventri, Univerzitetski centar za društvene odnose, 2. izd., 2010.

zamrzavanju i konfiskaciji imovine i finansijskih sredstava osumnjičenih za terorističke aktivnosti ili pomaganje teroristima. Načelni okvir borbe protiv terorizma, uz već ranije donesene rezolucije o terorizmu, usvajanjem Opšte rezolucije o međunarodnom terorizmu, kojom se zahteva zamrzavanje finansija lica osumnjičenih da su teroristi, dao je znatne mere protiv organizacija i država koje im pomažu.

## LITERATURA

1. Bačić, Franjo et al., *Komentar Krivičnog zakona SFRJ*, Savremena administracija, Beograd, 1988.
2. Grubač, Momčilo, "Organizovani kriminal u Srbiji", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 46, 4/2009, 701-709.
3. De Mesquita, Ethan Bueno, Dickson Eric S., "The Propaganda of the Deed: Terrorism, Counterterrorism, and Mobilization", *American Journal of Political Science*, vol. 51, no. 2, April 2007.
4. Honderich, Ted, "After the Terror, Revised and expanded edition", *McGill-Queen's University Press*, Montreal, 2003.
5. Janković, Miloš, Janković, Brankica, "Organizovane kriminalne grupe kao subjekti ugrožavanja bezbednosti", *NBP Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 2014.
6. Jazić, Aleksandar, "Teroristička propaganda i uloga medija", *Međunarodni problemi 1*, 2010.
7. Kolarić, Dragana, "Nova koncepcija krivičnih dela terorizma u Krivičnom zakoniku Republike Srbije", *Crimen (IV)* 1/2013, 49-71.
8. Latter, Richard "Terrorism and the Media: Ethical and Practical Dilemmas for Government, Journalists and Public", *Wilton Park Papers I*, 1988.
9. Lazarević, Ljubiša, *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Savremena administracija, Beograd, 2006.
10. Marinković, Darko, "Organizovani kriminalitet - izazov krivičnom zakonodavstvu", *Bezbednost*, Beograd, vol. 46, br. 2, 191-208, 2004
11. Paletz, David L. and Schmid. Alex P., "Terrorism and the Media", Sage Publications, Inc., Newbury Park, 1992.
12. Stanković, Nedeljko, *Terorizam i finansiranje terorizma*, Evropski Univerzitet Brčko, 2014.
13. Stanković, Saša, "Terorizam kao pretnja globalnoj bezbednosti", *Institut za pravo i finansije*, 2015, Internet: <http://ipf.rs/terorizam-kao-pretnja-globalnoj-bezbednosti-2/>, (on-line) 14.02.2016.
14. Staguhn, Gerhard, *Knjiga o ratu: zašto ljudi ne mogu živjeti u miru?*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2007.
15. Stojanović, Zoran, *Komentar Krivičnog zakonika*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
16. Škulić, Milan, "Odnos organizovanog kriminaliteta u krivičnompravnom smislu i saučesništva", *NBP, Žurnal za kriminalistiku i pravo*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2014, 1-27.
17. Vajt, Džonatan R., "Terorizam"(prev. Roksanda Ćirović), *Alexandria Press*, Beograd, 2004.

18. Weismeier, Martin, Möhlig, Angelika, *Strafrecht der Europäischen Union*, Baden-Baden, 2008.
19. Winter, Bill, "Media Taken to Task for Terrorism Coverage", *American Bar Association Journal*, December vol. 66, 1980.
20. Whittaker, David J., *The Terrorism Reader-Second Edition*, Routledge, 2003.

## TERRORIST GROUP AS A FORM OF ORGANIZED CRIME

*Terrorism as a phenomenon of the modern society, threatens the most important achievements of the modern society. Also, the danger that organized crime and organized criminal groups represent today, as an element of internal organization of organized crime, is more than evident, considering that it takes a broad, transnational frameworks and therefore becomes, in addition to terrorism, the main security issue, challenge and risk of all modern societies. Organized criminal groups often resort to new forms of criminal activity, while resorting to security threats in different ways. Due to the specificity of these ways of endangering the security, it is necessary to pay great attention to the methods of countering security threats, including prevention measures taken by all security structures, as well as their mutual cooperation and the timely and full information are most important. In the recent times of constant anxiety due to the threat of new terrorist attacks, and the increasing efforts to fight terrorism, various possible methods and means of fighting terrorism on a global level are being discussed.*

*KEY WORDS: organized crime, terrorism, organized criminal groups*





## ORGANIZOVANI KRIMINALITET U SRBIJI I POJEDINIM ZEMLJAMA CENTRALNE EVROPE\*

Jasmina Igrački\*

*Autor u radu razmatra probleme organizovanog kriminaliteta, kako u Srbiji tako i u okruženju, kao i društvenu reakciju na ovu društveno opasnu pojavu koja poprima i svojstva društvene patologije ozbiljnih razmera. S obzirom, da se ovaj oblik kriminalnog oblikovanja ne može shvatiti van okvira ukupnog kriminalnog miljea i celine društvenih i političkih odnosa koji opterećuju savremeno društvo, autor toj činjenici pridaje poseban značaj. To je neophodno zbog toga što organizovani kriminalitet preti da ugrozi sve strukture i vrednosti društva, da uključi veliki broj pristalica željnih sticanja enormne materijalne koristi i pronalazi uporište i podršku u delu političke nomenklature. Veze u kriminalnom miljeu kako na makro tako i na mikro nivou, mnogo uspješnije funkcionišu nego interakcija pojedinih država u borbi protiv organizovanog kriminaliteta.*

*Poseban problem je nepostojanje opšteprihvaćene definicije organizovanog kriminaliteta, te je i otežano suprotstavljanje ovom kriminalnom delovanju kako na unutrašnjem tako i na međunarodnom planu.*

*KLJUČNE REČI: organizovani kriminalitet, suprotstavljanje, sprečavanje, prevencija, društvene vrednosti*

### UVOD

Organizovani kriminalitet, iako noviji teorijski pojam, ipak je veoma stara pojava. On postoji u skoro svim zemljama i pokazuje tendenciju širenja. U vezi s tim, zemlje u kojima je najizraženiji svakodnevno se suočavaju sa potrebom sprečavanja i suzbijanja ovog oblika kriminaliteta. Savremeni svet se suočava sa ozbiljnim posledicama organizovanog kriminaliteta koje se ispoljavaju u destrukciji svih društvenih vrednosti i neposredno ili posredno slabe moć državnih institucija. Ovaj vid kriminaliteta je predmet razmatranja kriminologa, kao i stručnjaka u raznim naučnim disciplinama. Prisutan je i ima veliki

---

\* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnost socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS

\* Istraživač saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, email: [jasminaigracki@yahoo.com](mailto:jasminaigracki@yahoo.com)

uticaj na gotovo sve oblike društvenog i javnog života. Osim toga, organizovani kriminalitet, kao društveno-negativna pojava, ima izuzetnu sposobnost da koristi povoljne uslove za svoje infiltriranje u legalne društvene strukture i da se prilagođava konkretnoj društveno-političkoj i ekonomskoj situaciji. Organizovani kriminalitet se od početka odvija iza paravana (nevidljiv je a prisutan, ugrožavajući i preteći), pa je dolazilo do stvaranja nejasnoća i protivrečnosti o samom fenomenu ove aktivnosti.

Složenost fenomena organizovanog kriminaliteta ispoljava se i u činjenici da je njegovo definisanje i dalje nepotpuno i da ne postoje usaglašena mišljenja naučnika i stručnjaka o pojmu i definiciji. Među stručnjacima ne postoji opšteprihvaćena definicija pojma organizovanog kriminaliteta, ni u politikološkoj ni u kriminološkoj i krivičnopravnoj literaturi. Ovome, verovatno, doprinosi i činjenica da je u pitanju savremeni društveni fenomen, da se ne ispoljava u svim zemljama u istim oblicima i sa istim intezitetom, već su oni primereni postojećim društvenim odnosima i uslovima za odgovarajuće vidove kriminalne delatnosti. Umesto toga, postoje mnoge slične i različite definicije, što ukazuje na neusaglašenost stavova šta sve obuhvata sadržaj pojma organizovanog kriminaliteta. Pobornici ovog mišljenja ističu da je za postojanje organizovanog kriminaliteta, pored elemenata koji karakterišu organizovano kriminalno delovanje, nužan još jedan element – veza kriminalne organizacije sa državom i njenim organima. Analizom sadržaja kriminološke i krivičnopravne naučne i stručne literature, koja je bila dostupna, može se zaključiti da ne postoje identični stavovi među autorima o nužnosti postojanja veze kriminalne organizacije sa državom i njenim autorima, kao bitnog elementa organizovanog kriminaliteta, mada većina autora smatra da organizovani kriminalitet uključuje vezanost za delovanje u okviru javnih institucija i povezanost sa organima vlasti. Osnovni problem odnosi se na preciznost sadržaja termina organizovani, koji može imati više značenja. U tom smislu, često se pod isti pojam svrstava i organizovana kriminalna grupa, organizovano kriminalno udruženje ili organizacija, sve do tipa klasične mafije. Istraživanja ukazuju da se nastanak kriminalnih organizacija tipa "mafije"<sup>1</sup>, javljaju u Italiji, na Siciliji. Mafija, po svom poreklu predstavlja organizaciju italijanskih patriota u borbi za ujedinjenje i oslobađanje Italije.

Danas postoje značajne razlike između pojedinačnih oblika udruživanja za vršenje krivičnih dela. Kriterijumi za ovakav vid razvrstavanja i određivanja nisu baš uvek jasni i precizirani pa je i pojmovno određenje ovih oblika udruživanja nedovoljno jasan i određen. Sami oblici takvog udruživanja često dobijaju različite nazive, pri čemu se najčešće koriste termini grupa, banda i organizacija. Pojam grupa podrazumeva udruživanje manjeg broja lica ( tri ili više) koja se udružuju radi vršenja krivičnih dela. Banda je nešto brojnija (pet ili više lica), pripadnici su čvršće međusobno povezani a često su i naoružani i odmetnuti od vlasti <sup>2</sup>. Organizacija je po svom sastavu brojnija, bolje i čvršće organizovana i ima složeniju i razvijeniju strukturu. S obzirom da ovo razlikovanje nema većeg značaja sa stanovišta odgovornosti, često se koristi zajednički naziv za ove oblike udruživanja za vršenje krivičnih dela, zločinačko udruživanje.

S obzirom na to da ne postoji opšteprihvaćena definicija organizovanog kriminaliteta, kao i to da postoje značajne razlike u pogledu bitnih karakteristika ove pojave, logično je da nema ni jedinstvenih shvatanja u kojim oblicima se on ispoljava. Organizovani kriminalitet se ispoljava u različitim formama i u različitom obimu i intenzitetu u mnogim oblastima privredne, vanprivredne i druge društvene delatnosti. Delatnosti organizovanog

---

<sup>1</sup> M. Vujaklija, (1985) Prosveta, Beograd, 1985.,str.542 -(ital.Maffia) tajnorazbojnočko i pljačkaško društvo na Siciliji, koje je postojalo od 1860.i figurativno opasno društvo,udruženje ljudi sa opasnim ciljevima.

<sup>2</sup> Tahirović, J., (1961), *Krivično pravo, posebni deo*, Beograd: Savremena administracija

kriminala se razlikuju od zemlje do zemlje, pri čemu razlike postoje naročito između SAD i Evrope. Sekretarijat UN, u pripremi dokumentacije za Peti kongres UN, po pitanju prevencije kriminala i tretmana prestupnika u Ženevi 1975. godine, identifikovao je 18 kategorija transnacionalnog kriminala i to: pranje novca, nelegalna trgovina narkoticima, korupcija i mito javnih zvaničnika, infiltracija u legalne poslove, izazivanje lažnog bankrota, prevare u vezi sa osiguranjem, kompjuterski kriminal, krađa intelektualne svojine, nelegalna trgovina oružjem, terorističke aktivnosti, otmica aviona, morska piraterija, otmice na zemlji, trgovina belim robljem, trgovina ljudskim organima, krađa umetničkih dela i kulturnih dobara, ekološki kriminal i drugi prekršaji učinjeni od grupa organizovanog kriminala. Američka predsednička komisija za primenu zakona i administraciju pravosuđa iz 1968. godine smatra da se delatnosti organizovanog kriminaliteta mogu podeliti na: ilegalne, tj. zadovoljavanje potreba (kockanje, lihvarenje, narkotici i druga dobra i usluge) i aktivnosti u oblasti privrednog poslovanja i zapošljavanja (infiltriranje u legitimni biznis i reketiranje). Imajući u vidu navedena shvatanja kao i međunarodna dokumenta, možemo reći da u delatnosti organizovanog kriminaliteta spadaju: trgovina narkoticima, korupcija, pranje novca, trgovina ljudima, reket i ostali vidovi kriminaliteta.

## ORGANIZOVANI KRIMINALITET U SRBIJI

Na prostorima bivših jugoslovenskih republika organizovani kriminalitet se afirmisao nakon 90-tih godina prošlog veka. Do tada se nije priznavalo postojanje ove pojave, što je bilo karakteristično i za mnoge druge zemlje sveta. Hrvatska, a posebno Slovenija, i danas minimiziraju postojanje ove pojave, mada brojni pokazatelji ukazuju na njeno postojanje. Iako su pojedini pojavni oblici ove pojave bili evidentni na ovim prostorima i pre tog perioda, može se konstatovati da su to ipak bili početni oblici koji su bili izraženi u manjem i nezabrinjavajućem obimu. Do ozbiljnije ekspanzije pojave dolazi početkom 90-tih godina, nakon raspada bivše Jugoslavije i ratnog haosa, kada su na ovim prostorima eskalirali brojni fenomenološki oblici organizovanog kriminaliteta. Slični fenomenološki oblici prisutni su u svim republikama bivše Jugoslavije. To su, pre svega, razni oblici krijumčarenja: droge, vozila, cigareta, oružja i municije, nafte i naftnih derivata, zatim trgovine ljudima, reket, pranje novca, korupcija i dr. ipak, može se konstatovati da prostor bivše Jugoslavije i danas predstavlja, pre svega, tranzitno područje preko koga se odvijaju mnogi organizovani kriminalni transporti narkotika, oružja, vozila, umetničkih dela, ljudi i ljudskih organa i dr. Ratni sukobi na ovim prostorima proizveli su tzv. "ratni organizovani kriminalitet", koji se manifestovao u organizovanim oblicima krijumčarenja oružja, municije, eksploziva i druge vojne tehnike i opreme, što je vrlo često činjeno u organizaciji političkih i vojnih rukovodstava pojedinih republika. Prisustvo međunarodnih vojnih snaga u Bosni i Hercegovini, Republici Srpskoj, a posebno na području Kosova i Metohije, omogućili su pojačanu trgovinu ljudima, pre svega u cilju seksualne eksploatacije. Prostitucija je procvetala na Kosovu i Metohiji nakon 2000. godine, jer je otvoren veliki broj bordela u koje su pohrlile prostitutke, uglavnom iz istočnoevropskih zemalja, ali i sa područja bivših jugoslovenskih republika. Naravno, na delu je klasična trgovina ženama, pa čak i devojčicama, od čega organizovani kriminal ostvaruje enormni profit. Za skoro sve bivše jugoslovenske republike, osim Slovenije, karakterističan je visok nivo korupcije koji je prisutan u skoro svim sferama društva, na šta je u više navrata ukazivala i međunarodna zajednica. Pranje novca kao propratna pojava i uslov za opstanak organizovanog kriminala još uvek se u mnogim slučajevima ne registruje i ne suzbija, iako je pojava prisutna u značajnom obimu. Krivično delo pod tim imenom

uvedeno je u Krivični zakonik Srbije tek 2005. godine (član 231). Masovna privatizacija državnih preduzeća do koje je došlo u procesu tranzicije političkog i privrednog sistema, dobrim delom je obavljena prljavim novcem. Na kraju, već duže vremena Srbija spada u red država sa najkorumpiranijim državnim i javnim službama <sup>3</sup>.

Organizovani kriminal u Srbiji sve više poprima karakteristike originalnog mafijaškog delovanja, kakvo na zapadu postoji dugi niz godina. Neke kriminalne grupe i klanovi sve više podsećaju na tipično mafijaško delovanje sicilijanske Koza Nostre, napuljske Kamore, ali i na delovanju kineskih Trijada ili japanskih Jakuza. Oružani obračuni u srpskom podzemlju, borba za preuzimanje kriminalne vlasti na određenom području, likvidacije suparničkih grupa i pojedinaca u klasičnim dobro organizovanim "sačekušama", podmetanje ili bacanje bombi, ili drugih eksplozivnih naprava u stanove, poslovne prostore ili automobile, otmice i slično, kulminirali su poslednjih desetak godina. Ovakvo stanje posebno je izraženo u Beogradu, koji je za organizovani kriminalitet i najinteresantniji po mnogo čemu, ali se pojava sve više ispoljava i u drugim većim gradovima Srbije, prije svega u Novom Sadu i Nišu. Zahvaljujući društveno-ekonomskim i političkim prilikama kroz koje Srbija prolazi, organizovani kriminalitet je ojačao, stvoreni su ili se tek stvaraju brojni mafijaški klanovi i kriminalne grupe, posebno u Beogradu, koji predstavljaju izuzetnu opasnost za samu zamlju. Surčinski, zemunski, voždovački, rakovački, bežanijski ili klanovi sa Zvezdare, Novog Beograda i slično, ne prezaju ni od vršenja najtežih zločina.

## DRUŠTVENA REAKCIJA PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA U SRBIJI

Borba protiv organizovanog kriminala poverena je institucijama koje su formirane u skoroj prošlosti i čiji je rad, od osnivanja bio u senci političkih previranja, i pod stalnim pritiskom, sa jedne strane od političara na vlasti, a sa druge strane od tajkuna. Treba imati u vidu da su ove institucije osamdesetih godina XX veka sistematski podrivane i degradirane, tako da je Srbija država u kojoj je postojao upliv organizovanog kriminala u sve sfere života, od najviših državnih struktura, službi bezbednosti, preko sporta i medija, pa sve do univerziteta. Borba s ovim globalnim pretnjama u Srbiji je dodatno otežana problemima tranzicije, suočavanja s prošlošću, široko rasprostranjenom korupcijom, ali i nedovoljno razvijenim demokratskim institucijama i vladavinom prava. U Srbiji je "sistemska korupcija" dovela do "zarobljavanja države" od strane političkih i ekonomskih elita, koje su u Srbiji često ili učestvovala u aktivnostima organizovanog kriminala ili su finansirane profitom stečenim ovim aktivnostima. Zarobljena država dovela je do površinske demokratizacije, koja ne dopire do vladavine prava i uspostavljanja institucionalnih granica. Ovakva praksa dovodi do sveopšte politizacije institucija čija manjkavost omogućava nesmetanu razmenu moći i novca<sup>4</sup>. Vladajuće stranake, ali nekad i opozicione stranke, finansiraju vlasnici sumnjivog kapitala, što vodi korumpiranosti stranaka, a preko njih i parlamenta, vlade i ostalih ključnih institucija društva i države.

U poslednje vreme, uprkos stalnoj opstrukciji rada parlamenta, daleko je intenzivnija aktivnost zakonodavca u oblasti organizovanog kriminala<sup>5</sup> ali se i dalje postavlja pitanje

---

<sup>3</sup> Grubač M.: *Organizovani kriminal u Srbiji*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 46, 4/2009., str. 704

<sup>4</sup> Vidi više u Vesna Pešić, "Partijska država kao uzork korupcije u Srbiji" u časopisu Republika, br. 402-405, tekst dostupan na sajtu [http://pescanik.net/images/stories/pdf/partijska\\_drzava.pdf](http://pescanik.net/images/stories/pdf/partijska_drzava.pdf)

<sup>5</sup> Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela i Zakon o krivičnoj odgovornosti pravnih lica

efikasnosti njihove primene. Još jednu prepreku u efikasnoj borbi protiv organizovanog kriminala predstavljaju nereformisane bezbednosne strukture Ministarstva unutrašnjih poslova i Službi bezbednosti. Imajući u vidu da su pripadnici policije i službi bezbednosti imaju bogatu istoriju učešća u aktivnostima organizovanih kriminalnih grupa, jasno je kako ovo predstavlja ozbiljnu pretnju efikasnom suprotstavljanju organizovanom kriminalu u Srbiji. Očigledan je bio njihov uticaj na primer, na do sada okončane postupke protiv tzv. zemunskog klana, ali se takođe postavlja pitanje njihovog uticaja na istrage za krivična dela koja su i dalje ostala nerazjašnjena.

Služba za borbu protiv organizovanog kriminala je organizaciona jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije -Uprava kriminalističke policije. Tokom deset godina postojanja, u nekoliko navrata je menjana organizacija i struktura, ali se nikada nije menjala osnovna misija – da se kroz partnerstvo sa organima i institucijama u zemlji i srodnim policijskim službama drugih država, koristeći sva raspoloživa zakonita sredstva i stečena iskustva, što efikasnije suprotstavi organizovanom kriminalu u Srbiji i zemljama partnerima.

Kao forma kriminala koja se najbrže transformiše, organizovani kriminal čini poseban izazov za modernu policiju. Stručnost zaposlenih u SBPOK-u je ključ u borbi protiv organizovanog kriminala, pa Služba nastoji da svojim pripadnicima omogući redovno pohađanje obuka na temu borbe protiv organizovanog kriminala, u zemlji i inostranstvu. Uz obuke, prioritet je i obezbeđivanje najsavremenijih sredstava za rad, u skladu sa raspoloživim budžetskim sredstvima i kroz donacije uz podršku međunarodnih organizacija i stranih policija. Kroz svoje specijalizovane jedinice SBPOK se bavi suzbijanjem svih do sada uočenih oblika organizovanog kriminala: krijumčarenje narkotika, trgovina ljudima i ilegalne migracije, krijumčarenje oružja i eksploziva, međunarodno krijumčarenje kradenih motornih vozila, otmice, iznude, ucene sa elementima organizovanog kriminala, pranje novca, korupcija, falsifikovanje novčanica, prevare sa platnim karticama, visokotehnološki kriminal (krivična dela u vezi zloupotreba računarskih sistema, zloupotreba i kršenja prava intelektualne svojine, dečja pornografija).

U obavljanju zadataka na teritoriji cele Republike Srbije, Služba za borbu protiv organizovanog kriminala postupa prevashodno u skladu sa Zakonom o nadležnosti i organizaciji državnih organa u borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije i Zakonom o policiji, Zakonikom o krivičnom postupku Republike Srbije, zatim Krivičnom zakoniku, Zakonom o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela<sup>6</sup>. SBPOK sa drugim državnim organima Republike Srbije, osim nacionalnog zakonodavstva sprovodi i primenjuje i međunarodne ugovore relevantne za polje borbe protiv organizovanog kriminala.

Ključni međunarodni ugovor za ovu oblast je Konvencija Ujedinjenih Nacija o transnacionalnom organizovanom kriminalu sa dodanim protokolim<sup>7</sup>: Protokolom o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i decom, Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom i Protokol protiv nezakonite proizvodnje i trgovine vatrenim oružjem, njihovim delovima i municijom. Uz navedene Konvencije i Protokole, jednako su značajni i međunarodni ugovori koji regulišu pojedinosti delovanja u različitim oblastima organizovanog kriminala, kao i mnoga pitanja u vezi programske politike i institucionalnih mehanizama države u prevenciji i

---

<sup>6</sup> Službeni glasnik RS, 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04

<sup>7</sup> "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 6/2001)

suprotstavljanju organizovanom kriminalu. Među tim aktima, pored ostalih spada i : Konvencija o uzajamnoj pomoći u krivičnim pitanjima sa dopunskim protokolima, Konvencija Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda od kriminala i o finansiranju terorizma; Konvencija Ujedinjenih Nacija protiv korupcije; Krivično-pravna konvencija Saveta Evrope o korupciji; Građansko-pravna konvencija Saveta Evrope o korupciji; Konvencija Ujedinjenih Nacija o opojnim drogama; Konvencija Ujedinjenih Nacija o psihotropnim supstancama; Konvencija Ujedinjenih Nacija protiv krijumčarenja opojnih droga i psihotropnih supstanci; Konvencija Saveta Evrope o kompjuterskom kriminalu; Konvencija Saveta Evrope o visokotehnoškom kriminalu koji se odnosi na inkriminaciju dela rasističke i ksenofobične prirode izvršenih preko računarskih sistema sa pripadajućim drugim dodatnim protokolom, Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima <sup>8</sup>.

Narodna skupština Srbije je usvojila Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala koji je označio početak borbe protiv organizovanog kriminala u Srbiji<sup>9</sup>. Zakonom se uređuju osnivanje posebnih državnih organa - Posebnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu, Specijalnog tužilaštva, posebnog odeljenja u MUP – Službe za borbu protiv organizovanog kriminala, kao i posebne pritvorske jedinice u okviru Okružnog zatvora u Beogradu. Izrađen je Nacrt zakona o izmenama i dopunama ovog zakona koji se još uvek nalazi u fazi javne rasprave<sup>10</sup>. Trebalo bi što pre usvojiti ovaj zakon uz uvažavanje kritika stručne javnosti, posebno onih u pravcu obezbeđenja veće samostalnosti Specijalnog tužioca i njegovih zamenika, povećanja kapaciteta Specijalnog suda i odeljenja MUP.

Pred Specijalnim sudom vode se postupci u skladu s odredbama Zakonika o krivičnom postupku, koji po uzoru na inostrana zakonodavstva, predviđa posebne institute za borbu protiv organizovanog kriminala: institut prikrivenog islednika (čl. 504nj), institut svedoka saradnika (čl. 504d–504i), meru kontrolisane isporuke (čl. 504o), meru pružanja simulovanih poslovnih usluga i proširenje mere nadzora telefonskih razgovora (504lj). Sudovi u Srbiji primenjuju pravila Zakonika o krivičnom postupku iz 2004. godine, a Zakonik iz 2006. godine se još uvek ne primenjuje<sup>11</sup>. Zakonodavstvo u Srbiji je, u značajnom meri, usklađeno s međunarodnim standardima. Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela<sup>12</sup> pruža mogućnost oduzimanja celokupne ili bar dela imovine osumnjičenog lica, uz ostvarenje zakonom propisanih uslova. Pre donošenja ovog zakona, prema zakonima koji su bili na snazi, moguće je bilo oduzeti imovinu učinioca krivičnog dela, ali samo deo imovine koja je proistekla iz krivičnog dela za koje se dotičnom licu sudi, i ova rešenja su se u praksi pokazala kao veoma neefikasna<sup>13</sup>. Donošenjem ovog zakona, država je omogućila policiji i pravosudnim organima efikasniju borbu protiv

---

<sup>8</sup> Službeni list, SFRJ, "Međunarodni ugovori", br.14/90 Službeni glasnik, RS, "Međunarodni ugovori", br.19/2009 Službeni list, SCG, "Međunarodni ugovori", br.12/2005.

<sup>9</sup> Usvojen jula 2002. godine

<sup>10</sup> Važić N.(2008) "*Analiza zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala Republike Srbije i njegova primena u praksi*" u Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji, UNICRI, Beograd,

<sup>11</sup> Službeni glasnik, 46/06

<sup>12</sup> Službeni glasnik, 97/08

<sup>13</sup> KZ predviđa mogućnost oduzimanja predmeta koji su upotrebljeni ili su bili namenjeni izvršenju krivičnog dela ukoliko su svojina učinioca (čl. 87); za pojedina dela predviđena je obaveza oduzimanja imovine (npr. pranje novca ali i druga dela). Dalje, KZ (čl. 91 do 93) predviđa da niko ne može zadržati korist stečenu krivičnim delom, a predmet oduzimanja mogu biti samo predmeti nastali izvršenjem krivičnog dela. ZKP (čl. 513 do 520 i u posebnom delu o organizovanom kriminalu od 504r do 504 t) sadrži procesna pravila za oduzimanje imovinske koristi. Za primer prakse sudova vidi prvostepenu presudu Specijalnog suda u slučaju Zarubica.

organizovanog kriminala, onemogućivši očuvanje finansijske dobiti, koja ujedno predstavlja i osnovni motiv osnivanja i delovanja kriminalnih grupa.

Ovlašćenja tužilaštva su široko postavljena prema odredbama ovog zakona. Tužilac može podneti zahtev za oduzimanje imovine za vreme trajanja samog krivičnog postupka, po završenom krivičnom postupku (u propisanom roku od godinu dana od dana pravosnažnosti presude), ali oduzimanje imovine može se takođe preduzeti i kao privremena mera. Najveća prednost ovog zakona je mogućnost popisa i preispitivanja celokupne imovine optuženog lica, i ovlašćenje tužioca da privremeno zapleni i zamrzne spornu imovinu, dok ne bude dokazano njeno poreklo.

Tužilac može pokrenuti postupak oduzimanja imovine protiv nekog lica ukoliko postoji očigledna nesrazmera između njegove zakonite imovine i zakonito ostvarenih prihoda. Osnov za pokretanje postupka, je postojanje osnovane sumnje da osoba poseduje znatnu imovinu proisteklu iz krivičnog dela. Ovim zakonom, kao novinu u procesni sistem, uvodi se prebacivanje tereta dokazivanja na lice protiv kojeg se postupak vodi. Naime, tužilac mora da dokaže da okrivljeni poseduje izvesnu imovinu za koju se osnovano sumnja da je proistekla iz krivičnog dela, odnosno da postoji očigledna nesrazmera između imovine koje okrivljeni poseduje i prihoda koje ostvaruje. Stoga, ukoliko okrivljeni nije u mogućnosti da dokaže na koji način je stekao spornu imovinu, država će biti u mogućnosti da je oduzme.

Brojna nova rešenja koje ovaj zakon predviđa, za naše pravosuđe su atipična, posebno i odredba koja se odnosi na vremenski momenat utvrđivanja porekla imovine. Na osnovu ovog zakona pravosudni organi će biti u mogućnosti da proveravaju celokupnu imovinu, stečenu nekoliko desetina godina pre pokretanja krivičnog postupka. Zatim, zakonom je uređena i međunarodna saradnja koja bi obuhvatila pružanje pomoći u pronalaženju imovine proistekle iz krivičnog dela, zabranu raspolaganja i privremeno ili trajno oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela. Sprovođenje zakona omogućiti će formiranje dva nova tela - državne direkcije, koja će upravljati i raspolagati privremeno oduzetom imovinom, i organizacione jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova nadležne za finansijsku istragu. Direkcija koja funkcioniše u okviru Ministarstva pravde je nadležna za upravljanje, skladištenje i čuvanje oduzete imovine. Po nalogu javnog tužioca, MUP će vršiti neophodna istraživanja o načinu sticanja imovine, kada postoji sumnja da ona proističe iz krivičnog dela, preko posebne jedinice za finansijsku istragu. Ista jedinica biće nadležna da vrši odvojenu finansijsku istragu, koja se vodi nezavisno od krivičnog postupka kojim se utvrđuje izvršenje samog krivičnog dela i koja može trajati i nakon donošenja prvostepene presude.. Donošenje ovog zakona, iako možda malo zakasnelo, trebalo bi da u velikoj meri doprinese uspešnoj borbi sa organizovanim kriminalom. Ukoliko bude dosledno sproveden, ovaj zakon će dovesti do željenih rezultata, u čemu će presudnu ulogu imati tužilaštvo i policija. Zakonom je konačno stvoren zakonski okvir za efikasno suzbijanje finansijskog uticaja organizovanih kriminalnih grupa u Srbiji, čiji su pripadnici zadržavali svoj uticaj i po okončanju krivičnog postupka.

Pravna odgovornost pravnog lica za krivična dela, normirana je Zakonom o odgovornosti pravnih lica za krivična dela<sup>14</sup>, dok je do sada bila utvrđena samo prekršajna ili odgovornost za privredne presteupe. Ovaj zakon uvršćen je u pravnu analizu jer može biti značajan za suzbijanje privrednog organizovanog kriminala, koji za sada predstavlja veliku teškoću u radu tužilaštva<sup>15</sup>. Odgovornost pravnih lica, ovim predviđa odgovornost

---

<sup>14</sup> Sužbeni glasnik, 97/08

<sup>15</sup> Više o značaju ovog zakona za borbu protiv organizovanog kriminala u Srbiji vidi u Robert Sepi "Uopšte o krivičnoj odgovornosti pravnih lica i odnosu prema privrednim prestupcima" u Borba protiv organizovanog

za ona krivična dela koja se ni po svojoj prirodi niti po težini ne mogu svrstati u prekršaje ili privredne prestupe, koji su i ranije bili predviđeni našim zakonima. Trebalo bi da zakon, onemogućujući pripadnicima organizovanih kriminalnih grupa da koriste tu zakonsku prazninu zarad sticanja protivpravne imovinske koristi. Pravno lice će odgovarati za krivično delo, koje u okviru svojih poslova učini odgovorno lice u nameri da za pravno lice ostvari korist. Pravno lice će odgovornost snositi i kada odgovorno lice nije vršilo nadzor ili kontrolu čime je omogućeno da fizičko lice izvrši krivično delo u korist pravnog lica. Zakon se primenjuje na domaće i strano pravno lice koje odgovara za krivično delo počinjeno na teritoriji Srbije, kao i za krivično delo učinjeno u inostranstvu na štetu Republike Srbije. Zakonom je utvrđeno i da pravno lice može biti oslobođeno kazne ako otkrije i prijavi krivično delo pre nego što je saznalo za pokretanje krivičnog postupka i ako dobrovoljno i bez odlaganja otkloni nastale štetne posledice ili izvrši povraćaj protivpravno stečene imovinske koristi. Mogu biti izrečene i mere bezbednosti, koje su zabrana obavljanja određenih registrovanih delatnosti ili poslova, oduzimanje predmeta, javno objavljivanje presude, a sud može izreći jednu ili više mera bezbednosti.

Nadležnosti za sprovođenje Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije, Akcionog plana za primenu Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije i sektorskih akcionih planova, pokretanje postupka i izricanje mera zbog povrede zakona, bliže uređuje je Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije<sup>16</sup> i Agencije za borbu protiv korupcije. Rešavanje sukoba interesa, vođenje registra funkcionera i njihove imovine, kontrola finansiranja političkih stranaka i međunarodna saradnja u borbi protiv korupcije, najvažnije nadležnosti su Agencije za borbu protiv korupcije. Organizaciona i zakonska rešenja su u funkciji prevencije i reakcije društva na organizovani kriminalitet koji je sve prisutniji i u Srbiji.

## ORGANIZOVANI KRIMINALITET U NEKIM ZEMLJAMA ISTOČNE EVROPE

**Česka** je veoma interesantna zemlja za mnoge organizovane grupe kriminalaca, prvenstveno iz zemalja jugoistočne i istočne Evrope, kao i nekih azijskih zemalja. Koliko su ove kriminalne grupe prisutne na području Češke najbolje pokazuje organizacija češke policije za borbu protiv organizovanog kriminaliteta. Kriminalne organizacije iz zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza su najorganizovanije. Njihova aktivnost je u Českoj posebno povećana od 1996.godine. One su organizovane u tzv. "brigade", čija imena uglavnom dolaze od mesta njihovog porekla ili porekla njihovog vodstva. Njihovi članovi se organizuju uglavnom na teritoriji Ukrajine, gde je i njihovo jezgro. Kriminalna delatnost zadire u skoro sve oblasti zaštićene češkim pravnim normama. Nasilna kriminalna aktivnost, kao što su ucene ili iznuđivanje, tzv. reketiranje, bez sumnje preovladava. Ovu delatnost oni obično nazivaju imenom "krisa". Do 1999.godine "krisa" je obezbeđivana uglavnom za poslovne ljude iz bivšeg Sovjetskog Saveza koji vode svoje poslove u Českoj. Međutim, poslednjih godina izraženo je povećanje osiguranja "krisa" za češke i druge strane biznismene. Uspostavljanje viznog režima za neke od država bivšeg Sovjetskog Saveza prouzrokovalo je povećanje ilegalnih migracija koje su podržavale ruske kriminalne grupe u Českoj. Žene migranti se, po dolasku u Češku Republiku, transportuju u noćne klubove i prisiljavaju na prostituciju. Rasturanje droge je jos jedna vrsta kriminalne aktivnosti koju u ovoj zemlji vrše ruske kriminalne grupe, a dokazane su i

---

kriminala u Srbiji, UNICRI, Beograd, 2008, str. 353-356

<sup>16</sup> Službeni glasnik, 97/08



veze sa albanskom i vijetnamskom zajednicom. Poreklo droga (belog heroina) je uglavnom iz Avganistana, a putevi krijumčarenja su u ovu zemlju kroz Bugarsku, Mađarsku i Slovačku. Navedene kriminalne aktivnosti donose veliki profit ruskim kriminalnim grupama, što im omogućava da imaju veliki uticaj na ekonomiju Češke Republike. Pored toga, ovaj novac služi i za finansiranje same kriminalne organizacije i njenih aktivnosti. Za legalizaciju sredstava dobijenih kriminalnom aktivnoscu (pranjem novca), u Češkoj Republici se koriste fiktivno osnovana preduzeća, najčešće na nepostojećim adresama ili na adresama čeških građana koji o tome ništa ne znaju.

U **Slovačkoj** organizovani kriminalitet je počeo da se pojavljuje u većem obimu od 1996.godine, zbog čega je policija pristupila ozbiljnom prikupljanju informacija o postojanju i aktivnostima kriminalnih grupa na sistematičan i svrsishodan način. U period između 1997.godine i 1999.godine u ovoj zemlji je u proseku bilo oko 50 registrovanih aktivnih kriminalnih grupa, sa oko 600 stalnih članova, koje su uglavnom bile sastavljene od domaćih državljana. U peiodu između 2000. i 2003.godine došlo je do pada broja registrovanih grupa za 44 odsto. To znači da je u okviru posmatranog perioda bilo u proseku 28 kriminalnih grupa.

Struktura organizovanog kriminaliteta na teritoriji Slovačke Republike je takva da se takve organizacije uglavnom bave ilegalnim iznudama, reketiranjem, ucenama, naručenim ubistvima, trgovinom ljudima, drogom, oružanim napadima i pljačkom, prevarama, utajama poreza, ilegalnom trgovinom alkoholom, cigaretama i oružjem, kršenjem zaštite životinja i biljaka, itd. Dominantnu poziciju drže grupe čiji su članovi uglavnom Slovaci.

Slovačka je, slično susednoj Češkoj Republici, takođe postala veoma privlačno područje za mnoge organizovane grupe kriminalaca, prvenstveno iz zemalja istočne Evrope i bivše Jugoslavije. Te grupe čine uglavnom državljani Ukrajine, belorusije, Rusije, Mađarske, Čečenije, bivše Jugoslavije, Albanije, Turske, Vijetnama i Kine. Organizovane kriminlane grupe u Republici Slovačkoj imaju u preovlađujućem broju slučajeva hijerarhijsku strukturu, često sa porodičnim odnosima između članova i sve češće sa strancima kao delom organizacije. Glavne grupe čine kriminalci iz Ukrajine, Rusije, Češke, Albanije i Mađarske.

U oblasti trgovine drogom na teritoriji Slovačke aktuelno je više od 10 organizovanih grupa. Njihov broj se često menja. Na teritoriji ove zemlje veoma su aktivne albanske nacionalne grupe sa jakim nacionalnim, porodičnim i verskim osećanjima. Glavni snabdevači heroinom u Republici Slovačkoj su Albanci s Kosova, iz Makedonije i Hrvatske. Pranje novca je takođe izraženo u ovoj zemlji. Pošto su vlasnici klubova obično vlasnici restorana i raznih firmi, to im omogućava da izvrše pranje novca – legalizaciju ilegalno stecenog novca. Ruska mafija novac stečen kriminalnim aktivnostima masovno ulaže u kupovinu nekretnina, čime, takođe vrši pranje novca.

Organizovani kriminalitet je veliki problem u **Mađarskoj**, uprkos uspehu tranzicije ove zemlje ka demokratiji i tržišnoj ekonomiji u poslednjih desetak godina. Kriminalne organizacije u Mađarskoj učestvuju u velikom broju operacija. Ta aktivnost potiče još od uslova koji su vladali pod socijalističkim režimom pre 1989.godine, koji su stvorili od nje pogodno tlo za razvoj kriminaliteta.

Prema poslednjim izveštajima organa unutrašnjih poslova, poznata ruska kriminalna organizacija – "Solnčevskaja", sa sedistem u Moskvi, proširila je svoje operacije i u Budimpešti. Značaj mađarskih kriminalnih organizacija objašnjava se, jednim delom, strateškim značajem ove zemlje. Posto se nalazi u centru Evrope,

organizacije koje vode međunarodne operacije krijumčarenje droga, oružja, vozila i umetničkih dela sa istoka, često koriste mađarsku kao važnu tranzitnu stanicu. Mađarska je prvenstveno tranzitna zemlja, a potom i zemlja porekla i destinacije za trgovinu ženama i decom iz Rusije, Rumunije, Ukrajine, Moldavije, Bugarske i Balkana, za Zapadnu Evropu i SAD radi seksualne eksploatacije. Kao zemlju pogodnu za vršenje kriminalnih operacija Mađarsku sve više koriste i kriminalne organizacije koje se bave krijumčarenjem ilegalnih imigranata u Evropu.

## ZAKLJUČAK

Današnje stanje organizovanog kriminala ukazuje na složenu i patološku pojavu koja ima svoju specifičnu fizionomiju, višeslojnost, prirodu i intenzitet njegove društvene opasnosti. Naravno, kako se menjaju opšte prilike u svetu, sam način života i mnoge druge društvene promene tako se menja i pristup ovom problemu. Društvo na kraju 20. i početku 21. veka suočava se sa kriminalom takve vrste i intenziteta koji poprima apsolutno alarmantne razmere. Ovo naročito pogađa države koje nemaju stabilnu ekonomsko-političku situaciju, odnosno zemlje u tranziciji tzv. Zemlje trećeg sveta. Za organizovani kriminal državne granice ne predstavljaju prepreke, tako da on predstavlja i globalni problem. Kako globalizacija utiče na sve segmente života, tako utiče i na organizovani kriminal koji koristi trenutnu situaciju prelazeći granice, izlazeći iz okvira države i postaje globalni transnacionalni problem u kojem gotovo da nema države koja nije obuhvaćena ovim problemom. Organizovani kriminal predstavlja društveni fenomen i bezbednosni problem, i on danas predstavlja jednu od najsloženijih pretnji za opštu socijalnu i ekonomsku stabilnost i bezbednost država posebno i međunarodne zajednice u celini. Mnogostruki uslovi i pogodnosti za razvoj organizovanog kriminala na nacionalnom i međunarodnom planu, sa razarajućim posledicama u oblasti bezbednosti, otežavaju efikasan pristup ovoj bezbednosnoj pretnji, kao i pravovremenu reakciju nadležnih domaćih i međunarodnih institucija.

Borba protiv savremenih izazova i pretnji bezbednosti, kao što su organizovani kriminal i terorizam, zahteva primenu posebnih mehanizama za njihovo sprečavanje, otkrivanje i suzbijanje, kao i mehanizama za formulisanje strategije za tu borbu. Republika Srbija preduzima sve mere, u skladu sa međunarodnim standardima, u prevenciji i borbi protiv organizovanog kriminaliteta svih oblika.

## LITERATURA

1. Bošković M. (1999) *Kriminološki leksikon*, Univerzitet u Novom sadu,
2. Bošković M (1998) *Organizovani kriminalitet*, Policijska akademija, Beograd,.
3. Bošković M. (2000) *Aktuelni problemi suzbijanja korupcije*, Policijska akademija, Beograd,
4. Bošković M. (2003) *Oblici organizovanog kriminaliteta u našem krivičnom zakonodavstvu*, Beograd, 3,
5. Bošković M.(2003) *Transnacionalni organizovani kriminalitet*, Policijska akademija, Beograd,
6. Vasiljević, V. (1990) *Prevencija i represija organizovanog kriminala*, Bezbednost i društvena samozaštita, Beograd, broj 12,

7. Vodinelić, V. (1992) *Kriminalitet sa mrežnom strukturom i organizovani kriminalitet profita*, Bezbednost MUP R Srbije, Beograd, broj 1,
8. Vulović, M. (1993) *Siva ekonomija - tamna brojka kriminaliteta*, Bezbednost, broj 1, Beograd,
9. Važić N. (2008) "*Analiza zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala Republike Srbije i njegova primena u praksi*" u *Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji*, UNICRI, Beograd,
10. Vujaklija M. (1985) Prosveta, Beograd,.
11. Grubač M, (2009) *Organizovani kriminal u Srbiji*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 46, broj 4,
12. Dragičević Dičić R. (2008) *Posebne istražne mere i njihovo korišćenje od strane službi bezbednosti – uloga sudske vlasti u nadzoru ovih službi*, u *Srpska pravna revija*, broj 8, Beograd,
13. Eliot, M. A. (1962) *Kriminal u modernom društvu* (prevod), Svjetlost, Sarajevo,
14. Ignjatović, Đ. (1998) *Organizovani kriminalitet-drugi deo*, Policijska akademija, Beograd,
15. Jelačić, M. (1996) *Korupcija-društvenopravni aspekti i metodi suprotstavljanja*, MUP R Srbije,
16. Krivokapić, V. (2002) *Ilegalne migracije i trgovina ljudima kao oblici organizovanog kriminaliteta*, Bezbednost, broj 6, Beograd,
17. Milošević, M. (2003) *Organizovani kriminal-zbirka propisa sa uvodnim objašnjenjima i napomenama*, Beograd,
18. Mršević, Z. (1993) *Organizovani kriminal*, Aktuelni problemi suzbijanja kriminaliteta, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd,
19. Mršević, Z. (1996) *Embargo kao faktor organizovanog kriminaliteta, organizovani kriminalitet i korupcija*, Srpsko udruženje za krivično pravo, Beograd,
20. Nicović, M. (1996) *Organizovani kriminalitet i korupcija*, Kopaonik, 27.-30. marta., Srpsko udruženje za krivično pravo,
21. Pešić V, "Partijska država kao uzorak korupcije u Srbiji" u časopisu *Republika*, br. 402-405, tekst dostupan na sajtu [http://pescanik.net/images/stories/pdf/partijska\\_drzava.pdf](http://pescanik.net/images/stories/pdf/partijska_drzava.pdf)
22. Ćirić J. (2008) , *Javne nabavke*, *Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji*, UNICRI, Beograd,
23. Sepi R. (2008) *Uopšte o krivičnoj odgovornosti pravnih lica i odnosu prema privrednim prestupima*" u *Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji*, UNICRI, Beograd,

#### Izvori :

1. Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Palermo, 2000.
2. Službeni glasnik 116/07. Više vidi u *Ljudska prava u Srbiji 2008*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2009,
3. Službeni list SRJ, 37/02 i Službeni list SCG, 14/04
4. Službeni glasnik RS 42/02

5. Službeni glasnik RS 97/08
6. Council of Europe, [http://www.coe.int/t/dgap/monitoring\\_en.asp](http://www.coe.int/t/dgap/monitoring_en.asp)
7. Službeni glasnik, 46/06
8. Službeni glasnik RS, 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04
9. Službeni list SRJ - "Međunarodni ugovori", br. 6/2001)
10. Službeni list, SFRJ, "Međunarodni ugovori", br.14/90
11. Službeni glasnik, RS, "Međunarodni ugovori", br.19/2009
12. Službeni list, SCG, "Međunarodni ugovori", br.12/2005.

## ORGANISED CRIME IN SERBIA AND CERTAIN COUNTRIES OF CENTRAL EUROPE

*In this paper the author is discussing problems of organized crime in Serbia and the surrounding countries, as well as the state reaction to this phenomenon which is considered as socially dangerous that has some features of the social pathology of the large scale. The author attributes huge significance to the fact that this form of criminal shaping cannot be understood outside the criminal framework and the totality of social and political relations which are burdening the contemporary society. This is necessary because organized crime threatens to jeopardize all structures and values of the society, to include a large number of supporters who want to gain material benefits and find support in the part of the political nomenclature. Relations in the criminal milieu function more successfully both on the macro and micro level than interactions of certain states while fighting against organized crime.*

*The lack of commonly accepted definition of organized crime is a particularly important problem and it is therefore difficult to resist to criminal activities both internally and on the international level.*

*KEY WORDS: organized crime, resistance, prevention, social values*

# ULOGA IMOVINE U ORGANIZOVANOM KRIMINALU: KLASIFIKACIJA KRIMINALA U ODNOSU NA ULOGU IMOVINE\*

Aleksandra Bulatović\*

*Ekonomski aspekt društvenog života, kao jedan od ključnih faktora za razumevanje društvenih procesa, ima ekvivalentan značaj i kao jedan od društvenih faktora za razumevanje kriminala. Evolucija razumevanja veze između organizovanog kriminala i ekonomije koja se u literaturi može pratiti od 70tih godina XX veka, inicirala je promenu paradigme o prirodi organizovanog kriminala. Tradicionalno viđenje organizovanog kriminala kao mafijaške organizacije postaje predmet debate u kojoj se tom shvatanju suprotstavlja argumentacija da organizovani kriminal nastaje u okolnostima koje predstavljaju antitezu glavnoj pretpostavki ekonomije – potpuno i besplatno garantovanje imovinskih prava.*

*Ukoliko država ne štiti imovinu ili sama stvara prepreke u pribavljanju njene zaštite, kriminalno preduzetništvo postaje karakteristika ekonomije u takvoj državi. Kada je zaštita imovinskih prava neodgovarajuća, nastaje okruženje koje pogoduje pojavi organizovanog kriminala. U okviru ekonomske dimenzije, osnovna funkcija organizovanog kriminala je da obezbedi ugovornu garanciju. Cilj ovog rada je da fokusiranjem procesa a ne učinilaca, ukaže na ekonomsku motivaciju u temeljima fenomena organizovanog kriminala, te potrebu uvažavanja ove činjenice prilikom opredeljenja metoda suzbijanja ove devijantne pojave.*

*KLJUČNE REČI: imovina, organizovani kriminal, učinilac, proces, organizovana kriminalna grupa.*

## UVODNA RAZMATRANJA

Ukoliko država ne štiti imovinu ili sama stvara prepreke u pribavljanju njene zaštite, kriminalno preduzetništvo postaje karakteristika ekonomije. Neodgovarajuća zaštita imovinskih prava posledica je određenih okolnosti kao što su one koje generišu

---

\* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnost socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS

\* Mr Aleksandra Bulatović je stručni savetnik u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja, email: abulatovic@sezampro.rs.

tzv. slaba država, kada je ta zaštita neefikasna jer institucije ne funkcionišu, ili okolnosti kada je država kriminalizovala određenu robu i usluge, a postoji potražnja.<sup>1</sup> Opisana suprotstavljena perspektiva upućuje na ekonomsku motivaciju kao ključan element u temeljima organizovanog kriminala.

Pouzdana procena stepena delovanja organizovanog kriminala u različitim oblastima problematična je za mnoge vrste vrste aktivnosti koje dovodimo u vezu s organizovanim kriminalom.<sup>2</sup> Indeks percepcije organizovanog kriminala (Organized Crime Perception Index, skraćeno: OCPI) ima samo vrednost tzv. proxy (posrednog) indikatora, a kako navodi Jan van Dijk, uopšteno govoreći, hapšenje ili osude za umešanost u organizovani kriminal pre odražavaju rezultate rada policije nego pravi obim kriminalne aktivnosti.<sup>3</sup>

Vršenje dela organizovanog kriminala podrazumeva difuznu kriminalnu mrežu i složene klijentske odnose koji prevazilaze hijerarhijske i etničke odnose koji se tradicionalno razmatraju u kontekstu fenomenologije organizovanog kriminala. Etnička pripadnost članova kriminalne organizacije funkcioniše kao izvor pozadinskog poverenja, ali nije organizacioni princip, već socijalna i kulturna okolnost, i u bliskom je odnosu sa nivoom organizacije koji određuje da li je etnička pripadnost relevantna. Đorđe Ignjatović ističe da se nasilje povezuje sa društvenim odnosima na složen način, što se potvrđuje putem njegove instrumentalizacije u okviru organizovanog kriminaliteta.<sup>4</sup> Osnovna funkcija "mafije" u kontekstu ekonomskog aspekta organizovanog kriminaliteta jeste da obezbedi ugovornu garanciju.<sup>5</sup> Petter Gottschalk navodi da mogućnosti za stvaranje nove ekonomske vrednosti kreira potražnja za robom i uslugama koje se nude na ilegalnim tržištima na kojima nastupaju kriminalni preduzetnici pretpostavljajući da postoje "kompetitivne nesavršenosti koje odražavaju promene u tehnologiji, potražnji ili drugim faktorima koji pojedinci ili grupe nastoje da eksploatišu u okviru ekonomije".<sup>6</sup>

U kontekstu razmatranja varijacija pojavnosti kriminalnih entiteta, u nizu njegovih definišućih faktora, imovina se izdvaja po intenzitetu uticaja na tržište.<sup>7</sup> Imovina je ono što pripada nekome, skup stvari i tzv. imovinskih prava u skladu sa pravilima koja se primenjuju, a odnose se na sticanje, promenu i prestanak tih prava. U apstraktnom smislu, imovina je u funkciji ciljeva i koristi se za njihovo ostvarivanje, a može se definisati kao ukupna vrednost resursa, odnosno izvora potencijalne imovine, kojima se raspolaže i koji se koriste u funkciji neke aktivnosti.

---

<sup>1</sup> V. Kumar, S. Skaperdas, "On the Economic of Organized Crime", *Working Papers*, Department of Economics, University of California, Irvine, 2008, str. 3.

<sup>2</sup> G. Božilović–Petrović, "Organizovani kriminal korupcija i mito", *Teški oblici kriminala* (ur. D. Radovanović), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2004, str. 284.

<sup>3</sup> J. van Dijk, "Mafia markers: assessing organized crime and its impact upon societies", *Trends in Organised Crime*, 10 /2007, crp. 40.

<sup>4</sup> Đ. Ignjatović, "Kriminološki aspekt nasilja", *Delikti nasilja* (ur. D. Radovanović), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2002, str. 268.

<sup>5</sup> Izraz "mafija" upotrebljen je ovde kolokvijalno, u značenju organizovanog kriminalnog entiteta uopšteno govoreći, a ne u smislu etnički i organizaciono specifične kriminalne strukture.

<sup>6</sup> Gottschalk, P., "Entrepreneurship in Organised Crime", *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 9 (3)/2010, str. 299.

<sup>7</sup> C. Morselli, T. Gabor, J. Kiedrowski, *The Factors That Shape Organized Crime*, Research and National Coordination Organized Crime Division Law Enforcement and Policy Branch Public Safety Canada, Canada, 2010, str. 33–35.

## OPORTUNITET FOKUSIRANJA PROCESA UMEMSTO UČINIoca DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA<sup>8</sup>

Polazeći od premise da su dela organizovanog kriminala motivisana profitom i predstavljaju kompleksan niz međusobno povezanih akcija, u kontekstu konceptualizacije krivičnih dela, Thomas Naylor smatra da je funkcionalnije fokusirati proces umesto učinioca dela. On je kreirao alternativni sistem analize kriminala putem određenja krivičnih dela na osnovu njihovih ekonomski relevantnih karakteristika. Na osnovu uopštavajuće hipoteze o ekonomskim procesima, Thomas Naylor trojako definiše krivična dela kao "otimački kriminal", "krivična dela zasnovana na pojmu tržišta" i "komercijalni kriminal".<sup>9</sup> Detaljno razrađujući ovu taksonomiju, on nastoji da precizno odredi ekonomske mehanizame koji deluju kada se vrše ta dela i da preciznije utvrdi obim vršenja dela i raščlani odgovornosti što je značajno za krivičnopravno sankcionisanje izvršilaca.<sup>10</sup> Ključni principi na kojima se zasniva ova tipologija profitno usmerenih dela su određeni razmatranjem pitanja o tome:

- da li do transfera imovine dolazi na osnovu sile, slobodne tržišne razmene ili redistribucijom prihoda,
- da li se poslovanje odvija na vidljivom, legalnom tržišti ili u okviru mreža u podzemlju, i
- koji je optimalan način normativne reakcije na delo: restitucija, zaplena ili kompenzacija.

"Otimački kriminal" (na engleskom: *predatory crimes*) zasnovan je na redistribuciji postojećeg bogatstva/imovine, jer je imovina zakonito stečena, a onda je nezakonito oduzeta, tj. oteta. Odnos između žrtve i učinioca je bilateralan i karakteriše ga nedobrovoljni transfer koji može biti uz upotrebu sile ili uz pretnju silom (na primer, krađa, ali i prevara može biti dovoljna da bi se ovo delo izvršilo). Transferi se odvijaju u gotovini ili u dobrima (fizičkim dobrima, obveznicama, čak, i u informacijama). Gubitke je jednostavno odrediti – jasni su, a pojam fer tržišne vrednosti dobara uopšte ne figurira u transakciji. Moralna kvalifikacija ovih dela je nesporna i jednoznačna – žrtva je oštećena od strane učinioca nezavisno od toga da li je u pitanju pojedinac, institucija ili korporacija

---

<sup>8</sup> U nastavku ovog teksta detaljno se izlaže taksonomski koncept kriminala sa stanovišta njegovih ekonomskih karakteristika koji je u osnovnim crtama široko prihvaćen u stručnoj literaturi i praksi, a čiji je autor jedan od vodećih kanadskih savremenih autora Thomas Naylor. Ovaj koncept je razrađen sa različitim stepenom detalja u:

M. E. Beare, R. T. Naylor, 1999, *Major Issues Relating to Organized Crime: within the Context of Economic Relationships*, Nathanson Centre for the study of organized crime and corruption, Law Commission of Canada, 1999, [www.ncjrs.gov/nathanson/organized.html](http://www.ncjrs.gov/nathanson/organized.html), aps, 3. mart 2015;

R. T. Naylor, *Economic and Organized Crime: Challenges for Criminal Justice, Strategic Issues Series, Research and Statistics Division*, 2000, [http://justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/jsp-sjp/rp02\\_12-dro2\\_12/rp02\\_12.pdf](http://justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/jsp-sjp/rp02_12-dro2_12/rp02_12.pdf), asp, 11. april 2013; i

R. T. Naylor, *A Typology of Profit-driven Crimes*, Research and Statistics Division, Department of Justice Canada, 2002, [www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/crime/rro2\\_3/rro2\\_3.pdf](http://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/crime/rro2_3/rro2_3.pdf), asp, 3. april 2015.

<sup>9</sup> Neki autori razmatraju opravdanost uvođenja i četvrte kategorije u ovakvoj klasifikaciji – "korporativni kriminal". Korporativni kriminal nastaje kao indirektna posledica inače sasvim pravno valjanog postupka, a i proizvodnja i promet roba i usluge koje su njegov predmet su u skladu sa zakonom. Međutim, eksterni uticaj ovih aktivnosti koje su po svim elementima u skladu s pravnim noramama, može dovesti do veoma štetnih društvenih posledica, pa se ocena ovih dela kao "kriminalnih" zasniva na standardima izvan onog obuhvaćenog krivičnim pravom. M. Beare, R. Naylor, *op. cit.*, str. 38.

<sup>10</sup> R. Naylor, 2002, *op. cit.*, str. 3–4.

i potrebna je restitucija transferisanog. Žrtve ovog tipa kriminala je lako identifikovati na osnovu neposlovnog konteksta transakcije ili poslovnog profila — "otimački kriminal" viktimizuje i građane (na primer, prevara platnom karticom) i poslovne entitete (na primer, bankarska prevara) i institucije (na primer, falsifikovanje novca). Reakcija na ova dela je jednostavna i podrazumeva direktno sankcionisanje učinioca i restituciju predmeta dela žrtvi.

"Krivična dela zasnovana na pojmu tržišta" (*market-based crimes*) odnose se na proizvodnju i/ili distribuciju novih dobara, tj. roba i usluga koji su ilegalni.<sup>11</sup> Odnosi koji se uspostavljaju su višestruki, multilateralni odnosi između proizvođača, distributera, trgovaca i finansijskih menadžera na strani ponude, koji u tom odnosu dohoduju, i potrošača na strani potražnje koji troše. Kontekst za ova dela određuju "crno" tržište na kome se tipično nude inehherentno ilegalna dobra i "paralelno" ("sivo") tržište na kom se nalaze inače legalna dobra čija je javna raspoloživost kontrolisana i gde organizovani kriminal učestvuje kroz legalne institucije.<sup>12</sup> Transfer je dobrovoljan i odvija se u gotovini ili putem različitih finansijskih instrumenata, te je žrtve teško odrediti što, u celini ima kao posledicu konfuziju o pitanju kako se odnositi prema imovini proistekloj iz izvršenog dela. Moralna kvalifikacija ovih dela je dvosmislena i podložna je radikalnoj promeni (na primer, hipotetična dekriminalizacija lakih droga). Suština kod vršenja ovih dela je u izbegavanju da se postupa u skladu sa propisanim, bilo da je reč o nečemu što se zabranjuje ili propisuje ili je u pitanju izbegavanje plaćanja poreza. Na primer, izbegavaju se propisi koji utiču na uslove prodaje kao što su to propisi o utvrđivanju kursa valute, prodaji lekova, kvotama itd. Kod izbegavanja zabrana, može biti reč o onima koje imaju apsolutni karakter kao što je to, na primer, krijumčarenje izričito zabranjene supstance poput opojnih droga, ili o onima čiji je karakter relativan, ako što su to krijumčarenje ukradene robe, neplaćanje akciza na švercovanu robu, trgovina zaštićenim životinjskim vrstama itd. Odgovarajuća reakcija na ovo delo je predmet aktuelne društvene debate.

"Komerzijalni kriminal" (*commercial crimes*) vrše inače legitimni poslovni ljudi, investitori, ili korporacije. Odnosi koji se upostavljaju izvršenjem ovih dela su multilateralni — žrtve mogu biti klijenti, snabdevači ili treća lica, a kod ovih dela i ljudi iz sfere kriminala mogu biti žrtve i instrumentalno upotrebljeni. Transferi se, po pravilu, vrše putem legitimnih kanala, uobičajenih načina bezgotovinskog plaćanja i zakonitim finansijskim instrumenatima. Transakcije su dobrovoljne, međutim, sadrže skriven nedobrovoljni aspekt jer su žrtve prevarene zbog čega se kao reakcija zahteva restitucija predmeta transfera. Pošto je suštinski reč o prevari, moralna kvalifikacija ovih dela jednoznačno negativna. U vršenju dela "komerzijalnog kriminala" uglavnom je reč o "kriminalu belog okovratnika".<sup>13</sup>

Klasifikacija krivičnih dela na osnovu ekonomskih karakteristika omogućava da se u domenu bruto nacionalnog dohotka i ekonomskog blagostanja bolje procene implikacije

---

<sup>11</sup> "Krivična dela zasnovana na pojmu tržišta" nazivaju se i "poslovni" kriminal ili "organizovani" kriminal, jer se vrše na proceduralno visokoorganizovan način.

<sup>12</sup> Neki autori smatraju da je primerenije govoriti o nelegalnom tržištu. Nelegalno tržište se u širem obliku javlja kada obuhvata i crno i paralelno tržište, dok se njegov uži oblik odnosi samo na crno tržište. Videti u: G. Bošković, "Metodi finansijske istrage u suzbijanju organizovanog kriminala", *Društveni aspekti organizovanog kriminala* (urs. A.Fatić, B. Banović), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2011, str. 64–65.

<sup>13</sup> "Kriminal belog okovratnika odnosi se na brojna krivična dela od kojih većina može biti izvršena samo ukoliko izvršilac poseduje faktičku institucionalnu vlast, bilo da je u pitanju javni ili privatni sektor. Zloupotreba ovlašćenja koja je inherentna ovoj vrsti kriminala, ne generiše posledice samo u jednoj sferi društvenih odnosa, već znatno šire — u okvirima u kojima funkcioniše poverenje građana u institucije i u njihov integritet." Videti više u: A. Bulatović, "Pitanje o javnom ovlašćenju — koren kriminala belog okovratnika", *Socijalna misao*, 17 (4)/2010, str. 75.



njihovog činjenja. "Otimački kriminal" (na primer, oružana pljačka), redistribuiraju postojeća dobra i nema efekt na bruto nacionalni dohodak (danje u tekstu skraćeno: BND). Suprotno tome, "krivična dela zasnovana na pojmu tržišta" (kao što je to proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga) podrazumevaju proizvodnju i distribuciju nove robe i usluga, pa imaju pozitivan uticaj na BND. "Komersijalni kriminal" podrazumeva primenu nezakonitih metoda u proizvodnji i distribuciji robe i usluga koje bi inače, koristeći se zakonitim metodama, proizvodio neko drugi, pa zbog toga uticaj na BND zavisi od kategorije specifičnosti podkategorije dela.

Ako je reč o delu kojim se snabdevač vara putem neodgovarajuće nadoknade za ono što mu je isporučeno, onda je reč o jednostavnoj redistribuciji dohotka, pa BND ostaje nepromenjen.

Ako se vršenjem dela prevari klijent tako da plati nerealan visoku cenu u odnosu na vrednost isporučenog, onda će BND pasti jer će klijent morati da usmeri dodatna sredstva da bi nadomestio nedostatak količine ili neodgovarajući kvalitet onog što je već platio, pa zbog toga neće raspolagati sa sredstvima koje bi usmerio negde drugde u potrošnju. Ako delo podrazumeva da pravni subjekt umanjuje troškove na račun subjekta koji ne učestvuje u transakciji (na primer, čovekova okolina), onda ista količina robe i usluga postaje dostupna na tržištu po nižoj ceni ili je po istoj ceni moguće obezbediti njenu veću količinu. U oba slučaja BND se povećava, pod uslovom da zanemarimo kalkulacije u vezi sa zaštitom čovekove okoline. Definisane organizovanog kriminaliteta na osnovu ekonomskog aspekta omogućava bolju procenu socioekonomskih troškova koji su sa njim skopčani, utvrđivanje konteksta i definisanje procesa koji su osnov za kreiranje politike suzbijanja kriminala, odnosno, određivanje strukture (vrste dela), dinamike (učestalost vršenja) i obima vršenja određenih krivičnih dela (stepen ugroženosti zbog vršenja dela).<sup>14</sup>

Thomas Naylor upozorava da operativne implikacije vršenja dela i posebne složenosti koje proističu iz činjenice da se kriminal odvija u različitim institucionalnom i pravnom kontekstu, stvaraju teškoće u jasnom određivanju koje je delo u pitanju u nekom konkretnom slučaju. Zbog toga modaliteti kriminala u njegovoj klasifikaciji krivičnih dela prema ekonomskim karakteristikama ne mogu imati apsolutan karakter, ali ovakvo razumevanje ekonomske organizacije kriminala omogućava stvaranje efikasnijih mehanizama kontrole, jer pored tradicionalnih pitanja u kriminološkom diskursu o organizovanom kriminalitetu — "ko" i "zašto", u alternativnoj tipologiji se postavljaju i pitanja "kako" i "šta". Dijalektičko sagledavanje uzajamnog dejstva organizovanog kriminaliteta i politike njegovog suzbijanja moguće je samo ako se obezbede novi, dublji uvidi.<sup>15</sup> Savremeni strateški dokumenti o borbi protiv organizovanog kriminaliteta suštinski odražavaju značaj sagledavanja ekonomskog aspekta ove štetne društvene pojave i daju odgovarajuće smernice institucijama koje se na operativnom planu suočavaju sa ovim fenomenom.<sup>16</sup>

---

<sup>14</sup> U literaturi postoje brojne klasifikacije socioekonomskih troškova koje indukuje kriminal. Na primer, razlikuju se direktni troškovi kao što su sprečavanje kriminala ili oni u vezi sa davanjem podrške žrtvama (odnose se na funkcionisanje zdravstva, policije, pravosuđa) i indirektni, kao što su uticaj na tržišta kapitala i radne snage (niže plate, manji iznos štednje), erozija socijalnog kapitala i niži kvalitet života.

<sup>15</sup> S. B. Lindo, "Identity in Flux: The Mafia, Antimafia, and Sicily's Discovery of New Italian Unity", *Italian Honors Papers*, Italian Department, 2008, [http://digitalcommons.conncoll.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=italhp\\_asp](http://digitalcommons.conncoll.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=italhp_asp), 1. septembar 2015.

<sup>16</sup> Videti više u: M. Levi et al., *The Economic, Financial and Social Impacts of Organised Crime in the European Union*, Special Committee on Organised Crime, Corruption and Money Laundering, Policy

## VRSTE IMOVINE KARAKTERISTIČNE ZA ORGANIZOVANI KRIMINAL U RESURSNOM SMISLU

Poslovno okruženje podrazumeva širok spektar uslova pod kojima se posluje i od primarnog je značaja za pozicioniranje na tržištu. Funkcionisanje neke organizacije neodvojivo je od resursa — realizacija bilo kakve aktivnosti zahteva određene resurse. Uobičajeno se kao materijalni resursi određuju novac, tehnologija, nepokretnosti, sirovine, energija itd. Resursi poput znanja (know-how), informacija sa kojima se tajno raspolaže i reputacije predstavljaju nematerijalne resurse. Celina resursa definiše jednu organizacionu strukturu.

Imovina se smatra ključnim resursom za poslovanje, a njena vrednost i struktura su u velikoj meri uslovljeni delatnošću.<sup>17</sup> Kriminalnu imovinu čini bilo kakvo sredstvo ili ekonomska prednost koja je proistekla ili je pribavljena direktno ili indirektno putem krivičnog dela. Od imovine koja se nalazi pod kontrolom kriminalne organizacije očekuje se da doprinese krajnjim ciljevima organizacije, odnosno, ostvarenju ekonomske koristi u budućnosti. Osim što predstavlja potencijal za povećavanje bogatstva i utvrđivanje moći organizacije, imovina je resurs koji utiče na efikasnije funkcionisanje organizacije, a finalni ishod stavljanja imovine u funkciju generisanja profita jeste poboljšanje dobrobiti pripadnika organizacije. Zbog toga što organizovani kriminalitet funkcioniše kao upravljačka struktura Gianluca Fiorentini smatra da bi bilo pogrešno svoditi ga na puku organizaciju snabdevanja ilegalnom robom.<sup>18</sup> Pošto kriminalno preduzetništvo nema pristup formalnoj, regularnoj ekonomiji i njenim institucijama koje pružaju takve usluge kao što je rešavanja sporova, garantovanje imovinskih prava i "start-up" kapital (kapital za početno investiranje), u stvaranju celovite preduzetničke infrastrukture, koja je neophodna za uspešno poslovanje, centralno se pozicionira uloga imovine kriminalnih organizacija.<sup>19</sup>

Kriminalnu ekonomiju čine ekonomske aktivnosti koje su u velikoj meri ukorenjene u organizovani kriminal — ilegalna trgovina ilegalnom robom i uslugama (na primer, trgovina drogom, trgovina zaštićenim biljnim i životinjskim vrstama, prostitucija, kockanje) i krivična dela kojima se ugrožava društvo (na primer, krađa, prevara, reketiranje).<sup>20</sup> Određivanje kriminalne aktivnosti i definisanje organizacione strukture kriminalnih entiteta, njihove veličine i načina rada proističe iz njenih utvrđenih ciljeva i

---

Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Directorate General for Internal Policies, European Parliament, PE 493.018, 2013, str. 19; i

World Economic Forum, *Global Agenda, Briefing Papers: State of the Illicit Economy*, World Economic Forum, October 2015, str. 12–14,

[www3.weforum.org/docs/WEF\\_State\\_of\\_the\\_Illicit\\_Economy\\_2015\\_2.pdf](http://www3.weforum.org/docs/WEF_State_of_the_Illicit_Economy_2015_2.pdf), asp, 22. novembar 2015.

<sup>17</sup> Promet narkotika je najlukrativnija kriminalna delatnost, dok ilegalna trgovina ljudskim organima i plementim metalima, iako veoma lukrativne, imaju daleko manji obrt shodno tražnji i ponudi. Videti detaljnije u: UNODC, "Different forms of transnational organized crime", *Transnational organized crime: the globalized illegal economy*, United Nations Office On Drugs and Crime, Vienna, [www.unodc.org/toe/en/crimes/organized-crime.html](http://www.unodc.org/toe/en/crimes/organized-crime.html), asp, 17. jun 2015.

<sup>18</sup> G. Fiorentini, *Organized Crime and Illegal Markets*, Dipartimento di Scienze Economiche Università di Bologna, Bologna, 1999, str. 437.

<sup>19</sup> M. Beare, R. T. Naylor, *op. cit.*, str. 24

<sup>20</sup> P. Dickie, P. Wilson, Dickie P., Wilson P., "Defending Organised Crime: An Operational Perspective", *Australian and New Zealand Society of Criminology Conference*, Melbourne, 1992, str. 6;

H. R. Friman, P. Andreas (eds.), *The Illicit Global Economy and the State Power*, Rowman and Littlefield, USA, England, 1999, str. 5.

činjenice poslovanja na ilegalnom tržištu.<sup>21</sup> Centralna tačka delovanja kriminalne organizacije je profit (kriminalna zarada), i on je, istovremeno, i kompenzacija za izvršeno delo i sredstvo koje se opredeljuje za finansiranje budućih dela.

Pljačkaški tip izvora kriminalne zarade prepoznaje se u iznudi, krađi i drugim sredstvima ekstrakcije rente na teritoriji na kojoj organizacija "posluje", a što se uobičajeno eufemistički formuliše kao "zaštita". Reketiranje je način da se osigura fizička kontrola nad teritorijom na kojoj kriminalna organizacija deluje u određenoj sferi, a koja se u anglosaksonskoj literaturi označava engleskom reči: turf. Između generalne dimenzije organizovanog kriminala i aktivnosti individualnih aktera razlika je u tom što je generalna aktivnost uglavnom globalna, a individualni akteri deluju lokalno. Dominacija na teritoriji koja predstavlja turf podrazumeva efektivitet u primeni sile u smislu u kome ovaj pojam koristi Giorgio Agamben, što omogućava da u redovnom režimu funkcionisanja pretnja silom bude dovoljna da bi volja organizacije bila izvršavana, odnosno, da bi kontrola bila efektivna.<sup>22</sup> Druga vrsta izvora kriminalne zarade po prirodi su transakcioni, jer nastoje da strukturno odgovore na zahteve tržišta i zadovolje potrebe za narkoticima, prostitucijom, ili nekom drugom nezakonitom robom ili uslugama. Oba izvora kriminalne zarade počivaju na stvaranju i korišćenju ogromne mreže klijenata i pokrovitelja na osnovu koje organizacija održava i širi svoj uticaj.

Kriminalni potencijal kriminalne organizacije standardno se procenjuje na osnovu njene imovine, jer taj potencijal reflektuje kapacitet za kriminalno profitiranje.<sup>23</sup> Legalna i ilegalna tržišta se sve više prepliću.<sup>24</sup> Margaret Beare i Thomas Naylor ističu da postoji izuzetno visok stepen sličnosti između brojnih aspekata legalne i ilegalne ekonomije.<sup>25</sup> Profitabilnost organizovanog kriminala u krajnjoj instanci zavisi od uspeha da se kriminalni profit uvede u legalne tokove.<sup>26</sup> Legalizacija kriminalnog profita ima višestruki značaj — za njegovo trošenje (od pokrivanja troškova transporta robe i bezbednosti, pa do lične potrošnje), investiranje u buduće kriminalne aktivnosti, organizaciju kriminalnih aktivnosti jer legalno poslovanje ne privlači toliko pažnje, kao i za finansiranje izgradnje i održavanja "fasade" i "sigurnosne mreže" protiv raznih vrsta pritisaka, od institucionalnih (istraga, krivičnopravni progon) do administrativnih.<sup>27</sup> Pranje novca i fragmentiranje imovine da bi se sakrilo njihovo pravo poreklo izvor su legalne imovine kriminalaca i kriminalnih organizacija.

Glavni razlog da organizovani kriminal bude zainteresovan da legalno posluje jeste u tome što ove aktivnosti omogućavaju iskorišćavanje ekonomije obima i povezivanje sa svojim ilegalnim aktivnostima.<sup>28</sup> Potreban je legitiman izvor prihoda da bi se prikrila kriminalna delatnost. Ista vrsta logike se primenjuje za pokrivanje aktivnosti koje se odnose na pranje novca ili nezakonito klađenje — organizuje se snabdevanje ilegalnom robom i uslugama putem distributivne mreže koja se sastoji od lokalnih bakalnica (malih prodavnica), barova, restorana. Neki troškovi kao što su to troškovi transporta,

---

<sup>21</sup> P. Gottschalk, *op.cit.*, crp. 300.

<sup>22</sup> G. Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, California, 1998, str. 17.

<sup>23</sup> H. Barnett, "Wealth, Crime, and Capital Accumulation", *Contemporary Crisis*, 3/1979, str. 172.

<sup>24</sup> M. Beare, R. Naylor, *op. cit.*, str. 10.

<sup>25</sup> *Ibid.*, str. 38.

<sup>26</sup> Home Office, *Local to Global: Reducing Risk from Organised Crime*, Home Office, United Kingdom 2011, str. 19.

<sup>27</sup> G. McElwee, R. Smith, "Towards a Nuanced Typology of Illegal Entrepreneurship: A Theoretical and Conceptual Overview", *Exploring Criminal and Illegal Enterprise: New Perspectives on Research, Policy and Practice* (eds. G. McElwee, R. Smith), Emerald Group Publishing, 2015, str. 20.

<sup>28</sup> G. Fiorentini, *op. cit.*, str. 448.

komunikacije, skladištenja, pojavljuju se i u legalnom i u ilegalnom poslovanju, pa je isplativa integracija troškova iz obe sfere. Takođe, kriminalni profit stvara stalnu potrebu da se prljavi novac pere što, kada se radi kroz poslovnu aktivnost, smanjuje rizike u vezi sa pranjem novca. Osim toga, zakonito poslovanje može biti prilika da se prošire i diversifikuju poslovne aktivnosti.

U iniciranju i održavanju kriminalne aktivnosti značaj socijalnog kapitala (kontakata i odnosa) i simboličkog kapitala (poverenja i reputacije) ima jednak ili, čak, veći značaj u odnosu na materijalnu imovinu.<sup>29</sup> Putem društvenog i simboličkog kapitala učesnik u kriminalnoj aktivnosti može da se poveže sa snabdevačem, da obezbedi da dobije robu ili uslugu na kredit, i da stvara dugoročnu bazu klijenata koja obezbeđuje brz povrat uloženog.<sup>30</sup> Reputacija, pouzdanost i inicijalni kontakti osnov su pouzdane baze klijenata koja omogućava prihodovanje.

Opisujući ulogu reputacije kao "imovine" privrednih subjekata na legalnom tržištu, Bojan Krstić navodi da se reputacija teško stiče, da njeno kreiranje obično zahteva višegodišnje kvalitetne proizvode, dobre finansijske rezultate, stalne inovacije, brzinu u reagovanju na zahteve zainteresovanih subjekata, kontinuirano tehnološko usavršavanje, visok poslovni uspeh itd. On ističe da se "reputacija kao resurs ne može imitirati, pa njen strateški značaj u portfoliju resursa raste, jer ona može da stvara diferencijaciju i barijere u odnosu na konkurente."<sup>31</sup> Kao i za regularni poslovni entitet, reputacija za kriminalnu organizaciju predstavlja vrstu nematerijalne imovine koja kriminalnoj organizaciji omogućava da upravlja očekivanjima i potrebama svojih "ulagača", pa je zbog toga neophodan element njene "imovinske karte" u svetlu održavanja na tržištu i osiguravanja konkurentne pozicije.

## "KRIMINALNA IMOVINA" I "IMOVINA KRIMINALNE GRUPE": BITNE NORMATIVNE RAZLIKE

Usmeravanje pažnje na okolnosti u kojima deluju organizovane kriminalne grupe u direktnoj je vezi sa mogućnostima intervenisanja protiv organizovanog kriminaliteta putem mehanizma sprovođenja zakona. Uz karakteristike kao što su efikasna organizacija, unutrašnja kohezija itd, u vršenju krivičnog dela imovina je ključna za funkcionalnost organizovanog kriminala jer, uopšteno uzev, imovina obezbeđuje potrebna sredstva za delovanje. Goran Bošković i Saša Mijalković navode da "velike količine prihoda stečenih kriminalom predstavljaju značajnu polugu moći kriminalnim organizacijama za korumpiranje predstavnika vlasti, prodor u legalne ekonomske tokove, finansiranje političkih stranaka i mogu se koristiti kao podrška širenju kriminalnih aktivnosti organizovanog kriminala".<sup>32</sup> "Kriminalna imovina" je izraz širokog obuhvata kojim se označava imovina kriminalnog porekla, ne ulazeći u razgraničenje imovine koja je sredstvo izvršenja krivičnog dela od imovine stečene krivičnim delom, odnosno, imovinske koristi ostvarene od kriminala. Različiti načini

---

<sup>29</sup> A. Hall, G. A. Antonopoulos, "United Kingdom: the shifting structures of a market with high demand", *Financing of Organised Crime* (eds. M. Levi, O. Shentov, B. Todorov), Center for the Study of Democracy, Bulgaria, 2015, str. 115.

<sup>30</sup> *Ibid.*, crp. 115.

<sup>31</sup> B. Krstić, "Reputacija i finansijske performanse preduzeća", *Facta universitatis — series: Economics and Organization*, 11 (1)/2014, str. 45.

<sup>32</sup> G. Bošković, S. Mijalković, "Međunarodna saradnja u oduzimanju prihoda stečenih organizovanim kriminalom", *Strani pravni život*, 2009, str. 191–192.

na koje se kriminalna imovina može steći i problematičnost tih načina sticanja nemaju značaj za kvalifikaciju imovine kao "kriminalne".<sup>33</sup>

Palermo konvencijom kojom je UN utvrdila bitne parametre u borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala određen je sadržaj bitnih pojmova za vršenje i suzbijanje vršenja krivičnih dela organizovanog kriminala.<sup>34</sup> Imovina, u smislu ove konvencije, označava "stvari svake vrste, bilo materijalne ili nematerijalne, pokretne ili nepokretne, procenjive ili neprocenjive, kao i pravna dokumenta ili instrumente kojima se dokazuje pravo ili interes u odnosu na takve stvari", a dobit od kriminala označava "imovinu koja je proistekla ili je ostvarena, direktno ili indirektno, izvršenjem krivičnog dela".<sup>35</sup> Pribavljanje imovinske koristi vršenjem krivičnog dela u literaturi se određuje kao svako uvećanje imovine učinioaca ili trećeg lica koje je posledica krivičnog dela.<sup>36</sup> Imovinsku korist pribavljenu krivičnim delom može da predstavlja nepokretna imovina (stambeni i poslovni objekti, poljoprivredno zemljište), pokretna imovina (gotov novac, novac na računu kod banaka, hartije od vrednosti, motorna vozila, nakit, umetnička dela) i svaka druga finansijska korist pribavljena izvršenjem krivičnog dela (nezakonito dobijanje kredita, sprečavanje umanjenja imovine u vidu odlaganja plaćanja duga ili oproštaj duga, uplate kojima se pokrivaju troškovi poput onih vezanih za polise osiguranja, studije, putovanja, institucionalno članstvo povezano sa značajnijim troškovima u vidu članarine itd.). Izraz "kriminalna imovina" vezuje se za pribavljenu imovinsku korist koja je stečena izvršenjem konkretnog krivičnog dela, neposredno ili posredno, kao profit koji je ostvaren iz izvorne dobiti, ili je, zbog pretvaranja i mešanja kao tretmana u procesu pranja novca, reč o transformisanoj ili konvertovanoj imovini.<sup>37</sup> Kriminalna imovina može biti stečena i na proceduralno zakonit način (ali putem prljavog novca), pa je zbog toga značajno ispitivanje njenog porekla. Angela Veng Mei Lenog ukazuje na to da kada je protiv nekog iniciran krivični postupak za dela organizovanog kriminala koja po pravilu donose veliku imovinsku korist, onda je upitno poreklo imovine takvih lica čak i kada se ta imovinska korist ne može dovesti direktno u vezu sa konkretnim krivičnim delom ali je očigledna nesrazmera između zakonitih prihoda i imovine učinioaca.<sup>38</sup>

## ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kriminalna imovina se vezuje za krivično delo, a "imovina kriminalne grupe" za kriminalne aktivnosti. Kod imovine kriminalne grupe reč je i pojmovnoj konstrukciji koja je šira od kriminalne imovine jer se ne može direktno dovesti u vezu sa imovinskom koristi ostvarenom konkretnim krivičnim delom, te po svom konceptu odgovara imovinskoj koristi definisanoj u ekstenzivnom smislu. Osobenost imovine

---

<sup>33</sup> Lice koje je steklo kriminalnu imovinu, odnosno, vlasnik, uslovna je kategorija, jer je u kontekstu građanskog prava, upitno vlasništvo nad imovinom koja je stečena krivičnim delom. Dilema se sastoji u određenju sticanja prava svojine od strane onog ko se deklarise kao vlasnik s obzirom na njeno nezakonito poreklo, odnosno legitimise kao vlasnik jer je stekao trajno vlasništvo nad ovakvom imovinom.

<sup>34</sup> Videti detaljnije u: UNODC, *An Overview of the UN Conventions and Other International Standards Concerning Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism*, UNODC, Vienna, 2013.

<sup>35</sup> Videti detaljnije u: čl. 2, Zakon o potvrđivanju Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori, br. 6/2001.

<sup>36</sup> E. Ivičević-Karas, "Kaznenopravno oduzimanje nezakonito stečene imovinske koristi", *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, 14 (2)/2007, str. 676.

<sup>37</sup> *Ibid.*, str.. 678.

<sup>38</sup> A. V. M. Lenog, *The Disruption of International Organised Crime: An Analysis of Legal and Non-Legal Strategies*, Routledge, UK, 2016, str. 96.

kriminalne grupe je u njenom pretpostavljenom kriminalnom poreklu, jer postoji sumnja da je stečena kriminalnom delatnošću, te potrebi da se dokazuje da je zakonito pribavljena. Specifičnost određenja imovine kriminalne grupe je u širini zahvata u imovinu.<sup>39</sup>

Rekonfiguracija pravnih normi je način da one odražavaju realnost finansijske komponente kriminala što omogućava konceptualno razlikovanje kriminalne imovine u užem i u širem smislu, kao imovine kriminalne grupe.<sup>40</sup> Posledice proširivanja pojma kriminalne imovine na imovinu kriminalne grupe ogledaju se u redukciji dokaznog standarda koji se primenjuje pri postupku utvrđivanja (ne)zakonitog porekla određene imovine, te u inverziji ili podeli tereta dokazivanja (ne)zakonitog porekla određene imovine.<sup>41</sup> Za razliku od kriminalne imovine koja se obavezno oduzima, oduzimanje imovine kriminalne grupe je fakultativno i u tom smislu je značajno postojanje vremenskog atributa i drugih okolnosti koje u konkretnom slučaju opravdavaju oduzimanje imovinske koristi. Na ovaj način se proširuje mogućnost oduzimanja imovinske koristi od kriminalnih organizacija, sticane tokom određenog perioda, i uvodi se pravni mehanizam koji se smatra jakim instrumentom u borbi protiv najtežih krivičnih dela shodno načelu da se kriminal ne sme isplatiti.<sup>42</sup>

## LITERATURA

1. Agamben G., *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, California, 1998.
2. Barnett H., "Wealth, Crime, and Capital Accumulation", *Contemporary Crisis*, 3/1979, str. 171–186.
3. Beare M. E., Naylor R. T., 1999, *Major Issues Relating to Organized Crime : within the Context of Economic Relationships*, Nathanson Centre for the study of organized crime and corruption, Law Commission of Canada, 1999, [www.ncjrs.gov/nathanson/organized.html](http://www.ncjrs.gov/nathanson/organized.html), aps, 3. mart 2015;
4. Boister N., Currie R. L., *Routledge Handbook of Transnational Criminal Law*, Routledge, UK, 2015.
5. Bošković G., "Metodi finansijske istrage u suzbijanju organizovanog kriminala", *Društveni aspekti organizovanog kriminala* (ur. A.Fatić, B. Banović), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2011, str. 64–65.
6. Bošković G., Mijalković S., "Međunarodna saradnja u oduzimanju prihoda stečenih organizovanim kriminalom", *Strani pravni život*, 2009, str. 191–210.
7. Božilović–Petrović G., "Organizovani kriminal korupcija i mito", *Teški oblici kriminala* (ur. D. Radovanović), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2004, str. 279–288.

---

<sup>39</sup> Relevantan propis u Srbiji, Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, određuje pojam imovine i imovine proistekle iz krivičnog dela na način koji odgovara izloženom značenju ekstenzivne imovinske koristi. Videti više u: Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, *Službeni glasnik RS*, 32/2013.

<sup>40</sup> UNODC, *Digest of Organized Crime Cases: A Compilation of Cases with Commentaries, and Lessons Learned*, UNODC, Vienna, 2012, str. 26.

<sup>41</sup> E. Ivičević–Karas, *op. cit.*, str. 678.

<sup>42</sup> Videti detaljnije u: N. Boister, R. L. Currie, *Routledge Handbook of Transnational Criminal Law*, Routledge, UK, 2015, trp. 427; i C. van den Wyngaert, S. Dewulf (eds.), *International Criminal Law: A Collection of International and Regional Instruments*, 4th revised edition, Martinus Nijhoff Publishers, [Leiden, Netherlands](http://www.martinusnijhoff.nl), 2011, str. 1049–1056.

8. Bulatović A., "Pitanje o javnom ovlašćenju – koren kriminala belog okovratnika", *Socijalna misao*, 17 (4)/2010, str. 75–86.
9. Dickie P., Wilson P., "Defending Organised Crime: An Operational Perspective", Australian and New Zealand Society of Criminology Conference, Melbourne, 1992.
10. Fiorentini G., *Organized Crime and Illegal Markets*, Dipartimento di Scienze Economiche Università di Bologna, Bologna, 1999.
11. Friman H. R., Andreas P. (eds.), *The Illicit Global Economy and the State Power*, Rowman and Littlefield, USA, England, 1999.
12. Gottschalk P., "Entrepreneurship in Organised Crime", *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 9 (3)/2010, str. 295–307.
13. Hall A., Antonopoulos G. A., "United Kingdom: the shifting structures of a market with high demand", *Financing of Organised Crime* (eds. M. Levi, O. Shentov, B. Todorov), Center for the Study of Democracy, Bulgaria, 2015, str. 105–128.
14. Home Office, *Local to Global: Reducing Risk from Organised Crime*, Home Office, United Kingdom, 2011.
15. Ignjatović Đ., "Kriminološki aspekt nasilja", *Delikti nasilja* (ur. D. Radovanović), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2002, str. 259–269.
16. Ivičević–Karas E., "Kaznenopravno oduzimanje nezakonito stečene imovinske koristi", *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, 14 (2)/2007, str. 673–694.
17. Krstić B., "Reputacija i finansijske performanse preduzeća", *Facta universitatis – series: Economics and Organization*, 11 (1)/2014, str. 37–46.
18. Kumar V., Skaperdas S., "On the Economic of Organized Crime", Working Papers, Department of Economics, University of California, Irvine, 2008.
19. Lenog A. V. M., *The Disruption of International Organised Crime: An Analysis of Legal and Non–Legal Strategies*, Routledge, UK, 2016, str. 96.
20. Levi M. et al., *The Economic, Financial and Social Impacts of Organised Crime in the European Union*, Special Committee on Organised Crime, Corruption and Money Laundering, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Directorate General for Internal Policies, European Parliament, PE 493.018, 2013, str. 19; i
21. Lindo S. B., "Identity in Flux: The Mafia, Antimafia, and Sicily's Discovery of New Italian Unity", *Italian Honors Papers*, Italian Department, 2008, <http://digitalcommons.conncoll.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=italhp>, asp, 1. septembar 2015.
22. McElwee G., Smith R., "Towards a Nuanced Typology of Illegal Entrepreneurship: A Theoretical and Conceptual Overview", *Exploring Criminal and Illegal Enterprise: New Perspectives on Research, Policy and Practice* (eds. G. McElwee, R. Smith), Emerald Group Publishing, 2015, str. 3–22.
23. Morselli C., Gabor T., Kiedrowski J., *The Factors That Shape Organized Crime*, Research and National Coordination Organized Crime Division Law Enforcement and Policy Branch Public Safety Canada, Canada, 2010.
24. Naylor R. T., *A Typology of Profit–driven Crimes*, Research and Statistics Division, Department of Justice Canada, 2002, [www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/crime/rr02\\_3/rr02\\_3.pdf](http://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/crime/rr02_3/rr02_3.pdf), asp, 3. april 2015.
25. Naylor R. T., *Economic and Organized Crime: Challenges for Criminal Justice*, Strategic Issues Series, Research and Statistics Division, 2000,

- [http://justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/jsp-sjp/rp02\\_12 - dro2\\_12/rp02\\_12.pdf](http://justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/jsp-sjp/rp02_12-dro2_12/rp02_12.pdf), asp, 11. april 2013; i
26. UNODC, "Different forms of transnational organized crime", Transnational organized crime: the globalized illegal economy, United Nations Office On Drugs and Crime, Vienna, [www.unodc.org/toc/en/crimes/organized-crime.html](http://www.unodc.org/toc/en/crimes/organized-crime.html), asp, 17. jun 2015.
  27. UNODC, An Overview of the UN Conventions and Other International Standards Concerning Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism, UNODC, Vienna, 2013.
  28. UNODC, Digest of Organized Crime Cases: A Compilation of Cases with Commentaries, and Lessons Learned, UNODC, Vienna, 2012, str. 26.
  29. van den Wyngaert C., Dewulf S. (eds.), International Criminal Law: A Collection of International and Regional Instruments, 4th revised edition, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Netherlands, 2011.
  30. van Dijk J., "Mafia markers: assessing organized crime and its impact upon societies", Trends in Organised Crime, 10 /2007, стр. 39-56.
  31. World Economic Forum, Global Agenda, Briefing Papers: State of the Illicit Economy, World Economic Forum, October 2015, str. 12-14, [www3.weforum.org/docs/WEF\\_State\\_of\\_the\\_Illicit\\_Economy\\_2015\\_2.pdf](http://www3.weforum.org/docs/WEF_State_of_the_Illicit_Economy_2015_2.pdf), asp, 22. novembar 2015.
  32. Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, Službeni glasnik RS, 32/2013.
  33. Zakon o potvrđivanju Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori, br. 6/2001.

## THE ROLE OF PROPERTY IN ORGANIZED CRIME

*The economic aspect of social life is one of the key factors for understanding social processes – it is one of the key factors for understanding crime. The evolution of the understanding links between organized crime and the economy, which can be traced in the literature back to the 70s, in the twentieth century, initiated a paradigm shift on the nature of organized crime. The traditional view of organized crime syndicates was challenged the argument that organized crime occurs in specific circumstances that stand as the antithesis of the main economical assumptions, e.g. guarantee of free and full property rights.*

*If the state fails to protect its own property or creates obstacles in obtaining its protection, criminal entrepreneurship becomes a feature of the economy of such a state. When protection of property rights is inadequate, an "organized crime friendly environment" is being created. For the economic sphere, the main function of organized crime is to provide a contractual guarantee. The aim of this paper is to focus the process and not the perpetrators, point towards an economic motivation that rests in the foundations of the phenomenon of organized crime, and to the need to recognize these facts so as to opt for a method to combat this deviant phenomena.*

*KEY WORDS: property, organized crime, perpetrator, process, organized criminal group*



# PSIHOLOŠKE POSLEDICE SEKSUALNE ZLOUPOTREBE DECE U KOMERCIJALNE SVRHE

Zoran Stevanović\*

*U radu "Psihološke posledice seksualne zloupotrebe dece u komercijalne svrhe" autor promišlja o fenomenu seksualne zloupotrebe dece, rasprostranjenosti pojave, etiologiji fenomena i, pre svega, o psihološkim posledicama koje nastaju kao akt seksualnog uznemiravanja, iskorišćavanja i seksualnog nasilja nad decom i adolescentima. Takođe, u radu se govori i o oblicima seksualne zloupotrebe adolescenata i nekim od psihopatoloških poremećaja koje su svojstvene seksualnim nasilnicima. Seksualno zlostavljanje dece u organizovanom i komercionalnom obliku je vid organizovanog kriminaliteta koji, poslednjih decenija, poprima alarmantne razmene koje ugrožavaju osnovna ljudska prava dece, narušavaju etičke i sve druge vrednosti. Zvanična statistika o tome koliko je identifikovano seksualno eksploatisane dece i u svetu i u regionu nije dostupna, mada pojedina istraživanja pokazuju da je broj značajan i uznemirujući. Prema podacima Ministarstva pravde SAD-a oko 200 000 dece u Americi su žrtve ili potencijalne žrtve seksualne eksploatacije, a prema istim podacima u svetu taj broj se kreće i do 27 miliona dece<sup>1</sup>.*

*KLJUČNE REČI: seksualna zloupotreba dece, psihološke posledice, pornografija, stigmatizacija, organizovani kriminal.*

## UVOD

I pored pozitivne evolucije društva, sve je izraženije prisustvo sociopatoloških fenomena, a jedan od njih je i fenomen seksualne eksploatacije i zlostavljanja dece i adolescenata, a kao posledica, pored ostalih, i sve izraženijeg raspada morala i ljudskih vrednosti. Seksualno iskorištavanje maloletnika je direktan napad na njihova prava. To je uvreda za ljudsko dostojanstvo i prepreka za ekonomski i socijalni razvoj nacija: poremetiti život deteta seksualnim iskorišćavanjem i zlostavljanjem direktno utiče i na uspešnu integraciju mladih u društvo. Posledice su višestruke i nesagledive po društvo i

---

\* Viši naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, email: zoranstevanovic\_iksi@yahoo.com

<sup>1</sup> <http://www.inquiriesjournal.com/articles/34/child-sex-tourism-us-and-them-in-a-globalized-world>

ljudsku civilizaciju i zdravlje. Seksualno iskorišćavanje maloletnika (dece) u komercijalne svrhe je oblik prisile i nasilje nad decom i savremeni oblik ropstva. Sve studije i istraživanja o seksualnom iskorištavanju dece i mladih, u komercijalne svrhe ili ne, pokazuju da je ovaj fenomen posledica i drugih socijalno-patoloških pojava, bolesti, siromaštva, promene u tradicionalnim mehanizmima socijalizacija, prisustvo oružanih sukoba i sl. Velika većina mladih žrtava zlostavljanja, nasilja i seksualnog iskorišćavanja su u prvom redu deca koja su u ranjivom položaju. Seksualno iskorišćavanje dece i adolescenata je strukturiran oko tri glavna područja međusobno usko povezanih:

a) seksualno zlostavljanje je čin u kojem se dete koristi u seksualne svrhe;

b) seksualno zlostavljanje je, najčešće, počinjeno od strane osobe (odraslog ili starije dece) u kojoj dete veruje (roditelj, brat, sestra, proširen član porodice, učitelj i dr.) ili bilo koja druga osoba u poziciji moći, vlasti i kontrole nad decom i

c) seksualno zlostavljanje može biti fizičko, verbalno ili psihičko.

Seksualna zloupotreba dece predstavlja oblik zlostavljanja u kojoj je odrasla osoba ili stariji adolescenti zlostavlja dete za seksualne stimulacije traži i vrši pritisak na dete da se uključi u seksualne aktivnosti (bez obzira na ishod), nepristojan prikaz genitalija, prikazivanje dečje pornografije, fizički kontakt sa dečjim genitalijama, korišćenjem deteta za proizvodnju dečje pornografije i sl.<sup>2</sup>

Danas, širom sveta, trgovci kupuju i prodaju decu, koristeći ih za seksualno zlostavljanje i prinudni rad. Trgovina i zloupotreba dece predstavlja veoma ozbiljan društveni problem koji posebno dominira u nerazvijenim zemljama i zemljama u kojima je demokratija i poštovanje ljudskih prava na nezadovoljavajućem nivou. Ako se tome doda i nedovoljno izgrađen pravni mehanizam za zaštitu ljudskih prava i gde su konzervatizam i religiozna shvatanja dominantni, onda se može konstatovati da u takvim uslovima kršenje ljudskih prava, u svim vidovima, je očekivana realnost. U takvim okolnostima se na najgrublji način zloupotrebljavaju osnovna prava deteta- posebno devojčica, a pravdanje za takve postupke traži se u tradicionalnoj kulturi i sistemu vrednosti.<sup>3</sup> Svake godine, oko 1,2 miliona dece širom sveta su žrtve trgovine ljudima, prema podacima Ujedinjenih nacija. Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju procenjuje da je trgovinom ljudi, a posebno decom, obuhvaćeno oko 200.000 ljudi godišnje, od čega najveći deo potiče sa teritorije Istočne Evrope<sup>4</sup>.

## SEKSUALNO ISKORIŠĆAVANJE DECE U KOMERCIJALNE SVRHE

Seksualno iskorišćavanje dece u komercijalne svrhe uključuje seksualno iskorišćavanje bilo koje osobe mlađe od 18 godina, uz naknadu u novcu ili u naturi, a koje se isplaćuje detetu ili trećoj osobi. Komercijalna seksualna eksploatacija dece je komercijalna transakcija koja uključuje seksualnu eksploataciju deteta, kao što su prostitucija dece i dečja pornografija .

---

<sup>2</sup> [https://en.wikipedia.org/wiki/Sexual\\_assault](https://en.wikipedia.org/wiki/Sexual_assault)

<sup>3</sup> To je karakteristično za Daleki Istok gde je tradicija da devojčice stupaju u brak sa navršениh sedam godina života i gde se deca tretiraju kao imovina porodice sa kojom slobodno raspolazu. Prodaja dece se smatra kao redovan prihod porodice. U kulturološkoj svesti takvog društva to nije nista loše, i ne nailazi na osudu, iz razloga što je to prihvatljiv model društvenog ponašanja,

<sup>4</sup> Stevanović, Z. & Igrački J. (2013) Trgovina decom kao oblik organizovanog kriminala, U: Kolaric, D. (ur.) *Suprotstavljanje organizovanom kriminalu - pravni okvir, međunarodni standardi i procedure*, Beograd: Kriminalističko policijska akademija, str. 325-333

Rasprostranjenost seksualne eksploatacije mladih u svetu je zabrinjavajuća. Procenjuje se da 12-40% dece u Sjedinjenim Američkim Državama doživi neki oblik seksualnog zlostavljanja u detinjstvu. Ako se ima u vidu da zbog stigmatizacije i sramote, dete i porodice u značajnom broju slučajeva ne prijavljuju seksualno iskorišćavanje dece i adolescenata, dolazimo do frapatnih razmera rasprostranjenosti ove patološke pojave. Žrtve seksualnog zlostavljanja dolaze iz svih kulturnih, rasnih i ekonomskih grupa. Otprilike jedna od pet žena je doživela u detinjstvu seksualno zlostavljanje<sup>5</sup>. Od svih anketiranih devojaka koje su preživele seksualno zlostavljanje, 65% je izjavilo da se zlostavljanje dogodilo više puta, 57% je izjavilo da je nasilnik bio član porodice, a 53% je izjavilo da je zlostavljanje dogodilo u kući<sup>6</sup>.

Prema podacima američkog Nacionalnog Centra za pomoć žrtvama zločina, čak 67% žrtava seksualnog nasilja nad decom ima 12-18 godina, 34% žrtava je ispod 12 godina, a 14% njih do 6 godina starosti. Zlostavljači koji viktimiziraju decu ispod 6 godina starosti i sami u 40% slučajeva imaju do 18 godina<sup>7</sup>. Iako je u javnosti rašireno mišljenje da su osobe koje seksualno zlostavljaju decu stranci, činjenica jeste da najveći broj dece, čak njih 96% poznaje svoje zlostavljače, 50% njih su prijatelji ili poznanici, u 20% slučajeva su to očevi, u 16% drugi rođaci i u samo 4% slučajeva su to deci potpuno nepoznate osobe<sup>8</sup>.

U novije vreme, sve je prisutniji fenomen seksualnog iskorišćavanja dece (prostitucija, pedofilija, internet prezentacija dečje pornografije i ostvarivanje kontakata i sl.) u komercijalne svrhe, preko turističkih ponuda- kao organizovani vid kriminaliteta. Globalizacija je nesumnjivo podstakla razvoj turističke privrede u sveri zadovoljenja seksualnih potreba. Međunarodna putovanja su postala toliko dostupna da i srednji i niži društveni slojevi mogu da putuju u inostranstvo, što je omogućilo pojedincima, uglavnom muškarcima, - da lete u zemljama u razvoju gde se mladi očajnički bore za opstanak i pribegavaju prodaji svog tela. Seksualno ropstvo i seksualni turizam su stimulisani rastućom hedonističkom kulturom koja glorifikuje zadovoljavanje, promoviše "slobodan" stav u polnim odnosima i ponašanju i predstavlja pornografiju kao zabavu<sup>9</sup>. Još jedan faktor koji objašnjava cvetanje seksi industrije je "objašnjenje" da su ta deca fundamentalno 'drugačija', a samim tim ne podležu moralnim šemama turista. Ujedinjene nacije navode seksualni turizam kao "turizam u organizaciji sa primarnim ciljem olakšanog kontakta turist- klijenta radi seksualnog odnosa sa detetom". Prema podacima UNICEF-a, sa teritorije Dalekog Istoka, sve su brojniji slučajevi prodaje ženske dece javnim kućama radi seksualnog eksploatiranja<sup>10</sup>, pa ta područja postaju "atraktivne"

---

<sup>5</sup> Tjaden P Thoennes S., (1988), Učestalost, učestalost i posledice nasilja nad ženama, Nacionalno nasilje nad ženama (anketa). Vašington, DC: US Department of Justice, Justice Kancelarija pravde programa; Dostupno na: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles/victcost.pdf>.

<sup>6</sup> Schoen, C, Devis K Kolins KS Grinberg I, Des Roches, C, Abrams M. (1997), Fond za istraživanje zdravlja adolescentkinja. Nev Iork (NI): Commonwealth fond; Dostupno na: [http://vvc.commonwealthfund.org/~media/Files/Publications/Fund%20Report/1997/Nov/The%20Commonwealth%20Fund%20Survei%20of%20the%20Health%20of%20Adolescent%20Girls/Schoen\\_adolescentgirls%20pdf.pdf](http://vvc.commonwealthfund.org/~media/Files/Publications/Fund%20Report/1997/Nov/The%20Commonwealth%20Fund%20Survei%20of%20the%20Health%20of%20Adolescent%20Girls/Schoen_adolescentgirls%20pdf.pdf).

<sup>7</sup> Dostupno na:

<http://www.victimsofcrime.org/search-results?indexCatalogue=full-site&search&searchQuery=sexual+abuse+of+children&wordsMode=o>,

<sup>8</sup> Dostupno na: <http://www.advocatesforyouth.org/component/content/article/4-10-child-sexual-abuse-i-an-overview>,

<sup>9</sup> Stevanović, Z. (2011) Prostitucija: izopačenost i/ili biznis, Kriminal i državna reakcija: fenomenologija, mogućnosti, perspektive, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str.284.

<sup>10</sup> Posebno je ta pojava prisutna na Tajlandu gde se prodaju devojčice, uzrasta od 13-15 godina, i gde je taj vid seksualne eksploatacije poprimio „ekskluzivnost“ za turiste iz bogatih zapadnih zemalja.

turističke destinacije za bogate turiste. Roditelji na pijacama prodaju svoju žensku decu za nekoliko desetina do par stotina dolara<sup>11</sup> i na taj način trgovci na jednostavan način dolaze do "roblja" sa kojim dalje trguju<sup>12</sup>. UNICEF posebno navodi seksualnu eksploataciju dece na železničkoj relaciji Kina – Rusija. Pošto je u pitanju veoma prometna azijska železnica, trgovci decom (često i roditelji) ih iznajmljuju kao prostitutke po kupejima i drugim delovima voza, a često se dešava da ih odatle šalju u Moskvu, Peking ili u druge gradove bivših Sovjetskih republika. Posebno je unosna trgovina decom radi seksualne eksploatacije u Avganistanu, Kosovu, ali i u drugim delovima sveta, zbog prisustva velikog broja NATO vojnika, gde je na hiljade devojčica seksualno zarobljeno. Poražavajuće je za savremenu civilizaciju način na koji se sa devojčicama postupa. Njima se daju razni steroidi radi rasta grudi i drugih oblika što za posledicu ima, u kasnijim godinama, pojavu dijabetisa, povišenog krvnog pritiska, pad imuniteta, a ne retko nastupa i smrt. Prodaja dece u Indiji predstavlja stalni izvor prihoda za znatan broj porodica. Da bi zaradili novac za kupovinu stoke i drugih životinja, roditelji prodaju svoju decu. Takođe, sve je veći problem sa trgovinom dece i u Kini gde je, prema nekim istraživanjima, posledica politike "jednog deteta" pa se tako neželjena deca uglavnom prodaju trgovcima ljudi koji ih dalje prodaju parovima koji iz bioloških razloga ne mogu da imaju decu<sup>13</sup> ali i trgovcima koji decu koriste i za seksualnu, radnu<sup>14</sup> i drugu eksploataciju. Za razliku od Dalekog Istoka gde je izraženo siromaštvo, trgovina decom je u značajnom obimu prisutna i u razvijanim zapadnim zemljama. Tako se iz Afrike, Azije, Istočne Evrope i drugih zemalja deca- posebno devojčice, prodaju na tržištu Sjedinjenih Američkih država radi usvajanja, za seksualna zlostavljanja, za angažovanje u hotele, klubove, spa centre, salone za masažu, za egzotični ples i sl. Dečaci se najčešće angažuju za rad u fabrici, za ilegalnu prodaju droge- od vrata do vrata, na kućnim poslovima, rad u restoranima, za ulično prosjačenje, rad u salonima lepote i sl.

Za trgovinu dece makroi, trgovci, šverceri i "poslodavci" koriste "primamljive" priče gde se roditeljima dece i deci obećava dobar posao, lepa zarada, interesantna zabava i dobar životni standar- sve ono što deca i njihove porodice nemaju. Te priče i obećanja, najčešće, izazivaju radoznalost, znatiželju ali često predstavljaju i jedini izlaz iz bede i siromaštva. Dečji seksi turizam je deo globalne turističkoj industriji gde se ostvaruje enormna zarada u koju je uključeno oko 2 miliona dece širom sveta<sup>15</sup>, koji u različitim vidovima ostaju u seksualnom ropstvu. Većina eksploatisanih dece su ispod 12 godina starosti.

Korisnici dece u komercijalne seksualne svrhe mogu se grupisati po motivu: preferencijalni zlostavljači dece i situacioni korisnici dečjih seksualnih usluga. Preferencijalni zlostavljači su one osobe koje preferiraju decu, jer smatraju da je rizik od polnih bolesti niži i da su oni na taj način visoko zaštićeni od raznih bolesti. Situacioni korisnici aktivno ne traže decu, ali se u određenim situacijama uključuju u korišćenje seksualnih usluga. Dečji seksi turizam je usko povezano sa siromaštvom, oružanim sukobima, brze industrijalizacije i eksplozivni rast stanovništva. U Latinskoj Americi i jugoistočnoj Aziji, na primer, deca često pribegavaju prostituciji kao poslednje sredstvo u opstanku. Osim toga, ugrožene dece su lake mete za eksploataciju od strane trgovaca ljudima. Vodeće zemlje po seksualnom iskorišćavanju dece su Tajland, Kambodža, Indija, Brazil i Meksiko. Na Tajlandu, nije poznat tačan broj dece-prostitutki, ali Institut Tajlanda

---

<sup>11</sup> Koliko je niska cena devojčica pokazuje podatak da se za stoku izdvaja po nekoliko puta veća suma novca.

<sup>12</sup> Interesantno je da su poslednjih godina sve traženija deca transvestiti uzrasta između 10-15 godina.

<sup>13</sup> Ova pojava u Kini je poznata kao nelegalno usvojenje.

<sup>14</sup> Na stotine hiljada dece, uglavnom muške, rade na plantažama kakaa, čajeva, belog maka i sl.

<sup>15</sup> <http://www.inquiriesjournal.com/articles/34/child-sex-tourism-us-and-them-in-a-globalized-world>

za zdravstveni sistem navodi da deca u prostituciji čine 40% prostitutki na Tajlandu. U Kambodži, procenjeno je da je oko jedne trećine svih prostitutki mlađe od 18. godina. U Indiji, federalna policija navodi da su oko 1,2 miliona dece uključeni u prostituciju. U Brazilu je, takođe, dečji seks turizam sve prisutniji i po poslednjim podacima Brazil je "najpopularniji" na svetu kao turistička seksi destinacija<sup>16</sup>. Jedan od faktora koji pomeraju Brazil na vrhu ove liste zemalja destinacije je razvijen sportski ribolov i on služi kao paravan za dečji seks turizam. Američki Stejt department je 2008. saopštio da je Federalna policija počela istragu navoda da je strana turistička kompanija ugovorila putovanja radi pecanje u region Amazona, a da je stvarni cilj bio seksi ture za američke i evropske pedofile. Prema podacima Američkog Federalnog zavoda za procenu istrage, postoje 750.000 predatora na mreži u bilo kom trenutku u 40.000 javnih kancelarija. Takođe postoje ponude 20.000 korisnika interneta koji žele da plate za internet seks nastupe. Od 21.000 izvršilaca, 1.000 je identifikovano iz Australije, Kanade, Nemačke, Gane, Indije, Italije, Mauricijusa, Holandije, Južne Afrike, Turske, Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država. U poslednjih nekoliko godina došlo je do povećanja u procesuiranju izvršenih seksualnih delikata u organizaciji turističkih agencija. Prema istraživanjima koje je saopštilo Američko Ministarstvo pravde, navode se četiri opšta razloga kojim turističke organizacije i seksualni zlostavljači dece opravdavaju svoje aktivnosti:

- Turisti mogu verovati da kupuju seks od siromašne dece kojima pomažu da prevladaju ekonomske teškoće;
- Putnici mogu uživati u uverenju da u zemljama odredišta, mladi "su manje seksualno inhibirani";
- Daleke destinacije daje turistima osjećaj "anonimnosti" i "slobodu od moralnih normi" i od svoje matične kulture;

Rasistički turisti smatraju decu sa tih područja kao manje vrednom i nebitnom<sup>17</sup>. Najmanje 38 zemalja imaju ekstrateritorijalne zakone koji omogućavaju svojim građanima da se procesuiraju posebno za seksualne zloupotrebe dece, dok su u inostranstvu, i još 31 zemlja ima više opštih ekstrateritorijalnih zakona koji se mogu koristiti za krivično gonjenje svojih građana za zločine počinjene tokom seksi turističkih putovanja. U borbi protiv ovog vida organizovanog kriminaliteta uključene su sve vladine i nevladine organizacije, a Svetska turistička organizacija je formirala radnu grupu za borbu protiv dečje prostitucije, dečje pornografiji i trgovina decom u seksualne svrhe. U 2003. godini u Americi je pokrenuta operacija "Predator", što je dovelo do hapšenja preko 11.000 seksualnih zlostavljača dece, uključujući više od 1.100 izvan Sjedinjenih Američkih Država.

S razlogom se postavlja i pitanje šta "primorava" dete da uđe u prostituciju? Siromaštvo je često jedan od glavnih faktora i ono može biti sastavljeno od kulturnih očekivanja da će kćeri "preuzeti značajnu odgovornost za opstanak". Od zarade deteta od prostitucije u Indiji ili Tajlandu može da obezbedi egzistenciju svoje porodice.

---

<sup>16</sup> <http://www.inquiriesjournal.com/articles/34/child-sex-tourism-us-and-them-in-a-globalized-world>

<sup>17</sup> [https://en.wikipedia.org/wiki/Child\\_sex\\_tourism](https://en.wikipedia.org/wiki/Child_sex_tourism)

## PSIHOLOŠKE POSLEDICE SEKSUALNE ZLOUPOTREBE DECE

Neretko, sa seksualnim zlostavljanjem su udruženi: anksiozni poremećaji, depresija i nisko samopoštovanje, posttraumatski stresni poremećaj, hiperkinetički i poremećaj ponašanja. Nesporno da je seksualna eksploatacija, seksualna perverzija, incest, seksualno zlostavljanje i pedofilija deo ljudske destruktivnosti i patologije. Psihološka implikacije na budući život deteta, nastali problemi, ne prestaju sa prekidom dela, posledice su višeslojne i trajne. Uzroke polne zlopotrebe dece treba tražiti u ličnosti zlostavljača i specifičnostima dinamike incestuozne porodice. Po Vojislavu Nikoliću<sup>18</sup> u sklopu mnogostruke devijantnosti pedofila karakteristični su i vrlo skroman intelektualni nivo, nizak stepen obrazovanja i ranije defektan porodični i seksualni život. Incestuozne porodice su poremećene i disfunkcionalne, u njima postoji neravnoteža moći i dominacija jednog od roditelja, često nezadovoljavajući seksualni život među supružnicima, socijalna izolacija od šire zajednice, konfuzija uloga unutar porodičnog miljea, nedovoljno poštovanje privatnosti pojedinih članova porodice, zlopotreba alkohola i poricanje, kao predominantni mehanizam odbrane<sup>19</sup>.

Kada govorimo o posledicama seksualne zlopotrebe dece one su višeslojne sa prisutnim traumama različitog stepena. Kod te dece može se naići na niz kratkoročnih i dugoročnih posledica koje su specifični za njihovo iskustvo: izražen stid, krivica, nizak nivo samopoštovanja, smanjeno samopouzdanje, emocionalna nestabilnost, kompleksi i mnogo drugih posledica. Osobe koje su bile seksualno zlostavljane ispoljavaju stid za događaj koji im se desio i veoma teško prevazilaze to stanje. Traumatsko iskustvo svakako utiče i na razvijanja osećanja krivice za nemili događaj, stalno preispitivanje sebe i svoje uloge u tome. To sve utiče na samokritiku i samoosudu, a što sve utiče na samopouzdanje, povlačenje u sebe, razvijanje kompleksa niže vrednosti, inferiornosti i emotivne nesigurnosti. Sve to može da utiče na različite aspekte života, kao što su emotivne veze, nivo komunikacije i ineterpersonalne odnose, karijeru, pa čak i na zdravlje. Mnogobrojna istraživanja pokazuju da osobe koje su u detinjstvu seksualno zlostavljane imaju veće šanse da se identifikuju kao psihijatrijski slučajevi. Oko 20% žena koje su bile izložene seksualnom zlostavljanju u detinjstvu su ispoljavale psihijatrijske poremećaje, pretežno razne vidove depresije. Osobe koje nisu seksualno zlostavljane, ispoljavale su oko 3% depresivnih simptoma. Ovi nalazi ukazuju da su štetni efekti seksualne zlopotrebe dece značajan uzrok različitih oblika psihijatrijskog morbiditeta dugi niz godina<sup>20</sup>. Istraživanja su pokazala da je psihološka šteta posebno teška kada je seksualno zlostavljanje počinjeno od strane roditelja ili bližnjih rođaka prema deci, zbog incestuozne prirode napada. Počinjen incest nad detetom ili adolescentom od strane roditelja ili bliskog srodnika identifikovan je kao najrašireniji oblik seksualnoga zlostavljanja dece, sa ogromnim posledicama po dete. *Posledice seksualnog zlostavljanja su jako opasne po dečju psihu* – od neprilagođenosti u društvu, preko anksioznosti i *straha od ljudi*, do sklonosti suicidu i homocidu – deca mogu da iskuse svakojake trpnje koje ih obeležavaju za ceo život. Takođe, kao posledica traumatskog seksualnog događaja nastaju i kognitivne distorzije, regresivne tendencije u ponašanju i u odnosima, loše sheme i predstave o sopstvenom telu,

---

<sup>18</sup> Nikolić, V. (1983). Neurološki i psihijatrijski problemi razvojne dobi od značaja za ginekologiju i porodiljstvo. U: Berić, B, Šulović, V, Prudan, R. (Ed.) Ginekologija i osnovi porodiljstva dečije i adolescentne dobi. 150-163. Beograd-Zagreb, Medicinska knjiga. str. 234.

<sup>19</sup> Golubović, G. (2004), Klinički aspekti zlostavljanja dece, Godišnjak, Niš, str.68-70.

<sup>20</sup> <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140673688916005>

infantilno ponašanje, ispoljavanje strahova, nesposobnost koncentracije u izvršavanju obaveza, seksualni promiskuitet, zloupotreba alkohola i narkotika, samodestruktivno ponašanje i slično.

## MEĐUNARODNE AKTIVNOSTI U PREVENCIJI SEKSUALNE ZLOUPOTREBE DECE

Zaštita dece od seksualnog zlostavljanja i zloupotrebe na međunarodnom planu ostvaruje se u okviru zaštite opštih ljudskih prava, ali i kroz posebnu zaštitu prava deteta. U te svrhe donesen je veliki broj međunarodnopravih dokumenata koji državama učesnicama konvencija i potpisnicama ugovora daju preporuke i nameću obaveze. Svakako najznačajniji dokument u okviru kojeg se deci pruža zaštita od seksualnog zlostavljanja jeste Konvencija UN o pravima deteta iz 1990. godine. Ova konvencija poznaje sledeće pojmove: seksualno izrabljivanje i zloupotreba deteta, navođenje deteta na učestvovanje u nezakonitim seksualnim aktivnostima, korišćenje dece u prostituciji i pornografskim predstavama i časopisima. Na Svetskom kongresu protiv komercijalnog seksualnog iskorišćavanja dece održanom u Štokholmu 1996. godine usvojena je i Deklaracija protiv komercijalne seksualne zloupotrebe dece, a nešto kasnije iste godine, pod okriljem Saveta Evrope u Strazburu i rezolucija kojom se od zemalja Evropske Unije zahteva da pvedu posebnu borbu protiv sve veće rasprostranjenosti pojave seksualnog zlostavljanja dece. U Deklaraciji se navodi da je komercijalna seksualna eksploatacija dece "osnovna povreda prava deteta kojom se prema detetu postupa kao prema komercijalnom ili seksualnom objektu". Društveno - ekonomski faktori smatraju se glavnim uzrokom ove pojave, ali ne smeju predstavljati njeno opravdanje. Ističe se da je neophodno sprovođenje saradnje nacionalnih, regionalnih i međunarodnih organizacija radi efikasnog sprečavanja ove pojave.

Posebno su razrađene mere prevencije i zaštite i oporavka seksualno viktimizirane dece. Svakako najznačajniji i najobuhvatniji međunarodni dokument za naznačenu temu je Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima deteta, o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji, u kome se ističe sve veća zabrinutost zbog ozbiljne i rastuće međunarodne trgovine decom u svrhu prodaje, dečije prostitucije i dečije pornografije, kao i raširene i kontinuirane prakse seksualnog turizma koji decu čini posebno ranjivom. Izražava se rastuća zabrinutost zbog sve veće dostupnosti dečije pornografije na Internetu i putem drugih modernih tehnologija.

## ZAKLJUČAK

Seksualno iskorišćavanje dece u komercijalne svrhe je komercijalna transakcija koja uključuje prostituciju, pedofiliju, internet prezentaciju dečje pornografije i ostvarivanje kontakata i sl. U poslednje vreme u komercijalne svrhe, preko turističkih ponuda - kao organizovani vid kriminaliteta, seksualno iskorišćavanje dece je sve rašireniji fenomen društvene patologije. Seksualno ropstvo i seksualni turizam su stimulisani rastućom hedonističkom kulturom koja glorifikuje zadovoljavanje, promoviše "slobodan" stav u polnim odnosima i ponašanju i predstavlja pornografiju kao zabavu. Dečji seksi turizam je deo globalne turističke industrije gde se ostvaruje enormna zarada u koju je uključeno oko 2 miliona dece širom sveta, koji u različitim vidovima ostaju u seksualnom ropstvu.

Kada govorimo o psihološkim posledicama seksualne zloupotrebe dece one su višeslojne sa prisutnim traumama različitog stepena. Kod te dece može se naići na niz kratkoročnih i dugoročnih posledica koje su specifične za njihovo iskustvo: izražen stid, krivica, nizak nivo samopoštovanja, smanjeno samopouzdanje, emocionalna nestabilnost, kopleksi i mnogo drugih posledica, sve do ozbiljnog ugrožavanja zdravlja. Takođe, kao posledica traumatskog seksualnog događaja nastaju kognitivne distorzije, regresivne tendencije u ponašanju i u odnosima, loše sheme i predstave o sopstvenom telu, infantilno ponašanje, ispoljavanje strahova, nesposobnost koncentracije u izvršavanju obaveza, seksualni promiskuitet, zloupotreba alkohola i narkotika, samodestruktivno ponašanje i slično.

## LITERATURA

1. Golubović, G. (2004), Klinički aspekti zlostavljanja dece, Godišnjak, Niš.
2. Nikolić, V. (1983). Neurološki i psihijatrijski problemi razvojne dobi od značaja za ginekologiju i porodiljstvo. U: Berić, B, Šulović, V, Prudan, R. (Ed.) Ginekologija i osnovi porodiljstva dečije i adolescentne dobi. 150-163. Beograd-Zagreb, Medicinska knjiga.
3. Stevanović, Z. & Igrački, J. (2013) Trgovina decom kao oblik organizovanog kriminala, U: Kolarić, D. (ur.) *Suprotstavljanje organizovanom kriminalu - pravni okvir, međunarodni standardi i procedure*, Beograd: Kriminalističko policijska akademija,
4. Stevanović, Z. (2011) Prostitucija: izopačenost i/ili biznis. U: Kron, L. (ur.) *Kriminal i državna reakcija: fenomenologija, mogućnosti perspektive*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja,
5. Schoen, C, Dejvis K Kolins KS Grinberg I, Des Roches, C, Abrams M. (1997), Fond za istraživanje zdravlja adolescentkinja. Nev Iork (NI): Commonwealth fond;
6. Tjaden P Thoennes S. , (1988), Učestalost, učestalost i posledice nasilja nad ženama, Nacionalno nasilje nad ženama (anketa). Vašington, DC: US Department of Justice, Justice Kancelarija pravde programa
7. [https://en.wikipedia.org/wiki/Sexual\\_assault](https://en.wikipedia.org/wiki/Sexual_assault)
8. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140673688916005>
9. [https://en.wikipedia.org/wiki/Child\\_sex\\_tourism](https://en.wikipedia.org/wiki/Child_sex_tourism)
10. <http://www.inquiriesjournal.com/articles/34/child-sex-tourism-us-and-them-in-a-globalized-world>
11. [http://www.commonwealthfund.org/~media/Files/Publications/Fund%20Report/1997/Nov/The%20Commonwealth%20Fund%20Survey%20of%20the%20Health%20of%20Adolescent%20Girls/Schoen\\_adolescentgirls%20pdf.pdf](http://www.commonwealthfund.org/~media/Files/Publications/Fund%20Report/1997/Nov/The%20Commonwealth%20Fund%20Survey%20of%20the%20Health%20of%20Adolescent%20Girls/Schoen_adolescentgirls%20pdf.pdf) .
12. <http://www.victimsofcrime.org/search-results?indexCatalogue=full-site-search&searchQuery=sexual+abuse+of+children&wordsMode=0>,



## PSYCHOLOGICAL SIDE EFFECTS OF CHILD SEXUAL ABUSE IN HUMAN TRAFFICKING

*In this paper, the author explains the phenomenon of sexual abuse, its prevalence, etiology, and primarily, psychological side effects as a result of sexual harassment, abuse and violence against children and adolescents. The paper also presents forms of sexual abuse of adolescents as well as some psychopathological disorders typical for sexual abusers. Child sexual abuse in organized and commercialized form is a part of organized crime which, in the last decades, is becoming alarmingly widespread and threatens fundamental human rights of children, as well as ethical and other values. Official statistics about the number of identified sexually abused children in the world, or region, is not available, although certain research show that the number is quite alarming. According to the Ministry of Justice, USA, about 200 000 children in America are victims or potential victims of sexual exploitation, while across the world, the number is around 27 million children.*

*KEY WORDS: child sexual abuse, psychological side effects, pornography, stigmatism, organized crime.*



# TRGOVINA DROGOM KAO ORGANIZOVANI KRIMINAL: STANJE I TENDENCIJE\*

Miroslav Ivanović\*

*Razmatramo problem trgovine drogom koji ima oblik organizovanog kriminala. Dali smo pregled stanja kod nas u širem kontekstu, na osnovu široko dostupnog materijala. Zatim smo razmotrili tendencije razvoja ovog oblika kriminala i šta možemo očekivati u budućnosti. Ukazali smo na značaj jačanja državnih institucija i kako država treba da se bori protiv ove vrste kriminala.*

*KLJUČNE REČI: organizovani kriminal, trgovina drogom, faze organizovanog kriminala, državne institucije, zakon*

## UVOD

Organizovani kriminal se realizuje u različitim oblicima delatnosti, a obično se vezuje za ilegalnu trgovinu oružjem, ljudima i poslednjih decenija, naravno, za proizvodnju i trgovinu drogama. On nije ograničen samo na ove sfere i može se pojaviti u mnogim drugim sferama ljudskog društvenog života tesno se vezujući za privredu, politiku i druge vitalne oblasti socijalnog života. S razvojem ljudskog društva dolazi do sve veće diversifikacije organizovanog kriminala. Neke oblasti koje gotovo do juče nisu postojale, na primer, trgovina preko interneta i elektronsko poslovanje, postaju pogodno polje za ispoljavanje organizovanog kriminala.

Formalno određenje pojma organizovanog kriminala prvenstveni je zadatak pravnika. Kriminolog, sociolog ili istraživač u drugim oblastima društvenih nauka može uspešno raditi i sa intuitivnim pojmom organizovanog kriminala. Pravniku takva privilegija nije omogućena jer radi praktične primene prava on mora raspolagati operativnom definicijom organizovanog kriminala, njegovim jasnim pojmom. Stoga se ovde nećemo baviti razjašnjavanjem ovog pojma u njegovim formalnim aspektima, ali radi jasnosti ukazaćemo na osnovne elemente koji ulaze u definiciju organizovanog kriminala. Uzima se pojam *grupe* koju čine najmanje tri osobe, zatim tu ulazi elemenat *trajanja* njihove kriminalne aktivnosti koja mora da se proteže neko

---

\* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnost socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS

\* Istraživač saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, email: ivanmiros@yahoo.co.uk

određeno vreme. Pored ova dva elementa bitan je i *cilj* delatnosti koji se tiče namere da se učini neko teže krivično delo, a čije posledice jesu sticanje neke *materijalne koristi*. Ova četiri elementa se u pravnoj literaturi podrobnije i egzaktnije određuju čime se ovde nećemo dalje baviti. I ovakvo provizorno određenje nam dovoljno ukazuje o kakvoj delatnosti je reč.

Pojmu organizovanog kriminala moguće je prići sa raznih strana i u zavisnosti od toga šta nas prvenstveno interesuje, uvek možemo istaći određene aspekte a mnoge druge zanemariti. Nije stoga čudno da je Klaus fon Lampe<sup>1</sup> sastavio jednu kolekciju od oko 180 definicija pojma organizovani kriminal. Iz ove činjenice je vidljivo da je nemoguće pretendovati na iscrpnost ili ekskluzivnost jednog pristupa i određenja. I mi ćemo ovde istaći neke aspekte koji nam se čine važni u kontekstu našeg razmatranja.

Usled opšte globalizacije organizovani kriminal, kao i njegova forma nelegalne proizvodnje i trgovine drogama, poprimaju *transnacionalni* karakter. Ovo nije nužno, ali je tendencija današnjeg vremena. Na primer, u vreme prohibicije u SAD kriminalne grupe koje su se bavile proizvodnjom i distribucijom alkohola nisu bile bitno transnacionalane, što nije prepreka da ih svrstamo u organizovani kriminal. I kod nas danas imamo i transnacionalni organizovani kriminal, kao i onaj koji je ostao na nacionalnom nivou. Kada je reč o proizvodnji i prometu droga, transnacionalni kontekst je nemoguće izbeći iz proste činjenice da se dobar deo droge proizvodi u inostranstvu.

Meksički profesor Peter Lupša je istakao da evolucija organizovanog kriminala obično prolazi kroz tri faze koje je on označio na sledeći način. Prva faza, koju on naziva *predatorskom*, sastoji se u organizovanju grupe koja počinje svoju kriminalnu aktivnost. Drugu fazu naziva *parazitskom*, i u njoj kriminalna grupa počinje da ulazi u držane institucije tako što potplaćuje ili na drugi način navodi državne uposlenike da rade za nju, ili da izbegava pravne konsekvence svoje delatnosti. U trećoj fazi, koju naziva *simbiotskom*, organizovani kriminal se u toj meri stapa sa državom i njenim institucijama da ih je nemoguće jasno razdvojiti.<sup>2</sup> Ova faza je naravno najopasnija jer su obični građani potpuno nezaštićeni pred kriminalnim grupama. Ne mogu dobiti zaštitu od države jer su sve institucije uglavnom zaposednute, policija, sudstvo, pre svega. Ovi aspekti evolucije su važni, ukoliko želimo da ocenimo stanje organizovanog kriminala kod nas, pa i onog koji se tiče droga.

## STANJE

Možemo sa sigurnošću reći da je trgovina drogom kod nas dobila oblik organizovanog kriminala već od kasnih šezdesetih godina prošlog veka, što znači da postoji već poluvekovno iskustvo. Trgovina drogom već po svojoj prirodi neizbežno vodi u organizovani kriminal, jer se kod nas droga uglavnom nije direktno proizvodila već je dolazila iz zemalja gde se gajila i gde je uspevala. Imamo na umu pre svega indijsku konoplju i mak kao izvor sirovine za najraširenije droge kod nas. Da bi se došlo do većih količina, potrebna je veća grupa dobro organizovanih ljudi. Drogu je prvo potrebno kupiti na izvoru, ilegalno uneti u zemlju, a potom rasturati mrežom sitnih dilera do konačnih potrošača, narkomana ili rekreativnih uživalaca.

---

<sup>1</sup> Ova kolekcija definicija može se videti na internetu na sledećoj adresi: <http://www.organized-crime.de/index.html>.

<sup>2</sup> Felipe Calderón, "Drug Trafficking and Organized Crime: Connected but Different", Harvard International Review, September 8, 2015, 36(4) Summer 2015. U ovom svom članku bivši predsednik Meksika, Kalderon, poziva se na profesora Lupšu, objašnjavajući svoju strategiju borbe protiv organizovanog kriminala.

Podrazumeva se da je kontekst potrošnje droge kod nas poznat, no sa par reči da opišemo njegovu najznačajniju karakteristiku. Potrošnja je kod nas poprimila masovne razmere, što je samo odraz tog istog fenomena, (ili njegovo širenje), koji je formiran u SAD i Zapadnoj Evropi šezdesetih godina dvadesetog veka. Sa masovnošću potrošnje, pojavljuje se potreba za organizovanom nabavkom i ponudom narkotika.<sup>3</sup>

Kao što je fenomen upotrebe droga sličan svome originalu uvezenom sa zapada, tako je i nabavka droga i njihova distribucija poprimila slične razmere i oblike kao i na drugim mestima, u drugim državama. Svagde gde je droga poprimila oblik epidemije, gde je postala masovni fenomen, formiraju se rivalske grupe koje se bore za tržište, obično se zaposedaju određeni kvartovi po velikim gradovima. Tako se i kod nas pisalo o Voždovačkom klanu, Zemunskom, Surčinskom itd.

Ovako obiman i zamašan posao zahteva dobru organizaciju i preduzetnički duh. Organizovan kriminalne grupe funkcionišu poput velikih privrednih korporacija. Poslovi se vode na veliko, na čelu su šefovi a potom sledi hijerarhija na dole sve do običnih radnika, to jest krajnjih dilera droge koji robu predaju u ruke potrošača. Na ovaj izomorfizam između preuzetničkog duha liberalnog kapitalizma i funkcionisanja organizovanog kriminala ukazival su brojni istraživači, naročito oni koji su istraživali ovaj fenomen u SAD i Latinskoj Americi.<sup>4</sup> Slično možemo zapaziti i kod nas.

Još jedna razlika između organizovanog kriminala i običnog kriminala: Često je naglašavano da su, za razliku od običnih kriminalaca, pripadnici organizovanog kriminala ugledni građani države. Ovo je sigurno važno barem za šefove kriminalnih grupa kod nas. Oni su primani od mnogih, ne baš beznačajnih, predstavnika države, imali su pristupa višim slojevima društva i čak uživali izvestan ugled. Neki su imali čak i visoko obrazovanje i nisu poticali iz najnižih slojeva društva, što je tipična priča za južnoamerička društva.

Budući da se organizovani kriminal, pa i ovaj, vezan za droge, razlikuje od običnog kriminala, zaslužuje i poseban pristup u cilju suzbijanja i minimizovanja. Ovo je naravno dobilo izraza kako u svetu, tako i kod nas. Novi pristupi kriminalu, nove metode njegovog praćenja i otkrivanja, posebne obuke i posebna odeljenja policije, specijalno tužilaštvo, posebne sudske mere, itd. Sve je ovo bio prirodan odgovor na novi fenomen kriminala.

Kada je reč o drogama, došlo je do evolucije u upotrebi droga. Poslednjih decenija, pored starijih droga, najraširenijih, kao što su marihuana, heroin, kokain, dolaze i sintetičke droge. Era sintetičkih droga započela je sa LSD-om, a potom je najrašireniji i najpoznatiji postao ekstazi. Postoji, naravno, i mnoštvo novih sintetičkih droga – ova oblast farmakologije postaje veoma dinamična i zahteva stalno praćenje, kako samih droga, tako i prekursora.

Ono što je karakteristično za organizovani kriminal povezan s drogama jeste potreba da se novac zarađen trgovinom narkoticima ubaci u legalne tokove – takozvano "pranje novca". Ovo je problem svetskih razmera i upravo zato doneti su nacionalni zakoni, čak međunarodne konvencije o zabrani pranja novca, u cilju suzbijanja ovog oblika organizovanog kriminala. I mi nismo izuzetak u tome, aktivno sarađujemo s Interpolom i drugim međunarodnim institucijama u cilju sprečavanja legalizacije nelegalno stečenog

---

<sup>3</sup> O masovnom fenomenu droge, njegovom globalnom karakteru i supkulturama u kojima se razvija, može se naći u mojoj knjizi *Narkomanija kao društvena igra*, 2011, IKSI, Beograd.

<sup>4</sup> Videti na primer, Mary Roldan, "Colombia: Cocaine and the miracle of modernity in Medellin", u knjizi: Paul Gootenberged., *Cocaine: Global Histories*, 1999, Routledge, London, str. 165-182. Takođe značajna knjiga autora Manuel Castells, 1988, *End of Millennium*, Blackwell Publishers, naročito Poglavlje 3, Perverzna povezanost: globalna kriminalna ekonomija.

novca. Bez obzira na to, možemo sa sigurnošću tvrditi da je novac koji je stečen na kriminalan način delom ušao u legalne tokove.

Jedna od pogodnosti koja je u našem društvu stajala na raspolaganju organizovanom kriminalu jeste stanje takozvane tranzicije. U ovom periodu došlo je do prodaje mnogih društvenih i državnih preduzeća, razne imovine, nekretnina, zemljišta i slično. U takvoj društvenoj situaciji, praćenju anomijom, mogućnosti za operacije ovakvog tipa bile su velike. Iako su doneti izvesni zakoni da bi se ovo sprečilo, to sigurno nije ostvareno u potpunosti.

Tokom poslednjih petnaetak godina bilo je nekoliko većih policijskih akcija na hapšenju učesnika trgovine i zapleni droge i par spektakularnih suđenja. Godine 2009, zaplenjeno je droge u vrednosti pola miliona dolara u akciji poznatoj pod nazivom "Balkanski ratnik". Pre 13 godina uhapšen je dr Zarubica zbog neovlašćene proizvodnje i puštanja u promet sintetičke droge. I poslednje veliko suđenje grupi oko Darka Šarića. Sve ovo su bili slučajevi organizovanog kriminala.

Kolike su razmere ovog "biznisa" možemo suditi na osnovu slučaja Zarubica. Tu je zaplenjeno pola miliona evra gotovog novca i 2,5 miliona sa računa u jednoj švajcarskoj banci. Osim toga, osuđeni je morao da plati državi 10 miliona evra prodajom nekretnina i fabrika u sopstvenom vlasništvu. Ovde je bitno ukazati da je reč o sintetičkoj drogi, bilo je zaplenjeno oko 2 miliona tableta ekstazija.

Kao što smo spomenuli, tržište droga ima svoju dinamiku i tu se odvijaju određene promene, između ostalog i kad je reč o vrstama droga koje se najviše konzumiraju. Dok smo ranije bili uvoznici marihuane, heroina i u manjoj meri kokaina, danas je veoma prisutna i sintetička droga. Ako pogledamo pregledne karte o rasprostranjenosti i potrošnji droga, videćemo, a to se može naći u izveštajima UN, da je na azijskom i Evropskom tlu najrasprostranjenija marihuana, te heroin. Na američkom tlu, naročito Latinska Amerika i SAD, veoma je prisutan kokain. To koincidira sa glavnim zemljama proizvođačima sirovina za ove droge. Avganistan najviše proizvodi mak koji je sirovina za heroin, marihuane ima u Indiji i okruženju, a na južnoameričkom tlu Kolumbija je glavni proizvođač koke, biljke iz koje se dobija kokain.

Kod nas nema uslova za masovnu proizvodnju ovih biljaka. Marihuana se gaji u ograničenim količinama, često za sopstvenu upotrebu. Proizvodnja maka je pod državnom kontrolom. Logično je onda da je kod nas niklo dosta manjih laboratorija za proizvodnju sintetičkih droga, a i nekoliko velikih pogona kao što je viđeno u slučaju Zarubica. Dakle, ovo je generalno slika kad je reč o proizvodnji droge kod nas.

I kad je reč isključivo o trgovini, slučaj Šarić pokazuje da je i u tom segmentu organizovani kriminal kod nas prisutan. Kao što je poznato, u ovom slučaju radilo se o krijumčarenju kokaina iz Južne Amerike u Evropu. I ranije, za domaće potrebe, Balkanska ruta narkotika je bio stalni pravac preko koga je dolazila droga, i naravno, tim putem je išla i dalje za Zapadnu Evropu.

Još jedno bolno pitanje za svaku državu jeste u kojoj meri je organizovani kriminal prodro u državne strukture. Na osnovu toga što su izvesni policajci suspendovani, da su neki predstavnici operativnih državnih službi bili u nerazjašnjenim kontaktima s kasnije osuđivanim predstavnicima organizovanog kriminala, te na osnovu toga da su ti isti imali pristupa u razne sfere društva, uključujući i politiku, možemo sa ozbiljnom dozom zabrinutosti gledati na ovaj problem.

## TENDENCIJE

Kakve su tendencije kad je reč o trgovini drogom, u širem smislu reči, kao organizovanom kriminalu? Na ovo pitanje možemo odgovoriti pre svega s obzirom na to kakva očekivanja vezujemo za potrošnju droga. Po svemu sudeći, potrošnja droga neće u skorijoj budućnosti opasti.<sup>5</sup> Visoka stopa narkomanije, a naročito rekreativne upotrebe droga, održava se već dugo, ne pokazuje znake opadanja. U takvoj situaciji, trgovina drogom opstaje kao unosan biznis. Uvek će biti dovoljno zainteresovanih za ogromne zarade koji će se udruživati da bi zaradili novac. Ponavljamo, trgovina drogom u okolnostima narkomanije kao masovnog fenomena, mora se odvijati kroz organizovane grupe jer se radi o velikim količinama.

Kada je reč o proizvodnji droga, šta možemo očekivati kod nas? Prvo, pogodno je za organizovanu grupu ako može da drogu nabavlja što bliže. Svaki transport uključuje rizik i povećava mogućnost da bude otkriven. Moraju se prelaziti granice, a to podleže kontroli. Budući da kod nas nije lako uzgajati marihuanu na velikim zasadima jer je poljoprivredno zemljište dobro kontrolisano, što takođe važi i za mak, možemo očekivati da će sintetičke droge imati sve više udela, kako u potrošnji, tako i u proizvodnji, one se međusobno uslovljavaju. Tome ide na ruku i dovoljno veliki broj stručnjaka koje imamo – farmaceuti, lekari, hemičari, tehnolozi. Svi oni lako mogu da se obuču u ovoj delatnosti.

Razvoj kapitalizma i privatni biznis takođe olakšavaju proizvodnju droga i prekursora. Dok su ranije veliki državni koncerni za proizvodnju lekova i srodne delatnosti bili pod strogim režimom države, današnji sitan biznis to vešto izbegava u svakom pogledu. Slučaj Zarubica je to očigledno dokazao. U vlasništvu ovog lekara i biznismena bilo je više manjih pogona koji su radili na ovoj delatnosti. Ali, naravno, i klasična trgovina će opstajati jer će potražnja za marihuanom, kokainom i heroinom još neodređeno dugo biti aktuelna.

Šta može da utiče na smanjenje ove kriminalne delatnosti u bližoj budućnosti? Pre svega politika države prema drogama. U poslednje vreme na međunarodnom planu započeta je kampanja za legalizaciju lakih droga. To nije ni nas zaobišlo, započete su polemike na ovu temu. Ostavljajući po strani pitanje da li je to dobro, možemo konstatovati da je to realna mogućnost koja nas čeka. Ako do toga dođe, to neće biti autonomno rešenje, već model usvojen pod uticajem šireg okruženja.

Drugo, smanjenju upotrebe narkotika može da doprinese dobra preventiva. Kao što je poznato, može se raditi u dva pravca. Pokušati potpuno zaustaviti ponudu droga, preseći sve kanale snabdevanja, ili smanjiti potražnju, učiniti da ljudi budu manje zainteresovani za upotrebu, t.j. zloupotrebu narkotika. Ja sam u svojim radovima posvećenim problematici narkotika zastupao ovu drugu mogućnost, ne zanemarujući prvu. Naime, pokušaj "rata protiv droga" koji su SAD nametnule celom svetu nije dao pozitivne rezultate. I pored ogromnih uloženi sredstava, potrošnja droge nije opala, već se globalno povećala. Budući da je logično izvesti zaključak da se na tom putu teško šta može još uraditi, ostala je druga mogućnost – pokušati destimulisati mlade da uzimaju drogu. To je teži put jer zahteva kreativnija rešenja, ali sigurno ispravan.

Nesumnjivo pravni okvir kojim se reguliše ova oblast takođe utiče na to kako će se odvijati procesi u društvu. Ali ne samo usko pravna rešenja, već širi društveno-politički kontekst i karakter civilizacije bitno utiču na izvesne društvene fenomene. Fenomen

---

<sup>5</sup> O ovome sam pisao u svom članku: "Narkomanija – šta nas čeka u budućnosti?" Treći program, II/2014, Beograd.

narkomanije, zloupotrebe droga, organizovani kriminal povezan s tim, jeste jedan od takvih fenomena. Kao što je poznato, samo su totalitarna društva imala uspeha u borbi s ovim društvenim porokom. Budući da smo izabrali demokratiju kao oblik društvenog uređenja, nužno ćemo trpeti njene negativne aspekte. Nemoguće je zadržati sve dobre strane, kad je reč o ljudskim pravima, a ne prihvatiti i loše. U totalitarnim režimima krše se politička prava građana, ali im se obezbeđuje sigurnost i bezbednost u drugimm aspektima društvenog života. U demokratiji stvar stoji obrnuto. Kao što sam jednom prilikom to formulisao: U demokratiji je vidljiva patnja manjine iz totalitarnih režima, zamenjena nevidljivom patnjom većine.

Tendencija demokratije jeste da vodi sve procese pod egidom ljudskih prava. U tom smislu, mnoge akcije države ili njenih službi su neefikasne ili spore, što organizovanom kriminalu ostavlja širi prostor delovanja. Šta tek reći o takvim pravnim instrumentima kao što su "sporazum sa tužilaštvom" i "zaštićeni svedok"? Budući da je ovaj model već poprilično zaživeo, sigurno je da ne možemo očekivati povratak na stare staze.

Još jedan, širi aspekt, imaće važan uticaj na stanje organizovanog kriminala. To je stanje državnih institucija. U kojoj meri su državne institucije autonomne, nekorumpirane i jasno odvojene od nelegalnih aktivnosti? Ako ovo pitanje nije jasno s obzirom na problem trgovine drogom, zapitajmo se kako stoji stvar u nekoj drugoj oblasti, na primer, u građevinarstvu ili javnim nabavkama. Poznato je ne samo iz naše ekonomske istorije da su se mnogi ljudi obogatili zato što su dobili poslove sa državom, a dobili su ih ponekad zahvaljujući nelegalnim sredstvima ili sticajem "srećnih okolnosti". Naprimera podmićivanjem ili zahvaljujući uticajnom prijatelju na visokom državnom položaju. Tada se često ostvaruje visoka zarada na štetu države ili društva.

## ZAKLJUČAK

Borba s organizovanim kriminalom se nužno vodi jačanjem operativnih službi pre svega policije. U tom smislu prave se određeni pomaci i kod nas. Kao jedan primer borbe s organizovanim kriminalom jačanjem službi, navešću primer Irske, zemlje sa oko 4 miliona stanovnika, uz to ostrvske, izolovane geografski. Oni su formirali specijalnu službu unutar policije koja se naziva DOCB (Garda Drugs and Organized Crime Bureau) koju čini 400 oficira i 100 agenata. To je moćna grupacija koja se bori protiv organizovanog kriminala, prvenstveno vezanog za droge. Svakako da se operativne službe moraju jačati, naglasak nije samo na brojnosti, već na dobroj obučenosti i opremljenosti.

Drugo, efikasnost zakona koji regulišu ovu oblast. Naš zakon koji reguliše problem droga nije idealan i ja sam u više svojih radova, kao i u pomenutoj knjizi, ukazivao na francuski zakon kao jedan od najnaprednijih u ovoj oblasti. Neka rešenja bi trebalo preuzeti, vodeći računa o primerenosti našim okolnostima. Ovaj zakon će se verovatno u skorijoj budućnosti popravljati i doradivati.

Zatim, odnos države i organizovanog kriminala. Pomenuli smo tri faze profesora Lupše, i ja bih rekao, prema slobodnoj proceni, da se mi nalazimo u *parazitskoj* fazi organizovanog kriminala. To znači da organizovani kriminal korumpiranjem i prodiranjem u državne institucije obezbeđuje sebi bezbedniji položaj. Iako je bilo određenih pomaka u obračunu države i organizovanog kriminala – setimo se akcije "Sablja" – to ne znači da je stanje nužno jednom za svagda popravljeno. Naprotiv, društvo je dinamičan proces, menjaju se ljudi u državnim institucijama kao što se menjaju i kriminalci. U toj uzajamnoj dinamici potrebno je stalno bdeti nad nezavisnošću države.



U principu, moguća su dva scenarija, ili ćemo ići ka stanju čvrste države – ako treba da navedem primer, to je Nemačka – ili ćemo ići ka slabljenju države i prodoru organizovanog kriminala u državne strukture, primer su nekolike južnoameričke države. Jačanje države podrazumeva čišćenje države od korumpiranih elemenata kao bitnog pratioca zakonskih i institucionalnih rešenja. Usuđujem se da kažem da kod nas nije dovoljno urađeno na tom planu. Dokaz: neraščišćene mnoge afere, prećutkivanje uloge političara, pripadnika specijalnih službi i policajaca u nekim aktivnostima vezanim za organizovani kriminal.

Od rešenja svih ovih problema zavisi i budućnost našeg društva na mnogo širem planu nego što je samo borba sa kriminalom.

## LITERATURA

1. Calderón, Felipe, 2015, "Drug Trafficking and Organized Crime: Connected but Different", *Harvard International Review*, September 8, 2015, 36(4) Summer 2015.
2. Castells, Manuel, 1988, *End of Millennium*, Blackwell Publishers, Hoboken, Oxford.
3. Gootenberg, Paul, ed., *Cocaine: Global Histories*, 1999, Routledge, London
4. Ivanović, Miroslav, 2011, *Narkomanija kao društvena igra*, IKSI, Beograd.
5. Ivanović, Miroslav, 2014, "Narkomanija – šta nas čeka u budućnosti?" Treći program, II/2014, Beograd.
6. Roldan, Mary, 1999, "Colombia: Cocaine and the miracle of modernity in Medellin", u knjizi: Paul Gootenberged., *Cocaine: Global Histories*.

## DRUG TRAFFICKING AS ORGANIZED CRIME: THE STATUS AND TRENDS

*We consider the problem of drug trafficking, which takes the form of organized crime. We gave an overview of the situation in our country in a broader context, on the basis of widely available materials. Then we discuss the trends of development of this form of crime and what can we expect in the future. We pointed out the importance of strengthening the state institutions and that the state should fight against this kind of crime.*

*KEY WORDS: organized crime, drug trafficking, organized crime phase, government institutions, the law*



## PARLA PIU PIANO PRIČA O SICILIJANSKOJ MAFIJI U NEKOLIKO SLIKA

Jovan Ćirić\*

*Ovaj članak je neka vrsta kratke istorije Sicilije i sicilijanske mafije. Autor ovog teksta smatra da je teško razumeti organizovani kriminalitet i osmisliti borbu protiv njega, ukoliko nemamo u vidu stvari koje su se događale na ovom mediteranskom ostrvu. Priča o mafiji ima različite istorijske, političke, sociološke, ekonomske i pravne aspekte. Ovaj članak pokušava da otkrije i razume sve te aspekte. Sve počinje sa pričom o "Sicilijanskim večernjima" i italijanskoj borbi protiv francuskih vojnika Karla Prvog Anžuskog, koji je u drugoj polovini 13. veka vladao Sicilijom. Taj događaj je deo identiteta Sicilije i Italije, a poslužio je Đuzepeu Verdiju za jednu njegovu operu, ali je takođe imao značajnog uticaja na dalju istoriju Sicilije. Neki istraživači kažu da je reč MAFIA u stvari akronim rečenice Morte alla Francia Italia Anela – Smrt Francuskoj, Italija želi. Takođe treba reći da je feudalizam na Siciliji postojao do početka 19. veka. Tada je zakonski gledano, feudalizam ukinut, pa su bogati vlasnici velikih latifundija organizovali svoje sopstvene vojske da bi zaštitili sebe i svoju imovinu. Te privatne vojske su bile začetnice budućih mafijaških gangova. Takođe je interesantna i priča o tome kako su Musolini i Čezare Mori, šef policije na Siciliji u tom periodu Musolinija uspeali da zaustave mafiju na Siciliji. Oni su koristili torturu i nisu poštovali pravo, tako da su mafijaši tada rekli: "Čekaćemo bolja vremena". Bolja vremena su došla sa anglo-američkom invazijom na Siciliju 1943. Američki zvaničnici napravili su sporazum sa Lakijem Lučanom. Laki Lučano je bio šef njujorške sicilijanske mafije i bio je osuđen na kaznu doživotnog zatvora. Međutim, on je pomogao američkoj vojsci prilikom iskrcavanja na Siciliju, tj. pomogao je svojim zemljacima na Siciliji da organizuju otpor Musolinijevom režimu. Posle Drugog svetskog rata, Lučijano je bio oslobođen, a mafija je započela novi život, novi biznis. Autor ovog teksta prezentuje i neke interesantne priče iz mafijaških ratova koji su se dogodili početkom šezdesetih i sedamdesetih godina. Ćirić u ovom članku obrađuje i napore italijanske države u borbi protiv mafije. Primer Pio La Torea, komunističkog poslanika koji je bio ubijen na ulicama Palerma, veoma je poučan, isto kao i primer čuvenog tužioca Đovanija Falkonea, koji je ubijen na putu između aerodroma i grada Palerma. Posebna pažnja je ovde posvećena životnoj priči Tomaza Buskete,*

---

\* Naučni savetnik Instituta za uporedno pravo, Beograd, email: jciric@icl.org.rs

*prvog velikog pokajnika, koji je prekršio zakon ćutanja i optužio mnoge članove mafije. Autor je pisao i o vezama sicilijanske i američke mafije i prikazao je nekoliko slučajeva američkog pravosudnog sistema u borbi protiv organizovanog kriminaliteta. Svaka priča koja je kratko prikazana u ovom članku ima svoj značaj u izučavanju organizovanog kriminala, smatra autor ovog članka.*

*KLJUČNE REČI: Sicilija, istorija, sicilijanske večernje, Musolini, Laki Lučano, Italo-američka mafija*

\* \* \* \* \*

Ostrvo Sicilija je jedan pravi most između Italije (Evrope) i Afrike.<sup>1</sup> Citirani britanski istoričar Runciman, knjigu o Siciliji, takođe započinje i rečima Getea, koji je bio zapisao da je Italija bez Sicilije kao telo bez duše.<sup>2</sup> Ne ulazeći u to da li je i koliko Gete bio u pravu, odnosno da li je i koliko je tačno to da Sicilija predstavlja dušu Italije, već je sasvim letimičan pogled na geografske karte dovoljan da se stekne, čini se sasvim ispravan zaključak o tome kakav i koliki geostrateški značaj ima ostrvo Sicilija. Svedoci smo da je njegov značaj i danas vrlo veliki, danas u aktuelnoj migrantskoj krizi i trendovima migracija od Afrike ka Evropi. Sicilija je imala svoj veliki značaj i u nedavnoj prošlosti, tokom Drugog svetskog rata, naročito za vreme anglo-američkog iskrcavanja 1943. ali i ne samo tada, - prošlost ovog ostrva bila je uvek burna. Uticaji sa strane na Siciliju i Sicilijance oduvek su bili upečatljivi, kako u rasno-etničkom, tako i u jezičkom smislu, pa se tako na primer smatra da i sama reč "Mafija" ("Ma-fia") ima svoj arapski koren u jezičkom smislu.<sup>3</sup> Neki smatraju da se reč mafija može povezati sa arapskom reči "MUAFA", što se može prevoditi kao sigurnost – zaštita,<sup>4</sup> a drugi opet tu reč povezuju sa imenom jednog arapskog plemena MA AFIR koje je vladalo Palermom.<sup>5</sup> Isto tako, neki istraživači kažu da je reket nešto što su izmislili upravo Arapi,<sup>6</sup> a da to nije sasvim bez osnova, potvrđuje i to da u današnjoj Islamskoj Državi u Siriji, postoji nešto slično. Zove se "Džizja", a reč je o porezu koji Hrišćani koji žive u Raki u Siriji, plaćaju Islamskoj državi, da bi im ona obezbedila zaštitu, odnosno ostavila ih na miru.<sup>7</sup>

"Budućnost nije samo ono što će doći, mnogo što šta će se jednostavno ponoviti", napisao je pesnik Branko Miljković, odnosno, kako su to govorili Rimljani koji su naravno živeli i vladali Sicilijom,<sup>8</sup> "istorija je učiteljica života", te u tom smislu zaista, uvek je dobro makar za trenutak zastati i vratiti se u dalju ili bližu prošlost da bismo sagledali sadašnjost, ali i budućnost. Čitava ova naša priča o Siciliji i mafiji, priča u nekoliko slika

---

<sup>1</sup> Steven Runciman; - *The Sicilian Vespers: A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century*; - first published 1958; Canto edition, printed in the UK, University Press Cambridge, pp 7

<sup>2</sup> ibidem

<sup>3</sup> Oni koji su ovajali Siciliju i vladali njome, bili su i Grci i Rimljani i Vizantinci i Normani i Germani i Francuzi i Španci, ali, najduže su Arapi bili ti koji su upravljali Sicilijom i koji su tu ostavili traga u svakom pogledu. Smatra se u tom smislu da su upravo Arapi izmislili "reket", prema jednostavnom receptu: pružiti zaštitu bogatašima u zamenu za izvesnu materijalnu naknadu. (Milan Škulić; - *Organizovani kriminalitet – pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*; - Beograd, 2015, str. 112-113)

<sup>4</sup> S tim u vezi bi se moglo reći da mafija garantuje sigurnost i zaštitu, putem reketa ili na neki drugi sličan način.

<sup>5</sup> [https://en.wikipedia.org/wiki/Sicilian\\_Mafia](https://en.wikipedia.org/wiki/Sicilian_Mafia)

<sup>6</sup> Milan Škulić; - op.cit.

<sup>7</sup> Jirgen Todenhefer; - *Deset dana u Islamskoj državi, (prevod sa nemačkog)* – Beograd, 2016, str. 94-95

<sup>8</sup> Nakon što su pre toga stari Grci na istoku Sicilije oko Taormine i Sirakuze podigli, osnovali svoje prve kolonije.

kako smo je ovde naslovili, jeste jedno istorijsko putovanje koje bi moralo započeti godine 1282. Te godine se odigrao događaj koji je poznat kao "Sicilijanske večernje", događaj koji je Đuzepeu Verdiju bio inspiracija za njegovu, danas ne mnogo poznatu operu, koja je nastala pedesetih godina devetnaestog veka.<sup>9</sup> Događaj se odigrao 30. marta, na uskršnji ponedjeljak 1282. godine i imao je svoj značaj za istoriju i Sicilije i Italije u celini. Važna je takođe i godina 1266. Tada je sa sicilijanskog trona svrgnut Manfred Sicilijanski, a papa Urban IV je krunisao Karla I Anžijskog za kralja Sicilije. Papa je Karlu Prvom dao podršku, između ostalog i zato što je ovaj imao ambiciju da ponovo osvoji Konstantinopolj, koji su Latini držali od 1204. pa sve do početka šezdesetih godina trinaestog veka, pa su se neposredno posle oslobođenja Konstantinopolja i ponovnog uzdizanja Vizantije, kod katolika, Latina, ponovo pojavile aspiracije prema Vizantiji. U svakom slučaju, Karlo I Anžijski je imao velike mediteranske ambicije, a što je uključivalo i svrgavanje Mihajla VIII Paleologa Vizantijskog, te je u tom smislu na tlo Sicilije on doveo mnoge Francuze sa ciljem da oni upravljaju ostrvom, naravno "čvrstom rukom". Međutim, aragonski kralj Pedro III, koji je bio zet Manfreda Sicilijanskog, želeo je Siciliju za sebe, te je tajnim kanalima podbunjivao Sicilijance da krenu protiv Karla I i njegovih francuskih vojnika na ostrvu.<sup>10</sup>

Oko Sicilije su se dakle tada u tom 13. veku, vodile slične igre kakve su se i u dvadesetom veku vodile u mnogim slučajevima u mnogim zemljama. Mislimo naravno pre svega na tzv. patriotske igre, kada se (organizovani) kriminalci predstavljaju i samopredstavljaju kao patriote, kao borci za slobodu, za nacionalnu stvar, protiv "omrznutog neprijatelja" a što je sve češća i uobičajena pojava, naročito kada je reč, baš o organizovanom kriminalitetu.<sup>11</sup> Zar sve ono što se događalo u ratovima devedesetih na prostorima bivše SFRJ, ne potvrđuje priču o "omrznutim neprijateljima" i "patriotskim igrama"? Tu su naravno i tzv. prikrivene akcije ("covered actions") kada su se, naročito Amerikanci i CIA, na posredan način uplitali u događaje u nekim suverenim zemljama, koristeći strukture organizovanog kriminaliteta, jer im je tako bilo jednostavnije i efikasnije nego da su se direktno angažovali. Tako je bilo i u vezi sa korzikanskim mafijašima, braćom Guerini, koji su im pomogli početkom pedesetih godina XX veka da probiju sindikalnu (komunističku) blokadu južne Francuske, a koja je bila paralisala ratne, transportne napore Francuske u ratu u Indokini.<sup>12</sup> Tako je bilo i u vezi sa ratom u Vijetnamu i u vezi sa tzv. Irangejtom, kao i u vezi sa pomoći nikaragvanskim "kontrašima", odnosno saradnjom sa panamskim generalom Norijegom, odnosno u vezi sa pokušajima da se ubije Fidel Kastro. Tako je bilo i u mnogim drugim istorijskim primerima, još od srednjeg veka i pljačkaških pohoda i aktivnosti britanskih pirata (Frensis Drejka, pre svega) za svoj, ali i za račun britanske krune, a sve protiv Španaca, na Karibima,<sup>13</sup> a tako je ostalo do dana današnjeg i "prikrivene saradnje" sa OVK i Hašimom Tačijem i trgovinom drogom, ali i ljudskim organima. Kada god jedna velika sila, država ne želi da se direktno meša u događaje unutar neke druge države, ona zatraži pomoć i saradnju nekih unutrašnjih, vrlo često kriminalnih, ili polukriminalnih

---

<sup>9</sup> Opera "Sicilijanske večerenje" svoju prazvedbu je doživela u Parizu, 1855. ali je u Italiji bila zabranjena i cenzurisana zbog prevelikog rodoljublja i u milanskoj "Skali" je izvedena tek 1864. (<http://www.hnk.hr/predstve/sicilijanske-vecernje-2>)

<sup>10</sup> O svemu tome u već citiranoj knjizi Seven-a Runciman-a - *The Sicilian Vespers...*, - op. cit.

<sup>11</sup> Đorđe Ignjatović; - *Organizovani kriminalitet*, drugu deo, Beograd, 1998. str. 13

<sup>12</sup> «Freedom, the Agency reasoned, does not come without a price» - Sloboda (u borbi protiv omunizma) smatrala je Agencija (misli se na CIA) se ne može postići bez odgovarajuće cene. (Mick Farren, *The CIA Files, Secrets of «the Company*, consultant Michael Simmons – Quadrillion Publishing Limited Godalming Business Centre Woolsack Way, Godalming 1999. pp. 20.)

<sup>13</sup> O svemu tome, Jovan Ćirić; - *Država i organizovani kriminalitet*; "Sociološki pregled", br. 3 /2005.

elemenata, kada praktične akcije izvode upravo ti ljudi iz sveta organizovanog kriminala.<sup>14</sup> Na Siciliji se to, kao što ćemo još videti, ponavljalo više puta.

Život na Siciliji te 1282. se dakle sasvim lako može sagledavati i kroz optiku današnjice. Postojali su omrznuti neprijatelji Francuzi,<sup>15</sup> a postojali su i oni koji su podbunjivali lokalno stanovništvo, narod na Siciliji, i ohrabrivali ih na pobunu i suprotstavljanje neprijateljima Francuzima. U takvoj atmosferi, došao je i taj uskršnji ponedeljak 30. marta 1282. kada su zvona Crkve Svetog duha u Palermu zvonila i pozivala vernike na večernju službu. Ljudi su se okupili pred crkvom, a onda je jedan francuski vojnik počeo da nepristojno "napada" jednu ženu, da je pipa po grudima. Njen muž je izleteo iz gomile, krenuo na vojnika i nožem ga usmrtio na licu mesta, a na šta su i svi ostali Sicilijanci nasrnuli na ostale francuske vojnike i sve ih pobili. Zvona na toj, ali i ostalim crkvama su tada počela da zvone i to je imalo efekat današnjeg fejsbuka i sličnih društvenih mreža, a što je sve za posledicu imalo početak ustanka, pobune protiv francuske dominacije, te je tom prilikom stradao najveći broj Francuza na ostrvu.<sup>16</sup> Ako vam se čini da je to sasvim nemoguće, pomislite samo na današnja vremena, na početak tzv. arapskog proleća u Tunisu, kada je samospaljivanje jednog trgovca na lokalnoj pijaci i sve što je zatim usledilo, dovelo do neverovatnih posledica na vrlo širokom planu. Postoji još jedna slična verzija događaja, prema kojoj je tog uskršnjeg ponedeljka jedna žena otišla u crkvu i tu videla francuskog vojnika kako siluje i ubija njenu ćerku. Ona je istrčala iz crkve i povikala na sav glas: "Ma – fia" (moja ćerka), te je od tada i od toga nastao izraz "Mafija".<sup>17</sup> Ova verzija je ipak manje verovatna, prosto zato što se to "moja ćerka" na italijanskom kaže "Mia figlia", odnosno izgovora "mia filja", što je ipak različito od "ma fia", mada naravno uvek treba imati u vidu da je ovde reč o sicilijanskom dijalektu italijanskog jezika i to dijalektu koji je postojao pre nekoliko vekova. No ono što je ovde suštinski bitno jeste priča o napadnutoj ženi, odnosno eventualnoj manipulaciji sa napadnutim ženama. To na svoj način govori o specifičnom patrijarhalnom moralu lokalnog stanovništva, no pitanje koje se ovde postavlja jeste pre svega pitanje: "ne zvuči li vam sve to poznato kada se danas podsetimo na nedavnu balkansku prošlost i priču o silovanim muslimankama?"<sup>18</sup>

Ako bismo dakle želeli da generalizujemo čitavu priču o večernjoj službi u Palermu 1282, o francuskim vojnicima, o borbi za međunarodnu prevlast u Mediteranu, o silovanoj ženi, o Sicilijancima i mafijašima, onda zapravo moramo da konstatujemo da nema nikakve, ili skoro nikakve razlike između onog vremena s kraja 13. veka i ovog vremena s kraja 20. veka, naročito na Balkanu. Tu su omrznuti neprijatelji, silovane žene, međunarodni interesi i borba za međunarodnu prevlast u regionu, tu su društvene mreže bilo u vidu fejsbuka (interneta), bilo u vidu medijskih zloupotreba i

---

<sup>14</sup> Dragan Džamić; - CIA iznutra, Beograd, 2004. str. 22-30

<sup>15</sup> Prema nekima, sama reč "MAFIA" jeste u stvari akronim od sintagme: "Morte Alla Francia, Italia Anela", što bi bukvalno značilo: "Smrt Francuzima, Italija čezne (želi)". (O tome Jovan Ćirić; "Čečenija i Kosmet – moguće paralele", u zborniku radova "Srbija – otimanje Kosova i Metohije", -priredio Radoslav Gaćinović. Beograd, 2012, str. 270. Isto kaže i Milan Škulić u svojoj već pominjanoj knjizi o organizovanom kriminalu, str. 112, citirajući izvesnog Gilbert-a, J.N.; - Criminal Investigation; - Charles E.Merill Company, Columbus, Toronto, London, Sidney, 1980)

<sup>16</sup> [https://en.wikipesia.org/wiki/Sicilian\\_Vespers](https://en.wikipesia.org/wiki/Sicilian_Vespers)

<sup>17</sup> [https://sh.wikipedia.org/wiki/Sicilijanska\\_večernja](https://sh.wikipedia.org/wiki/Sicilijanska_večernja)

<sup>18</sup> Rat u Bosni je počeo aprila 1992. a već u januaru 1993. "Newsweek" donosi članak o 50.000 silovanih muslimanki. To znači mesečno 6.000, nedeljno 1.500, dnevno 200. Ispada da srpska vojska i nije činila ništa drugo osim što se bavila silovanjima. Sasvim je jasno da je priča o silovanim muslimankama u dobroj meri manipulacija. (Jovan Ćirić; - "Da li će posle 'Haga' doći do istinskog pomirenja na prostorima bivše SFRJ; - u zborniku radova: "Haški tribunal između prava i politike", izdanje Instituta za uporedno prvo, priredio Jovan Ćirić, Beograd, 2013.)

medijske satanizacije,<sup>19</sup> bilo u vidu zvonjave crkvenih zvona,<sup>20</sup> a tu su i patriote, kojima se jednostavno mora tolerisati to što ponekad učine i nešto što je protivzakonito, pogotovu ako je i kada je to što je protivzakonito u stvari opštekorisno, a korisno je jer se, između ostalog, putem šverca i na primer probijanja blokade, stanovništvo snabdeva lekovima, naftom i svim drugim potrebštinama. Setimo se u tom smislu sankcija UN prema Srbiji i embarga.<sup>21</sup> Taj embargo je bio važan faktor za nastanak organizovanog kriminala u Srbiji, ali je u stvari imao značaj za opravdavanje kriminalne delatnosti.

Veoma je teško zamisliti situaciju da neko ko je uistinu kriminalac za sebe kaže da je kriminalac, već će on za sebe uvek pronalaziti mnoštvo opravdanja, izgovora, razloga zašto čini to što čini i sebe neće nazivati kriminalcem.. Tako mafijaši sebe nazivaju ljudima od časti. Čast, moral, porodica, tradicija i tradicionalne vrednosti su nešto na čemu gorštaci, naročito kada je reč o Mediteranu, posebno insistiraju. Sa tim su naravno tesno povezani i konzervativizam i zatvorenost za druge koji nisu deo tog nacionalno-porodičnog kruga, ali i zatvorenost za druge spoljne uticaje. Tu su osim toga, još i omerta – zakon ćutanja, zatim krvna osveta, bezrezervna poslušnost prema starijima i autoritetima uopšte, ali i još mnogi drugi običaji, koji su karakteristični ne samo za Sicilijance. U svakom slučaju, priča o Siciliji i mafiji ima vrlo izraženu romantičnu dimenziju, koja je bila podsticana i odgovarajućim knjigama i filmovima, kao što je možda više od svih drugih, legendarni film "Kum" sa Marlonom Brandom u glavnoj ulozi, Marlonom Brandom, kome kažu, nakon tog filma iz 1972. više u njujorškom kvartu "Mala Italija", niko nije dozvoljavao da plati svoj sopstveni račun, kada bi se zatekao u nekom od restorana.<sup>22</sup> Sve naravno zbog toga što su Italo-Amerikanci bili više nego zadovoljni načinom na koji ih je Brando prikazao, insistirajući na časti i ostalim tradicionalnim etičkim vrednostima i principima. Tako je u stvari o mafiji i sicilijanskoj, ali i svakoj drugoj, stvoren jedan specifičan mit, koji je, kako su to tvrdili mnogi istraživači, ipak daleko od stvarnosti. Mnogi od istraživača dokazuju pri svemu tome da mafija kao jedna jedinstvena i hijerarhizovana organizacija u stvarnosti ipak ne postoji.<sup>23</sup>

Američki sociolog Džozef Albini, bio je jedan od onih koji je nakon svojih istraživanja zaključio da ne postoji nikakva formalna organizacija koja bi se mogli nazvati "mafija", već da se mafija pojavljuje i povezuje sa zakonskim ukidanjem feudalizma na Siciliji, a što se dogodilo početkom 19. veka.<sup>24</sup> Feudalni društveni odnosi na sicilijanskim latifundijama su tada samo formalno bili ukinuti. Veliki zemljoposednici su se brzo dosetili i organizovali svoje privatne vojske koje su imale za zadatak da štite dotične od mnogih siromašnih seljaka, koji su samo formalno dobili slobodu, a u suštini su postali još siromašniji, pa su bili prinuđeni da krađu. Pri svemu tome, prisustvo države, regularnih policijskih snaga na

---

<sup>19</sup> Mislimo pre svega na medijsku satanizaciju Srba, o čemu je napisano nekoliko knjiga, a mi ovde preporučujemo bar dve. Slobodan Vuković; - Etika zapadnih medija – Anti-srpska propaganda devedesetih godina XX veka; - Novi Sad – Sr.Karlovc, 2009. Isto tako i Zoran Petrović-Piročanac; - Izbrisati srpski virus (Mala antologija rasizma, šovinizma i govora mržnje na kraju II i početkom III milenijuma); - Beograd, 2002. Jasno je da su današnji mesiji, naročito elektronski daleko moćniji od crkvenih zvona iz 13. veka, ali ne treba zapostavljati ni crkvena zvona, pogotovu u to vreme.

<sup>20</sup> Crkva je i tada, ali i danas imala i te kakvog značaja na društveno povezivanju ljudi.

<sup>21</sup> Zorica Mršević; - Embargo kao faktor organizovanog kriminala; - referat na Savetovanju Srpskog udruženja za krivično pravo: "Organizovani kriminal i korucija", Kopaonik 1996. str. 85

<sup>22</sup> <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:159579-MARLON-BRANDO-GLUMAC-NAD-GLUMCIMA-Tango-velikog-kuma-5>

<sup>23</sup> O svemu tome, pre svega o različitim istraživanjima na tu temu videti kod Mileta Šikmana; - Organizovni kriminitet; - Banja Luka, 2011. str. 68-72

<sup>24</sup> Mile Šikman; - op.cit. str. 68-69

Siciliji je bilo sasvim zanemarljivo, tako da su bogati, bivši latifundisti, vrlo mnogo koristili usluge ovih paravojnih formacija i za svoju ličnu sigurnost i za sigurnost svoje imovine.<sup>25</sup> Tako se dakle u čitavu priču uključuje i faktor paravojnih formacija, pa i po tome balkanski prostori devedsetih godina dvadesetog veka, počinju da liče na nekadašnju Siciliju, pre svega onu iz devetnaestog veka. Naravno, tu je i faktor tranzicije, koji je od posebnog, ne malog značaja, kada govorimo o tzv. organizovnom kriminalu.<sup>26</sup> Naravno, kada kažemo "tranzicija" mi ponajpre pomislimo na ovu savremenu tranziciju iz socijalizma u kapitalizam, ali, slično je bilo i na Siciliji u 19. veku, ili jednostavno rečeno, tranzicija je uvek tranzicija u ekonomskom i moralnom smislu, a pre svega u smeru slobodnog tržišta.

Musolini svakako ovde zaslužuje da bude posebno pomenut, odnosno njegovi uspesi u borbi protiv sicilijanske mafije. On je posetio Siciliju 1927. godine i u Palermu ga je dočekao jedan od glavnih vođa mafije, koji ga je upitao, šta će mu ti silni crnokošuljaši oko njega? Kada mu je Musolini, poluuvređeno odgovorio da su oni tu da bi njega, otelotvorenje savremene (tadašnje) Italije čuvali od svakojakih bezbednosnih izazova, dotični mafijaš mu je uzvratio da je Musolini u Palermu njegov gost, da je on kao domaćin dao svoju reč, te da se Musoliniju neće ništa dogoditi, no ako bi on i njegovi ljudi hteli nešto drugo, Musoliniju crnokošuljaši i niko i ništa ne bi pomoglo.<sup>27</sup> Naravno da je Duče ovo shvatio kao lični izazov i kao povredu svoje sujete, ali i kao izazov za samu državu, te je pokrenuo akciju za iskorenjivanje mafije na Siciliji. U tom smislu, on je na mesto prefekta (šefa policije) za Siciliju postavio Čezare Morija, koji je uskoro dobio nadimak "gvozdeni prefekt".<sup>28</sup> Zabeleženo je čak i to da je, naročito u početku svoje vladavine, u zabačena planinska sela Sicilije, gde su se krili mafijaši, slao i vojne odrede zajedno sa sve tenkovima i bornim kolima.<sup>29</sup> Mori je odmah u jednom selu izjavio i to da njegovo prezime znači "smrt" (što i jeste tačna igra reči)<sup>30</sup> i da lokalni meštani to treba da imaju u vidu. Jedno od glavnih sredstava kojima se tadašnja fašistička vlast služila, bila su proterivanje mafijaša na mala ostrva u okolini Sicilije, a ta proterivanja, konfirmacije, izvođene su po ubrzanom, administrativnom postupku, gde se o proceduralnim pravima i garancijama uopšte nije vodilo računa, te se nekoliko hiljada ljudi našlo na tim malim ostrvima.<sup>31</sup> Slično se dogodilo i homoseksualcima, na malom italijanskom ostrvu San Domino: 45 muškaraca iz Katanije na Siciliji poslato je u izolaciju na to ostrvo jer su "optuženi" za homoseksualizam. Sledećih pet godina oni su bili suočeni sa egzilom i zarobljeništvom, ali su, sa druge strane, našli i slobodu da pokažu svoje pravo lice i uživaju bez predrasuda.<sup>32</sup> Prvo što je Mori na Siciliji uradio, bilo je da poruši visoke zidove kojima su kuće na Siciliji bile okružene, jer se događalo da su ti zidovi bili dobro skrovište za vršenje ubistava, no, kako se broj ubistava nije značajnije smanjio, Mori je bio prinuđen da preduzme još i neke drastičnije, radikalnije mere.<sup>33</sup> Na red je došlo i oduzimanje, tj.

---

<sup>25</sup> Jason Sardell; - Economic Origins and Patronage System in Sicily, - An Interntional Qualifying Project Report, Submitted to the Faculty of Worcester, Polytechnic Institute, March 13, 2009, aproved, prof. Oleg Pavlov, advisor, <https://www.wpi.edu/Pubs/E-project-031609-103313/unrestricted/JSardellMafia.pdf>

<sup>26</sup> Đorđe Ignjtović; - Orgnizovni kriminalitet u zemljama u tranziciji; - u zborniku radova "Pravo u tranziciji", Beograd, 1999.

<sup>27</sup> Svetislav Marinović; - Mafija; - Podgorica 2002, str. 45

<sup>28</sup> Jovan Čirić; - "Sicilijanski gvozdeni prefekt"; u zborniku radova "Suprotstavljanje savremenim oblicima kriminaliteta", Kriminalističko-olicijska Akdemija, Tara 2015. str.77-86,

<sup>29</sup> John Dickie; - Cosa Nostra: A History of the Sicilian Mafia; - London, 2004 pp.65-67

<sup>30</sup> Mike La Sorte (prof.emmeritus- New York State University) - "Sicily and The Mafia - Part Four; - dostupno na internet adresi: [http://www.americanmafia.com/Feature\\_Articles\\_267.html](http://www.americanmafia.com/Feature_Articles_267.html))

<sup>31</sup> Svetislav Marinović; - Mafija, Podgorica, 2002. 46-47

<sup>32</sup> <http://www.balconn.com/site/dnevnik/vremeplov/1249-prva-gej-zajednica-u-istoriji.html>

<sup>33</sup> [http://www.blic.rs/stara\\_arhiva/feljton/51413/Ziv-zatrapan-u-raci-koju-je-sam-iskopao](http://www.blic.rs/stara_arhiva/feljton/51413/Ziv-zatrapan-u-raci-koju-je-sam-iskopao)



konfiskacija imovine. Mori je svima koje je po kratkom, administrativnom postupku poslao u izgnanstvo na okolna ostrva, oduzimao imovinu.<sup>34</sup> Paradigmatičan je i slučaj izvesnog Don Vita, koji je tada bio smatran glavnim šefom sicilijanske mafije. Nakon što je više puta bio hapšen, ali i puštan zbog nedostatka dokaza, Don Vito se pojavio u Morijevoj kancelariji. On je naravno negirao da uopšte zna za mafiju, a "gvozdeni prefekt" mu je lično zategao čvor na kravati, preteći da će ga zadaviti. Don Vito je pitao o dokazima za njegovo hapšenje i optuženje, a Mori je lakonski odgovorio da se pod novom vlašću prvenstveno uzima u obzir moralna odgovornost za nečija dela.<sup>35</sup> Don Vito je poslat u zatvor Monreale u brda iznad Palerma, gde je bio podvrgavan nesnosnoj torturi, kojom prilikom su mu noge bile vezivane u drvene mengele i nasilno rastezane. Nakon dvočasovnog mučenja, dotični je priznao da je glavni mafijaš na Siciliji i započelo je suđenje, kojom prilikom je on osuđen na doživotni zatvor. Don Vito je čutao na suđenju, a na pitanje sudije na kraju, nakon izricanja presude, da li ima nešto da kaže, odgovorio je da je on u životu učinio mnogo zločina za koje nije suđen, ali da je na kraju osuđen za jedan zočin koji uopšte nije učinio.<sup>36</sup> Bilo kako bilo, tek desilo se da je i nakon što je Mori otišao sa Sicilije, uspostavljeni totalitarni režim nastavio da funkcioniše i da daje dobre rezultate na planu borbe protiv mafije. Mafijaši su shvatili da imaju posla sa nekim ko je gori i opasniji od njih samih. Tada su lansirali krilaticu: "Čekaćemo uskrснуće!"<sup>37</sup> Praktično, mafija se bila pritajila, a fašisti su bili zadovoljni jer su imali iluziju da su rešili jedan društveni problem.

Tako su, "čekajući uskrснуće", mafijaši dočekali anglo-američko iskrcavanje na Siciliju 1943. godine. Priča o tom iskrcavanju vezuje se za ime legendarnog italo-američkog mafijaša Laki Lučana. Lučanova životna priča je nesumnjivo zanimljiva. Njega je glavni bos njujorške mafije Marancano uhvatio, zavezao i okačio o gredu u jednom lokalnom skladištu i onda ga besomučno tukao. Lučano je samim čudom preživio, završivši u bolnici sa 55 kopči, nakon čega, Lučano šalje Mejera Lanskog u štab Marencan da ga ubije.<sup>38</sup> Nakon svega toga se Laki Lučano, uzdigao u hijerarhiji američke mafije, prvenstveno se baveći organizovanjem kocke i prostitucije. Na kraju od strane američkog pravosuđa on je osuđen na doživotnu robiju, koju je služio u najstrože čuvanim zatvorima u SAD, no kada je izbio Drugi svetski rat, nakon napada na Perl Harbur 7. decembra 1941, stvari se menjaju. Tada su FBI i čitava Amerika bili u paničnom strahu od izdaja i nemačkih i japanskih sabotaza. Bilo je potrebno ostvariti kontrolu nad njujorškim dokovima i na tamošnjoj ribljoj pijaci, na kojoj su glavnu reč vodili emigranti iz Južne Italije i Sicilije.<sup>39</sup> To je bila mala i zatvorena zajednica sa posebnim moralnim vrednostima i kodeksom ponšanja u koju je bilo teško ubaciti se i kotrolisati je.<sup>40</sup> Treba reći da je FBI oklevao da kontaktira Lučana, ali je spremnost na kontakte sa njim porasla kada je 9. februara 1942. u njujorškoj luci na britanskom brodu "Normandija", koji je prevezio ratni

---

<sup>34</sup> Ovo se primenjivalo i na članove porodica.

<sup>35</sup> Pokazuje se da pitanja morala mogu biti znatno više politički zloupotrebljena nego pitanja iz domena formalnog prava.

<sup>36</sup> Mike La Sorte (prof.emmeritus- New York State University) – "Sicily and The Mafia – Part Four; - dostupno na internet adresi: [http://www.americanmafia.com/Feature\\_Articles\\_267.html](http://www.americanmafia.com/Feature_Articles_267.html))

<sup>37</sup> Svetislav Marinović; - Mafija, Podgorica 2002, str. 48

<sup>38</sup> <http://www.vreme.com/cms/view.php?ID=303761>

<sup>39</sup> Carl Sifakis, *The Mafia Encyclopedia* – third edition; - Checkmark Books – New York 2005 – pp.280-281

<sup>40</sup> Uvek su za svaku policiju, državu, dodatni problem te male etničke zajednice zatvorenog tipa, koje nije lako kontrolisati. To se kao problem pojavljuje i kada je reč o albanskoj mafiji, koja jeste bila svesno tolerisana od strane Amerike i Zapada, ali, ovde je dodatni problem bio i to što je ta mala etnička zajednica uvek bila zatvorena za druge, spoljne uticaje, te kao takva bila dobra za različite biznise mafijaškog tipa. (Jovan Čirić; - Kosovo i Metohija – idealno mesto za organizovani kriminal; - u zborniku radova "Kosmet – Gordijev čvor", priredio Jovan Čirić, izdanje Instituta za uporedno pravo, Beograd, 2008, str. 193-215)

materijal za Britaniju izbio požar za koji se ustanovilo da je zbilja reč o sabotazi.<sup>41</sup> Nakon toga se u čitavu priču uključio Laki Lučano, pa na dokovima Njujorka počinje da vlada savršeni red i brodski transport teče neometano, a onda na dnevni red dolazi iskrcavanje na Siciliju. Lučano Amerikancima obezbeđuje direktne kontakte sa mafijaškim porodicama na Siciliji, koje sabotazama i gerilskim akcijama, direktno "zabijaju nož u leđa" fašističkom režimu u Italiji. Amerikanci, sicilijanskoj mafiji direktno isporučuju određenu količinu oružja i municije, te iskrcavanje uspeva, a 1946. Laki Lučano dobija uslovni otpust iz zatvora, pod uslovom da se preseli u Italiju.<sup>42</sup> Laki Lučano prihvata da se vrati u Italiju, ali, ubrzo se on ipak vraća u blizinu Amerike, tačnije na Kubu, odakle organizuje svoju nelegalnu delatnost u SAD. Međutim, kada su otkrile da je na Kubi, američke vlasti ga prisiljavaju da se vrati u Italiju, gde on ubrzo preživljava pokušaj atentata, nakon čega on organizuje ubistva nekoliko svojih rivala. Umire u Napulju 1962. godine, prirodnom smrću.<sup>43</sup>

Ekonomske efekte, odnosno aspekte delatnosti organizovanog kriminala nikako ne treba zanemariti. Primera radi, treba se podsetiti jednog cara sa tih italijanskih prostora, a to je rimski car Vespazijan koji je bio uveo poseban porez za uriniranje. Njegov sin Titus je negodovao smatrajući to nečim prljavim i neprimerenim. Onda je njegov otac uzeo jedan zlatnik, rekao svom sinu da taj zlatnik potiče iz tog poreza i pitao ga da pomiriše i da mu kaže da li nešto oseća. Sin je rekao da ne oseća ništa, a Vespazijan je tada izgovorio reči koje su do danas ostale zapamćene: "Pecunia non olet" (Novac ne smrdi)<sup>44</sup> Ove reči postale su geslo kojeg se i danas mnogi pridržavaju, naročito u najnovijim vremenima globalne ekonomske krize. Novac od droge u bankama je globalni fenomen. U izveštaju UN o globalnoj trgovini drogom u 2009. stoji da „u vreme velikih kriza bankarima novac ne smrdi.“<sup>45</sup> Smatra se da šverc droge, oružja i ljudi, pranje novca, kockanje, kompjuterska piraterija i druge nezakonite aktivnosti, svake godine organizovanom kriminalu donesu prihod između 800 i 1.000 milijardi dolara, dok neki analitičari procenjuju da ukupna suma prelazi čak 2.000 milijardi dolara godišnje.<sup>46</sup> Ko je taj koji je spreman da se odrekne svih tih para i svih tih eventualnih investicija?<sup>47</sup> Imajući sve to u vidu, za trenutak bi trebalo otići sa juga Italije u Kolumbiju u vreme Pabla Eskobara, pa se zapitati a šta je to što su siromašni kolumbijanski seljaci mogli da izvoze u SAD, osim koke i kokaina, te od koje bi to druge privredne aktivnosti, Kolumbija mogla da napravi bilo kakav ekonomski rast?<sup>48</sup> Zbog toga je Eskobar u Kolumbiji i bio izuzetno slavljn i poštovan, a tako je uvek bivalo i na Siciliji u vezi sa mafijom i lokalnim seljacima, koji su tradicionalno navikli da bespogovorno poštuju svog lokalnog gospodara – feudalca i ono što on od njih zahteva. U pitanju je nedostatak individualne slobode, odnosno, reč je o zavisnosti od lokalnog bosa – patrona – feudalca, a što se u Latinskoj Americi naziva klientelizam.<sup>49</sup> S tim u vezi, mora se konstatovati i to da je čitava sicilijanska ekonomija

---

<sup>41</sup> Milan Škulić; - Organizovani kriminalitet – pojam, pojvni oblici, lrivična dela i krivični postupak, - op. cit. str. 195

<sup>42</sup> Ibidem, str.195-196

<sup>43</sup> Ibidem, str. 196-197

<sup>44</sup> [http://wikipedia.org/wiki/Pecunia\\_non\\_olet](http://wikipedia.org/wiki/Pecunia_non_olet)

<sup>45</sup> [www.monitor.co.me/index.php?option=com\\_content&view=article&id=1481:bankama-novac-ne-smrdi&actid=1004:broj=1010&temid=2003](http://www.monitor.co.me/index.php?option=com_content&view=article&id=1481:bankama-novac-ne-smrdi&actid=1004:broj=1010&temid=2003)

<sup>46</sup> Ovo je navedeno prema izjavi jednog rumunskog stručnjaka za organizovani kriminal, dr Liviu Murešanua, u intervju koji je on dao "Politici" u tekstu pod naslovom "Kriminal sve više osvaja svet" – "Politika" 01. avgust 2005. str. 2. U međuvremenu je nastupila, kao što znamo, svetska ekonomska kriza te je potražnja za novcem znatno porasla, a samim tim je i značaj tih 800, ili 1.000 ili 2.000 milijarde dolara postao još mnogo veći.

<sup>47</sup> Jovan Ćirić; - Strane investicije – novac ne smrdi; - "Pravo i privreda" 4-6/2012, str. 552-562

<sup>48</sup> Ljubomir Paligorić; - Istorija Latinske Amerike; - Beograd, 2003. str. 296-308

<sup>49</sup> Francisco Leal Buitrago; - Estado y politica en Colombia; - Bogota, 1984. pp.46-49

imala karakteristike jedne netržišne, nemoderne, feudalne ekonomije. Sve ovo nije značajno, jer se smatra da naročito kada je reč o korupciji ovo može imati i te kakvog značaja. Zaostatak feudalnih odnosa, makar samo kada je reč o mentalitetu i navikama jedne sredine, imaju svog ne malog značaja kada je reč o korupciji i svemu što je sa tim povezano. U tom smislu, kao suprotan primer od sicilijanskog primera može se uzeti primer Švedske koja nikada nije bila feudalna zemlja, već zemlja slobodnih seljaka, te je u Švedskoj varati državu oduvek bilo doživljavano kao varati samoga sebe.<sup>50</sup> Na Siciliji su mentalitet i lokalne navike stanovništva, kulturni modeli i obrasci ponašanja oduvek drugačije tretirani i doživljavani na jedan bitno drugačiji način. Može se govoriti o etničkim karakteristikama pojedinih grupa organizovanog kriminaliteta, a to uvek uključuje i određene etičke vrednosti i karakteristike dotičnih etničkih grupa.<sup>51</sup> To podrazumeva i ekonomiju koja je zasnovana na odgovarajućim etičkim principima, koji su, kada je reč o (polu)feudalnoj Siciliji, zasnovani u dobroj meri na korupciji. Ovde takođe kao svojevrsnu bizarnost, treba pomenuti i to da je policija na Siciliji, 2007. godine otkrila i postojanje svojevrsnog etičkog kodeksa za mafijaše na neki način 10 mafijaških zapovesti, gde između ostalog stoji i to da se ne smeju gledati žene svojih prijatelja; da je zabranjeno družiti se i biti viđan u društvu policajaca; da ne treba ići u pabove i klubove; da uvek treba biti na raspolaganju organizaciji ("Kozza nostri") čak i ukoliko ti se žena porađa: da žene moraju biti posebno poštovane, da se mora govoriti istina, da se ne sme krasti, itd.<sup>52</sup> I takav moral, kao i ekonomija zasnovana na takvim ne-individualističkim etičkim principima, odnosno zasnovani na podređenosti kolektivnim vrednostima, izraz su svojevrsne, rekli bismo feudalne zatvorenosti. Insistirajući na časti, nazivajući sebe časnim ljudima, mafijaši sa Sicilije, kao da su sebe doživljavali i pred drugima predstavljali kao neku vrstu (feudalne) aristokratije. Sve se to svakako mora imati u vidu kada govorimo o Siciliji, mafiji, ekonomiji, pa i mnogo čemu drugom.

Mafija je nakon Drugog svetskog rata na Siciliji stekla odgovarajući politički legitimitet. Ovo zahvaljujući svojim zaslugama u vezi sa anglo-američkim iskrcavanjem, a tu je isto tako i to što je mafija zajedno sa demohrišćanskom strankom doživljavana kao bedem pred mogućom komunističkom opasnošću.<sup>53</sup> Bilo kako bilo, tek mafija na Siciliji posle Drugog svetskog rata, nesmetano razvijla svoju kriminalnu delatnost. A onda je izbio najpre tzv. prvi, a zatim i drugi mafijaški rat. Godine 1962. je lokalni mafijaški bos Čezare Manzela organizovao isporuku heroina za SAD. Tu isporuku su trebali da sprovedu izvesni Kalsedonio Di Pisa i Angelo La Barbera. U toj operaciji se međutim na kraju pojavio manjak para, Di Pisa je tvrdio da su ga prevarili kupci u SAD, a La Barbera opet da je Di Pisa bio taj koji je sve njih prevario. U aprilu 1963. dogodila se serija uličnih pucnjava u Palermu, kojom prilikom je stradao znatan broj običnih građana, prolaznika, a u maju te godine, La Barbera u Milanu preživljava pokušaj ubistva, nakon čega on uspešno organizuje ubistva i Manzele i Di Pisa.<sup>54</sup> Ono što je ovde bitno jeste to da su brojna puškaranja po ulicama italijanskih gradova, koja su se događala tokom prvog, ali i tokom drugog mafijaškog rata koji se odvijao početkom sedamdesetih godina, probudila državu, koja se tada nešto ozbiljnije uhvatila u koštac sa mafijom.

Istorija borbe protiv mafije na Siciliji, ali i ne samo na Siciliji, obuhvata i priču o bar još dve ličnosti, koje su značajne, između ostalog i za razvoj dva, tada nova krivično-pravna

---

<sup>50</sup> [www.economist.com/blogs/carlemagne/2009/03/why\\_is\\_spain\\_so\\_corrupt](http://www.economist.com/blogs/carlemagne/2009/03/why_is_spain_so_corrupt)

<sup>51</sup> Đorđe Ignjatović; - Organizovani kriminalitet i etnička pripadnost; - "Pravni život" 9/2008 str. 3-22

<sup>52</sup> [https://en.wikipedia.org/wiki/Sicilian\\_Mafia](https://en.wikipedia.org/wiki/Sicilian_Mafia)

<sup>53</sup> Mick Farren; - The CIA Files- Secrets of the Company; - Consultanst Michael Simmons; Quadrilion Publishing Limited, Godalming Business Centre Woolsack Way, Godalming, 1999, pp 20

<sup>54</sup> [https://en.wikipedia.org/wiki/Sicilian\\_Mafia](https://en.wikipedia.org/wiki/Sicilian_Mafia)

instituta. Treba pomenuti komunističkog poslanika sa Sicilije Pio La Torea, koji se zalagao za uvođenje posebne mere oduzimanja imovinske koristi stečene kriminalitetom, odnosno za to da se i samo članstvo u mafijaškoj organizaciji inkriminiše kao posebno krivično delo. On je stalno o tome govorio u italijanskom Parlamentu, neprestano pokrećući odgovarajuće zakonodavne inicijative. Njegova lična sudbina bila je tragična: na njegov automobil u Palermu je na jednom semaforu pucano i on je ubijen 1982. ali je nakon svega, oduzimanje imovinske koristi stečene kriminalitetom, ipak postalo deo italijanskog zakonodavstva, isto kao i zakonodavstva mnogih drugih zemalja, pa tako i Deklaracije UN iz Palerma 2000. godine o borbi protiv organizovanog kriminaliteta.<sup>55</sup> Druga ličnost o kojoj ovde takođe treba reći nekoliko reči jeste i Tomaso Busketa, prvi veliki pokajnik iz redova sicilijanske mafije. Busketa (Bušeta) je rođen na Siciliji kao 17 dete u porodici, 1928. godine. Svojevrsna bizarnost jeste i to da je prvo seksualno iskustvo imao već sa 8 godina sa jednom prostitutkom, kojoj je platio sa jednom flašom maslinovog ulja, a 1945. godine on postaje član mafije. Prvi posao mu je bio vezan za šverc cigareta. Godine 1963. se seli u SAD, gde započinje biznis sa porodicom Gambino.<sup>56</sup> Ubrzo ga međutim u Americi gone zbog dvostrukog ubistva, pa on beži u Brazil, gde ga međutim vojni režim hapsi 1972. i izlaže torturi da bi ga na kraju isporučili Italiji, gde počinje da služi kaznu doživotnog zatvora. Međutim, kada 1980. biva pušten na jednodnevno odsustvo iz zatvora, on uspeva da pobegne i ode u Brazil, gde ga opet hapse i vraćaju u Italiju 1983. Buschetti mafija ubija oba sina iz osvete, zbog toga što je prekršio omertu – "zakon ćutanja" i on pada u depresiju i očajanje, pokušao je i samoubistvo, ali, na kraju ipak uspeva da se izvuče iz depresije i započinje seriju razgovora sa Falkoneom,<sup>57</sup> Falkoneom čuvenim tužiocem, borcem protiv mafije, kojeg mafija likvidira u spektakularnoj bombaškoj akciji na autoputu kod Palerma 1992. Ipak, ti razgovori su otkrili mnoge pojedinosti o mafiji i pomogli su italijanskom pravosuđu u tzv. Maxi procesu, a sam Busketa se seli u SAD, gde ulazi u program "Witness Protection Act-a", rade mu plastičnu operaciju i on mirno umire 2000. godine.<sup>58</sup> Oni koji su ga upoznali, opisuju ga kao inteligentnog i finog gospodina lepih manira. Pio La Tore je značajan kao paradigma za oduzimanje imovine stečene krivičnim delom, dok je Busketa paradigma za pokajnika, svedoka – saradnika i za programe zaštite svedoka.

Laki Lučano i Tomazo Busketa značajni su, između ostalog i zbog toga što njih dvojica i svojom ličnom životnom pričom povezuju SAD i Siciliju. No, naravno, oni nisu jedini, postoji još čitava serija bizarnih likova iz sveta mafije, koje ovde, makar samo uzgred treba pomenuti. U stvari, posebnu pažnju ovde zaslužuje čitava porodica Gambino. Smatra se da se početak kriminlnne delatnosti ove sicilijanske porodice u Njujorku vezuje za 1900. godinu i delatnost Ignacija Lupo a i Salvatorea D'Aquila. Međutim, već 1910, zbog šverca različite robe Lupo biva osuđen na 30 godina, zatvora, pa D'Aquila preuzima upravljanje čitavom porodicom Gambino, koja svoju delatnost vezuje prvenstveno za istočni Harlem.<sup>59</sup> Porodicu Gambino su u njenoj istoriji uvek pratila brojna međusobna ubistva i likvidacije, kao i ratovanja sa članovima drugih porodica. Onda je Laki Lučano, jedan od vođa, jedan od članova porodice Gambino, ubio Marancana, koji ga je prethodno pretukao gotovo na smrt, kao što smo već pominjali, pa je onda nakon tog ubistva Marancana, zavladao mir, između ostalog i tako što je Lučano osnovao posebnu Komisiju

---

<sup>55</sup> Jovan Ćirić; - "Oduzimanje imovinske koristi stečene krivičnim delom" u tematskom zborniku radova "Savremene tendencije krivične represije kao instrument sutbijanja kriminaliteta", str. 115-138; Bijeljina 15-16. april, 2010;

<sup>56</sup> [https://en.wikipedia.org/wiki/Tommaso\\_Buscheta](https://en.wikipedia.org/wiki/Tommaso_Buscheta)

<sup>57</sup> ibidem

<sup>58</sup> ibidem

<sup>59</sup> [https://en.wikipedia.org/wiki/Gambino\\_crime\\_family](https://en.wikipedia.org/wiki/Gambino_crime_family)

sastavljenu od članova 5 porodica, a ta komisija je imala za zadatak da posreduje i razrešava sporove i sukobe između članova različitih porodica - mafije.<sup>60</sup> Zanimljiv detalj je i to da su tridesetih godina, tadašnje vođe porodice Gambino, Alberto Anastazija i Vinsent Mangano osnovali tzv. gradski demokratski klub za promovisanje američkih vrednosti, a što je u stvari bio paravan za mesto na kojem su se dogovarala i ugovarala plaćena ubistva i likvidacije. Bio je to period kada se u porodici naglo počeo uzdizati i njen budući šef Karlo Gambino. Mangano je bio podozriv prema Anastaziji zato što je ovaj bio isuviše blizak Lučanu i između njih je vladalo nepoverenje, tako da je u aprilu 1951. Mangano netragom nestao i nikada nije pronađen, dok je njegov brat pronađen mrtav.<sup>61</sup> Alberto Anastazija je naravno odbijao da ima bilo kakve veze sa time, no i njegova sudbina nije bila mnogo bolja. Godine 1957. u jednoj berbernici na Menhetnu dok se šišao i brijao, upala je nekolicina plaćenih ubica, isterala berberina napolje, a Anastaziju izrešetala. Tada je na čelo porodice došao Karlo Gambino koji je sve do svoje prirodne smrti, 1976. rukovodio porodicom, kada ga nasleđuje Džon Goti. Američka policija i pravosuđe su imali više neuspelih pokušaja da Gotija uhapsu i dokažu mu neku kriminalnu delatnost, ali im je to pošlo za rukom tek 1992. zahvaljujući ubačenom prikrivenom isledniku i zahvaljujući snimanim telefonskim razgovorima.<sup>62</sup>

Kada govorimo o jednoj drugoj porodici, porodici Đenoveze, ali i uopšte o borbi protiv organizovanog kriminaliteta, onda svakako treba reći nekoliko reči i o onome što se u Njujorku dešavalo devedesetih godina, a što se vezuje za posebnu istražnu tehniku, instituciju "prikrivenog islednika".<sup>63</sup> Ne radi se samo o akciji protiv Džona Gotija iz 1992. već se radi i o hapšenjima koja su usledila 1997. u Njujorku, a koja se vezuju za prikrivenog islednika poznatog po nadimku "Big Frenki". Pred Božić 1997. uhapšen je jedan od vođa porodice Đenoveze, Vinsente Đidante, zahvaljujući angažovanju upravo prikrivenog islednika pod nadimkom "Big Frenki". Dotični Đidante je još od 1970. godine glumio ludilo, između ostalog i na taj način što se ulicama Menhetna šetao u prugastoj pidžami i pričao sam sa sobom. Policajci koji su ga pratili, zvali su ga "ludi éale", ali je "Big Frenki" na sudu posvedočio da Đidante uopšte nije lud, iako je Đidanteova majka izjavljivala da nije moguće da on bude šef mafije, jer on nije sposoban da bude ni šef klozeta.<sup>64</sup> Nekoliko godina pre svega toga, "Big Frenki" se u mafijašku organizaciju, tj. u porodicu, ubacio na taj način što je otvorio svoju malu auto-mehaničarsku radionicu i ponudio se da za potrebe porodice rastavlja automobile na delove i onda ih prodaje. Pri tome se nije radilo samo o stvarno krađenim automobilima, već se radilo o varanju osiguravajućih kuća. Naime, svako ko je hteo da prevari osiguravajuću kuću bi došao kod njega, predao mu svoj automobil koji bi ovaj rashodovao u delove i prodavao na "crnom tržištu", a od osiguravajućih kuća bi naplaćivao štetu kao da mu je automobil ukraden. Posao je funkcionisao i donosio odgovarajući prihod čitavih 27 meseci, za koje vreme je "Big Frenki" stekao poverenje porodice, sa kojom su ga upoznali u jednom restoranu "Rigoletto" u Bronksu.<sup>65</sup> Za svih tih 27 meseci Frenki je morao da se ugoji više od 15 kilograma provodeći vreme po italijanskim restoranima jedući pice i špagete. Na kraju kada je već bila isplanirana pljačka platnog fonda "Njujork Tajmsa", koji je svake nedelje svojim zaposlenima isplaćivao po 6 miliona dolara plate, policija je stupila u

---

<sup>60</sup> ibidem

<sup>61</sup> ibidem

<sup>62</sup> ibidem

<sup>63</sup> O tome na primer Milan Škulić; - Organizovani kriminalitet, - op.cit. str. 520-560.

<sup>64</sup> <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=303761>

<sup>65</sup> ibidem

akciju, a članovi porodice Đenoveze bili su više nego iznenađeni kada im je bilo predočeno ko ih je otkrio.<sup>66</sup> Stvar se dakle na taj način završila i tom prilikom nije samo sprečena velika pljačka, već su i pohapšeni i osuđeni veliki mafijaški bosovi. Frenki je dobio nov identitet i preselio se na potpuno novu adresu.<sup>67</sup>

Ako bi na kraju čitavu ovu priču na neki način trebalo rezimirati, mi bismo u stvari mogli reći da se ovde radi o jednoj tipično filmskoj priči, kroz koju smo želeli da ispričamo ponešto o istorijskim, sociološkim, ekonomskim i pravnim aspektima organizovanog kriminaliteta i borbe protiv te vrste kriminaliteta. Poput odjavne špice u tom filmu, pojavljivali bi se neki od karakterističnih likova, koje smo ovde pominjali. Bili bi tu Karlo I Anžujski, lepa Sicilijanka, pohotljivi francuski vojnik, ljubomorni muž, raspevani Đuzepe Verdi, zatim smešni, ali i opasni Musolini i Čezare Mori, no takođe Laki Lučano, Pio La Tore, Đovani Falkone, kao i pokajnik Tomazo Busketa, odnosno prostitutka koja se osmogodušnjem dečaku p(r)odaje za flašu maslinovog ulja, zatim Alberto Anastazija u njujorškoj berbernici, "luđi čale" koji se u prugastoj pidžami šeta Menhetnom, itd. Da bi vam čitava priča lepše "legla", preporučujemo da na youtube-u pronađete i pustite numeru iz filma "Kum": "Parla piu piano", ali može takođe i kompozicija zagrebačke grupe "Aerodrom": "Piši mi brate, piši mi fratelo". Mnogi će reći kako je to jedna jeftina, pre svega sladunjavo-romantičarska mitologizacija čitave priče o temi koja je sama po sebi vrlo ozbiljna, a to je tema "organizovanog kriminala", ali, jedan od problema "organizovanog kriminaliteta" i borbe protiv njega, krije se i u toj zavodljivoj mitologizaciji koja se u vezi i oko časnih ljudi sa Sicilije na ovaj ili onaj način neprestano širi.<sup>68</sup> Zamislimo u tom smislu dva nezrela dečaka u pubertetu kako u svom selu slušaju zavodljive priče nekih velikih, uspešnih ljudi, koji dolaze iz velikog sveta u skupocenim odelima i lepim kolima, - ko bi tome odoleo? U tom smislu možete odslušati na youtube-u još jednu, treću pesmu, pesmu "Zabranjenog pušenja": "Pišonja i Žuga". Osim toga, da bismo na pravi način shvatili priče o pojedinim institucionalnim rešenjima u borbi protiv organizovanog kriminala, neophodno je ispričati priče koje ih na najbolji mogući način ilustruju. To je ono što smo u ovoj priči o sicilijanskoj mafiji mi želeli.

## LITERATURA

1. Francisco Leal Buitrago; - Estado y politica en Colombia; - Bogota, 1984.
2. Jovan Ćirić; - Država i organizovani kriminalitet; "Sociološki pregled", br. 3/2005.
3. Jovan Ćirić; - Kosovo i Metohija – idealno mesto za organizovani kriminal; - u zborniku radova "Kosmet – Gordijev čvor", priredio Jovan Ćirić, izdanje Instituta za uporedno pravo, Beograd, 2008,

---

<sup>66</sup> ibidem

<sup>67</sup> S tim u vezi treba reći da čitava ideja i koncept promene identiteta i zaštite svedoka i prikrivenih islednika može uspešno funkcionisati u SAD, gde se zapravo o promeni identiteta i preseljenju može govoriti u vezi sa preseljenjem sa jednog na drugi kraj kontinent, što je sasvim drugačije kada se radi o Evropi. Jer, jezičke i kulturološke razlike u Evropi jesu takve da je praktično nemoguće nekoga preseliti iz Italije u Finsku, ili iz Grčke u Irsku. O Srbiji da i ne govorimo, tako da o pravoj i potpunoj zaštiti identiteta mi u Srbiji i Evropu ne možemo ni govoriti.

<sup>68</sup> Nama odavde iz Beograda, sve te priče uopšte ne moraju biti zavodljive, mada verovatno da jesu u jednoj određenoj meri, no zamislimo za trenutak prosečnog dečaka u tinejdžersko-adolescentskom uzrastu u nekom selu na Siciliji, pomislimo kako i koliko na njega sve ove priče deluju zavodljivo. Kao da se radi o pričama o nekakvim srednjovekovnim vitezovima, koji su bili i hrabri, ali i časni, nikako okrutni. Uostalom, zar naše priče (uz gusle) o našim hajducima nisu to isto?

4. Jovan Ćirić; - "Oduzimanje imovinske koristi stečene krivičnim delom" u tematskom zborniku radova "Savremene tendencije krivične represije kao instrument sutbijanja kriminaliteta", Bijeljina 15-16. april, 2010;
5. Jovan Ćirić; "Čečenija i Kosmet – moguće paralele", u zborniku radova "Srbija – otimanje Kosova i Metohije", -priredio Radoslav Gažinović; Beograd, 2012,
6. Jovan Ćirić; - Strane investicije – novac ne smrdi"; - "Pravo i privreda" 4-6/2012,
7. Jovan Ćirić; - "Da li će posle 'Haga' doći do istinskog pomirenja na prostorima bivše SFRJ; - u zborniku radova: "Haški tribunal između prava i politike", izdanje Instituta za uporedno prvo, priredio Jovan Ćirić, Beograd, 2013.
8. Jovan Ćirić; - "Sicilijanski gvozdeni prefekt"; u zborniku radova "Suprotstavljanje savremenim oblicima kriminaliteta", Kriminalističko-policijska Akademija, Tara 2015.
9. John Dickie; - Cosa Nostra: A History of the Sicilian Mafia; - London, 2004
10. Dragan Džamić; - CIA iznutra, Beograd, 2004.
11. Mick Farren, *The CIA Files, Secrets of "the Company*, consultant Michael Simmons – Quadrillion Publishing Limited Godalming Business Centre Woolsack Way, Godalming 1999.
12. Đorđe Ignjatović; - Organizovani kriminalitet , drugu deo, Beograd, 1998.
13. Đorđe Ignjatović; - Organizovni kriminalitet u zemljama u tranziciji; - u zborniku radova "Pravo u tranziciji", Beograd, 1999.
14. Đorđe Ignjatović; - Organizovani kriminalitet i etnička pripadnost; - "Pravni život" 9/2008 str. 3-22
15. Svetislav Marinović; - Mafija; - Podgorica 2002,
16. Zorica Mršević; - Embargo kao faktor organizovanog kriminala; - referat na Savetovanju Srpskog udruženja za krivično pravo: "Organizovani kriminal i korucija", Kopaonik 1996.
17. Ljubomir Paligorić; - Istorija Latinske Amerike; - Beograd, 2003. str. 296-308
18. Zoran Petrović-Piroćanac; - Izbrisati srpski virus (Mala antologija rasizma, šovinizma i govora mržnje na kraju II i početkom III milenijuma); - Beograd, 2002.
19. Steven Runciman; - The Sicilian Vespers: A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century; - first published 1958; Canto edition, printed in the UK, University Press Cambridge
20. Jason Sardell; - Economic Origins and Patronage System in Sicily, - An Interntional Qualifying Project Report, Submitted to the Faculty of Worcester, Polytechnic Institute, March 13, 2009, approved, prov. Oleg Pavlov, advisor, <https://www.wpi.edu/Pubs/E-project-031609-103313/unrestricted/JSardellMafia.pdf>
21. Carl Sifakis; - The Mafia Encycloedia; - third edition, Checkmark Books – New York, 2005
22. Mike La Sorte (prof.emmeritus- New York State University) – "Sicily and The Mafia – Part Four; - dostupno na internet adresi: [http://www.americanmafia.com/Feature\\_Articles\\_267.html](http://www.americanmafia.com/Feature_Articles_267.html))
23. Mile Šikman; - Organizovni kriminalitet; - Banja Luka, 2011.
24. Milan Škulić; - Organizovani kriminalitet – pojam, pojvni oblici, krivična dela i krivični postupak; - Beograd, 2015,
25. Jirgen Todenhefer; - Deset dana u Islamskoj državi; (prevod sa nemačkog) – Beograd, 2016.

26. Slobodan Vuković; - Etika zapadnih medija – Anti-srpska propaganda devedesetih godina XX veka; - Novi Sad – Sr.Karlovc, 2009.
27. [https://en.wikipedia.org/wiki/Sicilian\\_Mafia](https://en.wikipedia.org/wiki/Sicilian_Mafia)
28. [http://www.hnk.hr/predstve/sicilijnske-vecernje-2\)](http://www.hnk.hr/predstve/sicilijnske-vecernje-2)
29. [https://en.wikipesia.org/wiki/Sicilian\\_Vespers](https://en.wikipesia.org/wiki/Sicilian_Vespers)
30. [https://sh.wikipedia.org/wiki/Sicilijanska\\_vecernja](https://sh.wikipedia.org/wiki/Sicilijanska_vecernja)
31. <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:159579-MARLON-BRANDO-GLUMAC-NAD-GLUMCIMATango-velikog-kuma-5>
32. <http://www.balconn.com/site/dnevnik/vremeplov/1249-prva-gej-zajednica-u-istoriji.html>
33. [http://www.blic.rs/stara\\_arhiva/feljton/51413/Ziv-zatrpan-u-raci-koju-je-sam-iskopao](http://www.blic.rs/stara_arhiva/feljton/51413/Ziv-zatrpan-u-raci-koju-je-sam-iskopao)
34. <http://www.vreme.com/cms/view.php?ID=303761>
35. [http://wikipedia.org/wiki/Pecunia\\_non\\_olet](http://wikipedia.org/wiki/Pecunia_non_olet)
36. [www.monitor.co.me/index.php?option=com\\_content&view=article&id=1481:banakama-novac-ne-smrdi&actid=1004:broj=1010&temid=2003](http://www.monitor.co.me/index.php?option=com_content&view=article&id=1481:banakama-novac-ne-smrdi&actid=1004:broj=1010&temid=2003)
37. [www.economist.com/blogs/carlemagne/2009/03/why\\_is\\_spain\\_so\\_corupt](http://www.economist.com/blogs/carlemagne/2009/03/why_is_spain_so_corupt)
38. [https://en.wikipedia.org/wiki/Sicilian\\_Mafia](https://en.wikipedia.org/wiki/Sicilian_Mafia)
39. [https://en.wikipedia.org/wiki/Sicilian\\_Mafia](https://en.wikipedia.org/wiki/Sicilian_Mafia)
40. [https://en.wikipedia.org/wiki/Tommaso\\_Buscheta](https://en.wikipedia.org/wiki/Tommaso_Buscheta)
41. [https://en.wikipedia.org/wiki/Gambino\\_crime\\_family](https://en.wikipedia.org/wiki/Gambino_crime_family)
42. <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=303761>

## PARLA PIU PIANO THE STORY ABOUT SICILIAN MAFIA IN SEVERAL SCENES

*This article is some kind of the short history of Sicily and Sicilian mafia. The author of this text thinks that it is difficult to understand organized crime and to fight against organized crime if we do not have in mind many things that has happened during centuries on this mediteranean island. The story about Mafia have different historical, political, sociological, economic and legal aspects. This article tries to discover and to understand all of those aspects. Everything starts with the story of "Sicilian vespers" and the Italian fight against French soldiers of Carlo the First who ruled the Sicily in the second half of 13.th century. Those events are very imortant for the collective identity of Sicily and Italy. "Sicilian vespers" is the name of Giussepe Verdi's opera, but also had the great influnce for the further history of Sicily. Some researchers say that the word MAFIA is the acronyme of the sentence "Morte alla Franca Italia Anela – Italy wants the death of France". It also has to be said that feudalism on Sicily existed up to the beginig of the 19.century. Then legaly, feudalism was revoked and rich owners of great latifundias organized their own private armies that had to protect thmselves and their property. Those private armies were the origin for the future mafia gangs. It is also an interesting story how Musolini and Cezare Morri, the chief of police in Sicily in the period of Musolini, succeded to stop mafia on the Sicily. They used torture and did not respect any law, nor the human rights, so mafia said : "We are going to wait for some better times". And better times came with the Anglo-American invasion on Sicily in 1943. American officials made the deal with Lucky Luciano. He was the chief of New York Sicilian mafia and he was sentenced to life imprisonment. From the prison Luciano helped American invasion on Sicily. He also helped their compatriots on Sicily to organize the resistance to Musolini's regime.*



*After the Second World War Luciano was released from the prison and mafia started its new life, its new business. The author of this text presents here some interesting stories from the mafia wars on Sicily that took place at the beginig of sixties and at the beginig of seventies. Ćirić deals in this article about the efforts of the Italian state in the fight against mafia. The example of Pio La Tore the communist Member of the Italian Parliament who was killed on the Palermo streets is very edifying just as the example of the famous prosecutor Giovanni Falcone who also was killed on the road between the airport and the city of Palermo. Special attention here was payed to the life story of Tomazo Buscheta the first big "pentito", witness-colaborator who broke the omerta and accused many members of mafia. The author wrote also about the ties between Sicilian and American mafia, and he presented some cases from American judicical system in the fight against organized crime. Every story that briefly was presented in this article could have an importnt significance in the studying organized crime, considers the author of this article.*

*KEY WORDS: Sicily, history, Sicilan vespers, Musolin, Lucky Luciano, Italo-American mafia*

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

343.9.02(082)

КОНФЕРЕНЦИЈА Сузбијање организованог криминала као предуслов владавине права (2016 ; Вршац)

Suzbijanje organizovanog kriminala kao preduslov vladavine prava / [Konferencija], Vršac, Srbija, 29.-30. septembar 2016. godine ; [organizatori Institut za uporedno pravo, Hanns Seidel Fondacija] ; priredio Jovan Ćirić. - Beograd : Institut za uporedno pravo ; Minhen : Hanns Seidel Fondacija, 2016 (Novi Sad : Mala knjiga). - 409 str. ; 25 cm

Tiraž 300. - Str. 9-10: Uvodna reč ; Vorwort / Lutz Kober. - Str. 11-14: Reč priređivača ; Foreword / Jovan Ćirić. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz većinu radova. - Abstracts.

ISBN 978-86-80186-17-7 (IUP)

а) Организовани криминалитет - Сузбијање - Зборници  
COBISS.SR-ID 225846028